

Gospodarz
Słownik języka
mieszkańców powiatu kolskiego

W serii *Wielkopolskie słowniki regionalne*
ukazały się:

- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Czerniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia, przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2018.
- W przygotowaniu: słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej w woj. lubelskim autorstwa J. Sierociuka.

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK

Gospodarz
Słownik języka
mieszkańców powiatu kolskiego

pod redakcją
Błażeja Osowskiego

POZNAŃ 2018

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
www.ptpn.poznan.pl

dystrybucja@ptpn.poznan.pl

Główny Redaktor wydawnictw PTPN
Tomasz Sobieraj

Recenzent
Jerzy Sierociuk

Redakcja językowa wstępu
Paulina Michalska-Górecka

Korekta wewnętrzna *Słownika*
Michalina Jusik, Katarzyna Mikołajczewska, Katarzyna Zagłoba

Projekt okładki, skład
Scriptor s.c.

Publikacja z serii *Wielkopolskie słowniki regionalne*

Wydanie publikacji dofinansowano ze środków Wydziału Filologii Polskiej
i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Copyright © Błażej Osowski & Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk,
Poznań 2018

ISBN 978-83-7654-363-5

Słowo wstępu

Niniejszy słownik to efekt współpracy Pracowni Dialektologicznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i czterech szkół ponadgimnazjalnych: Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Kole, Zespołu Szkół Ekonomiczno-Administracyjnych im. St. i Wł. Grabskich w Kole, Zespołu Szkół Rolniczego Centrum Kształcenia Ustawicznego im. Stanisława Staszica w Kościelcu oraz Zespołu Szkół Technicznych w Kole¹. Szkoły i Pracownia Dialektologiczna UAM brały udział w projekcie *Cool-Tour. Młodzi badacze regionu 2.0* – realizowanym między 1 lutego 2017 a 31 lipca 2018 roku przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Starostwo Powiatowe w Kole – który zakończył się powstaniem mapy (z elementami interaktywnymi) powiatu kolskiego.

Niejako dodatkowo przy okazji projektu uczniowie sporządzili nagrania na podstawie kwestionariuszy dostarczonych przez pracowników Pracowni Dialektologicznej UAM². Rozmowy dotyczyły kultury materialnej i niematerialnej dawnej i współczesnej wsi³. W niniejszym słowniku uwzględniono tematykę związaną z gospodarzem, np. ubrania męskie, chów świń i hodowla koni, zabijanie zwierząt hodowlanych, zwierzęta dzikie, warzywa uprawiane na polu, rośliny polne i chwasty, architektura budynków gospodarskich, pozyskiwanie torfu, określenia kierunkowe, jednostki czasu i miary. Ponadto w słowniku uwzględniono także słownictwo luźniej związane z wymienioną tematyką, ale łączące się z kulturą materialną, które pojawiło się w wykorzystanych nagraniach.

„Najpierw była wieś i gwara, a dopiero później powstały miasta i polszczyzna ogólnonarodowa, jako odmiana wyrosła z gwar (głównie wielkopolskiej i mało-

¹ Pomysł współpracy szkół i środowiska naukowego nie jest nowy, lecz od dawna rozwijany. Opisuje go m.in. B. Falińska, *Warsztaty gwaroznawcze na Mazowszu, Podlasiu i Suwalszczyźnie*, [w:] *Studia Łomżyńskie*, t. 20, red. M. Gnatowski, Łomża 2009, s. 269-276.

² Kwestionariusze autorstwa J. Sierociuka, w opracowaniu B. Osowskiego dostępne były na stronie: dialektologia.amu.edu.pl/gwaranaszakochana.htm. Były to kwestionariusze tematyczne z zakresu kultury materialnej i niematerialnej wsi. Każdy uczeń wykonywał dwa nagrania.

³ Materiały związane z gospodynią ukazały się w pracy: *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, Poznań 2018, natomiast nagrania poświęcone obrzędowości i zwyczajom oraz opis gwary opracowane zostaną w późniejszym czasie.

polskiej) [...]”⁴. Mając na uwadze to stwierdzenie, w czasie spotkań z młodzieżą starano się pokazać rolę i wartość gwary, przedstawić ją jako odmianę inną (ale nie gorszą) od polszczyzny ogólnej, która przez większość historii języka polskiego miała szeroki zakres występowania⁵. Gwarę traktujemy jako element dziedzictwa kulturowego regionu, o który warto dbać. Stanisław Kowalik pyta: „w wielu krajach Europy można już obserwować powtórne «odkrywanie» kultury regionalnej, identyfikowanie się z nią i działanie na rzecz jej rozwoju. Co w takim razie można zrobić w Polsce, aby społeczności lokalne w większym stopniu zaczęły uznawać kulturę własnego regionu za ważny element ekosystemu społecznego?”⁶. Świetnej odpowiedzi udzielili uczniowie szkół powiatu kolskiego: badać gwarę, rozmawiać z osobami starszymi, zainteresować się ich mową, tradycjami i doświadczeniami.

Dzięki przeprowadzaniu rozmów według kwestionariuszy tematycznych młodzież miała możliwość zetknąć się z gwarą⁷ nie tylko w teorii, ale i w praktyce. Poza wymiarem edukacyjnym (młodzież poznała słownictwo gwarowe, uświadomiła sobie, że niekiedy nawet nie zdaje sobie sprawy z tego, że używa gwary) należy podkreślić walor wychowawczy pracy przy słowniku. Dzięki rozmowom, m.in. z babciami, dziadkami, starszymi sąsiadami, uczniowie poznali świat dawnej wsi, który był wypełniony ciężką pracą, radością z dziś wydawałoby się małych rzeczy i krótkimi okresami zabawy. Ponadto w rozmowach wielokrotnie przewijał się temat roli współpracy sąsiedzkiej, pomocy niesionej jeden drugiemu. Okazało się, że starsi członkowie rodziny czy lokalnej społeczności mają coś do powiedzenia. I są to słowa ważne, pokazujące młodzieży dawne, codzienne życie ich bliskich.

Wielkopolska jako region jest słabo opracowana pod względem leksyko-graficznym⁸, choć pierwsze pomysły stworzenia słownika gwar wielkopolskich pojawiły się już niemal 60 lat temu⁹. Obecnie w Pracowni Dialektologicznej

⁴ B. Falińska, *Słowo wstępne*, [w:] *Dialog pokoleń. Warmia i Mazury. Powiat Olecko*, red. B. Falińska, Olecko 2013, s. 9.

⁵ Szlachta zaczęła przechodzić od gwary do języka literackiego mniej więcej w XVI w., chłopcy w większości dopiero w XX w.

⁶ S. Kowalik, *Spółczesność lokalna a kultura regionalna*, [w:] *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 33.

⁷ Zebrany materiał językowy obejmuje w rzeczywistości poza tradycyjną gwarą również słownictwo ogólne. Można więc mówić o języku mieszkańców wsi (i innych miejscowości, ponieważ nagrania sporządzano na wsi, w miasteczkach i miastach powiatu kolskiego) – por.: J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2003, t. XI, red. Z. Krążyńska i Z. Zagórski, s. 131-136; tenże, *Język mieszkańców wsi czy gwara? Problem nie tylko teoretyczny*, „Prace Filologiczne” 2007, t. 53, s. 527-534.

⁸ H. Karaś, *Polska leksykografia gwarowa*, Warszawa 2011, s. 374.

⁹ Por. M. Gruchmanowa, *Wielkopolskie materiały gwarowe zebrane przez A. Tomaszewskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu”, nr 23. *Filologia Polska*, z. 3, Poznań 1959, s. 3-10. Później też: Z. Sobierajski, *Podstawowe założenia metodyczne Słownika ludowego Wielkopolski*, „Prace Filologiczne” 1991, t. 36, s. 65-77.

UAM pracujemy nad słownikami tematycznymi z poszczególnych podregionów Wielkopolski¹⁰. Niezwykle ważnym składnikiem tych słowników jest wkład środowiska lokalnego, co w przypadku niniejszego opracowania udało się dzięki zaangażowaniu uczniów szkół średnich z powiatu kolskiego.

ZAWARTOŚĆ SŁOWNIKA

Zgromadzone w niniejszym opracowaniu słownictwo pochodzi w większości z terenu powiatu kolskiego¹¹. Pod względem dialektologicznym ziemie te przynależą do Wielkopolski (ściśle: wschodniej¹²), choć trzeba podkreślić ich pograniczny (wielkopolsko-małopolski) charakter. Pojawiają się tu ponadto cechy mazowieckie¹³, co czyni ten teren niezwykle ciekawym językowo.

Przy tworzeniu tego słownika kierowano się kilkoma wskazówkami Antoniego Furdala sformułowanymi w kwestii wydawania leksykalnych zbiorów gwarowych¹⁴. Po pierwsze, słownik nasz jest tzw. słownikiem całościowym – starano się w nim uwzględnić całe słownictwo (a nie tylko wybrane – ciekawsze czy osobliwsze – słowa gwarowe). Po drugie, zgrupowano w jednym miejscu wszystkie formy i znaczenia danego wyrazu. Po trzecie, materiał oparto na planowanych wywiadach (według metody kwestionariuszowej), nie zaś na przygodnych danych.

Na treść słownika złożyły się nagrania (ok. 15 i pół godziny) rozmów prowadzonych według kwestionariuszy dotyczących kultury materialnej wsi, które następnie zapisano zgodnie z zasadami transkrypcji przyjętymi w Pracowni Dialektologicznej (244 strony komputeropisu A4). Na podstawie transkrypcji sporządzono 1492 hasła słownikowe.

¹⁰ J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współudziale środowisk lokalnych*, „Studia Dialektologiczne IV”, red. H. Kurek, A. Tyrpa, J. Wronicz, Kraków 2010, s. 135-143.

¹¹ Do słownika włączono dane z Goszczędzy, Grabowa i Prucheńca – miejscowości położonych w pow. łęczyckim, ale w bliskim sąsiedztwie pow. kolskiego; natomiast sporządzone przez uczniów nagrania z miejscowości pow. konińskiego zostaną opracowane w przyszłości w słowniku tego powiatu.

¹² Wcześniej ta część dialektu bywała nazywana także pograniczem Kujaw, Wielkopolską południowo-wschodnią, Kujawami borowymi (południowymi) – por. B. Osowski, *Projekt zbioru tekstów gwarowych ze wschodniej Wielkopolski – część północna*, [w:] *Dialog pokoleń w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultur*, red. E. Wierzbicka-Piotrowska, Warszawa 2015, s. 358-362.

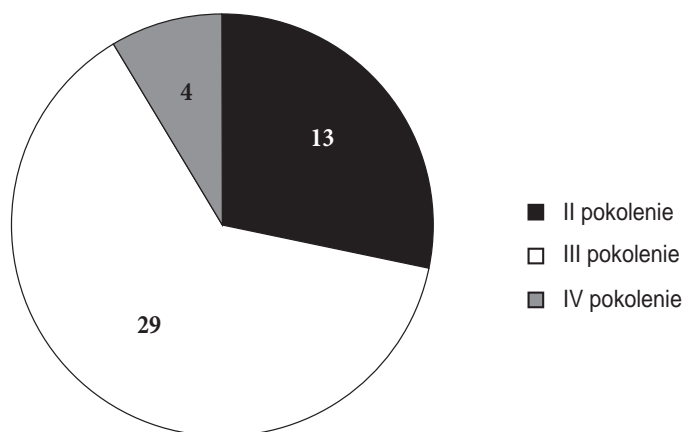
¹³ Por.: H. Karaś, *Zasięg i podziały dialektu wielkopolskiego* (<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=zasięg-terytorialny-i-podziały-dialektu>), B. Osowski, *Gwara regionu – Wielkopolska wschodnia* (<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-wschodnia&l4=wielkopolska-wsch-gwara-regionu-mwr>).

¹⁴ A. Furdal, *Kilka uwag o wzajemnych stosunkach atlasów i słowników gwarowych*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Wrocław 1963, t. 4, s. 316.

Nagrania kwestionariuszowe przeprowadziło 37 osób w 28 miejscowościach z 46 rozmówcami, tzw. informatorami – zob. mapa 1.

Mapa 1. Punkty badawcze

Wykres 1. Przynależność pokoleniowa informatorów

Informatorzy biorący udział w nagraniach to przede wszystkim kobiety (34 na 12 mężczyzn). Wykorzystując podział pokoleniowy Jerzego Sierociuka¹⁵ (pokolenie I – urodzenie przed rokiem 1920, II – 1921-1945, III – 1946-1970, IV – 1971-1995, V – po 1996 roku), należy stwierdzić, że informatorzy należą do trzech środkowych pokoleń – por. wykres 1.

Tak liczne grono informatorów umożliwiło stworzenie leksykalnego obrazu dawnej i współczesnej kultury materialnej wsi kolskiej. Zróżnicowana przynależność pokoleniowa, zatrudnienie¹⁶ i miejsce zamieszkania informatorów pozwoliły pokazać wieś wielowymiarowo, w całej jej różnorodności. Dlatego też w słowniku znajdują się zarówno hasła związane z tradycyjną gwarą, jak i słownictwo ogólnopolskie, starsze i nowsze.

ZASADY KORZYSTANIA ZE SŁOWNIKA

Artykuł hasłowy zbudowany jest z następujących elementów:

- 1) hasło, 2) znaczenie i podznaczenia, 3) cytaty, 4) lokalizacja, 5) odsyłacze

↓
JATKA – 1. 'punkt sprzedaży mięsa': *jatka to kiedyś ... kiedyś sprzedawano ... sprzedawano tam mięso ...* (Babiak); 2. 'zabijanie zwierząt hodowlanych (dla pozyskania mięsa)': *jatka no to jes ... no ubój taki ... no to jez inaczej nazwa ubóju ...* (Koło); 3. 'mięso gorszej jakości': *[Jatka] no to jes znaczy ... drugi gatunek mi^osa ... który jes gorszy ...* (Rzuchów). → TANIA JATKA.

1) Hasło słownikowe zapisano czcionką pogrubioną, wielkimi literami. Rzeczowniki podano w mianowniku liczby pojedynczej (jeśli jednak nie można było ustalić tej formy lub używano tylko formy liczby mnogiej, to pozostawiono formę pluralną, np. **RESZTKI**), przymiotniki – w mianowniku liczby pojedynczej, w rodzaju męskim, czasowniki – w bezokoliczniku.

Hasło zapisane jest w postaci fonetycznej, czyli takiej, w jakiej zarejestrowano wyraz w czasie nagrań. Jeśli w materiale pojawiają się różne warianty fonetyczne hasła, to podaje się je w kolejności alfabetycznej, np. **CZANEK**, **CZSZANEK**, **CZSZONEK**, **CZSZÓNEK**, **ĆSIONEK**, **TRZANEK**. Pierwsza forma jest wariantem podstawowym, przy którym znajduje się pełny artykuł hasłowy, przy formach kolejnych znajdują się jedynie odsyłacze do hasła głównego, np. **CZSZANEK** → **CZANEK**, **CZSZANEK** → **CZANEK**, **CZSZONEK** → **CZANEK** itd. Stosowanie pisowni

¹⁵ J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, s. 133.

¹⁶ Większość informatorów związana była z zawodami rolniczymi.

fonetycznej powoduje, że należy szukać takiej postaci skrótów, w jakiej zostałyby przeczytane. Dlatego w słowniku nie ma hasła *GS*, lecz jest *GEES*.

Jeśli zmiana dźwięczności na końcu wyrazu ma charakter regularny (np. *no wszystkie [zwierzęta] padają^m ... mogą^m paż a wszystkie mogą^m za... zabić ...*), nie wpływa na postać hasła. W wymienionym przykładzie należy zatem szukać *PAŚ*. Nie uwzględniano w hasle cech fonetycznych, które pojawiają się w końcówkach odmianowych (chyba że mają one charakter morfologiczny), dlatego *zamknóć* znajdziemy pod *ZAMKNOŚĆ*.

Formy czasownikowe różniące się aspektem znajdują się w jednym hasle. Najpierw występuje czasownik niedokonany, następnie – dokonany, np. *BUDOWAĆ* – *UBUDOWAĆ*. Forma niedokonana w nawiasie, np. (*BETONOWAĆ*) – *WYBETONOWAĆ*, oznacza, że nie wystąpiła ona w zebranych materiale. Podaje się ją jednak ze względu na konsekwencję zapisu. Osobnymi hasłami są czasowniki, między którymi zerwana została więź znaczeniowa, np. *NAWOZIĆ* ‘użyźniać glebę’ i *WOZIĆ* ‘transportować na czymś zaopatrzonym w koła’, lub gdy forma podstawowa istnieje tylko teoretycznie, np. *OGŁUSZYĆ*, ale brak *GLUSZYĆ*.

Osobnymi hasłami są czasowniki różniące się krotnością, np. *ZABIĆ* i *ZABIJAĆ*.

Imiesłowy, o ile są regularne znaczeniowo, ujęte są w odpowiednim hasle czasownikowym, np. *budowany* pod *BUDOWAĆ*.

W przypadku hasel przymiotnikowych formy stopnia wyższego i najwyższego (np. *mocniejszy*) i zaprzeczone (np. *nieszpiczaste*) znajdują się w artykule hasłowym formy podstawowej – odpowiednio *MOCNY* i *SZPICZASTY*.

2) Znaczenie podano w pojedynczym, górnym cudzysłowie. Podznaczenia ponumerowano, przechodząc od ogólnego do konkretnego, od bardziej znanego do mniej, od użycia osobowego do nieosobowego, zgodnie z następstwem czasowym. Nie zawsze udało się utrzymać tę kolejność, ponieważ zdarzało się, że w jednym hasle występowały różne wymienione wyżej zasady, np. *DRZEWO* – 1. ‘roślina...’; 2. ‘materiał budowlany...’. Kolejność dyktuje chronologia (od rośliny do surowca z niej otrzymywanego), choć podznaczenie drugie ma o wiele więcej przykładów. O ile było to możliwe, w wyrazach pochodnych słowotwórczo starano się zachować kolejność podznaczeń z wyrazu podstawowego.

W słowniku najczęściej wykorzystywano definicje opisowe, rzadziej – synonimiczne czy zakresowe.

3) Cytat zapisano fonetycznie czcionką pochyłą. W pierwszej kolejności podaje się cytaty ciekawsze, np. takie, które pokazują znaczenie desygnatu w wiejskiej kulturze, które odnoszą się do przedmiotów dziś już nieużywanych itp. Pod

koniec artykułu hasłowego zgrupowano cytaty pojedynczych słów lub krótkich połączeń wyrazowych, które ważne są jako poświadczenia leksemu na danym terenie. Brak cytatu oznacza najczęściej pojawienie się formy jednowyrazowej lub ogólnopolskiej.

W słowniku wykorzystuje się cytaty różnej długości, w tym bardzo bogate, ponieważ w sytuacji braku zbiorów tekstów gwarowych i języka mówionego ze wschodniej Wielkopolski lukę tę doraźnie (miejmy nadzieję) wypełnia nasz słownik. Część cytatów powtarza się, ponieważ wykorzystuje się je nie tylko dla pokazania wyrazu w języku, ale i desygnatu w kulturze. Poza tym czytelnik lokalny zapewne będzie korzystać z leksykonu wybiórczo.

4) Lokalizację podano w nawiasie okrągłym. W tej części artykułu hasłowego podaje się nazwę miejscowości, z której pochodzi cytat lub w której odnotowano poświadczenie danego hasła bez podawania cytatu (forma ogólnopolska lub cytat jednowyrazowy).

5) Odsyłacz:

→ jeśli znajduje się na końcu całego artykułu hasłowego, odsyła do haseł w postaci stałych połączeń wyrazowych, ważnych dla kultury wsi, których całość znaczenia najczęściej nie wynika z sumy znaczeń składników, np. → TANIA JATKA; przy połączeniach takich starano się zachować naturalny szyk wyrazów,

→ jeśli znajduje się po wariacie fonetycznym, to odsyła do hasła głównego, np. **BETÓN** → **BETON**,

→ jeśli znajduje się po czasowniku dokonanym, to odsyła do hasła głównego z czasownikiem niedokonanym, np. **NAKLEPAĆ** → **KLEPAĆ**,

☞ sygnalizuje odesłanie do materiału zdjęciowego znajdującego się między wstępem a częścią właściwą słownika z podaniem numeru fotografii; występuje po podznaczeniu, do którego się odnosi,

*) w niektórych hasłach mogą występować kwalifikatory gramatyczne (jeśli występują formy homonimiczne lub trudne do określenia, np. czas. – czasownik, przym. – przymiotnik, przysł. – przysłówek, rzecz. – rzeczownik) oraz stylistyczne, np. **pieszcz.** – **pieszczotliwie**, **zdr.** – **zdrobniale**, **zgrub.** – **zgrubiale**, **żart.** – **żartobliwie**.

ZASADY ZAPISU TEKSTÓW

W niniejszym słowniku stosuje się transkrypcję (tj. zapis wymowy) przyjętą w Pracowni Dialektologicznej UAM. Zrezygnowano ze stosowania alfabetu fone-

tycznego (zapisu używanego w opracowaniach naukowych badających fonetykę) na rzecz zapisu wykorzystującego ortografię ogólnopolską z oddaniem lokalnych cech wymowy¹⁷. Dzięki czemu tekst tak zapisany mogą czytać również amatorzy interesujący się swoim regionem, ale nieznający alfabetu fonetycznego.

Oto najistotniejsze zasady tego zapisu¹⁸:

- stosuje się **u** dla samogłoski *u* (*kupić*) i dla przejścia połączeń *ył*, *ił* w *uł*, np. *buł* (był), *robiuł* (robił), natomiast **ó** stosuje się dla podwyższonej wymowy samogłoski *o*, np. *dóm*, *kón*;

- w **indeksie górnym** zaznacza się **labializację** (wymowa "okno"), **pośrednią barwę samogłosek** (*reⁿcznie*) oraz **samogłoski nosowe** (*cieⁿżkie*, *só^m* – wyjątek stanowią formy *z*, *ę* przed *l*, *ł*, w których stosuje się znaki ortograficzne, np. *przeciąłeś*; w pozostałych przypadkach *q*, *ę* oznaczają tzw. wymowę synchroniczną);

- **udźwięcznienia między wyrazami** zaznacza się, jeśli są związane z wymową krakowsko-poznańską, np. *jag jeszcze*; nie zaznacza się natomiast udźwięcznień i ubezdźwięcznień związanych z właściwościami fonotaktycznymi polszczyzny, np. *jak wrota*, *stóg* ...; zapis typu *zapah i* oddaje wymowę dźwięczną w przeciwieństwie do bezdźwięcznej (*zapach i*), natomiast zapis *paczszyrz a* oznacza udźwięcznienie międzywyrazowe, a zapis *paczszysz a* – jego brak;

- **znak v** oznacza dźwięczną wymowę (np. *śvinia*) w przeciwieństwie do bezdźwięcznej *z* w (*świnia*);

- **wielokropek** obustronnie wydzielony spacjami to pauza w wypowiedzi rozmówcy (np. *arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ...*), wielokropek bezpośrednio po ciągu liter (bez spacji) to formy urwane, niedokończone (np. *dom był od środka za... na... zamknieⁿty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ...*), zaś wielokropek znajdujący się wewnątrz wyrazu sygnalizuje pauzę w czasie jego wymowy;

- **łącznik** używany jest dla sygnalizowania rozdzielnej wymowy głosek (*s-ilos*, *zmar-zły*) lub oznacza elementy opuszczone przy szybkiej wymowie (*ta-ak = tak jak*);

- **nawias kwadratowy** oznacza:

- dwóch lub więcej rozmówców (R1, R2, R3), np. [R1:] *jak kontrole chodziły* ... [R2:] *to bimber do piwnicy* ...;

- kwestie osoby przeprowadzającej nagranie, np. [Snopowiązałka składa się z kosi ... stołu motowidła ... i aparatu wioⁿżoⁿcego chyba ...];

¹⁷ J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne regionalnych słowników gwarowych powstających przy współudziale środowisk lokalnych*, s. 135-143.

¹⁸ Częściowe omówienie tych zasad por. J. Kobus, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań 2015, s. 38-39.

- wyjaśnienia dodane od redakcji, np. *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ...*;
- uzupełnienie wyrazów i cząstek wyrazowych pochodzące od redakcji, np. *w razie deszczu żeby ... [nie] zamók ten stóg ...; a ja[k] chciało się zjeź na drugi dzień czy tam kiedy ...*;
- opuszczenie fragmentu wypowiedzi nieistotnego dla zrozumienia całości, np. *czszeba było kose naklepać ... [...] wbijano babke w pienig jakiś tam ...*

1. STROP; BELKA

2. BRONA, BRÓNA

3. BALOT; BELA;
ŚCIERNISKO

4. BRZEZINA;
BRZOZA

5. CIO^NGNIK,
CIO^NGNIK;
TRAKTOR

6. ĆCINA

7. TASAK, TASOK;
KOSZ

8. GLOBIN

9. PŁUG;
DWUSKIBOWY

10. LEMIESZ

11. GÓRAJKA

12. GRABIARKA

13. GRABIE

14. BRUZDA

15. HEBEL; SZATKOWNICA

16. ŁOPATA

17. GRABIE;
GRABISKO

18. GRABIE;
GRABISKO

19. GUMIAK

20. MŁOTEK;
SIEKIERA, SIEKIRA

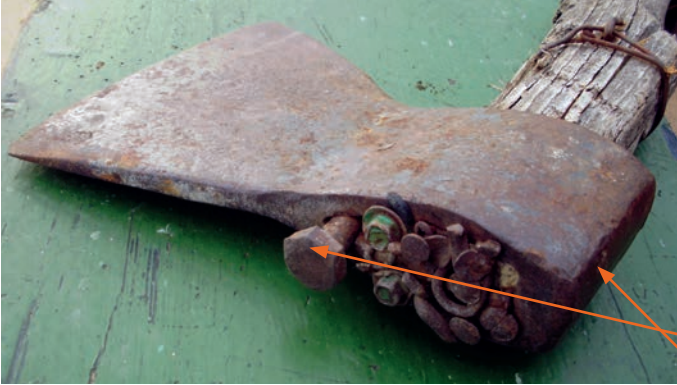

21. TOPOREK;
CZANEK,
CZSZANEK, CZSZONEK,
CZSZÓNEK,
ĆSIONEK, TRZANEK

22. KARTOFEL; PYRA;
ZIEMNIAK, ZIMNIAK,
ZIMNIOK; KIELEK

23. KLIN;
OBUCH, ^UOBUCH

24. HACZKA; HAKA;
GRACA; GRACZKA

25. HACZKA; HAKA;
GRACA; GRACZKA

26. KOWADŁO

27. KOWADŁO

28. KIPA

29. KALONKA,
KALÓNKA

30. KIERAT;
MANEŻ, MANYŻ

31. KOCIEŁ, KOCIŁ,
KOCIOŁ

32. TULEJKA

33. MLECZ, MLI CZ;
MNISZEK LEKARSKI

34. PRZETAK

35. SICHA

36. SKOBEL,
SZKOBEL

37. SKOBEL,
SZKOBEL

38. WE^NDZARKA, WY^NDZARKA;
WE^NDZARNIA, WY^NDZARNIA

39. WE^NDZARKA, WY^NDZARKA;
WE^NDZARNIA, WY^NDZARNIA

40. ZIEMIANKA

41. DRABIE,
DROBIE; DRABINY

42. SZUFELKA

43. ARFA; PRZETAK; SITO

44. ZAPASY

45. WYMBOREK

46. KLÓDKA; SKOBEL, SKOBEL

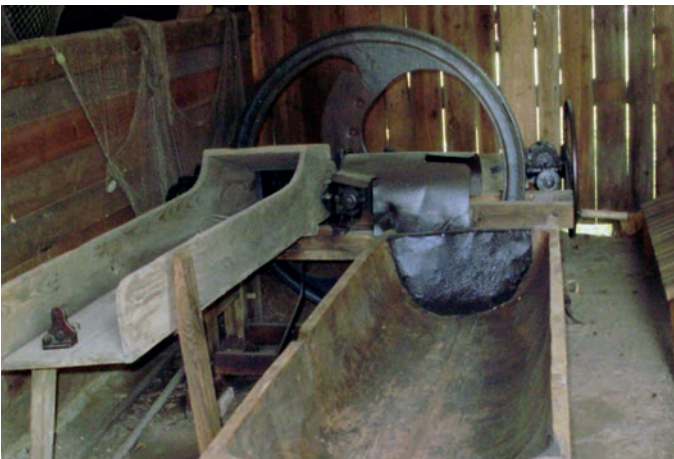
47. WE^NGLARKA, WY^NGLARKA

48. POBLÓJKA,
POWÓJKA

49. SPRY^NŻYNÓWA;
SIEWNIK

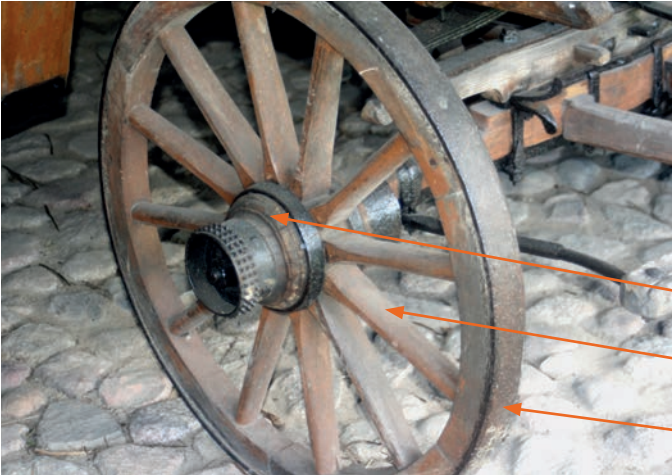
50. LODA

51-53. **STUDNIA**
– **RÓŻNE TYPY**
(**STARSZE I NOWSZE,**
Z OBUDOWANIEM I BEZ,
Z KOŁOWROTKIEM
I BEZ)

54. DRABIE, DROBIE;
DYSZEL;
SPÓD;
ORCZYK; BARK;
WÓZ; DRABIASTY;
DRABINIASTY; ŻE-
LAŹNIOK

55. KOŁO; PIASTA;
SZPRYCHA,
ŚPRYCHA;
OBRE^NCZ, OBRY^NCZ,
^UOBRE^NCZ

56. PRASKA

57. WAŁEK

58. POIDŁO

59. STODOŁA

60. WÓZ; HELA;
WROTA; WIERZEJE

61. KIERZ

62. KOSA; KOSISKO

63. OBJEMKA;
PIERŚCIEŃ

64. TACZKA; TACZKI

65. RADLINA,
REDLINA; RAJKA;
REDLONKA;
RZÓ^NDEK,
RZÓ^NDEK;
ZAGONEK,
ZAGONEK

66. WIDLY; RÓG;
ZE^MBY, ZY^MBY

STYLISKO,
SZTILISKO,
SZTYLISKO

ŁOPATA; SZYPA

GABLE

SZPADEL,
SZPODEL, ŚPODEL

67. RÓŻNE TYPY:
UCHWYT;
RE^NKOJEŚĆ;
RO^NCZKA.
OSTATNI
Z UCHWYTÓW TO
KRUKIEWKA

68. KOPACZKA
GWIAZDOWA

69. PROSIE

70. MŁYNEK

71. OŚ;
KOŁO BALONOWE

72. SORTOWNIK

73. SIERP, SIRP,
SIYRP

AGREGAT – ‘kompleksowa maszyna rolnicza służąca do rozdrabniania i spulchniania ziemi, która może się składać, np. z kultywatora, brony i glebogryzarki’: [R1:] *brony ... bo to pod koⁿtem koni jeszcze ... tak? ... jak koniami ... bo teraz ... to na przykład so^m inne narzeⁿdzia ... agregaty czy coś takiego ... nie? ... no a to wcześniej no to brona ...* [R2:] *tera so^m agregaty uprawowe ...* (Lubiny).

AMERYKA – ‘odmiana ziemniaków’: *ameryki różowe ... były różowe kartofelki na wirzku ...* (Goszczędza).

APARAT – ‘urządzenie mechaniczne’: [Snopowiązałka składa się] *z kosi ... stołu motowidła ... i aparatu wioⁿžoⁿcego chyba ...* (Koło).

APARATURA – ‘zespół urządzeń wykorzystywanych w określonym celu’: [R1:] *nie tylko kartofle [trzymano w piwnicy] i buraki pastewne zależy co kto miał i wazrywa i buraki pastewne i wszystko co tam to weszło ...* [R2:] *bimber tyż można było schować ...* [R1:] *jak kontrole chodziły ...* [R2:] *to bimber do piwnicy ... abo aparature ... no nie? ...* (Police Średnie).

ARFA – ‘urządzenie składające się z jednej lub kilku siatek, służące do czyszczenia lub sortowania roślin’: *arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ... to jez arfy zakłodosz ... zależy jakie chcesz ... jak chcesz ... sadzyniaki ... to tó^m mniejszó^m siatke późni ... wieⁿkszo^m to wszystko arfy so^m ...* (Goszczędza); [R1:] *arfa to jes taka siatka do ... przy młockarni ...* [R2:] *albo do wiejki na przykład ... nie? ... [...]* *do oczyszczania zboża ...* (Police Średnie); 43.

ASFALT – ‘czarna masa wykorzystywana do budowania nawierzchni dróg’: [R1:] *ale ... to słyhać to było ... kawoł ...* [R2:] *no ...* [R1:] *bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dudniło ...* [R2:] *jağ jeszcze ... no tam w piosku to nie było słyhać ... jak kaminie gdzieś były to było słyhać ...* [R1:] *było słyhać ... jeszcze jak kónie były ukute ...* [R2:] *po asfalcie tak ...* (Police Średnie).

ASYMILACYJNY → WÓZ ASYMILACYJNY.

A ŚWI! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić świnię’: *jak sie odgania świnię? ... różnie sie mówiło na to ... sie wzięło najwa... jako^mż różeczke i ... a świ a świ! ...* (Rysiny).

B

BABA – ‘wierzchnia część stogu, która zabezpieczała siano przez zamknięciem’: [Baba] *to inaczej takie zadaszanie ... stogu ... żeby ... w razie deszczu żeby ... [nie] zamók ten stóg ...* (Nowe Budki); *środek [stogu] wyżej a boki niżej ... to była ten środek to był tak zwany baba ...* (Prucheniec); (Koło); (Sobótka); (Grzegorzew).

BABKA – ‘kowadełko służące do klepania kosy’: *czszeba było kose naklepać ... [...] wbijano babke w pienig jakiś tam ... i wtenczas klepano ...* (Nowe Budki); *to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosi-sko żeby młotkiem klepać ...* (Nowe Budki); *no ja tylko znam babke płasko^m ...* (Nowe Budki); *oszczszzenie kosy ... no czekaj czekaj ... czekaj jak to? ... klep... klepanie ... tak ... klepał kose ... [...] na bapce ...* (Prucheniec); [Babka] *to był przyrzo^d który ... tkwił w pieńku i ... i sie na tym klepało kose ... [...] płaska była ...* (Sobótka).

BAKOMA – ‘przedsiębiorstwo zajmujące się odbiorem śmieci’: *do bakomy sie śnieci a śmietnisko to jes na polu taki ... no ... wszystkie bałagany sie wyrzucio ...* (Adamin).

BALONOWY → KOŁO BALONOWE.

BALONÓWKA – ‘opona o szerokim przekroju i cienkich ścianach, pompowana sła-

biej od opon normalnych’: *gumowiec kupił sobie ... z gumowymi kołami ... były takie koła balonowe no to ... też takie mniejsze koła ... balonówki to były ... balonówki sie nazywoł taki ...* (Goszczędza).

BALOT – ‘sprasowana słoma w kształcie beli’: [Czynności podczas sianokosów] *przecczoⁿsanie ... i składanie ... a obecnie ... no to w... suszenie ... i baloty ...* (Prucheniec); [Słomę przechowuje się] *w stodołach ... w balotach ...* (Sobótka); 3.

BARCZYK – ‘drewniany drążek z żelaznymi kółkami lub hakami, który służy do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem’: *orczyk ... albo barczyk ...* (Police Średnie).

BARK – ‘drewniany drążek z żelaznymi kółkami lub hakami, który służy do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem’: [R1:] *rozwora to była poc spodym przez całó^m długoś wozu ... pod spodym ... to była rozwora ...* [R2:] *no a tyn przód co sie kryⁿcilo to jak sie nazywoł? ...* [R1:] *ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łoⁿcznik ...* [R2:] *że mogeś do przedłużyć ... tyn wóz ...* [R1:] *pomieⁿdzy tyłem a przedym to był łoⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ...* [R2:] *no wim wim ... no ale tutej sie to ...* [R1:] *to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ...* [R2:] *przód ... no może*

o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mówili na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówileż na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie); 54.

BARZYSTY – ‘o mężczyźnie: mający duże barki’: (Grzegorzew).

BAT – ‘narzędzie służące do poganiania zwierząt’ [R1:] *bat ... [...] rzemyg i ... i taki kawałek ... no ... drewka ... no jag mu to tam? ... [...] kijoczek ... [R2:] różga ... [R1:] ta[k] jak różga i rzemyk ... rzemiń ... (Dąbrowa); no sie pogańiało [koniam] batem ... (Osiek Mały); bat ... jak to sie nazywało? ... mówiło sie ... biczycho i rzemiń ... (Osiek Mały); bat [składał się] ... [...] no z bicycha ... i z tego ... z czeⁿści tej tej ... no ... rzemiń taki był ... no ... (Lubiny).*

BAŻANT – ‘ptak dziki o długim ogonie, samiec o upierzeniu rdzawobrązowym z ciemnymi plamkami, samica – brązowym z ciemnymi plamkami’: *bażant to je... ma bardzo pieⁿkne upierzenia pióra w ogonie ... bardzo kultuarne ... z długim ... długim takim ogonem ... bażant jes takie ... ptak dziki ... no ... mało przechowywane w gospodarstwach wieⁿcyj tag na ... na luzie jes wychowywany ... w samotności ... (Stary Budziszław); wszelkie ptactwo ... były to indyki ... były to geⁿsi kaczkki ... kury ... kurki rajskie ... to były takie małe ... małe kurki ... ozdobne ... z takimi ... pieⁿknym ... kolorowym upierzeniem ... podobnym do ... przypominajoⁿcym dzikie bażanty ... dzikie ptactwo leśne ... one były ... bardzo takie właśnie ... one bardzo dużo znosiły jajek ... te te właśnie kurki rajskie ... i koguciki*

rajskie ... różniły sie od takiego ptactwa ... domowego tym że właśnie te jajeczka miały takie ... znosiły bardzo małe ... ale właśnie ... były ... były bardzo takie zdrowe ... jajka ... jajka ich były bardzo takie żółte ... ciasta makarony z tych jajek były bardzo takie właśnie ... wychodziły bardzo takie ładne udane ... (Koło).

BEBECH – ‘dolna część ciała pomiędzy klatką piersiową a miednicą’: *bebech czy kałd... kałdun ... (Felicjanów).*

BEBECHY – ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: *flaki może ... może bebechy ... (Koło); (Felicjanów).*

BECZKOWÓZ – ‘wóz z przytwierdzoną do niego beczką, którym można przewozić substancje ciekłe’: *beczkowozy wywożo^m [gnojówkę] na pole ... (Dąbrowa); takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam spływa ... i z tego beczkowóz bierze ... [...] no to jes taki s-ilos sie to nazywa do gnojow[icy] ... (Dąbrowa); (Lubiny).*

BELA – ‘słoma sprasowana w formę o okrągłym przekroju i podłużnym kształcie’: *no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); 3.*

BELKA – 1. ‘długi kawałek drewna o kwadratowym przekroju używany w celach

konstrukcyjnych': [R1:] *a bloⁿg to jes ... jak kle^apisko było to takie było ... belka ... tako belka szeroko ... i była no wyżej ... no ... no doś wysoko to było ... nie? ... [...]* [R1:] *no ... poczszymuje to ... nie? ... poczszymuje takie cieⁿżary ... [...]* [R2:] *oddziela so^msię od klepiska ... [R1:] takie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu... grube ... ż dźrzewa ... [R2:] słupy to so^m ... słupy te ... [R1:] o! słupy ... to niby słupy taki o! kwadratowy czy pr... tego ... i wysokie ... i no szerokie ... i to właśnie było co ... co kawołek ... tak ... (Dąbrowa); [R1:] bloⁿg? ... [R2:] u góry taka belka w stodole ... [R1:] belka łoⁿczoⁿca słupy ... ż dźrzewa w stodole ... w soⁿsieku ... (Lubiny); 1; 2. 'poprzeczny element narzędzi ręcznych, w którym osadzone są zęby': [W grabiach] *belka z zy^mbami ... (Sobótka); 3. 'słoma sprasowana w formę o okrągłym przekroju i podłużnym kształcie': a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); (Koło); (Grzegorzew).**

BELOWAĆ – 'związać siano w bele': [Siano przed deszczem] *no składa sie w kupki ... ewentualnie beluje ... (Prucheniec).*

BETON, BETÓN – 'mieszanka piasku, żwiru i materiałów wiążących wykorzystywana jako materiał konstrukcyjny': [Co to jest gnojownik?] [R1:] *taki s-ilos gdzie sie ... [R2:] zbiór obornika ... [R1:] zbiornik w którym ... no ... pływo takie ... zrobiony z betonu jes ... [R2:] wyrzucio sie gnój na ... (Dąbrowa); takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam splywa ... i z tego beczkowóz bierze ... [...]* *no to jes taki s-ilos sie to nazywa do gnojow[icy] ... (Dąbrowa); no nieraz sie znaj... przyfruknie taki robak gdzie ino ... wyjdzie i sie pokoże na ... na podłodze ... [...]* *ile razy sie skóⁿdcis wy... jak w podłodze bo jag mosz betón ... to nie*

... ale jak z podłogi to gdzieś sie tam czasym znalaz taki robok co ... ón frukoł ... wisz? ... (Borki).

(BETONOWAĆ) – WYBETONOWAĆ – 'używać betonu': *takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam splywa ... i z tego beczkowóz bierze ... [...]* *no to jes taki s-ilos sie to nazywa do gnojow[icy] ... (Dąbrowa); [R1:] [Piwnice] to były pod budynkami ... [R2:] przecie my do dzisiaj jo mó^m tó^m piwnice niezasypanó^m ... [...]* *tam juz jes podłoga ale ... [R1:] pod budynkami ... [...]* *wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobiono i wszystko było ... [R2:] boki wybetonowane ... (Police Średnie).*

BETONOWY – 'zrobiony z betonu': *no só^m te koryta ... só^m te ... drewniane kiedyś były teraz so^m barzy ... betonowe ... (Rzuchów).*

BETÓN → **BETON**.

BICYCHO, BICZYCHO – 'część bata, którą trzyma się w ręce': *bat ... jak to sie nazywało? ... mówiło sie ... biczycho i rzemień ... (Osiek Mały); bat [składał się] ... [...]* *no z bicycha ... i z tego ... z czeⁿści tej tej ... no ... rzemień taki był ... no ... (Lubiny).*

BICZYCHO → **BICYCHO**.

BIEC – 'przemieszczać się szybko na nogach': *o! ja też to robiłam ... szybko sie biegło na łoⁿke żeby [przed deszczem] ... po- składać siano w kupki ... (Nowe Budki).*

BIEGIEM – przysł., 'szybko, prędko': *ina- czej zamiast szybko? ... biegiem ... (Babiak).*

BIELIĆ – 'malować rozpuszczonym w wodzie wapnem': *no sie bielilo (Barłogi); no*

przeważnie to było na biało malowane wap-
nym ... później to za[ś] zasto^mpiły te wał-
ki ... i sie la [=na] to cioⁿgały wałki to były
kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?]
ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wał-
ku wycinane?] tak ... na wałku były tam
i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczolo
w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bie-
lonych ... malowało ... (Barłogi); bielilo sie
dawniej ściany ... (Grzegorzew).

BIJAK – ‘krótsza część cepa’: (Koło).

BIMBER – ‘produkowany w warunkach
domowych napój o dużej zawartości al-
koholu’: [R1:] *nie tylko kartofle [trzymano
w piwnicy] i buraki pastewne zależy co kto
miał i warzywa i buraki pastewne i wszystko
co tam to weszło ... [R2:] bimber też można
było schować ... [R1:] jak kontrole chodziły
... [R2:] to bimber do piwnicy ... abo aparatu-
ture ... no nie? ... (Police Średnie).*

BLOⁿG – ‘przegroda w stodole, która od-
dziela klepisko od sąsiedka; też: belka two-
rząca tę przegrodę’: [R1:] *a bloⁿg to jes ...
jak kle^apisko było to takie było ... belka
... tako belka szeroko ... i była no wyżej
... no ... no doś wysoko to było ... nie? ...
[...] [R1:] no ... poczszymuje to ... nie? ...
poczszymuje takie cieⁿżary ... [...] [R2:]
odździela so^msieg od klepiska ... [R1:] ta-
kie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu...
grube ... ż dźrzewa ... [R2:] słupy to so^m ...
słupy te ... [R1:] o! słupy ... to niby słupy
taki o! kwadratowy czy pr... tego ... i wy-
sokie ... i no szerokie ... i to właśnie było
co ... co kawolek ... tak ... (Dąbrowa); ta-
ko^m przegorode sie nazywało ... wiesz co ...
bloⁿg ... (Osiek Mały); [R1:] bloⁿg? ... [R2:]
u góry taka belka w stodole ... [R1:] belka
łoⁿczoⁿca słupy ... ż dźrzewa w stodole ...
w soⁿsieku ... (Lubiny).*

BLUZA – ‘luźna, część ubrania okrywają-
ca tułów, ramiona i przedramiona’: [Czę-
ści ubrania] *buty spodnie ... bluza kurtka
czapka ... (Powiercie).*

BŁOCISKO – zgrub., ‘gęsta, lepka masa
rozmokłej ziemi’: to [=torf] *czszeba było
jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ...
mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no
dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co
... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ...
i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem
bo to ... z głę^mbi ziemi sie ... było to błoci-
sko bardzo zimne ... i potem ... [...] potem
brano ... brano ... formy takie były zrobione
takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ...
jes ... takie właśnie była forma ... i ... tacz-
kami to błoto urobione które tam musiała
deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na
tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ...
uklepy... urownywali ... i ... to^m ... forme
potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch
meⁿżczyzn wycioⁿgało i cegiełka zostawała
... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał
taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłoży-
li ładnie pieⁿknie już ... no i to powstało ...
(Tarnówka).*

BŁOTO – ‘gęsta, lepka masa rozmokłej
ziemi’: to *tamte czasy ... sie paliło torfo^m
... torfa ... [to jest] błoto robione na łoⁿce
kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak
że to była całe ... całe lato czszeba było ...
poczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie
robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmokło
nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ...
wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo
dużo roboty z tym ... samym opałem ...
(Tarnówka); w zależności ... jaki ... pokład
głę^mboki ziemi ... tego torfu był na tej łoⁿce
... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był
głę^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszy-
nami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka spe-*

cialna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo głe^mboka ... (Tarnówka); to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z głe^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... (Tarnówka); na łoⁿce [suszył się torf] i czszeba sie było spieszyć [...] ... jag już wyschło tam w tych koziołach to składano znowu w wieⁿksze ... tak że to było bardzo ... bardzo pracowite ... tak ... i nieraz to ... dobrze było jak sie zdoⁿżyło zwież do szopy ... i to ułożyć ładnie ... a ... było nieszczeⁿście dla rodziny jag ładnie zrobili ... wszystko zrobili a przyszła powódź i woda zabrała i była tylko kupka ... błota ... i nie było czym palić ... to u naz nie raz sie tak zrobiło ... (Tarnówka); jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedzieć wieⁿcej ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywało ... żdzierało sie najpierw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łoⁿkach ... żdzierało sie ... łoⁿke ... to^m de... dar... darnine sie żdzierało ... pod tym ... wykopywało sie ... wlewało sie do tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... (Nowe Budki); (Felicjanów); (Koło); (Rzuchów).

BOCZEK – ‘dolna część półtuszy wieprzowej’: boczek to jes ... na żebrach ... (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtroba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów); no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jes tak szynka ... boczek żebra golonki nóżki ogon schab ... (Rzuchów); [Rodzaje mięsa ze świni] no

różne ... schab ... karkówka ... [...] no to jes ... schab to jes ... z ... z grzbietu ... szynka z tylnej czyⁿści tegó ... karkówka ... z przedniej czyⁿści ... boczek ... (Koło); [Części zabitej świni] to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ... (Koło); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamieⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki tak jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był nastę^mpujoⁿcy ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczszymywano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdzone tak jak szynki właśnie boczki ... były po prostu weⁿdzone ... (Koło).

BOCZNY – ‘znajdujący się z boku czegoś’: [Ablegierka to] szczepka z bocznego peⁿdu ... (Babiak); no do siana to ... drabiny só^m ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pamieⁿtosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczęda); jak sie rwało liście to zawsze ... mama mówiła moja ... tylko nie wrywey serca ... bo wiesz ... żeby te boczne liście obrywać ... a co rośnie ... w buraku ... tak ... do góry ... to jes serce zawsze ... w środku jes serce

... (Goszczędza); [R1:] *kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokwiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późniłaty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... mógł być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).*

BOOK – 1. ‘prawa lub lewa strona tułowia’: [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] *matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak się nazywają^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki się robi ... [R1:] zimne nóżki się z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); 2. ‘strona przedmiotu nieznaną się w jego centralnej części’: [R1:] *były takie ... się nazywały odcioⁿgaczki ... to ... tak ... tak wygłoⁿdały ... [R2:] to była taka ... taka kaneczka ... i było takie okieneczko na boku ... [R1:] szklane ... [R2:] i się tam wlewało mleko ... wpuszczano się do studni boⁿdź gdzieś tam do zimnej wody ... i się mówili ... [...] wybija się śmietana ... przeważnie jag na noc ... krowy się na wieczór wydoiło to na noc do rana to się wyb... wysto... wybiła śmietana ... było widać ... [R1:] ustała się śmietana ... wyszła na wierzch ... [R2:]**

*było widać ... w tym okieneczku było widać ile jest śmietany wiyⁿc albo się zebrało wazówk^m ... albo się spuściło taki kranik był ... [R1:] albo był taki kureczek ... taki kurek odkreⁿcany że ... [...] [R1:] tu zlatywało mleko a późni już jak uchodziło to śmietana ... bo na wierzku śmietana była to zostawała ... (Witowo); środek [stogu] wyżej a boki niżej ... to była ten środek to był tak zwany baba ... (Prucheniec); 3. ‘część kołyski’: *kołyszka na biegunach była ... z desek ... boki tak ... były z desek ... tyłeczki były wyrzeźbione ... i bieguny były ... [...] pół-okroⁿgłe ... (Grzegorzew); 4. ‘część wozu’: *no do siana to ... drabiny só^m ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pamiⁿtosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... "od tyłu się otwierało ... boków się nie otwierało ... (Goszczędza); [R1:] tak ... to były hele ... niektórzy mówili deski niektóre boki niektórzy hele ... ale u nos tutaj w Wielkopolsce ... [R2:] to przeważnie hele ... nie? ... [R1:] nie? ... u naszych dziewuchów tam Nałⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedziół w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ... [R2:] boki po prostu do woza ... nie? ... [R1:] no ... [R2:] tyłek tyłek ... [R1:] skrzynia no ... po prostu była skrzynia ... [R2:] tyłek ... jedyn tyłek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynio ... (Police Średnie); otwirało czyⁿś boku ... bok ... tył to jes tyłek a bok to jes ... no to jes hela ... (Police Średnie); (Lubiny); 5. ‘ściana’: [R1:] [Piwnice] *to były pod budynkami ... [R2:] przecie my do dzisiaj jo móⁿ tó^m piwnice niezaspanó^m ... [...] tam już jes podłoga ale ... [R1:] pod budynkami ... [...] wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobiono i wszystko było ... [R2:] boki wybetonowane ... (Police Średnie); 6. ‘w określe-****

niach kierunkowych wskazujących, że coś znajduje się nie na wprost': [R1:] [Radło] *no to jes w podobie takie coś do pługa ... nie? ... no tylko że ...* [R2:] *to to jes taki śpi-czasty czy... tego ... i ... tu só^m takie ... dwie tego ... sie rozkłada ... i żeby ta ziemia sie na ob... z jedno^m i drugo^m stróne odsypywała sie ... żeby zasypać ... [...] ziemię rozpychało na boki ... (Dąbrowa); radło radli ... a pług odkłada rozumiesz ziemię normalnie do ... na bok ... (Lubiny).*

BO^NK – ‘owad żerujący na skórze koni, krów i owiec, szkodnik bydła’: [R1:] *to takie weⁿgrowce by...* [R2:] *boⁿk ...* [R3:] *boⁿki boⁿki no ... boⁿki gryzły ... ja ni miołym ... (Felicjanów); (Rzuchów).*

BRAMA – ‘duże i szerokie wejście, wjazd do czegoś’: *a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ... (Osiek Mały); [Kowale] a to różnie ... wozy robiły ... przedtym to robili wozy bramy ... wszystko robili ... nie? ... [...] wsisko ... kosy o! ... kosy nie kosy ... tak wszystko ... sierpy ... to wszystko robili ... (Koło).*

BRONA, BRÓNA – ‘narzędzie do rozdrabniania brył na polu, wyrównywania ziemi i przykrywania zasiewów’: *brony ... krymer ... krymruje sie ... bronuje sie ... późni żeby wyrównać ... (Dąbrowa); [R1:] brony cieⁿżkie i ... [R2:] i lekkie ... [R1:] posiewne ... (Dąbrowa); [R1:] to ... brony to só^m cieⁿższe że rozbijajo^m ... [R2:] no tak ... takie s... takie bryły rozbijajo^m i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkami w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ... [R1:] a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniajo^m ... lekkie ... (Dą-*

browa); so^m brony lekkie i cieⁿżkie brony są ... (Osiek Mały); [Co znaczy: włóczyć?] no ... wcioⁿgać brony po polu ... cioⁿgać brony ... (Osiek Mały); [R1:] no to tylko tylko było hakanie wokół ziemniaków ... [R2:] no tak ... a bróno^m nie jeździłeś żeby chwasty zniszczyć? ... [R1:] no bronowanie i ... re... rydlenie ... bronowanie i ... hakanie ... [R2:] każdy zabieg który ... robiłeś to ... to niszczył chwasty ... (Police Średnie); [R1:] [Przygotowanie ziemi] pod warzywa? ... no to ... no normalnie ... mogó^m być na oborniku na nawozie to lepi nie ... na oborniku ... i skopie sie ogródek ... i proste ... i bronna ... jedzimy ... [R2:] no ... szpadel i ... i jedziem ... no ... (Police Średnie); [R1:] radło ... brony ... i haczka i nic wieⁿcej ... [R2:] czym wykonywano? ... reⁿcami ... a czym? ... a późni to już cioⁿgniki weszły no to jag już cioⁿgnik no to już ... redło no to cioⁿgnikiem sie ... nie? ... (Police Średnie); [R1:] brony ... bo to pod koⁿtem koni jeszcze ... tak? ... jak koniami ... bo teraz ... to na przykład so^m inne narzeⁿdzia ... agregaty czy coś takiego ... nie? ... no a to wcześniej no to bronna ... [R2:] tera só^m agregaty uprawowe ... (Lubiny); [Brony] cieⁿżkie lekkie ... atakujoⁿce ... (Lubiny); bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a bronna to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głe^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ... (Lubiny); 2.

BRONKI – ‘narzędzie do rozdrabniania brył na polu’: *bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a bronna to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głe^mbszym ... żeby zwłóczyć do-*

brze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ... (Lubiny).

BRONOWAĆ, BRÓNOWAĆ – ‘używać bron: brony ... krymer ... krymruje sie ... bronuje sie ... późni żeby wyrównać ... (Dąbrowa); [R1:] *w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdlużke ... i w poprzek sie robiło ... i ... [R2:] a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemie ... [R1:] ale ... wdlużke ... w poprzek ... na szage no i tam ... [R2:] zboża ... tego po prostu ... jak miało ... [R1:] jag już zasiane ... jak zasiane ... [R2:] jag nawóz sie rozsieję ... to ... szage ... szagó^m bronowali ... [R1:] no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ... (Dąbrowa); [Rodzaje bronowania] *w poprzek wdlużke ... skośne ... [...] w poprzek to znaczy ... brónuje sie w poprzek ... pole ... nie? ... a tegó ... a w długoż no to w długoś pola ... to jes właśnie bronowanie ... te ... jak to mówiliśmy? ... po... poprzyk ... a w tu wdlużke ... (Lubiny); [R1:] brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] włóczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny).**

BRONOWANIE – ‘używanie bron: włóczyć to ... jak sie jechało konim ... o! włóczy tam ... to jes bronowanie ... (Dąbrowa); bronowanie jes po zasianiu zboża ... a włóczenie jes po kartofliskach ... (Osiek Mały); [Po zasianiu zboża praktykowano] *włóczenie lub bro... bronowanie ... (Sobótka); [R1:] no to tyko tyko było hakanie wokół ziemniaków ... [R2:] no tak ... a brónó^m nie jeździłeś żeby chwosty zniszczyć? ... [R1:] no bronowanie i ... re... rydlenie ... bronowanie i ... hakanie ... [R2:] każdy zabieg który ...*

*robiłeś to ... to niszczył chwasty ... (Police Średnie); [Rodzaje bronowania] *w poprzek wdlużke ... skośne ... [...] w poprzek to znaczy ... brónuje sie w poprzek ... pole ... nie? ... a tegó ... a w długoż no to w długoś pola ... to jes właśnie bronowanie ... te ... jak to mówiliśmy? ... po... poprzyk ... a w tu wdlużke ... (Lubiny); (Prucheniec).**

BROŻYNA – ‘słup w stogu’: *stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ... (Prucheniec); wkopuje sie brożyne ... i układa sie naokoło ... od dołu ... od spodu szerzej ... u góry woⁿska ... czubek ... tak sie robi [stóg] ... (Sobótka); (Nowe Budki).*

BRÓG – ‘miejsce, na którym stał stóg’: [Jak się robi brogi?] *no ... na spód była ... kładzona właśnie słoma ... wokoło tego droⁿga ... żeby na tym później położyć ... siano ... (Nowe Budki).*

BRÓNA → BRONA.

BRÓNOWAĆ → BRONOWAĆ.

BRUKIEW – ‘roślina podobna do buraka, uprawiana na paszę dla zwierząt i do spożycia przez ludzi’: *no to chwasty só^m najwyży ... có może być? ... pomiⁿdzy zimniakamy najwyży to można ... flancować kapuste brukiew ... różności takie co dawni ... tak sie sadziło a tera no to ... chwasty najwyży mogo^m być ... (Borki).*

BRUZDA – 1. ‘wglębiecie (rodzaj rowka) pozostające za pługiem podczas orania’: [W czasie orki koń] *jedyn idzie ... w bruzdzie ... a drugi idzie po ... po polu ... niezaorany ... (Dąbrowa); [Orka] *na skład**

... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstają^m dwie bruzdy wtedy ... (Osiek Mały); przy oraniu ... zagania się pole ... w bruzdzie się ... się zagania tak ... w tej tego ... i się orze późni już ... no ... (Lubiny); (Police Średnie); 2. 'rowek w poprzek skib odprowadzający wodę': (Dąbrowa); 14.

BRYŁA – 'kawalek zbitej ziemi': [R1:] to ... brony to s^om cieⁿższe że rozbijają^m ... [R2:] no tak ... takie s... takie bryły rozbijają^m i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkami w ogródku się grabi tak tu były te brony konne ... no ... [R1:] a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniają^m ... lekkie ... (Dąbrowa); [Na polu] gruzy takie zostawały bryły ... (Osiek Mały); bronki to s^om lekkie ... bronki to s^om po ... po siewie na przykład się używa ... zbóż ... używało się ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głę^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to się używa brony ... cieⁿżkiej ... (Lubiny).

BRYZA – 'odmiana ziemniaków': mamy właśnie winety ... o! winete ... to^m jedn^om a t^om drug^om owacje ... mómy ... ale bryza ... lordy ... to tyż s^om tak samo dobre kartofle ... (Goszczędza); [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadziłem to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak się nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak się nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadziłem ... nie?

... [R1:] sadziłem ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

BRZEG – 'skrajna część czegoś': jak kupi-am ... materiał ... bo szylałam sobie sama ... no to uszylałam sobie takie poduszki żeby była ... od brzegu do brzegu ... żeby nie uciekała spod głowy [...] ... (Tarnówka); no od brzegów ... no to znowu się mówiło ... rozoranie ... oranie w okółkę ... (Osiek Mały); [Orka] na skład ... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstają^m dwie bruzdy wtedy ... (Osiek Mały); [Co to znaczy: porybić kosę?] no bo dostała ... dostała ... takie nierówne ... brzegi ... przeklepał ... (Pruchenic).

BRZEZINA – 'drewno brzozy': [Do wędzenia używana] brzezina była i ... i z ... tego ... z takich ... owocowych drzewa ... z ... przeważnie z jabłonki ... [...] różnice było ... bo wtedy ... był zapach taki inny ... no bo ... nie ... nie ... sosnowe ... sosnowe też ale wieⁿcej było takich ... z owocowych lub brzeziny było ... brzezina najładniejsza bo faktycznie ... nieraz jag robimy tutaj ognisko ... czy robimy w... tego ... to też z brzeziny ... (Rysiny); 4.

BRZOZA – 'drzewo o białej lub szarej kory i drobnych liściach': [miotły robiono] z ... z gałęⁿzi ... brzozy ... układało się i skryⁿcało się drutym ... (Babiak); [R1:] ja miotły nie robiłam ... tata robił miotły to powiedz ... [R2:] czezeba nacioⁿć różeg z brzozy ... [R1:] witki ... tak? ... się to nazywa? ... [R2:] chyba ... nie wiem ... poukładać ładnie ... ścioⁿgnoⁿć drutem ... i wszystko ... (Koło); [R1:] miotły? ... no to ... [R2:] z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gałęⁿzi wierzby ... albo brzozy ... z brzożowych

tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie mietły sie ... utego ... i drutem sie ścióⁿgało ... (Koło); a miotły robiono ... z gałⁿzi brzozy ... (Rzuchów); do weⁿdzenia śliwka mówio^m ... olszyna ... olcha ... dobra jes ... do do weⁿdzenia ... brzoza ... bo ... jabłonka jeszcze ... że to taki ma specyficzny zapach i ... i dlatego takie drzewa dawniej używali ... a teraz so^m takie środki weⁿdzenia ... w zakładach ... (Stary Budziszław); 4.

BRZOZOWY – ‘pochodzący z brzozy’: [R1:] *no czszeba było is do lasu nacioⁿć ... brzozowych gałⁿzków i skreⁿcidź je ... [R2:] drutym ... [R1:] drutym i ... urychtowadź i była miotła ... (Felicjanów); [R1:] miotły? ... no to ... [R2:] z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gałⁿzi wierzy ... abo brzozy ... z brzozowych tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie mietły sie ... utego ... i drutem sie ścióⁿgało ... (Koło).*

BRZUCH – ‘dolna część ciała pomiędzy klatką piersiową a miednicą’: *ro^mbanka to jest ... to jest świniak ... połówka świniaka pocieⁿta ... od kreⁿgosłupa aż po po ... po brzuch ... (Babiak); wieszano taką świnię na takim haku ... rościano ją ... rościano jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrności ... te które nie były jadalne ... usuwano ... (Koło).*

BUCHA – ‘obszerna, luźna kurtka’: [R1:] *krzemień ... [R2:] no to ... jeszczy sie nawet bawilim w to ... przeważnie na wieczór a jag nie ... a jak było widno to ... buchy na łeb ... [R1:] wisz co? ... nam nieroz iskry nie chciały lecić a on od tego to był specjalista ... to wisz co? ... tak wiedziół jak te kaminie dobrac że ... ty to normalnie byś [...] górajke byś podpolił od tego ... nie? ... [...] no ale wisz co? ... ciebie to takie ... nieroz znalazłeś bo ... niektóre nie dawały takich iskier*

a niektóre no to normalnie ... [R2:] ale no to ... to już był charakterystyczne ... to już poznać było te kamiń ... [R1:] no ... nie ... on już w ogle ... no i ... no i taki bielsze barzy były ... (Police Średnie).

BUDOWA – ‘konstrukcja’: *no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ... (Osiek Mały).*

BUDOWAĆ – UBUDOWAĆ – ‘stawiać jakiś obiekt’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka); piec chlebowy był ... budowany głównie z czerwonej cegły ... miał duże palenisko na które ... do którego wkładano drewno i podpalano ... (Bogusławice); wyⁿdziło sie drzewnym ... no różnie miały ludzie swoje wyⁿdzarki ... przy kominach nieraz albo jag nie takie ... były budowane takie wyⁿdzorki ... (Grabów); [Współcześnie] no przeważnie ludzie buduj^m stodoły i tam przechowuj^m siano ... (Nowe Budki); [R1:] kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszczy? ... późni już te krokwie ... jeszcz pod tymi krokwiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późni łąty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... mógł być eternik można było coż inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny); no to w kuchni jak sie piekło [chleb] ... był taki piedz ubudowany z cegieł*

... kiedyś mył ... tak^om kuchnie mieli ... i były piec ... a na wirzku kuchnia była postawiono ... z cegły był ... piec ... wymurowany ... normalny i zamykany był ... i podpalało sie dźrzewym ... i sie wypalało sie chleb wsadzalo ... dźrzewym sie paliło ... wypalało ... i sie tako ... była ... haka ... wygarniało sie i na łopacie sie chleb wsadzało i sie zamykało ... taki był ... taki piec ... (Borki).

BUDYNEK – ‘budowla ograniczona ścianami i dachem’: [R1:] *kaleń?* ... *nie wiem ... a kaleń to chyba jes kalonka na na budynku ...* [R2:] *kiedyż jak były słóm^om po... czy ćcino^m poszywane to była kalónka ...* [R1:] *no tero tyż jes kalónka tam jes blach^om ... pokryto ... kalenica ... a co to jeszcze to drugie?* ... (Felicjanów); *drewniane ... szopy [do przechowywania drewna] takie ... budo... przyklejane takie ... były ... do ... do stodoły tam czy do budynku jakiegoś tego ... nie?* ... *bo ludzie nie mieli takich ... nie było ... takich budynków jak są dzisiaj budynki duże ...* (Tarnówka); *były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnoⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknęⁿty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ...* (Tarnówka); *zapasy na zime?* ... *no wiⁿc można czeⁿść ... zapasów zrobić w słoikach ... a czeⁿś ... bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to czszeba czszymać w odpowiednich warunkach czyli w jakichś ... chłodnym pomieszczeniu i za dawnych czasów to były tak zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki*

nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi ... (Dęby Szlacheckie); [R1:] [Piwnice] *to były pod budynkami ...* [R2:] *przecie my do dzisiaj jo mó^m tó^m piwnice niezasypan^om ... [...]* *tam juz jes podłoga ale ...* [R1:] *pod budynkami ... [...]* *wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobiono i wszystko było ...* [R2:] *boki wybetonowane ...* (Police Średnie).

BULWA – ‘zgrubiała, mięsista podziemna część niektórych roślin’: (Grzegorzew).

BURACZEK – ‘jadalna roślina o ciemnoczerwonym, bulwiastym korzeniu’: [Najczęściej uprawiane warzywa] *marchew ... pietruszka ... buraczek ... fasola ... bober ...* (Goszczędza); *o! najczeⁿściej to [...]* *warzywa wiadomo ... tak ... ta... co ja robie ... cebula koper ... sałata ... buraczki ... marchew pietrucha ... seler por ...* (Police Średnie); *to sie z tych suszonych ... owoców robiło polewki ... tak ... no ... i potym takie jeszcze było nawet że ... jak ... na tó^m ... ze susz... do suszonych ... jak sie kisiło ... kapuste ukisiło ... i occedzało jo^m sie do ... gotowania na bigos ... to ... ten kwas ... zasyp... zalewało sie znowu ... zasypywało sie znowu te ... suszone owoce ... gotowało sie ... buraczek czerwony ... do tego ... listek laurowy ... i to właśnie to wszystko zagotowało ... postało jedyn dzień ... i było luksus do picia ... było zdrowotne ... nig nie kupował witamin bo ... w tym było witaminy ...* (Tarnówka); *od oprz^oniania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawde było smaczne czy dobre siano wysuszone ...* (Stary Budziszław); *marchew ... na grzoⁿdkach zasiewano ... marchew pietruszke ... buraczki ...*

rzodkiewke sałate ... ziemniaki ... (Dąbie); zapasy na zimę? ... no wiⁿc można czeⁿić ... zapasów zrobić w słoikach ... a czeⁿić ... bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to czszeba czszymać w odpowiednich warunkach czyli w jakichś ... chłodnym pomieszczeniu i za dawnych czasów to były tak zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi ... żeby produkty ziemniaki marchew pietruszka te wszystkie korzeniowe takie ... buraczki czerwone ... żeby to wszystko przeleżało do wiosny do tak zwanego jeszcze przez cały przednówek aż się urodzo^m nastep^mne ... (Dęby Szlacheckie); no jakie warzywa można przechować [na zimę]? ... wszystkie ... marchew ... pietruszke seler ... i pore ... i buraczki ... i ziemniaki ... to takie warzywa ... (Borki).

BURACZKOWY – ‘zrobiony z buraków’: [R1:] [Gotuje się zupy] ogórkowo^m ... kapuśniak ... grochowo^m ... szczawiowo^m ... buraczkowo^m ... biały barszczyk ... żurek ... [R2:] grochowa ... [R1:] już ... [R3:] prażuchy ... [R1:] o! prażuchy ... z kwaszono^m kapusto^m ... kluski przycirane z czarnino^m ... (Grzegorzew); zaklepka to jes ... jak zaprawiamy zupę czy zaprawiamy pomidorowo^m czy zaprawiamy buraczkowo^m czy jako^m tam uważamy to^m zupę ... czy sos zacioⁿgamy ... to bierzemy ... czy mleko czy wodę ... i odrobine wsypujemy mle... moⁿki ... roszczszepujemy i ... zalewamy do takiej ilości jak poczszebujemy zageⁿszczono^m zupę ... (Stary Budziszław).

BURAK, BUROK – ‘jadalna roślina o ciemnoczerwonym, bulwiastym korzeniu’: [Jakie warzywa można przechowywać na zimę?] marchew pietruszke ... buraki ... ziemniaki ... (Bogusławice); przy burakach

no to było tak ... najpierw było zasianie później było ... [...] przerywanie ... później było ... hakanie ... i to wszystko ... (Police Średnie); [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burokach to obowioⁿzkowe było ... bo przecież jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało się co taki ... co dwajścia czszydzieści centrymetrów ... no a reszta ... precz ... [R1:] a jak gdzieś się na przykład ... wyrwał przy hakaniu czy tam za dużo się wyrwało to się nazywało flancowanie ... nie wim czy takie ma^osz tam pytanie ... ale to się nazywało flancowanie ... nie? ... czyli brało się tego co się wyrwało ... i czeba było wsadzić ... [R2:] jak tego ... jak z boku ktoś widział i się haczkó^m ruszyło nie tego co czszeba ... [R1:] no to przecięłeś ... nie? ... [R2:] to go wycięłeś to się ... tego ... w to miejsce się wstawiało nowygo do flancowanio ... [R1:] no to się nazywało flancowanie ... [R2:] i to delikatnie żeby ... matka nie widziała że to tyn ... [R1:] no że się tam późni usech nie przyjął to ... już inno sprawa ... (Police Średnie); [R1:] buraka broleś w ryⁿce i tasokim go ... [R2:] były takie tyż jo nie wim jak się nazywało ... [...] na kółkach co tak się pchało ... nie? ... [...] i liście normalnie obcinoleś ... [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przecięłeś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odźrucoleś ... na przykład szedleś to nie robileż jedny redliny tylko z jedny strony wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś środkim ... wszystkie liście ukłodoleś na ty... [R2:] tasak ... tasak tyż był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tegó co jo pamiⁿtóm to były takie na kiju ... tyż ... noże ... [...] wyrwało się z zimi ... tasakim

BURAK CUKROWY

*się obciło i ... liście na bok ... a to na kupe ... nie? ... a te co już mieli ... no na cukier zakontraktowane ... no to oni już musieli niży obcinać ... [R1:] niży obcinali no i zbierali te liście na kiszonki ... (Police Średnie).
→ BURAK CUKROWY, BURAK PASTEWNY.*

BURAK CUKROWY – ‘roślina o jasnym korzeniu uprawiana, by otrzymywać z niej cukier’: *to była z marchewkó^m ... kapusta na zime ubijano była ... i troche soli ... i z różnymi ... i ludzie ... i listki się rzucalo takie te zapachowe ... niektórzy to z marchwió^m się tarło marchew i się wsypywało ... i naet buraki cukrowe kładli do kiszynio tyż to były bardzo dobre kiedyś kapusta ... [...] jak się nazywała kapusta? ... kwaszono kapusta się nazywa ... (Borki); siało się ... siewnikiem ... później się ... pielilo ... nie? ... później się tego ... ścinało liście ... bo to cukrowy burak ... pielilo ... to ze dwa razy się pielilo nie raz ... ścinało się liście liście się zwoziło i potem się ... wykopywało burak ... (Goszczędza).*

BURAK, BUROK PASTEWNY – ‘roślina o jasnym, bulwiastym korzeniu wystającym górną częścią z ziemi, przeznaczona na paszę dla zwierząt’: *jeszcze pastewny burok ścinałim ... (Goszczędza); [R1:] nie tylko kartofle [trzymano w piwnicy] i buraki pastewne zależy co kto miał i warzywa i buraki pastewne i wszystko co tam to weszło ... [R2:] bimber tyż można było schować ...*

[R1:] jak kontrole chodziły ... [R2:] to bimber do piwnicy ... abo aparature ... no nie? ... (Police Średnie).

BUROK → BURAK.

BUTELKA – ‘naczynie o wąskiej szyjce i małym otworze, służące do przechowywania płynów’: *sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robiłim dołki ... i sadziłim re^mko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło się ... później się hakało graczko^m ... nie opryskiwało się tylko hakało graczko^m ... a jeszczy ja pamie^m tam jak zbirałim stonke ... z kartofli ... na polach ... się zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... (Goszczędza).*

BUTLA – zgrub., ‘naczynie o wąskiej szyjce i małym otworze, służące do przechowywania płynów’: *no kiedyż robiono masło w takich specjalnych kierzynekach ... albo z... niek... jak ktoż nie miał to w b... w butlach dużych i ... tak się ... czea było poruszać ... tymi butlami żeby się to w końcu no to ma... maselko ... wydzieliło z tej śmietany ... (Drzewce).*

BUZIA – ‘usta’: *mojda ... [...] to było ... materiał ... w ... cukier sypałaż w materiał zawio^mzane było i kładłaś do buzi i jak ssoł [dzieciak] ... bo słodkie było i spokojny był ... no ... to mojda to nazywali ... (Grzegorzew).*

CAD, CZAD – ‘trujący gaz, który powstaje w wyniku spalania węgla i niedostatecznego dopływu powietrza’: (Tarnówka); [R1:] *dwutlenek weⁿgla ...* [R2:] *no ... czad ...* [R1:] *cad ... inaczej ...* (Grzegorzew); *no to oczywiście czad ...* (Koło).

CEGIEŁKA – zdr. ‘kawałek jakiejś masy o kształcie prostopadłościanu’: *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na reumatyz potem bo to ... z gł^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿczyzn wycióⁿgało i cegiełka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿkie już ... no i to powstało ...* (Tarnówka); *i te cegiełki [z torfu] zostały ... te cegiełki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było*

to^m cegle ... cegiełke to^m torfe przewróci^dż na drugó^m strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ... (Tarnówka).

CEGŁA, CYGŁA – ‘kawałek jakiejś masy (np. gliny i piasku) o kształcie prostopadłościanu’: *piec chlebowy był ... budowany głównie z czerwonej cegły ... miał duże palenisko na które ... do którego wkładano drewno i podpalano ...* (Bogusławice); *no to w kuchni jak sie piekło [chleb] ... był taki piedz ubudowany z cegieł ... kiedyś mył ... takó^m kuchnie mieli ... i był piec ... a na wirzku kuchnia była postawiono ... z cegły był ... piec ... wymurowany ...* (Borki); *piedz jest zbudowany z cegły obłożony kaflami ... ma też palenisko ... dźwiczki ... i te dźwiczki też mogo^m być metalowe lub też ... lub też szklane czyli tako^m szybe ... mogo^m posiadać ...* (Koło); *cygły szmatowe ... i szmat w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ...* (Tarnówka); *to [=torf] czszeba*

było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ...
 mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no
 dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co
 ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ...
 i ... ale bardzo cierpieli na reumatyz potem
 bo to ... z głę^mbi ziemi sie ... było to błoci-
 sko bardzo zimne ... i potem ... [...] potem
 brano ... brano ... formy takie były zrobione
 takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ...
 jes ... takie właśnie była forma ... (Tarnów-
 ka); i te cegielki [z torfu] zostały ... te ce-
 gielki potem tak ... przy słończku ładnym
 ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj
 ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw
 to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń...
 to już czszeba było to^m cegłe ... cegielke to^m
 torfe przewrócił na drugó^m strone bo ona
 już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak
 ... to była na drugi dzień przerzucona ... no
 ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy
 ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało
 ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ...
 i to takie ... (Tarnówka); [R1:] kaminim sie
 pukało [pług] ... i sie oczyszczało a... [...] [R2:]
 albo cegłó^m ... (Dąbrowa); [R1:] czym
 sie [pług] oczyszczało? ... no nie wiem ... ale
 co kto miał ... kawałek ... czy jakiejś cegły
 czy butem ... [R2:] butem ... nawed i ... albo
 albo jakimś takim szpadelkiem małym ...
 [R1:] czy jakó^ms deseczko^m ... czy czymkol-
 wiek ... co kto miał pod reⁿko^m ... [...] ja to
 tam przy pługu móm na przykład ... wyspa-
 wane mam kawałek tego ... rureczki takij ...
 i kawałek blachy w to ... ładnie przeciⁿte ...
 o! ... przy tym mam ... no jak to sie nazywa?
 ... szpadek mały ... (Lubiny).

CENTYMETR, CYNTOMETR – ‘jednostka miary równa 1/100 metra’: *becik to był taki ma... taki ... córka ... taki był szYROKI mniej wiⁿcy ... no ile? ... z pół metra? ... no może sześćdziesióⁿ cyntometrów ... a długi z met coś ... tak że jak dziecioka położyłaś*

*... wiesz na tego to ... to^m drugó^m czyⁿścio^m żeś przykryła ... i były takie ... [...] troczki do zawioⁿzania żeby dzieciok ... no ... ani sie nie wykopał ani nic ... (Grzegorzew); [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy buro-
 kach to obowioⁿzkowe było ... bo przecież jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centymetrów ... no a reszta ... precz ... (Police Średnie).*

CEP – ‘proste narzędzie drewniane służące do ręcznego młócenia zboża’: [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczey kierat ... i była taka maszyna ... w któró^m sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczona na mufy ... i to sie obracała i sie wrzucało tako^m ... my mamy maszynę tako^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w innych maszynach sie kruszył groch ... tak ... (Prucheniec); [Dawniej młócono] reⁿcznie cepem ... [...] cepami ... (Koło).*

CEPISKO – ‘dłuższa część cepów’: (Koło).

CEPY – ‘proste narzędzie drewniane służące do ręcznego młócenia zboża’: [Maszyna,

która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczey kierat ... i była taka maszyna ... w któróm sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); [Dawniej młócono] *reⁿcznie cepem ... [...] cepami ... (Koło); cepy to reⁿko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywoł ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ... (Goszczędza); no kij ... i potem ... była tako ... zrobiona ze skóry ... i rzyminiami przesywane te cepy były ... (Grzegorzew).**

CHLEW – ‘budynek, w którym trzyma się świnię’: *chlew? ... no tam gdzie so^m świnię ... (Koło); (Babiak); (Grabów).*

CHLEWIK – ‘mały chlew’: (Koło).

CHLEWNIA – ‘budynek, w którym trzyma się świnię’: (Felicjanów), (Koło); (Grabów).

CHMIEL – ‘roślina pnąca uprawiana, by produkować z niej piwo’: *tutej na Brudzyniu przecież widzioleż jak tam rosły ... całe w ogóle te plantacje tegó ... no to zrywali te szyszki ... i to był tyn chmiel ... te nasiona ... (Police Średnie).*

CHOWAĆ – 1. ‘hodować zwierzęta’: [Wiosną] *wybiera je [=ziemiaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spawienia to spawienia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedaj czy co ... no*

*... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało sie zwierzeⁿta ... no to te kartofelki poszły wszystkie co na tego ... do ... do pasednia ... (Tarnówka); knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... (Stary Budziszław); ludzie na wsi nie chowajo^m już krów ... mało kiedy kto ma jednó^m krowe ... (Stary Budziszław); 2. – **SCHOWAĆ** – ‘mieć coś w ukryciu’: [R1:] *nie tylko kartofle [trzymano w piwnicy] i buraki pastewne zależy co kto miał i warzywa i buraki pastewne i wszystko co tam to weszło ... [R2:] bimber tyż można było schować ... [R1:] jak kontrole chodziły ... [R2:] to bimber do piwnicy ... abo aparature ... no nie? ... (Police Średnie).**

CHRZO^NSKAĆ – ‘o świni: wydawać charakterystyczny odgłos’: [Świnią] *kwiczy ... chrzoⁿszcze ... (Stary Budziszław).*

CHWAS, CHWAST, CHWOST – ‘niewielka roślina uważana przez ludzi za zbędną i z tego powodu usuwana, rosnąca dziko’: *no haczko^m sie podtego albo ryⁿkoma sie wyrwało chwast żeby nie [rósł] ... (Rysiny); [Chwasty] *perz kamosa ... oset ... mniszek lekarski popo... potocznie zwany mleczem ... najgorsze chyba do wy... te... to so^m chwasty do ... do wyte^mpienia ... (Bogusławice); ; [Chwasty] *perz ... oset ... powójka ... (Dąbie); [Chwasty] *perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności sie pojawia zawsze na świecie ... (Dęby Szlacheckie); jarmuż ... oset ... trawa różna no ... [...] no****

chwasty chwasty ... wszystko było chwasty ... (Grabów); chwasty to só^m różne ale czy nazwy chwastów to ja wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty só^m i taki... rumianek dziki taki tyż rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to só^m chwasty ... (Borki); no czszea opielic ... i opryskiwać ... od chwastu ... pola ... (Borki); po prostu on [chwast] sie rozkłada ... na ziemi ... czy rośnie wysoko ... i wtedy te kwiaty robio^m sie takie ... dzikie ... no take ... tak nazwane ... takie ... mało słońca majo^m nie mogo^m sie rozwijadz i wtedy czszeba usunoⁿć te chwast ... żeby te kwiaty pieⁿknie sie rozwijały ... te swoje ... kierz ... no ... krze rozkładały liście ... (Stary Budziszlaw); [R1:] no to tyko tyko było hakanie wokół ziemniaków ... [R2:] no tak ... a bróno^m nie jeżdżiles żeby chwasty zniszczyć? ... [R1:] no bronowanie i ... re... rydlenie ... bronowanie i ... hakanie ... [R2:] każdy zabieg który ... robiles to ... to niszczył chwasty ... (Police Średnie); [R1:] pobłójka ... oset ... teraz ... [R2:] mlicz ... [R1:] mlecż ... tero jeszcze coś ... wiedziałam ... [R2:] to już rozmaite chwasty rosły ... (Grzegorzew); (Babiak); (Goszczędzka); (Koło).

CHWAST → CHWAS.

CHWOST → CHWAS.

CHYŻO – ‘szybko’: *sie mówi ... chyżo ... albo szybko ... (Rzuchów); (Babiak), (Koło).*

CHYŻY – ‘szybki’: [R1:] *o cholera! ... chyży i chyży? ... [R2:] nie wim ... [R1:] nie było tu u nas takich ... (Felicjanów); chyży szybko ... jakoś tak ... (Koło); (Babiak).*

CIAŁO – ‘organizm człowieka’: *rodzaje [ubrania] ... bielizna ... czyli ... czyli ubra-*

nia które lezo^m przy cieie ... przylegajo^m do ciała ... odzież taka wyrzchnia która jes zakładana na bielizne ... i potym wszystkie palta płaszczce kozuchy które zakładamy kiedy jes bardzo zimno myślę że to tak czeba by podzielić ... (Dęby Szlacheckie).

CIE^NŹKI – 1. ‘mający dużą masę’: *ale rondle to só^m co inne ... ni? ... garneg jez inny i rondel ... rondel to jes ... na ... na na tym uchwycie ... niy? ... [...] na jednym ... tag a garnek to ma dwa ... ta ... dwie uszy só^m ... no ... aha złap za uszy garnka ... nie? ... i garki kiedyż nie były takie zwykłe tylko te były ... takie te ... miedziane takie porzonne duże g... cieⁿżkie garnki ... (Rysiny); kiedyś to ... naczynia czyścili ... moja mama bo one to były cieⁿżkie ... to na szmatke brała popiół ... nie? ... i wyszorowaa porzonnie ... przeważnie na Wielkano[c] i Boże Narodzenie ... (Rysiny); [R1:] to ... brony to só^m cieⁿższe że rozbijajo^m ... [R2:] no tak ... takie s... takie bryły rozbijajo^m i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkamy w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ... [R1:] a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniajo^m ... lekkie ... (Dąbrowa); so^m brony lekkie i cieⁿżkie brony są ... (Osiek Mały); [Brony] cieⁿżkie lekkie ... atakujoc^e ... (Lubiny); no koce jak ktoż miał ale nie ... to były tak ... z materiału właśnie tak ... z takigo ... z takiego ... ciężk... cieⁿżkie takie było że ... nie było tam ... ze ślizgich nie było tego ... tyko było to cieⁿżkie okrycie ... okrywało sie właśnie ... to ... ładnie do kantu zaścielone łózko ... i wtedy ono pieⁿknie wygłoⁿdało ... (Tarnówka); 2. ‘trudny, skomplikowany’: *mało mało było kupowane tego weⁿgle bo lu... nie stać było ludzi na to ... nie stać było bo cieⁿżkie czasy ... (Tarnówka); a jednocześnie były przy .. w tej kołysce ... były po... takie ... powbijane po prostu gałeczki takie porobione ... żeby było moż-**

na za... przecioⁿgno^ńć ... od jednego ... od jednej galki do drugiej galki po... z drugiej strony deseczki ... żeby jo^m można przecioⁿgno^ńć było jakó^m taśme żeby to dziecko nie wypadło ... nie wygrzebało sie ... i tego ... i ono jak było przymocowane no to ... cieⁿżkie życie miało ... no bo ni sie nie ruszyło ... nie ... ruszy... nie wypadło ... (Tarnówka).

CIE^NCIE – ‘czynność dzielenia na części za pomocą ostrego narzędzia’: gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powozila końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice).

CIERPIEĆ – ‘odczuwać ból fizyczny lub psychiczny’: to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z głę^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegielka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to powstało ... (Tarnówka).

CIESZYĆ SIE – ‘odczuwać radość’: [Kura] no cieszy sie że jajek zniosła ... (Grabów).

CIO^NGAĆ – ‘przesuwać czymś po jakiejś powierzchni’: no przeważnie to było na biało malowane wapnym ... później to za[ś] zasto^mpiły te wałki ... i sie la [=na] to cioⁿgały wałki to były kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?] ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wałku wycinane?] tak ... na wałku były tam i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczoło w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bielonych ... malowało ... (Barłogi); [Co znaczy: włóczyć?] no ... wcioⁿgać brony po polu ... cioⁿgać brony ... (Osiek Mały).

CIO^NGNIK, CIÓ^NGNIK – ‘pojazd o dużej sile pociągowej służący do ciągnięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez napędu’: dawni to była nie na cióⁿgniki tylko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były też co ... takie sie... siedziot faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim ^odgarnioł na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki); [Rodzaje napędów] [R1:] piersze były kieratym ... [R2:] kieraty ... a kierat cióⁿgnyl kón ... albo dwa no jak ktoś tam mioł ... [...] [R1:] te silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wcześni ... [R2:] esy wcześniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wcze... od samego poczóⁿtku do końca były esy ... a do cióⁿgników to już późni tylko dostowiali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ... (Police Średnie); pługi so^m obrotowe ... dwuskibowe czszyskibowe ... w zależności od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿgnika ... (Lubiny); [Pług składa się] [R1:] no z ramy ... z tych ... [R2:] lemiesz ... [R1:] lemiesz ... odkładni ... co tam jeszcze? ... odkładnia ... no i ... i ten zaczep do

... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba cyntralna jeszcze łoⁿczoⁿca ... [R2:] koło ... te co chodzi ... [R1:] no koło też ... koło też ... co je czyszma pług na ... [R2:] na ziemi ... (Lubiny); no to traktor ... kładziez na traktor i sprzoⁿta ... [...] to różne so^m ... maszyna jes taka co zbiera słome ... cioⁿgnik ... przy cioⁿgniku jes taka duża maszyna co zbiera słome i ... so^m te ... maszyny co ... prasa ... co prasuje i ... i wioⁿże zaraz słome ... (Grzegorzew); 5.

CIO^NGNIKOWY – ‘działający z wykorzystaniem ciągnika’: i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczko^m ... jeszcze sie kopało graczko^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wiesz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczko^m ... ludzie chodzący ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędza); ogólnie rzecz bioróⁿc to kopaczki były niezależnie od ... jag ona była zbudowana czy konno czy to cioⁿgnikowo ... [...] ogólnie kopaczki ... dwurzyⁿdowe jednorzyⁿdowe ... a późni no to już kómbajny weszły ... nie? ... no to już ... już ... już sie nie nazywała kopaczka a kombajn ... (Police Średnie).

CIO^NGNO^NĆ, CIÓ^NGNO^NĆ – 1. ‘naciskać na coś’: no za te sutki ... no ... czy cioⁿgnie czy nacisko zależy jak kto doi ... jo to naciskałam ... (Witowo); dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... dawniej ... to czsza było wzioⁿś ... ścierke ... umyć krowie wymie żeby nie było to to wymie brudne od piasku czy ... nawet ... ubrudzone ... tag od obornika czy jag leżała na brudnej ściółce ... czsza było wyczyszyć to wymie ... no i wtedy czyste wiaderko reⁿce

obtarce umyte ... po ... po tym umyciu tej krowy ... i wtedy siadało sie pod to^m krowe ... naciskało sie na te ... wymie na te d... no dydki tak dawno było mówione n[o] [t]ak ... i za te ... cioⁿgło sie tak ... po ... po dwa ... jed... raz od przodu raz od tyłu ... no i wtedy na... jak sie naciskało leciało mleko ... (Stary Budziszław); 2. ‘zasysać’: w zależności ... jaki ... pokład głu^mboki ziemi ... tego torfu był na tej łoⁿce ... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był głu^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo głu^mboka ... (Tarnówka); 3. ‘przesuwać coś z wysiłkiem’: [Rodzaje napędów] [R1:] piersze były kieratym ... [R2:] kieraty ... a kierat cióⁿgnyl kón ... albo dwa no jak ktoś tam miał ... [...] [R1:] te silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wcześni ... [R2:] esy wcześniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wcze... od samego poczóⁿtku do końca były esy ... a do cióⁿgników to już późni tylko dostawali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ... (Police Średnie); [R1:] manyż ... to był ... to było takie urzoⁿdzenie które ... koń cioⁿgnyl ... chodził w kółko sobie ... [...] napyⁿdzał ... [R2:] napyⁿdzany tym ... napeⁿdem owsiaynym ... to znaczy sie koniem ... [R1:] no ... chodził se tak w kółko ... (Police Średnie).

CIO^NĆ – NACIO^NĆ – PRZECIO^NĆ – UCIO^NĆ – ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia’: [R1:] we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ... [R2:] kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ... [R1:] siekocz ... [R3:] i sie wylewa w koryto ... [R2:] i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ... [R3:] o! ... tak ... było ... [R2:] cięło sie na tym ... [R1:] uoset ... [R2:] na taki maszynie ...

na drobno ... (Felicjanów); [R1:] *no czszeba było iś do lasu nacio^ńc ... brzozowych gał^oz^oków i skre^ńcidź je ...* [R2:] *drutym ...* [R1:] *drutym i ... urychtowadź i była miotła ...* (Felicjanów); *czszeba świnię ogłuszyć ... później pod lew^om łopatke wbić nóż ... przeccio^ńc teⁿtnice i wypuścić krew ...* (Koło); [R1:] *ja miotły nie robiłam ... tata robileż miotły to powiedz ...* [R2:] *czszeba nacio^ńc różeg z brzozy ...* [R1:] *witki ... tak? ... sie to nazywa? ...* [R2:] *chyba ... nie wiem ... poukladadź ładnie ... ścioⁿgno^ńc drutem ... i wszystko ...* (Koło); [R1:] *miotły? ... no to ...* [R2:] *z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gał^ozi wierzby ... abo bzozy ... z brzozowych tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie mietyły sie ... utego ... i drutem sie ścioⁿgało ...* (Koło); *ro^mbanka to jes tak osobno żeberka ... no i ... i jak ... "ucio^ńc wzdłuż połówki ... to mi sie wydaje ro^mbanka ...* (Rzuchów); [Jak wyglądała maglownica?] *walek ... taki ... no i zrobiony taki był drugi jak by to pozrywajoⁿc ... nie? ... doś szerokie taki ... takie były ... nacieⁿte ... takie ... jakby to ze^mby były ... i to sie przesuwalo tym wałkiem ... w te i z powrotem ... i to taki magiel był ...* (Rysiny).

CIÓ^NGNIK → CIO^NGNIK.

CIÓ^NGNO^ńC → CIO^NGNO^ńC.

CODZINNY – ‘zwykły, nie odświętny’: *kołacz to chyba jes lepsze ciasto mi sie kołacz kojarzy z ciastym takim weselnym ... z dodatkami z rodzynkami nie wim co tam sie dodawało ale w każdym razie nie był to zwykły ... taki codzinny chleb tylko jakiś ciasto lepsze ...* (Dęby Szlacheckie).

CS! – ‘komenda wydawana koniowi, by szedł szybciej’: *cs! cs! wišta! wišta! wiy! ...* (Koło).

CUKROWY → BURAK CUKROWY.

CYGŁA → CEGŁA.

CYNKOWANY – ‘zrobiony z wykorzystaniem cynku’: [R1:] *no to zależało przeważnie takie były dzieci^ńciolitrowe ... wiaderka ... nie ... niecynkowane tylko emaliowane ... takie no ...* [R2:] *emaliowane ... co to były do krów doinio ...* [R1:] *dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ...* [R2:] *a jak! ...* [R1:] *takie które było poemaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robiła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doiło ...* (Witowo).

CYNKOWY – ‘zrobiony z wykorzystaniem cynku’: [R1:] *no to zależało przeważnie takie były dzieci^ńciolitrowe ... wiaderka ... nie ... niecynkowane tylko emaliowane ... takie no ...* [R2:] *emaliowane ... co to były do krów doinio ...* [R1:] *dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ...* [R2:] *a jak! ...* [R1:] *takie które było poemaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robiła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doiło ...* (Witowo).

CYNTOMETR → CENTYMETR.

CYNTRALNY – ‘główny, pełniący ważną funkcję’: [Pług składa się] [R1:] *no z ramy ... z tych ...* [R2:] *lemieszki ...* [R1:] *lemieszki ... odkładni ... co tam jeszcze? ... odkładnia ... no i ... i ten zaczep do ... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba cyntralna jeszcze łoⁿczoⁿca ...* [R2:] *koło ... te co chodzi ...* [R1:] *no koło też ... koło też ... co je czszyma pług na ...* [R2:] *na ziemi ...* (Lubiny).

CZAD → CAD.

CZANEK, CZSZANEK, CZSZONEK, CZSZÓNEK, ĆSIONEK, TRZANEK – ‘część prostych narzędzi ręcznych służąca do trzymania’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tyn "obuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... [R2:] no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby oni sie zaraz nie ... [R1:] kliny takie ... [R2:] no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad...ła ta siekiera ... (Felicjanów); bierze sie czszonek dopasowuje do otworu siekiery i zabija sie klinem ... można jeszczy namoczyć w wodzie żeby lepiej czszymało ... (Kolo); [R1:] czszonek ... [R2:] metalowe? ... [R1:] nie metalowe ... to jes drewniane ... [R2:] drewniane jes z krukiewko^m ... [R1:] no no ... (Dąbrowa); [R1:] dwa takie ze^mby mo ... i ćsionek ... i sie ścioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no ... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa); tulejka łoⁿczy ... to znaczy ona jes przyspawano do tych ze^mbów [wideł] ... i tulejka wystaje i sie czszonek w to^m tulejke wbijo ... wkłada ... (Dąbrowa); [Rękojeseć wideł] no to jes wykonana z tego samego materiału co czszónek ... co czszonek ... (Osiek Mały); [R1:] metalowa czeⁿś [wideł] no to so^m ze^mby ... a tu jes czszonek ... czszonek jes drewniany a nie metalowy ... [R2:] no z drewna jez albo może być sztyl ... [R1:] ale metalowy? ... [R2:] metalowy no to só^m widły ... (Lubiny); [Budowa kosy] to metalowe? ... nie wiem ... tego nie wiem ...*

czaa by wuja zapytać [...] [A jak się nazywał ten kij?] *no właśnie ... czek... no czszanek ... [...]* *kosisko inaczej to kosisko ... (Prucheniec); były nożyki do ścinanio liści [buraków] ... na takim długim czszonku i sie szło ... i ciach ciach ciach ... (Goszczędza); no szpadel i czszanek ... i to wszystko ... w całość już ... w całości tyż jes szpadel ... (Police Średnie); [R1:] a to sztyl^l ... sztylisko ... no to sztyl to jes czszanek ... to jes to samo ... albo sztyl albo cz... [R2:] nie nie ... nie jes sztylisko tylko czsz ... sz ... sztyl ... [...]* *no ... jo wim ale to jes właśnie czszanek ... to jes to samo ... [R2:] sztylisko ... sztyl ... jakbyś... [R1:] kiedyś dawni nie mówilim idzimy ... na przykład ucióⁿć tam jakoⁿś gałyⁿż na ... na czszanek ... tylko sie mówiło na sztyl ... na sztyla ... [R2:] sztylisko ... przez sz ... nie? ... [R1:] może i nawet ... [R2:] a może to jes ... przez s ... a to jes właśnie tyn czszanek ... nie? ... (Police Średnie); [Kopanie ziemniaków] dawno ... najpierw było graczkó^m ... to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drewnianym to była graczka ... późni była ... no późni to była kopaczka ... tylko najpierw były te kopaczki jeszce takie te wirnik ... jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ... [R2:] konnowirnikowe ... [R1:] wirnikowe ... późni były kopaczki ... elewatorowe ... i późni były kómbajny ... i to już wszystko ... cało historia ... (Police Średnie); (Nowe Budki); 21.*

CZAPKA – ‘nakrycie głowy’: *zakłada kurtke ... czapke ... (Dąbie); [Części ubrania] buty spodnie ... bluza kurtka czapka ... (Powiedziecie).*

CZEⁿŚ – ‘element składowy większej całości’: *to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki).*

CZŁOWIEK – ‘istota ludzka’: *no to taka woda w zależności ... no jak była ... kiszka była no to sie mówi ... to sie zalało żurkim ... i człowiek sam zjad ... czy czy ... pieski jeszcze ... dopomogły co reszta została ... bo im przecie czszea było im też dać jeść ... no ... (Tarnówka); indyki ludzie hodujom ... kaczkki ... [...] geⁿsi ... te ... te duże te ... różne strusie tam jakieś jeszcze coś ... no to to ... różne hodowle majom ... (Koło); ty gadzino ... na człowieka nieraz mówiom ... nie? ... przeważnie na dzieciaka ... mama nieraz moja krzyczała ... wy gadziny ... wy takie ... nie? ... no to to tak teraz to inne słowa używajom jeszcze wulgarn-a teraz to ... kiedyż nie było tak ... (Rysiny); ziemniak może być wykorzystany jako pokarm dla ludzi i może być wykorzystany jako pasza dla zwierzo^t ... (Bogusławice); [Ziemniak może być wykorzystany] albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzo^t ... jako pasza dla zwierzo^t ... (Dęby Szlacheckie); [Kura] to siedzi na gnieździe bez przerwy ... i nie chce zejś ... i sie człowiek czuje że ona chce ... jaja sobie znosić ... i potem na nich siada ... (Grabów); siyrrp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie daw... półokroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka a ón był taki półokroⁿgły ... i ścinały nawed ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ... (Borki); [Współcześnie] no przeważnie ludzie budujom stodoły i tam przechowujom siano ... (Nowe Budki); dawniej to ... w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to sie nazywało? ... no ... moⁿka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jes bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Pruchenic).*

CZSZANEK → CZANEK.

CZSZONEK → CZANEK.

CZSZÓNEK → CZANEK.

CZSZYSKIBOWY – ‘o pługu: odkładający równocześnie trzy skiby’: [Orze się] [R1:] *pługiem ... lub skibowcem ... [R2:] no ... skibowcem ... plu... pługiem ... pługiem jes ... dwuskibowy czszyskibowy piⁿcioskibowy ... no só^m różne ... (Dąbrowa); [Typy pługów] no konny ... dwuskibowy czszyskibowy ... zwykły ... obrotowy ... (Osiek Mały); pługi so^m obrotowe ... dwuskibowe czszyskibowe ... w zależności od od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿgnika ... (Lubiny).*

CZTEROSKIBOWY – ‘o pługu: odkładający równocześnie cztery skiby’: [Pług] *dwu... dwuskibowy ... lub czszy... czszyskibowy ... można tak ... o! ... czy czteroskibowy ... pieⁿćskibowy ... (Lubiny).*

CZUBEK – ‘zweźający się koniec jakiegoś przedmiotu’: *wkopuje sie brożyne ... i układa sie naokoło ... od dołu ... od spodu szerej ... u góry woⁿsko ... czubek ... tak sie robi [stóg] ... (Sobótka); na czubku kopca ... jest kalonka ... (Goszczęda); [R1:] gable ... to sie nazywały gable ... które miały takie czubki ... nie... nieszpiczaste tylko takie kulki ... [R2:] chodzi o to żeby nie przebjwały pyrów ... (Police Średnie).*

CZWOROBOK – ‘figura o czterech bokach’: *tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawałki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿść była ... mieszana ... i to w formie sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wszeⁿdzie były te łoⁿki torfowe ... (Pruchenic).*

CZWOROKO^NTNY – ‘mający cztery boki’: *weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na*

CZYNNOŚĆ, CZYNNOŚĆ

różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach powieszona weⁿdlina ... a ... albo też robio^m tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ... tako^m szafe ... (Stary Budziszław).

CZYNNOŚĆ, CZYNNOŚĆ – ‘wykonywanie czegoś’: *pierszo^m czynności^m pewnie no to*

jes wykopanie tego ... tego torfu ... nastep^mnie ... nastep^mnie czszeba go wysuszyć ... no gdzieś tam ... składować czy magazynować ... (Koło); no zależy kto jakó^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszczaⁿca ... później na stogu była to osoba podajoⁿca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wioⁿzały słome już po wymłóceniu ... (Nowe Budki).

CZYNNOŚĆ → **CZYNNOŚĆ**.

Ć

ĆCINA – ‘materiał otrzymywany z wysokiej rośliny porastającej przy brzegach zbiorników wodnych, kwiaty w postaci wiech’: [R1:] *kaleń? ... nie wiem ... a kaleń to chyba jes kalonka na na budynku ... [R2:] kiedyż jak były słómó^m po... czy ćcino^m poszywane to była kalónka ... [R1:] no tero tyż jes kalónka tam jes blachó^m ... pokryto ... kalenica ... a co to jeszcze to drugie? ... (Felicjanów); 6.*

ĆSIONEK → **CZANEK**.

(ĆWIARKOWAĆ,) ĆWIARTKOWAĆ – POĆWIARKOWAĆ, POĆWIARTKOWAĆ – ‘podzielić tuszę na ćwiartki’: *poćwiartkować jó^m [=świnię] ... [...] poćwiartkować go [=świniaka] ... (Rzuchów); ucina sie [kurze] ... łeb ... oparza ... skubie ... opala ... czyści i ćwiartkuje ... (Rzuchów).*

ĆWIARTKOWAĆ → **(ĆWIARKOWAĆ)**.

D

DACH – ‘część budynku osłaniająca go od góry’: *perliczka takie ma upierzynie pstre nieduża ... mniejsza od kury ... bardzo żywa ... frukajoⁿca ... bardzo wysoko fruka po dachach ... gdzie ... po drzewach ... piszczy bardzo taka złośliwa jes perliczka ... (Stary Budziszław); [Jak wygląda stodoła?] [R1:] no jes klepisko ... [R2:] jes ... só^msieki ... [R1:] so^msiek ... klepisko ... [R2:] teraz ... klepiska ... i te wrota ... i da... dach jes tego ... [R1:] i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie ... [R2:] sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie ... [R1:] a w stodole nie ma ... (Dąbrowa); no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ... (Osiek Mały).*

DACHOWY – ‘znajdujący się na dachu’: [R1:] *kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokwiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późni laty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... mógł być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).*

DARNINA – ‘górną warstwą gleby’: *jes to tak zwana torfa i na ten temat może powiedzieć wieⁿcej ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywa-*

ło ... żdzierało sie najpierw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łoⁿkach ... żdzierało sie ... łoⁿke ... to^m de... dar... darnine sie żdzierało ... pod tym ... wykopywało sie ... wlewało sie do tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... (Nowe Budki).

DARŃ – ‘górną warstwą gleby’: *tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawałki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia częⁿść była ... mieszana ... i to w formie sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wszeⁿdzie były te łoⁿki torfowe ... (Prucheniec).*

DEKO – ‘jednostka masy równa 1/10 kilograma’: *a kruszonka to jes ... i ... jak sie na przykład weźnie dwadzieścia deko ... tłuszczu ... czy to margaryny czy to smalcu ... to czszeba wzięⁿs tak samo dwajścia deko cukru ... i potym dwajścia deko moⁿki ... (Stary Budziszław).*

DE^MBOWY – ‘zrobiony z dębu’: *a no ... to [o] przechowywaniu [mięsa] to ... nie było ... to były ... solilo sie ... beczki były takie de^mbowe ... albo sie zakopywało do ziemi sie tak zakrywało na zime albo tak ... bo żeby ... no bo jak ... w to^m to ... albo beczke ... i bardzo dużo sie solilo ... a ja[k] chcia-*

to sie zjeż na drugi dzień czy tam kiedy ... a jak było takie za bardzo ... zapeklowane to sie moczyło bo za słone by było jakbyż ugotowała ... (Grabów).

DENATURAT – ‘spirytus barwiony na fioletowo o przeznaczeniu przemysłowym’: *po to sie opala kure bo ... takie owłosienie ma kura ... wie^{nc} sie bierze albo denaturat ... wylewo sie na wie... jakieś pomiesz... pojemnik ... i sie zapala to^m denature ... i opala sie to^m kure ... albo można też ... no palnikiem gazowym ... opalić kure ... (Stary Budziszław).*

DEPTAĆ – ‘chodząc, przygniatać coś nogami’: *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z gł^{em}bi ziemi sie ... było to błotisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycioⁿgało i cegiełka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to postalo ... (Tarnówka).*

DERKA – ‘kawałek materiału służący do okrywania konia w czasie postoju’: (Koło).

DESECZKA – zdr., ‘podłużny, płaski kawałek drewna’: *no kierzynka jes z drewna ... i ma takie ... blaszane wzmacz... które*

wzmacz... wzmacniaj^om te ... te drewniane ... deseczki ... blaszane kroⁿżki któ... (Drzewce); [R1:] stołeczek taki ... [...] cztery nogi ... [R2:] deseczka ... [R1:] deseczka i cztery nogi do tegó ... [R2:] i sie siadało pod krowó^m ... (Witowo); a jednocześnie były przy .. w tej kołysce ... były po... takie ... powbijane po prostu gałeczki takie porobione ... żeby było można za... przeciwⁿgnoⁿć ... od jednego ... od jednej gałki do drugiej gałki po... z drugiej strony deseczki ... żeby jo^m można przeciwⁿgnoⁿć było jakó^m taśme żeby to dziecko nie wypadło ... nie wygrzebało sie ... i tego ... i ono jak było przymocowane no to ... cieⁿżkie życie miało ... no bo ni sie nie ruszyło ... nie ... ruszy... nie wypadło ... (Tarnówka); [R1:] sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie właściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyścili sie wszystkie z piasku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... [R2:] no ale to loda była ... [R1:] loda ... loda to u mnie było to do kładzynia dźrzew ale ... [R2:] no a jag mówileż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni? ... [R1:] to była ... [R2:] loda ... nie? ... [R1:] loda ... [R2:] no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ... [...] i kartofle leciały do piwnicy ... (Police Średnie); [R1:] czym sie [pług] oczyszczało? ... no nie wiem ... ale co kto miał ... kawałek ... czy jakiejś cegły czy butem ... [R2:] butem ... nawed i ... albo albo jakimś takim szpadelkiem małym ... [R1:] czy jakó^ms deseczko^m ... czy czymkolwiek ... co kto miał pod reⁿko^m ...

[...] ja to tam przy pługu móm na przykład ... wypawane mam kawałek tego ... rureczki takiej ... i kawałek blachy w to ... ładnie przeci^{te} ... o! ... przy tym mam ... no jak to sie nazywa? ... szpadek mały ... (Lubiny); (Rysiny).

DESKA – ‘podłużny, płaski kawałek drewna’: no magłownica ... okro^{gły} był wałek był ... i ... i takie w zo^mbki tako była ta deska ... i sie tak maglowało ... (Adamin); chleb kroi sie nożem na desce drewnianej ... (Grzegorzew); w kuchni ... kredyns tylko taki był nieduży córka i ... i co tam? ... stół był ... przy stole stolki ... jedyn był długi ... ^o czterech nogach albo takie normalne zbite tam z desek z czegoś stolki kiedyś tam nie było taboretów krzesła to już było wielkie świ^{to} jak było ... u kogoś ... przeważnie stolki ... (Grzegorzew); kołyszka na biegunach była ... z desek ... boki tak ... były z desek ... tyleczki były wyrzeźbione ... i bieguny były ... [...] półokro^{głe} ... (Grzegorzew); [Łózko to] dwa tyłki ... jeden wysoki w głowie ... niższy w nogach ... [...] no i poło^{nczone} deski ... i ... deskami dwoma ... no i ... i ... deski w środku jeszcze były żeby to ... sie ... [...] wzmocnić konstrukcje no i żeby sie ten materac ... cały czyszał ... sieńnik ... (Tarnówka); no to taka ławka była zrobiona z jednej deski i ... [...] nóżki miało ... tak ... tak ... i potem jak tego to nawet ... były takie ławki porobione ... i na tych ławkach potem było maglowanie pościeli ... robione ... to tak wiesz ... było wykorzystywane i do maglowania pościeli ... obrusów tego wszystkiego co takie proste tam tego no to ... się maglowało na desce ... i ... jednocześnie siedzieli ... służyło do tego i do tego ... (Tarnówka); świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabiajo^m i to ... sie zawo-

zi oczyszczuje sie gotowy wyrób ... a dzi... dawniej to ... sie brało rzeźnika ... zabijalo sie ... takiego ... tako^m świnię ... potem jo^m sie kładło na takich deskach ... (Stary Budziśław); stała beczka ... z mie^{sem} ... z zabitego świniaka bo nie było przecież lodówek ... tylko ... mi^{so} czszeba było zabezpieczyć ... tak żeby ... tam muchy nie dopadły go ... i żeby sie nie zepsuło ... czyli mie^{so} było nasolone ... ciasno ułożone w beczce ... na wierzchu przyciśnie^{te} jakimś ... deską z kamieniem ... a na tym wszystkim leżała jeszcze pokrzywa która miała odstraszać ... ewentualne muchy i ... inne tam cuda ... i to wszystko ładnie sie zawsze przechowywało ... (Dęby Szlacheckie); szatkownica ale te szatkownice były ... chyba różne ... my mieliśmy tako^m na korbke ... tako^m jak maszynke do mi^{sa} mniej wi^{cej} ... ale były też takie szatkownice które ... które ... wygło^{dały} jak deska ... w któro^m było wmontowane ostrze ... i to już był takie unowocześnione ... dlatego że jak sie główke położyło na takie długie ostrze to szybcitko ciach ciach ciach ciach ... i kapusta leciaa do ... do ... pojemnika ... do którego tam potem były ... do... dodawane różne dodatki ... i wkładana do beczki ... (Dęby Szlacheckie); a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ... (Osiek Mały); no to jak sie przywoziło [torf] no to to ... sie garażowało ... w garażach w... no ... chto tam gdzie miał ... czy przykrywali ... prawda jakimiś deskami i ... i słomo^m ... no ... (Prucheniec); no do siana to ... drabiny só^m ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pami^{tosz}? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... ^ood tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędzka); bo kłónice

to só^m te ... co kładziesz deski [w wozie] na to ... te ... to konice sie nazywajo^m ... kónice ... (Goszczędza); [R1:] na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedział ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spa-dły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który miał tylko droⁿⁱgi ... nie? ... [R1:] tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski niktórzy boki niktórzy hele ... ale u nos tu-tej w Wielkopolsce ... [R2:] to przeważnie hele ... nie? ... [R1:] nie? ... u naszych dzie-wuchów tam Nałeⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedziół w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ... (Police Średnie); (Dąbrowa).

DESZ, DESZCZ – ‘opad atmosferyczny w postaci kropel wody’: to tamte czasy ... sie palił torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na loⁿce kopane ... i w koziołki usta-wiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmokło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opałem ... (Tarnówka); [Baba] to inaczej takie zadaszenie ... stogu ... żeby ... w razie deszczu żeby ... [nie] zamók ten stóg ... (Nowe Budki); to sie brało i układało sie z tego [torfu] takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło ... a później z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto

tak było ... że na loⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki).

DESZCZ → DESZ.

DESZCZOWY – ‘taki, w czasie którego wy-stępuje deszcz’: turki ... różne kolory ... żół-te pieⁿkie kwitno^m o tej porze jak pogoda jes ... w ogrodzie nie ma deszczowych dni to pieⁿkie kwitno^m wszelkie kolory ... (Stary Budziszław).

DOJRZAŁY – ‘o zbożu: gotowy do zbioru’: (Koło).

DOŁEK – ‘niewielkie zagłębienie w ziemi’: wykopywano dołki ... kiedyś ... kładło sie ziemniaka przykrywało ... (Dąbie); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... (Goszczędza); [R1:] bo niktórzy mówili kopiec niktórzy mogiła ... no ... my tutej na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewuchów tam nig nie wie-dziół co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogiły ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słomó^m później zimió^m i ... a jag na mrozy szły to na-grabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... (Police Średnie).

DOPASOWAĆ – ‘dostosować coś do cze-goś’: to zależało od postawy kosiarza ... czy był wyższy czy niższy ... i on musiał dopa-sować to^m roⁿczke [na kosisku] do siebie ... (Nowe Budki).

DOPOMÓC – ‘przyjść z pomocą’: no to taka woda w zależności ... no jak była ... kiszka była no to sie mówi ... to sie zalało żurkim ... i człowiek sam zjad ... czy czy ...

pieski jeszcze ... dopomogły co reszta została ... bo im przecie czszea było im też dać jeść ... no ... a ... czy z owoców no jak coś tego ... no to co sie było ... co było możliwe do picia no to do picia ... co do no tego no to wiesz ... zwierzoⁿtką zjadły ... świnię ... czy ... czy kaczkę ... czy jak ... czy geⁿsi co kto miał ... no ... (Tarnówka).

DOROSŁY – rzecz. ‘człowiek, który osiągnął dojrzałość fizyczną, psychiczną, prawną itp.’: *kołyska ... no to jes wzorem znowu tak jag i dorosłego łóżko ... (Tarnówka).*

DÓŁ – 1. ‘zagłębienie w ziemi’: [R1:] *kiedyś były specjalne ... tam ... kopali ... doły [z popiołem] i zakopywali ... [R2:] a teraz so^m pojemniki ... (Grzegorzew); kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakies takim nie wiem czy ... czy słoma ... jakies ... jakies takie ... materiały żeby po prostu te zimniaki nie zmarzły przez zime ... i nastę^mpnie ... nastę^mpnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny); torfianka jes to ... dół po wykopaniu torfy ... który został zapelniony ... wodo^m ... (Nowe Budki); woda ... podchodziła do tych dolów ... torfianka czyli woda ... (Pruchenic); był wykopany taki dół ... na sztych ... jak szpodel jes wysoki ... teraz ... ostatnio to ...*

właśnie my sypalim na wirzku ... ale kiedyś to ... kopało sie mogiolo normalnie kopało sie ... i tam sie wsypywało [ziemniaki] ... (Goszczędza); 2. ‘w określeniach kierunkowych wskazujących, że coś znajduje się nisko’: a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... [...] ma takó^m ziemianke ... jeszcze ... wykopano^m ... samodzielnie ... [...] na podwórku ... naprawde ... wchodzi sie dźrzwiczkami po stopińkach na ... do ... na dół ... i tam stojó^m wszystkie zapasy elegancko ... [...] w ziemi wykopana ale to jez ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ... (Dęby Szlacheckie); malowało sie szerokim peⁿdzlem ... zdobiło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten wałek ... moczyło sie ... w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodź jaśniejszym od ścian ... i wałek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ... (Grzegorzew); stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ... (Pruchenic); wkopuje sie brożyne ... i układa sie naokoło ... od dołu ... od spodu szerzej ... u góry woⁿska ... czubek ... tak sie robi [stóg] ... (Sobótka).

DRABIASTY – ‘o wozie: zawierający drabie’: [Wóz do wożenia siana] *jes to wóz drabiasty ponieważ ... czszea było ... założyć tak zwane drabie żeby sie ... dużo siana zmieściło ... (Nowe Budki);* 54.

DRABIE, DROBIE – ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami wykorzystywane jako boki w wozie do przewożenia siana’: *jes to wóz drabiasty ponieważ ... czszea było ... założyć tak zwane drabie żeby sie ... dużo siana zmieściło ... (Nowe Budki); drobie ... (Lubiny);* 41, 54.

DRABINIASTY – ‘o wozie: zawierający drabie, drabiny’: wóz drabiniasty ... (Sobótka); *no do siana to ... drabiny sóm ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pamiętosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tylek ... no ...* “od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędza); [R1:] *na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedział ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spadły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który miał tylko droⁿgi ... nie? ... (Police Średnie); (Prucheniec); (Koło); 54.*

DRABINKA – zdr., ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami’ wykorzystywane jako boki w wozie do przewożenia siana: (Grabów).

DRABINY – ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami wykorzystywane jako boki w wozie do przewożenia siana’: *no do siana to ... drabiny sóm ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pamiętosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tylek ... no ...* “od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędza); 41.

DRENAŻ, DRYNAŻ – ‘rowek w poprzek skib odprowadzający wodę’: [R1:] *drynaż chyba ... jakiś ... [R2:] drenaż w ziemi chyba ... chodzi o tyn ... o tyn właśnie drynki ... drynki jakie ... drenaż no ... (Lubiny).*

DREWNIANY – ‘zrobiony z drewna’: *no sóm te koryta ... sóm te ... drewniane kiedyś*

były teraz so^m barzy ... betonowe ... (Rzuchów); barłóg jes to ... rzut... rzucona słoma na ... kiedyś były ... polepy z gliny ... kiedyś były takie drewniane podłogi ... białe ... i żeby sie nie kurzyło to ... najczęⁿściej gospodarze rzucali ... na to tako^m drobno^m słome ... i to sie nazywało barłóg ... (Grzegorzew); chleb kroi sie nożem na desce drewnianej ... (Grzegorzew); był zrobiony drewniany grzybek ... i sie wkładało w dany ... przedmiot ... czy to w ... w skarpetki czy rajstopy czy jakieś coś ... wkładało sie ten pod tym ... i sie cerowało ... to grzybek drewniany pozywajoⁿc taki był ... (Rysiny); no kierzynka jes z drewna ... i ma takie ... blaszane wzmacz... które wzmacz... wzmacniaj^om te ... te drewniane ... deseczki ... blaszane kroⁿżki kt^o... (Drzewce); drewniane ... szopy [do przechowywania drewna] takie ... budo... przyklejane takie ... były ... do ... do stodoły tam czy do budynku jakiegoś tego ... nie? ... bo ludzie nie mieli takich ... nie było ... takich budynków jak są dzisiaj budynki duże ... (Tarnówka); kierzynka była do robienia masła ... dziś sie nie robi tego masła ... a dawniej to było ... okroⁿgła taka drewniana beczułka ... (Stary Budziszław); tak^om pałk^om t^om drucian^om takie ... tak^om drucian^om tera ... a kiedyś to były ... tocz^one takie pałki ... drewniane ... to jeszcze tyż mam ale tera już sóm takie metalowe z dziurkami i sie utłuka zimniaki ... (Borki); [R1:] czszonek ... [R2:] metalowe? ... [R1:] nie metalowe ... to jes drewniane ... [R2:] drewniane jes z krुकiewk^om ... [R1:] no no ... (Dąbrowa); to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... wkładało sie i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy to jeszcze sie wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ... (Prucheniec); [Sierp składa się] z reⁿkojeści drewnianej ... me-

talowej czeⁿści w formie półksieⁿżyca ... (Koło); [R1:] *no to koło drewniane ... obryⁿcz i szprychy ... [R2:] piasta jeszcze jest tutaj ... nie? ... [...]* [R1:] *tu jest obryⁿcz tu s^om szprychy a tu jest w środku no można powiedzieć że to jest piasta ... tu jest... ona ma tu wisz? ... bo to wisz? ... była drewniana obryⁿdż ona ma tu na rysunku [...] że na te drewniane obryⁿcze później jeszcze były nakładane te metalowe ... te te obryⁿcze to właściwie były metalowe ... (Police Średnie); [R1:] *metalowa czeⁿs [wideł] no to s^om ze^mby ... a tu jest czszonek ... czszonek jest drewniany a nie metalowy ... [R2:] no z drewna jest albo może być sztyl ... [R1:] ale metalowy? ... [R2:] metalowy no to s^om widły ... (Lubiny).**

DREWNO – ‘ścięte drzewo, kawałek porąbanego drzewa’: [Od czego zależało dobre wędzenie?] [R1:] *od drewna ... [R2:] od ilości ... od jakości dźrzewa ... olsza była najlepsza ... (Felicjanów); myślę że od temperatury [zależało dobre wędzenie] i od ja... jakim drewnem się ... pali w tym ... w weⁿdzarni ... (Koło); no kierzynka jest z drewna ... i ma takie ... blaszane wzmacz... które wzmacz... wzmacniają^m te ... te drewniane ... deseczki ... blaszane kroⁿżki któ... (Drzewce); [R1:] [Kierzynka jest] taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ... [R2:] z drewna ta... z takich klepek dżewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ... [R1:] stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...] [R1:] w środku taki ubijok ... [R2:] tłuczek się nazywał ... [...] i się ... wlało śmietane do te... do ty beczułki i tym tłuczkiem się tak długo po... czszepało że aż się zrobiło masło ... (Witowo); weⁿglarka i koszyg na dźrzewo ... (Dzierawy); piec chlebowy był ... budowany głównie z czerwonej cegły ... miał duże palenisko na które ... do którego*

wkładano drewno i podpalano ... (Bogusławice); jak się napaliło [w piecu chlebowym] ... byliśmy pewni że temperatura jest wystarczająco wysoka ... wygarnialiśmy te niedopalone ... kawałki drewna czy co tam jeszcze zostało żeby ... piec był czysty ... i ... kładliśmy chleb ... (Dęby Szlacheczek); [R1:] kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokiewiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późniłaty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... mógł być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).

DREWKO – zdr., ‘kawałek porąbanego drzewa’: [R1:] *bat ... [...] rzemyg i ... i taki kawałek ... no ... drewka ... no jag mu to tam? ... [...] kijoczek ... [R2:] różga ... [R1:] ta[k] jak różga i rzemyk ... rzemiń ... (Dąbrowa).*

DREWUTNIA – ‘pomieszczenie na drewno’: *drewutnia ... inaczej szopa ... (Grzegorzew).*

DROBIE → DRABIE.

DROGA – ‘wydzielony pas ziemi służący komunikacji’: *iskanie ... o! to jest bogata literatura na tym temat ... za dawnych czasów ... posiadanie w głowie ... że tak powiem ... wszy ... czy jak? ... nie było niczym wstydlwym ... i jeszcze pamiętam że moja mama opowiadała że jak była ... młoda ... to ... na przykład ... z dziewczynami siadały sobie ... w niedzielne ... popołudnie na ... przewróconym dźrzewie gdzieś tam ... przy drodze ... i nawzajem sobie oglóⁿdały ... włosy czy nie mają^m ... wszów ...*

(Dęby Szlacheckie); *to jes klepisko bo to jes ... z jedny strony wrota z drugi strony wrota jag otworzysz ... to mosz przeschcszeń tag jak droge czszymetrowóm czterometrowóm ... i przejeżdżosz ...* (Dąbrowa); [R1:] *żelaźniok ... oj nie zapómne jag my pojecha- lim po żelaźniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] juź skrzyni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu musielim sami se dorobiac ... no i jedzimy do domu w połowie drogi żelaźniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jechali nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zakli- nowane a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... [R1:] spadła ... [R2:] obryⁿdź leży gdzieś za wozym kawoł ... i to wiesz? ... na samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to słyhać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piosku to nie było słyhać ... jak kaminie gdzieś były to było słyhać ... [R1:] było słyhać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie).*

DRO^{NG} – ‘gruby, podłużny element (naj- częściej) drewniany, przypominający kij’: [Świniakowi] *nacinano ... tylne nogi ... koło ścieⁿgien ... i wieszano na droⁿgu ...* (Babiak); *i ta świnia wisiała wtedy ... go- spodarz czy rzeźnik ... wziął wodę ... wia- derkim ciepłóm ... ścierke obmył to^m skóre tego świniaka ... wyplukał czy jak wyjął wneⁿczności ... wyplukał ze środka to^m krew ... to wszystko spłynęło na danóm po- sadzke czy ... czy to było gdzieś na ... po- wieczszu to to były droⁿgi uszykowane ... i ... i żeby to wszystko było powieszzone na droⁿgach taki[ch] kijach ... kołkach grubych ... a to wszystko spłynęło na dół żeby ... to*

wszystko wcióⁿgło żeby było czyste mieⁿso ... (Stary Budzislaw); *w danym miejscu w którym ma stano^ć stóg ... wbija sie droⁿg w ziemie ... i wokół tego dronga robi sie tak zwane podłoże ... i na tym podłożu ... ukła- da się wokoło siano ...* (Nowe Budki); [Jak się robi brogi?] *no ... na spód była ... kła- dzona właśnie słoma ... wokoło tego droⁿga ... żeby na tym później położyć ... siano ...* (Nowe Budki); *nazywa sie ten droⁿg powoⁿz ...* (Prucheniec); [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któróm sie wkła- dało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kom- bajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniej- szych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ...* (Prucheniec); *wcześniej cep ... po- tem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczone na mufy ... i to sie obracała i sie wrzucało tako^m ... my mamy maszynne tako^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w innych maszynach sie kruszył groch ... tak ...* (Prucheniec); *manyz? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... prze- kładnióm zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny strony sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie ob- raca i ... i napeⁿdza maszynne ...* (Goszczę- dza); *no tyn manyz to był taki ... [...] było takie olbrzymie to żelazo ... i tam były takie ... no i droⁿg był dźrzewiany ... i w konie to sie ... robiło no ...* (Goszczędza); [R1:] *na*

pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedział ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spadły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który miał tylko droⁿgi ... nie? ... (Police Średnie); [R1:] rozwora to była poc spodym przez cał^om długoś wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn ł^ocznik ... [R2:] że mogł^es do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomiⁿdzy tyłem a przedym to był ł^ocznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... (Police Średnie); [R1:] do roźcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki ł^ocznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnió^m "ośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było roźcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie roźcioⁿgło go ... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie); (Lubiny).

DRO^NŻEK – ‘podłużny, drewniany element przypominający kij’: *taki jest ... jak gdyby tłuczek ... na takim kołeczku ... na takim droⁿżku ... i tak czszeba czszepać ... nie? ... i to maselko sie z ty śmietany zrobi ... (Drzewce); weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach po-*

wieszona weⁿdlina ... a ... albo też robio^m tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ... tako^m szafe ... (Stary Budziszław).

DRWALKA – ‘pomieszczenie na drewno’: *albo szopa ... albo drwalka ... (Koło).*

DRYNAŻ → DRENAŻ.

DRYNKI – ‘rowki w poprzek skib odprowadzające wodę’: [R1:] *drynaż chyba ... jakis ... [R2:] drenaż w ziemi chyba ... chodzi o tyn ... o tyn właśnie drynki ... drynki jakie drenaż no ... (Lubiny).*

DRZEWO, DŹZIEWO, DŹRZEWO – 1. ‘roślina wieloletnia o pniu, z konarami, gałęziami i korzeniami’: [Obecnie kosy używa się] *na przykład do obkasania drzew ... do słupów elektrycznych ... (Koło); z tych dźrzew ... zerwiesz [jabłka] to dopiyo przerobisz i zrobisz jablecznik ... (Koło); patyk? ... no to jes kawałek dźrzewa ... (Koło); perliczka takie ma upierzynie pstre nieduża ... mniejsza od kury ... bardzo żywa ... frukajoⁿca ... bardzo wysoko fruka po dachach ... gdzie ... po dźrzewach ... piszczy bardzo taka złośliwa jes perliczka ... (Stary Budziszław); 2. ‘materiał budowlany lub opalowy otrzymywany ze ściętego drzewa; drewno’: *ja pamieⁿtam mój dziadzius to zawsze weⁿdził właśnie ... dźrzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do weⁿdzienia właśnie dźrzewa ... dźrzewa owocowego ... (Koło); [Do wędzenia używana] brzezina była i ... i z ... tego ... z takich ... owocowych dźrzewa ... z ... przeważnie z jabłonki ... [...] różnice było ... bo wtedy ... był zapach taki inny ... no bo ... nie ... nie ... sosnowe ... sosnowe też ale wieⁿcej było takich ... z owocowych lub brzeziny było ... brzezina najładniejsza bo faktycznie ... nie-**

raz jag robimy tutaj ognisko ... czy robimy w... tego ... to też z brzeziny ... (Rysiny); kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydlubano^m w pniu ... drzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwoma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potem chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿtam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie); wyⁿdziło sie drzewym ... no różnie miały ludzie swoje wyⁿdzarki ... przy kominach nieraz albo jag nie takie ... były budowane takie wyⁿdzorki ... (Grabów); no to w kuchni jak sie piekło [chleb] ... był taki piedz ubudowany z cegieł ... kiedyś mył ... takó^m kuchnie mieli ... i był piec ... a na wirzku kuchnia była postawiono ... z cegły był ... piec ... wymurowany ... normalny i zamknięty był ... i podpalało sie drzewym ... i sie wypalało sie chleb wsadzało ... drzewym sie paliło ... wypalało ... i sie tako ... była ... haka ... wygarniało sie i na łopacie sie chleb wsadzało i sie zamykało ... taki był ... taki piec ... (Borki); resztki spalonego weⁿgla lub drzewa ... to ... resztki ... żaru ... (Dzierawy); w to pudełko właśnie żeby nie robić bałaganu na całym mieszkaniu ... w tym pudełku właśnie było ... [...] czyszmano ... i weⁿgiel i ... i drzewo ... i właśnie ten torf ... (Tarnówka); do weⁿdzenia śliwka mówio^m ... olszyna ... olcha ... dobra jes ... do do weⁿdzenia ... brzoza ... bo ... jabłotka jeszcze ... że to taki ma specyficzny zapach i ... i dlatego takie drzewa dawniej używali ... a teraz so^m takie środki weⁿdzenia ... w zakładach ... (Stary Budziszław); [Od czego zależało dobre wędzenie?] [R1:] od drewna ... [R2:] od ilości ... od jakości

drzewa ... olsza była najlepsza ... (Felicjanów); to zależy wszystko od fachowca ... jak fachowiec robi ... od rodzaju drzewa od ... weⁿdzenia ... czy wieⁿcej czy mniej ... (Rzuchów); no wkładało sie taki grzybek pod to^m ... to sie taki były ... no grzybek taki z drzewa ... i to ... wkładało sie pod te dziure ... i sie cerowało normalnie ... jedno^m nitke w te jedno^m w te i tak sie przekładało przeplatankó^m takó^m ... [...] można było też używać ... naparstek był naparstek ... (Barłogi); a to to już była maglownic[a] ... reⁿczna ... a moja mama to miaa tako^m reⁿczno^m ... wałek taki był ... zawijało sie ... dajmy tak ... to^m pościel ... i taka była druga ... taki ... rzeźbione coś i to tak ... maglowało sie ... [...] z drzewa to było robione ... (Rysiny); [R1:] a bloⁿg to jes ... jak kleⁿpisko było to takie było ... belka ... tako belka szeroko ... i była no wyżej ... no ... no dość wysoko to było ... nie? ... [...] [R1:] no ... poczszymuje to ... nie? ... poczszymuje takie cieⁿżary ... [...] [R2:] odździela so^msieg od klepiska ... [R1:] takie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu... grube ... z drzewa ... (Dąbrowa); no to wrota no to só^m ... drzwi takie wielkie ... z ... dżziewa ... i zawiasy to ... [...] do stodoły ... (Dąbrowa); widły ... składajo^m sie z drzewa ... oraz metalowej końcówki ... z długimi lekko zakrzywionymi ... do przodu ze^mbami ... (Osiek Mały); jag my żnimy drzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... (Goszczędzka); to jes koło drzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywajo^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było tyż drzewo ... (Goszczędzka); loda ... loda to u mnie było to do kładzienia drzew ale ... (Police Średnie); [R1:] bloⁿg? ... [R2:] u góry taka belka w stodole ... [R1:] belka łⁿczoⁿca słupy ... z drzewa w stodole ... w soⁿsieku ... (Lubiny);

DRZWI, DŹWI, DŹRZWI, DŹWI – ‘występująca pojedynczo lub podwójnie ruchoma płyta zamykająca otwór wejściowy do jakiegoś wnętrza’: [R1:] [Kury do kurnika] *wchodzo^m ... [R2:] przez dźwi ... [R3:] albo majo^m takie to specjalne ... [R2:] albo majo^m dźwiki takie o! ... takie majo^m ... [R1:] takó^m dziure majó^m nichtóre i w dźwiach ... wy... wytegó i to sie zatykało ... (Felicjanów); [kury do kurnika] *wchodzo^m dźrzwiami ... (Koło); so^m dźwi ... i naganie sie [kury] ... i mówi sie a sio do kurnika! ... (Rzuchów); [Sposoby zamykania pomieszczeń] *pewnie kiedyś to były tak jakieś tam skoble ... później ... później były kłódki ... no teraz to już wszyscy mamy zamki ... w dźwiach ... (Koło); nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że sie tam psiknie i sie muchy wytrujo^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko dźrzwi ... gasiliśmy światło ... w tej czeⁿści z której chcieliśmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do tego światła poleciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerzedziło ... potym zamykało sie dźrzwi do ... do pomieszczenia z którego wyganialiśmy ... otwierało sie dźrzwi na dwór i sie wyganiało muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie); no to wrota no to só^m ... dźrzwi takie wielkie ... z ... dźziewa ... i zawiasy to ... [...] do stodoły ... (Dąbrowa); no wrota to so^m drzwi stodoły ... (Osiek Mały).***

DRZWIKI, DŹWIKI – ‘występująca pojedynczo lub podwójnie ruchoma płyta niewielkich rozmiarów zamykająca otwór wejściowy do jakiegoś wnętrza’: [R1:] [Kury do kurnika] *wchodzo^m ... [R2:] przez dźwi ... [R3:] albo majo^m takie to specjalne ... [R2:] albo majo^m dźwiki takie o! ...*

takie majo^m ... [R1:] takó^m dziure majó^m nichtóre i w dźwiach ... wy... wytegó i to sie zatykało ... (Felicjanów); weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejs blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejs beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejs tam położyj kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach powieszona weⁿdłina ... a ... albo też robio^m tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ... tako^m szafe ... (Stary Budziszław).

DUDNIĆ – ‘o dźwięku: wzmacniać się i osłabiać na przemian: [R1:] *ale ... to słychać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piosku to nie było słycać ... jak kaminie gdzieś były to było słycać ... [R1:] było słycać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie).*

DWOJAKI – ‘widły służące do podawania snopków’: *to były tak zwane dwojaki ... widły o dwóch ze^mbach ... (Nowe Budki).*

DWÓR – ‘to, co na zewnątrz domu’: *zimniaki to w piwnicy były pod podłogo^m w kuchni ... no ... dziura była w podłodze ... tak ... dziura była w podłodze wycieⁿte z dźrzwiczkami ... sie otwirało dźrzwiczki i tam były ... o! właśnie ... no tam były ziemniaki zawsze ale też inne warzywa też można bo tam było zimno po prostu ... no ... a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że sie tam psiknie i sie muchy wytrujo^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwie-*

raliśmy szeroko dźrzwii ... gasiliśmy światło ... w tej cze^ńści z której chcieliśmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do tego światła poleciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerzedziło ... potem zamykało sie dźrzwii do ... do pomieszczenia z którego wyganialiśmy ... otwierało sie dźrzwii na dwór i sie wyganiało muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie).

DWUSKIBOWY – ‘o pługu: odkładający równocześnie dwie skiby’: [Orze się] [R1:] *pługiem ... lub skibowcem ... [R2:] no ... skibowcem ... plu... pługiem ... pługiem jes ... dwuskibowy czyskibowy pi^ńcioskibowy ... no só^m różne ... (Dąbrowa); [Typy pługów] *no konny ... dwuskibowy czyskibowy ... zwykły ... obrotowy ... (Osiek Mały); pługi so^m obrotowe ... dwuskibowe czyskibowe ... w zależności od od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿgnika ... (Lubiny); 9.**

DWUSKRZYDŁOWY – ‘o drzwiach: składające się z dwóch płyt’: *a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ... (Osiek Mały).*

DWUTLENEK → **DWUTLENEK WE^NGLA**.

DWUTLENEK WE^NGLA – ‘bezbarwny i bezwonny gaz powstający m.in. podczas spalania paliw czy oddychania’: [R1:] *dwutlenek weⁿgla ... [R2:] no ... czad ... [R1:] cad ... inaczej ... (Grzegorzew).*

DYM – ‘to, co powstaje w wyniku spalania i unosi się w powietrzu’: *dym ... no co to? ... ciemny ob[ł]ok ... nie ... to ... powstają-*

cy przy paleniu sie weⁿgla ... no żar chyba ... nie im ... co to ... (Dzierawy); ciemny "obłok? ... dym ... smog ... inaczej ... no w tej chwili to smóg ... a tutaj to dym ... (Grzegorzew); cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do kominu ... (Tarnówka); dlatego że biała zrobiona nie b... nie jes weⁿdzona ... a taka ... potem sie ustawia tako^m beczke okroⁿgło^m podpala sie na dole ... i sie tym dymem ona we^ńdzi ... robi sie broⁿzowa ... potem jo^m sie wkłada do wody ... i jo^m sie w goroⁿcy wodzie pare minut tak ... nazywa sie parzenie ... i potem to^m kielbase sie wyjmuje na takich ... patykach długich albo na preⁿtach drucianych ... i ... potem ta kielbaska wystygnie i jes taka lekko broⁿzowa ... a biała to już jednolicie biała od zrobienia ... (Stary Budziszław); i cze^ńs tej sieni ... była wydzielona na ten piec chlebowy ... były tam dźrzwiczki ... do wkładania ... chleba ... i bydż może pod tymi dźrzwiczkami do wkładania chleba były dźrzwiczki mniejsze do regulowania ale tego nie pamieⁿtam ... no i był porzoⁿdnie opalony drewnem ... i tak jak mówiłam jak już sie napaliło w tym ... piecu ... no i miał ujście ... do kominu ... żeby tam ten dym był jak sie paliło w tym piecu żeby ... dym mógł wychodzić przez komin ... (Dęby Szlacheckie); (Koło).

DYSZEL – ‘element łączący wóz z koniem’: [R1:] *rozwora to była poc spodym przez cało^m długość wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kry^ńciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to*

nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łoⁿcznik ... [R2:] że mogłeś do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomieⁿdzy tyłem a przedym to był łoⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... [R2:] no wim wim ... no ale tutej sie to ... [R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mówilim na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówileż na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie); (Goszczędza); ☞ 54.

DZIECI^NCIOLITROWY – ‘mający pojemność 10 litrów’: [R1:] no to zależało przeważnie takie były dzieciⁿciolitrowe ... wiaderka ... nie ... nie cynkowane tylko emaliowane ... takie no ... [R2:] emaliowane ... co to były do krów doinio ... [R1:] dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ... [R2:] a jak! ... [R1:] takie które było poemaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robiła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doiło ... (Witowo).

DZIEŃ, DZIŃ – 1. ‘doba, 24 godziny’: czszeba było mić żurek ... żurek ... i drożdże do tego ... i zaj zagniała sie normalnie ... kisiło sie najprzód taki za... zarodek ... takó^m bulke ... a potym ... z ty bulki taki z tegó ... co sie zarobiło na kiszynie to sie zarabiało chlebek ... dopiro ... to na to ... i sie piekło ... na drugi dzień chleb ... sie zarabiało zagnietło sie i sie chleby robiło i sie wyruszały i sie piekło wtedy ... (Borki); robiono żur tak że ... no taki gliniany dzbanek ... w tym glinianym dzbanku rzucało sie ...

wsypywało sie na... na tako^m ciepło^m wode ... niegoroⁿcom nietego ... tylko taka letnia woda ... sypało sie moⁿke żytnio^m troszczekie pszennej ... no i tak to było ... kisiło ... wyrobiło sie ... oczywiście czszea było rozszczepać koziółkiem i ... i żeby to ... dwa czy czszy dni postalo ... i wtedy był ... wtedy był żur właśnie do ... do tego żeby potem gotować go ... czy na zalewajke czy na żur ... to żurek ... no to już to właśnie ... był żurek swój ... nie kupowałam go nigdy jak teraz sie kupuje ... (Tarnówka); to sie z tych suszonych ... owoców robiło polewki ... tak ... no ... i potym takie jeszcze było nawet że ... jak ... na tó^m ... ze susz... do suszonych ... jak sie kisiło ... kapuste ukisiło ... i occedzało jo^m sie do ... gotowania na bigos ... to ... ten kwas ... zasyp... zalewało sie znowu ... zasypywało sie znowu te ... suszone owoce ... gotowało sie ... buraczek czerwony ... do tego ... listek laurowy ... i to właśnie to wszystko zagotowało ... postalo jedyn dzień ... i było luksus do picia ... było zdrowotne ... nig nie kupował witamin bo ... w tym było witaminy ... (Tarnówka); turki ... różne kolory ... żółte pieⁿknje kwitno^m o tej porze jak pogoda jes ... w ogrodzie nie ma deszczowych dni to pieⁿknje kwitno^m wszelkie kolory ... (Stary Budziszlaw); jak tero byłem w któryś dzień w sklepie ... normalnie ... kamin był w tym ... w tych kartoflach ... (Police Średnie); 2. ‘część doby, kiedy świeci słońce’: główny posiłek w środku dnia? ... obiad? ... (Grzegorzew).

DZIKI – 1. ‘o zwierzętach: nieoswojony’: kurki rajskie ... to były takie małe ... małe kurki ... ozdobne ... z takimi ... pieⁿknym ... kolorowym upierzeniem ... podobnym do ... przypominajoⁿcym dzikie bażanty ... dzikie ptactwo leśne ... (Koło); tak ... [kaczki polskie] te białe ... te takie ... te dzikie pozywajo^m te szare i ... (Rysiny); bażant to

je... ma bardzo pieⁿkne upierzenia pióra w ognie ... bardzo kulturarne ... z długim ... długim takim ogonem ... bażant jes takie ... ptak dziki ... no ... mało przechowywane w gospodarstwach wieⁿcyj tag na ... na luzie jes wychowywany ... w samotności ... (Stary Budziszław); 2. 'o roślinach: nieuprawiany': [Kwiaty rosnące w ogrodzie] bytki ... róże ... dzikie ... bratki ... (Grabów); chwasty to só^m różne ale czy nazwy chwastów to jo wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty só^m i taki ... rumianek dziki taki tyż rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to só^m chwasty ... (Borki); po prostu on [chwast] sie rozkłada ... na ziemi ... czy rośnie wysoko ... i wtedy te kwiaty robio^m sie takie ... dzikie ... no take ... tak nazwane ... takie ... mało słońca majo^m nie mogo^m sie rozwijać i wtedy czszeba usunoⁿć te chwast ... żeby te kwiaty pieⁿknie sie rozwijały ... te swoje ... kierz ... no ... krze rozkładały liście ... (Stary Budziszław).

DZIŃ → DZIEŃ.

DZISIAJ, DZISIEJ – 'współcześnie': trawe sie kosi na pokos ... i zboże jeśli sie kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli sie kosi ... mechanicznie już dzisiaj ... (Prucheniec); świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabiajo^m i to ... sie zawozi oczszymuje sie gotowy wyrób ... a dzi... dawniej to ... sie brało rzeźnika ... zabijało sie ... takiego ... tako^m świnie ... potem jo^m sie kładło na takich deskach ... grzało sie wode goroⁿco^m ... jo^m to^m wodo^m polewano ... tam w małych ilościach takim garnczkiem ... i zeszkrobywano to^m siersz z niej ... potem sie jo^m obmywało ... i zam... na taki[ch] powrozach powieszalo pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpo-

lowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykorzystał ... a jag nie to były zakopywane ... a mieⁿso rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowy ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w słoikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław).

DZISIEJ → DZISIAJ.

DZISIEJSZY – 'współczesny, aktualny': za moich czasów kiedy ja bylam dzieckiem pamieⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... (Koło); wersalki kanapy to tak ... bo sobie ludzie ... no ... no ... w dzisiejszej modzie ... no ... a kiedyś to ty... były tylko ... tylko i wyłoⁿcznie łóżka wypchane słom... matercem ... y ... z sieńnikiem ... (Tarnówka); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w ta-

kie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); nawarka to jes tak ... woda sie gotuje ... wysypuje sie do niej moⁿke pszenno^m ... i potem ... czszepaczko^m sie rozszczszepuje na tej wodzie gotowanej ... i właśnie wychodzi taka ... taka ta zupa ... taka worka ... tak ... zaprawia sie mlekiem i to dawniej było bardzo ... spożywane ... w dzisiejszych czasach sie nie robi takich zup ... (Stary Budziszław).

DZIŚ – ‘współcześnie’: kierzynka była do robienia masła ... dziś sie nie robi tego masła ... a dawniej to było ... okroⁿgła taka drewniana beczulka ... w tej beczulce był ... kij okroⁿgły taki jak do szczotek zamiatania ... i na dole była ta taka kłapeczka na krzyżu przybite ... i ... wkładało sie to a potem nasadzało sie taki ... tako^m nasadke na ... na te ... beczulke ... i tym kijem unosiło sie od góry do dołu ... a ta śmietana tam beⁿtała w tej ... w tej beczulce ... i wtedy był ... jag już było czuć że tag jakby tam jaki kamień był ... to sie otwierało a tam już było zrobione masło ... i sie wyjmowało to masło potem ... wy... ładnie sie przepłukało we wodzie w garku ... oddzieliło pieⁿkne ładne żółte wychodziło masło ... (Stary Budziszław).

DZIURA – 1. ‘otwór w czymś’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] no obsadzono ... jes tako ... w tyn “obuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... (Felicjanów); [R1:] [kury do kurnika] wchodzó^m ... [R2:] przez dźwi ... [R3:] albo majo^m takie to specjalne ... [R2:] albo majo^m dźwiki takie o! ... takie majo^m ... [R1:] takó^m dziure majo^m niektóre

i w dźwiach ... wy... wytegó i to sie zatykało ... (Felicjanów); [w] wiⁿkszó^m dziure to sie łatke wstawiało ... i sie za...tego ... zaszyło ... (Adamin); no wkładało sie taki grzybek pod to^m ... to sie taki były ... no grzybek taki że dźrzewa ... i to ... wkładało sie pod te dziure ... i sie cerowało normalnie ... jedno^m nitke w te jedno^m w te i tak sie przekładało przeplatankó^m takó^m ... [...] można było też używać ... naparstek był naparstek ... (Barłogi); najczeⁿściej sie je cerowało podszywało sie od spodu łatki ... podo[b]nego koloru ... tak żeby nie było widać tej dziury ... jeżeli dała sie zszyć ta dziura ... to sie ją zszywało a jeżeli była duża ... to sie podkładało od spodułaty i sie tatało ... (Grzegorzew); [R1:] no to zależało prze^ważnie takie były dzieciⁿciolitrowe ... wiaderka ... nie ... niecynkowane tylko emaliowane ... takie no ... [R2:] emaliowane ... co to były do krów doinio ... [R1:] dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ... [R2:] a jak! ... [R1:] takie które było poemaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robiła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doilo ... (Witowo); kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydtubano^m w pniu ... dźrzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... (Dęby Szlacheckie); 2. ‘dół, zagłębienie w ziemi lub innej powierzchni’: i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łóⁿkach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... geⁿsi łabeⁿdzi tego

wszyskiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ... (Tarnówka); zimniaki to w piwnicy były pod podłogą^m w kuchni ... no ... dziura była w podłodze ... tak ... dziura była w podłodze wycieⁿte z dźrzwiczkami ... sie otwirało dźrzwiczki i tam były ... o! właśnie ... no tam były ziemniaki zawsze ale też inne warzywa też można bo tam było zimno po prostu ... no ... a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); [R1:] [Piwnice] to były pod budynkami ... [R2:] przecie my do dzisiaj jo móm tó^m piwnice niezasypanó^m ... [...] tam juz jes podłoga ale ... [R1:] pod budynkami ... [...] wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobióno i wszystko było ... [R2:] boki wybetonowane ... (Police Średnie).

DZIURECZKA – zdr., ‘otwór w czymś’: praska ... [...] ma dziureczki taka ... blaszka z dziureczkami ... i dwie roⁿczki jak sie ściśnie ... to ... masa ... to ziemniak po prostu ... wyciska sie przez te dziureczki ... (Dęby Szlacheckie).

DZIURKA – zdr., ‘otwór w czymś’: jeżeli sie cerowało ... jako^ms mniejszo^m dziurke to była to ... igła z nitko^m nakładało sie ... [...] na jako^ms szklanke ... albo literatke ... i tak sie cerowało ... (Grzegorzew); takó^m pałkó^m tó^m drucianó^m takie ... takó^m drucianó^m tera ... a kiedyś to były ... toczóne takie pałki ... drewniane ... to jeszcze tyż mam ale tera już só^m takie metalowe ż dziurkami i sie utłuka zimniaki ... (Borki).

DŹWI → DRZWI.

DŹWIKI → DRZWIKI.

DŹZIEWO → DRZEWO.

DŹEWIANY, DŹRZEWIANY – ‘zrobiony z drewna’: [R1:] [Kierzynka jest] taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ... [R2:] z drewna ta... z takich klepek dźewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ... [R1:] stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...] [R1:] w środku taki ubijok ... [R2:] tłuczek sie nazywoł ... [...] i sie ... wlało śmietane do te... do ty beczułki i tym tłuczkiem sie tak długo po... czszepało że aż sie zrobiło masło ... (Witowo); [R1:] dwa takie ze^mby mo ... i ćsionek ... i sie ścioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no ... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa); no tyn manyż to był taki ... [...] było takie olbrzymie to żelazo ... i tam były takie ... no i droⁿg był dźrzewiany ... i w konie to sie ... robiło no ... (Goszczędza); a jeszcze pamieⁿtam żelazniok właśnie ... my mieliśmy żelazniok ... to miał żelazne koła ... takie obreⁿcze ... dźrzewiane koła i o... były to ... żelaznymy obreⁿczamy ... dookoła były na wierzku ... jak koło było ... wisz tak? ... to na wirzku była tako żelazno obryⁿcz ... i to ... było koło ... (Goszczędza).

DŹRZEWIANY → DŹEWIANY.

DŹRZEWO → DRZEWO.

DŹRZEMKA, DŹRZYMKA – ‘krótki sen, najczęściej w ciągu dnia’: dźrzymka ... (Dzierawy); sjesta ... [...] [Czyli sjesta?] dźrzemka poobiednia ... o! ... (Grzegorzew); taka popołudniowa dźrzemka ... (Koło).

DŹRZWI → DRZWI.

DŹRZYMKA → DRŹEMKA.

DŹRZWICZKI – ‘występująca pojedynczo lub podwójnie ruchoma płyta niewielkich rozmiarów zamykająca otwór wejściowy do jakiegoś wnętrza’: *piecz jest zbudowany z cegły obłożony kaflami ... ma też palenisko ... dźrzwiczki ... i te dźwiczki też mogo^m być metalowe lub też ... lub też szklane czyli tako^m szybe ... mogo^m posiadać ... (Koło); piec chlebowy ... no to był ... u nas było w tak zwanej sieni ... wydzielona czeⁿść ... była to jakby taka komora ... wybudowana mieⁿdzy ... mieⁿdzy jedną czeⁿścią domu a drugo^m była sień ... i czeⁿś tej sieni ... była wydzielona na ten piec chlebowy ... były tam dźrzwiczki ... do wkładania ... chleba ... i byż może pod tymi dźrzwiczkami do wkładania chleba były dźrzwiczki mniejsze do regulowania ale tego nie pamieⁿtam ... (Dęby Szlacheckie); zimniaki to w piwnicy*

były pod podłogo^m w kuchni ... no ... dziura była w podłodze ... tak ... dziura była w podłodze wycieⁿte z dźrzwiczkami ... sie otwirało dźrzwiczki i tam były ... o! właśnie ... no tam były ziemniaki zawsze ale też inne warzywa też można bo tam było zimno po prostu ... no ... a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... [...] ma tako^m ziemianke ... jeszcze ... wykopano^m ... samodzielnie ... [...] na podwórku ... naprawde ... wchodzi sie dźrzwiczkami po stopińkach na ... do ... na dół ... i tam stojó^m wszystkie zapasy elegancko ... [...] w ziemi wykopana ale to jez ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ... (Dęby Szlacheckie).

DŹWI → DRZWI.

E

EKOLOGICZNY – ‘bez sztucznych, chemicznych dodatków’: [R1:] *i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy* ... [R2:] *o! ... tak ... było ...* [R1:] *ciężo sie na tym ...* [R3:] *“oset ...* [R1:] *na taki maszynie ... na drobno ... i to sie wszystko mieszało ... ładnie tym siekoczym we wiaderku i wiaderkim sie zanosilo do ... koryta ... i wylewało sie i ... świnioczki ...* [R2:] *i było mieⁿso ... ekologiczne zdrowe ...* (Felicjanów).

ELEGANCKO – 1. ‘w sposób wyszukany, gustowny’: *teraz [na śniadanie] to sie je kanapeczki ... elegancko ... a kiedyś to przeważnie żurek sie gotowało ... te ... no ... zalywajke ...* (Adamin); 2. ‘porządnie, jak należy’: *a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... [...]* *ma tako^m ziemianke ... jeszcze ... wykopano^m ... samodzielnie ... [...]* *na podwórku ... naprawde ... wchodzi sie dźrzwiczkami po stopińkach na ... do ... na dół ... i tam stojó^m wszystkie zapasy elegancko ... [...]* *w ziemi wykopana ale to jez ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ...* (Dęby Szlacheckie).

ELEKTRYCZNY – ‘działający dzięki elektryczności’: [W piecu] *no musiało być wypalony dobrze ... żeby było tako temperatura żeby sie chleb upik ... ale tylko dźrzewym sie wypalało i ... i potem sie piekło ... a tero*

no to sie piecze w piecykach ... elektrycznych tero ... chleby ... dawniejsze to takie były mody że czszeba polić było ... a tero to chleb ile razy na blasze to sie piekło ... w takim tym jak ... jak placki sie piecze ... w ty blasze ... taki ... (Borki); [Obecnie kosy używa się] *na przykład do obkaszania drzew ... do słupów elektrycznych ...* (Koło).

ELEWATOROWY – ‘przenoszący za pomocą siłowników materiał sypki ku górze’: [Kopanie ziemniaków] *dawno ... najpierw było graczkó^m ... to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drewnianym to była graczka ... późni była ... no późni to była kopaczka ... tylko najpierw były te kopaczki jeszcze takie te wirnik ... jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ...* [R2:] *konnowirnikowe ...* [R1:] *wirnikowe ... późni były kopaczki ... elewatorowe ... i późni były kómbajny ... i to już wszystko ... cała historia ...* (Police Średnie).

EMALIOWAĆ – **POEMALIOWAĆ** – ‘pokrywać emalią’: [R1:] *no to zależało przeważnie takie były dzieciⁿciolitrowe ... wiaderka ... nie ... niecynkowane tylko emaliowane ... takie no ...* [R2:] *emaliowane ... co to były do krów doinio ...* [R1:] *dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ...* [R2:] *a jak! ...* [R1:] *takie które było poemaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robi-*

ła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doiło ... (Witowo).

EPOKA – ‘odmiana ziemniaków’: [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak się nazywały? ... to te ... no ... białe co miały ... jak się nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

ES – ‘rodzaj silnika’: cepy to re^{yn}ko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywał ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ... (Goszczędza); [Rodzaje napędów] [R1:] piersze były kieratym ... [R2:] kieraty ... a kierat cioⁿgnął kón ... albo dwa no jak ktoś tam miół ... [...] [R1:] te silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wcześni ... [R2:] esy wcześniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wcze... od samego poczóⁿtku do końca były esy ...

a do cioⁿgników to już późni tylko dostowiali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ... (Police Średnie).

ESKAER – ‘maszyna należąca do Spółdzielni Kółek Rolniczych (SKR)’: [R1:] no bo tu ... w kółku rolniczym mieli ... [...] [R2:] no to wszystkie były ... warmianki sie naz... [R1:] eskaery no przecież ... warmianka sie nazywała ... (Police Średnie).

ETERNIK – ‘materiał budowlany zawierający azbest’: [R1:] kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokwiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późni łaty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... móg być eternik można było coż inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).

EWENTUALNIE – ‘w razie zaistnienia jakichś okoliczności’: [Pokos trawy rozbijało się] no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tako^m przeczeszoⁿ saczką konną ... widelkową ... taka była maszyna ... która miała ... widelki ... i kón cioⁿgnął ... (Prucheniec).

F

FACET – ‘mężczyzna’: *dawni to była nie na cióⁿgniki tyko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były tyż co ... takie sie... siedziół faced na ... na takim siedzyniu ... i takim sie ... kijim^uodgarnioł na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki).*

FACHOWIEC – ‘osoba znająca się na swoim fachu, na swoim zajęciu’: *to zależy wszystko od fachowca ... jak fachowiedz robi ... od rodzaju dźrzewa od ... weⁿdzenia ... czy wieⁿcej czy mniej ... (Rzuchów).*

FARBA – ‘środek zmieniający kolor innych przedmiotów’: [Ultramaryna] *to farba jes ... taka ... kolorowe ... to sie dosypywało ... żeby było bielsze pranie ... to jes taki proszek ... i to to jest ... tako farbka niebiesko ... [...] ale jak w wodzie sie rozpuści to ... miała wybielać pranie ... (Barłogi); no przeważnie to było na biało malowane wapnym ... później to za[ś] zasto^mpiły te wałki ... i sie la [=na] to cioⁿgały wałki to były kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?] ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wałku wycinane?] tak ... na wałku były tam i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczoło w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bielonych ... malowało ... (Barłogi); malowało sie szerokim peⁿdziem ... zdobiło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten wałek ... moczyło sie ...*

w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodż jaśniejszym od ścian ... i wałek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ... (Grzegorzew); malowało sie kiedyś [ściany] ... nie było tapet tylko sie malowało ... przeważnie na biało ... kiedyś to tylko białe ściany były ... i to takim wapnem ... [...] nie farbo^m ... tylko było wapno ... lasowane pozywajoⁿc ... (Rysiny).

FARBKA – ‘mała ilość środka zmieniającego kolor innych przedmiotów’: [Ultramaryna] *to farba jes ... taka ... kolorowe ... to sie dosypywało ... żeby było bielsze pranie ... to jes taki proszek ... i to to jest ... tako farbka niebiesko ... [...] ale jak w wodzie sie rozpuści to ... miała wybielać pranie ... (Barłogi).*

FLAK – ‘narząd wewnętrzny zwierzęcia wykorzystywany jako osłonka do wyrobów wędliniarskich’: *z surowego mieⁿsa [robi się kielbasy] ... pokrojonego lub zmielonego na grubych oczkach maszynki doprawionego i nabitego na flak ... we flak ... (Koło); kaszanke robi sie z mieⁿsa ... znaczy z podrobów ... tak? ... gotowanych ... czyli mogo^m być płuca skóry ... serce ... podgardle ... i kasza ... przyprawa ... i krew ... i nabija sie we flak ... (Koło); [Jak robi się kielbasy?] no mieli sie mieⁿso dodaje sie przyprawy ... pakuje sie w flaki ... i we^hdzi sie i parzy ... (Koło); [Jak robi się kaszanke?] no ... gotuje sie te ... łeppek ... skórki ... podroby i ...*

kasze ... dodaje sie przyprawy to sie razem miesza i sie ... te ... flaki daje i ... sie parzy ... (Koło); i robiło sie albo długóm kielbaske takóm po dwaście centymetrów ... albo jak sie kciało takie króciutkie ... małe kielbaski sie ... co kawatek zawinęło ... flak ... i wtedy wychodziły małe okroⁿgłe kielbaski ... (Stary Budziszław); a salsesón to robi sie w inny sposób ... [...] przyprawia sie pieprzem majerankóm wymiesza sie ... i nabija sie albo w długie flaki ... albo sie nabija w taki ... właśnie ten toból co nazywana jes żołoⁿdek ... tak ... w ten żołoⁿdek ... i wtedy ... go sie zaszyje ... no i kładzie sie do wody go sie gotuje ... po ugotowaniu ciepły wyjmuje sie ... pozostawia sie do wystudnieⁿcia ... a potem ... go go sie kroi ... jest z takóm galaretóm bo to mieⁿso wypuści takóm galarete w środku ... i to właśnie tak jes wychodzi salseson ... (Stary Budziszław); o! kaszanke sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtroba ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawalki mieⁿsa ... [...] kładzie sie to wszystko mieⁿso kładzie sie to ... te ... to ... te ... to^m kasze uparowano^m ... i wlewa sie to^m krew któró^m oczyszczaliśmy w wiaderku ... jak była spuszczone od razu od świniaka ... no i doprawia sie solo^m pieprzem ... i ... potem ... bierze sie i nabija we flaki jak kielbase ... (Stary Budziszław).

FLAKI – ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: flaki może ... może bebecchy ... (Koło); czea [kureę] zabić ... oskubać ... czszewia wycioⁿgnoⁿć flaki to wszystko ... (Koło); (Babiak).

FLANELA – ‘tkanina wełniana lub bawełniana pokryta delikatnym meszkiem’: [Zakładane na nogi] skarpety ... a za dawnych czasów onuce ... [...] no ... żołnierze w onucach chodzili ... [...] to jes ... kwadratowy kawatek ... flaneli przeważnie ...

który w zaste^mpstwie skarpety ... kładło sie napierw onuce zakładało sie jedno drugie i zawijało sie dookoła i kładło sie w but ... podobno było bardzo ... [...] bardzo ciepło i ... i bardzo dobrze sie ni... nie dostawało sie żadnych odgniotków ... ni... odparzeń ... nicego ... no ... (Dęby Szlacheckie).

FLISAK – ‘odmiana ziemniaków’: [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] miła ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

FOLIA – ‘przezroczysty materiał z tworzywa sztucznego’: [W kopcu] no to tylko było ziemia ... słoⁿa i ziemia ... niczym nie przykrywało sie ... folio^m żodnymy ... (Goszczędza); pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo^m ilość ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniakóm nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ... i robiło sie takie ... pomieszzenia wyłożone folio^m i to sie ... umocowywało te parowane ziemniaki a potem te zimne ziemniaki sie brało i ... gotow... już nie gotowało tylko ... mieszało sie z innymi tam produktami i sie dawało do ... jedzynie tam ... (Stary Budziszław).

FOLIOWY – ‘zrobiony z folii’: jeszcze kiedyś dawniej dawniej to tam babcie prabab-

cie robiły ... na liściu chrzanzu ... kładły takó^m oselke kładły do koszyczka ... i szły do miasta ... i te oselki miały poukładane w koszyczku ... takim ładnym w... białym jak kiedyś były takie koszyczki ... nie takie od zbierania ziemniaków ... i ludzie w mieście kupowali takie oselki ... dawniej nie był tak torebek foliowych jak teraz tyko ... na liściu ... jeden liź od chrzanzu umyty przykryty a drugi oc spodu położony i tam masełko na tym ... chrzanie ... liś taki zielony ładny ... (Stary Budziszlaw); no kasze to jo najlepi paruje sie w jakiś foliowy torebce ... do wody sie ... i tego ... a jag nie ... to w garku tyz i ... pod przykrywkó^m i w piecyku jakimż można parować ... w jakiś ... czy w prodiżu nawet tyz był parował ale by czszeba podliwoć kasze bo ... bo kasza poczszebuje wody ... na sucho sie nie uparuje ... (Borki).

FORMA – ‘naczynie nadające płynnej masie określony kształt po jej zastygnięciu’: to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z głę^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegiełka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿkie już ... no i to powstało ... (Tarnówka); jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedzieć wieⁿcej

ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywało ... żdzierało sie najpierw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łóⁿkach ... żdzierało sie ... łóⁿke ... to^m de... dar... darnine sie żdzierało ... pod tym ... wykopywało sie ... wlewało sie do tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... (Nowe Budki); tej ziemi wierzech ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawałki ziem... tej łóⁿki ... a ... spodnia czeⁿś była ... mieszana ... i to w forme sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łóⁿk torfowych ... nie wszęⁿdzie były te łóⁿki torfowe ... (Pruchniec); [Torf] wykopywano ... sie rozrabiano ... i zalewano w formy ... późni jeżeli to wyszło na słońcu to ... ustawiano w takie ... słupki ... po dziesięⁿć sztuk ... i po kawałeczku ... i sie ... suszyło na słońcu ... (Sobótka).

FORMOWAĆ – UFORMOWAĆ – ‘nadawać określony kształt’: do dużego naczynia ... to znaczy nazywano to kopanka ... sypano moⁿke ... zalewano wodo^m ... dodawano sól ... potem zakwas ... zagniatano to i formowano ... jak ciasto wyrosło ... formowano bochenki chleba ... (Bogusławice); gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice); najpierw ona była w... w formie ... polewana była wodo^m ta ... ta

torfowina ... i żeby ona sie tam prawda ... u... czekaj jak wyrazić? ... uformowała dobrze ... a potem była wyjmowana z formy i suszona ... (Prucheniec).

FRUKAĆ – ‘o ptakach: latać’: *perliczka takie ma upierzynie pstre nieduża ... mniejsza od kury ... bardzo żywa ... frukajoⁿca ... bardzo wysoko fruka po dachach ... gdzie ... po drzewach ... piszczy bardzo taka złośliwa jes perliczka ...* (Stary Budziszław); *no nieraz sie znaj... przyfruknie taki robak gdzie ino ... wyjdzie i sie pokoże na ... na podłodze ... [...] ile razy sie skóⁿdciś wy... jak w podłodze bo jag mosz beton ... to nie ... ale jak z podłogi to gdzieś sie tam czasym znalaz taki robok co ... ón frukoł ... wiesz? ...* (Borki).

FRUWAĆ – ‘o ptakach: latać’: *żeby nie fruwały ... bo geⁿsi potrafiły fruwać ... i go-*

spodynia ... gospodynie celowo wycioⁿgały geⁿsiom ... te długie pióra ze skrzydeł ... tak zwane lotki ... żeby one nie fruwały ... żeby właśnie nie uciekały z zagrody ... (Koło).

FUNDAMENT – ‘dolna część budynku, osadzona w ziemi’: *no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ...* (Osiek Mały).

FURA – ‘wóz konny’: (Dąbrowa).

FURMANKA – ‘wóz konny’: [R1:] [widły] *do słomy ...* [R2:] *o dwóch [zębach] to to jes ... do ... [...] zboża ... wrzucenia w furmanke czy ...* [R1:] *jak sie zawioⁿzało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przenieś ... snopek zboża ... to o dwóch ...* (Dąbrowa).

G

GABLE – ‘widły do ziemniaków o zaokrąglonych zębach’: [R1:] *sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od... normalnie ... od sieczki ... (Police Średnie); [R1:] gable ... to sie nazywały gable ... które miały takie czubki ... nie... nieszczipzaste tylko takie kulki ... [R2:] chodzi o to żeby nie przebjaly pyrów ... (Police Średnie); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿś i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to*

czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); (Goszczędza); 66.

GAŁO^NZKA, GAŁÓ^NZKA – zdr., ‘pęd odrastający z pnia drzewa’: [R1:] *no czszeba było is do lasu nacioⁿć ... brzozowych gałóⁿzków i skreⁿcidź je ... [R2:] drutym ... [R1:] drutym i ... urychtowadź i była miotła ... (Felicjanów); koszyki? ... robiło sie z tego ... z wirzby ... wierzby ... gałóⁿzków wierzby ... pletło sie ... (Goszczędza).*

GAŁO^NŻ, GAŁY^NŻ – ‘pęd odrastający z pnia drzewa’: [miotły robiono] z ... z gałeⁿzi ... brzozy ... układało sie i skryⁿcało sie drutym ... (Babiak); [R1:] miotły? ... no to ... [R2:] z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gałeⁿzi wierzby ... abo bzozy ... z brzozowych tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie miotły sie ... utego ... i drutem sie ścióⁿgało ... (Koło); a miotły robiono ... z gałeⁿzi brzozy ... (Rzuchów); [R1:] a to sztył ... sztilisko ... no to sztył to jes czszanek ... to jes to samo ... albo sztył albo cz... [R2:] nie nie ... nie jes stylisko tylko czsz ... sz... sztył ... [...] no ... jo wim ale to jes właśnie czszanek ... to jes to samo ... [R2:] stylisko ... sztył ... jakbyś... [R1:] kiedyś dawni nie mówilim idzimy ... na przykład ucióⁿć tam jakó^mś gałyⁿż na ... na czszanek ... tylko sie mówiło na sztył ...

na sztyla ... [R2:] sztylisko ... przez sz ...
nie? ... [R1:] może i nawet ... [R2:] a może
to jes ... przez s ... a to jes właśnie tyn czsza-
nek ... nie? ... (Police Średnie).

GAŁÓ^NZKA → GAŁO^NZKA.

GAŁY^NŻ → GAŁO^NŻ.

GANIAĆ – ‘biegać za czymś, starając się
coś złapać lub przegonić’: *nie było chyba
takich trucizn jak teraz ... że sie tam psik-
nie i sie muchy wytrujo^m ... u nas na wsi
... moja mama to miała własne sposoby że
tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko
dźrzwi ... gasiliśmy światło ... w tej czeⁿści
z której chcieliśmy wygonić muchy ... za-
palaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie
ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do
tego światła poleciały ... może nie poleciały
wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerze-
dziło ... potem zamykało sie dźrzwi do ...
do pomieszczenia z którego wyganialiśmy ...
otwierało sie dźrzwi na dwór i sie wyganiało
muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie).*

GARAŻ – ‘pomieszczenie, w którym prze-
chowuje się auto lub inne pojazdy’: *no to
jak sie przywoziło [torf] no to to ... sie ga-
rażowało ... w garażach w... no ... chto tam
gdzie miał ... czy przykrywali ... prawda
jakimiś deskami i ... i słomo^m ... no ... (Pru-
cheniec).*

GARAŻOWAĆ – ‘przechowywać coś w ga-
rażu’: *no to jak sie przywoziło [torf] no to to
... sie garażowało ... w garażach w... no ...
chto tam gdzie miał ... czy przykrywali ...
prawda jakimiś deskami i ... i słomo^m ... no
... (Prucheniec).*

GARSTKA, GARSZTKA – ‘ilość zebranego
jednorazowo skoszonego zboża’: *na garszt-*

*ki tak ... (Grzegorzew); to tak kiedyś [zbo-
że] kosili na ściane i dopiero odbierali ... na
garstki i sie wioⁿzało żyto ... (Grzegorzew).*

GARSZTKA → GARSTKA.

GARŚ, GARŚĆ, GAŚĆ – ‘ilość zebranego
jednorazowo skoszonego zboża’: *dawny
tyb maszyny no to była ... [...] która kosi to
była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ...
nie ... kosiar... maszyna kosiarka tako chy-
ba była do zbiraniai zboż ... co óna wioⁿzała
snopki i kosiła ... i na gaście takie rozkla-
dała ... tak była ... (Borki); dawni to była
nie na cióⁿgniki tyko na kónie były kosiarki
i takie ... żniwowe były tyż co ... takie sie...
siedziół faced na ... na takim siedzynie ...
i takim sie ... kijim "odgarniół na garści
kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam je-
dyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak
było ... a późni były cióⁿgniki no to już były
inne maszyny ... (Borki); siyryp tak tak sie
nazywoł do ścinania wa... takie daw... pół-
okroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka
a ón był taki półokroⁿgły ... i ścinały nawed
ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no
tak było ... (Borki); (Bogusławice).*

GARŚĆ → GARŚ.

GASIĆ – ‘wyłączać światło elektryczne’:
*nie było chyba takich trucizn jak teraz ...
że sie tam psiknie i sie muchy wytrujo^m ...
u nas na wsi ... moja mama to miała wła-
sne sposoby że tak powiem ... czyli otwie-
raliśmy szeroko dźrzwi ... gasiliśmy światło
... w tej czeⁿści z której chcieliśmy wygonić
muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej
sini ... i sie ganiało [...] muchy tak długo aż
... aż do tego światła poleciały ... może nie
poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie
przerzedziło ... potem zamykało sie dźrzwi
do ... do pomieszczenia z którego wygania-*

liśmy ... otwierało się drzwi na dwór i się wyganiało muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie).

GAŚĆ → **GARŚĆ**.

GATUNEK – ‘odmiana, rodzaj’: [Dawniej] *siano mniej gatunków zboża bym powiedziało ...* (Nowe Budki).

GEES – ‘Gminna Spółdzielnia – spółdzielnia produkcyjno-usługowo-handlowa’: *ile się tam udało wyⁿgła kupić ... bo ... z wyⁿgłem to ... było ... też się szło jednego dnia po południu żeby na drugi dzień do południa kupić weⁿgiel ... i się cało^m noc pilnowało geesu ...* (Tarnówka).

(**GE^NSTNIEĆ** –) **ZGY^NSTNIEĆ** – ‘stawać się gęstszym’: *no przebijano tchawicze ... tutaj ... i rozklepowano jo^m [=krew] koziołkim żeby się nity ... zgyⁿsła ...* (Rzuchów).

GE^NSTY, **GY^NSTY** – ‘mało płynny’: [Siarą to] *takie gyⁿściejsze i żółciejsze jak mleko ...* (Witowo); *był to zakwas ... robiony z geⁿstego żuru ... i odrobine drożdży się dodawało ...* (Bogusławice).

GIEZ – ‘owad żerujący na skórze koni, krów i owiec, szkodnik bydła’: *nó to może gzy ... giez ...* (Koło); *giezy ...* (Koło); (Babiak).

GLEBA – ‘ziemia stanowiąca podłoże dla życia roślin’: [Kultywowanie gleby] [R1]: *no to in... się sieje raz takie zboże za któryś rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana ... płodu ...* [R2:] *kultywacja ... zruszanie gleby ...* (Dąbrowa); *kultywowanie gleby ...* [...] *no polega na zruszaniu ziemi ...* (Osiek Mały); [Rolnik wrzuca ziarno] *do gleby ...* (Nowe Budki); [Rolnik

wrzuca ziarno] w glebę ... (Prucheniec); [Rolnik wrzuca ziarno] *w glebe ...* (Sobótka); *kultywowanie? ... no to krymrowanie jez inaczy ...* [...] *to jes ... spulchnianie gleby i ... i te rozrywanie takich ... czoⁿsteczek tych tych no ... roślin ... nawet ... po jakimś tam rzepaku albo coś o! ...* (Lubiny).

GLEBOGRYZAŁKA – ‘maszyna rolnicza do spulchniania ziemi’: (Dąbrowa).

GLINA – ‘rodzaj skały o kolorze żółtym, ceglającym lub brunatnym, która daje się lepić’: *barłóg jes to ... rzut... rzucona słoma na ... kiedyś były ... polepy z gliny ... kiedyś były takie drewniane podłogi ... białe ... i żeby się nie kurzyło to ... najczeⁿściej gospodarze rzucali ... na to tako^m drobno^m słome ... i to się nazywało barłóg ...* (Grzegorzew); *kiedyś były po prostu ... gliniane donice ... przez garncarzy wyrabiane ... z gliny ...* (Koło); [Piec chlebowy] *był duży żeby się pomieściło kilka chlebów ...* [...] *z gliny ...* (Dąbie); [R1:] *kamionka no to taka była...* [R2:] *taki garnek ...* [...] *kamiónekowe garki to były takie do ucierania ...* [...] *no ... takie były jak z gliny ... jak z czegoś ... to były takie tego ...* [R1:] *kamiónek ... garnek taki po prostu ... do ucierania no te babcie starsze to tak się ucirały tam ... tam ... ciasto na placek czy ...* [R2:] *na serniczek ... kiedyś w takich garkach nie ucierała ani w niczym ... tylko musiał być garnek ... typowo taki jak z gliny ... z czegoś ...* [R1:] *tero to kupi sobie robota i bzz! ... i mo utarte a przedtym połke i w ty ...* (Police Średnie).

GLINIANY – ‘zrobiony z gliny’: *kiedyś były po prostu ... gliniane donice ... przez garncarzy wyrabiane ... z gliny ...* (Koło); *za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamiętam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lo-*

dówki ... a już tym bardziej zamrażarki tak-
-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała
... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ...
w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m
ziemianko^m ... w której panował zawsze
chłód ... latem ... i sposób przechowywania
tego mięsa był nastę^mpujoⁿcy ... dużo po
prostu tego mięsa ... przechowywano w taki
sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m
ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ...
peklowan... było takie peklowanie po prostu
mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem
... i po prostu przeczeszmywano w jakiś
dużych naczyniach właśnie ... takich gli-
nianych ... i to mięso długo leżało ... leżało
po prostu ... albo ... albo było po prostu też
weⁿdzone ta-ak szynki właśnie boczek ...
były po prostu weⁿdzone ... w jakimś ... ja
pamięⁿtam mój dziadzius^o to zawsze weⁿdził
właśnie ... dźrzewem jakimś owocowym ...
prawda? ... no ... używał do tego ... do ...
do weⁿdzienia właśnie dźrzewia ... dźrzewia
owocowego ... (Koło); no postawke tako^m
plastikowa ... a kiedyż no to była taka jag
i ... była doniczka to i ... takie ... to było
... takie gliniane wieⁿcej ... nie? ... (Rysiny);
robiono żur tak że ... no taki gliniany dzba-
nek ... w tym glinianym dzbanku rzucało
się ... wypywało się na... na tako^m ciepło^m
wode ... niegoroⁿcom nietego ... tylko taka
letnia woda ... sypało się moⁿke żytnio^m
troszczek pszennej ... no i tak to było ... kisiło
... wyrobiło się ... oczywiście czszea było
roszczepać koziołkiem i ... i żeby to ... dwa
czy czszy dni postało ... i wtedy był ... wtedy
był żur właśnie do ... do tego żeby potem go-
tować go ... czy na zalewajke czy na żur ...
to żurek ... no to już to właśnie ... był żurek
swoj ... nie kupowałam go nigdy jak teraz
się kupuje ... (Tarnówka).

GLOBIN – ‘pasta do butów’: wiecie dziewczynki co to jest globin? ... [Absolutnie nie]

no właśnie ... no ... to jest ... pasta do bu-
tów ... to kiedyś pozywajoⁿc ... ja jeszcze
pracowałam ... w sklepie ... no to ... nig nie
mówił ... że aha poprosze paste ... poprosze
globin do butów ... (Rysiny); 8.

GŁOWA – 1. ‘część ciała zawierająca mózg
i narządy zmysłów (wzroku, słuchu, wę-
chu)’: [Kukielka] ano to właśnie chyba taka
bułeczka z ... chleba ... z ciasta chlebowego
... ale nie daje głowy ... (Dęby Szlacheckie);
iskanie ... o! to jest bogata literatura na ten
temat ... za dawnych czasów ... posiadanie
w głowie ... że tak powiem ... wszy ...
czy jak? ... nie było niczym wstydlwym ...
i jeszcze pamięⁿtam że moja mama opo-
wiadała że jak była ... młoda ... to ... na
przykład ... z dziewczynami siadały sobie
... w niedzielne ... popołudnie na ... prze-
wróconym dźrzewie gdzieś tam ... przy
drodze ... i nawzajem sobie oglóⁿdały ...
włosy czy nie mają^m ... wszów ... (Dęby
Szlacheckie); [Ubiór kobiety] garsonka ...
na głowę kapelusz ... botki na nogi ... tre-
py na nogi ... przy obejściu przy domu ...
(Dąbie); jak kupi-am ... materiał ... bo
szylałam sobie sama ... no to uszylałam sobie
takie poduszki żeby była ... od brzegu do
brzegu ... żeby nie uciekała spod głowy [...] ...
(Tarnówka); a mieⁿso [z zabitej świni]
rozkładane na takich połow... stoły prowi-
zoryczne na takich deskach ... były te stoły
... i to mieⁿso kładziono a potem rozbiera-
no tam ... osobno słonine osobno żeberka
osobno nogi ... głowe ... (Stary Budziszław);
świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy
jakimś dużym młotem w głowe ... a potem
żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano
krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag
jo^m uderzono w głowe to ona się przewraca-
ła i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym
nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał
albo rzeźnik jak był ... (Stary Budziszław);

a salsesón to robi sie w inny sposób ... kroji sie se... gotuje sie ... do garka sie kładzie ... serca ozory świńskie sie kładzie ... uszy sie kładzie ... wszystkie oczyszczone ... tak ... i ... kładzie sie ... można włożyć ... głowe świniaka ... (Stary Budziszław); o! kaszanka sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿ-troba ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawałki mieⁿsa ... czy nawed o! jak sie nie robi salsesonu to ta głowa idzie na ... i wszystko sie gotuje ... (Stary Budziszław); karkówka to jes ... od karku do ... od ... przedniej łopatki do głowy ... (Babiak); kiedyś kiedyś to ... uderzali jakimiś ... obuchem ... w głowe świni ... i zagłuszali ... i spuszcza krew ... i już ... było po niej ... (Felicjanów); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtroba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów); [Jak robi się salceson?] [R1:] o! ... z ryja świnioka ... i ze serca ... tyż czszeba gotować ... [R2:] z głowy ... nie ryja ... [R3:] no ryj mo ... świni mo ryj ... no ... czea tyż ugotowadź i ... obrać ... [R1:] no ... [R3:] a t... to sie mieli? ... nie? ... [R1:] nie ... kroi sie ... i skórki ze ... jak sie ^uob... ^uod słoniny ^uod-rzyno te skórki no to sie kładzie w salsesón czyⁿś troszke ... (Felicjanów); [R1:] no czszea najpierw ^uoskubać [kurę] ... [R2:] najpierw czszeba jej głowe ścioⁿć ... żeby krew odeszła ... zaś sparzyć oskubać ... i podrobnidź i już jest ... [R1:] roz... wy... wybebeszyć ... [R3:] wymydz i w zależności od tego co ma być ... jag rosół to ... do wody ... zago... no jedni gotujom^m wode drudzy wkładajom^m w zimnom^m ... no tego ... warzywa ... tegó kurczaka a jag ma być pieczone no to na tłuszczu czea ... opic i oprużyć ... no ... (Felicjanów); [Opisać zabijanie świni] no dostaje obuchem w głowe i ... krew jes

puszczana z żyły i ... (Koło); 2. 'część łóżka, na której kładzie się głowę': [Łóżko to] dwa tyłki ... jeden wysoki w głowie ... niższy w nogach ... [...] no i połoⁿczone deski ... i ... deskami dwoma ... no i ... i ... deski w środku jeszcze były żeby to ... sie ... [...] wzmocnić konstrukcje no i żeby sie ten materac ... cały czszymał ... sieńnik ... (Tarnówka); kołyska ... no to jes wzorem znowu tak jag i dorosłego łóżko ... w głowie wyżej ... troszeczke niżej w nóżkach ... (Tarnówka). → Z GŁOWY.

GŁÓWKA – 'jednostka liczenia kapusty; kapusta po odcięciu korzenia': szatkownica ale te szatkownice były ... chyba różne ... my mieliśmy tako^m na korbke ... tako^m jak maszynke do miⁿsa mniej wiⁿczej ... ale były też takie szatkownice które ... które ... wygłoⁿ-dały jak deska ... w któro^m było wmontowane ostrze ... i to już był takie unowocześnie ... dlatego że jak sie główke położyło na takie długie ostrze to szybciutko ciach ciach ciach ciach ... i kapusta leciaa do ... do ... pojimnika ... do którego tam potem były ... do... dodawane różne dodatki ... i wkładana do beczki ... (Dęby Szlacheckie).

GŁÓWNY – 'najważniejszy': główny posiłek w środku dnia? ... obiad? ... (Grzegorzew).

GMINA – 'jednostka administracyjna mniejsza od powiatu': śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ... [Śmietnik a śmietnisko?] a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożom^m swoje śmieci ... (Grzegorzew).

GNIĆ – **ZGNIĆ** – 'rozkładać się w wyniku działania bakterii': [R1:] młode były

ziemniaczki a stary ... stare były ... [R2:] a niktóre zgniły ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde ... [R1:] można nawet ... my to na to mówilim kapcie ... bo to już były takie nagnite to stare kapcie ... ale tak sie mówiło? ... [R2:] ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ... [R1:] jo wim ale niktóry były takie ... [R2:] ale to sie nie nadawały już do do jedzenia ... [R1:] ani do jedzynie ani do spasyניה ... (Police Średnie); no kompoz no to ... wyrzucosz coś na przykład i to jes [...] ... w jedno miejsce i to wszystko gnije po prostu ... (Police Średnie); od oprzóⁿtania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyina zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... a jak też takie jakieś z... zgniłe jakieś zielone tam trawsko miała czy jakieś ... zniszczone łeⁿ-ty od ziemniaków wysuszone ... nie miała takiego przyzwoitego jedzynie to potem tyn smak mleka też był taki nie...prawidłowy no i tyn smak sera tyż taki potem wychodził ... (Stary Budziszław).

GNOJE – ‘naturalny nawóz powstający ze zmieszanej ściółki i odchodów zwierząt gospodarskich’: [R1:] kupka [oborniku] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potym widłami sie roszczoⁿsało ... [R2:] przyzma ... obornika czyli gnoje ... [R1:] przyzma to jes ... no jak sie wywozi z obory na dużo^m przyzme ... nie? ... a takie na polu ... to kupki ... (Lubiny).

GNOJOWICA – ‘płynny roztwór gnoju wykorzystywany do podlewania roślin’: takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam spływa ... i z tego beczkowóz bierze ... [...] no to jes taki s-ilos sie to nazywa do

gnojow[icy] ... (Dąbrowa); na płynny [nawóz]? ... ta... gnojowica ... (Lubiny).

GNOJOWNIK – ‘miejsce składowania gnoju’: [Co to jest gnojownik?] [R1:] taki s-ilos gdzie sie ... [R2:] zbiór obornika ... [R1:] zbiornik w którym ... no ... pływo takie ... zrobiony z betonu jes ... [R2:] wyrzucio sie gnój na ... (Dąbrowa); gnojownik ... [...] miejsce na którym składa sie obornik ... (Osiek Mały); to taki gnojownik taki jes ... nie? ... od kur to sie podaje pod warzywa od kur przeważnie ... (Rysiny).

GNOJÓWKA – ‘płynny roztwór gnoju wykorzystywany do podlewania roślin’: [R1:] no gnojówka ... naturalny to jes gnojówka ... [...] ścieka ... takie te płynne z gnoju ściekajo^m ... i to jes gnojówka ... [R2:] no ... płynne nawóz tak ... (Dąbrowa); no czszeba gromadzić [gnojówkę] ... przechowywać w szczelnych ... i zamknieⁿtych zbiornikach ... pojemnikach czy jakiś beczkach ... o! ... (Osiek Mały); (Koło).

GNÓJ – ‘naturalny nawóz powstający ze zmieszanej ściółki i odchodów zwierząt gospodarskich’: gnój albo obornik ... (Dąbrowa); przyzma gnoju albo kupa gnoju ... (Dąbrowa); [Co to jest gnojownik?] [R1:] taki s-ilos gdzie sie ... [R2:] zbiór obornika ... [R1:] zbiornik w którym ... no ... pływo takie ... zrobiony z betonu jes ... [R2:] wyrzucio sie gnój na ... (Dąbrowa); krowi gnój ... (Dąbrowa); kurzy gnój ... (Dąbrowa); [R1:] albo [widły] o dwóch ze^mbach ... albo o czszech albo o czterech ... no zależy jakie ... [R2:] do gnoju to so^m o czszech i o czterech ... (Dąbrowa); [R1:] no gnojówka ... naturalny to jes gnojówka ... [...] ścieka ... takie te płynne z gnoju ściekajo^m ... i to jes gnojówka ... [R2:] no ... płynne nawóz tak ... (Dąbrowa); to beⁿdzie gnój kurzy ...

(Osiek Mały); *do wożenia gnoju? ... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik ... przedtym nie było rozrzutników ... nie? ... no to sie ładowało na na ... na wozy wszystko ... nie? ... i widłami rozrzucali ... na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ... po polu ...* (Koło).

GODAĆ – ‘mówić; nazywać’: szumowanie szymowanie *godają^m różnie ...* (Grzegorzew); [R1:] *haczyg inaczy ...* [R2:] *haczyki takie były ... specjalne ...* [R1:] *albo grzebadło ... pogrzebiacz ... mówili ... no ... no godali ...* [R2:] *tak ... no ...* [R3:] *pogrzebacz ...* (Grzegorzew).

GODZINA – ‘jednostka czasu obejmująca 60 sekund’: *i na łopacie wsuwało sie bochenki chleba do tego pieca ... zamykało sie na jakiś czas nie wim jak długo sie piekło godzine może ... nie pamie^ttam ...* (Dęby Szlacheckie).

GOLONKA – ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stanu kolanowego, ale bez szynki’: *golonka to s... to so^m tylne no... tylne górne nogi ...* (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] *matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ...* [R2:] *grzbiet ...* [R1:] *no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ...* [R2:] *to nie łopatka jes? ...* [R1:] *co? ...* [R2:] *tylna łopatka-s to szynka? ...* [R1:] *znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ...* [R2:] *golonka jeszcze ...* [R1:] *golonka ...* [R2:] *a te kopyta jak sie nazywają? ... te te ... rogi? ...* [R1:] *nóżki ... racica ...* [R2:] *to jes ... zimne nóżki sie robi ...* [R1:] *zimne nóżki sie z tego robiło ... nie*

wiem ... a czy ogon? ... (Koło); *no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jes tak szynka ... boczek żebra golonki nóżki ogon schab ...* (Rzuchów); [Części zabitej świni] *to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ...* (Koło).

GONICHA, GÓNICHA – 1. ‘konna maszyna do ścinania zboża’: *gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ...* [...] *jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ...* (Bogusławice); 2. ‘bliżej nieokreślone narzędzie do ręcznego koszenia zboża’: *koso^m jak sie kosi to sie kosi ... zboże ... nieskoszone zostaje po prawej stronie ... i sie przewraca to zboże skoszone na lewo ... a gónicha to mógł być taki rodzaj kosi który kosił zboże odwrotnie ... czyli ... skoszone zboże ... kładło sie na drugo^m strone ale ... głowy nie daje czy dobrze mówie ...* (Dęby Szlacheckie).

GOSPODARSTWO – ‘zabudowania, żywy inwentarz oraz grunty należące do jednego gospodarza’: [Ziemniak może być wykorzystany] *albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzoⁿt ... jako pasza dla zwierzoⁿt ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... postawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ...* (Dęby Szlacheckie); *jag nie byłam na er... emeryturze pracowałam w gospodarstwie ... jak ... od młodości ... pracowałam u rodziców ...* [...] *chodziłam do sąsiadów na pomoc do pracy ... w gospodarstwie ... bo daw... dawniej nie było tak państwowych robót ...*

(Stary Budziszław); *bażant to je... ma bardzo pieⁿkne upierzenia pióra w ogonie ... bardzo kulturarne ... z długim ... długim takim ogonem ... bażant jes takie ... ptak dziki ... no ... mało przechowywane w gospodarstwach wieⁿcyj tag na ... na luzie jes wychowywany ... w samotności ...* (Stary Budziszław).

GOSPODARZ – ‘właściciel gospodarstwa’: *na śniadanie najczeⁿściej ... jadano żurek ... żur żurek ... była to ... można było wkruszyć sobie do tego żurku ... chleba ... można było sobie wkruszyć do tego żuru kaszanke ale to już była^o uzależnione od ... no od kieszeni gospodarza ...* (Grzegorzew); *świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowę ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag jo^m uderzono w głowę to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ...* (Stary Budziszław); [Chwasty] *perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności sie pojawia zawsze na świecie ...* (Dęby Szlacheckie); (Osiek Mały).

GOSPODARZE – ‘gospodarz i gospodyni’: *barłóg jes to ... rzut... rzucona słoma na ... kiedyś były ... polepy z gliny ... kiedyś były takie drewniane podłogi ... białe ... i żeby sie nie kurzyło to ... najczeⁿściej gospodarze rzucali ... na to tako^m drobno^m słome ... i to sie nazywało barłóg ...* (Grzegorzew); *gdy gospodarze pracowali w polu w domu był ... zamknieⁿty ... zakluczony ...* (Dzierawy).

GÓNICHA → GONICHA.

GÓRA – ‘część czegoś znajdująca się wysoko’: *stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ...* (Prucheniec); *wkopuje sie brożyne ... i układa sie naokoło ... od dołu ... od spodu szerzej ... u góry woⁿsko ... czubek ... tak sie robi [stóg] ...* (Sobótka); *malowało sie szerokim peⁿdziem ... zdobiło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten wałek ... moczyło sie ... w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodź jaśniejszym od ścian ... i wałek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ...* (Grzegorzew).

GÓRAJKA – ‘ognisko, ogień’: [R1:] *krzemień ...* [R2:] *no to ... jesczy sie nawet bawilim w to ... przeważnie na wieczór a jag nie ... a jak było widno to ... buchy na łeb ...* [R1:] *wisz co? ... nam nieroz iskry nie chciały lecić a on od tego to był specjalista ... to wisz co? ... tak wiedział jak te kamienie dobrać że ... ty to normalnie byś [...] górajke byś podpolił od tego ... nie? ...* (Police Średnie); ☞ 11.

GRABIARKA – ‘maszyna, która grabi siano’: *a grabi grabiarka ...* (Sobótka); (Borki); ☞ 12.

GRABIARKO-POCZSZO^NSARKA – ‘maszyna, która grabi i przewraca siano’: *grabiarko-poczszoⁿsarka ...* (Nowe Budki).

GRABIĆ – NAGRABIĆ – POGRABIĆ – ZGRABIĆ – ‘zgarniać siano, liście, śmieci, używając grabi’: *kobiety to przeważnie ... grabiły siano ponieważ były to ... lżejsza praca ... a meⁿżczyźni ustawiali kupki ...* (Nowe Budki); *a grabi grabiarka ...* (Sobótka); *no kompost to ... to można na przy-*

kład jakieś ... liście śmieci zgrabić ... nie? ... i przycisnąć na przykład ... ziemi^m trochę przeproszyć ... i jes ... i przegnije i robi sie kompos ... no ... (Goszczędza); [R1:] bo niktórzy mówili kopiec niktórzy mogiła ... no ... my tutej na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewuchów tam nig nie wiedziół co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogiły ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słom^m później zimi^m i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z (Police Średnie).

GRABIE – ‘ręczne narzędzie na długim trzonku zaopatrzone w (najczęściej) metalowe zęby, służące do zbierania siana, liści itp.’: *przeważnie grabiami [rozbijało się pokosy trawy] a niektórzy nawet ... robili to ... widłami ... (Nowe Budki); [Narzędzia wykorzystywane przy sianie] no jes to kosa ... kosiarka ... grabie widły ... (Nowe Budki); [Pokos trawy rozbijało się] no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tako^m przeczsz^osaczką konną ... widelkową ... taka była maszyna ... która miała ... widelki ... i koń cioⁿgnął ... (Prucheniec); [Pokos trawy rozbijało się] widłami ... lub grabiami ... (Sobótka); potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukosnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gabłami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnie^{cia} ... tej słomy ... a ... i ... a innym drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemi^m ... to^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywa-*

ło ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi le^{cia}cinami ... (Tarnówka); (Police Średnie); 13, 17, 18.

GRABIENIE – ‘zgarnianie siana za pomocą grabi’: *[Prace kobiet przy sianokosach] no poczsz^osanie ... składanie w kupki ... grabienie ... (Prucheniec).*

GRABISKO – ‘część zbierająca grabi’: *(Nowe Budki); (Prucheniec); (Sobótka); 17, 18.*

GRABKI – ‘niewielkie ręczne narzędzie zaopatrzone w (najczęściej) metalowe zęby, służące do zbierania siana, liści itp.’: *[R1:] to ... brony to s^m cieⁿzsze że rozbijajo^m ... [R2:] no tak ... takie s... takie bryły rozbijajo^m i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkamy w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ... [R1:] a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniajó^m ... lekkie ... (Dąbrowa).*

GRACA – ‘ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów, składające się z 3 zębów lub prostokątnego ostrza’: *graca ... no nie wim ... różnie ... różni nazywali pewno ... motyka bardziej jes chyba prawidłowo ... (Dęby Szlacheckie); 24, 25.*

GRACOWAĆ – ‘używać gracy’: *gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wyrywa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradła i chyba ... to redlenie miało za zadanie obsypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ... (Dęby Szlacheckie).*

GRACZKA – 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające

się z 3 zębów': [Ziemniaki wykopywano] *graczkó^m ... takó^m ryⁿczno^m ...* (Borki); *dawniej ... wpieryw była graczka ... graczka i ... do przodu nió^m ... jó^m ... i to czszea było umiejⁿnie jeszcze kopać ... umieć kopać ... żeby nie nadziabać tych kartofli żeby były to ... kartofle wykopać je ... żeby były całe ... a nie podziabane bo ... no z podziabanych no to co? ... no to jes ... strata ...* (Tarnówka); *graczka to ... do kopania kartofli ...* (Koło); *i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿ-gnikowa i dopiwo wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczkó^m ... jeszcze sie kopało graczkó^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wiesz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczkó^m ... ludzie chodziły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ...* (Goszczędz); *sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczkó^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczkó^m ...* (Goszczędz); *hakało sie [ziemniaki] graczkó^m reⁿczno^m ... no sadziło sie reⁿko^m ... kopało ... te ... dziabało ... redliło sie w konia ... redłym ... takim ... i późni sie ... te ... hakało graczkó^m ... tako^m ... na kiju długim ... haczkó^m tako^m ... jak mamy tero do pylynia na tym małym tylko to była na długim kiju na stojoⁿco ... sie hakało ... no i późni sie graczkó^m kopało ... to jeszcze były a późni no no ... to sie już kopaczko^m kopało ... my już późni to kopaczko^m kopalim jeszcze pamiⁿtóm ... tag może miałam ze szesnaście lat czy sied... z pietnaście to jeszcze chodziliem ... graczkó^m kopać ... a późni[j] już nie ... później już właśnie ta ... kopaczka gwiazdowo była ...* (Goszczędz); [Kopanie ziemniaków] *dawno ... najpierw było graczkó^m ... to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drow-*

nianym to była graczka ... późni była ... no późni to była kopaczka ... tylko najpierw były te kopaczki jeszcze takie te wirnik ... jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ... [R2:] konnowirnikowe ... [R1:] wirnikowe ... późni były kopaczki ... elewatorowe ... i późni były kómbajny ... i to już wszystko ... cała historia ... (Police Średnie); *my na to [=narzędzie do wykopywania ziemniaków] mówilim graczka ... niktórzy mówili haczka niktóry graczka ... [...] to była graczka ... bo haczka to była do do ... do hakanio pielyⁿgnacji no ...* (Police Średnie); (Dęby Szlacheckie); 24; 2. 'ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów, składające się z 3 zębów lub prostokątnego ostrza': *motyka ... [...] to inaczy graczka ...* (Koło); 24, 25; 3. 'narzędzie ręczne o długim trzonku służące do gaszenia wapna': *graczka to ... do kopania kartofli ... [...] graczka to jeszcze mówili jak ... wapno sie lasowało ... graczkó^m ... no ... jak ... wapno sie lasuje ... lasowało sie bo teraz ni[e] ma takich ... nie lasujó^m wapna ... no ... graczke ... weż graczke i wylasuje wapno ...* (Koło).

GRACZUSZKA – pieszcz., 'ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów lub prostokątnego ostrza': *no sie pielilo [chwasty] ... albo roⁿczkami albo graczuszko^m ...* (Grabów).

GRANICA – 'miedza': (Lubiny).

GRANULAT – 'substancja w postaci drobnych ziarenek': [Ziemniak może być wykorzystany] *albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzoⁿt ... jako pasza dla zwierzoⁿt ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... pocstawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospo-*

darstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlacheckie).

GREBER – ‘zakład utylizacyjny (nazwa pochodzi najprawdopodobniej od nazwiska)’: [R1:] “od... “*uddaje sie* [mięso ze zdechłego zwierzęcia] ... [R2:] *no ... ta... tanio jatka ...* [R1:] *gdzie?! ... zdechłygó to nie ... to sie “odwozi do grebra ...* [R2:] *kiedyż mówili greber a tero nie wim ... jak to ... tero to przyjyżdžo greber i zabiyro ...* (Felicjanów).

(**GRODZIĆ**) – **ODGRODZIĆ** – ‘oddzielać jedną przestrzeń od drugiej’: *no to so^m takie przegrody ... i so^m odgrodzone ... no ... mniejsze i wiⁿksze ...* (Rzuchów).

GROMADZIĆ – ‘zbierać coś w jednym miejscu’: *no czszeba gromadzić [gnojówkę] ... przechowywać w szczelnych ... i zamknieⁿtych zbiornikach ... pojemnikach czy jakiś beczkach ... o! ...* (Osiek Mały).

GROMÓŁKA – ‘ilość zebranego jednorazowo skoszonego zboża’: (Dąbie).

GRUDA – ‘kawałek zbitej ziemi’: *bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głę^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ...* (Lubiny).

GRUDKI – ‘nierozmieszane drobinki’: *no to był tyn krochmal ... [...] no to ... nawed robili z moⁿki ... pszennej gotowali ... z kartoflanej ... [...] no normalnie rozrobiliś w garnuszku i jak sie woda gotowała to włożył i zagotowałeś ... [...] to było do wrzoⁿtku sie loło ... a żeby nie było grudków to sie w zimny wodzie rozrobiło [Aha, czyli naj-*

pierw w zimniej?] ale troche ... sie zimnej wody a tam sie garnek gotował na krochmal ... jak sie woda gotowała to sie wtedy włoło pomiszało ... zamiyszało ... (Barłogi).

GRUZA – ‘kawałek zbitej ziemi’: [Na polu] *gruzy takie zostawały bryły ...* (Osiek Mały).

GRYCZANY – ‘wytworzony z gryki’: *kasza jeⁿczmienna gryczana jaglana ... manna ... perlowa ...* (Bogusławice); *kasza tatercza albo inaczej gryczana ...* (Bogusławice); [Kasza] *jaglana gryczana jeⁿczmienna ... kuskus ...* (Powiercie); [Kasza] *jeⁿczmienna ... gryczana ... jaglana ... peⁿczak może ale peⁿczak to chyba jest ... tyż kasza jeⁿczmienna tylko ... gruba ...* (Dęby Szlacheckie); *no to jes ta [kasza] taterczana albo gryczana ...* (Dęby Szlacheckie); *no gryczano kasza to gryczano ... ciemna to jes gryczano to jes tatercza ... a zwykła no to perlowa i zwykła kasza tako ...* (Borki); [Kasza] *gryczana to jes ... z taterki sie ro... zasiwo i só^m cimne te gryczano to gryczano sie nazywa a ...* (Borki); *taterka bialo kwitnie ... i na gryczanó^m kasze to jes ... wiesz? ... to jes z tatarki ... taterka sie nazywo ... tak ...* (Borki); [Siano] *wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ...* (Prucheniec); (Dąbie).

GRYKA – ‘biało kwitnąca roślina uprawna, z ziaren której wytwarza się kaszę’: *gryka albo ... tat... taterka tatarka nie wim różnie ... różnie sie [mówi] ...* (Dęby Szlacheckie); [Siano] *wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ...* (Prucheniec).

GRYŹĆ – ‘o owadach: ciąć żądłem’: [R1:] *to takie weⁿgrowce by...* [R2:] *boⁿk ...* [R3:] *boⁿki boⁿki no ... boⁿki gryzły ... ja ni mio-
lym ...* (Felicjanów).

GRZBIET – 1. ‘część tułowia od karku do krzyża’: [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] *mat-
ko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku
... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie?
... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie
... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ...
tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbie-
cie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ...
szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ...
[R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:]
tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy
nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci
powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka
jeszczy ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta
jak sie nazywajo^m?... te te ... rogi? ... [R1:]
nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki
sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło
... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); 2. ‘cia-
ło bez głowy i kończyn, korpus’: [Kurę, kur-
czaka dzieli się na:] *udo podudzie ... pierś
boⁿdź filet to różnie nazywane i ... korpus
czyli cały grzbiet ...* (Koło); 3. ‘wierzchnia
część czegoś podłużnego’: [Orka] *na skład
... to polega na ... dokładaniu skib ... do
wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku
składu ... i na tych brzegach składu ... po-
wstajo^m dwie bruzdy wtedy ...* (Osiek Mały).*

GRZE^NDZIEL – ‘część pługa, do którego
przymocowany jest jego korpus, na któ-
rej umieszczony jest regulator głębokości
i szerokości skiby’: [Radło składa się] z *ra-
dlicy i grzeⁿdziela ...* (Osiek Mały).

GRZYWA – ‘dłuższe włosy pokrywające
kark niektórych zwierząt, np. konia’: [Pę-
dziel robiono] z *włoski ... [...]* z *włoski ...
to konia ogona ... z grzywy ... obcinało sie*

koniowi ogon grzywe i z tego sie robiło ...
(Barłogi); (Koło).

GUMIAK – ‘but gumowy’: [Rodzaje obu-
wia] *póbuty ... sandały klapki ... tenisówki
... gumiaki ...* (Powiercie); 19.

GUMOWIEC – ‘wóz konny na gumowych
kołach’: *ten był wóz ... na tych ... powiedz
... na kołach gumowych ... gumowiec ...
bo jeszcze były żelaźnioki ... bo ón mo gu-
mowe koła widze ...* (Goszczędza); *gum-
owiec kupił sobie ... z gumowymi kołami ...
były takie koła balonowe no to ... też takie
mniejsze koła ... balonówki to były ... ba-
lonówki sie nazywoł taki ...* (Goszczędza);
[R1:] *gumowiec ... [R2:] no ... wóz gumowy
... na gumowy ko[łach] ...* (Police Średnie).

GUMOWY – ‘wykonany z gumy’: *smoczek
... gumowy ...* (Dzierawy); *myśle że smoczek
[dawano dziecku] ale też ... tak też mi sie ko-
jarzy właśnie jak dawniej ktoś mi mówił ... że
dawało sie ... coś słodkiego krukier [cukier]
zawinieⁿty w jako^mś tako^m szmatke ... tako^m
oczywiście czysto^m ... i dziecko to ssalo ... tak
... właśnie jak nie bylo jeszcze smoczka no bo
też smoczki no to ... gu... so^m gumowe czy te-
raz s-ilikonowe ...* (Koło); *ten był wóz ... na
tych ... powiedz ... na kołach gumowych ...
gumowiec ... bo jeszcze były żelaźnioki ... bo
ón mo gumowe koła widze ...* (Goszczędza);
*gumowiec kupił sobie ... z gumowymi koła-
mi ... były takie koła balonowe no to ... też
takie mniejsze koła ... balonówki to były ...
balonówki sie nazywoł taki ...* (Goszczędza);
[R1:] *gumowiec ... [R2:] no ... wóz gumowy
... na gumowy ko[łach] ...* (Police Średnie).

GWIAZDOWY → KOPACZKA GWIAZDOWA.

GWÓŹDŹ – ‘ostro zakończony metalowy
pręcik z płaską główką, którym zbijając

różne elementy, łączy się je': [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tyn "obuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... [R2:] no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby oni sie zaraz nie ... [R1:] kliny takie ... [R2:] no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad... ła ta siekiera ... (Felicjanów); [Osadzanie wideł na trzonku] [R1:] *przybić gwoździm**

*... tam jes taki otworek w tulejce ... [R2:] otwór jes ... i zabezpieczyć tym gwoździm ... [...] no ... osadza ... i gwóźdź ... wbijasz ... (Dąbrowa); należy je [=widły] przybić [do trzonka] ... gwoździem żeby nie spadły ... (Osiek Mały); [Obsadzić widły to] [R1:] *wbić ... i jeszcze wbić gwóźdź ... w ten ... w sztyl ... [R2:] w otwór czszeba wbić gwóźdź ... [...] zamocować dobrze ... żeby nie spadły ... (Lubiny).**

GY^NSTY → GE^NSTY.

GZA – 'owad żerujący na skórze koni, krów i owiec, szkodnik bydła': (Koło).

HACZKA – 1. ‘ręczne narzędzie służące do pielienia chwastów, składające się z prostokątnego ostrza’: *do pielienia ... no haczka ... przeważnie w reⁿkawiczkach sie pieli żeby ... nie zanieyszczyciły sie reⁿce ... przeważnie haczko^m takie ... taka taka ... do dziabania ... w ogrodzie ziemi ... (Stary Budziszlaw); no haczko^m sie podtego albo ryⁿkoma sie wyrwało chwas żeby nie [rósł] ... (Rysiny); my na to [=narzędzie do wykopywania ziemniaków] mówilim graczka ... nictórzy mówili haczka nictóry graczka ... [...] to była graczka ... bo haczka to była do do ... do hakanio pielyⁿgnacji no ... (Police Średnie); [R1:] radło ... brony ... i haczka i nic wieⁿcej ... [R2:] czym wykonywano? ... reⁿcami ... a czym? ... a późni to już cioⁿgniki weszły no to jag już cioⁿgnik no to już ... redło no to cioⁿgnikim sie ... nie? ... (Police Średnie); albo ryⁿkó^m można było wycinać ... albo ... albo haczkó^m sie prze... najpirw sie robiło przecinke ... a późni sie robiło przerywke ... bo przecinke to sobie zostawiołeś tam kilka buraków w kupie ... co czszydzieści centrymetrów ... a późni wkoło tego czeba ryⁿkó^m oskubać żeby został tylko jedyn ... (Police Średnie); (Koło); ☞ 24, 25; 2. ‘ręczne narzędzie na długim trzonku zakończone prostokątnym ostrzem, którym można było wygarniać popiół z pieca’: *na długim kiju haczko^m wygarniano cały ... popiół ... i piec [chlebowy] potem żeby był czysty czyszczono jeszcze szczotko^m ... (Bogusławice); 3. ‘ręczne na-**

*rzędzie służące do obcinania liści buraków, z prostokątnym ostrzem osadzonym na długim trzonku’: [R1:] buraka broleś w ryⁿ-ce i tasokim go ... [R2:] były takie tyż jo nie wim jak sie nazywało ... [...] na kólkach co tak sie pchało ... nie? ... [...] i liście normalnie obcinoleś ... [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przecięleś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odrzucioleś ... na przykład szedleś to nie robileż jedny redliny tylko z jedny stróny wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś środkiem ... wszystkie liście ukłodoleś na ty... (Police Średnie); 4. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów lub prostokątnego ostrza’: *kobieta która wykopuje ziemniaki reⁿcznie? ... hako^m ... haczk... kopało sie haczkó^m ale ja nie wim ... (Dzierawy); no to dzisiaj ... kopaczko^m sie ... no tym kombajnym sie wykopuje [ziemniaki] ... a dawnij haczkó^m ... (Dzierawy); my na to [=narzędzie do wykopywania ziemniaków] mówilim graczka ... nictórzy mówili haczka nictóry graczka ... [...] to była graczka ... bo haczka to była do do ... do hakanio pielyⁿgnacji no ... (Police Średnie); ☞ 24.**

HACZYK, HOCZYK – 1. ‘pręt o zagiętym końcu umożliwiający podważenie i odebranie czegoś’: [R1:] *no s... parzono je*

[=kopyta świni] w...e wodzie ... wrzoⁿcy ... i ścioⁿgano je nożym ... albo haczykim jakim ... [R2:] takim haczyki były ... takie takie ... taki lijeg mio... był do skrobano i ... na końcu takie zagiⁿcie było ... (Felicjanów); [Czym zdejmowano kopyta?] zaparzano i ... haczykim ... (Koło); 2. 'pręcik o zagiętym końcu umożliwiający powieszenie na czymś: dawniej była albo pralki reⁿczne ... który nazywały się tara ... miały takie haczyki zahaczało się je o balie ... i pocierało się praniem o ... o to^m tare ... najpierw się mydliło pranie a potem się pocierało o tare ... (Grzegorzew); 3. 'zagięty na końcu pręt służący do poruszania węgla lub drewna w palenisku': metalowy preⁿt do poruszania to ... [...] to był tyn ... haczyk ... ha... no haczyk mówili ... (Dzierawy); [R1:] haczyg inaczy ... [R2:] haczyki takie były ... specjalne ... [R1:] albo grzebadło ... pogrzebiacz ... mówili ... no ... no godali ... [R2:] tak ... no ... [R3:] pogrzebacz ... (Grzegorzew); pogrzebacz ale też słyszałam nazwę haczyk ... (Koło); haczykie^m ... i tam prze... przegrzebywano ... żeby to... żeby się ... żeby powiecznie miało gdzie przechodzić żeby ten popiół ... przeczszepać tam z tych rusztów i ... i wtedy się paliło ... (Tarnówka).

HAK, HOK – 1. 'rodzaj widel służących do ściągania gnoju z wozu lub przyczepy, zakończonych zagiętymi zębami': [R1:] dwa takie ze^mby mo ... i ćsionek ... i sie ścioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no ... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa); widłami i hokiem [wyrzuca się obornik z chlewa] ... (Osiek Mały); hak ... (Lubiny); 2. 'zagięty na końcu pręt służący do zawieszania czegoś na

nim lub zaczepienia czegoś o niego': [R1:] rozwora to była poc spodym przez całó^m długość wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łóⁿcznik ... [R2:] że mogeś do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomieⁿdzy tyłem a przedym to był łóⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... [R2:] no wim wim ... no ale tutej sie to ... [R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mówilim na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówież na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie); [R1:] tak ... polewali goroⁿco^m wodo^m ... jag już zdechła to polewali goroⁿco^m wodo^m ... i później skrobali ... [R2:] no ... [R1:] jak oskrobali to myli ... pomy... wymyli całó^m tó^m świnie ... później ... [R2:] powiesili ... [R1:] no ... [R2:] powiesili w "oborze na takim ... [R1:] hakach ... [R2:] haku ... umyli jó^m tam ... rozpruli ... wyjęli jelita ... (Felicjanów); [R1:] wieszano [zabitą świnię] za tylnie nogi ... na haku ... gdzieś tam ... [R2:] w stropie ... tyn hak był w stropie ... no w budynku ... (Felicjanów); no najpierw ... je [=kopyta] oparzano ... i taki specjalny hak ... i potym ścioⁿgano te kopyta ... (Rzuchów); wieszano taką świnie na takim haku ... rościnano ją ... rościnano jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrności ... te które nie były jadalne ... usuwano ... (Koło).

HAKA – 'ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów lub prostokątnego ostrza': kobietka która wykopuje ziemniaki re^mcznie? ...

hako^m ... haczk... kopało sie haczkó^m ale ja nie wim ... (Dzierawy); 24, 25.

HAKAĆ – ‘używać ręcznego narzędzia do usuwania chwastów’: *sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczko^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczko^m ...* (Goszczędza); (Koło).

HAKANIE – ‘używanie haczki’: *my na to [=narzędzie do wykopywania ziemniaków] mówilim graczka ... nichtórzy mówili haczka nichtóry graczka ... [...] to była graczka ... bo haczka to była do do ... do hakanio pielyⁿgnacji no ...* (Police Średnie); (Koło).

HARTOWAĆ – ‘zanurzać w zimnej wodzie rozgrzany przedmiot celem nadania mu twardości’: [Kowal] *no to musiał kuć ... odkuwać ... na goroⁿco wszystko ładnie odkuwać ... [...] pod konie ... pod każdego konia była inna podkowa ... nie? ... [...] nie hartowało sie ... boby peⁿkł ...* (Koło).

HEBEL – ‘ręczny lub mechaniczny przyrząd do rozdrabniania kapusty’: *to może być hebel albo nożem krojono [kapustę] też ...* (Bogusławice); *heblowanie kapusty no ... na na tyn ... jak sie nazywo? ... tyn ^o Jezu hebel sie nazywo ... hebel do heblowania był kapusty ...* (Borki); 15.

HEBLOWANIE – ‘rozdrabniania kapusty heblem’: *heblowanie kapusty no ... na na tyn ... jak sie nazywo? ... tyn ^o Jezu hebel sie nazywo ... hebel do heblowania był kapusty ...* (Borki).

HEJTA – ‘komenda wydawana koniowi, by poszedł w prawo’: [R1:] *ojcip w prawo a ... a ...* [R2:] *ksewie w lewo ...* [R1:] *ksebie ...*

czy jak ... [R2:] *a jag ja mieszkalam tam w Olinie to była hejta wišta ... hejta wišta wio ... no wio! to do przodu ... nie? ...* (Lubiny).

HELA – 1. ‘wóz konny służący do przewożenia ziemniaków’: [R1:] *na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ...* [R2:] *wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedzioł ...* [R1:] *hela ... des... deska ... no ...* [R2:] *nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ...* [R1:] *drabiniastym ... żeby spadły ...* [R2:] *który służył do przewozu siana ... który miał tylko droⁿgi ... nie? ...* [R1:] *tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski nichtóry boki nichtórzy hele ... ale u nos tutej w Wielkopolsce ...* [R2:] *to przeważnie hele ... nie? ...* [R1:] *nie? ... u naszych dziewczuchów tam Nałeⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedzioł w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ...* [R2:] *boki po prostu do woza ... nie? ...* [R1:] *no ...* [R2:] *tyłek tyłek ...* [R1:] *skrzynia no ... po prostu była skrzynia ...* [R2:] *tyłek ... jedyn tyłek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynio ...* (Police Średnie); 60; 2. ‘wóz konny służący do przewożenia obornika’: (Dąbrowa); (Osiek Mały); 3. ‘boczne deski w wozie konnym służącym do przewożenia, np. ziemniaków’: [R1:] *na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ...* [R2:] *wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedzioł ...* (Police Średnie); *otwirano czyⁿś boku ... bok ... tył to jes tyłek a bok to jes ... no to jes hela ...* (Police Średnie); (Lubiny).

HOCZYK → **HACZYK**.

HODOWAĆ – **UHODOWAĆ** – ‘zajmować się w sposób planowy wzrostem i rozwo-

HODOWLA

jem zwierząt': [Woda po ugotowanych klu-
skach] *no to była wykorzystywana znowu
do ... dawało sie no ... m... hodowane świni-
ki były ... no to ... cheⁿnie wypłyły ... tak że
sie nie wylewało ... żadnych wód ... żadnych
kómpotów żadnego tam niczego sie nie [wy-
lewało] ... (Tarnówka); no pierzyna ... pie-
rzyna to najpierw czszeba było uhodować
... sporą ilość ... czy kaczek ... czy geⁿsi ...
czy jag mniejsza ilość kaczek czy geⁿsi no to
sie jo^m składało te pierze z dwóch lad jeszcze
czszeba było o nie dbać żeby sie nie wkreⁿci-
ły mole ... bo jak sie ... mole wkreⁿciły no to
było wtedy kurzu nie z tej ziemi i zniszczone
pierze ... (Tarnówka); indyki ludzie hodu-
jo^m ... kaczkki ... [...] geⁿsi ... te ... te duże te
... różne strusie tam jakieś jeszcze coś ... no
to to ... różne hodowle majo^m ... (Koło); no
kury ... kury sie got... hoduje żeby ... na ...
na dobry rosół ... żeby niosły jajka ... żeby
był pożytek z nich ... (Rzuchów).*

HODOWLA – 'opieka nad wzrostem i roz-
wojem zwierząt': *indyki ludzie hodujo^m ...
kaczki ... [...] geⁿsi ... te ... te duże te ... róż-
ne strusie tam jakieś jeszcze coś ... no to to
... różne hodowle majo^m ... (Koło).*

HODOWLANY – 'przeznaczony do roz-
mnażania': *knur to zostaje tag jag ón sie
urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje cho-
wany ... potem na takiego hodowlanego ...
na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ...
młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby
właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wy-
prosić z prosioⁿ[t] ... (Stary Budziszław).*

HOK → **HAK**.

HOLA! – 'komenda wydawana koniowi,
by szedł wolniej': *hola ... hola ... (Lubiny);
(Osiek Mały).*

IRGA – ‘odmiana ziemniaków’: [R1:] *o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).*

ISKRA – ‘błysk powstający przy uderzeniu o siebie dwóch twardych przedmiotów’: [R1:] *krzemień ... [R2:] no to ... jeszcze sie nawet bawili w to ... przeważnie na wieczór a jag nie ... a jak było widno to ... buchy na łeb ... [R1:] wiesz co? ... nam nieroz iskry nie chciały lecieć a on od tego to był specjalista ... to wiesz co? ... tak wiedział jak te kaminie dobrać że ... ty to normalnie byś [...] górą byś podpolił od tego ... nie? ... [...] no ale wiesz co? ... ciebie to takie ... nieroz znalazłeś bo ... niektóre nie dawały takich iskier a niektóre no to normalnie ... [R2:] ale no to ... to już był charakterystyczne ... to już poznać było te kamin ... [R1:]*

no ... nie ... on już w ogle ... no i ... no i taki bielsze barzy były ... (Police Średnie).

IŚĆ – 1. ‘o ludziach i zwierzętach: przemieszczać się na nogach’: [R1:] *to jes ... kuchnia od tego [=gotowania i jedzenia posiłków] ... skoro wi^mcy jez osób to idzie sie do pokoju ... [R2:] do pokoju ... [R1:] no ... a jak so^m dwie czszy osoby to sie siodo w kuchni ... jag jez miejsce ... (Grzegorzew); dó kopania sie szło no to jako kopaczki ... (Grzegorzew); jeszcze kiedyś dawniej dawniej to tam babcie prababcie robiły ... na liściu chrzanu ... kładły tak^m oselke kładły do koszyczka ... i szły do miasta ... i te oselki miały poukładane w koszyczku ... takim ładnym w... białym jak kiedyś były takie koszyczki ... nie takie od zbierania ziemniaków ... i ludzie w mieście kupowali takie oselki ... (Stary Budziszław); [W czasie orki koń] jedyn idzie ... w bruździe ... a drugi idzie po ... po polu ... niezaoranym ... (Dąbrowa); 2. ‘o maszynach: przemieszczać się, przesuwac się’: no to na polu ... radliny sie mówiło ... no ... jak sie wsodzało i sie radliło to były ... radliny takie co sadziło sie w radlinach ... zimniaki czy ko... sadzarka była ... sadzarka była ... co sadziła i ... szła i zasypywała ... i to tak było ... tak ... (Borki).*

J

JARMUŻ – ‘popularny chwast; komosa, lebioda’: *jarmuż ... oset ... trawa różna no ... [...] no chwasty chwasty ... wszystko było chwasty ... (Grabów); chwasty to só^m różne ale czy nazwy chwastów to jo wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty só^m i taki ... rumianek dziki taki tyż rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to só^m chwasty ... (Borki).*

JARY – ‘o zbożu: z tego roku’: (Sobótka).

JATKA – 1. ‘punkt sprzedaży mięsa’: *jatka to kiedyś ... kiedyś sprzedawano ... sprzedawano tam mieⁿso ... (Babiak); 2. ‘zabijanie zwierząt hodowlanych dla pozyskania mięsa’: *jatka no to jes ... no ubój taki ... no to jez inaczy nazwa ubóju ... (Kołó); 3. ‘mięso gorszej jakości’: [Jatka] no to jes znaczy ... drugi gatunek miⁿsa ... który jes gorszy ... (Rzuchów). → TANIA JATKA.**

JECHAĆ – ‘o ludziach: przemieszczać się nie na własnych nogach, np. przy użyciu zwierząt lub pojazdów mechanicznych’: *dawni to była nie na cióⁿgniki tyko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były tyż co ... takie sie... siedziół faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim “odgarniół na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechał w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki); włóczyć to ... jak sie jechało konim*

... o! włóczy tam ... to jes bronowanie ... (Dąbrowa).

JEDNOKONNY – ‘ciągnięty przez jednego konia’: [R1:] [Pług] *jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiysz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:] lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa).*

JELITO – ‘wnętrznosci świni, przez które przechodzi treść pokarmowa; wykorzystywane jako osłonki w wyrobach wędliniarskich’: *kiełbase [jak się robi?] ... no to ... pokroi sie mieⁿso ... potem sie doprawia różnymi przyprawami ... zostawia sie je na drugi dzień ... żeby ono tak doszło troche takim zapachem tych przypraw ... i na drugi dzień ... wlaⁿcza sie maszynke albo tako^m zwykło^m ... kreⁿcono^m albo na p... proⁿd ... i sie kreⁿciło ... potem sie wyra... przyprawiło i pieprz i sól i tam ... różne jeszcze czosnek ... wymieszano dobrze to mieⁿso ... mielone ... no i ustawiało sie maszynke ... wkładało sie taki lej ... i nacioⁿgało sie na te jel... lej jelita ... które były wyczyszczone ... i ... kreⁿciło sie to^m maszynko^m ... to mieⁿso sie ... wkładało do tej maszynyki*

a tym lejem wychodziło to mieⁿso ... i robiło sie albo długó^m kielbaskę takó^m po dwaście centymetrów ... albo jak sie kciało takie króciutkie ... małe kielbaski sie ... co kawatek zawinęło ... flak ... i wtedy wychodziły małe okroⁿgłe kielbaski ... (Stary Budziszław); o! kaszanke sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtropa ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawałki mieⁿsa ... [...] wkłada sie do dużego pojemnika czy do jakiejś tam ... dużego garka czy ... czegoś ... i później ... kładzie sie to wszystko mieⁿso kładzie sie to ... te ... to ... te ... to^m kasje uparowano^m ... i wlewa sie to^m krew któro^m oczyszczaliśmy w wiaderku ... jak była spuszczone od razu od świnia ... no i doprawia sie solo^m pieprzem ... i ... potem ... bierze sie i nabija we flaki jak kielbase ... i sie go ... kładzie do gara ale nie dopuszcza sie do gotowania ... boby jelita popeⁿkały ... tylko do goroⁿcej wody tam ... dziesiⁿć piętnaście minut ... wyjmuje sie ... na droⁿżki ... wystygnie ... i to jes właśnie kaszanka ... (Stary Budziszław); z grubych jelid robiono kaszanki pasztetowe ... a z cienkich jelid robiono kielbasy ... (Babiak); [R1:] jak oskrobali to myli ... pomy... wymyli całó^m tó^m świnie ... później ... [R2:] powiesili ... [R1:] no ... [R2:] powiesili w ^uoborze na takim ... [R1:] hakach ... [R2:] haku ... umyli jó^m tam ... rozpruli ... wyjęli jelita ... (Felicjanów); [R2:] z cienkich jelitów robili kielbase a z grubszych robili kaszanki ... no ... [R1:] z kałduna robili salsesón ... (Felicjanów); [R1:] no ... w maszynie sie miesza ... gatunku mieⁿsa tam sie wybiero miesza ... doprawia sie i sie ... na... napycha w jelito ... [R2:] mieli sie najpirw to miⁿso ... [R1:] no ... mieli sie ... i czy tam porcuje jeszcze na grubsze drobniejsze siatki i sie napycha zaś w cienkie jelita ... i sie weⁿdzi ... i jest kielbacha ... (Felicjanów); [R1:] salceson robi sie z mieⁿsa gotowanego

... i nabija sie w ... kałdun? ... dobrze mówie? ... tak ... i w grube ... [R2:] grube jelita można też? ... [R1:] można ... no zależy jak kto tam ... robi ... i przyciska sie później ... czymś cieⁿżkim żeby ... [R3:] wystygnęło ... [R1:] żeby zastygnęło tak ... (Kolo); kaszanke ... [robi się] z kaszy ... z woⁿtroby dodaje sie^m ... juszke ... to znaczy krew ... świńsko^m ... przyprawy gotuje sie^m ... kładzie sie ... kładzie sie w jelita i potem sie gotuje ... (Rzuchów).

JE^NCZMIENNY – ‘wytworzony z ziarna jęczmienia’: kasza jeⁿczmienna gryczana jaglana ... manna ... perłowa ... (Bogusławice); [Kasza] jaglana gryczana jeⁿczmienna ... kuskus ... (Powiercie); [Kasza] jeⁿczmienna ... gryczana ... jaglana ... peⁿczak może ale peⁿczak to chyba jest ... tyż kasza jeⁿczmienna tylko ... gruba ... (Dęby Szlachckie); (Dąbie); (Kolo).

JE^NCZMIEN, JY^NCZMIY^N – ‘zboże o podłużnych ziarnach, które wykorzystywane jest do produkcji kasz i srodu browarniczego’: [Zboża siane w okolicy] przewaźnie ... było ... i jes ... nadal ... żyto jeⁿczmień owies ... pszenica ... (Nowe Budki); [Siano] wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ... (Prucheniec); [Siane zboża] pszenice ... żyto pszenice ... jeⁿczmień owies ... to były zboża ... [teraz] dochodzi kukurydza i ... a to nie ... (Sobótka); no [kasza] perłowa sie mówi z jyⁿczmiynia ... no ... a! z jyⁿczmiynio ... (Borki); (Grzegorzew).

JEŹDZIC – 1. ‘o ludziach: przemieszczać się nie na własnych nogach, np. przy użyciu zwierząt lub pojazdów mechanicznych’: no

do siana to ... drabiny só^m ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pami^otosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... "od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędza); 2. 'o przedmiotach: przesuwać po czymś': wałkim sie jeździło po ścianie ... i kwiaty wychodziły ... (Adamin).

JO^NDRO – 'gruczoł rozrodczy samców': *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... to sie zostawia takiego wieprza i on właśnie tag roś... a ... to jes taki knur ... a wieprz to jes win... taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie wzywa lekarza ... i lekarz mu te*

joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budziszław).

JUCHA – 'krew zwierzęca': [Co to jest jucha?] *kwrew ... świniaka ... (Babiak); [Co to jest jucha?] [R1:] kwrew ... [R2:] to jes kwrew ... (Felicjanów); [Co to jest jucha?] no to jes kwrew ... (Koło); [jucha] no to jes kwrew świni ... (Rzuchów); jucha to jes właśnie kwrew ta od ... zabijania świni ... (Stary Budziszław); (Grabów).*

JUSZKA – 'krew zwierzęca': *kaszanke ... [robi się] z kaszy ... z woⁿtroby dodaje sie^m ... juszke ... to znaczy kwrew ... świńsko^m ... przyprawy gotuje sie^m ... kładzie sie ... kładzie sie w jelita i potym sie gotuje ... (Rzuchów).*

JY^NCZMIYŃ → **JE^NCZMIEŃ**.

KALENICA – ‘szczyt dwuspadowego dachu’: [R1:] *kaleń?* ... *nie wiem ... a kaleń to chyba jes kalonka na na budynku ...* [R2:] *kiedyż jak były słómó^m po... czy ćcino^m poszywane to była kalónka ...* [R1:] *no tero tyż jes kalónka tam jes blachó^m ... pokryto ... kalenica ... a co to jeszcze to drugie?* ... (Felicjanów).

KALESONY – ‘część męskiej odzieży ściśle przylegająca od pasa do stóp’: (Powiercie).

KALONKA, KALÓNKA – 1. ‘szczyt dwuspadowego dachu’: [R2:] *no to kopiec ... inaczy mogiela ...* [R1:] [To było] *w kształcie stożka ...* [R2:] *było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ...* [R1:] *ziemio^m ...* [R2:] *zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...]* *wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i ły^mtamy i czym żeby ... żeby nie zmar-zły ... nie? ...* (Grzegorzew); [R1:] *kaleń?* ... *nie wiem ... a kaleń to chyba jes kalonka na na budynku ...* [R2:] *kiedyż jak były słómó^m po... czy ćcino^m poszywane to była kalónka ...* [R1:] *no tero tyż jes kalónka tam jes blachó^m ... pokryto ... kalenica ... a co to jeszcze to drugie?* ... (Felicjanów); 29; 2. ‘grzbiet kopca’: *bo kalonka to ... kalonka normalno jez na całej mogiele ... a te te ... wywieczszniki jak sie robiło to ... lufy sie nazywały ... lufy ... luft taki jak było goroⁿco to sie uchyliło ... i robiło lufy*

takie ... (Goszczędza); *na czubku kopca ... jest kalonka ...* (Goszczędza); [R1:] *kalonka to [w kopiec] rure sie wkłodał-albo sie najpierw ... nie zasypywało sie do końca zimie ...* [R2:] [...]

niroz to sie nawet zostawiało tako^m woⁿski taki woⁿski pasek ze słomy żeby ta ... odparowały ... (Police Średnie).

KALÓNKA → **KALONKA**.

KALDUN – ‘świński żołądek; niekiedy też: o ludzkim żołądku lub brzuchu’: *kałdun to jes właśnie ... ten żołoⁿdek która świnia spożywa ...* (Stary Budziszław); *kałdun to jes ... to jes chyba żołoⁿdek świniaka ...* (Babiak); *kałdun? ... no to jes żołoⁿdek świński ...* (Felicjanów); [R2:] *ż cienkich jelitów robili kielbase a z grubszych robili kaszanki ... no ...* [R1:] *z kałduna robili salsesón ...* (Felicjanów); [R1:] *salceson robi sie z mieⁿsa gotowanego ... i nabija sie w ... kałdun? ... dobrze mówie? ... tak ... i w grube ...* [R2:] *grube jelita można też? ...* [R1:] *można ... no zależy jak kto tam ... robi ... i przyciska sie później ... czymś cieⁿżkim żeby ...* [R3:] *wystygło ...* [R1:] *żeby zastygło tak ...* (Koło); *salsesón robi sie z kałduna ... to jez ozorek ... woⁿtróbkka ... kawałki mieⁿsa gotowanego ... zależy sie ... zalewó^m takó^m ... rosołym ...* (Koło); (Rzuchów).

KALUŻA – ‘niewielkie zagłębienie na powierzchni wypełnione błotnistą wodą’: (Babiak); (Koło); (Rzuchów).

KAMOSIA – ‘popularny chwast; komosa, lebioda’: [Chwasty] *perz komosa ... oset ... mniszek lekarski popo... potocznie zwany mleczem ... najgorsze chyba do wy... te... to so^m chwasty do ... do wyte^mpienia ...* (Bogusławice); [Chwasty] *perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa komosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielisko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności się pojawia zawsze na świecie ...* (Dęby Szlacheckie).

KANT – ‘kraniec, koniec czegoś: no koca jak ktoż miał ale nie ... to były tak ... z materiału właśnie tak ... z takigo ... z takiego ... ciężk... cieⁿżkie takie było że ... nie było tam ... ze ślizgich nie było tego ... tylko było to cieⁿżkie okrycie ... okrywało się właśnie ... to ... ładnie do kantu zaścielone łóżko ... i wtedy ono pieⁿknie wygłoⁿdało ... (Tarnówka).

KAPEĆ → STARY KAPEĆ.

KAPUSTA – ‘warzywo o liściach zwiniętych w zwartą kulę’: *zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿść ... zapasów zrobić w słoikach ... [...] a czeⁿść ... warzyw ... przerabiała się kap... zawsze była beczka kapusty kiszzonej ... zawsze była beczka kiszonych ogórków albo i ze dwie ...* (Dęby Szlacheckie); *no przede wszystkim [uprawiano] ... ziemniaki kapuste ... ogórki bo to było na zime konieczne ... wszyscy mieli ... no i na pewno ... te te ... marchew pietruszke ... o! groch jeszcze był ... wszystkie odmiany ... pamiⁿtam że był ... i fasola i groch zielony ... i taki ten gruby bób czy jak się tam to nazywa ... dynie ... natomiast nie było na pewno tych ... takich jak dzisiaj tam tych kabaczków wszystkich ... rzodkiewki też nie pamiⁿtam żeby u nas była ... nawet chyba*

nie wim czy sałaty ... sioliśmy ... raczej takie ... z dawnych czasów ... tradycyjne ... (Dęby Szlacheckie); [Jakie warzywa można przechowywać na zimę?] *marchew fasole kapuste grzyby ogórki ...* (Dąbie); [Warzywa przechowywane na zimę] *pietruszka marchew ... seler ... ziemniaki ... kapusta ...* (Powiercie); [Uprawiano warzywa] *wszystkie korzenne ... pomidory ogórki ... ziemniaki kapuste ... fasole ... groch ...* (Powiercie); *heblowanie kapusty no ... na na tyn ... jak się nazywo? ... tyn ^oo Jezu hebel się nazywo ... hebel do heblowania był kapusty ...* (Borki); *to była z marchewkó^m ... kapusta na zime ubijano była ... i troche soli ... i z różnymi ... i ludzie ... i listki się rzucało takie te zapachowe ... niektórzy to z marchwió^m się tarło marchew i się wysypywało ... i naet buraki cukrowe kładli do kiszynio tyż to były bardzo dobre kiedyś kapusta ... [...] jak się nazywała kapusta? ... kwaszono kapusta się nazywaa ...* (Borki); *kapuste takó^m surowó^m kiszono^m tyż się nieroz na patelce smażyło do ... do jedzynio do do ... miⁿska ...* (Borki); *no to chwasty só^m najwyży ... có może być? ... pomiⁿdzy ziemniakamy najwyży to można ... flancować kapuste brukiew ... różności takie co dawni ... tak się sadziło a tera no to ... chwasty najwyży mogo^m być ...* (Borki); [R1:] [Gotuje się zupy] *ogórkowo^m ... kapuśniak ... grochowo^m ... szczeniowo^m ... buraczkowo^m ... biały barszczyk ... żurek ...* [R2:] *grochowa ...* [R1:] *już ...* [R3:] *prażuchy ...* [R1:] *o! prażuchy ... z kwaszono^m kapusto^m ... kluski przycirane z czarnino^m ...* (Grzegorzew); *to się z tych suszonych ... owoców robiło polewki ... tak ... no ... i potym takie jeszcze było nawet że ... jak ... na tó^m ... ze susz... do suszonych ... jak się kisiło ... kapuste ukisiło ... i oczedzało jo^m się do ... gotowania na bigos ... to ... ten kwas ... zasyp... zalewało się znowu ... zasypywało się znowu te ... suszone owo-*

ce ... gotowało sie ... buraczek czerwony ... do tego ... listek laurowy ... i to właśnie to wszystko zagotowało ... powstało jedyn dzień ... i było luksus do picia ... było zdrowotne ... nig nie kupował witamin bo ... w tym było witaminy ... (Tarnówka); od opróżnienia krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarla na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... (Stary Budziszlaw).

KAPUŚNIAK, KAPUŚNIOK – ‘zupa z kapusty’: [R1:] [Gotuje się zupy] ogórkowo^m ... kapuśniak ... grochowo^m ... szczawiowo^m ... buraczkowo^m ... biały barszczyk ... żurek ... [R2:] grochowa ... [R1:] już ... [R3:] prażuchy ... [R1:] o! prażuchy ... z kwaszono^m kapusto^m ... kluski przycirane z czarnino^m ... (Grzegorzew); zupa jarzynowa ... zupa ogórkowa ... jes to zupa kwaskowa ... kapuśniak też jes zupo^m kwaskowo^m ... kalafiorowa jes bardzo dobra zupa jes to zupa ... smag ma łagodny i słodkawy ... (Grzegorzew); to jes kapuśniok ... (Adamina); kapuśniak ... (Barłogi); kapuśniak ... (Kłodawa); no zupa jagodowa ... no czym sie tego? ... tak samo jagody ... sie rzucalo do wody ... osłodziło sie troche ... lekko sie osłodziło ... i sie też zaprawiało ... ale nigdy nie śmietano^m ... tylko mleko i ... i moⁿka ... i tym sie ... i to sie jadło z kluskami takimi ... no makaronem pozywajoⁿc ... kiedyś to ... kluski były wszyskie ... teraz jez makaron ... zupa ... wszyskie te jarzynowe zu... zupy czy tam owocowe ... to sie wszysko zaprawiało mlekim ... i moⁿko^m ... no bo ... poza tym ... tym no czym można było? ... o! jedynie zasmażke sie robiło do kapuśniaku ... o! ... no to wtedy tłuszcz ... i sie zasmażało ... moⁿke ... (Rysiny).

KAPUŚNIOK → KAPUŚNIAK.

KARK – ‘tylna część szyi, graniczająca z grzbietem’: karkówka to jes ... od karku do ... od ... przedniej łopatki do głowy ... (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m?... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło).

KARKÓWKA – ‘mięso wieprzowe, wołowe, baranie lub cielęce z odcinka szyjnego’: [W tuszy] so^m szynka jes ... łopatka żeberka karkówka ... (Babiak); [W tuszy są] szynki ... żeberka ... łopatka ... karkówka ... schab ... (Stary Budziszlaw); [Części zabitej świni] to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ... (Koło); [Na jakie części dzielono swinię po zabiciu?] no to tak ... schab osobisc-ie ... karkówka osobiście ... słonina osobiście ... (Rysiny); karkówka to jes ... od karku do ... od ... przedniej łopatki do głowy ... (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie

zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jest? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m?... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); [Rozdaje mięsa ze świni] no różne ... schab ... karkówka ... [...] no to jes ... schab to jes ... z ... z grzbietu ... szynka z tylnej czyⁿści tego ... karkówka ... z przedniej czyⁿści ... boczek ... (Koło).

KARMA – ‘pożywienie zwierząt przygotowane przez ludzi’: [R1:] czszeba karmić [krowę] ... [R2:] dobrze odżywiać ... [R1:] dobrze odżywiać ... no i po prostu wtedy kiedy sie ocieli daje mleko trzeba j^m wydoić ... [R2:] jaka karma ... tak... takie i mleko też ... [R1:] no ... czszeba doić żeby miedź mleko żeby ... korzystać z ni ... (Witowo); [R1:] [Udój zależy od] karmy ... zależy ... j^m karme dostaje ... tak mnie sie wydaje że od karmy ... [R2:] jo ci powim trowom tyż idzie ... [R1:] trowo^m tyż idzie dużo ... no ale ... ale ... dużo karmó^m ... (Witowo).

KARMIĆ – ‘dawać jeść (ludziom lub zwierzętom)’: [R1:] czszeba karmić [krowę] ... [R2:] dobrze odżywiać ... [R1:] dobrze odżywiać ... no i po prostu wtedy kiedy sie ocieli daje mleko trzeba j^m wydoić ... [R2:] jaka karma ... tak... takie i mleko też ... [R1:] no ... czszeba doić żeby miedź mleko żeby ... korzystać z ni ... (Witowo).

KARMIENIE – ‘dawanie jedzenia (ludziom lub zwierzętom)’: [Ziemniak może być wy-

korzystany] albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzo^t ... jako pasza dla zwierzo^t ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... postawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlachec-
kie).

KARTOFEL – ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny; składnik wielu dań i podstawa żywienia’: [R1:] to była solanka ... przygotowywano z soli ... [R2:] było chyba ... już tak długo sie solila aż wypływało ... [R1:] aż jajko wypłynęło ... ale to jak sie chciało ... [R2:] jajko albo kartofel ... ona ... [R1:] nie ... ale to jak sie chciało żeby mieⁿso dłużej dłużej ... długo leżało ... tak? ... a późni czszeba było to mieⁿso znowu wymoczyć wieⁿc ... woda no to solanka ... (Koło); no to so^m obierki ... od kartofli ... (Rzuchów); no przewaźnie zupy [jadano na obiad] ... zupa pomidorowa ... ż... zupa grzybowa ... zupa jarzynowa ... zupa tam jakaś grochówka ... pozywajoⁿc grochówke ... kasze ... kiedyś to sie mówiło ... teraz to krupni^g a kiedyś sie mówiło kasza z kartoflami ... no ... bo to tak sie mówiło kiedyś ... niy? ... (Rysiny); [R2:] no to kopiec ... inaczy mogieła ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora szyćcha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i tyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmarzły ... nie? ... (Grzegorzew); jak sie kopało kartofle to już były ... uschnieⁿe ... łeⁿciny ... [...] łeⁿciny ... łeⁿcina ... (Tarnówka); dawniej ... w pierw-

była graczka ... graczka i ... do przodu nió^m ... jó^m ... i to czszea było umiejeⁿtnie jeszcze kopać ... umieć kopać ... żeby nie nadziabać tych kartofli żeby były to ... kartofle wykopać je ... żeby były całe ... a nie podziabane bo ... no z podziabanych no to co? ... no to jes ... strata ... [...] no a dzisiaj? ... no dzisiaj no to ... sie wykopuje kombajnym ... a ... a po drugie już teraz to ... rzadko kto je sadi ... (Tarnówka); gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wrywa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradlało i chyba ... to redlenie miało za zadanie ob-sypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ... (Dęby Szlacheckie); ale kiedyś to ... [świnie] paśli kartoflami i z... otrym^mbami ... a tera to na sucho ... zboże siej^m ... i wode i ... i sie tucz^m ... (Grabów); tera zimniaki sie mówi ... jak sie nazywało? ... kartofel sie mówiło ... (Borki); pyry też mówiły ... niktórzy ... pyry kartofle ... (Goszczędzka); i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczk^m ... jeszcze sie kopało graczk^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wisz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczk^m ... ludzie chodżyły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędzka); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzylim reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczk^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczk^m ... a jeszcy ja pamieⁿtam jak zbira-lim stonke ... z kartofli ... na polach ... sie zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... dzieci ze szkoły na przykład chodżyły do szkoły ... to ... był taki dzień

... i ślim dzisiaj do tego na ... na zbieranie stonki ... dzieci chodżyły ze szkoły nawet chodzilim ... ze szkoły i zbieralim stonke w ziemniakach po redlinach chodzilim každy ... pozbiralim ... no ... i późni sie kopało ... (Goszczędzka); mamy właśnie winety ... o! winete ... to^m jedn^m a tó^m drugó^m owacje ... mómy ... ale bryza ... lordy ... to tyż só^m tak samo dobre kartofle ... (Goszczędzka); słoiki tam ... to ... w ty piwnicy gdzie kartofle to ... my nie przechowywalim ale ... na przykład warzywa ... jabka ... to przechowywalim tak ... (Goszczędzka); arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ... to jez arfy zakłodosz ... zależy jakie chcesz ... jak chcesz ... sadzyniaki ... to tó^m mniejsz^m siatke późni ... wieⁿkszo^m to wszystko arfy so^m ... (Goszczędzka); [R1:] no ziemniak ... [R2:] albo kartofel ... [R1:] albo pyra ... zależy gdzie ... [R2:] w Poznaniu to pyry mówi^m ... [R1:] poznańskie pyry ... my jestymy w Wielkopolsce to znaczy że pyry ... (Police Średnie); [R1:] [...] jak tero byłym w któryś dzień w sklepie ... normalnie ... kamiń był w tym ... w tych kartoflach ... [R2:] nie no ... no przecież ... kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy któż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo że poleciał do ziem... [R1:] a jo jag jo zaro ... kaminia wisz tego w ryⁿke wzięłym do kierownicki ... jo mówie co to za odmiana? ... dla jaj ... nie? ... (Police Średnie); [R1:] bo nichtórzy mówili kopiec nichtórzy mogiła ... no ... my tutej na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewuchów tam nig nie wiedziół co to jes kopiec ... tam mieli wszy-scy mogliły ... [R2:] no to my tyż tag mówi-lim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słom^m późnij zimió^m i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... (Police Średnie); [R1:] nie

tylko kartofle [trzymano w piwnicy] i buraki pastewne zależy co kto miał i warzywa i buraki pastewne i wszysko co tam to weszło ... [R2:] *bimber tyż można było schować ... [R1:] jak kontrole chodziły ... [R2:] to bimber do piwnicy ... abo aparature ... no nie?* ... (Police Średnie); [R1:] *loda ... loda to u mnie było to do kładzyna dźrzew ale ... [R2:] no a jag mówileż na to deseczkami co sie ... co sie rżło sieczke do do kóni? ... [R1:] to była ... [R2:] loda ... nie? ... [R1:] loda ... [R2:] no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ... [...] i kartofle leciały do piwnicy ...* (Police Średnie); 22.

KARTOFELEK – pieszcz., ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny; składnik wielu dań i podstawa żywienia’: *ameryki różowe ... były różowe kartofelki na wirzku ...* (Goszczęda); [Wiosną] *wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spasenia to spasenia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedej czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało sie zwierze^{ta} ... no to te kartofelki poszły wszyskie co na tego ... do ... do pasenia ...* (Tarnówka).

KARTOFLANY – ‘zrobiony z ziemniaków’: *no to był tyn krochmal ... [...] no to ... nawed robili z moⁿki ... pszennej gotowali ... z kartoflanej ...* (Barłogi); *potrawy [z ziemniaków]? ... no różnie placki kartoflane ... kluski przycirane ... no różne ... i do chleba dodwa... dodawali zimniaki ... takie gotowane i ... i no różnie sie to ... to korzystało ... tłuczone ...* (Borki).

KARTOFLISKO – ‘pole po ziemniakach’: *bronowanie jes po zasianiu zboża ... a włóczenie jes po kartofliskach ...* (Osiek Mały); *po kartoflisku było zboże na przykład sie*

sioło to sie mówiło po kartoflisku ... (Police Średnie).

KIEDYŚ – ‘wcześniej niż teraz’: *no to teraz kiedyś były [gliniane] a teraz nie robió^m tylko plastiki ... no ... nowocześnie wszysko ... [...] doniczki ...* (Grabów); *a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ...* (Osiek Mały).

KIEŁ – ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: [R1:] *no ... przeważnie [ziemniaki] porastajo^m ... kły wypuszczajo^m ... [...] kielki ... [R2:] kielkujo^m ...* (Grzegorzew).

KIEŁEK – ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: *kroiło sie [ziemniaka] ... [...] na dwie czeⁿści ... czy na czszy ... w zależności ile tam oczków było ... [...] oczka to só^m kielki ... które tam ... no wypuszczajo^m ... puszczajo^m kielki ...* (Police Średnie); [R1:] *no ... przeważnie [ziemniaki] porastajo^m ... kły wypuszczajo^m ... [...] kielki ... [R2:] kielkujo^m ...* (Grzegorzew); *no właśnie jak [ziemniaki] kielkujo^m to kielki ...* (Koło); *bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki majó^m stare ziemniaki ... a młode no to só^m młode maj... jes kruchutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczszeba by było za wiele noża ...* (Tarnówka); (Dzierawy); (Goszczęda); 22.

KIEŁKOWAĆ – 1. ‘o ziemniakach: wypuszczać pędy: [R1:] *no ... przeważnie [ziemniaki] porastajo^m ... kły wypuszczajo^m ... [...] kielki ... [R2:] kielkujo^m ...* (Grzegorzew); *no [ziemniaki] zaczynajo^m kielkować ... tak ... no bo już robio^m sie takie pomarszczone troszeczek ... i zaczynajo^m ...*

jakby kiełkować ... już widać po nich że już ... że już robio^m sie stare ... (Koło); 2. 'o roślinach: wypuszczać kiełki': (Koło).

KIERAT – 'dawne urządzenie do napędu maszyn rolniczych wykorzystujące siłę pociągową koni (lub wołów) chodzących w koło': [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któr^om sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego pocz^on^tki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Pruchenic); [Rodzaje napędów] [R1:] *piersze były kieratym ... [R2:] kieraty ... a kierat cióⁿgnyl kón ... albo dwa no jak ktoś tam miał ... [...] [R1:] te silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cióⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wczesni ... [R2:] esy wczesniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wczes... od samego pocz^on^tku do końca były esy ... a do cióⁿgników to już późni tylko dostawiali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ... (Police Średnie); kierat jes po nimiecku a po polsku jes manyż ... (Police Średnie); 30.**

KIEROK – 'ruchoma belka w przodzie wozu konnego, jej poruszanie steruje kierunkiem jazdy': [R1:] *rozwora to była poc spodym przez całó^m długoś wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łoⁿcznik ... [R2:] że mogłes do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomieⁿdzy tyłem a przedem to był łoⁿcznik taki to była*

rozwora ... no tyn droⁿg taki ... [R2:] no wim wim ... no ale tutej sie to ... [R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mówilim na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówileż na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie).

KIEROWCA – 'osoba kierująca pojazdem': *dawni to była nie na cióⁿgniki tylko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były tyż co ... takie sie... siedziół faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim ^uodgarniół na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki).*

KIERZ – 'krzew': *po prostu on [chwast] sie rozkłada ... na ziemi ... czy rośnie wysoko ... i wtedy te kwiaty robio^m sie takie ... dzikie ... no take ... tak nazwane ... takie ... mało słońca majo^m nie mogo^m sie rozwijadz i wtedy czszeba usunoⁿć te chwast ... żeby te kwiaty pieⁿknie sie rozwijały ... te swoje ... kierz ... no ... krze rozkładały liście ... (Stary Budziszlaw); 61.*

KIESZEŃ – 'część ubrania, do której można coś włożyć; przen. zasobność finansowa': *na śniadanie najczeⁿśniej ... jadano żurek ... żur żurek ... była to ... można było wkruszyć sobie do tego żurku ... chleba ... można było sobie wkruszyć do tego żuru kaszanke ale to już byłaⁿ uzależnione od ... no od kieszeni gospodarza ... (Grzegorzew); oselka wkładana do kieszeni od spodni tak ... specjalna kieszeń uszyta ... do oselki ...*

(Nowe Budki); [Oselkę wkładano] w kieszeń przy spodniach ... (Sobótka).

KIJ – 1. ‘prosty, (najczęściej) gruby patyk’: [Zakładanie pałaków] *no kij wkładali do kosy i mocowali ... taki ... za roⁿczko^m kij ...* (Grzegorzew); *patyk to ... jakaś ... jakiś ... kojarzy się z kijem po prostu ...* (Koło); *gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ...* (Bogusławice); *dawni to była nie na cióⁿgniki tylko na konie były kosiarki i takie ... żniwowe były też co ... takie sie... siedziół faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim^u odgarniół na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam jeden kierowca jechał w konia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ...* (Borki); 2. ‘drag’: *stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożynie ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ...* (Prucheniec); 3. ‘trzonek ręcznych narzędzi’: *dobrze uszykowane kosisko ... kosisko no właśnie ten ten kij to kosisko ... no żeby to tam ... zakładali jeszcze jakieś tam pałóⁿk taki ... no to tyle ... zakładali taki pałóⁿk żeby to dobrze ... od ... ta trawa czy zboże od... odlatywało ... tak ...* (Prucheniec); *kierzynka była do robienia masła ... dziś sie nie robi tego masła ... a dawniej to było ... okroⁿgła taka drewniana beczulka ... w tej beczulce był ... kij okroⁿgły taki jak do szczotek zmiatania ... i na dole była ta taka kłapeczka na krzyża przybite ... i i ... wkładało sie to a potem nasadzało sie taki ... tako^m nasadke na ... na te ... beczulke ... i tym kijem unosiło sie od góry do dołu ... a ta śmietana tam bełtała*

w tej ... w tej beczulce ... i wtedy był ... jag już było czuć że tag jakby tam jaki kamień był ... to sie otwierało a tam już było zrobione masło ... i sie wyjmowało to masło potem ... wy... ładnie sie przepłukało we wodzie w garku ... oddzieliło pieⁿkne ładne żółte wychodziło masło ... (Stary Budziszław); *hakało sie [ziemniaki] graczko^m reⁿczno^m ... no sadziło sie reⁿko^m ... kopało ... te ... dziabało ... redliło sie w konia ... redłym ... takim ... i późni sie ... te ... hakało graczko^m ... tako^m ... na kiju długim ... haczko^m tako^m ... jak mamy tero do pylynia na tym małym tylko to była na długim kiju na stojⁿco ... sie hakało ...* (Goszczędza); *tasak ... tasak też był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tegó co jo pamiⁿtóm to były takie na kiju ...* (Police Średnie); *na długim kiju haczko^m wygarniano cały ... popiół ... i piec [chlebowy] potem żeby był czysty czyszczono jeszcze szczotko^m ...* (Bogusławice); *no kij ... i potem ... była tako ... zrobiona ze skóry ... i rzyminiami przesywane te cepy były ...* (Grzegorzew); (Dąbie).

KIJOCZEK – zdr. ‘prosty, (najczęściej) gruby patyk’: [R1:] *bat ... [...] rzemyg i ... i taki kawałek ... no ... drewnka ... no jag mu to tam? ... [...] kijoczek ...* [R2:] *różga ...* [R1:] *ta[k] jak różga i rzemyk ... rzemiń ...* (Dąbrowa).

KIJOK – ‘prosty, (najczęściej) gruby patyk’: [R1:] *no krzemień ... to znaczy ... no do krzesania no jak sie pocioⁿgło no to sie nazywał krzesanie ... nie? ... jeszcze ... kiedyś to sie dawnij ... kijokami rozpolali tag na sznurek ... nie? ... [...] [R2:] w ryⁿke wziół ... i wystarczy jak suchó^m trawę położył i tegó ... i rozpalil ...* [R1:] *ale to sznurkim pocioⁿgali ...* [...] [R1:] *ale to u nas ... my tego to to jo nie ... my tu ... nie pamiⁿtóm żeby takie coś ...* (Police Średnie).

KIMANIE – ‘krótki sen w ciągu dnia’: (Tarnówka).

KIPA – ‘duży kosz’: [R1:] *jak ktoś ... ktoż jez mocniejszy to może i kipe tam zbierać ... w kipe sobie [ziemniaki zbierać] ... bo kipa to jes znowu wi^mksze jak kosz ... no to jes takie już ... [R2:] z dwoma uszami ... [R1:] ale ogólnie ... to były koszyki ... (Police Średnie); no kipa była wi^mkszo ... koszyk był mniejszy ... bo my na przykład jak bylim tak tyn na tych ... jak w wojsku chodzilim na ... na wykopki ... to tam nie było koszyków ... tam nik koszyka ni miał tylko mielim wszyscy takie kipy właśnie i po dwóch szło na redline ... i kładlim po dwóch i wynosilim po dwóch tak że ... pojedynczych takich koszyków to tam nie było nigdzie ... (Police Średnie); 28.*

KLACZ – ‘samica konia’: (Koło).

KLAMKA – ‘rączka przy zamku w drzwiach’: *no zamknó^hć gó [dom] jakoś ... [...] nie było tam takich zamków przecież jak dzisiaj tylko tego ... no tam ... najnormalnij w świecie klamke wyjęli i z głowy ... (Tarnówka).*

KLAPECZKA – zdr., ‘deseczka’: *kierzynka była do robienia masła ... dziś sie nie robi tego masła ... a dawniej to było ... okroⁿgła taka drewniana beczulka ... w tej beczulce był ... kij okroⁿgły taki jak do szczotek zamiatania ... i na dole była ta taka klapeczka na krzyża przybite ... (Stary Budziszew).*

KLATKA – ‘pomieszczenie o ścianach z prętów’: [R1:] *kojec? ... [R2:] czy rodnik ... [R1:] rodnik ... [R2:] klatka? ... klatka może ... [R1:] różnie mówio^m ... (Koło).*

KLEPAĆ – NAKLEPAĆ – ‘o kosie: ostrzyć przez uderzanie młotkiem’: *czszeba było*

kose naklepać ... [...] wbijano babke w pienig jakiś tam ... i wtenczas klepano ... (Nowe Budki); to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki); nie umiał naklepać porzódⁿnie i wtenczas ... jo^m ste^mpił przez to niektórzy mówili że porybił kose ... (Nowe Budki); najpirw czeba było jo^m [=kosę] porzódⁿnie naklepać ... a później pooszczzyć jo^m osetko^m ... (Nowe Budki); oszczzenie kosi ... no czekaj czekaj ... czekaj jak to? ... klep... klepanie ... tak ... klepał kose ... [...] na bapce ... (Prucheniec); [Babka] to był przyrzoⁿd który ... tkwił w pienuku i ... i sie na tym klepało kose ... [...] płaska była ... (Sobótka).

KLEPANIE – ‘ostrzenie kosi’: *oszczzenie kosi ... no czekaj czekaj ... czekaj jak to? ... klep... klepanie ... tak ... klepał kose ... [...] na bapce ... (Prucheniec); (Sobótka).*

KLEPISKO – ‘część stodoły (mocno ubita ziemia), na której młóci się zboże’: (Osiek Mały); [Jak wygląda stodoła?] [R1:] *no jes klepisko ... [R2:] jes ... só^msieki ... [R1:] so^msiek ... klepisko ... [R2:] teraz ... klepiska ... i te wrota ... i da... dach jes tego ... [R1:] i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie ... [R2:] sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie ... [R1:] a w stodole nie ma ... (Dąbrowa); to jes klepisko bo to jes ... z jedny stróny wrota z drugi stróny wrota jag otworzysz ... to mosz przeszczszeń tag jak droge czszymetrowó^m czterometrowó^m ... i przejeżdżosz ... (Dąbrowa); [R1:] a bloⁿg to jes ... jak kle^pisko było to takie było ... belka ... tako belka szeroko ... i była no wyżej ... no ... no doś wysoko to było ... nie? ... [...] [R1:] no ... poczszymuje to ... nie? ... poczszymuje takie cieⁿżary ... [...]*

[R2:] *odździela so^m sieg od klepiska ... [R1:] takie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu... grube ... ż dźrzewa ... [R2:] słupy to so^m ... słupy te ... [R1:] o! słupy ... to niby słupy taki o! kwadratowy czy pr... tego ... i wysokie ... i no szerokie ... i to właśnie było co ... co kawołek ... tak ... (Dąbrowa); [R1:] po środku ... [R2:] no to było ... klepisko ... [R1:] klepisko to po bokach były klepiska ... [R2:] nie nie somsieki były po bokach ... [R1:] a klepis... [R2:] a tu było klepisko ... [R1:] a po bokach soⁿsieki ... (Lubiny).*

KLEPKA – ‘podłużna deska’: [R1:] [Kierzynka jest] *taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ... [R2:] z drewna ta... z takich klepek dzewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ... [R1:] stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...] [R1:] w środku taki ubijok ... [R2:] tłuczek sie nazywał ... [...] i sie ... wlało śmietane do te... do ty beczutki i tym tłuczkiem sie tak długo po... czszepało że aż sie zrobiło masło ... (Witowo).*

KLIN – 1. ‘przedmiot służący do blokowania czegoś’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tyn "obuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... [R2:] no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby oni sie zaraz nie ... [R1:] kliny takie ... [R2:] no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad...ła ta siekiera ... (Felicjanów); bierze sie czszonek dopasowuje do otworu siekiery i zabija sie klinem ... można jeszcze namoczyć w wodzie żeby*

*lepiej czszymało ... (Koło); [połączyć] na klin ... (Koło); to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... przykładalo sie i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy to jeszcze sie wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ... (Prucheniec); kose wkładano ... przykładano do kosiska i zakładano to^m objemke ... wbijano klin i ... to było ustawienie ... (Sobótka); 23; 2. ‘ominięty podczas orania pas ziemi’: *kliny zostajo^m takie bo ... nie jez równiutko aż tak ... bo jag jes ... ukośnie ... zie^mia to ... zorzesz to zawsze klin zostaje ... no ... (Dąbrowa).**

KLINOWAĆ – ‘blokować, unieruchamiać coś za pomocą klina’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tyn "obuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... [R2:] no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby oni sie zaraz nie ... [R1:] kliny takie ... [R2:] no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad...ła ta siekiera ... (Felicjanów).*

KLOC – ‘słoma sprasowana w formie prostopadłościanu’: (Koło).

KŁAŚĆ – ‘umieszcząć coś w czymś’: *jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedzieć wieⁿcej ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywało ... żdzierało sie najpierw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łoⁿkach ... żdzierało sie ... łoⁿke ... to^m de... dar... darnine*

się zdzierają ... pod tym ... wykopywało się ... wlewało się do tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... (Nowe Budki).

KŁOS – ‘część zboża, w którym dojrzewa ziarno’: (Grzegorzew); [Kiedy zboże można kosić?] *ziarno w kłosie wtedy jest suche i twarde ... (Koło).*

KŁOSIE – ‘część snopa, w której są kłosy’: (Koło).

KŁOSY – ‘część snopa, w której są kłosy’: (Koło).

KŁÓDKA – ‘zamek z pałąkiem w kształcie litery U, który nie jest zamontowany na stałe i można go przenosić’: [Sposoby zamykania pomieszczeń] *pewnie kiedyś to były tak jakieś tam skoble ... później ... później były kłódki ... no teraz to już wszyscy mamy zamki ... w dźwiach ... (Koło); wychodzą z domu do pracy w pole należało ten dom ... zamknąć ... zamknąć na kłódke ... kiedyś dawniej ... (Dzierawy); [Sposoby zamykania pomieszczeń?] [R1:] *na hoczyki ... [R2:] kłóta ... skobel ... [R1:] na takie szkoble ... takie zasuwane szkoble ... no przeważnie na takie te ... no i kłódki ... kłódki jo jeszcze na łańcuch ... (Grzegorzew); były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnoⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknęły no na co tam mieli no to wtedy zamknęły a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ... (Tarnówka); 46.**

KŁÓNICE, KÓNICE – ‘drążki po boku wozu konnego przytrzymujące drabiny bądź deski’: *bo kłónice to só^m te ... co kładziesz deski [w wozie] na to ... te ... to konice się nazywają^m ... kónice ... (Goszczędza).*

KŁÓTA – ‘zamek z pałąkiem w kształcie litery U, który nie jest zamontowany na stałe i można go przenosić’: [Sposoby zamykania pomieszczeń?] [R1:] *na hoczyki ... [R2:] kłóta ... skobel ... [R1:] na takie szkoble ... takie zasuwane szkoble ... no przeważnie na takie te ... no i kłódki ... kłódki jo jeszcze na łańcuch ... (Grzegorzew).*

(KŁUĆ) – ZAKUWAĆ – ‘przebijać coś ostrzem’: *świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowę ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag jo^m uderzono w głowę to ona się przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ... (Stary Budziszław).*

KNÓWIE – ‘dolna część snopa’: (Koło).

KNUR – ‘samiec świni hodowany w celach rozplodowych’: *na samice świni się mówi świnka a na samca knur ... (Rzuchów); knur to zostaje tag jag ón się urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce się doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby się mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... to się zostawia takiego wieprza i on właśnie tag roś... a ... to jest taki knur ... a wieprz to jest win... taki że jag jez małe prosię ... które już się ocsadza od matki to ... się wzywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra*

zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budziszław); (Babiak); (Felicjanów); (Koło).

KOBYŁA – ‘samica konia’: (Koło).

KOCIEŁ, KOCIŁ, KOCIOŁ – ‘duże, głębokie naczynie, zakrywane pokrywką’: *była taka soda ... i to sie dowalo ... gotowało sie pranie ... pościel sie jak sie ... najprzód sie na noc zmoczyło ... potem sie prało ... i gotowało sie jeszcze ... pościel ... tó^m ... w takich kotłach ... sie gotowało ... i sie znowu płukało ... ze dwa razy i ... krochmal ... (Barłogi); pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo^m ilość ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniakóm nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ... i robiło sie takie ... pomieszczenia wyłożone folio^m i to sie ... umocowywało te parowane ziemniaki a potem te zimne ziemniaki sie brało i ... gotow... już nie gotowało tylko ... mieszało sie z innymi tam produktami i sie dawało do ... jedzynie świńniom ... a ... albo można było jak sie mał... mało^m ilość świni miało dwa czszy św... prosie^{am}ta były od małego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ... kocieł sie nazywał taki pojemnik ... i sie tam sypało dwa czszy koczyki ziemniaków ... parowało sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewało sie wode pasze ... i dawało sie ... świńniom ... najpierw małym prosian... prosie^{nt}tom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budziszław); kocieł ... (Koło); kocieł ... (Borki); kocieł ... (Dzierawy); kocieł ... (Felicjanów); 31.*

KOCIŁ → **KOCIEŁ**.

KOCIOŁ → **KOCIEŁ**.

KOJEC – 1. ‘wydzielone pomieszczenie dla jednej lub kilku świń, np. dla rodzącej lub karmiącej maciory, zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: *kojce ... (Rysiny); kojec porodowy ... (Felicjanów); [R1:] kojec? ... [R2:] czy rodnik ... [R1:] rodnik ... [R2:] klatka? ... klatka może ... [R1:] różnie mówio^m ... (Koło); (Babiak), 2. ‘teren ogrodzony, na którym w lecie przebywają świnię’: [Co to jest patyk?] *kojce ... (Babiak); (Koło).**

KOŁECZEK – ‘podłużny, drewniany element przypominający kij’: *taki jest ... jak gdyby tłuczek ... na takim kołeczku ... na takim droⁿżku ... i tak czszeba czszepać ... nie? ... i to maselko sie z ty śmietany zrobi ... (Drzewce).*

KOŁEK – ‘podłużny kawałek ociosanego drewna, o okrągłym przekroju’: *i ta świnią wisiała wtedy ... gospodarz czy rzeźnik ... wziął wode ... wiaderkim ciepłó^m ... ścierke obmył to^m skóre tego świniaka ... wypłukał czy jak wyjął wneⁿczności ... wypłukał ze środka to^m krew ... to wszystko spłynęło na dano^m posadzke czy ... czy to było gdzież na ... powieczszu to to były droⁿgi uszykowane ... i ... i żeby to wszystko było powieszzone na droⁿgach taki[ch] kijach ... kołkach grubych ... a to wszystko spłynęło na dół żeby ... to wszystko wcioⁿgło żeby było czyste mieⁿso ... (Stary Budziszław); weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczi okroⁿgła ... przykrydż na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidż jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach powieszona weⁿdlna ... a ... albo też robio^m*

tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ...
tako^m szafe ... (Stary Budziszław).

KOŁO – ‘okrągła, mogąca się toczyć część pojazdów umożliwiająca ich ruch’: [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... (Dąbrowa); no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... (Prucheniec); manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnió^m zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszyne ... ta... tako ... ja wim ... przekładnia to była ... "ojciec to by ci może lepiej wytłumaczył bo on to widzioł właśnie ... może wi ... po prostu jak to sie nazywało ... nie? ... taki lon był ... i tyn lón sie kreⁿcił w przekładniach ... i to napyⁿdzało to^m maszyne ... co tam ... (Goszczędza); ten był wóz ... na tych ... powiedz ... na kołach gumowych ... gumowiec ... bo jeszcze były żelaźnioki ... bo ón mo gumowe koła widze ... (Goszczędza); a jeszcze pamieⁿtam żelaźniok właśnie ... my mieliśmy żelaźniok ... to miał żelaźne koła ... takie obreⁿcze ... dźrzewiane koła i o... były to ... żelaznymy obreⁿczamy ... dookoła były na wierzku ... jak koło było ... wisz tak? ... to na wirzku była tako żelazno obryⁿcz ... i to ... było koło ... (Goszczędza); to jes koło dźrzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywają^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było tyż dźrzewo ... a tu w środku to było ... tyż tako tako ... nie było na przykład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było

tako tako ... tyż było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jakby rurka ... w środku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... a tu na wierzku to była ta ... blaszane ... a to sie nazywało ... czekaj no ... to blaszane sie nazywało ... ach kurde mole ... nie tarcze ani nic ... "obreⁿcz ... obryⁿcz te blaszane ... to co na wirzku było właśnie ... to obreⁿcz ... blaszano była ... żelazno no ... nie blaszano ... żelazno ... no i te ... i mówie ... te ... szprychy były dźrzewiane i ... (Goszczędza); gumowiec kupił sobie ... z gumowymi kołami ... były takie koła balonowe no to ... też takie mniejsze koła ... balonówki to były ... balonówki sie nazywoł taki ... (Goszczędza); [R1:] [W maneżu] no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ... [R2:] duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ... [R1:] duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ... [R2:] przenosiły napeⁿd z dużego koła na ... [R1:] na wałek ... i wałek napyⁿdzał młockarnie ... (Police Średnie); [R1:] no to koło drewniane ... obryⁿcz i szprychy ... [R2:] piasta jeszcze jes tutej ... nie? ... [...] [R1:] tu jez obryⁿcz tu só^m szprychy a tu jes w środku no można powiedzieć że to jes piasta ... tu je... ona ma tu wisz? ... bo to wisz? ... była drewniana obryⁿdż ona ma tu na rysunku [...] że na te drewniane obryⁿcze później jeszcze były nakładane te metalowe ... te te obryⁿcze to właściwie były metalowe ... (Police Średnie); [R1:] żelaźniok ... oj nie zapómne jag my pojechalim po żelaźniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzydni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu ... musielim sami se dorabiać ... no i jedzimy do domu w połowie drogi żelaźniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:]

to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jecha-
li nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to
jak były słabo na przykład ... zaklinowane
a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci
... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy
ni ma ... [R1:] spadła ... [R2:] obryⁿdź leży
gdzieś za wozym kawoł ... i to wisz? ... na
samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to
słyszać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:]
bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dud-
niło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piosku
to nie było słyszać ... jak kaminie gdzieś
były to było słyszać ... [R1:] było słyszać ...
jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po as-
falcie tak ... (Police Średnie); [Pług składa
się] [R1:] no z ramy ... z tych ... [R2:] lemie-
szy ... [R1:] lemieszki ... odkładni ... co tam
jeszcze? ... odkładnia ... no i ... i ten zaczep
do ... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba
cyntralna jeszcze łⁿczoⁿca ... [R2:] koło ...
te co chodzi ... [R1:] no koło też ... koło też
... co je czszyma pług na ... [R2:] na ziemi
... (Lubiny); ☞ 55. → KOŁO BALONOWE.

KOŁO BALONOWE – ‘opona o szerokim
przekroju i cienkich ścianach, pompowa-
na słabiej od opon normalnych’: gumowiec
kupił sobie ... z gumowymi kołami ... były
takie koła balonowe no to ... też takie mniej-
sze koła ... balonówki to były ... balonówki
sie nazywoł taki ... (Goszczędza); ☞ 71.

KOMBAJN, KÓMBAJN – 1. ‘współczesna,
wieloczynnościowa maszyna rolnicza do
zbioru zboża’: [Maszyna, która młóci zbo-
że] no kiedyż młocarnia ... taka była ...
na konie ... był maneż ... inaczej kierat ...
i była taka maszyna ... w któróm sie wkła-
dało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami
dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny
do młócenia były ... potem ... te ... maszyny
takie ... targówka ... prostówka ... maszyny
na ... paliwo lub na motor ... obecnie kom-

bajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniej-
szych latach ... latach wieku osiemnastego
poczⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy
... cep ... (Prucheniec); [Czym ścinano
zboże?] to sierp kosa żniwiarka ... kombajn
zbożowy ... (Koło); cepy ... późni była ta ...
tako maszyna ... warmianka sie nazywała
... i napeⁿdzana na motorek ... taki ... nie?
... mały ... o! taki ... no i ... późni to już
kombajn ... (Goszczędza); teraz koszó^m
kombajny a kiedyś były maszyny konne
... (Grzegorzew); 2. ‘współczesna, wielo-
czynnościowa maszyna rolnicza do zbioru
ziemniaków’: no to dzisiaj ... kopaczko^m sie
... no tym kombajnym sie wykopuje [ziem-
niaki] ... a dawnij haczkó^m ... (Dzierawy);
[R1:] dzisiaj to kopaczki ... [R2:] dzisiaj
to kombajny ... [R1:] kombajny kopio^m
[ziemniaki] ... (Grzegorzew); kombajn ...
ziemniaczany ... (Grzegorzew); dawniej
... wpiery była graczka ... graczka i ... do
przodu nió^m ... jó^m ... i to czszea było umie-
jeⁿnie jeszcze kopać ... umieć kopać ... żeby
nie nadziabać tych kartofli żeby były to ...
kartofle wykopać je ... żeby były całe ...
a nie podziabane bo ... no z podziabanych
no to co? ... no to jes ... strata ... [...] no
a dzisiaj? ... no dzisiaj no to ... sie wykopuje
kombajnym ... a ... a po drugie już teraz to
... rzadko kto je sadzi ... (Tarnówka); [Ko-
panie ziemniaków] dawno ... najpierw było
graczkó^m ... to był taki ... czszy ... takie ...
oszczsza na trzanku drewnianym to była
graczka ... późni była ... no późni to była
kopaczka ... tylko najpierw były te kopacz-
ki jeszcze takie te wirnik ... jak to to można
wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ...
[R2:] konnowirnikowe ... [R1:] wirnikowe
... późni były kopaczki ... elewatorowe ...
i późni były kómbajny ... i to już wszystko
... cało historia ... (Police Średnie); ogólnie
rzecz bioróⁿc to kopaczki były niezależnie
od ... jag ona była zbudowana czy konno

czy to cioⁿgnikowo ... [...] ogólnie kopaczki ... dwurzyⁿdowe jednorzyⁿdowe ... a późni no to już kómbajny weszły ... nie? ... no to już ... już ... już sie nie nazywała kopaczka a kombajn ... (Police Średnie).

KOMIN – 1. ‘element konstrukcyjny budynków odprowadzający dym’: *i czeⁿs tej sieni ... była wydzielona na ten piec chlebowy ... były tam dźrzwiczki ... do wkładania ... chleba ... i bydź może pod tymi dźrzwiczkami do wkładania chleba były dźrzwiczki mniejsze do regulowania ale tego nie pamiętam ... no i był porzoⁿdnie opalony drewnem ... i tak jak mówiłam jak już sie napaliło w tym ... piecu ... no i miał ujście ... do komina ... żeby tam ten dym był jak sie paliło w tym piecu żeby ... dym mógł wychodzić przez komin ... (Dęby Szlacheckie); wyⁿdziło sie dźrzewym ... no różnie miały ludzie swoje wyⁿdzarki ... przy kominach nieraz albo jag nie takie ... były budowane takie wyⁿdzorki ... (Grabów); cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka);*

2. ‘konstrukcja w formie pionowego kanału’: *nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto [torfiane] wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... o! coś takiego sie robiło ... i wlewało sie ... to błoto w... we forme ... później to^m forme podnosiło sie do góry ... i ... po prostu ... były takie ... ładne wychodziły torfy ... i później jag już*

trozke to podeschło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyschło ... a później z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było ... że na loⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki).

KOMINEK – ‘palenisko przy podłodze w ścianie służące do ogrzewania wnętrza’: *ano żelazko było tak ... na dusze ... mam tako^m ... mam kominek przy kominku jes ... dusza ... albo na weⁿgiel ... dźrzewo jak w piecach kiedyś chleb piekli ... i to wysuwali te te u... wypalone dźrzewa ... i rzucało sie do tego żelazka ... no i sie tam rozgrzewał ... to mam nawet to na kominku stoi ... (Rysiny).*

KOMINOWY – ‘będący częścią kominu’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka).*

KOMPOS, KOMPOST – ‘naturalny nawóz powstający m.in. z resztek roślin’: *no kompost to ... to można na przykład jakieś ... liście śmieci zgrabić ... nie? ... i przycisnoⁿć na przykład ... ziemio^m troche przeproszyć ... i jes ... i przegnije i robi sie kompos ... no ... (Goszczędza); no kompoz no to ... wyrzucosz coś na przykład i to jes [...] ...*

w jedno miejsce i to wszystko gnije po prostu ... (Police Średnie); (Tarnówka).

KOMPOST → **KOMPOS**.

KO^NKOL, KO^NKÓL – ‘chwast o purporowych kwiatach rosnący w zbożach’: [Chwasty w zbożu] [R1:] *koⁿkol ...* [R2:] *koⁿkól ...* *teroz te niebieskie kwiatki ja wiedziałam ...* [R1:] *jo tyż wiedziałam tero już nie pamiⁿtóm ...* *nie ... modrak czy jakoś ...* [R2:] *nie ... koⁿkol ...* *i ... wino kiedyś z tego sie robiło ...* [...] *chabry ...* (Grzegorzew).

KO^NKÓL → **KO^NKOL**.

KONNOWIRNIKOWY – ‘napędzany przez konie i wyposażony w wirnik’: [Kopanie ziemniaków] *dawno ... najpierw było graczko^m ...* *to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drewnianym to była graczka ... późni była ...* *no późni to była kopaczka ...* *tylko najpierw były te kopaczki jeszcze takie te wirnik ...* *jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ...* [R2:] *konnowirnikowe ...* [R1:] *wirnikowe ...* *późni były kopaczki ...* *elewatorowe ...* *i późni były kómbajny ...* *i to już wszystko ...* *cała historia ...* (Police Średnie).

KONNY – ‘napędzany przez konie’: *kiedyś były kopaczki konne* [do ziemniaków] *znowu ...* (Tarnówka); *gonicha to jes ...* *konna maszyna do cieⁿcia zboża ...* [...] *jedna osoba powoziła końmi ...* *druga siedziała na maszynie ...* *i ścieⁿte przez ...* *maszynie ...* *zboże ...* *widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ...* *i spychała do tyłu żeby ...* *już przygotowane do wioⁿzania ...* (Bogusławice); [R1:] *no to [pług] konny taki ...* [R2:] *konny ...* *z roⁿczkama ...* [R1:] *to tyko ...* *prz... jak konie były to tylko pług miół ...* *był je... o jednej ...* *jedyn ...* *pług jed...*

(Dąbrowa); [R1:] *to ... brony to só^m cieⁿźsze że rozbijajo^m ...* [R2:] *no tak ...* *takie s... takie bryły rozbijajo^m i jez równo ...* *ta[k] jak grabki ...* *jak grabkamy w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ...* *no ...* [R1:] *a po siewie ...* *to jak zaś ...* *a tak tylko zboże zagarniajo^m ...* *lekkie ...* (Dąbrowa); [Typy pługów] *no konny ...* *dwuskibowy czszy-skibowy ...* *zwykły ...* *obrotowy ...* (Osiek Mały); [Pokos trawy rozbijało się] *no w zasadzie to ...* *widłami ...* *czy grabiami ...* *ewentualnie tako^m przeczszoⁿsaczką konną ...* *widelkową ...* *taka była maszyna ...* *która miała ...* *widelki ...* *i koń cioⁿgnął ...* (Prucheniec); *i kopaczka była późni wiesz ...* *cioⁿgnikowa i dopiro wolko ...* *ja jeszcze jak chodziłam na ...* *kopanie graczko^m ...* *jeszcze sie kopało graczko^m ...* *tako^m jag my chodzimy ...* *wykopywać wiesz ...* *nieroz na obiad kartofle to tako^m graczko^m ...* *ludzie chodziły ...* *w koszyki ...* *kopały ...* *a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ...* *w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ...* *śmigłowo^m była kopaczka ...* (Goszczędza); *teraz koszó^m kombajny a kiedyś były maszyny konne ...* (Grzegorzew).

KONTAKT – ‘gniazdko elektryczne’: *dawniej żelazko jak wygłoⁿdało? ...* *takie żelazko dawniej ...* *nagrzewało sie ...* *kładło sie na goroⁿcy blat ...* *bo nie miało sznura ...* *nie podłoⁿczało sie go do kontaktu ...* *tylko kładło sie na goroⁿcy blat żelazko sie nagrzewało i ...* *żeby nic nie przypalić to te żelazko kładło sie ...* *na talerzyku ...* *odwróconym do ...* *spodem do góry ...* (Grzegorzew).

KONTROLA – ‘osoby sprawdzające stan faktyczny ze stanem wymaganym’: [R1:] *nie tylko kartofle* [trzymano w piwnicy] *i buraki pastewne zależy co kto miół i wazywa i buraki pastewne i wszystko co tam to weszło ...* [R2:] *bimber tyż można było scho-*

wać ... [R1:] *jak kontrole chodziły ... [R2:] to bimber do piwnicy ... abo aparature ... no nie?* ... (Police Średnie).

KOŃ, KÓN – ‘zwierzę hodowane w dawnych gospodarstwach jako siła pociągowa lub do jazdy wierzchem; dziś hodowane głównie w celach rekreacyjnych i reprezentacyjnych’: *gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice); dawni to była nie na cioⁿgniki tylko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były tyż co ... takie sie... siedzioł faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim ^uodgarnioł na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cioⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki); kre^mpulec ... to chyba koniom zakładano na nogi ... to jes powróz ... wioⁿzany na końskie kopyta żeby konie nie uciekły ... chyba ... tak mi sie wydaje ... (Babiak); pada chyba koń krowa ... a zdycha świnią kogut ... kura ... pies ... (Babiak); [Pędzel robiono] a z włosia ... l... ^uod ty te ... brało sie ... ^uod konia siche z ogona ... (Adamin); [Pędziel robiono] z włoński ... [...] z włoński ... to konia ogona ... z grzywy ... obcinało sie koniowi ogon grzywe i z tego sie robiło ... (Barłogi); peⁿdzle robiono z włosia ... jakiegoś zwierzeⁿcia ... konia? ... nie wiem ... (Grzegorzew); no przeważnie peⁿdzle robiony ... z sierści ... nie z sierści tylko z tego ... z konia ... ucinano ... [...] z tego ogona ... no i tam byli tacy którzy to potrafiłi zrobić takó^m szczotke ... (Rysiny); [R1:] [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiysz co? ... ale jedno^m skibe*

cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:] lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa); [Pokos trawy rozbijało się] no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tako^m przeczszoⁿsaczką konną ... widełkową ... taka była maszyna ... która miała ... widełki ... i koń cioⁿgnął ... (Prucheniec); wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczona na mufy ... i to sie obracała i sie wrzucało tako^m ... my mamy maszynie tako^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w innych maszynach sie kruszył groch ... tak ... (Prucheniec); manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnió^m zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszynie ... (Goszczędza); i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczkó^m ... jeszcze sie kopało graczkó^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wisz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczkó^m ... ludzie chodziły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędza); [R1:] manyż ... to był ... to było takie urzoⁿdzenie które ... koń cioⁿgnął ... chodził w kółko sobie ... [...] napyⁿdzał ... [R2:] napyⁿdzany tym ... napeⁿdem

owsianym ... to znaczy sie koniem ... [R1:] no ... chodził se tak w kółko ... (Police Średnie); w dwa przeważnie konie sie orało ... (Lubiny); [R1:] brony ... bo to pod koⁿtem koni jeszcze ... tak? ... jak koniami ... bo teraz ... to na przykład so^m inne narzeⁿdzia ... agregaty czy coś takiego ... nie? ... no a to wcześniej no to brona ... [R2:] tera so^m agregaty uprawowe ... (Lubiny); konie to w stajni ... inaczy no ... ale to so^m obory takie były ... i to tak samo ... obora sie mówiło ... w stajni ... w oborze ... (Koło); [Kowal] no to musiał kuć ... odkuwać ... na goroⁿco wszyscy ładnie odkuwać ... [...] pod konie ... pod każdego konia była inna podkowa ... nie? ... [...] nie hartowało sie ... boby peⁿkł ... (Koło).

KOŃCÓWKA – ‘to, co znajduje się na końcu, zakończenie czegoś’: widły ... składajo^m sie z drzewa ... oraz metalowej końcówki ... z długimi lekko zakrzywionymi ... do przodu ze^mbami ... (Osiek Mały).

KOŃCZYNA – ‘roślina o trójdzielnych liściach wykorzystywana jako roślina pastewna’: od oprzóⁿtania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... (Stary Budziśław).

KOŃSKI – ‘będący częścią konia’: kre^mpulec ... to chyba koniom zakładano na nogi ... to jes powróż ... wioⁿzany na końskie kopyta żeby konie nie uciekły ... chyba ... tak mi sie wydaje ... (Babiak).

KOPACZKA – 1. ‘kobieta wykopująca ziemniaki’: dó kopania sie szło no to jako

kopaczki ... (Grzegorzew); że kopie ziemniaki no to ... no to kopaczka ... (Koło); 2. ‘urządzenie do wykopywania ziemniaków’: no to dzisiaj ... kopaczko^m sie ... no tym kombajnym sie wykopuje [ziemniaki] ... a dawnij haczkó^m ... (Dzierawy); [R1:] dzisiaj to kopaczki ... [R2:] dzisieje to kombajny ... [R1:] kombajny kopio^m [ziemniaki] ... (Grzegorzew); kiedyś były kopaczki konne [do ziemniaków] znowu ... (Tarnówka); i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczko^m ... jeszcze sie kopało graczko^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wiesz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczko^m ... ludzie chodziły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w konie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędzka); no i późni sie graczko^m kopało ... to jeszcze były a późni no no ... to sie już kopaczko^m kopało ... my już późni to kopaczko^m kopalim jeszcze pamiⁿtóm ... tag może miałam ze szesnaście lat czy sied... z pietnaście to jeszcze chodziłam ... graczko^m kopać ... a późnie[j] już nie ... później już właśnie ta ... kopaczka gwiazdowo była ... (Goszczędzka); [Kopanie ziemniaków] dawno ... najpierw było graczko^m ... to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drewnianym to była graczka ... późni była ... no późni to była kopaczka ... tylko najpierw były te kopaczki jeszcze takie te wirnik ... jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ... [R2:] konnowirnikowe ... [R1:] wirnikowe ... późni były kopaczki ... elewatorowe ... i późni były kómbajny ... i to już wszystko ... cało historia ... (Police Średnie); ogólnie rzecz bioróⁿc to kopaczki były niezależnie od ... jag ona była zbudowana czy konno czy to cioⁿgnikowo ... [...] ogólnie kopaczki ... dwurzyⁿdowe jednorzyⁿdowe ... a późni no to już

kómbajny weszły ... nie? ... no to już ... już ... już sie nie nazywała kopaczka a kombajn ... (Police Średnie); no to była ta kopaczka ... właśnie ... ta ta ta śmigłowa czy wirnikowa ... [...] śmigło było z tyłu to rozrzuciła ... [...] jak to sie to nazywało tyn tyn? ... śmigło czy czy wirnik czy? ... no ... no coś takiego było no no ... (Police Średnie).
→ KOPACZKA GWIAZDOWA.

KOPACZKA GWIAZDOWA – ‘maszyna konna do kopania ziemniaków zaopatrzona w obracające się łopatki ułożone w kształt gwiazdy’: tag może miałam ze szesnaście lat czy sied... z pietnaście to jeszcze chodziłam ... graczko^m kopać [ziemniaki] ... a później[j] już nie ... później już właśnie ta ... kopaczka gwiazdowo była ... (Goszczędza); 68.

KOPACĆ – 1. ‘uderzać kopytem’: (Witowo); 2. – **SKOPACĆ** – **WYKOPACĆ** ‘wydobywać ziemię lub to, co się w niej znajduje, na powierzchni’: a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); kobieta która wykopuje ziemniaki re^{wn}cznie? ... hako^m ... haczk... kopało sie haczkó^m ale ja nie wim ... (Dzierawy); [R1:] na Tornówce ... [R2:] Zabłociu ... [...] [R1:] wysty^mpowwały ... torfy ... kopali ... (Grzegorzew); [R1:] kiedyś były specjalne ... tam ... kopali ... doły [z popiołem] i zakopywali ... [R2:] a teraz so^m pojemniki ... (Grzegorzew); [R1:] dzisiaj to kopaczki ... [R2:] dzisiaj to kombajny ... [R1:] kombajny kopio^m [ziemniaki] ... (Grzegorzew); [R1:] no to kopiec ... inaczy mogiela ... [R2:] [To było] w kształcie stożka ... [R1:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R2:] ziemio^m ... (Grzegorzew); że

kopie ziemniaki no to ... no to kopaczka ... (Koło); kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakieś takim nie wiem czy ... czy słoma ... jakieś ... jakieś takie ... materiały żeby po prostu te ziemniaki nie zmarzły przez zime ... i nastę^mpnie ... nastę^mpnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); jak sie kopało kartofle to już były ... uschnie^{te} ... łeⁿciny ... [...] łeⁿciny ... łeⁿcina ... (Tarnówka); dawniej ... wpiery była graczka ... graczka i ... do przodu nió^m ... jó^m ... i to czszea było umiejeⁿtnie jeszcze kopać ... umieć kopać ... żeby nie nadziabac tych kartofli żeby były to ... kartofle wykopać je ... żeby były całe ... a nie podziabane bo ... no z podziabanych no to co? ... no to jes ... strata ... [...] no a dzisiaj? ... no dzisiaj no to ... sie wykopuje kombajnym ... a ... a po drugie już teraz to ... rzadko kto je sadi ... (Tarnówka); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamieⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... (Koło); śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny); bo zawsze sie we wrześniu kopało [ziemniaki] ... na jesieni ... jesienio^m ...

(Goszczędza); *i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiwo wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczko^m ... jeszcze sie kopało graczko^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wiesz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczko^m ... ludzie chodziły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędza); *my już późni to kopaczko^m kopalim [ziemniaki] jeszcze pamiⁿtóm ... tag może miałam ze szesnaście lat czy sied... z pietnaście to jeszcze chodziłam ... graczko^m kopać ... a późnie[.] już nie ... później już właśnie ta ... kopaczka gwiazdowo była ... (Goszczędza); *był wykopany taki dół ... na sztych ... jak szpodel jes wysoki ... teraz ... ostatnio to ... właśnie my sypalim na wirzku ... ale kiedyś to ... kopało sie mogielo normalnie kopało sie ... i tam sie wysypywało [ziemniaki] ... (Goszczędza); *no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... (Police Średnie); [R1:] [Piwnice] *to były pod budynkami ... [R2:] *przecie my do dzisiaj jo móm tó^m piwnice niezasypanó^m ... [...] tam juz jes podłoga ale ... [R1:] *pod budynkami ... [...] wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobióno i wszystko było ... [R2:] *boki wybetonowane ... (Police Średnie); [R1:] [Przygotowanie ziemi] *pod warzywa? ... no to ... no normalnie ... mogó^m bydz na oborniku na nawozie to lepi nie ... na oborniku ... i skopie sie ogródek ... i proste ... i brona ... jedzimy ... [R2:] *no ... szpadel i ... i jedziem ... no ... (Police Średnie); (Borki).**********

KOPANIE – ‘wydobywanie ziemniaków na powierzchni ziemi’: *dó kopania sie szło no to jako kopaczki ... (Grzegorzew).*

KOPARKA – 1. ‘maszyna do wykopywania ziemniaków’: (Koło); 2. ‘urządzenie do wykopywania torfu’: *w zależności ... jaki ... pokład głe^mboki ziemi ... tego torfu był na tej loⁿce ... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był głe^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo głe^mboka ... (Tarnówka); [Do torfu] *to takie koparki reⁿczne to były tak zwane ... no i szpadel ... (Sobótka).**

(KOPCOWAĆ) – ZAKOPCOWAĆ – ‘układać w kopcu’: *no [ziemniaki trzeba] pozbi-radz i zakopcować ... (Police Średnie).*

KOPCYK – ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’: *no warzywa to najlepi w piwnicy ... w piasku by sie wiⁿcy nadowały tak ... bo tak to w czym? ... no w kocyku takim i ... w zimi tyż można ale czea przykryć żeby nie zmarzło ... (Borki).*

KOPIEC – ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’: [R2:] *no to kopiec ... inaczy mogiela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] *było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potem była ... przykryte ... to^m ... [R1:] *ziemio^m ... [R2:] *zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i tyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmarzły ... nie? ... (Grzegorzew); *no ja bym przechowywała [ziemniaki] albo w piwnicy ale też pewnie ... ziemianka jest od ... chociaż nie od... ziemianka może być ... od nazwy ziemi ... ale też w jakiś tam ziemiankach*****

kopcach ziemniaki sie prze... przechowuje ... (Koło); kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakies takim nie wiem czy ... czy słoma ... jakies ... jakies takie ... materiały żeby po prostu te ziemniaki nie zmarzły przez zime ... i następnie ... następnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); no to jes piwnica [do ziemniaków] ... albo kopiec ... (Tarnówka); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzię^s i wyrzucić ... wyrzucić żeby jóm^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potem poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnie^ćcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemió^m ... tó^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi łe^ćcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); [Warzywa przechowuje się przez zimę] w piwnicy ...

w kopcach ... (Powiercie); zbieramy [ziemniaki] ... i przechowujemy ... i składujemy w piwnicy ... nie? ... ale można napisać ... że zbieramy i składujemy do kopca ... bo to jes jeszcze ... (Goszczędza); kopiec ... mogiła ... mogiela no ... była no ... i późni sie przykrywało słomo^m i ziemió^m ... (Goszczędza); na czubku kopca ... jest kalonka ... (Goszczędza); [R1:] bo niktórzy mówili kopiec niktórzy mogiła ... no ... my tutaj na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewuchów tam nig nie widziol co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogiły ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słomo^m późnij zimió^m i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmarz ... [R1:] i jeszcze za liście czszeba było odrobiać ... [...] [R2:] jak chodzilim to z workim przeskoczylim przez ... przez ... no ... ty kanałeg i tak po... żeby nie widziol to tak po trochu pograbilim ... i ... no bo nie było czym przykryć ... nie? ... [...] [R1:] to już by było za mało zeby wy^mborek kłaś ... to wisz co? ... takie mielim prześcieradło takie duże i napakowalim takó^m ... tak złapoł za cztery narożniki to od razu weszło dużo na plechy i przez sad ... (Police Średnie); jak ... chciałym mieć ... dłuższe kopce od sómsiada ... [...] bo mom wiⁿcy ziemniaków to ... [...] to sypolym na wirzku ... to wtedy sie automatycznie kopiec wydłużył ... nie? ... [...] późni sie szybci spasto ... no to fakt ... (Police Średnie); (Dzierawy).

KOPKA – 1. ‘siano zgrabione w stożek i pozostawione na łące do wyschnięcia’: (Sobótka); 2. ‘torf zebrany w jedno miejsce i pozostawiony do wyschnięcia’: ustawiano w kopki i na słońcu [suszone torf] ... (Sobótka).

KOPNO^{ŃĆ} – ‘uderzyć kopytem’: [R1:] *no to zależało przeważnie takie były dzieci^hciolitrone ... wiaderka ... nie ... niecynkowane tylko emaliowane ... takie no ...* [R2:] *emaliowane ... co to były do krów doinio ...* [R1:] *dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ...* [R2:] *a jak!* ... [R1:] *takie które było poemaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robiła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doiło ...* (Witowo).

KOPYTO – ‘zrogowaciała część ciała kończąca nogę niektórych zwierząt’: *kre^mpulec ... to chyba koniom zakładano na nogi ... to jes powróz ... wioⁿzany na końskie kopyta żeby konie nie uciekły ... chyba ... tak mi sie wydaje ...* (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świ- ni] [R1:] *matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach le^hdźwie? ...* [R2:] *grzbiet ...* [R1:] *no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ...* [R2:] *to nie łopatka jes? ...* [R1:] *co? ...* [R2:] *tylna łopatka-s to szynka? ...* [R1:] *znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ...* [R2:] *golonka jeszczy ...* [R1:] *golonka ...* [R2:] *a te kopyta jak sie nazywajo^m? ... te te ... rogi? ...* [R1:] *nóżki ... racica ...* [R2:] *to jes ... zimne nóżki sie robi ...* [R1:] *zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ...* (Koło); *no najpierw ... je [=kopyta] oparzano ... i taki specjalny hak ... i potym ścioⁿgano te kopyta ...* (Rzuchów).

(**KORODOWAĆ**) – **SKORODOWAĆ** – ‘pokrywać się rdzą’: *skorodowany ...* (Lubiny).

KORPUS – ‘ciało bez głowy i kończyn’: [Kurę, kurczaka dzieli się na:] *udo podudzie*

... pierś bo^hdź filet to różnie nazywane i ... korpus czyli cały grzbiet ... (Koło); *mieⁿsa z kury to może bydó^m ... mogó^m być tak ... skrzydełka ... piersi ... udka ... korpus ... który używa sie na rosół ... woⁿtroba żołoⁿ-dek ... szyjka nóżki ...* (Stary Budziszław).

KORYTKO – ‘mała podłużna forma’: *no so^m takie ... takie przegrody znaczy ... siedliska ... czy korytka ... i tam jes wyścielone słomo^m ... żeby ... sie ...* [kury] *siedziały ... niosły jaja ...* (Rzuchów); *kołyska ... no to jes wzorem znowu tak jag i dorosłego łóżko ... w głowie wyżej ... troszeczkę niżej w nóżkach ... i też to korytko zrobione na sia... na ten sieńnik ... materac właśnie ... ze słomy czy ze siana ... i z... były ... na nóżkach to były znowu te ... dwa bieguny ... przy każ... na każdym tyłku były dwa bieguny... po... pod każdym tyłkiem były dwa bieguny takie ... zatego ... tak że to ... dziecko jak ... leżało ... na tym sińniku ... tam w tym łóžeczku ... no to było możliwoś go ... huśtania ... a jednocześnie były przy .. w tej kołysce ... były po... takie ... powbijane po prostu gałeczki takie porobione ... żeby było można za... przecioⁿgno^hć ... od jednego ... od jednej gałki do drugiej gałki po... z drugiej strony deseczki ... żeby jo^m można przecioⁿ-gno^hć było jakó^m taśme żeby to dziecko nie wypadło ... nie wygrzebało sie ... i tego ... i ono jak było przymocowane no to ... cieⁿżkie życie miało ... no bo ni sie nie ruszyło ... nie ... ruszy... nie wypadło ...* (Tarnówka); [W domu kwiaty rosną] *w doniczkach ... w korytkach w doniczkach ...* (Koło).

KORYTO – ‘podłużne naczynie, w którym podaje się jedzenie lub picie zwierzętom gospodarskim’: [R1:] *we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ...* [R2:] *kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ...* [R1:] *siekocz ...* [R3:] *i sie wylewa w koryto*

... [R2:] i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawano ... sie chodziło na pokrzywy ... [R3:] o! ... tak ... było ... [R2:] ciężo sie na tym ... [R1:] "ośet ... [R2:] na taki maszynie ... na drobno ... i to sie wszystko mieszało ... ładnie tym siekoczym we wiaderku i wiaderkim sie zanosiło do ... koryta ... (Felicjanów); no só^m te koryta ... só^m te ... drewniane kiedyś były teraz so^m barzy ... betonowe ... (Rzuchów); w korycie ... (Babiak); koryto ... a jedzenie ... to jes ... pasza ... przeważnie to teraz pasze ... i wode dowajó^m [świniom] ... tak sie tero ... tego ... to nie jes to co kiedyś ... że sie tam zielsko rwało ... ziemniaki sie gotowało ... i to dostały ... (Koło); to koryto sie nazywało do świń ... a kiedyś to sie ziemniaki ... ospe i wodo^m ... a w tej chwili to jes gotowa ... pasze i wode ... [...] i łupiny tak ... a teraz no to pasze ... i wode sie leje ... nie? ... (Rysiny); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzo^mtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnię ... (Stary Budziszław); [R1:] sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie wła-

ściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie z piasku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... [R2:] no ale to loda była ... [R1:] loda ... loda to u mnie było to do kładzynia dźrzew ale ... [R2:] no a jag mówięż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni? ... [R1:] to była ... [R2:] loda ... nie? ... [R1:] loda ... [R2:] no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ... [...] i kartofle leciały do piwnicy ... (Police Średnie); (Grabów); (Koło).

KOSA – 1. 'proste narzędzie ręczne z ostrym, metalowym łukiem na długim trzonku, służące do ścinania zbóż i traw': koso^m jak sie kosi to sie kosi ... zboże ... nieskoszone zostaje po prawej stronie ... i sie przewraca to zboże skoszone na lewo ... a gónicha to mógł być taki rodzaj kosy który kosił zboże odwrotnie ... czyli ... skoszone zboże ... kładło sie na drugo^m strone ale ... głowy nie daje czy dobrze mówie ... (Dęby Szlacheckie); jak kosi koso^m to może być kosiarz ... (Borki); trawę można ... kosidź reⁿcznie koso^m i można kosidź maszyno^m ... (Nowe Budki); czszeba było kose naklepać ... [...] wbijano babke w pienig jakiś tam ... i wtenczas klepano ... (Nowe Budki); nie umiał naklepać porzóⁿdnie i wtenczas ... jo^m ste^mpił przez to niektórzy mówili że porybił kose ... (Nowe Budki); czeba było to^m kose obsadzić ... [...] mocowało sie ... tó^m kose razem z kosiskiem na ... tak zwanym pierścieniem ... [...] no ... wydaje mi sie żeby ... to kosisko sie nie ruszało ... (Nowe Budki); [Narzędzia wykorzystywane przy sianie] no jes to kosa ... kosiarka ... grabie widły ... (Nowe Budki); trawę sie kosi na pokos ... i zboże jeśli sie kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli sie kosi ... mechanicznie już dzisiaj ... (Prucheniec); oszczszenie kosy ... no czekaj czekaj ... czekaj jak to? ... klep...

klepanie ... tak ... klepał kose ... [...] na bapce ... (Prucheniec); to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... przykładało się i to^m objemko^m ... a mie^dzy to jeszcze się wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ... (Prucheniec); [Babka] to był przyrzo^d który ... tkwił w pieńku i ... i się na tym klepało kose ... [...] płaska była ... (Sobótka); kose wkładano ... przykładano do kosiska i zakładano to^m objemkę ... wbijano klin i ... to było ustawienie ... (Sobótka); [Czym ścinano zboże?] to sierp kosa żniwiarka ... kombajn zbożowy ... (Koło); [Brzegi pola] obkaszano koso^m ... (Koło); [Kowale] a to różnie ... wozy robiły ... przedtym to robili wozy bramy ... wszystko robili ... nie? ... [...] wsisko ... kosy o! ... kosy nie kosy ... tak wszystko ... sierpy ... to wszystko robili ... (Koło); [Zakładanie pałków] no kij wkładali do kosy i mocowali ... taki ... za roⁿczko^m kij ... (Grzegorzew); dawnij dawnij to kosili jeszcze dawno dawno to sierpami późni nastaly kosy i kosili kosami ... (Grzegorzew); (Powiercie); 62; 2. 'część tnąca maszyny': [Snopowiązałka składa się] z kosy ... stołu motowidła ... i aparatu wioⁿzoⁿcego chyba ... (Koło).

KOSIARKA – 1. 'maszyna, którą dawniej koszone zboże': żniwiarka ... kosiarka ... (Koło); dawny tyb maszyny no to była ... [...] która kosi to była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ... nie ... kosiar... maszyna kosiarka tako chyba była do zbierania zbóż ... co óna wioⁿzała snopki i kosiła ... i na gaście takie rozkładała ... tak była ... (Borki); dawni to była nie na cióⁿgniki tyko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były tyż co ... takie sie... siedzioł faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijem "odgarnioł na garści kiedyś dawni ...

i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki); (Bogusławice); (Dąbie); (Dęby Szlacheckie); 2. 'dawna maszyna do koszenia trawy': [Narzędzia wykorzystywane przy sianie] no jes to kosa ... kosiarka ... grabie widły ... (Nowe Budki); zboże kosiemy snopowioⁿzałko^m a trawę kosiarko^m ... (Koło); (Prucheniec); (Sobótka).

KOSIARZ – 'mężczyzna ścinający kosą zboże': jak kosi koso^m to może być kosiarz ... (Borki); [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarym ... wioⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszynó^m sig i wioⁿzaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarym to sie wioⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki); to zależało od postawy kosiarza ... czy był wyższy czy niższy ... i on musiał dopasować to^m roⁿczke [na kosisku] do siebie ... (Nowe Budki); [Miejsce rączki na kosisku zależało] jaki był kosiarz ... czy wysokiego wzrostu czy niższego ... (Prucheniec); kosiarze ... żeńcy ... idą żeńcy w pole ... (Prucheniec); odpowiednia odległość roⁿczki według wzrostu kosiarza ... (Sobótka); (Dęby Szlacheckie).

KOSIĆ – **SKOSIĆ** – 'ścinać zboże lub trawę za pomocą kosy lub odpowiednich maszyn': koso^m jak sie kosi to sie kosi ... zboże ... nieskoszone zostaje po prawej stronie ... i sie przewraca to zboże skoszone na lewo ... a gónicha to mógl być taki rodzaj kosy który kosił zboże odwrotnie ... czyli ... skoszone zboże ... kładło się na drugo^m stronie ale ... głowy nie daje czy dobrze mówie ... (Dęby Szlacheckie); no [kobieta za kosiarym] podbiera ... zboże u nas sie mówiło ... czyli ... to skoszone zboże sie ... dzieli na ... kupki ... które potym sie zwioⁿzuje i z tego wychodzi snopek ... (Dęby Szlacheckie); jak kosi

kosó^m to może być kosiarz ... (Borki); dawny tyb maszyny no to była ... [...] która kosi to była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ... nie ... kosiar... maszyna kosiarka tak chyba była do zbiranio zbóż ... co ona wióⁿ-zała snopki i kosiła ... i na gości takie rozkładała ... tak była ... (Borki); należy jo^m skosić to^m trawę i wysuszyć ... (Nowe Budki); no trawę kosi się przeważnie w czerwcu ... (Nowe Budki); trawę można ... kosidź reⁿcznie koso^m i można kosidź maszyno^m ... (Nowe Budki); no pokoz jes to ... no ... trawa które zostaje skoszona ... (Nowe Budki); skosić ... (Prucheniec); trawę się kosi na pokos ... i zboże jeśli się kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli się kosi ... mechanicznie już dzisiaj ... (Prucheniec); skosić ... (Sobótka); to [=czy kosa była dobrze osadzona] sprawdzano przy koszeniu ... czy dobrze kosiła i układała pokos ... czy źle kosiła i nie układała pokosu ... (Sobótka); skosić ... (Koło); do zboża zakładamy pałóⁿk [na kosę] ... a trawę koszono bez pałóⁿka ... (Koło); wysokie zboże ... koszono bez pałóⁿka ... a niskie z pałóⁿkiem ... (Koło); koszone zboże na ściane układało się na nieskoszonym zbożu ... (Koło); zboże kosimy snopowioⁿzałko^m a trawę kosiarko^m ... (Koło); skosić ... (Grzegorzew); dawnij dawnij to kosili jeszcze dawno dawno to sierpami późni nastały kosi i kosili kosami ... (Grzegorzew).

KOSISKO – ‘część kosi trzymaną w ręce’: *to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki); czeba było to^m kose obsadzić ... [...] mocowało się ... to^m kose razem z kosiskiem na ... tak zwanym pierścieniem ... [...] no ... wydaje mi się żeby ... to kosisko się nie ruszało ... (Nowe Budki); [Budowa kosi] to metalowe? ... nie wiem ... tego nie wiem ...*

czea by wuja zapytać [...] [A jak się nazywał ten kij?] no właśnie ... czek... no czszanek ... [...] kosisko inaczej to kosisko ... (Prucheniec); dobrze uszykowane kosisko ... kosisko no właśnie ten ten kij to kosisko ... no żeby to tam ... zakładali jeszcze jakies tam pałóⁿk taki ... no to tyle ... zakładali taki pałóⁿk żeby to dobrze ... od ... ta trawa czy zboże od... odlatywało ... tak ... (Prucheniec); kose wkładano ... przykładano do kosiska i zakładano to^m objemke ... wbijano klin i ... to było ustawienie ... (Sobótka); pałóⁿki mocowano do kosiska ... (Koło); 62.

KOSZ – 1. ‘pleciony (najczęściej z wikliny) pojemnik wykorzystywany do noszenia i przechowywania czegoś’: *dawniej macało się kury ... no żeby sprawdzidź ile kur codziennie niesie jaj ... w obecnych czasach ... nie maca się kur ... ile jajeg jest ... w koszach ... gdzie kury znoszo^m ... tyle się przynosi ... (Stary Budziszław); [R1:] jak ktoś ... ktoż jez mocniejszy to może i kipe tam zbierać ... w kipe sobie [ziemniaki zbierać] ... bo kipa to jes znowu wiⁿksze jak kosz ... no to jes takie już ... [R2:] z dwoma uszami ... [R1:] ale ogólnie ... to były koszyki ... (Police Średnie); 7; 2. ‘pojemnik na śmieci’: (Barłogi); (Grzegorzew); (Rysiny).*

KOSZENIE – ‘ścinanie traw i zbóż’: *potraw jes to ... drugi raz koszenie trawy ... przeważnie jes to ... w sierpniu ... (Nowe Budki); to [=czy kosa była dobrze osadzona] sprawdzano przy koszeniu ... czy dobrze kosiła i układała pokos ... czy źle kosiła i nie układała pokosu ... (Sobótka); [Prace kobiet przy sianokosach] rozrzucanie siana i koszenie ... (Sobótka); koszenie na pokos ... i koszenie na ściane ... (Koło).*

KOSZYCZEK – ‘pleciony (najczęściej z wikliny) pojemnik wykorzystywany do

noszenia i przechowywania czegoś: *jeszcze kiedyś dawniej dawniej to tam babcie prababcie robiły ... na liściu chrzanu ... kładły takó^m osetkę kładły do koszyczka ... i szły do miasta ... i te osetki miały poukładane w koszyczku ... takim ładnym w ... białym jak kiedyś były takie koszyczki ... nie takie od zbierania ziemniaków ... i ludzie w mieście kupowali takie osetki ... dawniej nie był tak torebek foliowych jak teraz tyko ... na liściu ... jeden liź od chrzanu umyty przykryty a drugi oc spodu położony i tam maselko na tym ... chrzanie ... liś taki zielony ładny ... (Stary Budziszław); aha jeszcze zapomniałam powiedzieć że te bochenki chleba ... to sie co prawda na łopacie wkładało do pieca ale one nie były tak bezpośrednio na tej łopacie ... tylko do chleba były sporo^dzone specjalne koszyczki ... i nasze koszyczki były ... ze słomy ... skreⁿ-cone tak ładnie ... dookoła ... przeplatane takie koszyczki ... wielkości bochenka takie dużej miednicy no ... powiedzmy ... i te koszyczki nie wiem czy były czymś wyścielone czy bezpośrednio do tych koszyczków nie pamieⁿtam ... w każdy razie wkładało sie te bochenki te ... te ... czeⁿs tego ciasta które ma stanowić bochenek do tego koszyczka ... i z koszyczkami wjeżdżały do pieca ... [I ten koszyczek się nie spalił?] no nie bo tam już ... nie paliło sie nic ... tylko goroⁿco było a od samego goroⁿca to już ... (Dęby Szlacheckie); sie zarabiało zagnietło sie i sie chleby robiło i sie wyruszały i sie piekło wtedy ... w koszyczki taki jeszczy sie kładło takie były specjalne koszyczki ... uplecione takie okroⁿgłe i sie zawsze taki ... bochynek a późni to kładliśmy w blache takó^m co sie ciasto piekło i tez piekliśmy w piecyku bo jag nie było pieca ... to w taki kuchni sie piekło ... bo jak ... dawni były te kuchnie ... teraz to już ni[e] ma tych kuchni ... (Borki).*

KOSZYK – ‘pleciony (najczęściej z wikliny) pojemnik wykorzystywany do noszenia i przechowywania czegoś’: *weⁿglarka i koszyg na dźrzewo ... (Dzierawy); albo można było jak sie mał... mało^m ilość świⁿni miało dwa czszy św... prosieⁿta były od małego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ... kociel sie nazywał taki pojemnik ... i sie tam sypało dwa czszy koszyki ziemniaków ... parowało sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewało sie wode pasze ... i dawało sie ... świniom ... najpierw małym prosian... prosieⁿtom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budziszław); i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczko^m ... jeszcze sie kopało graczko^m ... takó^m jag my chodzimy ... wykopywać wiesz ... nieroz na obiad kartofle to takó^m graczko^m ... ludzie chodziły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m takó^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędza); koszyki? ... robiło sie z tego ... z wirzby ... wierzby ... gałⁿzków wierzby ... pletło sie ... (Goszczędza); do tych piwniców w domu no to ... to wrzucało sie [ziemniaki] ... koszykami nosiło workami ... a ... a jak były piwnice osobne ... no to tam sie nosiło ... już gotowe we workach i w skrzynkach ... (Goszczędza); [R1:] jak ktoś ... któż jez mocniejszy to może i kipe tam zbierać ... w kipe sobie [ziemniaki zbierać] ... bo kipa to jes znowu wiⁿksze jak kosz ... no to jes takie już ... [R2:] z dwoma uszami ... [R1:] ale ogólnie ... to były koszyki ... (Police Średnie); no kipa była wiⁿkszo ... koszyk był mniejszy ... bo my na przykład jak bylim tak tyn na tych ... jak w wojsku chodzili na ... na wykopki ... to tam nie było koszyków ... tam nik koszyka ni miał tylko mielim wszyscy takie kipy wła-*

śnie i po dwóch szło na redline ... i kładlim po dwóch i wynosilim po dwóch tak że ... pojedynczych takich koszyków to tam nie było nigdzie ... (Police Średnie).

KOWADŁO – ‘podstawa, na której spoczywa przedmiot obrabiany podczas ręcznego kucia’: (Koło); 26, 27.

KOWAL – ‘rzemieślnik zajmujący się produkcją i naprawą przedmiotów żelaznych oraz podkuwaniem koni’: [Podkuwanie konia] *no sie oczyści ... najpirw ... i kowal to robił ... przeważnie kowale robiły ... no bo nig inny tyko kowal ... nie? ... robił podkowe ... wziół na miare ... zrobić ... miara do ... do każdyóg kónia była in... inna podkowa ... (Koło); [Kowale] a to różnie ... wozy robiły ... przedtym to robili wozy bramy ... wszystko robili ... nie? ... [...] wsisko ... kosi o! ... kosi nie kosi ... tak wszystko ... sierpy ... to wszystko robili ... (Koło).*

KOZIOŁKI – ‘konstrukcja wykorzystywana do suszenia torfu polegająca na prostopadłym ustawianiu cegiełek torfu parami jedne na drugich’: *to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na loⁿce kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych gorⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmkło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opałem ... (Tarnówka); i te cegiełki [z torfu] zostały ... te cegiełki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegłe ... cegiełke to^m torfe przewrócidź na drugó^m strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie*

... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ... (Tarnówka).

KOZIOŁY – ‘konstrukcja wykorzystywana do suszenia torfu polegająca na prostopadłym ustawianiu cegiełek torfu parami jedne na drugich’: *na loⁿce [suszył się torf] i czszeba sie było spieszyć [...] ... jag już wyschło tam w tych koziołach to składano znowu w wieⁿksze ... tak że to było bardzo ... bardzo pracowite ... tak ... i nieraz to ... dobrze było jak sie zdoⁿżyło zwież do szopy ... i to ułożyć ładnie ... a ... było nieszczeⁿście dla rodziny jag ładnie zrobili ... wszystko zrobili a przyszła powódź i woda zabrała i była tylko kupka ... błota ... i nie było czym palić ... to u naz nie raz sie tak zrobiło ... (Tarnówka).*

KÓŁKO → KÓŁKO ROLNICZE.

KÓŁKO ROLNICZE – ‘organizacja zrzeszająca rolników w celu zwiększenia i doskonalenia produkcji rolnej’: [R1:] *no bo tu ... w kółku rolnicznym mieli ... [...]* [R2:] *no to wszystkie były ... warmianki sie naz... [R1:] eskaery no przecież ... warmianka sie nazywała ... (Police Średnie).*

KÓMBAJN → KOMBAJN.

KÓ^MPAĆ SIE – WYKÓ^MPAĆ SIE – ‘myć się, zanurzając się w wodzie’: *no można sie umyć w umywalce ... we wannie można sie wykó^mpać ... a kiedyś to sie myło ... w wannienkach ... kó^mpało sie ... albo i takie duże miski só^m ... te tyż só^m ... miednica mówili na to ... tyż sie myło kiedyś ... (Barłogi).*

KÓNICE → KLÓNICE.

KÓN → **KOŃ**.

KRE^MPULEC – 1. ‘powróż zakładany zwierzętom na kończynie uniemożliwiający im przemieszczanie się’: *kre^mpulec ... to chyba koniom zakładano na nogi ... to jes powróż ... wioⁿzany na końskie kopyta żeby konie nie uciekły ... chyba ... tak mi sie wydaje ...* (Babiak); *no to jes taki do ... do kry^mpowania tego ... zwierzó^t ... nie? ...* (Koło); 2. ‘rodzaj drewnianego drążka, służący do wieszania zabitej świni w celu usunięcia wnętrzości’: *to taki kre^mpulec co sie poćcioⁿgało do góry świniaka ... o! ...* (Felicjanów); *krempulec to jes taki ... taki ze czyszdzieści centrymetrów ... kij ... okroⁿgły ... i to sie ... kładło w... jak chciało sie powie... no żeby ta świnia wisała na taki wysokości na taki[ch] łańuchach ... to ten krembulkem sie tak ... przekreⁿcało między nogami i ta świnia była poćcioⁿgana do góry i potem ... ten kre^mpulec sie założyło tag na poprzeg między nogi ... żeby nie odwinął sie ten łańcu[ch] ... i ta świnia wisała wtedy ... gospodarz czy rzeźnik ... wziął wode ... wiaderkim ciepłóm ... ścierke obmył to^m skóre tego świniaka ... wypłukał czy jak wyjął wneⁿczności ...* (Stary Budziszław).

KREMROWAĆ, KRYMROWAĆ – PRZEKRYMLOWAĆ – ‘rozbijając bryły i spulchniać ziemię’: *brony ... krymer ... krymruje sie ... bronuje sie ... późni żeby wyrównać ...* (Dąbrowa); [R1:] *kremruje krymruje ... no ta[k] różnie ... jak to starszy rolnik to krymruje ... a to kremruje ...* [R2:] *spulchnia ziemię ... tego ... wzrusza ...* (Dąbrowa); *no czszeba pole przekrymłować [po rozrzuconiu obornika] ...* (Osiek Mały); [Pole] *krymruje sie późni sie ... orze ... przygotowuje sie na siewy ...* (Grzegorzew).

KRE^NGOSŁUP – ‘element szkieletu kręgowców rozciągający się od czaszki do

miednicy’: *ro^mbanka to jest ... to jest świniak ... połówka świniaka pocieⁿta ... od kreⁿgosłupa aż po po ... po brzuch ...* (Babiak); *schab ... to jes ... przy kreⁿgosłupie ...* (Babiak).

KREW – ‘czerwony płyn krążący w żyłach ludzi i zwierząt, zapewniający im życie; niekiedy krew zwierzęca wykorzystywana jest w celach spożywczych’: *no wieⁿc czyszmano miske przy tej szy... szyji i ta świnia jak była przewa... przewróciła sie i leżała ... no to jag ukluto nożem to czyszmano nisko miske tako^m ... i ... mało^m ... i ... co naleciała w te miske ta krew to wylewano do wiadra ... i w wiaderku czszepaczko^m czszepało sie żeby nie zgrupio... pogrupiła sie ... a w małych ilościach odbierano ... to^m krew ... tu ze szyi ...* (Stary Budziszław); *jucha to jes własnia krew ta od ... zabijania świni ...* (Stary Budziszław); *krew świni to jez na kaszanki ...* (Koło); *płuca to do niczego sie nie na... nie ... no kaszanki to to robili ... płuca były do kaszanki używane ... krew też do kaszanki ...* (Rysiny); *a przed skrzywnieⁿciem dolewano do krwi octu ...* (Babiak); *kiedys kiedys to ... uderzali jakimisj ... obuchem ... w głowe świnię ... i zagłuszali ... i spuszczała krew ... i już ... było po niej ...* (Felicjanów); [R1:] *no czszea najpierw "oskubać [kurę] ...* [R2:] *najpierw czszeba jej głowe scioⁿć ... żeby krew odeszła ... zaś sparzyć oskubać ... i podrobnidź i już jest ...* [R1:] *roz... wy... wybebeszyć ...* [R3:] *wymydz i w zaleźności od tego co ma być ... jag rosół to ... do wody ... zago... no jedni gotuju^m wode drudzy wkładajo^m w zimno^m ... no tego ... warzywa ... tegó kurczaka a jag ma być pieczone no to na tłuszczu czea ... opic i oprużyć ... no ...* (Felicjanów); *czszeba świnię ogłuszyć ... później pod lewó^m łopatke wbić nóż ... przeciwⁿc teⁿtnice i wypuścić krew ...* (Koło); *żeby zabezpieczyć krew*

przed krzepnieⁿciem w celach dalszej prze-
róbki no to czea było ... dosypać soli i czsze-
padź aż krew nie wystygnie ... (Koło); no ...
no wioⁿzali [świnię] ... i zabijali siekiero^m
... krew spuszcza^mli ... i potym krew spuszc-
czali ... to znaczy juszke ... (Rzuchów);
[jucha] no to jes krew świni ... (Rzuchów);
kaszanke ... [robi się] z kaszy ... z woⁿtroby
dodaje sie^m ... juszke ... to znaczy krew ...
świńsko^m ... przyprawy gotuje sie^m ... kła-
dzie sie ... kładzie sie w jelita i potym sie
gotuje ... (Rzuchów); a kluski normalne ...
sie krojone do ni[j] [=czarniny] podaje ...
a jó^m sie zaklepuje ... to^m krwio^m ... i w to
... wody sie leje do ty krwi móⁿki kładzie sie
łyżke ... i sie zaklepuje ... i wychodzi czar-
nina ... z ty krwi ... (Adamin); [A czarninę
to się robi tak jak rosół z kaczki?] tak ... tyl-
ko potym sie przyklepie ... to^m krwio^m z tej
kaczki ... robi sie zaprawe tako^m i sie to za-
cioⁿgnie ... i do smaku sie doprawia octem
pieprzem a ... a do rosółu to już sie octu nie
daje ... (Barłogi); no czarnina to jes zupa
która zawiera krew kaczki ... czsz... jak sie
zabijało kaczke to sie upuszczalo ... krew do
słojka ... gdzie najpierw czsza było do tego
słoika nalać ... wode sól ocet ... a potym
podstawić pod zarżniⁿto^m kaczke słoik ...
krew naleciała ... no (Grzegorzew); [Poza
piórami z kaczki ma się też ...] no mieⁿso
krew na zupe ... na czarnine ... (Kłodawa);
to czarnina ... [...] sie wygotuje miⁿso ...
jes to rosół ... kładzie sie bardzo dużo ...
warzyw ... marchew pietruszke seler pore
... jak sie to ugotuje ... i jak ... krew jes to
spuszczane z kaczki ... troche octu sie dole-
wa ... i wode sie wlewa ... i te... moⁿki ...
i to sie ... to^m czarnine zaprawia ... i sie
je wieⁿcej z ziemniakami ... kiedyś to były
... przecierane kluski ... przecirane a w tej
chwili sie mówi ... ziemniaczane ... a kiedyś
przycirane ... bo ... [...] tak ... przecierane
te kluski były ... (Rysiny).

KROKWie – ‘pochyłe belki, do których
przymocowuje się łąty, do nich zaś po-
krycie dachu’: [R1:] kiedyś tylko z drewna
budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi
o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ...
stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co
tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jesz-
cze pod tymi krokwiami były takie takie ...
słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie
... późni łąty ... no i pokrycie dachowe ...
z czegoś tam ... mógł być eternik można było
coż inne zależy co ... no ... papa może być
... (Lubiny).

KRUKIEWKA – 1. ‘poprzeczny element za-
montowany na trzonku, trzymany w dło-
ni’: [R1:] czszonek ... [R2:] metalowe? ...
[R1:] nie metalowe ... to jes drewniane ...
[R2:] drewniane jes z krukiewko^m ... [R1:]
no no ... (Dąbrowa); (Osiek Mały); 67;
2. ‘części pługazymane w dłoniach’:
(Osiek Mały).

KRYMER – ‘narzędzie rolnicze do roz-
drabniania brył i spulchniania ziemi’: bron-
ny ... krymer ... krymruje sie ... bronuje
sie ... późni żeby wyrównać ... (Dąbrowa);
kultywator .. krymer ... (Osiek Mały); kry-
mer mu dołym ... (Police Średnie); no do
spulchniania [ziemi] ... no może być kry-
mer ... (Lubiny).

KRYM^MPOWANIE – ‘ograniczanie komuś
lub czemuś ruchów, wiążąc tego kogoś lub
to coś’: no to jes taki do ... do krym^mpowania
tego ... zwierzótⁿ ... nie? ... (Koło).

KRYMROWAĆ → KREMROWAĆ.

KRYMROWANIE – ‘rozbijanie brył i spul-
chnianie ziemi’: kultywowanie? ... no to
krymrowanie jez inaczy ... [...] to jes ...
spulchnianie gleby i ... i te rozrywanie ta-

kich ... czoⁿsteczek tych tych no ... roślin ... nawet ... po jakimś tam rzepaku albo coś o! ... (Lubiny).

KRZAK, KRZOK – ‘krzew’: stary ziemniak który wyrós krzak ... który był wiosno^m sadzony ... [to] sadzonka ... (Dzierawy); rośnoⁿce na krzakach ... typu porzeczeki agrest ... wiśnie ... śliwki ... (Powiercie); [R1:] jagodzina ... [R2:] jagodzina no ... [...] [R1:] to jes krzog jagód ... to so^m jagody ... (Felicjanów); [Co to jest: borówka?] [R1:] no tyż taki krzok ... jak ... jak podobny coś do jagód ... ino wiⁿkszo troche ... [R2:] no czorn[e] ... (Felicjanów); [Jagodzina] no to sie mówi ... inaczej na jagody ... zielone jagody a na ... na krzakach to so^m jagodziny ... (Rzuchów); (Koło).

KRZEMIEŃ – ‘rodzaj kamienia, którym można krzesać iskry’: [R1:] krzemień ... [R2:] no to ... jeszcze sie nawet bawili^m w to ... przeważnie na wieczór a jag nie ... a jak było widno to ... buchy na łeb ... [R1:] wiesz co? ... nam nieroz iskry nie chciały lecieć a on od tego to był specjalista ... to wiesz co? ... tak wiedział jak te kamienie dobrać że ... ty to normalnie byś [...] górąjke byś podpolił od tego ... nie? ... [...] no ale wiesz co? ... ciebie to takie ... nieroz znalazłeś bo ... niektóre nie dawały takich iskier a niektóre no to normalnie ... [R2:] ale no to ... to już był charakterystyczne ... to już poznać było te kamień ... [R1:] no ... nie ... on już w ogle ... no i ... no i taki bielsze barzy były ... (Police Średnie); [R1:] no krzemień ... to znaczy ... no do krzesania no jak sie pocioⁿgło no to sie nazywał krzesanie ... nie? ... jeszcze ... kiedyś to sie dawnij ... kijokami rozpolali tag na sznurek ... nie? ... [...] [R2:] w ryⁿke wziół ... i wystarczy jak suchó^m trawę położył i tegó ... i rozpalil ... [R1:] ale to sznurkim pocioⁿgali ... [...] [R1:] ale to u nas

... my tego to to jo nie ... my tu ... nie pamiⁿtóm żeby takie coś ... (Police Średnie); (Goszczędza).

KRZEW – ‘niewysoka roślina drzewiasta rozgałęziająca się na wiele pędów’: [Co to jest: jagodzina?] to jes krzew jagód ... (Babiak); (Felicjanów).

KRZEWINKA – ‘krzew jagód’: (Babiak).

KRZOK → KRZAK.

KRZÓ^NKAC – ‘o świni: wydawać charakterystyczny odgłos’: kwiczy i krzóⁿko ... jag ji [=świni] sie coś dzieje to kwiczy ... jak ... jes sie ji chce to kwiczy ... (Koło).

KRZYCZEĆ – ‘o zwierzętach i ludziach: wydawać głośne dźwięki’: [Skąd wiadomo, że kura zniosła jajko?] [R1:] bo krzyczy ... [R2:] gdacze ... (Koło); krzyczy ko ko ko ko ... no ... bo ona ... kura gdacze ... o! ... gdacze kura bo zniosła jajka ... (Rysiny); ja w tej chwili mam perlice ... czszy perlice ... rano niesamowicie krzyczó^m ... jag one wrzeszczó^m ... już sie rozwidnieje to już te perlice krzyczó^m ... ale czszymam dla wnuczek bo tylko ... babciu bo dostaam jajka ... nie wiedziałam że to perlice ... te jajka ... i mi wysiadły sie czszy ... i ony tu były latym bo u mnie so^m całe lato ... nie? ... to tego ... to mówi babciu tylko naszych perliczek nie wyrzucaj ... albo nie zabijaj czasami ... nie? ... bo ja im tam nie pokazuje że zabijam kurczaki ... czy tam coś ... (Rysiny); ty gadzino ... na człowieka nieraz mówió^m ... nie? ... przeważnie na dzieciaka ... mama nieraz moja krzyczała ... wy gadziny ... wy takie ... nie? ... no to to tak teraz to inne słowa używajo^m jeszcze wulgarn-a teraz to ... kiedyż nie było tak ... (Rysiny).

KRZYKNO^NĆ – ‘o ludziach: wydać głośny dźwięk’: gadzina ... ty gadzino sie nieraz

przysłowie ... a gadzina nie wim co to zna-
czy ... wim że tak ... nieraz ... tam sie krzy-
kło ty gadzino ty ... (Rysiny).

KRZYŻ → NA KRZYŻA.

KSEBIE, KSEWIE – ‘komenda wydawana
koniowi, by poszedł w lewo’: [Co mówio-
no, żeby koń poszedł w lewo?] *jak dobrze
pamieⁿtam to to było chyba ksebie ...* (Osiek
Mały); [R1:] *ojcip w prawo a ... a ...* [R2:]
ksewie w lewo ... [R1:] *ksebie ... czy jak ...*
[R2:] *a jag ja mieszkałam tam w Olinie to
była hejta wišta ... hejta wišta wio ... no
wio! to do przodu ... nie? ...* (Lubiny).

KSEWIE → KSEBIE.

KSZTAŁT – ‘forma, wygląd czegoś’: [R1:]
[...] *jak tero byłem w których dzień w sklepie
... normalnie ... kamin był w tym ... w tych
kartoflach ...* [R2:] *nie no ... no przecież ...
kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy
ktoż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo
że poleciał do ziem... [R1:] a jo jag jo zaro ...
kaminia wisz tego w ryⁿke wzięłym do kie-
rownicki ... jo mówie co to za odmiana? ...
dla jaj ... nie? ...* [...] [R2:] *nie no przecież
jak z kómbajnu nie wybierzeż ryⁿcznie to
óny ... bo niktóre wisz niktóre letó^m na bok
... [R1:] ale taki był normalnie ... podłużny
jag jak zim... [R2:] no ja wim ... kształłym
był taki sam no to ... [R1:] niczym sie nie
różnił ... od ... tylko że po prostu wagó^m ...
nie? ... jak wzięłym w reⁿke mówie no co ka-
minie? ... no ...* (Police Średnie).

KUBAJKA – ‘naczynie na osełkę przypina-
ne do paska’: (Nowe Budki).

KUBEŁ – ‘naczynie węższe u dołu, szersze
u góry, z pałąkiem do trzymania i nosze-
nia’: *śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik*

*... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły
... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie
tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ...
[...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ...
pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie
zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż
nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili
czy na wsiach czy na ... mieście ...* (Rysiny).

KUĆ – ‘uderzając w rozgrzane żelazo,
nadawać mu odpowiedni kształt’: [Kowal]
*no to musiał kuć ... odkuwać ... na goroⁿco
wszystko ładnie odkuwać ...* [...] *pod konie
... pod każdego konia była inna podkowa ...
nie? ...* [...] *nie hartowało sie ... boby peⁿkł
...* (Koło).

KUJAWSKI – ‘charakterystyczny dla Ku-
jaw’: *barłóg? ... no to bałagan ... a ... bar-
łó ... ale barłóg jez no ... ale ty masz barłóg
... nie? ... no nawed ide do somsiadki ...
młoda ... jez i też mówi ... ale pani mam taki
bar... bałagan ... ni? ... bałagan albo barłóg
... niy? ... no bo barłóg ... to jes ... to jes po-
chodzynie wiyⁿcy kujawskie ...* (Rysiny).

KUKURYDZA – ‘roślina zbożowa o żół-
tych ziarnach zebranych w kolby na wyso-
kiej łodydze’: [Siane zboża] *pszenice ... żyto
pszenice ... jeⁿczmiń owies ... to były zboża
... [teraz] dochodzi kukurydza i ... a to nie
...* (Sobótka); (Police Średnie); (Grzego-
rzew).

KUKURYDZIANY – ‘wytworzony z kuku-
rydzy’: [Mąka] *żytnia orkiszowa ... pszenna
... pszenno-żytnia ... kukurydziana ...* (Po-
wiercie); (Dąbie).

KULAWY – ‘o koniu: niepodkuty’: (Koło).

KULTYWACJA – ‘spulchnianie ziemi’: [Kul-
tywowanie gleby] [R1:] *no to in... sie sieje*

raz takie zboże za któryż rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana ... płodu ... [R2:] kultywacja ... zruszanie gleby ... (Dąbrowa).

KULTYWATOR – ‘maszyna mająca sprzężony, służąca do spulchniania gleby’: kultywator .. krymer ... (Osiek Mały).

KULTYWOWANIE – ‘spulchnianie ziemi’: kultywowanie gleby ... [...] no polega na zruszaniu ziemi ... (Osiek Mały); kultywowanie? ... no to krymrowanie jez inaczy ... [...] to jes ... spulchnianie gleby i ... i te rozrywanie takich ... czoⁿsteczek tych tych ... roślin ... nawet ... po jakimś tam rzepaku albo coś o! ... (Lubiny).

KUPA – ‘stożkowa forma jakiegoś surowca’: przyzma gnoju albo kupa gnoju ... (Dąbrowa); no to była kupa [obornika na polu] przyzma ... przyzma raczej chyba ... przyzma ... (Osiek Mały); kupa kamini [na polu] no ... (Police Średnie); [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke [do buraków] tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przeciąłeś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odzrzucoleś ... na przykład szedłeś to nie robileż jedny redliny tylko z jedny strony wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedłeś środkiem ... wszystkie liście ukłodołeś na ty... [R2:] tasak ... tasak tyż był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tegó co jo pamiⁿtóm to były takie na kiju ... tyż ... noże ... [...] wyrwało sie z zimi ... tasakim sie obciło i ... liście na bok ... a to na kupe ... nie? ... a te co już mieli ... no na cukier zakontraktowane ... no to oni już musieli niży obcinać ... [R1:] niży obcinali no i zbirali te liście na kiszonki ... (Police Średnie). → W KUPIE.

KUPIĆ – ‘nabyć coś za pieniądze’: ile sie tam udało wyⁿgla kupić ... bo ... z wyⁿglem to ... było ... też sie szło jednego dnia po południu żeby na drugi dzień do południa kupić weⁿgiel ... i sie cało^m noc pilnowało gesesu ... (Tarnówka); jak kupi-am ... materiał ... bo szylałam sobie sama ... no to uszylałam sobie takie poduszke żeby była ... od brzegu do brzegu ... żeby nie uciekała spod głowy [...] ... (Tarnówka).

KUPKA – 1. ‘niewielka porcja ściętego zboża, z której związywano snopek’: no [kobieta za kosiarzem] podbiera ... zboże u nas sie mówiło ... czyli ... to skoszone zboże sie ... dzieli na ... kupki ... które potym sie zwióⁿzuje i z tego wychodzi snopek ... (Dęby Szlacheckie); 2. ‘ustawione obok siebie snopki zboża’: no ... na takie ... snopki sie wióⁿzało i na kupki sie stawiało dawni ... (Borki); mendel to zależy ... jakie kto kładł w kupki ile zboża i pietnaście i dwadzieścia ... nie? ... snopków ... (Grzegorzew); 3. ‘siano zgrabione w stożek i pozostawione na łące do wyschnięcia’: podczas sianokosów roszczepuje sie pokosy a ... później ustawia sie je w kupki ... (Nowe Budki); kobiety to przeważnie ... grabiły siano ponieważ były to ... lżejsza praca ... a meⁿżczyźni ustawiali kupki ... (Nowe Budki); o! ja też to robiłam ... szybko sie biegło na łoⁿke żeby [przed deszczem] ... poskładać siano w kupki ... (Nowe Budki); [Prace kobiet przy sianokosach] no poczszoⁿsanie ... składanie w kupki ... grabienie ... (Pruchenic); [Siano przed deszczem] no składa sie w kupki ... ewentualnie beluje ... (Pruchenic); [Siano przed deszczem] układa sie w kupki ... wzgleⁿdnie ... zwozi do stodoły ... (Sobótka); 4. ‘torf zebrany w jedno miejsce i pozostawiony do wyschnięcia’: na łoⁿce [suszył się torf] i czszeba sie było spieszyć [...] ... jag już wyschło tam w tych

koziolach to składano znowu w wieⁿksze ... tak że to było bardzo ... bardzo pracowite ... tak ... i nieraz to ... dobrze było jak sie zdoⁿ-żyło zwieź do szopy ... i to ułożyć ładnie ... a ... było nieszczeⁿście dla rodziny jag ładnie zrobili ... wszystko zrobili a przyszła powódź i woda zabrała i była tylko kupka ... błota ... i nie było czym palić ... to u naz nie raz sie tak zrobiło ... (Tarnówka); 5. 'nie-wielka porcja obornika, którą rozrzuca się po polu': małe kupki późni sie rozrzucalo widłami ... równo na całe pole ... (Dąbrowa); na równo sie rozszczoⁿsa każdo^m kupke [obornika] żeby było równo na polu ... (Dąbrowa); [R1:] kupka [obornika] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potym widłami sie rozszczoⁿsało ... [R2:] przyzma ... obornika czyli gnoje ... [R1:] przyzma to jes ... no jak sie wywozi z obory na duzo^m przyzme ... nie? ... a takie na polu ... to kupki ... (Lubiny); do wożenia gnoju? ... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik ... przedtym nie było rozrzutników ... nie? ... no to sie ładowało na na ... na wozy wszystko ... nie? ... i widłami rozrzucali ... na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ... po polu ... (Koło); 6. 'stos usypany z kamieni zebranych na polu': (Goszczędza).

KUPOWAĆ – 'nabywać coś za pieniądze': [Dzisiaj nie ma kurcząt] no bo sie nie nasodzo ... idzie sie do wylengarni i sie kupuje ... (Felicjanów); teraz ... nie ... po prostu nie siedzo^m kury ... jak kiedyś dawno dawno ... tylko sie kupuje we wylieⁿgarni małe kurczaczki ... (Rzuchów); robiono żur tak że ... no taki gliniany dzbanek ... w tym glinianym dzbanku rzucalo sie ... wsypywalo sie na... na tako^m ciepło^m wode ... niegoroⁿcom nietego ... tylko taka letnia woda ... sypalo sie moⁿke żytnio^m troszeczek pszennej ... no i tak to było ... kisto ... wyrobiło sie ... oczywiście czszea było rozszczepać koziółkiem

i ... i żeby to ... dwa czy czszy dni postalo ... i wtedy był ... wtedy był żur właśnie do ... do tego żeby potem gotować go ... czy na zalewajke czy na żur ... to żurek ... no to już to właśnie ... był żurek swój ... nie kupowałam go nigdy jak teraz sie kupuje ... (Tarnówka); to sie z tych suszonych ... owoców robiło polewki ... tak ... no ... i potym takie jeszcze było nawet że ... jak ... na tó^m ... ze susz... do suszonych ... jak sie kisiło ... kapuste ukisiło ... i occedzało jo^m sie do ... gotowania na bigos ... to ... ten kwas ... zasyp... zalewalo sie znowu ... zasypywalo sie znowu te ... suszone owoce ... gotowalo sie ... buraczek czerwony ... do tego ... listek laurowy ... i to właśnie to wszystko zagotowalo ... postalo jedyn dzień ... i było luksus do picia ... było zdrowotne ... nig nie kupował witamin bo ... w tym było witaminy ... (Tarnówka); mało mało było kupowane tego weⁿgle bo lu... nie stać było ludzi na to ... nie stać było bo cieⁿżkie czasy ... (Tarnówka); jeszcze kiedyś dawniej dawniej to tam babcie prababcie robiły ... na liściu chrzanu ... kładły takó^m osetke kładły do koszyczka ... i szły do miasta ... i te osetki miały poukładane w koszyczku ... takim ładnym w ... białym jak kiedyś były takie koszyczki ... nie takie od zbierania ziemniaków ... i ludzie w mieście kupowali takie osetki ... dawniej nie był tak torebek foliowych jak teraz tylko ... na liściu ... jeden liź od chrzanu umyty przykryty a drugi oc spodu położony i tam masełko na tym ... chrzanie ... liś taki zielony ładny ... (Stary Budziszław).

KUROPATWA – 'duży ptak łowny o szarobrązowym upierzeniu z słabo widocznymi rdzawymi, czarnymi i białymi plamkami': kuropatwa taka skromna kureczka ... bla-dobroⁿzowa ... nie ma takiego pieⁿknego upierzenia ... i taka jes ... ponura ... wieⁿcej stale taka powolna ... (Stary Budziszław).

KURTKA – ‘wierzchnie okrycie tułowia’: *można podzielić na odzież ... damsko^m meⁿska^m dzieciⁿco^m ... jest bielizna ... jest odzież letnia zimowa ... spodnie swetry kurtki ... (Bogusławice); zakłada kurtkę ... czapkę ... (Dąbie); [Części ubrania] buty spodnie ... bluza kurtka czapka ... (Powiercie).*

KUŹNIA – ‘warsztat kowalski’: (Koło).

KWADRAT – ‘figura, której wszystkie boki są równe i stykają się pod kątem 90°: *tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawałki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿś była ... mieszana ... i to w formie się układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to się suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wsz^edzie były te łoⁿki torfowe ... (Pruchenic).*

KWADRATOWY – ‘mający kształt kwadratu’: [Zakładane na nogi] *skarpety ... a za dawnych czasów onuce ... [...] no ... żołnierze w onucach chodzili ... [...] to jes ... kwadratowy kawałek ... flaneli przeważnie ... który w zast^em^ostwie skarpety ... kładło się*

napi^erw onuce zakładało się jedno drugie i zawijało się dookoła i kładło się w but ... podobno było bardzo ... [...] bardzo ciepło i ... i bardzo dobrze się ni... nie dostawało się żadnych odgniotków ... ni... odparzeń ... nicego ... no ... (Dęby Szlacheckie); [R1:] a bloⁿg to jes ... jak kle^apisko było to takie było ... belka ... tako belka szeroko ... i była no wyżej ... no ... no doś wysoko to było ... nie? ... [...] [R1:] no ... poczszumuje to ... nie? ... poczszumuje takie cieⁿżary ... [...] [R2:] odździela so^msię od klepiska ... [R1:] takie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu... grube ... ż dźrzewa ... [R2:] słupy to so^m ... słupy te ... [R1:] o! słupy ... to niby słupy taki o! kwadratowy czy pr... tego ... i wysokie ... i no szerokie ... i to właśnie było co ... co kawołek ... tak ... (Dąbrowa).

KWICZEĆ – ‘o świni: wydawać charakterystyczny dźwięk’: [Świnia] *kwiczy ... chrzoⁿszcze ... (Stary Budziszław); kwiczy i krz^onko ... jag ji [=świni] się coś dzieje to kwiczy ... jak ... jeś się ji chce to kwiczy ... (Koło); [Świnie] bardzo kwiczo^m bo jak im się żreć ... nie ... jag im się chce jeść to mówio^m ale też kwiczo^m te świniy ... (Rysiny); (Babiak); (Grabów).*

L

LAS – ‘zwarty zespół drzew i innej roślinności’: [R1:] *no czszeba było iś do lasu nacio^hć ... brzozowych gałⁿzków i skre^hcidź je ...* [R2:] *drutym ...* [R1:] *drutym i ... urychtowadź i była miotła ...* (Felicjanów); *na świeⁿty Jan jagón... jagód w lesie dzban ...* (Rzuchów).

LASOWAĆ – WYLASOWAĆ – ‘łączyć wapno z wodą, by uzyskać zaprawę budowlaną’: *graczka to ... do kopania kartofli ...* [...] *graczka to jeszcze mówili jak ... wapno sie lasowało ... graczko^m ... no ... jak ... wapno sie lasuje ... lasowało sie bo teraz ni[e] ma takich ... nie lasuj^m wapna ... no ... graczke ... weź graczke i wylasuje wapno ...* (Koło).

LATAĆ – 1. ‘o ptakach: poruszać się w powietrzu dzięki skrzydłom’: *zimó^m sie darło to pierze na drobniejsze ... czszeba było je przesiać przez przetak ... przez takie sitko zwane przetakiem ... i ... czyściutkie wtedy było ... bo tak to ... z tego odsiania ... z tego przetaka ... no to tam wtedy było brudu tego wszystkiego no bo jednak ptaki latają różnie ... różnie wszysko sie przyczepiło ...* (Tarnówka); **2.** ‘przemieszczać się bez własnej woli, za sprawą kogoś innego’: [Jak się sprawdza, czy jajko jest świeże?] *po piersze że jes skorupka inna ... taka świeża ... a po drugie sie bierze ...* [...] *przy uchu ... i jak sie tam ... lata w tym to znaczy że już stare jajko jest ... już sie nie nadaje do zjedzenia*

bo óno już takie wszystko ma te ... ale p... przeważnie piersze co sie paczszy po skorupkach bo jes ... taka skorupka ... no ... taka świeżutka widać ... no ... (Koło).

LATOSI – ‘tegoroczny’: *jes to zboże latosie ...* [...] *no właśnie jes to zboże z tego roku ...* (Nowe Budki); (Prucheniec); (Sobótka).

LATOWAĆ SIE – ‘o krowie: przejawiać popęd płciowy’: *krowa sie latuje ...* (Drzewce); (Witowo).

LECIEĆ – PRZELECIEĆ – 1. ‘jechać’: [R1:] [...] *jak tero byłem w któryś dzień w sklepie ... normalnie ... kamień był w tym ... w tych kartoflach ...* [R2:] *nie no ... no przecież ... kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy ktoż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo że poleciał do ziem...* (Police Średnie); **2.** ‘spadać’: [R1:] *loda ... loda to u mnie było to do kładzyna dźrzew ale ...* [R2:] *no a jag mówileż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni? ...* [R1:] *to była ...* [R2:] *loda ... nie? ...* [R1:] *loda ...* [R2:] *no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ...* [...] *i kartofle leciały do piwnicy ...* (Police Średnie).

LEJCE – ‘część uprzęży końskiej, którą kieruje się zwierzęciem’: *wodze to lejce ...* (Lubiny); *dwie lejce* (Koło).

LEKARSKI → **MNISZEK LEKARSKI**.

LEKARZ – ‘osoba zawodowo zajmująca się leczeniem ludzi; tu: również zwierząt’: *a wieprz to jes win... taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie wzywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿ-dra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarosnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ...* (Stary Budziszław).

LEKIE, LEKKIE, LETKIE – ‘narząd oddechowy – płuca; też: wykorzystywany jako podrobny’: *lekie to [j]es[t] płuca ... od świni ...* (Stary Budziszław); *o! kaszanke sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtroba ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawałki mieⁿsa ... czy nawed o! jak sie nie robi salsesonu to ta głowa idzie na ... i wszystko sie gotuje ...* (Stary Budziszław); *lekie lekie ... co to je? ... wiem ale nie potrafie dokładnie tego ... opisać ... to so^m płuca chyba ... to so^m chyba płuca świni to mówió^m lekie ...* (Babiak); *lekkie ... mieⁿso letkie czy jakoś ... letkie ... płuca to letkie ...* (Felicjanów); [R1:] *to-s woⁿtroba ... letkie sie myli ...* [R2:] *gotuje sie najpierw ...* [R1:] *gotuje sie a potem sie myli ... to przez maszynke ... i sie wkłodo w kasze ...* [R2:] *krew ...* [R3:] *[...] krew i sie znowu napycha ...* [R2:] *i może być kasza...anka ... ta z tyj zwykłej kaszy i ...* [R3:] *taterczy ...* (Felicjanów); *lekie ... letkie ...* (Rzuchów); *płuca so^m letkie ...* (Rzuchów); *lekkie ...* (Koło).

LEKKI – 1. ‘o małej masie’: *bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już g^embszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ...* (Lubiny); [Brony] *cieⁿżkie lekkie ... atakujoⁿce ...* (Lubiny);

[R1:] *brony cieⁿżkie i ...* [R2:] *i lekkie ...* [R1:] *posiewne ...* (Dąbrowa); *so^m brony lekkie i cieⁿżkie brony są ...* (Osiek Mały); 2. ‘mniej uciążliwy’: *kobiety to przeważnie ... grabiły siano ponieważ były to ... lżejsza praca ... a meⁿżczyźni ustawiali kupki ...* (Nowe Budki).

LEKKIE → LEKIE.

LEMIESZ – ‘część pługa podcinająca skibę’: [R1:] [Pług] *jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiysz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ...* [R2:] *kilka ...* [R1:] *dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ...* [R2:] *no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ...* [R1:] *ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ...* [R2:] *lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ...* [R1:] *odkłodnia i te ...* (Dąbrowa); [R1:] *stary pług to złom ...* [R2:] *to czszea wyminidź lemiesz bo lemiesz najprzyⁿdzy sie ... r-za ... no ... a tam reszte no to można oczyścidź odrdzewiaczym ... tam reszte cieci [=części] a pu [=pług] ... lemiesz czszea wymienić żeby był naoszczszony i ... i orał ...* (Dąbrowa); [R1:] *“odkłada to odkłodnia ...* [...] *a to ryje ...* [R2:] *aha ... lemiesz pod...* [R1:] *a “odkłada to tego ...* [R2:] *no no ... to odkłodnia ...* (Dąbrowa); [Pług składa się] *z płozy i ... lemiesz ...* (Osiek Mały); [Pług składa się] [R1:] *no z ramy ... z tych ...* [R2:] *lemiesz ...* [R1:] *lemiesz ... odkładni ... co tam jeszcze? ... odkłodnia ... no i ... i ten zaczeł do ... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba cyntralna jeszcze łoⁿczoⁿca ...* [R2:] *koło ... te co chodzi ...* [R1:] *no koło też ... koło też ... co je czszyma pług na ...* [R2:] *na ziemi ...* (Lubiny); 10.

LENINO – ‘odmiana ziemniaków’: [R1:] *o odmiany [ziemniaków] ...* [R2:] *o współ-*

czesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili do już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak się nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak się nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

LE^NDŹWIE – ‘część pleców po obu stronach kręgosłupa, poniżej żeber do miednicy’: [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak się nazywają^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki się robi ... [R1:] zimne nóżki się z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło).

LEŚNY – ‘egzystujący w lesie’: wszelkie ptactwo ... były to indyki ... były to geⁿsi kaczkę ... kury ... kurki rajskie ... to były takie małe ... małe kurki ... ozdobne ... z takimi ... pieⁿknym ... kolorowym upierzeniem ... podobnym do ... przypominającym dzikie bażanty ... dzikie ptactwo leśne ... one były ... bardzo takie właśnie ... one bardzo dużo znosiły jajek ... te te właśnie kurki rajskie ... i koguciki rajskie ... różniły się od takiego ptactwa ... domowego tym że właśnie

te jajeczka miały takie ... znosiły bardzo małe ... ale właśnie ... były ... były bardzo takie zdrowe ... jajka ... jajka ich były bardzo takie żółte ... ciasta makarony z tych jajek były bardzo takie właśnie ... wychodziły bardzo takie ładne udane ... (Koło); jakie kwiaty rosły w ogrodzie? ... za moich lat dziecie... dziecinnych ... dziecieⁿcych ... no to były na pewno piwonie ... u mojej babci ... jednej drugiej ... to były szarotki ... to były konwalie jakieś przebiśniegi tulipany ... to były właśnie ... paprocie leśne ... to były ... ogrodowe ... ogrodowe te ... powiedz ... powiedz ... te co na ... chryzantemy ... róże ... maciejka ... co jeszcze? ... co jeszcze rosło? ... żonkile ... (Koło); (Grabów).

LETKIE → **LEKIE**.

LINA – ‘gruby powróż’: [Mięso było] kładzione ... w beczki ... i solone ... w beczkach było solone jak ... nie było jeszcze lodówek ... i było gdzieś wkopywane albo ... gdzie... chowali gdzieś w jakichś piwnicach ... albo tak żeby było chłodno ... no ... a ... bywało tak że były takie studnie ... duże co tam nie były używane ... a ... wiesz ... to tam wpuszczali tam było chłodno ... na takich linach ... i w ty wodzie ... jak w wiadrach czy coś óno se tam stało ... i mogło być ... no ... różnie było przedtym ... no ... a teraz to jes ... no ... co innego ... (Koło).

LINKA – zdr., ‘gruby powróż’: wieszano [zabitą świnię] za ścieⁿgno tylnych nóg ... i był ... tu się zakładał tak zwany orczyk ... do tych ścieⁿgien i się poćioⁿgało na lince do góry ... (Koło).

LOCHA – ‘samica świni’: locha albo maciora ... no różnie ... (Koło); [Świnia] prosi^mtami? ... świnia się nazywa locha ... (Grabów).

LODA – ‘część sieczkarni w postaci koryta składającego się z podstawy i dłuższych boków, po którym można było coś przesuwać lub zsypywać’: [R1:] *sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miałem lode i ... i od... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie właściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie z piasku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... [R2:] no ale to loda była ... [R1:] loda ... loda to u mnie było to do kładzyna dźrzew ale ... [R2:] no a jag mówileż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni? ... [R1:] to była ... [R2:] loda ... nie? ... [R1:] loda ... [R2:] no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ... [...] i kartofle leciały do piwnicy ... (Police Średnie); 50.*

LON, LÓN – ‘długi kołek żelazny lub drewniany’: *manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnió^m zembato^m ... nie? ... i taki duży ... dro^g ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszynie ... ta... tako ... ja wim ... przekładnia to była ... ^uojciec to by ci może lepiej wytłumaczył bo on to widziół właśnie ... może wi ... po prostu jak to sie nazywało ... nie? ... taki lon był ... i tyn lón sie kreⁿcił w przekładniach ... i to napyⁿdzało to^m maszynie ... co tam ... (Goszczędza).*

LORD – ‘odmiana ziemniaków’: *mamy właśnie winety ... o! winete ... to^m jedno^m*

a tó^m drugó^m owacje ... mómy ... ale bryza ... lordy ... to tyż só^m tak samo dobre kartofle ... (Goszczędza).

LOSZKA – ‘samica świni’: *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... (Stary Budziszlaw).*

LÓD – ‘zamarznięta woda’: [Sposoby przechowywania mięsa] *były w beczce i w lodzie ... (Babiak).*

LÓN → LON.

LŚNIC – ‘błyszczyć się, odbijać światło’: *i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łóⁿ-kach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarosnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... ge^ysi łabeⁿdzi tego wszystkiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ... (Tarnówka).*

LUFCIK – zdr., ‘mały otwór służący wentylacji’: (Dzierawy).

LUFT – ‘mały otwór służący wentylacji’: *bo kalonka to ... kalonka normalno jez na całej mogiele ... a te te ... wywieczszniki jak sie robiło to ... lufty sie nazywały ... lufty ... luft taki jak było goroⁿco to sie uchylilo ... i robiło lufty takie ... (Goszczędza).*

LUSY – 1. ‘resztki kłosów pozostałych na polu po skoszeniu zboża’: [Resztki kłosów na polu] [R1:] *zbierało sie i zaś takim*

... pałko^m sie je mlóciło ... [R2:] co zostało
 ... lusy! ... lusy ... (Grzegorzew); (Koło);
 2. 'rządki słomy': [R1:] jo tobym powiedział
 że to była targonka ... a ty mówisz mlóc-
 ka... [R2:] jo mówie prosta maszyna to była
 młockarnia ... bo ... czy to była targanka
 czy to była młockarnia ... [...] [R2:] ale to
 była młockarnia bo nie było takiego poiⁿ-
 cia ... jak targonka no to wiesz ... były lep-

sze i gorsze ale ... [R1:] i nawet my miel...
 ty miołeś tó^m targonke ... [...] no ... tar...
 to takie ... czyli to lusy robiło takie ... [...]
 szarpało ci to ... nie prosto słóma tylko tar-
 gonka ... i przez to nazwa targonka ... [R2:]
 dobra ... niech tak bydzie ... ale jakkolwiek
 sie to nazywało to i tak była młockarnia ...
 (Police Średnie).

Ł

ŁABE^NDŹ – ‘duży, biały ptak o długiej szyi, któremu przypisuje się wdzięk i szlachetność’: *i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łⁿkach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... geⁿsi łabeⁿdzi tego wszystkiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ... (Tarnówka).*

ŁADOWAĆ – ‘gromadzić na czymś przedmioty w celu przewiezienia ich’: *do wożenia gnoju? ... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik ... przedtym nie było rozrzutników ... nie? ... no to sie ładowało na na ... na wozy wszystko ... nie? ... i widłami rozrzucali ... na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ... po polu ... (Koło).*

ŁAŃCUCH – ‘połączone ze sobą kolejno ogniwa’: [Sposoby zamykania pomieszczeń?] [R1:] *na hoczyki ... [R2:] kłóta ... skobel ... [R1:] na takie szkoble ... takie zasuwane szkoble ... no przewaźnie na takie te ... no i kłódki ... kłódki jo jeszcze na łańcuch ... (Grzegorzew).*

ŁAPA – ‘stopa niektórych zwierząt, np. kury’: [Kura] *po prostu uczy je [=kurczęta] wszystkiego ... uczy ... no ... sukania ... ich pokarmu robaków ... w ziemi ... pokazu-*

joⁿc im ... po prostu ... sama drapie łapami w ziemi ... (Koło).

ŁAPAC – ‘chwycić, ujmować dłońmi’: *kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydłubano^m w pniu ... drzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿ-tam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie).*

ŁEB – ‘część ciała zwierzęcia zawierająca mózg i narządy zmysłów (wzroku, słuchu, węchu); przenośnie też o głowie ludzkiej’: [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] *słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtroba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów); ucina sie [kurze] ... łeb ... oparza ... skubie ... opala ... czyści i ćwiartkuje ... (Rzuchów); no [kogut] ma ... ma łeb tak samo jak kura y skrzydła ogon ... no i drapki ... no i drapcie i pieje ... (Rzuchów); [Części zabitej świni] *to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ... (Koło); [R1:] krzemień ...**

[R2:] *no to ... jeszcze sie nawet bawilim w to ... przeważnie na wieczór a jag nie ... a jak było widno to ... buchy na łeb ... [R1:] wisz co? ... nam nieroz iskry nie chciały lecić a on od tego to był specjalista ... to wisz co? ... tak wiedział jak te kaminie dobrać że ... ty to normalnie byś [...] górajke byś podpolił od tego ... nie? ... [...] no ale wisz co? ... ciebie to takie ... nieroz znalazłeś bo ... niektóre nie dawały takich iskier a niektóre no to normalnie ... [R2:] ale no to ... to już był charakterystyczne ... to już poznać było te kaminie ... [R1:] no ... nie ... on już w ogle ... no i ... no i taki bielsze barzy były ... (Police Średnie).*

ŁE^NTY, ŁY^NTY – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: *łeⁿty chyba ... ziemniaczane ... (Dęby Szlacheckie); [R2:] no to kopiec ... inaczy mogiela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsyrywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i łyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmarzły ... nie? ... (Grzegorzew); to s^om leⁿty ... bo tak zawsze na polu tych leⁿt jest ... pewnie po wykopkach bardzo dużo ... (Koło); od opróżⁿtania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyna zielona ... to naprawde było smaczne czy dobre siano wysuszone ... a jak też takie jakieś z... zgniłe jakieś zielone tam trawsko miała czy jakieś ... zniszczone leⁿty od ziemniaków wysuszone ... nie miała takiego przyzwoitego jedzynie to potem tyn smak mleka też był taki nie... prawidłowy no i tyn smak sera tyż taki po-*

tem wychodził ... (Stary Budziszław); leⁿciny ... leⁿty no ... (Goszczęda); [R1:] leⁿty ... [R2:] łyⁿciny ... [R1:] no leⁿty sie nazywały ... łyⁿty ... (Police Średnie); (Dzierawy); (Bogusławice); (Powiercie).

ŁE^NCINA – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: *jak sie kopało kartofle to już były ... uschnieⁿte ... leⁿciny ... [...] leⁿciny ... leⁿcina ... (Tarnówka).*

ŁE^NCINY, ŁY^NCINY – ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: *jak sie kopało kartofle to już były ... uschnieⁿte ... leⁿciny ... [...] leⁿciny ... leⁿcina ... (Tarnówka); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i t^om ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzięⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby j^om troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsyrywaly sie ładnie ... na mogiele ... i potym pocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gabłami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... t^om co sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tego ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); leⁿciny ... leⁿty*

no ... (Goszczęda); [R1:] *leⁿty ... [R2:] tyⁿ-ciny ... [R1:] no leⁿty sie nazywały ... tyⁿty ... (Police Średnie).*

ŁEPEK – pieszcz., ‘część ciała zwierzęcia zawierająca mózg i narządy zmysłów (wzroku, słuchu, węchu itd.); przenośnie też o głowie ludzkiej’: [Jak robi się kaszanekę?] *no ... gotuje sie te ... łepok ... skórki ... podroby i ... kasze ... dodaje sie przyprawy to sie razem miesza i sie ... te ... flaki daje i ... sie parzy ... (Koło); no to sie dzieliło [świnie] najpirw na pół a potym ... słonina osobno ten ... schab osobno ... szyneczki ... nóżki ... łepok ... wszystko było ... (Grabów).*

ŁO^NCZENIE – ‘miejsce, w którym zespalają się jakieś dwa odrębne elementy’: [R1:] *no widly mogo^m być o czterech rogach o czszech rogach ... [R2:] jakich rogach? ... zy^mbach ... to so^m zy^mby ... [R1:] rogi sie mówiło ... [R2:] zy^mby ... o dwóch ... czszech i o czterech ... [R1:] no i tego ... łoⁿczenie ... takie u góry łoⁿczenie jez normalnie ... takie ... jakby to? ... odkówka ... i na końcu jest ... takie do sztyla ... takie okróⁿgłe ... jak by nazwać? ... kółko takie no ... ni[e] kółko tylko taka rurka no ... (Lubiny).*

ŁO^NCZNIK – ‘tu: rozwora’: [R1:] *rozwora to była poc spodym przez cał^m długość wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łoⁿcznik ... [R2:] że mogłes do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomieⁿdzy tyłem a przedym to był łoⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... [R2:] no wim wim ... no ale tutej sie to ... [R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówiłim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał*

kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mówiłim na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówiłes na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie).

ŁO^NCZYĆ – POŁO^NCZYĆ – ZŁO^NCZYĆ – ‘zespalać dwie odrębne części’: [Łózko to] *dwa tyłki ... jeden wysoki w głowie ... niższy w nogach ... [...] no i połoⁿczone deski ... i ... deskami dwoma ... no i ... i ... deski w środku jeszcze były żeby to ... sie... [...] wzmocnić konstrukcje no i żeby sie ten materac ... cały czyszymał ... sieńnik ... (Tarnówka); a kruszonka to jes ... i ... jak sie na przykład weźnie dwadzieścia deko ... tłuszczu ... czy to margaryny czy to smalcu ... to czszeba wzięⁿs tak samo dwajścia deko cukru ... i potym dwajścia deko moⁿki ... i to ... ten ... margaryne złoⁿczył z tym cukrem ... tak zgnies ... i to^m moⁿke potem ... (Stary Budziśław); tulejka łoⁿczy ... to znaczy ona jes przyspawano do tych ze^mbów [wideł] ... i tulejka wystaje i sie czszonek w to^m tulejke wbijo ... wkłada ... (Dąbrowa); [R1:] bloⁿg? ... [R2:] u góry taka belka w stodole ... [R1:] belka łoⁿczoⁿca słupy ... z drzewa w stodole ... w soⁿsieku ... (Lubiny).*

ŁO^NKA – ‘teren porośnięty trawami i innymi roślinami, wykorzystywany jako miejsce wypasu zwierząt’: *o! ja też to robiłam ... szybko sie biegło na łoⁿke żeby [przed deszczem] ... poskładać siano w kupki ... (Nowe Budki); jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedzieć wieⁿcej ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywało ... żdzierało sie najpirw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łoⁿkach ... żdzierało sie ... łoⁿke ... to^m de... dar... darnine sie żdzierało ... pod tym ... wykopywało sie ... wlewało sie do*

tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... [...] i później jag już troszke to podeschło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyschło ... a później z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierwszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było ... że na łⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki); [R1:] wygon to jes ... [R2:] miejsce gdzie sie pasło ... [...] miejsce gdzie sie paso^m krowy ... łⁿka ... (Koło); tej ziemi wierch ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawałki ziem... tej łⁿki ... a ... spodnia czeⁿść była ... mieszana ... i to w forme sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łⁿk torfowych ... nie wszeⁿdzie były te łⁿki torfowe ... (Prucheniec); to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na łⁿce kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmokło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opałem ... (Tarnówka); w zależności ... jaki ... pokład głu^mboki ziemi ... tego torfu był na tej łⁿce ... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był głu^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ...

i ... cioⁿgła błoto z bardzo głu^mboka ... (Tarnówka); i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łⁿkach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... ge^{yⁿ}si łabeⁿdzi tego wszyskiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ... (Tarnówka); na łⁿce [suszył się torf] i czszeba sie było spieszyć [...] ... jag już wyschło tam w tych koziołach to składano znowu w wieⁿksze ... tak że to było bardzo ... bardzo pracowite ... tak ... i nieraz to ... dobrze było jak sie zdoⁿżyło zwież do szopy ... i to ułożyć ładnie ... a ... było nieszczeⁿście dla rodziny jag ładnie zrobili ... wszystko zrobili a przyszła powódź i woda zabrała i była tylko kupka ... błota ... i nie było czym palić ... to u naz nie raz sie tak zrobiło ... (Tarnówka).

ŁOŃSKI – ‘zeszłoroczny’: zeszłego roku było to zboże łoński ... [...] no inaczej ubiegłoroczny ... (Nowe Budki); (Sobótka).

ŁOPATA – 1. ‘ręczne narzędzie składające się z drewnianego trzonka i metalowego zakończenia, służące do kopania i przrzucania sypkich materiałów’: no widły ... na przykład szpadle szypy ... łopaty ... graczki ... wszysko sie kiedyś obsadzało ... (Goszczędza); 66; 2. ‘narzędzie w całości drewniane, składające się z długiego trzonka i płaskiego zakończenia, służące do przesuwania bochenków chleba w piecu’: no i te sześ czy siedym bochenków na tej łopacie właśnie ... wsuwało sie do pieca który był najpirw ... porzoⁿdnie ogrzany czyli najpierw tam sie ... drewno wsuwało do tego pieca a jak już sie to drewno spaliło ten piec sie ... nagrzał to sie ... usuwało to

... te spalone drewna ... żeby w piecu było czysto ... i na łopacie wsuwało się bochenki chleba do tego pieca ... zamykało się na jakiś czas nie wiem jak długo się piekło godzinie może ... nie pamiętam ... no i potem jak już ... stwierdziliśmy ... bazujoc na dotychczasowym doświadczeniu że ... ten chleb już może być upieczony ... to się go na tej łopacie z powrotem wyjmowało ... no ... i taki chleb był ... na tyle odporny że mama piekła chyba ... raz w tygodniu ... na pewno nie częściej ... i on ... nie był stary ... on nie czerstwał ... [...] on zawsze był ... zawsze był taki jak ... zjadliwy krótko mówioc ... ani nie pleśniał ... no ... (Dęby Szlacheckie); aha jeszcze zapomniałam powiedzieć że te bochenki chleba ... to się co prawda na łopacie wkładało do pieca ale one nie były tak bezpośrednio na tej łopacie ... tylko do chleba były sporządzane specjalne koszyczki ... (Dęby Szlacheckie); no to w kuchni jak się piekło [chleb] ... był taki piedz ubudowany z cegieł ... kiedyś mył ... takó kuchnie mieli ... i był piec ... a na wirzku kuchnia była postawiono ... z cegły był ... piec ... wymurowany ... normalny i zamykany był ... i podpalało się dźrzewym ... i się wypalało się chleb wsadzało ... dźrzewym się paliło ... wypalało ... i się tako ... była ... haka ... wygarniało się i na łopacie się chleb wsadzało i się zamykało ... taki był ... taki piec ... (Borki); 16.

ŁOPATKA, OPATKA – ‘mięso wieprzowe z okolic łączenia grzbietu i kończyn przednich’: łopatka to jes przednia noga ... szynka to jes tylna noga ... (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtroba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów); czszeba świni

ogłuszyć ... później pod lewó^m łopatke wbić nóż ... przecioⁿc teⁿnice i wypuścić krew ... (Koło); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak się nazywaj^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki się robi ... [R1:] zimne nóżki się z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); [W tuszy] so^m szynka jes ... łopatka żeberka karkówka ... (Babiak); [W tuszy są] szynki ... żeberka ... łopatka ... karkówka ... schab ... (Stary Budziszław); czy na mielone to łopatka było do mielonek było ... i żeberka były osobno ... schab był osobny ... karkówka osobno ... nogi osobno ... słonina ... wszystko było osobno zrobione ... (Rysiny).

ŁOPUCHA – ‘pospolity chwast zbożowy o żółtych, drobnych kwiatkach rosnących na długich łodygach’: [Chwasty] perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności się pojawia zawsze na świecie ... (Dęby Szlacheckie).

ŁOŻYSKO – ‘część urządzenia umożliwiająca ruch obrotowy’: to jes koło dźrzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak się óny nazywaj^m no nie wiem ... ta-

kie śprychy to były ... tu było tyż dźrzewo ... a tu w śródku to było ... tyż tako tako ... nie było na przykład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było tako tako ... tyż było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jakby rurka ... w śródku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... (Goszczędza).

ŁUBIN – ‘roślina z kwiatami o żółtych płatkach siana z przeznaczeniem na paszę’: (Koło).

(ŁUPAĆ) – PRZEŁUPAĆ – ‘dzielić tuszę świni siekierą’: *rozpoływali [świnię] ... dwie połówki były ... nie? ... na pół to przełupali ... nie? ... późni to rozbierali ... nie? ... (Rysiny).*

ŁY^NTA – ‘zielone lub suche łądygi ziemniaków’: *nadźzimna czyⁿś zimniaka no ... łyⁿta to sie nazywała ... (Borki).*

ŁY^NTY → ŁE^NTY.

ŁY^NCINY → ŁE^NCINY.

M

MACIORA – ‘samica świni, która ma młode’: *maciora sie kiedyś ... nazywało na to ... że to jez maciora z małymi ... prosiakami ... nie? ... z prosieⁿtami ... (Rysiny); locha albo maciora ... no różnie ... (Koło); (Felicjanów); (Babiak); (Stary Budziszław).*

MACIÓRKA – ‘samica świni, która ma młode’: *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... (Stary Budziszław).*

MAGAZYNOWAĆ – ‘przechowywać, składać, gromadzić’: *pierszo^m czynnościo^m pewnie no to jes wykopanie tego ... tego torfu ... nastę^mpnie ... nastę^mpnie czszeba go wysuszyć ... no gdzieś tam ... składować czy magazynować ... (Koło).*

MAK – ‘chwast polny, najczęściej o czerwonych i białych płatkach’: [Mały chlebek z resztek ciasta] *bułeczka ... albo kukielka ... albo placuszek ... albo makielka jag mama jeszcze posypywała miał... makim żeby były lepsze ... (Dęby Szlacheckie); jak widać było że ciasto [na chleb] urosło ... to sie dzieliło na poszczególne bochenki ... my w piecu chlebowym piekliśmy ... to chyba zależało od pojemności pieca po prostu ... my piekliśmy sześ czy siedem takich dużych*

sporawych bochenków ... mama jeszcze jak podzieliła te ... bochenki ... te te to całe ciasto na bochenki ... to chyba smarowała czymś na wierzchu ... może wodą po prostu ... i sypała makiem albo mieliśmy jeszcze tak zwaną czarnuszkę ... to so^m takie nasionka czarne ... ładnie pachnoⁿce ... i tyż posypywaliśmy tym ... (Dęby Szlacheckie); kwiaty polne no to mak chaber ... (Felicjanów); (Grzegorzew); (Rysiny).

MALOWAĆ – UMALOWAĆ – ‘pokrywać coś kolorem’: *no przeważnie to było na białe malowane wapnym ... później to za[s] zasto^mpiły te wałki ... i sie la [=na] to cioⁿgały wałki to były kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?] ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wałku wycinane?] tak ... na wałku były tam i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczło w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bielonych ... malowało ... (Barłogi); malowało sie szerokim peⁿdzlem ... zdobiło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten wałek ... moczyło sie ... w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodż jaśniejszym od ścian ... i wałek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ... (Grzegorzew); malowało sie kiedyś [ściany] ... nie było tapet tylko sie malowało ... przeważnie na białe ... kiedyś to tylko białe ściany były ... i to takim wapnem ... [...] nie farbo^m ... tylko było wapno ... lasowane pozywajoⁿc ... (Rysiny); kiedyś szcoto^m było malowane*

... nie jak teraz tym ... [...] wałkiem ... tylko szczotko^m ... to była szczotka taka była do malowania ... (Rysiny); i sie nakładało te szablony [na ścianę] i innym kolorem można było podmalowywać ... teraz też so^m takie te szablony ... nie? ... też ... ale kiedyś to też bo moja mama to nawet wycinała różne tam ... takie coś ... nawed i firanki z papieru robiła ... nakładała to ... i to umalowało na te takie żeby ozdoby były na ścianach ... (Rysiny); malowało sie chałupe ... (Adamin).

MALOWANIE – ‘pokrywanie czegoś kolorem’: kiedyś szczotko^m było malowane ... nie jak teraz tym ... [...] wałkiem ... tylko szczotko^m ... to była szczotka taka była do malowania ... (Rysiny).

MANEŻ, MANYŻ – ‘dawne urządzenie do napędu maszyn rolniczych wykorzystujące siłę pociągową koni (lub wołów) chodzących w koło’: [Maszyna, która młóci zboże] no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któróm sie wkładało ... a konie ... dro^{ng}iem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczo^{ntki} dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatomy ... takóm ... przekładnióm zembato^m ... nie? ... i taki duży ... dro^{ng} ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszynie ... ta... tako ... ja wim ... przekładnia to była ... “ojciec to by ci może lepiej wytłu-

maczył bo on to widziol właśnie ... może wi ... po prostu jak to sie nazywało ... nie? ... taki lon był ... i tyn lón sie kre^hcił w przekładniach ... i to napyⁿdzało to^m maszynie ... co tam ... (Goszczędza); no tyn manyż to był taki ... [...] było takie olbrzymie to żelazo ... i tam były takie ... no i dro^{ng} był dźrzewiany ... i w konie to sie ... robiło no ... (Goszczędza); [R1:] manyż ... to był ... to było takie urzoⁿdzenie które ... koń cioⁿ-gnył ... chodził w kółko sobie ... [...] napyⁿ-dzał ... [R2:] napyⁿdzany tym ... napeⁿdem owsianym ... to znaczy sie koniem ... [R1:] no ... chodził se tak w kółko ... (Police Średnie); kierat jes po nimiecku a po polsku jes manyż ... (Police Średnie); ☞ 30.

MANYŻ → MANEŻ.

(MARSZCZYĆ SIE) – POMARSZCZYĆ SIE – ‘pokrywać się fałdkami i bruzdkami: no [ziemniaki] zaczynajo^m kielkować ... tak ... no bo już robio^m sie takie pomarszczone troszeczke ... i zaczynajo^m ... jakby kielkować ... już widać po nich że już ... że już robio^m sie stare ... (Koło).

(MAR-ZNO^{NĆ}) – ZMAR-ZNO^{NĆ}, ZMAR-ŻNO^{NĆ} – ‘niszczyć się w wyniku działania mrozu’: [R1:] bo nichtórzy mówili kopiec nichtórzy mogiła ... no ... my tutej na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewuchów tam nig nie wiedziol co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogli ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słomóm późnij zimióm i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... (Police Średnie); [R2:] no to kopiec ... inaczy mogiela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na

połtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potem była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i łyⁿ-tamy i czym żeby ... żeby nie zmar-zły ... nie? ... (Grzegorzew); kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakies takim nie wiem czy ... czy słoma ... jakies ... jakies takie ... materiały żeby po prostu te zimniaki nie zmar-zły przez zime ... i nastę^mpnie ... nastę^mpnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); no warzywa to najłepi w piwnicy ... w piasku by sie wiⁿcy nadowały tak ... bo tak to w czym? ... no w kopcycu takim i ... w zimi tyż można ale czea przykryć żeby nie zmarzło ... (Borki).

MASARZ – ‘osoba wyrabiająca przetwory z mięsa’: (Babiak); (Koło).

MASZYNA – ‘urządzenie zawierające mechanizm, służące do wykonywania określonej pracy mechanicznej’: [Maszyna, która młóci zboże] no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczey kierat ... i była taka maszyna ... w któró^m sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); [Pokos trawy rozbijało się] no w zasadzie to ...

widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tak^m przeczszoⁿsaczką konną ... widełkową ... taka była maszyna ... która miała ... widełki ... i koń cioⁿgnął ... (Prucheniec); no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczey to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiarⁿka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczona na mufy ... i to sie obracała i sie wrzucało tak^m ... my mamy maszynę tak^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młóci ... to^m maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w innych maszynach sie kruszył groch ... tak ... (Prucheniec); w zależności ... jaki ... pokład gło^mboki ziemi ... tego torfu był na tej łoⁿce ... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był gło^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo gło^mboka ... (Tarnówka); świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoż maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabijajo^m i to ... (Stary Budziszław); dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... (Stary Budziszław); gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynę ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿza-

nia ... (Bogusławice); dawny tyb maszyny no to była ... [...] która kosi to była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ... nie ... kosiar... maszyna kosiarka tako chyba była do zbiranio zbóż ... co óna wióⁿzała snopki i kosiła ... i na gaście takie rozkładała ... tak była ... (Borki); [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarzym ... wióⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszynóm sig i wióⁿzaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarzym to sie wióⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki); trawe można ... kosidź reⁿcznie koso^m i można kosidź maszyno^m ... (Nowe Budki); no zależy kto jakó^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszczaⁿca ... później na stogu była to osoba podajoⁿca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wióⁿzały słome już po wymłóceniu ... (Nowe Budki); targówka prostówka ... i maszyna szerokomłot[na] ... (Sobótka); [R1:] we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ... [R2:] kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ... [R1:] siekocz ... [R3:] i sie wylewa w koryto ... [R2:] i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ... [R3:] o! ... tak ... było ... [R2:] cięło sie na tym ... [R1:] "oset ... [R2:] na taki maszynie ... na drobno ... (Felicjanów); cepy ... późni była ta ... tako maszyna ... warmianka sie nazywała ... i napeⁿdzana na motorek ... taki ... nie? ... mały ... o! taki ... no i ... późni to już kombajn ... (Goszczędza); cepy to reⁿko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywoł ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ... (Goszczędza); manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnióm zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jed-

ny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszyne ... ta... tako ... ja wim ... przekładnia to była ... "ojciec to by ci może lepiej wytłumaczył bo on to widzioł właśnie ... może wi ... po prostu jak to sie nazywało ... nie? ... taki lon był ... i tyn lón sie kreⁿcił w przekładniach ... i to napyⁿdzało to^m maszyne ... co tam ... (Goszczędza); no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapo- lało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimey dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimey dźrzewo tylko my żnimey motorkim na ... proⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... mioł taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... i taki długi paz mioł no bo tyn do ... dźrzewa żniⁿcio to tam mo może ze czszy metry ... a tamtyn to mioł może ze szeż metrów długości ... no i był przy maszynie na ... założony na mufe i ... i ón sie tak chodził po ty mufie tag jak tero ... do żniⁿcio dźrzewa ... wiesz ... przecież wiż jak dźrzewo żnimey nieroz jag jes ... tylko że no były wiⁿksze ... no wiⁿksze ... pas był grubszy ... i wiⁿksze te były osie wszystko ... (Goszczędza); teraz koszó^m kombajny a kiedyś były maszyny konne ... (Grzegorzew); do prasowania słomy ta maszyna je ... (Grzegorzew); no to traktor ... kładziej na traktor i sprzoⁿta ... [...] to różne so^m ... maszyna jes taka co zbiera słome ... cioⁿgnik ... przy cioⁿgniku jes taka duża maszyna co zbiera słome i ... so^m te ... maszyny co ... prasa ... co prasuje i ... i wioⁿże zaraz słome ... (Grzegorzew).

MASZYNKI – 'specjalne urządzenie do rozdrabniania, mielenie różnych produktów, np. mięsa': kielbase [jak się robi?] ... no to ... pokroi sie mieⁿso ... potem sie doprawia różnymi przyprawami ... zostawia sie je

na drugi dzień ... żeby ono tak doszło trochę takim zapachem tych przypraw ... i na drugi dzień ... włⁿcza sie maszynke albo tak^m zwykł^m ... kreⁿcono^m albo na p... proⁿd ... i sie kreⁿciło ... potem sie wyra... przyprawiło i pieprz i sól i tam ... różne jeszcze czosnek ... wymieszano dobrze to mieⁿso ... mielone ... no i ustawiało sie maszynke ... wkładało sie taki lej ... i nacioⁿgało sie na te jel... lej jelita ... które były wyczyszczone ... i ... kreⁿciło sie to^m maszynko^m ... to mieⁿso sie ... wkładało do tej maszynki a tym lejem wychodziło to mieⁿso ... i robiło sie albo długó^m kielbaske takó^m po dwaście centymetrów ... albo jak sie kciało takie króciutkie ... małe kielbaski sie ... co kawalek zawinęło ... flak ... i wtedy wychodziły małe okroⁿgłe kielbaski ... (Stary Budziszław); o! kaszanke sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtroba ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawalki mieⁿsa ... czy nawed o! jak sie nie robi salsonu to ta głowa idzie na ... i wszystko sie gotuje ... ale potem sie obiera to mioⁿska ... i to mieⁿso jes krojone na grubej siatecce w maszynce ... (Stary Budziszław); [R1:] no ... w maszynce sie miesza ... gatunku mieⁿsa tam sie wybiero miesza ... doprawia sie i sie ... na... napycha w jelito ... [R2:] mieli sie najpirw to miⁿso ... [R1:] no ... mieli sie ... i czy tam porcuje jeszcze na grubsze drobniejsze siatki i sie napycha zaś w cienkie jelita ... i sie weⁿdzi ... i jest kielbacha ... (Felicjanów); [R1:] to-s wóⁿtroba ... letkie sie myli ... [R2:] gotuje sie najpierw ... [R1:] gotuje sie a potem sie myli ... to przez maszynke ... i sie wkłodo w kasze ... [R2:] krew ... [R3:] [...] krew i sie znowu napycha ... [R2:] i może być kasza...anka ... ta z tyj zwykłej kaszy i ... [R3:] taterczy ... (Felicjanów); z surowego mieⁿsa [robi się kielbasy] ... pokrojonego lub zmielonego na grubych oczkach maszynki doprawionego i nabitego

na flak ... we flak ... (Koło); szatkownica ale te szatkownice były ... chyba różne ... my mieliśmy tak^m na korbke ... tak^m jak maszynke do miⁿsa mniej wiⁿcej ... ale były też takie szatkownice które ... które ... wygłⁿdały jak deska ... w któro^m było wmontowane ostrze ... i to już był takie unowocześnieone ... dlatego że jak sie główke położyło na takie długie ostrze to szybcitko ciach ciach ciach ciach ... i kapusta leciaa do ... do ... pojimnika ... do którego tam potem były ... do... dodawane różne dodatki ... i wkładana do beczki ... (Dęby Szlacheckie).

MECHANICZNIE – ‘tak, że wykorzystuje się maszyny’: trawe sie kosi na pokos ... i zboże jeśli sie kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli sie kosi ... mechanicznie już dzisiaj ... (Prucheniec).

MELIORACYJNY – ‘odprowadzający wodę’: rów melioracyjny ... (Osiek Mały).

MENDEL – ‘snopki zboża ustawione razem na polu’: mendel to zależy ... jakie kto kładł w kupki ile zboża i pietnaście i dwadzieścia ... nie? ... snopków ... (Grzegorzew); w mendle ... (Prucheniec); mendle ... (Koło); [Mendel] to jes kilka snopków zestawione razem ... [...] no dwanaście ... (Koło).

MENDLOWANIE – ‘ustawianie w polu snopków’: (Koło).

ME^NSKI – ‘przeznaczony dla mężczyzn’: można podzielić na odzież ... damsko^m meⁿska^m dziecieⁿco^m ... jest bielizna ... jest odzież letnia zimowa ... spodnie swetry kurtki ... (Bogusławice).

ME^NŻCZYŻNA – ‘dorosła osoba płci męskiej’: kobiety to przeważnie ... grabiły siano

ponieważ były to ... lżejsza praca ... a meⁿż-
czyźni ustawiali kupki ... (Nowe Budki); to
[=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ...
żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży
to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych
ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to
błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na
reumatyz potem bo to ... z głę^mbi ziemi sie ...
było to błocisko bardzo zimne ... i potym ...
[...] potem brano ... brano ... formy takie
były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ...
jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma
... i ... taczkami to błoto urobione które tam
musiała deptać cała rodzina ... tak ... prze-
wozili na tó^m forme ... i rzucali na forme
ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m
... forme potem ... z jednej i z drugiej strony
... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegiełka
zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi
podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli
rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to posta-
ło ... (Tarnówka); świnie najpierw uderza-
no ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem
w głowę ... a potem żgano jo^m w okolicy ser-
ca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ...
ta świnia już jag jo^m uderzono w głowę to
ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna
... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz
własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ...
(Stary Budziszwał); (Grzegorzew).

METALOWY – ‘wykonany z metalu’: meta-
lowy preⁿt do poruszania to ... [...] to był
tyn ... haczyk ... ha... no haczyk mówili ...
(Dzierawy); piedz jest zbudowany z cegły
obłożony kaflami ... ma też palenisko ...
dźrzwiczki ... i te dźwiczki też mogo^m być
metalowe lub też ... lub też szklane czyli
tako^m szybne ... mogo^m posiadać ... (Koło);
kiedyś to [się wędziło] w tych beczkach ta-
kich ... metalowych ... a teraz to jes ... so^m
weⁿdzarnie ... (Rysiny); tako^m pałko^m tó^m
druciano^m takie ... tako^m druciano^m tera

... a kiedyś to były ... toczóne takie pałki ...
drewniane ... to jeszcze tyż mam ale tera już
só^m takie metalowe ż dziurkami i sie utłuka
zimniaki ... (Borki); [R1:] no to koło drewn-
niane ... obryⁿcz i szprychy ... [R2:] piasta
jeszcze jes tutej ... nie? ... [...] [R1:] tu jez
obryⁿcz tu só^m szprychy a tu jes w środku no
możno powiedzieć że to jes piasta ... tu je...
ona ma tu wisz? ... bo to wisz? ... była drewn-
niana obryⁿdż ona ma tu na rysunku [...] że
na te drewniane obryⁿcze późnij jeszcze
były nakładane te metalowe ... te te obryⁿ-
cze to właściwie były metalowe ... (Police
Średnie); [R1:] czszonek ... [R2:] metalowe?
... [R1:] nie metalowe ... to jes drewniane
... [R2:] drewniane jes z krukiewko^m ...
[R1:] no no ... (Dąbrowa); widły ... skła-
dajo^m sie z drzewa ... oraz metalowej koń-
cówki ... z długimi lekko zakrzywionymi
... do przodu ze^mbami ... (Osiek Mały); to
taka ... mała czeⁿż metalowa ... która mia-
ła oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana
w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosi-
sko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki);
[Budowa kosy] to metalowe? ... nie wiem ...
tego nie wiem ... czea by wuja zapytać [...] [A
jak się nazywał ten kij?] no właśnie ...
czek... no czszanek ... [...] kosisko inaczej
to kosisko ... (Prucheniec); to była ... ob-
jemka ... klin ... objemka taka ... kosa mia-
ła takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ...
przykładało sie i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy
to jeszcze sie wbijało klin ... żeby to umoco-
wać ... ale to wszystko było drewniane ... tyl-
ko ta objemka metalowa ... (Prucheniec);
wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie
... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była
na ... na takim ... metalowym droⁿgu pod-
łoⁿczona na mufy ... i to sie obracała i sie
wrzucało tako^m ... my mamy maszynne tako^m
jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż
u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m
maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w in-

ných maszynach sie kruszył groch ... tak ... (Prucheniec); [Sierp składa się] z reⁿkojeści drewnianej ... metalowej czeⁿści w formie półksieⁿżyca ... (Koło); [R1:] żelazniok ... oj nie zapómne jag my pojechalim po żelazniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzyni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu ... musielim sami se dorobiać ... no i jedzimy do dómu w połowie drogi żelazniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jechali nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zaklinowane a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... [R1:] spadła ... [R2:] obryⁿdź leży gdzieś za wozym kawoł ... i to wisz? ... na samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to słyhać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelazniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piasku to nie było słyhać ... jak kaminie gdzieś były to było słyhać ... [R1:] było słyhać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie); [R1:] metalowa czeⁿs [wideł] no to so^m ze^mby ... a tu jes czszonek ... czszonek jes drewniany a nie metalowy ... [R2:] no z drewna jez albo może być sztyl ... [R1:] ale metalowy? ... [R2:] metalowy no to só^m widły ... (Lubiny).

MET, METR – ‘jednostka miary, 1/1000 kilometra’: becik to był taki ma... taki ... córka ... taki był szYROKI mniej wiⁿcy ... no ile? ... z pół metra? ... no może sześćdziesióⁿ cyntometrów ... a długi z met coś ... tak że jak dziecioka położyłaś ... wisz na tego to ... to^m drugó^m czyⁿścio^m żeś przykryła ... i były takie ... [...] troczki do zawioⁿzania żeby dzieciok ... no ... ani sie nie wykopoł ani nic ... (Grzegorzew); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie

... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m trochę w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym pocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi łeⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); becik to była długa ... długa poduszka ... no ja wiem ile ona mogła mieć? ... ponad półtora metra ... no tak ... no bo to żeby dziecko spało ... i znowu je przykryć tutej [...] ... no i poszewke miało ... (Tarnówka); no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motorek na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miół taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... i taki długi paz miół no bo tyn do ... dźrzewa żniⁿcio to tam mo może ze czszy metry ... a tamtyn to miół może ze szez metrów długości ... (Goszczędza).

METR → **MET**.

MIASTO – ‘teren charakteryzujący się dużą intensywnością zabudowy, zamieszka-
kany przez ludność zatrudnioną przede
wszystkim poza rolnictwem’: *śmietnik ...
a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak te-
raz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś
... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce
wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko
śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły
sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag
ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych
śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na
... mieście ... (Rysiny); jeszcze kiedyś daw-
niej dawniej to tam babcie prababcie robiły
... na liściu chrzanu ... kładły tak^m osełke
kładły do koszyczka ... i szły do miasta ...
i te osełki miały poukładane w koszyczku ...
takim ładnym w ... białym jak kiedyś były
takie koszyczki ... nie takie od zbierania
ziemniaków ... i ludzie w mieście kupowali
takie osełki ... dawniej nie był tak torebek
foliowych jak teraz tyko ... na liściu ... je-
den liż od chrzanu umyty przykryty a drugi
oc spodu położony i tam masełko na tym ...
chrzanie ... liś taki zielony ładny ... (Stary
Budziszław).*

MIECH – ‘urządzenie służące w kuźni do
roznieciania ognia’: (Koło).

MIEDZA – ‘pas niezaoranej ziemi oddzie-
lający pola’: *miedza ... bo wóⁿziutkie to jes
... zostaje ... i tam ci nik nie orze ani jedyn
ani drugi ... [...] wyży jes ... (Dąbrowa); no
to miedzo^m sie oddzielało [pola] ... (Osiek
Mały); mieli takie ... takie nosidelka no po
prostu z materiału zwióⁿzane ... dziecioⁿt-
ko na plecach ... no jak widzimy dzisiaj
w Afryce pokazujó^m ... no i zawioⁿzane i już
... no albo matka na reⁿku nosiła ... no bo
przecież któż by jo^m wyreⁿczył? ... no ja tam*

*... ułożyła coś gdzieś tego ... no i pod mie-
dzo^m siedzielo i ... i kwiliło ... i ... jag umia-
ło sie przesuwac to sie przesuwalo a jag nie
to nie ... najadło sie ziemi ... umorusało sie
... (Tarnówka).*

MIELIĆ, MIYLIĆ, MYLIĆ – ZMIELIĆ –
‘rozdrabniać za pomocą odpowiednich
przyrządów, np. młynka czy maszynki do
mięsa’: *a mieⁿso [z zabitej świni] rozkła-
dane na takich połow... stoły prowizorycz-
ne na takich deskach ... były te stoły ... i to
mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam
... osobno stonine osobno żeberka osobno
nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabia-
no albo kaszanke albo kielbase mielono ...
albo zostawiano mieⁿso do spożywania ...
i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿ-
sa gotowane w słoikach ... przechowywane
w słoikach żeby ... były do spożywania ...
a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to
to mieⁿso jes przechowywane w innej po-
zycji ... (Stary Budziszław); [R1:] kotlet to
jez miⁿso mielone i ... [R2:] i doprawione
i ... [R1:] i op... obsmażone ... i jes kotlet
... mielony ... (Felicjanów); [R1:] no ...
w maszynce sie miesza ... gatunku mieⁿ-
sa tam sie wybiero miesza ... doprawia sie
i sie ... na... napycha w jelito ... [R2:] mie-
li sie najpirw to miⁿso ... [R1:] no ... mieli
sie ... i czy tam porcuje jeszcze na grubsze
drobniejsze siatki i sie napycha zaś w cien-
kie jelita ... i sie weⁿdzi ... i jest kielbacha
... (Felicjanów); [R1:] to-s wóⁿtroba ... let-
kie sie myli ... [R2:] gotuje sie najpierw ...
[R1:] gotuje sie a potem sie myli ... to przez
maszynke ... i sie wkłodo w kasze ... [R2:]
krew ... [R3:] [...] krew i sie znowu napy-
cha ... [R2:] i może być kasza...anka ... ta
z tyj zwykłej kaszy i ... [R3:] taterczy ... (Fe-
licjanów); [Jak robi się salceson?] [R1:] o!
... z ryja świnioka ... i ze serca ... tyż czsze-
ba gotować ... [R2:] z głowy ... nie ryja ...*

[R3:] *no ryj mo ... świnia mo ryj ... no ... czea tyż ugotowadź i ... obrac ...* [R1:] *no ...* [R3:] *a t... to sie mieli? ... nie? ...* [R1:] *nie ... kroi sie ... i skórki ze ... jak sie "ob... "od słoniny "od-rzyno te skórki no to sie kładzie w salsesón czyⁿs troszke ...* (Felicjanów); [Co to jest kotlet?] *no to schabowy na przykład może być ... czy z ... miylónego mieⁿsa ...* (Koło); [Jak robi się kielbasy?] *no mieli sie mieⁿso dodaje sie przyprawy ... pakuje sie w flaki ... i weⁿdzi sie i parzy ...* (Koło); *z surowego mieⁿsa [robi się kielbasy] ... pokrojonego lub zmielonego na grubych oczkach maszynki doprawionego i nabitego na flak ... we flak ...* (Koło); *no kotlet ... może być schabowy ... mielony ... jes ... jes z mieⁿsa ...* (Rzuchów); *ano kielbasy sie robi z ... miⁿsa świńskiego wołowiny ... ź cieleⁿciny z baraniny ... mieli sie i podaje różne ... potrawy ... i przyprawia je do smaku ...* (Rzuchów); *poślad to przeważnie ... mielono na otre^mby na pasze do zwierzot ...* (Nowe Budki).

MIELONE – ‘mięso zmielone w maszynce’: *o z geⁿsi przyda... bardzo sie przy... można było o! ... kre... udka ... te pałki kreⁿcidź na mielone ... pierśi robidź na kotlety ... gotować z rej... szyjki tam podrobów ... czar-nine tak^m zupe ... która bardzo jes ... a... kul... kulturalna ... w naszymy Polsce bardzo ... ludzie uważaj^m czar-nine ... no i pier... mieⁿso geⁿsi bardzo zdrowe jes ...* (Stary Budziszław); *czy na mielone to łopatka było do mielonek było ... i żeberka były osobno ... schab był osobny ... karkówka osobno ... nogi osobno ... słonina ... wszystko było osobno zrobione ...* (Rysiny).

MIELONKA – ‘wędlina z mięsa mielonego’: *czy na mielone to łopatka było do mielonek było ... i żeberka były osobno ... schab był osobny ... karkówka osobno ... nogi osobno*

... słonina ... wszystko było osobno zrobione ... (Rysiny).

MIESIÓ^NC – ‘jednostka czasu składająca się z 28–31 dni’: [R1:] *ciele to jes takie ... bardziej młodziutkie ...* [R2:] *młodziutkie ... zaraz po "ociele... ocienieniu a cielak to już taki który już co ... co już mo może z tydzień ... czy ze dwa ...* [R1:] *tak ... czy nawet ... ze dwa miesióⁿce ... to jeszcze mówio^m cielak ...* (Witowo).

MIESZAĆ, MISZAĆ, MIYSZAĆ – POMISZAĆ – WYMIESZAĆ, WYMIYSZAĆ – ZAMIYSZAĆ – ZMIEJSZAĆ – ‘łączyć coś, zmieniając położenie składowych elementów’: *no to był tyn krochmal ... [...]* *no to ... nawed robili z moⁿki ... pszennej gotowali ... z kartoflanej ... [...]* *no normalnie rozrobięś w garnuszku i jak sie woda gotowała to włożył i zagotowałeś ... [...]* *to było do wrzoⁿtku sie loło ... a żeby nie było grudków to sie w zimny wodzie rozrobiło [Aha, czyli najpierw w zimniej?] ale troche ... sie zimnej wody a tam sie garnek gotował na krochmal ... jak sie woda gotowała to sie wtedy włożyło pomiszało ... zamiyszało ...* (Barłogi); [Co to jest barłóg?] *no to brud jakiż jes ... jakież nieład ... wszystko nie na swoim miejscu taki barłóg jes zmieszane wszystko jes ...* (Barłogi); [Do czar-niny] *najlepsze so^m przecierane [kluski] ... mówio^m żelazne ... rozmaicie na to mówio^m ale przecierane z ziemniaków takie ... [...]* *no i ziemniaki sie ... struże czsze na tartce ... i potem sie sypie moⁿke sól ... wymiesza sie i na gotujoⁿco^m wode sie wrzuca w garnek ... i sie gotuje ...* (Barłogi); *kielbase [jak się robi?] ... no to ... pokroi sie mieⁿso ... potem sie doprawia różnymi przyprawami ... zostawia sie je na drugi dzień ... żeby ono tak doszło troche takim zapachem tych przypraw ... i na drugi dzień ... wlaⁿcza sie*

maszynke albo tako^m zwykło^m ... kreⁿcono^m albo na p... proⁿd ... i sie kreⁿciło ... potem sie wyra... przyprawiało i pieprz i sól i tam ... różnie jeszcze czosnek ... wymieszano dobrze to mieⁿso ... mielone ... (Stary Budziszław); a salseson to robi sie w inny sposób ... [...] przyprawia sie pieprzem majeranko^m wymiesza sie ... i nabija sie albo w długie flaki ... albo sie nabija w taki ... właśnie ten toból co nazywana jes żołoⁿdek ... tak ... w ten żołoⁿdek ... i wtedy ... go sie zaszyje ... no i kładzie sie do wody go sie gotuje ... po ugotowaniu ciepły wyjmuje sie ... pozostawia sie do wystudnieⁿcia ... a potem ... go go sie kroi ... jest z takó^m galaretó^m bo to mieⁿso wypuści takó^m galarete w środku ... i to właśnie tak jes wychodzi salseson ... (Stary Budziszław); domowy wyrób sera to było tak samo mleko postawiało sie kwa... żeby sie skwasilo dzień dwa skwasilo sie ... późni sie na małym ogniu postawilo garnek ... i od czasu do czasu sie mieszało żeby to ... z tego mleka tak zaczęła wyptywać ta[k] jakby woda ale to nie była woda tylko serwatka ... i tyn ser wtedy już było widać że tyn ... ser już go ... wtedy sie wykladało pomalu ... (Stary Budziszław); mieszało sie to wszystkie składniki [ciasta chlebowego] ale co jeszcze to ... nie pamientam ... na pewno ten kawalek ... ciasta z poprzedniego ... i na pewno moⁿke ... i na pewno wode ale co jeszcze to nie wiem ... tłuszczu na pewno nie ... to było chyba tylko to ... i jak sie to wszystko wymiyszało to sie zostawiało do wyrośnięcia ... (Dęby Szlacheckie); no drożdże i zakis sie dawało ... w barsz tak sie nazywało ... sie kisilo i sie dawało i z drożdżami sie ... mieszało i ... i sie zagniało ... i solilo sie ... i takie były no ... były ta... chlebek sie ... nieraz to i sie dawało tyż inne ... różnie i na mleku ... sie i na na ... maślance sie robiło chlebek tyż ... no różnie ... (Borki); [R1:] we wiadrze ... we wiadrze sie siekało

kartofle ... [R2:] kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ... [R1:] siekocz ... [R3:] i sie wylewa w koryto ... [R2:] i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ... [R3:] o! ... tak ... było ... [R2:] cięło sie na tym ... [R1:] "oset ... [R2:] na taki maszynie ... na drobno ... i to sie wszystko mieszało ... ładnie tym siekoczym we wiaderku i wiaderkim sie zanosilo do ... koryta ... (Felicjanów); [R1:] upuszczano [krew świni] ... żgano nożem do ... do teⁿtnicy ... [R2:] no i czea było miyszać ... czszepaczkó^m ... [...] [R1:] czszea było mieszać ... [R2:] mieszać ... [R3:] czszepaczkó^m ... czepać ... szybko czszepać ... żeby już ... [R2:] żeby wystygło ... [R1:] czszepaczkó^m lub koziołkim ... (Felicjanów); [R1:] no ... w maszynce sie miesza ... gatunku mieⁿsa tam sie wybiero miesza ... doprawia sie i sie ... na... napycha w jelito ... [R2:] mieli sie najpirw to miⁿso ... [R1:] no ... mieli sie ... i czy tam porcuje jeszcze na grubsze drobniejsze siatki i sie napycha zaś w cienkie jelita ... i sie weⁿdzi ... i jest kiełbacha ... (Felicjanów); kiedyś to gotowało sie ziemniaki ... i mieszało ze śrutó^m ... wlewało wody mie... i sie dawało [świniom] ... (Koło); [Żeby spuszczone krew nie skrzepla] czszea było żyły wy... wyklepać ... ryⁿkó^m sie miyszało ... (Koło); [Jak robi się kaszanke?] no ... gotuje sie te ... łepok ... skórki ... podroby i ... kasze ... dodaje sie przyprawy to sie razem miesza i sie ... te ... flaki daje i ... sie parzy ... (Koło); no to [=żarcie dla świń] sie wszystko miszo razem ... i sie ... rozlewa i im sie daje ... (Rzuchów); no salseson kłado^m ... w żołoⁿdko ... ozorki uszy ... chude miyⁿso ... gotuje sie ... kładzie sie ... tak aby ... aby ... no ... kładzie sie^m ... do ... do tego żołoⁿdka ... i tam ... ten ... jeszcze rosół żeby sie to wszystko wymiyszało i przyciska sie^m ... żeby sie spłaszczyl ... (Rzuchów); tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń

takó^m darn ... kawałki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿś była ... mieszana ... i to w formie sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wszęⁿdzie były te łoⁿki torfowe ... (Prucheniec).

MILA – ‘odmiana ziemniaków’: [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili^m to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili^m ... nie? ... [R1:] sadzili^m ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

MISZAĆ → **MIESZAĆ**.

MIYLIĆ → **MIELIĆ**.

MIYSZAĆ → **MIESZAĆ**.

MLECZ, MLICZ – ‘roślina polna o grubej łodydze i żółtych kwiatach’: [R1:] pobłójka ... oset ... teroz ... [R2:] mlicz ... [R1:] mlec ... tero jeszcze coś ... wiedziałam ... [R2:] to już rozmaite chwasty rosły ... (Grzegorzew); [Chwasty] pokrzywy ... perz ... mlec ... (Koło); [Chwasty] perz kamosa ... oset ... mniszek lekarski popo... potocznie zwany mleczem ... najgorsze chyba do wy... te... to so^m chwasty do ... do wyte^mpienia ... (Bogusławice); 33.

MLICZ → **MLECZ**.

MŁOCARNIA – ‘maszyna do młócenia zboża’: [Maszyna, która młóci zboże] no

kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któróm sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); (Sobótka).

MŁOCKA – ‘dawna, prosta maszyna do młócenia zboża’: [R1:] jo tobym powiedział że to była targonka ... a ty mówisz młocka... (Police Średnie).

MŁOCKARNIA – ‘maszyna do młócenia zboża’: jes to tak zwana młockarnia ... (Nowe Budki); [R1:] jo tobym powiedział że to była targonka ... a ty mówisz młocka... [R2:] jo mówię prosta maszyna to była młockarnia ... bo ... czy to była targanka czy to była młockarnia ... [...] [R2:] ale to była młockarnia bo nie było takiego poⁿicia ... jak targonka no to wisz ... były lepsze i gorsze ale ... [R1:] i nawet my miel... ty mioleś tó^m targonke ... [...] no ... tar... to takie ... czyli to lusy robiło takie ... [...] szarpało ci to ... nie prosto słóma tylko targonka ... i przez to nazwa targonka ... [R2:] dobra ... niech tak bydzie ... ale jakkolwiek sie to nazywało to i tak była młockarnia ... (Police Średnie); [R1:] [W maneżu] no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ... [R2:] duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ... [R1:] duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ... [R2:] prznosiły napeⁿd z dużego koła na ... [R1:] na wałek ... i wałek napyⁿdzał młoc-

karnie ... (Police Średnie); [R1:] *arfa to jes taka siatka do ... przy młockarni ... [R2:] albo do wiejki na przykład ... nie? ... [...]* do oczyszczania zboża ... (Police Średnie).

MŁOCKARZ – ‘osoba pracująca przy młóceniu zboża’: *przy młóceniu ... no ... młockarze ...* (Pruchenic).

MŁODY – 1. ‘nieistniejący wiele czasu’: *iskanie ... o! to jes bogata literatura na tyn temat ... za dawnych czasów ... posiadanie w głowie ... że tak powiem ... wszy ... czy jak? ... nie było niczym wstydlwym ... i jeszcze pamieⁿtam że moja mama opowiadała że jak była ... młoda ... to ... na przykład ... z dziewczynami siadały sobie ... w niedzielne ... popołudnie na ... przewróconym dźrzewie gdzieś tam ... przy drodze ... i nawzajem sobie ogłⁿdały ... włosy czy nie majó^m ... wszów ...* (Dęby Szlacheckie); *a to stare [ziemniaki] sie obiera a młode sie skrobie to chyba to bedzie ...* (Dzierawy); *to podbieraniem palcem sie m... młodych ziemniaków ... sie podbierało tak ...* (Dzierawy); *stare ziemniaki sie struże ... struże lub obiera ... młode ... no to ... no to raczej sie tak skrobie bo ... bo majó^m to^m skórke tako^m malutko^m ...* (Koło); *bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki majó^m stare ziemniaki ... a młode no to so^m młode maj... jes kruchutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczszeba by było za wiele noża ...* (Tarnówka); *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosióⁿ[t] ...* (Stary Budziszław); *no to kurczak ... młoda kura*

... to inaczy ... (Rysiny); *młode od geⁿsi ... goⁿska ...* (Rysiny); *stary zimniok który wypuścił ... rozmnożyły sie młode a stary zostoł ... a stary ziemniak zostoł ...* (Police Średnie); 2. ‘w określeniach wskazujących na wczesny wiek kogoś’: *no ... za moich młodych lad i ... i w ogóle już późni tego ... no to tak był ... gotowało sie żur ... gotowało sie polewki owocowe ... z ziemniakami ...* (Tarnówka); *od młodych lat ... pracowałam w gospodarstwie ... i do dzisiaj pracuje ...* (Stary Budziszław).

MŁODZIEŻ – ‘ludzie między okresem dzieciństwa i dorosłości’: *popularnymi zupami so^m ... zupa pomidorowa ogórkowa ... zupa dookoła ogródka ... na drugie danie ... no na pewno schabowe ... no ... i to nie wieprzowe tylko ... z drobiu ... bo młodzież teraz schabowych z wieprzowe... z wieprzowiny nie lubi ... no co jeszcze? ...* (Grzegorzew).

MŁODZIUTKI – ‘bardzo młody’: [R1:] *ciela to jes takie ... bardziej młodziutkie ... [R2:] młodziutkie ... zaraz po ^uociela... ocieleniu a cielak to już taki który już co ... co już mo może z tydziń ... czy ze dwa ... [R1:] tak ... czy nawet ... ze dwa miesióⁿce ... to jeszcze mówio^m cielak ...* (Witowo).

MŁOT – ‘duże narzędzie składające się z drewnianego trzonka i metalowego obucha’: *świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowe ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag jo^m uderzono w głowe to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ...* (Stary Budziszław).

MŁOTEK – ‘narzędzie służące do klepania kosa, składające się z drewnianego trzonka

i metalowego, obustronie ostro zakończono obucha: *to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ...* (Nowe Budki); ☞ 20.

MEŁÓCIĆ – OMEŁÓCIĆ – ‘oddzielać ziarno od reszty kłosa’: *wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczona na mufy ... i to sie obracała i sie wrzucało tako^m ... my mamy maszynne tako^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w innych maszynach sie kruszył groch ... tak ...* (Prucheniec); *cepy to re^mko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywoł ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ...* (Goszczędza); [Resztki kłosów na polu] *zbierało sie i zaś takim ... pałko^m sie je młóciło ...* (Grzegorzew); *omłócić ...* (Koło).

MŁYNEK – ‘maszyna do sortowania ziarna na lepsze i gorsze’: *wialnia ... albo młynek ...* (Prucheniec); *no to może być wialnia wzgleⁿdzie młynek ...* (Sobótka); (Nowe Budki); ☞ 70.

MNISZEK → **MNISZEK LEKARSKI**.

MNISZEK LEKARSKI – ‘roślina polna o grubej łodydze i żółtych kwiatach’: [Chwasty] *perz kamosa ... oset ... mniszek lekarski popo... potocznie zwany mleczem ... najgorsze chyba do wy... te... to so^m chwasty do ... do wyte^mpienia ...* (Bogusławice); ☞ 33.

MOC – ‘mierzalna sprawność silnika’: *plugi so^m obrotowe ... dwuskibowe czszyskibowe*

... w zależności od od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿgnika ... (Lubiny).

MOCNY – ‘trwały, odporny na zniszczenie’: *z przodu [wozu] zawsze był tylek taki ... zrobiony ... cińciejszy ... a z tyłu był jeszcze roz taki gruby bo ... mocniejszy był zawsze ... bo z tyłu no to zawsze może ... ktoś sie uderzyć czy coś to zawsze był silniejszy ... taki pamiⁿtóm ...* (Goszczędza); [R1:] *jak ktoś ... ktoż jez mocniejszy to może i kipe tam zbierać ... w kipe sobie [ziemiaki zbierać] ... bo kipa to jes znowu wiⁿksze jak kosz ... no to jes takie już ...* [R2:] *z dwoma uszami ...* [R1:] *ale ogólnie ... to były koszyki ...* (Police Średnie).

MOCOWAĆ – UMOCOWAĆ – ZAMOCOWAĆ – ‘przytwierdzać’: *czeba było to^m kose obsadzić ... [...]* *mocowało sie ... to^m kose razem z kosiskiem na ... tak zwanym pierścieniem ... [...]* *no ... wydaje mi sie żeby ... to kosisko sie nie ruszało ...* (Nowe Budki); *to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... przykładało sie i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy to jeszcze sie wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ...* (Prucheniec); *pałⁿki mocowano do kosiska ...* (Koło); [Obsadzić widły to] [R1:] *wbić ... i jeszcze wbić gwóźdź ... w ten ... w sztyl ...* [R2:] *w otwór czszeba wbić gwóźdź ... [...]* *zamocować dobrze ... żeby nie spadły ...* (Lubiny); [Zakładanie pałaków] *no kij wkładali do kosi i mocowali ... taki ... za roⁿczko^m kij ...* (Grzegorzew).

MOGIEŁA, MOGIŁA – ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’:

[R1:] *bo nichtórzy mówili kopiec nichtórzy mogiła ... no ... my tutaj na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewczuchów tam nig nie wiedziół co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogli ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słomó^m późnij zimió^m i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... [R1:] i jeszcze za liście czszeba było odrobiać ... [...] [R2:] jak chodzilim to z workim przeskoczylim przez ... przez ... no ... ty kanał i tak po... żeby nie widziół to tak po trochu pograbilim ... i ... no bo nie było czym przykryć ... nie? ... [...] [R1:] to już by było za mało zeby wy^mborek kłaś ... to wisz co? ... takie mielim prześcieradło takie duże i napakowalim takó^m ... tak złapoł za cztery narożniki to od razu weszło dużo na plechy i przez sad ... (Police Średnie); [R2:] no to kopiec ... inaczy mogiela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemió^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wy-parowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i tyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmar-zły ... nie? ... (Grzegorzew); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿś i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ład-*

nie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemió^m ... tó^m co sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi łeⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); kopiec ... mogiła ... mogiela no ... była no ... i późni sie przykrywało słomo^m i ziemió^m ... (Goszczędza); był wykopany taki dół ... na sztych ... jak szpodeł jes wysoki ... teraz ... ostatnio to ... właśnie my sypalim na wirzku ... ale kiedyś to ... kopało sie mogiela normalnie kopało sie ... i tam sie wsypywało [ziemniaki] ... (Goszczędza); bo kalonka to ... kalonka normalno jez na całej mogiele ... a te te ... wywieczszniki jak sie robiło to ... lufty sie nazywały ... lufty ... luft taki jak było gorⁿco to sie uchylilo ... i robiło lufty takie ... (Goszczędza).

MOGIŁA → MOGIEŁA.

MOTOR – ‘urządzenie napędzające maszynę po przetworzeniu energii elektrycznej, cieplnej lub mechanicznej’: [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczey kierat ... i była taka maszyna ... w któró^m sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka*

... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec).

MOTOREK – ‘urządzenie napędzające maszynę po przetworzeniu energii elektrycznej, cieplnej lub mechanicznej’: cepy ... późni była ta ... tako maszyna ... warmianka sie nazywała ... i napeⁿdzana na motorek ... taki ... nie? ... mały ... o! taki ... no i ... późni to już kombajn ... (Goszczędza); cepy to re^mko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywoł ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ... (Goszczędza); no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miol taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... (Goszczędza).

MOTOWIDŁO – ‘część maszyny do koszenia, która zgarnia zboże na element tnący’: [Snopowiązałka składa się] z kosy ... stołu motowidła ... i aparatu wioⁿżoⁿcego chyba ... (Koło).

MOTYKA – ‘ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów, składające się najczęściej z prostokątnego ostrza i drewnianego trzonka’: graca ... no nie wim ... różnie ... różni nazywali pewno ... motyka bardziej jes chyba prawidłowo ... (Dęby Szlacheckie); motyka ... [...] to inaczy graczka ... (Koło); (Grzegorzew); (Bogusławice); (Dąbie); (Powiercie).

MÓWIC – 1. ‘używać słów, by przekazać to, co się myśli, czuje’: [R1:] nie wszyscy solili [masło] ... [R2:] to jak kto chcioł ... [R1:] bo solone szybci sie starzało mówili ... (Witowo); krowa žre ... [R2:] no g... nie mówisz ... mówili że krowa tyż jy [...] i przeżuwa potym ... (Witowo); bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki mają^m stare ziemniaki ... a młode no to so^m młode maj... jes kruchutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczszeba by było za wiele noża ... (Tarnówka); nie pamiⁿtóm ... jak to sie mówiło ... bo óny [=gęsi] geⁿgały tak ... ale jak ... jak sie je przywoływało to ... (Koło); a pacz wiedziałam ... wiedziałam bo to ... babka jeszcze mówiła nieraz ... ale co to ... co to było? ... ty gadzino ty ... ale ... (Koło); ja w tej chwili mam perlice ... czszy perlice ... rano niesamowicie krzyczó^m ... jag one wrzeszczó^m ... już sie rozwidnieje to już te perlice krzyczó^m ... ale czszymam dla wnuczek bo tylko ... babciu bo dostaam jajka ... nie wiedziałam że to perlice ... te jajka ... i mi wysiadły sie czszy ... i ony tu były latym bo u mnie so^m całe lato ... nie? ... to tego ... to mówi babciu tylko naszych perliczek nie wyrzucaj ... albo nie zabijaj czasami ... nie? ... bo ja im tam nie pokazuje że zabijam kurczaki ... czy tam coś ... (Rysiny); no to sie dłużyj mówiło prrrr! ... no ... bo tak to pomału pomału pr pr pr! ... no to on wolnio wolno a prrrr! i stanął ... (Dąbrowa); mówiło sie że sie orze w zagon [kiedy zaczyna się orać od środka] ... (Osiek Mały); 2. ‘nadawać nazwę lub używać nazwy czegoś’: [R1:] haczyg inaczy ... [R2:] haczyki takie były ... specjalne ... [R1:] albo grzebadło ... pogrzebiacz ... mówili ... no ... no godali ... [R2:] tak ... no ... [R3:] pogrzebacz ... (Grzegorzew); no przewaźnie zupy [jadano na obiad] ... zupa pomidorowa ...

ż... zupa grzybowa ... zupa jarzynowa ... zupa tam jakaś grochówka ... pozywajoⁿc grochówke ... kasze ... kiedyś to sie mówiło ... teraz to krupni^g a kiedyś sie mówiło kasza z kartoflami ... no ... bo to tak sie mówiło kiedyś ... niy? ... (Rysiny); lane kluski pozywajoⁿc kiedyś ... jag na jajku ... niy? ... [...] jajko moⁿka ... to lane kluski ... to jag u ... u nas tak sie mówi ... (Rysiny); [R1]: to nazywali ścioⁿgaczka ... [R2]: czy "odcioⁿ-gaczka ... no jak tam kto mówił ... zależało jak tam kto mówił ... (Witowo); no ser ... no no no... inaczej mówi... można mówić twaróg ... (Witowo); metalowy preⁿt do poruszania to ... [...] to był tyn ... haczyk ... ha... no haczyk mówili ... (Dzierawy); no to ... sóm szumy ... a nieraz jak tego to tam mówili ... sobie po in... inaczej szumowiny ... (Tarnówka); [Kobieta za kosiarzem] zbiera ... tak zwane wioⁿzki ... i wioⁿże snopki ... [...] mówiono na nio^m zbieraczka ... (Bogusławice); tera zimniaki sie mówi ... jak sie nazywało? ... kartofel sie mówiło ... (Borki); a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ... (Osiek Mały); no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); pyry tyż mówiły ... niktórzy ... pyry kartofle ... (Goszczędza); [R1:] no ziemniak ... [R2:] albo kartofel ... [R1:] albo pyra ... zależy gdzie ... [R2:] w Poznaniu to pyry mówió^m ... [R1:]

poznańskie pyry ... my jesteśmy w Wielkopolsce to znaczy że pyry ... (Police Średnie).

MRÓWKA – ‘niewielki owad żyjący pod ziemią, uważany za pracowite zwierzę’: [Robaki w domu] pchły ... muchy ... mrówki ... (Dąbie).

MUFA – ‘łącznik rur, rodzaj cylindra’: wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿgły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczona na mufy ... i to sie obracała i sie wrzucało tako^m ... my mamy maszynie tako^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m maszyno^m ... to sie nie kruszył ... bo w innych maszynach sie kruszył groch ... tak ... (Prucheniec); no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿ-dzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miał taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... i taki długi paz miał no bo tyn do ... dźrzewa żniⁿćcio to tam mo może ze czszy metry ... a tamtyn to miał może ze szeż metrów długości ... no i był przy maszynie na ... założony na mufe i ... i ón sie tak chodził po ty mufie tag jak tero ... (Goszczędza).

MUR – ‘ściana’: no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ... (Osiek Mały).

MUSZCZKA – ‘rodzaj osełki służącej do ostrzenia kosy’: muszczka ... (Prucheniec).

MYLIĆ → MIELIĆ.

MYSZ

MYSZ – ‘niewielkich rozmiarów gryzoń pasożytujący w gospodarstwach’: *myszy* ... (Felicjanów); *myszy i szczury* ... (Koło); (Babiak); (Rzuchów).

MYSZKA – pieszcz., ‘niewielkich rozmiarów gryzoń pasożytujący w gospodarstwach’: (Rzuchów).

MYSZOK – ‘najwyższa część stodoły (pod dachem), na którą wkładało się wymłócone snopki’: [R1:] *no może i tak ... myszok tag mówili ... tam że upychało ...* [R2:] *jaż najwyży ...* [R1:] *się upychało pod ... pod s... szczechó^m tak ... o! ...* (Dąbrowa).

NABIC – ‘osadzić, umocować coś w czymś’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tyn ^uobuch ... te te ...* [R2:] *no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ...* [R1:] *ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ...* [R2:] *no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby oni sie zaraz nie ...* [R1:] *kliny takie ...* [R2:] *no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad...* *ła ta siekiera ...* (Felicjanów).

NABIJAĆ – ‘umieszczać coś w czymś, wypełniać coś czymś’: *kaszanke robi sie z mieⁿ-sa ... znaczy z podrobów ... tak? ... gotowanych ... czyli mogo^m być płuca skóry ... serce ... podgardle ... i kasza ... przyprawa ... i krew ... i nabija sie we flak ...* (Koło); [R1:] *salceson robi sie z mieⁿsa gotowanego ... i nabija sie w ... kałdun? ... dobrze mówie? ... tak ... i w grube ...* [R2:] *grube jelita można też? ...* [R1:] *można ... no zależy jak kto tam ... robi ... i przyciska sie później ... czymś cieⁿżkim żeby ...* [R3:] *wystyгло ...* [R1:] *żeby zastyгло tak ...* (Koło); *a salseson to robi sie w inny sposób ...* [...] *przyprawia sie pieprzem majeranko^m wymiesza sie ... i nabija sie albo w długie flaki ... albo sie nabija w taki ... właśnie ten toból co nazywana jes żołoⁿdek ... tak ... w ten żołoⁿdek*

... i wtedy ... go sie zaszyje ... no i kładzie sie do wody go sie gotuje ... po ugotowaniu ciepły wyjmuje sie ... pozostawia sie do wystudnieⁿcia ... a potem ... go go sie kroi ... jest z takó^m galaretó^m bo to mieⁿso wypuści takó^m galarete w środku ... i to właśnie tak jes wychodzi salseson ... (Stary Budziszław).

NACIO^ŃĆ → CIO^ŃĆ.

NADAWAĆ SIE – ‘być użytecznym do czegoś’: [R1:] *młode były ziemniaczki a stary ... stare były ...* [R2:] *a niktóre zgniły ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde ...* [R1:] *możno nawet ... my to na to mówilim kapcie ... bo to już były takie nagnite to stare kapcie ... ale tak sie mówiło? ...* [R2:] *ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ...* [R1:] *jo wim ale niktóry były takie ...* [R2:] *ale to sie nie nadawały już do do jedzenia ...* [R1:] *ani do jedzynia ani do spasyinia ...* (Police Średnie).

NAGNITY – ‘o warzywach i owocach: częściowo zgniły, zepsuty’: [R1:] *młode były ziemniaczki a stary ... stare były ...* [R2:] *a niktóre zgniły ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde ...* [R1:] *możno nawet ... my to na to mówilim kapcie ... bo to już były takie nagnite to stare kapcie ... ale tak sie mówiło? ...* [R2:] *ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ...* [R1:] *jo wim ale niktóry były takie ...* [R2:] *ale to sie nie nadawały już do do jedzenia*

... [R1:] *ani do jedzynia ani do spasynia ...* (Police Średnie).

NAGRABIĆ → GRABIĆ.

NAJMOWAĆ – ‘czasowo użytkować czyjąś własność za odpowiednią opłatą’: *pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo^m ilość ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniaków nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ...* (Stary Budziszław).

NAJPRZÓD – ‘najpierw, w pierwszej kolejności’: *no przed orko^m głe^mboko^m to czszeba najprzód zrobić podorywkę ...* (Osiek Mały).

NAKLEPAĆ → KLEPAĆ.

NA KRZYŻA – ‘tak, że elementy zachodzą na siebie prostopadle’: *no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i to^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzięś i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym pocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym*

.... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... to^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tego ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); kierzynka była do robienia masła ... dziś sie nie robi tego masła ... a dawniej to było ... okroⁿgła taka drewniana beczulka ... w tej beczulce był ... kij okroⁿgły taki jak do szczotek zamiatania ... i na dole była ta taka klapeczka na krzyża przybite ... (Stary Budziszław).

NAOSTRZYĆ → (OSTRZYĆ).

NAOSZCZYZYĆ → (OSTRZYĆ).

NAOSZCZYĆ → (OSTRZYĆ).

NAPEND – ‘energia powodująca ruch jakiegoś urządzenia’: [R1:] [W manieżu] *no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ... [R2:] duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ... [R1:] duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ... [R2:] przenosiły napeⁿd z dużego koła na ... [R1:] na wałek ... i wałek napyⁿdzał młockarnie ...* (Police Średnie). → NAPEND OWSIANY.

NAPEND OWSIANY – żart., ‘koń – odżywający się m.in. owsem, wykorzystywany jako siła pociągowa’: [R1:] *manyz ... to był ... to było takie urzoⁿdzenie które ... koń cioⁿgnył ... chodził w kółko sobie ... [...] napyⁿdzał ... [R2:] napyⁿdzany tym ... napeⁿ-dem owsianym ... to znaczy sie koniem ...*

[R1:] *no ... chodził se tak w kółko ...* (Police Średnie).

NAPE^NDZAĆ, NAPI^NDZAĆ – ‘powodować ruch, działanie jakiegoś urządzenia’: *cepy ... późni była ta ... tako maszyna ... warmianka sie nazywała ... i napeⁿdzana na motorek ... taki ... nie? ... mały ... o! taki ... no i ... późni to już kombajn ...* (Goszczędza); *manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnió^m zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzó^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszynie ... ta... tako ... ja wim ... przekładnia to była ... “ojciec to by ci może lepiej wytłumaczył bo on to widzioł właśnie ... może wi ... po prostu jak to sie nazywało ... nie? ... taki lon był ... i tyn lón sie kreⁿcił w przekładniach ... i to napyⁿdzało to^m maszynie ... co tam ...* (Goszczędza); *no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ...* (Goszczędza); [R1:] *manyż ... to był ... to było takie urzoⁿdzenie które ... koń cioⁿgnył ... chodził w kółko sobie ... [...] napyⁿdzał ...* [R2:] *napyⁿdzany tym ... napeⁿdem owsianym ... to znaczy sie koniem ...* [R1:] *no ... chodził se tak w kółko ...* (Police Średnie); [R1:] [W maneżu] *no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ...* [R2:] *duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ...* [R1:] *duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ...* [R2:] *przenosiły napeⁿd z dużego koła na ...* [R1:] *na wałek ... i wałek napyⁿdzał młockarnie ...* (Police Średnie).

NA POKOS – ‘tak, że skoszone zboże układa się na polu’: *koszenie na pokos ... i koszenie na ściane ...* (Koło).

NAPY^NDZAĆ → **NAPE^NDZAĆ**.

NARZE^NDZIE – ‘materialny środek umożliwiający wykonanie jakiejś czynności’: [R1:] *brony ... bo to pod koⁿtem koni jeszcze ... tak? ... jak koniami ... bo teraz ... to na przykład so^m inne narzeⁿdzia ... agregaty czy coś takiego ... nie? ... no a to wcześniej no to brona ...* [R2:] *tera só^m agregaty uprawowe ...* (Lubiny).

NASADA – ‘rękojeść, trzonek siekiery’: (Babiak).

NASIONKO – zdr., ‘ziarno’: *jak widać było że ciasto [na chleb] urosło ... to sie dzieliło na poszczególne bochenki ... my w piecu chlebowym piekliśmy ... to chyba zależało od pojemności pieca po prostu ... my piekliśmy szes czy siedem takich dużych sporowych bochenków ... mama jeszcze jak podzieliła te ... bochenki ... te te to całe ciasto na bochenki ... to chyba smarowała czymś na wierzchu ... może wodą po prostu ... i sypała makiem albo mieliśmy jeszcze tak zwaną czarnuszkę ... to so^m takie nasionka czarne ... ładnie pachnoⁿce ... i tyż posypowaliśmy tym ...* (Dęby Szlacheckie).

NASIONO – ‘ziarno’: *tutej na Brudzyniu przecież widzioleż jak tam rosły ... całe w ogóle te plantacje tegó ... no to zrywali te szyszki ... i to był tyn chmiel ... te nasiona ...* (Police Średnie).

NA SKŁAD – ‘tak, że skiby dokłada się do wcześniej wyoranego grzbietu na środku składu’: [Orka] *na skład ... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstajo^m dwie bruzdy wtedy ...* (Osiek Mały); [Orka *na skład*] [R1:] *to ... to sie ... zagania na ... na te tego*

... [...] [R2:] *tak ... żeby ... po prostu takie zagony były ...* (Dąbrowa).

NA SZAGE – ‘na ukos, ukośnie’: [R1:] *w poprzek albo wzdłużkę [się bronowało] ... i wzdłużkę ... i w poprzek się robiło ... i ...* [R2:] *a zboża to jeszcze ... jak bronowaliśmy to na szage ... żeby zruszyć ziemię ...* [R1:] *ale ... wzdłużkę ... w poprzek ... na szage no i tam ...* [R2:] *zboża ... tego po prostu ... jak miało ...* [R1:] *jag już zasiane ... jak zasiane ...* [R2:] *jag nawóz się rozsiewa ... to ... szage ... szagó^m bronowali ...* [R1:] *no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ...* (Dąbrowa).

NA ŚCIANE – ‘tak, że skoszone zboże układa się na stojącym’: *koszenie na pokos ... i koszenie na ściane ...* (Koło); *koszone zboże na ściane układało się na nieskoszonym zbożu ...* (Koło); *to tak kiedyś [zboże] kosili na ściane i dopiero odbierali ... na garstki i się wio^mzało żyto ...* (Grzegorzew).

NATURALNY – ‘pozbawiony sztucznych, chemicznych dodatków’: *jag my piekliśmy chleb w piecu chlebowym na wsi ... to nie dodawaliśmy drożdży tak jak to się dzieje dzisiaj bo chyba się dzisiaj drożdże dodaje do ciasta tylko ... tak zwany zaczyn ... czyli to był zostawiony ... zostawiona cze^ś ... ciasta z poprzedniego chleba jakby ... nie? ... nie piekło się ... chlebów ... bochenków ... z całego ciasta tylko kawaleczek się zostawiało ... i późni jak się zarabiała nowe ciasto ... to tyn kawaleczek dodawało się do ... nowe^ygo ciasta ... i to funkcjonowało tak jak drożdże ... ciasto rosło ... na naturalnym zaczynie było takie ... bez żadnych dodatków ... ulepszczy i spulchniaczy ... i cudowaczy ...* (Dęby Szlacheckie); [R1:] *no gnojówka ... naturalny to jes gnojówka ...* [...] *ścieka ... takie te płynne z gnoju*

ściekajo^m ... i to jes gnojówka ... [R2:] *no ... płynne nawóz tak ...* (Dąbrowa); *no rzemień ... no to było ... z naturalnej skóry robione ...* (Osiek Mały).

NAWOZIĆ – ‘użyźnić glebę’: *no przede wszystkim czszeba je [=warzywa] posiać ... odpowiednio najpierw odpowiednio ziemię nawozić posiać ... w czasie suszy podlewać ... no i potem nastę^mpujo^m zbiory ...* (Bogusławice).

NAWOŻENIE – ‘użyźnianie gleby’: (Babiak); (Koło).

NAWÓZ – ‘substancja zawierająca składniki odżywcze sprzyjające rozwojowi roślin’: *był [popiół] z torfy ... czy z dźrzewa ... no to był dobrym nawozem na pole ...* (Tarnówka); [R1:] *no gnojówka ... naturalny to jes gnojówka ...* [...] *ścieka ... takie te płynne z gnoju ściekajo^m ... i to jes gnojówka ...* [R2:] *no ... płynne nawóz tak ...* (Dąbrowa); [R1:] *w poprzek albo wzdłużkę [się bronowało] ... i wzdłużkę ... i w poprzek się robiło ... i ...* [R2:] *a zboża to jeszcze ... jak bronowaliśmy to na szage ... żeby zruszyć ziemię ...* [R1:] *ale ... wzdłużkę ... w poprzek ... na szage no i tam ...* [R2:] *zboża ... tego po prostu ... jak miało ...* [R1:] *jag już zasiane ... jak zasiane ...* [R2:] *jag nawóz się rozsiewa ... to ... szage ... szagó^m bronowali ...* [R1:] *no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ...* (Dąbrowa); [R1:] *[Przygotowanie ziemi] pod warzywa? ... no to ... no normalnie ... mogó^m być na oborniku na nawozie to lepi nie ... na oborniku ... i skopie się ogródek ... i proste ... i brona ... jedzimy ...* [R2:] *no ... szpadel i ... i jedziem ... no ...* (Police Średnie).

NAZWA – ‘słowne określenie czegoś’: *chwasty to só^m różne ale czy nazwy chwa-*

stów to jo wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty só^m i taki... rumianek dzi-ki taki tyż rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to só^m chwasty ... (Borki); [R1:] brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] włóczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny); nazwy to dokładnie nie wiem ale po to sie go [=pa-wąż] zakładało i przywioⁿzywało ... powrozym żeby ... siano nie spadło ... (Nowe Budki); [Ziemniak bez oczka] był bezu-żyteczny i szed na spalenie ale czy w ogóle jako^mż nazwe miały to ja wim? ... (Police Średnie); my już zrezygnowali ... nie sady-my ... kartofli ... ale só^m tero ... to już so^m całkim nazwy jakieś takie ... (Police Średnie); no to obcinka no inaczej nie było no obcinalim liście [buraków] i to wszystko ... to była tylko obcina i nic wiⁿcy ... inny na-zwy nie było ... (Police Średnie).

NAZWAĆ – ‘nadać nazwę lub użyć nazwy czegoś’: [Potrawy z gotowanych ziemni-aków] kluski śloⁿskie ... pyzy ... prażuchy ... nazwane też ... dziadami ... (Bogusławice); łóżko? ... rama ... ram... no zależy tyż jakie łóżko teraz so^m różne budowle ... ale ja bym to nazwaa że to jest rama lub stelaż ... na to kładzie sie materac ... no to jes ... to jes chy-ba całość ... (Koło); kołyska to też jes tym ... tak ... teraz nie ... też ... prostokoⁿtne ... też prostokoⁿt taki jakby pudełeczko ... z ... taki ... i ... z ale zamias ... zamias nówek ma po prostu zaokroⁿglono^m tako^m ... tako^m to^m podstawie ... takie jakby ... kojarzy mi sie to z saniami ... takie płozy ... i po prostu żeby dziecko ... można było ... bujać ... żeby mogło ... mogło sobie zasnoⁿć ... [...] no to ja to tak nazwałam jak od sań ... że płozy

... ale takij pewności do końca nie mam ... (Koło).

NAZYWAĆ – ‘nadawać nazwę lub używać nazwy czegoś’: [R1:] to nazywali ścioⁿgaczka ... [R2:] czy "odcioⁿgaczka ... no jak tam kto mówił ... zależało jak tam kto mówił ... (Witowo); [R1:] żeby zrobił sie ser to w tym samym garnku w którym sie ogrzewa ... tak podgrzewa do tego stopnia żeby nie za moc-no boby sie zrobiło ... kaszka ... kaszkowa-te ... a ... w tym naczyniu w którym sie ... [R2:] no późni a żeby ser ... że było to ... to nawet w si... na jakimś siteczku [odlewano serwatkę] czy na czym ... [R1:] a późni to sie ... późnij to duszłak ... przeważnie ... [R2:] no ... czy na durszłaku ... czy ... [R1:] durszłak nazywali najwieⁿcy ... bo to nie sitko tylko dusz... na duszłak sie wylewa ... [R2:] ale różnie ludzie robili i w sitku te^ż ... (Witowo); [R1:] no taki jak ... dekielek był ... [R2:] podchlyb... podchlybek czy jakoś to nazywali ... [...] czy przyklibek ... tak jakoś to nazywali ... (Witowo); woda po ugoto-waniu ziemniaków ... ziemniakach ... [to] zlewki ... no zlewki ... bo to kiedyś taky nazywali do ... do wylewania psom ... (Dzie-rawy); serwantka ... takie były ... kredynsy kiedyś w ścianach ... córka ... normalnie w ścianach ... i tam były za szkłym wszy-sko i tam ... kładzione było ... a ... w su-mie jak takie schowanko było ... no ta-ak my tam nazywamy schowanko ... a kiedyś to była tako ... [Komory nie były?] komory nieko... komórki ... o! ... komory takie ... takie pozwane ... (Grzegorzew); mojda ... [...] to było ... materiał ... w ... cukier sy-pałaż w materiał zawioⁿzane było i kładłaś do buzi i jak ssoł [dzieciak] ... bo słodkie było i spokojny był ... no ... to moje to nazywali ... (Grzegorzew); som to szumowiny lub burzyny ... ja to nazywam i tag i tak ... zależnie co mi przyjdzie do głowy ... (Koło);

zupe pomidorowo^m i ogórkowo^m w zasadzie no to jes tak ... na tej samej bazie co rosół ... tak ... tyl... tylko że ... załóży jak ... jak rosół robie ja głównie z kurczaka ... to tutaj na przykład przy zupie pomidorowej czasami robie taki wywar na mieⁿsie ... na mieⁿsie wieprzowym ... znaczy ... do pomidorowej i do ogórkowej na mieⁿsie wieprzowym ... z tym że jag już mam w tym momencie jak mam ten wywar no to no to ... zrobiony i taki jakby rosół ... to do tego dodaje na przykład koncentrat pomidorowy ... nastę^mpnie ja to nazywam zaklepuje to śmietano^m ... i ... i w zasadzie to jes cały przepis na zupę pomidorowo^m ... (Koło); jest poszewka na kołdre ... powłoczka na poduszke ... prześcieradło ... no i też ... jes taka mała poduszka ja nazywam jasiek ... i to jes poszewka też na jaśka ... (Koło); to to jest żóttko ... a białe to jes białko ... po prostu ... nazywane ... jes białkiem ... (Koło); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamieⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był nastę^mpujoⁿcy ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczyszmywano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdzone ta-ak szynki właśnie boczki ... były po prostu weⁿdzone ... w jakimś ... ja pamieⁿtam mój dziadzius to zawsze weⁿdził właśnie ...

dźrzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do weⁿdzenia właśnie dźrzewa ... dźrzewa owocowego ... (Koło); do dużego naczynia ... to znaczy nazywano to kopanka ... sypano moⁿke ... zalewano wodo^m ... dodawano sól ... potem zakwas ... zagniatano to i formowano ... jak ciasto wyrosło ... formowano bochenki chleba ... (Bogusławice); graca ... no nie wim ... różnie ... różni nazywali pewno ... motyka bardziej jes chyba prawidłowo ... (Dęby Szlacheckie); tako^m przegorode sie nazywało ... wiesz co ... bloⁿg ... (Osiek Mały); no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... (Prucheniec); no to wyⁿdzarnie były takie nazywane no ... (Koło).

NAZYWAĆ SIE – ‘mieć swoją nazwę’: kiedyś sie nazywało „Białe Jeleń” mydło ... [...] szare ... tak ... i sie nazywało „Białe Jeleń” ... to był ... [...] to był ... super ... już nie jes taki jak był kiedyś ... bo mój moⁿż musi robić duży piany z mydła takiego ... właśnie tego szarego ... bo ma stawy chore ... no to ... już jez inny ... ale to „Białe Jeleń” ... i w dalszym cioⁿgu ten „Białe Jeleń” ... i szare też jeszcze mydło ale przeważnie ... jes mydło ... kiedyś sie myło mydłem ... (Rysiny); no żeby je [=noże] naoszczyć ... były takie ... so^m ... tera to szpilka sie nazywa ... do na... tek... albo jeden od drugigo ... (Rysiny); [R1:] [Kierzynka jest] taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ... [R2:] z drewna ta... z takich klepek dżewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ... [R1:] stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...] [R1:] w środku taki ubijok ... [R2:] tłuczek sie nazywoł ... [...] i sie ... wlało śmietane do te... do ty beczulki i tym tłuczkiem sie tak długo po... czszepało że aż sie zrobiło masło ... (Wito-

wo); była wsypa ... to sie nazywało wsypa ... czerwono ... tako żeby nie przepuszczala pirza^o ... pirze były darte ... kacze lub gyⁿsie ... i potem ... w to^m poszwe żeś ... w tom wsype żeś ... wkładała zaszywała ... i powłoke sie na to ubirało ... poduszki tak samo ... no ... wymiary tam były takie a nie inne ... no "osimdziesiąt" na dziewięⁿdziesiąt ... siedemdziesiąt na siedemdziesiąt każdy miot swoj^m ... (Grzegorzew); y tak że wyczszepane to ... na tym si... przetaku to pierze ... przedarte ... było wsyspywane w poszew ... [...] we wsype ... wsypa ... wsypa sie nazywało ... i w tą sype ... wsype ... wsypane było ... i no ... no i ... i to całe było ... i było ciepłe i fajnie i ... (Tarnówka); [W ogrodzie były] przeważnie bratki ... róże ... pe... nie pelargonie tylko te ... te duże wysokie ... jak sie nazywały? ... no różne i ... kwiaty były takie ... przeważnie ... takie polne wieⁿcy były ... nie jak teraz takie różności ... (Rysiny); maciora sie kiedyś ... nazywało na to ... że to jez maciora z małymi ... prosiakami ... nie? ... z prosiⁿtami ... (Rysiny); no przede wszystkim [uprawiano] ... ziemniaki kapuste ... ogórki bo to było na zime konieczne ... wszyscy mieli ... no i na pewno ... te te ... marchew pietruszke ... o! groch jeszcze był ... wszystkie odmiany ... pamiⁿtam że był ... i fasola i groch zielony ... i taki ten gruby bób czy jak sie tam to nazywa ... dynie ... natomiast nie było na pewno tych ... takich jak dzisiaj tam tych kabaczków wszystkich ... rzodkiewki też nie pamiⁿtam żeby u nas była ... nawet chyba nie wim czy sałaty ... sioliśmy ... raczej takie ... z dawnych czasów ... tradycyjne ... (Dęby Szlacheckie); podbieraczka ... podbiyra [zboże] no podbira sie tak sie to u nas nazywało ... podbiyraczka to była ... (Dęby Szlacheckie); [R1:] no od ... od kwiatka taki ... tak nazy... [R2:] no właśnie to sie to ... urywa i ... sie ... wsadza żeby ... [R3:]

żeby rosło to sie nazywa ablegierka ... (Grabów); taterka biało kwitnie ... i na gryczanó^m kasze to jes ... wiesz? ... to jes z tatarki ... taterka sie nazywo ... tak ... (Borki); siyrp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie daw... półokroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka a ón był taki półokroⁿgły ... i ścinały nawed ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ... (Borki); tera zimniaki sie mówi ... jak sie nazywało? ... kartofel sie mówiło ... (Borki); takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam spływa ... i z tego beczkowóz bierze ... [...] no to jes taki s-ilos sie to nazywa do gnojow[icy] ... (Dąbrowa); cepy ... późni była ta ... tako maszyna ... warmianka sie nazywała ... i napeⁿdzana na motorek ... taki ... nie? ... mały ... o! taki ... no i ... późni to już kombajn ... (Goszczędza); bo kłónice to só^m te ... co kładziesz deski [w wozie] na to ... te ... to konice sie nazywajo^m ... kónice ... (Goszczędza); [R1:] no bo tu ... w kółku rolnicznym mieli ... [...] [R2:] no to wszystkie były ... warmianki sie naz... [R1:] eskaery no przecież ... warmianka sie nazywała ... (Police Średnie); [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzilim to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzilim ... nie? ... [R1:] sadzilim ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

NERKA – ‘narząd parzysty produkujący mocz, może służyć jako surowiec na potrawę; [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... że-

bra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿ-troba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów).

NIUC NIUC! – ‘okrzyk wydawany, by przywoływać świnie’: (Rysiny).

NOC – ‘część doby po zachodzie słońca, kiedy jest ciemno’: *była taka soda ... i to sie dowalo ... gotowało sie pranie ... pościel sie jak sie ... najprzód sie na noc zmoczyło ... potem sie prało ... i gotowało sie jeszcze ... pościel ... tó^m ... w takich kotłach ... sie gotowało ... i sie znowu płukało ... ze dwa razy i ... krochmal ... (Barłogi); do przygotowania chleba? ... no mówiłam ci ... jak sie kisi ... kisiło sie najprzód żurek ... na na chleb ... późni sie zarabialo na bułke takó^m ... na noc ... i óno wyrosło ... i sie na drugi dzień dopiero zarabialo chleb ... (Borki); [R1:] były takie ... sie nazywały odcioⁿgaczki ... to ... tak ... tak wygloⁿdały ... [R2:] to była taka ... taka kaneczka ... i było takie okieneczko na boku ... [R1:] szklane ... [R2:] i sie tam wlewało mleko ... wpuszczalo sie do studni boⁿdź gdzieś tam do zimnej wody ... i sie mówili ... [...] wybi-ja sie śmietana ... przeważnie jag na noc ... krowy sie na wieczór wydoiło to na noc do rana to sie wyb... wysto... wybiła śmietana ... było widać ... [R1:] ustała sie śmietana ... wyszła na wierzch ... [R2:] było widać ... w tym okieneczku było widać ile jest śmietany wiyⁿc albo sie zebralo wazó^wkó^m ... albo sie spuściło taki kranik był ... [R1:] albo był taki kureczek ... taki kurek odkreⁿcany że ... [...] [R1:] tu zlatywało mleko a późni już jak uchodziło to śmietana ... bo na wierzku śmietana była to zostawała ... (Witowo); ile sie tam udało wyⁿgla kupić ... bo ... z wyⁿ-głem to ... było ... też sie szło jednego dnia po południu żeby na drugi dzień do połu-*

dnia kupić weⁿgiel ... i sie cało^m noc pilnowało geesu ... (Tarnówka).

NOWOCZESNOŚ – ‘postęp’: *świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiejsiej to jez nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabiao^m i to (Stary Budziszław).*

NOWOCZEŚNIE – ‘postępowo; inaczej niż było wcześniej’: *no to teraz kiedyś były [gli-niane] a teraz nie robió^m tylko plastiki ... no ... nowoczesnie wszystko ... [...] doniczki ... (Grabów).*

NOWY – 1. ‘nieistniejący wiele czasu’: *jag my piekliśmy chleb w piecu chlebowym na wsi ... to nie dodawaliśmy drożdży tak jak to sie dzieje dzisiaj bo chyba sie dzisiaj drożdże dodaje do ciasta tylko ... tak zwany zaczyn ... czyli to był zostawiony ... zostawiona czeⁿść ... ciasta z poprzednie-go chleba jakby ... nie? ... nie piekło sie ... chlebów ... bochenków ... z całego ciasta tylko kawałeczek sie zostawiało ... i późni jak sie zarabialo nowe ciasto ... to tyn kawałeczek dodawało sie do ... nowe^ogo ciasta ... i to funkcjonowało tak jak drożdże ... ciasto rosło ... na naturalnym zaczynie było takie ... bez żadnych dodatków ... ulepszczy i spulchniaczy ... i cudowaczy ... (Dęby Szlacheckie); 2. ‘nieużywany’: [Przy cedzeniu mleka] [R1:] to było ... niektórzy ... sitko i w sitko kładli takó^m ... przeważnie pieluszke nawet bo to najlepiej zostawało ... [R2:] to ... tetrowe takie były pieluchy to ... to to były najlepsze ... [R1:] pieluchy tetrowe to ... nowe pieluchy ... (Witowo).*

NOŻYK – zdr., ‘narzędzie z ostrzem i trzonkiem służące do krojenia, cięcia, przebija-nia’: *no to nożyk ... mówimy ... (Barłogi); to jez jakiż nożyk spreⁿzynowy ... (Grzego-*

rzew); *były nożyki do ścinania liści* [buraków] ... *na takim długim czoszunku i sie szło ... i ciach ciach ciach ...* (Goszczędza).

NÓŻ, NÓŻ – ‘narzędzie z ostrzem i trzonkiem służące do krojenia, cięcia, przebijania’: *upuszczano* [krew świni] ... *żgano nożem do ... do teⁿtnicy ...* (Felicjanów); [R1:] *no s... parzono je [=kopyta świni] w...e wodzie ... wrzoⁿcy ... i ścioⁿgano je nożym ... albo haczykim jakim ...* [R2:] *takim haczyki były ... takie takie ... taki lijeg mio... był do skrobano i ... na końcu takie zagiⁿcie było ...* (Felicjanów); *czszeba świnię ogłuszyć ... później pod lewó^m łopatkę wbić nóż ... przeciwⁿc teⁿtnice i wypuścić krew ...* (Koło); *jeśli chodzi o racice świń no to były ścioⁿgane nożym po oparzeniu ... wcześniejszym ...* (Koło); [Sierść z zabitej świni usuwano] *nożym albo z... tym ... goroⁿco^m wodo^m i nozym ...* (Koło); *bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki majó^m*

stare ziemniaki ... a młode no to so^m młode maj... jes kruchutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczscheba by było za wiele noża ... (Tarnówka); *no wieⁿc czyszmano miske przy tej szy... szyji i ta świnią jak była przewa... przewróciła sie i leżała ... no to jag ukłuto nożem to czyszmano nisko miske tako^m ... i ... mało^m ... i ... co naleciała w te miske ta krew to wlewano do wiadra ... i w wiaderku czszepaczko^m czszepało sie żeby nie zgrupio... pogrupiła sie ... a w małych ilościach odbierano ... to^m krew ... tu ze szyi ...* (Stary Budziśław); *to może być hebel albo nożem krojono [kapustę] też ...* (Bogusławice); *tasak ... tasak tyż był ... to był taki długi nóż ...* (Police Średnie); *nóż ...* (Barłogi); *chleb kroi sie nożem na desce drewnianej ...* (Grzegorzew); *nóż czszeba było naostrzyć ...* (Grzegorzew); (Adamin); (Rysiny).

NÓŻ → **NÓZ**.

O

OBCINA – ‘usuwanie liści buraków’: *no to obcinka no inaczej nie było no obcinalim liście [buraków] i to wszystko ... to była tylko obcina i nic wiⁿcy ... inny nazwy nie było ...* (Police Średnie).

OBCINAĆ – ‘skracać lub usuwać całkowicie włosy lub podłużne elementy’: [Pędziel robiono] *z włoski ... [...] z włoski ... to konia ogona ... z grzywy ... obcinało sie koniowi ogon grzywe i z tego sie robiło ...* (Barłogi); *wszawica ... była bardzo popularna ... tak że albo obcinano włosy albo ... te wszy z włosów i gnidy wyjmowano ... [...] iskanie ...* (Bogusławice); *no to obcinka no inaczej nie było no obcinalim liście [buraków] i to wszystko ... to była tylko obcina i nic wiⁿcy ... inny nazwy nie było ...* (Police Średnie); [R1:] *buraka broleś w ryⁿ-ce i tasakim go ... [R2:] były takie tyż jo nie wim jak sie nazywało ... [...] na kólkach co tak sie pchało ... nie? ... [...] i liście normalnie obcinoleś ... [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przeciąleś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odrzrucoleś ... na przykład szedleś to nie robileż jedny redliny tylko z jedny stróny wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś środkiem ... wszystkie liście uklodoleś na ty... [R2:] *tasak ... tasak tyż był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tegó co jo pamiⁿtóm to były takie**

na kiju ... tyż ... noże ... [...] wyrwało sie z zimi ... tasakim sie obciło i ... liście na bok ... a to na kupe ... nie? ... a te co już mieli ... no na cukier zakontraktowane ... no to oni już musieli niży obcinać ... [R1:] niży obcinali no i zbirali te liście na kiszonki ... (Police Średnie).

OBCINKA – ‘usuwanie liści buraków’: *no to obcinka no inaczej nie było no obcinalim liście [buraków] i to wszystko ... to była tylko obcina i nic wiⁿcy ... inny nazwy nie było ...* (Police Średnie).

OBECNIE – ‘teraz, współcześnie’: [Czynności podczas sianokosów] *przeczeszowanie ... i składanie ... a obecnie ... no to w... suszenie ... i baloty ...* (Prucheniec); [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któró^m sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ...* (Prucheniec).

OBECNY – ‘teraźniejszy, współczesny’: *dawniej macało sie kury ... no żeby spraw-*

*dzidź ile kur codziennie niesie jaj ... w obecnych czasach ... nie maca sie kur ... ile jajeg jest ... w koszach ... gdzie kury znoszo^m ... tyle sie przynosi ... (Stary Budziszław); *pie-li sie je [=ziemniaki] ... redli ... no i w tej chwili w obecnych czasach stosuje sie jakies opryski ... (Bogusławice).**

OBĘJŚCIE – ‘podwórze i zabudowania gospodarskie’: *ale czeⁿsto sie zdarzało że ... kura sobie gdzieś tam ... znalazła miejsce i poza ... kurnikiem gdzieś tam ... w obejściach sobie ... uwiła gniazdo i ... i tam ... wysiadynała ... po prostu jajka ... swoje młode ... (Koło); [Ubiór kobiety] *garsonka ... na głowe kapelusz ... botki na nogi ... trepy na nogi ... przy obejściu przy domu ... (Dąbie).**

OBJEMKA – ‘rodzaj uchwytu, obręczy zaciskanej dokoła mocowanego przedmiotu’: *to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... przykładało sie i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy to jeszcze sie wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ... (Pruchenic); *kose wkładano ... przykładano do kosiska i zakładano to^m objemke ... wbijano klin i ... to było ustawinie ... (Sobótka); 63.**

OBKASZAĆ – ‘kosić skrajny pas jakiegoś terenu’: [Brzegi pola] *obkaszano koso^m ... (Koło).*

OBKASZANIE – ‘koszenie skrajnego pasa jakiegoś terenu’: [Obecnie kosy używa się] *na przykład do obkaszania drzew ... do słupów elektrycznych ... (Koło).*

OBKŁADAĆ – ‘układać dookoła’: *stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie bro-*

zyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ... (Pruchenic).

OBKŁODKI – ‘deski w wozie konnym przystosowanym do przewożenia ziemniaków’: (Dąbrowa).

OBLECIEĆ – ‘oderwać się od czegoś, odzielić, tu: oczyścić’: [R1:] *spodobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od ... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie właściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie z piosku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... (Police Średnie).*

OBOK, ^UOBŁOK – ‘unoszący się w powietrzu kłęb pyłu lub gazu’: *dym ... no co to? ... ciemny ob[ł]ok ... nie ... to ... powstajoncy przy paleniu sie weⁿgla ... no żar chyba ... nie im ... co to ... (Dzierawy); *ciemny “obłok? ... dym ... smog ... inaczy ... no w tej chwili to smóg ... a tutaj to dym ... (Grzegorzew).**

OBORA – ‘pomieszczenie lub budynek, w którym trzyma się zwierzęta (krowy, owce, świnie itd.)’: *owce? ... no tyż w oborze ... [...] konie to w stajni ... inaczy no ... ale to só^m obory takie były ... i to tak samo ... obora sie mówiło ... w stajni ... w oborze ... (Koło); [Pomieszczenie dla gęsi] *no to jakież musi być ... stodoła pusta albo obora duża jakaś ... albo w zagrodzeniu so^m też na powieczszu ... (Grabów); były zamki**

były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnoⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknęty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ... (Tarnówka); [R1:] tak ... polewali goroⁿco^m wodo^m ... jag już zdechła to polewali goroⁿco^m wodo^m ... i później skrobali ... [R2:] no ... [R1:] jak oskrobali to myli ... pomy... wymyli całó^m tó^m świnię ... później ... [R2:] powiesili ... [R1:] no ... [R2:] powiesili w^uoborze na takim ... [R1:] hakach ... (Felicjanów); [R1:] wywożono [zwierzęta] na targowiska ... [R2:] jak wszed ktoś do obory to ... [...] no ale ni było można wprowadzać obcych ludzi do obory ... [...] a czemu? ... [R1:] nieszczęⁿście przynosili ... (Felicjanów); za oboro^m ... (Dąbrowa); [R1:] kupka [oborniku] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potym widłami sie rozszczoⁿsało ... [R2:] przyzma ... obornika czyli gnoje ... [R1:] przyzma to jes ... no jak sie wywozi z obory na dużo^m przyzme ... nie? ... a takie na polu ... to kupki ... (Lubiny).

OBORNIK – ‘naturalny nawóz powstający ze zmieszanej ściółki i odchodów zwierząt gospodarskich’: no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzięⁿś i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki

sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym pocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi łeⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... dawniej ... to czsza było wzięⁿś ... ścierke ... umyć krowie wymie żeby nie było to to wymie brudne od piasku czy ... nawet ... ubrudzone ... tag od obornika czy jag leżała na brudnej ściółce ... (Stary Budziszław); gnojownik ... [...] miejsce na którym składa sie obornik ... (Osiek Mały); no to albo sie mówi roztrzoⁿsacz ... obornika ... lub rozrzutnik ... (Osiek Mały); [R1:] [Przygotowanie ziemi] pod warzywa? ... no to ... no normalnie ... mogó^m byđż na oborniku na nawozie to lepi nie ... na oborniku ... i skopie sie ogródek ... i proste ... i brona ... jedzimy ... [R2:] no ... szpadel i ... i jedziem ... no ... (Police Średnie); gnój albo obornik ... (Dąbrowa); [Co to jest gnojownik?] [R1:] taki s-ilos gdzie sie ... [R2:] zbiór obornika ... [R1:] zbiornik w którym ... no ... pływo takie ... zrobiony z betonu jes ... [R2:] wyrzucio sie gnój na ... (Dąbrowa); na równo sie rozszczoⁿsa każdo^m kupke [obornika] żeby było równo na polu ... (Dąbrowa); przyzma ... obornika ... (Lubiny); (Babiak); (Koło).

OBOWIÓ^NZKOWY – ‘konieczny’: [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burokach to obowióⁿzkowe było ... bo przeciz jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centrymetrów ... no a reszta ... precz ... (Police Średnie).

OBRACAĆ SIE – ‘poruszać się dookoła swej osi’: manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnió^m zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszynie ... (Goszczęda).

OBRADLAĆ – ‘obsypywać ziemią niższe części rośliny za pomocą radła, zasypując chwasty’: gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wyrывa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradlało i chyba ... to redlenie miało za zadanie obsypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ... (Dęby Szlacheckie); pług odkłada skibe ... a radło robi rajke ... i obradla ... (Osiek Mały).

OBRADLIĆ → RADLIĆ.

OBREDLIĆ → RADLIĆ.

OBRE^NCZ, OBRY^NCZ, ^UOBRE^NCZ – ‘przedmiot w kształcie okręgu, który służy do przytrzymywania, ściskania czegoś’: a jeszcze pamieⁿtam żelaźniok właśnie ... my mieliśmy żelaźniok ... to miał zelaźne koła ... takie obreⁿcze ... dźrzewiane koła

i o... były to ... żelaznymi obreⁿczamy ... dookoła były na wierzku ... jak koło było ... wisz tak? ... to na wirzku była tako żelazno obryⁿcz ... i to ... było koło ... (Goszczęda); to jes koło dźrzewiane ... to to so^mte ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywajó^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było tyż dźrzewo ... a tu w środku to było ... tyż tako tako ... nie było na przykład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było tako tako ... tyż było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jakby rurka ... w środku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... a tu na wierzku to była ta ... blaszane ... a to sie nazywało ... czekej no ... to blaszane sie nazywało ... ach kurde mole ... nie tarcze ani nic ... ^uobryⁿcz ... obryⁿcz te blaszane ... to co na wirzku było właśnie ... to obryⁿcz ... blaszane była ... żelazno no ... nie blaszane ... żelazno ... no i te ... i mówie ... te ... szprychy były dźrzewiane i ... (Goszczęda); [R1:] no to koło drewniane ... obryⁿcz i szprychy ... [R2:] piasta jeszcze jes tutej ... nie? ... [...] [R1:] tu jez obryⁿcz tu so^m szprychy a tu jes w środku no można powiedzieć że to jes piasta ... tu je... ona ma tu wisz? ... bo to wisz? ... była drewniana obryⁿdź ona ma tu na rysunku [...] że na te drewniane obryⁿcze później jeszcze były nakładane te metalowe ... te te obryⁿcze to właściwie były metalowe ... (Police Średnie); [R1:] żelaźniok ... oj nie zapómnne jag my pojechalim po żelaźniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzygni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu ... musielim sami se dorobiać ... no i jedzimy do domu w połowie drogi żelaźniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jechali nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zaklinowane

a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... [R1:] spadła ... [R2:] obryⁿdź leży gdzieś za wozym kawoł ... i to wiesz? ... na samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to słyhać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piosku to nie było słyhać ... jak kaminie gdzieś były to było słyhać ... [R1:] było słyhać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie); 55.

OBROK – ‘pasza dla koni’: *obrok to jes ... paszia do koni ... [...] sieczka ... sieczka inacy ... (Koło).*

OBROTOWY – ‘wyposażony w element obracający się’: [Typy pługów] *no konny ... dwuskibowy czszyskibowy ... zwykły ... obrotowy ... (Osiek Mały); no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajom^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiaarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na walki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); pługi so^m obrotowe ... dwuskibowe czszyskibowe ... w zależności od od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿgnika ... (Lubiny).*

OBRY^NCZ → **OBRE^NCZ**.

OBRYWAĆ – ‘szarpiąc, oddzielać coś od czegoś’: *jak sie rwało liście to zawsze ... mama mówiła moja ... tylko nie wyrzywej serca ... bo wiesz ... żeby te boczne liście ob-*

rywać ... a co rośnie ... w buraku ... tak ... do góry ... to jes serce zawsze ... w środku jes serce ... (Goszczędza).

OBSADZAĆ – ‘mocować coś w czymś albo na czymś’: *no widły ... na przykład szpadle szypy ... łopaty ... graczki ... wszystko sie kiedyś obsadzało ... (Goszczędza); obsadza sie widły ... (Lubiny).*

OBSADZANIE – ‘czynność łączenia metalowej części widel z trzonkiem’: (Osiek Mały); (Police Średnie); (Lubiny).

OBSADZIĆ – ‘umocować coś w czymś’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tyn ^uobuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszczeczke taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ... (Felicjanów); czeba było to^m kose obsadzić ... [...] mocowało sie ... to^m kose razem z kosiskiem na ... tak zwanym pierścieniem ... [...] no ... wydaje mi sie żeby ... to kosisko sie nie ruszało ... (Nowe Budki).*

OBSYPANIE – ‘naniesienie ziemi na niższe części rośliny’: *gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wyrzywa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradlało i chyba ... to redlenie miało za zadanie obsypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ... (Dęby Szlacheckie).*

OBUCH, ^UOBUCH – ‘tępa strona metalowej części siekiery’: *obuch ... (Koło); kiedyś kiedyś to ... uderzali jakimis^s ... obuchem ... w głowe świni ... i zagłuszali ... i spuszcza^lli krew ... i już ... było po niej ... (Felicjanów); [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes**

tako ... w tyn ^uobuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekierze ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... (Felicjanów); [Opisać zabijanie świni] no dostaje obuchem w głowę i ... krew jes puszczana z żyły i ... (Koło); no to nakładali ... nakłada sie jedno na drugie wbijajⁿc do oporu do obuchu ... oszczsze do obuchu ... (Rzuchów); (Babiak); ☞ 23.

OCIP, ^UOCIP – ‘komenda wydawana koniowi, by szedł w prawo’: (Dąbrowa).

OCSADZAĆ – ‘oddzielać młode osobniki od matki, np. prosięta od maciory’: knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿ-drami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... to sie zostawia takiego wieprza i on właśnie tag roś... a ... to jes taki knur ... a wieprz to jes win... taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie wzywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budziszław).

OCSADZIĆ, ODSADZIĆ – ‘oddzielić młode osobniki od matki, np. prosięta od maciory’: to só^m warchłoki ... można je ocsadzić [od maciory] ... (Felicjanów); odsadzić ... (Koło); odsadzić ... żeby nie ... [prosięta] nie ssały już mleko bo ju[ż] só^m wiⁿksze ... (Rzuchów); (Babiak).

OCZKO – 1. ‘niewielki otwór o okrągłym kształcie’: z surowego mieⁿsa [robi się kiel-

basy] ... pokrojonego lub zmielonego na grubych oczkach maszynki doprawionego i nabitego na flak ... we flak ... (Koło); 2. ‘zagłębienie, z którego wyrastają kielki ziemniaka’: sie odrzucało [ziemniaki] bez oczka ... niezdolne do sadzenia było ... (Goszczędza); kroilo sie [ziemniaka] ... [...] na dwie czeⁿści ... czy na czszy ... w zależności ile tam oczków było ... [...] oczka to só^m kielki ... które tam ... no wypuszczają^m ... puszczają^m kielki ... (Police Średnie).

ODBIERAĆ – ‘podnosić zboże, żeby związać je w snopek’: to tak kiedyś [zboże] kosili na ściane i dopiero odbierali ... na garstki i sie wioⁿzało żyto ... (Grzegorzew).

ODGRODZIĆ → (GRODZIĆ).

ODKŁADAĆ, ^UODKŁADAĆ – ‘o pługu: ciąć ziemię na skiby i odwracać je’: [R1:] “odkłada to odkłodnia ... [...] a to ryje ... [R2:] aha ... lemiesz pod... [R1:] a “odkłada to tego ... [R2:] no no ... to odkłodnia ... (Dąbrowa); pług odkłada skibe ... a radło robi rajke ... i obradla ... (Osiek Mały); radło radli ... a pług odkłada rozumisz ziemie normalnie do ... na bok ... (Lubiny).

ODKŁADNIA, ODKŁODNIA – ‘część pługa odwracająca i odkładająca skiby’: [R1:] [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiysz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:] lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa); [Odkłodnia] i przewraca o! ... i zagarnia ... (Dąbrowa); [R1:] “odkłada to

odkłodnia ... [...] a to ryje ... [R2:] aha ...
 lemiesz pod... [R1:] a "odkłada to tego ...
 [R2:] no no ... to odkładnia ... (Dąbrowa);
 [Pług składa się] [R1:] no z ramy ... z tych
 ... [R2:] lemiesz ... [R1:] lemiesz ... od-
 kładni ... co tam jeszcze? ... odkładnia ...
 no i ... i ten zaczep do ... do cioⁿgnika ...
 takie takie ... śruba cyentralna jeszcze loⁿ-
 czoⁿca ... [R2:] koło ... te co chodzi ... [R1:]
 no koło też ... koło też ... co je czyszma pług
 na ... [R2:] na ziemi ... (Lubiny).

ODKŁADNICA – ‘część pługa odwracająca
 i odkładająca skiby’: (Osiek Mały).

ODKŁODNIA → **ODKŁADNIA**.

ODKUWAĆ – ‘kując, nadawać odpowiedni
 kształt’: [Kowal] no to musiał kuć ... odku-
 wać ... na goroⁿco wszystko ładnie odkuwać
 ... [...] pod konie ... pod każdego konia była
 inna podkowa ... nie? ... [...] nie hartowało
 sie ... boby peⁿkl ... (Koło).

ODLATYWAĆ – ‘o przedmiotach mar-
 twych: poruszać się w powietrzu po wpra-
 wieniu w ruch przez człowieka’: dobrze
 uszykowane kosisko ... kosisko no właśnie
 ten ten kij to kosisko ... no żeby to tam ...
 zakładali jeszcze jakieś tam pałⁿk taki ...
 no to tyle ... zakładali taki pałⁿk żeby to
 dobrze ... od... ta trawa czy zboże od... od-
 latywało ... tak ... (Prucheniec).

ODMIANA – ‘rodzaj, gatunek’: no przede
 wszystkim [uprawiano] ... ziemniaki kapu-
 ste ... ogórki bo to było na zime konieczne
 ... wszyscy mieli ... no i na pewno ... te te ...
 marchew pietruszke ... o! groch jeszcze był
 ... wszystkie odmiany ... pamiⁿtam że był ...
 i fasola i groch zielony ... i taki ten gruby
 bób czy jak sie tam to nazywa ... dynie ...
 natomiast nie było na pewno tych ... takich
 jak dzisiaj tam tych kabaczków wszystkich

... rzodkiewki też nie pamieⁿtam żeby u nas
 była ... nawet chyba nie wim czy sałaty ...
 sioliśmy ... raczej takie ... z dawnych czasów
 ... tradycyjne ... (Dęby Szlacheckie); [R1:]
 [...] jak tero byłem w któryś dzień w sklepie
 ... normalnie ... kamień był w tym ... w tych
 kartoflach ... [R2:] nie no ... no przecież ...
 kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy
 ktoż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo
 że poleciał do ziem... [R1:] a jo jag jo zaro
 ... kaminia wiesz tego w ryⁿke wziętym do
 kierowniczi ... jo mówie co to za odmiana?
 ... dla jaj ... nie? ... (Police Średnie); [R1:]
 o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współ-
 czesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero
 ... co my sadzili to już tero ni ma ... nie?
 ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były ura-
 ny lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ...
 epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie?
 ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe
 jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co
 miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej
 czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili
 ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe
 ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

ODPAD – ‘resztki, to, co niepotrzebne’: dla
 świń można szy... przygotowywać w róż-
 nych postaciach żarcie ... można dawać ta-
 kie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma
 ... różne sosy chleby ... niepotrzebne ziem-
 niaki ... (Stary Budziszław).

ODPAROWAĆ – ‘usunąć parę z czegoś’:
 [R1:] kalonka to [w kopiec] rure sie wkło-
 dał-albo sie najpierw ... nie zasypywało sie
 do końca zimie ... [R2:] [...] nieroz to sie
 nawet zostawiało tako^m woⁿski taki woⁿski
 pasek ze słomy żeby ta ... odparowały ...
 (Police Średnie).

ODPARZENIE – ‘uszkodzenie skóry po-
 stałe w wyniku obtarcia lub przegrzania’:

[Zakładane na nogi] *skarpety ... a za dawnych czasów onuce ... [...] no ... żołnierze w onucach chodzili ... [...] to jes ... kwadratowy kawałek ... flaneli przeważnie ... który w zastę^mstwie skarpety ... kładło się napierw onuce zakładało się jedno drugie i zawijało się dookoła i kładło się w but ... podobno było bardzo ... [...] bardzo ciepło i ... i bardzo dobrze się ni... nie dostawało się żadnych odgniotków ... ni... odparzeń ... nicego ... no ...* (Dęby Szlacheckie).

ODRDZEWIACZ – ‘preparat czyszczący z rdzy’: [R1:] *stary pług to złom ... [R2:] to czszea wymini^dz leziesz bo leziesz najpryⁿdzy sie ... r-za ... no ... a tam reszte no to można oczyścić odrdzewiaczym ... tam reszte cieci [=części] a pu [=pług] ... leziesz czszea wymienić żeby był naoszczszony i ... i orał ...* (Dąbrowa).

ODRO^MBYWAĆ – ‘oddzielić coś od czegoś rąbaniem’: *z pótuszy sie odró^mbuje kawałki to jez ró^mbanka ...* (Koło).

ODSADZIĆ → **OCSADZIĆ**.

ODWIAĆ → (WIAĆ).

OD-ŻYWIAĆ – ‘dostarczać w jedzeniu składników potrzebnych do rozwoju’: [R1:] *chszeba karmić [krowę] ... [R2:] dobrze od-żywiać ... [R1:] dobrze od-żywiać ... no i po prostu wtedy kiedy sie ocieli daje mleko trzeba jó^m wydoić ... [R2:] jaka karma ... tak... takie i mleko też ... [R1:] no ... chszeba doić żeby miedź mleko żeby ... korzystać z ni ...* (Witowo).

OGIER – ‘samiec konia zdolny do rozrodu’: (Koło).

OGŁUSZYĆ – ‘pozbawić przytomności poprzez uderzenie’: *chszeba świnię ogłuszyć ...*

później pod lewó^m łopatke wbić nóż ... przecioⁿc teⁿtnice i wypuścić krew ... (Koło).

OGON, ÓGÓN – 1. ‘tylna część ciała zwierzęcego, zwykle wydłużona i wąska, służąca zwierzętom do machania, a ludziom m.in. w celach spożywczych’: [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] *matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); *świński ogon ...* (Babiak); 2. ‘u ptaków pęk piór w tylnej części ciała’: [Jakie są rodzaje piór u kury?] [R1:] *dłuż... skrzydloki lot... lota ... [R2:] i pierze ... [R3:] puch tyż ma ... o! ... kaczką ... [R1:] kaczką ... gyⁿsi to majo^m puch ale nie kura ... [R2:] ale loty to ma ... [R1:] loty to majo^m ... [R2:] i pióro ... no i pióra takie normalne ... [R1:] a u... kogut to mo znowu takie zakryⁿcóne ... w ógónie ... (Felicjanów); [R1:] [kogut od kury różni się] grzebieniem i ogonem ... ogon mo taki ładny ... [R2:] no i jaj nie niesie ... (Felicjanów); [Kogut od kury różni się] ogonem ... i grzybieniem ... (Koło); *no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jes tak szynka ... boczek żebra golonki nóżki ogon schab ... (Rzuchów); kogud jes taki ... sie prezentuje ... ni... ma duże pióra ... zwiszajoⁿce z... na ogonie ... i duży grzebiń ... z piórami i ...***

pieje ... (Rzuchów); *no [kogut] ma ... ma łeb tak samo jak kura y skrzydła ogon ... no i drapki ... no i drapcie i pieje ...* (Rzuchów); *bażant to je... ma bardzo pieⁿkne upierzenia pióra w ogonie ... bardzo kulturarne ... z długim ... długim takim ogonem ... bażant jes takie ... ptak dziki ... no ... mało przechowywane w gospodarstwach wieⁿcyj tag na ... na luzie jes wychowywany ... w samotności ...* (Stary Budziszław); 3. ‘włosy wyrastające z tylnej części ciała niektórych zwierząt, np. konia’: [Pędziel robiono] *a z włosia ... l... ^uod ty te ... brało sie ... ^uod konia siche z ogona ...* (Adamin); [Pędziel robiono] *z włoski ... [...] z włoski ... to konia ogona ... z grzywy ... obcinało sie koniowi ogon grzywe i z tego sie robiło ...* (Barłogi); *no przeważnie peⁿdzie robiony ... z sierści ... nie z sierści tylko z tego ... z konia ... ucinano ... [...] z tego ogona ... no i tam byli tacy którzy to potrafili zrobić takó^m szczotke ...* (Rysiny).

OGONOWY – ‘przyrządzony z ogona’: [Do czego wykorzystywano świński ogon?] *do ugotowania zupy ogonowej ...* (Koło).

OJCIP – ‘komenda wydawana koniowi, by poszedł w prawo’: [Co mówiono, żeby koń poszedł w prawo?] *nie wiem czy to beⁿdzie dobrze ale ojcip ...* (Osiek Mały); [R1:] *ojcip w prawo a ... a ...* [R2:] *ksewie w lewo ...* [R1:] *ksebie ... czy jak ...* [R2:] *a jag ja mieszkalam tam w Olinie to była hejta wišta ... hejta wišta wio ... no wio! to do przodu ... nie? ...* (Lubiny).

OKO – ‘część ciała służąca do patrzenia’: *a salsesón to robi sie w inny sposób ... kroi sie se... gotuje sie ... do garka sie kładzie ... serca ozory świńskie sie kładzie ... uszy sie kładzie ... wszystkie oczyszczone ... tak ... i ... kładzie sie ... można włożyć*

... głowe świniaka ... powydłubuje sie oczy wszystko sie ładnie powyczyszcza ... (Stary Budziszław).

OKÓLNIK – ‘teren ogrodzony, na którym w lecie przebywają świnie’: (Babiak).

OKRE^NCAC – ‘owijać coś czymś’: *no szynke to sie tam pekluje ... potym jo^m sobie okreⁿ-ca sznurkim i sie wyⁿdzi ...* (Rzuchów).

OLCHA – ‘krzew lub drzewo o jajowatych, ząbkowanych liściach; też: drewno tego drzewa’: *do weⁿdzenia śliwka mówio^m ... olszyna ... olcha ... dobra jes ... do do weⁿdzenia ... brzoza ... bo ... jabłonka jeszcze ... że to taki ma specyciczny zapah i ... i dlatego takie dźrzewa dawniej używali ... a teraz so^m takie środki weⁿdzenia ... w zakładach ...* (Stary Budziszław).

OLSZA – ‘krzew lub drzewo o jajowatych, ząbkowanych liściach; też: drewno tego drzewa’: [Od czego zależało dobre wędzenie?] [R1:] *od drewna ...* [R2:] *od ilości ... od jakości dźrzewa ... olsza była najlepsza ...* (Felicjanów).

OLSZYNA – ‘drewno olchy’: *do weⁿdzenia śliwka mówio^m ... olszyna ... olcha ... dobra jes ... do do weⁿdzenia ... brzoza ... bo ... jabłonka jeszcze ... że to taki ma specyciczny zapah i ... i dlatego takie dźrzewa dawniej używali ... a teraz so^m takie środki weⁿdzenia ... w zakładach ...* (Stary Budziszław).

OMŁÓCIĆ → MŁÓCIĆ.

ONUCA – ‘szeroka tkanina służąca do owijania stopy, która dawniej zastępowała skarpetę’: [Zakładane na nogi] *skarpety ... a za dawnych czasów onuce ... [...] no ... żołnierze w onucach chodzili ... [...] to jes ... kwadratowy kawałek ... flaneli prze-*

ważnie ... który w zaste^mpstwie skarpety ... kładło się napierw onuce zakładało się jedno drugie i zawijało się dookoła i kładło się w but ... podobno było bardzo ... [...] bardzo ciepło i ... i bardzo dobrze się ni... nie dostawało się żadnych odgniotków ... ni... odparzeń ... nicego ... no ... (Dęby Szlacheckie); (Powiercie).

OPAŁ – ‘materiał, którym ogrzewa się pomieszczenie’: [R1:] skład na opał ... no ... [R2:] składnica opałowo ... godali ... (Grzegorzew); to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na łoⁿce kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć się żeby nie zmokło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opałem ... (Tarnówka).

OPAŁOWY – ‘przeznaczony na opał’: [R1:] skład na opał ... no ... [R2:] składnica opałowo ... godali ... (Grzegorzew).

OPATKA → ŁOPATKA.

OPRYSK – ‘środek ochrony roślin stosowany w postaci rozpylanej’: no to albo je [=chwasty] wryrywamy to znaczy pielimy ... a jeżeli mamy jakieś wolne miejsca ... kupujemy środek i dajemy opryski ... żeby spalić ... i wtedy mamy czysto^m ziemię ... (Stary Budziszław); [Chwasty usuwano] za pomocom oprysków lub wryrywania ... (Stary Budziszław); *pieli sie je* [=ziemniaki] ... redli ... no i w tej chwili w obecnych czasach stosuje się jakieś opryski ... (Bogusławice).

OPRYSKIWAĆ – ‘stosować oprysk’: no czszeza opielić ... i opryskiwać ... od chwastu

... pola ... (Borki); *sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzylim reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło się ... później się hakało graczko^m ... nie opryskiwało się tylko hakało graczko^m ... a jesczy ja pamieⁿtam jak zbirałim stonke ... z kartofli ... na polach ... sie zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... dzieci ze szkoły na przykład chodziły do szkoły ... to ... był taki dzień ... i ślim dzisiaj do tego na ... na zbieranie stonki ... dzieci chodziły ze szkoły nawet chodzili ... ze szkoły i zbierałim stonke w ziemniakach po redlinach chodzili każdy ... pozbirałim ... no ... i późni sie kopało ... (Goszczędza).*

OPRZO^NTAĆ – ‘wykonywać codzienne prace przy zwierzętach hodowlanych’: dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało się w wiaderkach ... i nosiło się wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnię ... (Stary Budziszław).

OPRZÓ^NTANIE – ‘wykonywanie codziennych prac przy zwierzętach hodowlanych’: *od oprzóⁿtania krów* [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... a jak też takie jakieś z...

zgniłe jakieś zielone tam trawsko miała czy jakieś ... zniszczone łąki od ziemniaków wysuszone ... nie miała takiego przyzwoitego jedzynie to potem tyń smak mleka też był taki nie...prawkłowy no i tyń smak sera tyż taki potem wychodził ... (Stary Budzislaw).

OPYLACZ – ‘narzędzie rolnicze służące do obsypywania ziemniaków, złożone z kilku zamontowanych równolegle lemiesz, służące do zwalczania chwastów i spulchniania ziemi’: (Osiek Mały); (Lubiny).

ORACZ – ‘orzący mężczyzna’: (Lubiny).

ORAC – **ZAORAC** – **ZORAC** – ‘przygotowywać glebę przed siewem, używając pługa’: [R1:] *stary pług to złom ... [R2:] to czszea wyminić lemiesz bo lemiesz najpryⁿdzy sie ... r-za ... no ... a tam reszte no to można oczyścić odrzewiaczym ... tam reszte cieci [=części] a pu [=pług] ... lemiesz czszea wymienić żeby był naoszczszony i ... i orał ... (Dąbrowa); kawałek pola który już jes zorany ... no zagón taki ... (Dąbrowa); miedza ... bo wóⁿziutkie to jes ... zostaje ... i tam ci nik nie orze ani jedyn ani drugi ... [...] wyży jes ... (Dąbrowa); rolnig orze ... (Dąbrowa); [W czasie orki koń] jedyn idzie ... w bruździe ... a drugi idzie po ... po polu ... niezaoranym ... (Dąbrowa); orało sie w poprzek ... (Osiek Mały); mówiło sie że sie orze w zagon [kiedy zaczyna się orać od środka] ... (Osiek Mały); [R1:] zagón no to jes ... [R2:] zaorane pole chyba ... (Lubiny); przy oraniu ... zagania sie pole ... w bruździe sie ... sie zagania tak ... w tej tego ... i sie orze późni już ... no ... (Lubiny); w dwa przeważnie konie sie orało ... (Lubiny); [Pole] krymruje sie późni sie ... orze ... przygotowuje sie na siewy ... (Grzegorzew).*

ORADLIĆ → **RADLIĆ**.

ORANIE – ‘przygotowywanie gleby przed siewem przy użyciu pługa’: *no od brzegów ... no to znowu sie mówiło ... rozoranie ... oranie w okółke ... (Osiek Mały); przy oraniu ... zagania sie pole ... w bruździe sie ... sie zagania tak ... w tej tego ... i sie orze późni już ... no ... (Lubiny).*

ORCZYK – ‘drewniany drążek z żelaznymi kółkami lub hakami, który służy do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem’: *manyż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnió^m zembato^m ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszyne ... (Goszczędzia); orczyk ... albo barczyk ... (Police Średnie); wieszano [zabitą świnię] za ścieⁿgno tylnych nóg ... i był ... tu sie zakładał tak zwany orczyk ... do tych ścieⁿgien i sie poćcioⁿgało na lince do góry ... (Koło); 54.*

ORKA, ÓRKA – ‘przygotowywanie gleby przed siewem przy użyciu pługa’: [Sposoby orki] [R1:] *podorywka ... [...] głe^mboka orka ... [R2:] no na zime orka ... (Dąbrowa); [R1:] to ... razówka to znaczy ... nie ... nie głym... nie tak bardzo gły^mboko ... miałka ... [R2:] taka średnia orka ... [R1:] mie... mielsza ... (Dąbrowa); [Orka na skład] [R1:] to ... to sie ... zagania na ... na te tego ... [...] [R2:] tak ... żeby ... po prostu takie zagony były ... (Dąbrowa); no przed orko^m głe^mboko^m to czszeba najprzód zrobić podorywkę ... (Osiek Mały); sposoby orki? ... zorywanie rozorywanie ... (Lubiny); [R1:] órka była ... krymrowanie ... o! ... i włóczynie ... przygotowane ... [R2:] pod zboże ... (Grzegorzew); (Powiercie).*

ORKISZ – ‘gatunek pszenicy o luźnym kłosie, obecnie mało popularny’: *dawniej to ...*

w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to sie nazywało? ... no ... moⁿka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jes bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Pruchenic).

ORKISZOWY – ‘wytworzony z orkiszu’: [Mąka] żytnia orkiszowa ... pszenna ... pszenno-żytnia ... kukurydziana ... (Powiercie); *na pewno jes [mąka] pszenna i żytnia to jes taka podstawowa ... ale jeszcze so^m inne tam ... jakaś orkiszowa nie wiem ...* (Dęby Szlacheckie).

OSADZAĆ – ‘łączyć drewnianą i metalową część narzędzia ręcznego’: [Osadzanie wideł na trzonku] [R1:] *przybić gwoździm ... tam jes taki otworek w tulejce ...* [R2:] *otwór jes ... i zabezpieczyć tym gwoździm ...* [...] *no ... osadza ... i gwoźdź ... wbijas ...* (Dąbrowa).

OSADZANIE – ‘łączenie drewnianej i metalowej części wideł’: (Osiek Mały).

OSET, ^U**OSET** – ‘chwast o różowo-fioletowych kwiatach i liściach zakończonych cierniami’: [R1:] *we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ...* [R2:] *kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ...* [R1:] *siekocz ...* [R3:] *i sie wylewa w koryto ...* [R2:] *i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ...* [R3:] *o! ... tak ... było ...* [R2:] *ciężo sie na tym ...* [R1:] *“oset ...* [R2:] *na taki maszynie ... na drobno ...* (Felicjanów); [Chwasty] *perz kamosa ... oset ... mniszek lekarski popo... potocznie zwany mleczem ... najgorsze chyba do wy... te... to so^m chwasty do ... do wyte^mpienia ...* (Bogusławice); [Chwasty] *perz ... oset ... powójka ...* (Dąbie); *jarmuż ... oset ... trawa różna no ...* [...] *no chwasty chwasty ... wszystko było chwasty ...* (Grabów); *chwasty*

to so^m różne ale czy nazwy chwastów to jo wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty so^m i taki ... rumianek dziki taki też rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to so^m chwasty ... (Borki); [R1:] *poblójka ... oset ... teraz ...* [R2:] *mlicz ...* [R1:] *mlecz ... tero jeszcze coś ... wiedziałam ...* [R2:] *to już rozmaite chwasty rosły ...* (Grzegorzew); *oset ... i powójke ... w ziemniakach najczyⁿściej sie spotykało ...* (Grzegorzew).

OSIODŁAĆ → (SIODŁAĆ).

OSOBA – ‘pojedynczy człowiek’: *no zależy kto jako^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszczaⁿca ... później na stogu była to osoba podajoⁿca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wioⁿzały słome już po wymłóceniu ...* (Nowe Budki).

OSOBIŚCIE – ‘osobno’: [Na jakie części dzielono świnie po zabiciu?] *no to tak ... schab osobisc-ie ... karkówka osobiście ... słonina osobiście ...* (Rysiny).

OSOBNO – ‘tak, że dane elementy są od siebie oddzielone’: *czy na mielone to łopatka było do mielonek było ... i żeberka były osobno ... schab był osobny ... karkówka osobno ... nogi osobno ... słonina ... wszystko było osobno zrobione ...* (Rysiny); *no to sie dzieliło [świnie] najpirw na pół a potym ... słonina osobno ten ... schab osobno ... szyneczki ... nóżki ... łepok ... wszystko było ...* (Grabów); *a mieⁿso [z zabitej świni] rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładzono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ...*

albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿ-sa gotowane w słoikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław).

OSPA – ‘dawane niektórym zwierzętom jako karma otręby zbożowe’: to koryto sie nazywało do świń ... a kiedyś to sie ziemniaki ... ospe i wodo^m ... a w tej chwili to jes gotowa ... pasze i wode ... [...] i łupiny tak ... a teraz no to pasze ... i wode sie leje ... nie? ... (Rysiny).

OSTRY – ‘taki, którym można coś ciąć, kroić’: (Adamin); (Barłogi); (Grzegorzew); (Rysiny).

OSTRZE, OSZCZSZE – ‘ostra część narzędzia’: no to nakładali ... nakłada sie jedno na drugie wbijajoⁿc do oporu do obuchu ... oszczsze do obuchu ... (Rzuchów); szatkownica ale te szatkownice były ... chyba różne ... my mieliśmy tako^m na korbke ... tako^m jak maszynke do miⁿsa mniej wiⁿcej ... ale były też takie szatkownice które ... które ... wygloⁿdały jak deska ... w któro^m było wmontowane ostrze ... i to już był takie unowocześnione ... dlatego że jak sie główke położyło na takie długie ostrze to szybciotko ciach ciach ciach ciach ... i kapusta leciaa do ... do ... pojimnika ... do którego tam potem były ... do... dodawane różne dodatki ... i wkładana do beczki ... (Dęby Szlacheckie); to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pień ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki); [Kopanie ziemniaków] dawno ... najpierw było graczkó^m ... to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drew-

nianym to była graczka ... późni była ... no późni to była kopaczka ... tylko najpierw były te kopaczki jeszcze takie te wirnik ... jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ... [R2:] konnowirnikowe ... [R1:] wirnikowe ... późni były kopaczki ... elewatorowe ... i późni były kómbajny ... i to już wszystko ... cała historia ... (Police Średnie).

(OSTRZYĆ) – NAOSTRZYĆ, NAOSZCZSZYĆ, NAOSZCZYĆ – POOSZCZSZYĆ – ‘uczynić coś ostrym’: naoszczszyć czszeba ... (Adamin); naoszczszyć ... pooszczszyć ... (Barłogi); nóż czszeba było naostrzyć ... (Grzegorzew); naoszczszyć ... (Kłodawa); no żeby je [=noże] naoszczzyć ... były takie ... so^m ... tera to szpilka sie nazywa ... do na... tek... albo jeden od drugigo ... (Rysiny); najpirw czeba było jo^m [=kosę] porzoⁿdnie naklepać ... a później pooszczszyć jo^m oselko^m ... (Nowe Budki); no żeby ... [osełka] nie peⁿkła ... do wody ... i lepiej ... lepiej sie oszczszyło nio^m jak była wilgotna ... (Prucheniec).

OSZCZSZE → **OSTRZE**.

OSZCZSZENIE – ‘czynienie czegoś ostrym’: jes to oselka do oszczszzenia ... (Nowe Budki).

OŚ – ‘element wozu konnego łączący parę kół’: oś ... no ośka nic wiⁿcy ... (Police Średnie); 71.

OTRE^MBY, OTRY^MBY – ‘zmielone łuski ziaren zbożowych’: posład to przeważnie ... mielono na otre^mby na pasze do zwierzoⁿt ... (Nowe Budki); ^uo moⁿków só^m ale jo ... już móⁿków żytnió^m jo ino i pszynnó^m a tero to ile różnych só^m ... [...] moⁿka jes ... krupczatka ... jes pszynno moⁿka poznańska jez

i takich innych ... móⁿków jez ale wszystkich nazwów wrocławska jez różne ... żytnia jez o! ... do razowych to jakieś tyż dodawali jakieś tam ... tak pszynne "otry^mby nawet dodawali kiedyś ... to właśnie były te ciśniejsze chleby takie ... (Borki).

OTRY^MBY → OTRE^MBY.

OWACJA – ‘odmiana ziemniaków’: *mamy właśnie winety ... o! winete ... to^m jednó^m a tó^m drugó^m owacje ... mómy ... ale bryza ... lordy ... to tyż só^m tak samo dobre kartofle ... (Goszczędza).*

OWIES – ‘zboże o ziarnach zebranych w wiechę’: [Zboża siane w okolicy] *przeważnie ... było ... i jes ... nadal ... żyto jeⁿczmień owies ... pszenica ... (Nowe Budki); [Siano] wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ... (Pruchenic); [Siane zboża] pszenice ... żyto pszenice ... jeⁿczmień owies ... to były zboża ... [teraz] dochodzi kukurydza i ... a to nie ... (Sobótka); żyto można zasieć ... owies ... (Grzegorzew).*

OWSIANKA – ‘słoma z owsa’: *w łózkach ... kładło sie ... sińni^g a potym ... sińnik było na...kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...] i nie prosto ino targano bo prosto^m to nie ... [...] nie ułożyłaż jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy*

do roku była wyjmo... te... [...] wyjmowano i świezo nakładz... kładziono ... nie? ... (Grzegorzew).

OWSIANY – ‘wytworzony z owsa’: *kasza [gotowana na mleku] ... manna ... owsiana ... (Powiercie). → NAPE^ND OWSIANY.*

OZIMINA – ‘zboże wysiane jesienią’: (Sobótka).

OZOREK – ‘język zwierzęcy wykorzystywany w celach spożywczych’: *salsesón robi sie z kałduna ... to jez ozorek ... woⁿtróbkka ... kawalki mieⁿsa gotowanego ... zależa sie ... zalewó^m takó^m ... rosołym ... (Koło); no salseson kłado^m ... w żołoⁿdko ... ozorki uszy ... chude miyⁿso ... gotuje sie ... kładzie sie ... tak aby ... aby ... no ... kładzie sie^m ... do ... do tegó żołoⁿdka ... i tam ... ten ... jeszcze rosół żeby sie to wszystko wymiyszało i przyciska sie^m ... żeby sie spłaszczyl ... (Rzuchów).*

OZÓR – ‘język zwierzęcy wykorzystywany w celach spożywczych’: *a salsesón to robi sie w inny sposób ... kroi sie se... gotuje sie ... do garka sie kładzie ... serca ozory świńskie sie kładzie ... uszy sie kładzie ... wszystkie oczyszczone ... tak ... i ... kładzie sie ... można włożyć ... głowe swiniaka ... (Stary Budziszław).*

ÓGÓN → OGON.

ÓRKA → ORKA.

P

PADAĆ – 1. ‘o deszczu: lecieć z chmur na ziemię’: *to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na ł^once kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmokło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opałem ... (Tarnówka), 2. ‘o niektórych zwierzętach: umierać’: *pada chyba koń krowa ... a zdycha świnia kogut ... kura ... pies ... (Babiak); [zwierzę] same padnie ... (Felicjanów); zdychają ... kot pies ... a padają^m ... nie wiem świnia krowa ... (Koło); no wszyskie [zwierzęta] padają^m ... mogo^m paż a wszyskie mogó^m za... zabić ... (Koło); no zdychają^m ... zwierzeⁿta chore ... przeważnie na obrzyⁿki ... zatrucie ... a padają^m ... padają^m z ... z choroby ... to tak ... przez pomór ... obrzeⁿk czerwonce ... no i ... nojwieⁿcy ... (Rzuchów).**

PADLINA – ‘ciało padłego zwierzęcia’: *jak zdychają^m to padlina ... (Felicjanów); (Babiak); (Koło).*

PALEC – ‘jeden z pięciu podłużnych członków będących zakończeniem dłoni’: *to podbieraniem palcem sie m... młodych ziemniaków ... sie podbierało tak ... (Dzierawy); bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki mają^m stare ziemniaki ... a mło-*

de no to so^m młode maj... jes kruchutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczscheba by było za wiele noża ... (Tarnówka); a kruszonka to jes ... i ... jak sie na przykład weźnie dwadzieścia deko ... tłuszczu ... czy to margaryny czy to smalcu ... to czszeba wzięⁿś tak samo dwajścia deko cukru ... i potym dwajścia deko moⁿki ... i to ... ten ... margaryne złoⁿczyć z tym cukrem ... tak zgnieś ... i to^m moⁿke potem ... nie ugniatadź na takó^m kule ... tylko między palcami tak kruszyć ... (Stary Budziszław).

PALIWO – ‘palna substancja stosowana do napędzania silników’: [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któró^m sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... (Goszczędza).*

PAŁO^NK, PAŁÓ^NK – ‘łukowato wygięty pręt nakładany na kosę’: *dobrze uszykowa-*

ne kosisko ... kosisko no właśnie ten ten kij to kosisko ... no żeby to tam ... zakładali jeszcze jakieś tam pałóⁿk taki ... no to tyle ... zakładali taki pałóⁿk żeby to dobrze ... od ... ta trawa czy zboże od... odlatywało ... tak ... (Prucheniec); do zboża zakładamy pałóⁿk [na kosę] ... a trawę koszone bez pałóⁿka ... (Koło); pałóⁿki mocowano do kosi-ska ... (Koło); wysokie zboże ... koszone bez pałóⁿka ... a niskie z pałóⁿkiem ... (Koło); [R1:] buraka broleś w ryⁿce i tasokim go ... [R2:] były takie tyż jo nie wim jak sie nazy-wało ... [...] na kólkach co tak sie pchało ... nie? ... [...] i liście normalnie obcinoeś ... [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo by-łym robić to mieli takó^m normalnie haczke tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałóⁿki dwa ... i jag jo^m przeciąleś to liście zostawały w tych pałóⁿkach ... i odrzucioeś ... na przykład szedleś to nie robiełż jedny redliny tylko z jedny stróny wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś środkiem ... wszystkie liście ukłodoeś na ty... (Police Średnie).

PAŁÓ^NK → PAŁO^NK.

PAPA – ‘masa smołowa używana do kry-cia dachów’: [R1:] kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jesz-cze pod tymi krokwiemi były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późniłaty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... móg być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).

PAPIER – ‘cienki materiał służący m.in. do pisania’: i sie nakładało te szablonny [na ścianę] i innym kolorem można było pod-

malowywać ... teraz też so^m takie te szablonny ... nie? ... też ... ale kiedyś to też bo moja mama to nawet wycinała różne tam ... takie coś ... nawed i franki z papieru robiła ... nakładała to ... i to umalowało na te takie żeby ozdoby były na ścianach ... (Rysiny).

PARNIK – ‘urządzenie do gotowania na parze ziemniaków jako karmy dla zwierząt gospodarskich, najczęściej dla świń’: paruje sie [ziemniaki dla zwierząt] ... surowych sie chyba nie daje bo ... no nie ... parowane były ... w parniki takim dużym ... (Dęby Szla-checkie); to [=ziemniaki] na spalenie dla ś... zwierzoⁿtek ... to było do zwierzoⁿtek ... do parnika i już ... (Tarnówka); pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bar-dzo dużo^m ilość ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniaków nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i póź-ni wyciskarka taka wyciskała ... i robiło sie takie ... pomieszczenia wyłożone folio^m i to sie ... umocowywało te parowane ziemnia-ki a potem te zimne ziemniaki sie brało i ... gotow... już nie gotowało tylko ... mieszało sie z innymi tam produktami i sie dawało do ... jedzynie świom ... a ... albo można było jak sie mał... mało^m ilość świom miało dwa czszy św... prosie^{an}ta były od małego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ... kocioł sie nazywał taki pojemnik ... i sie tam sypało dwa czszy koszyki ziemniaków ... parowało sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewało sie wodę pasze ... i dawało sie ... świom ... najpierw małym prosian... pro-sieⁿtom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budzi-sław); (Koło); (Bogusławice); (Dąbie).

(**PAROWAĆ**) – **WYPAROWAĆ** – ‘wydzielać parę’: [R2:] no to kopiec ... inaczy mogieła

... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsyppywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potem była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i łyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmar-zły ... nie? ... (Grzegorzew).

PAROWNIK – ‘urządzenie do gotowania na parze ziemniaków jako karmy dla zwierząt gospodarskich, najczęściej dla świń’: no w takim dużym parowniku parowało sie [ziemniaki] potem sie ... je tłuczono ... no krychano czy tam siekano ... nim ... im sie podawano ... (Rzuchów); (Babiak).

PAS – ‘długi, wąski kawałek wytrzymałego materiału służący do przekazywania napędu’: cepy to re^mko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywoł ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ... (Goszczędza); no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolalo tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miol taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... i taki długi paz miol no bo tyn do ... dźrzewa żniⁿcio to tam mo może ze czszy metry ... a tamtyn to miol może ze szez metrów długości ... no i był przy maszynie na ... założony na mufe i ... i ón sie tak chodził po ty mufie tag jak tero ... do żniⁿcio dźrzewa ... wiesz ... przecież wiż jak dźrzewo żnimy nieroz jag jes ... tylko że no były wiⁿksze ... no wiⁿksze ... pas był grubszy ... i wiⁿksze te były osie wszystko ... (Goszczędza).

PASA, PASZA – ‘karma zwierząt hodowlanych’: [Jak karmiono świnię?] ziemniaki i pasza ... a teraz to sama sucha pasza ... i woda do popicia ... (Babiak); koryto ... a jedzenie ... to jes ... pasza ... przeważnie to teraz pasze ... i wode dowajo^m [świniom] ... tak sie tero ... tego ... to nie jes to co kiedyś ... że sie tam zielsko rwało ... ziemniaki sie gotowało ... i to dostały ... (Koło); to koryto sie nazywało do świń ... a kiedyś to sie ziemniaki ... ospe i wodo^m ... a w tej chwili to jes gotowa ... pasze i wode ... [...] i łupiny tak ... a teraz no to pasze ... i wode sie leje ... nie? ... (Rysiny); ziemniag może być wykorzystany jako pokarm dla ludzi i może być wykorzystany jako pasza dla zwierzoⁿt ... (Bogusławice); [Ziemniak może być wykorzystany] albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzoⁿt ... jako pasza dla zwierzoⁿt ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... pocstawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlacheckie); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... nie poczeszbe ziemniaki ... można dawać zielonke ktoro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam nie poczeszbe ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnię ... (Stary Budziszlaw); albo można było jak sie mał... mało^m ilość świńni miało dwa czszy św... prosie^{an}ta były od małego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ... kociel sie nazywał taki pojemnik ... i sie

tam sypało dwa czyszy koszyki ziemniaków ... parowało sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewało sie wode pasze ... i dawało sie ... świniom ... najpierw małym prosiom... prosieⁿtom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budziszław); poślad to przeważnie ... mielono na otre^mby na pasze do zwierzozⁿt ... (Nowe Budki); pasa ... (Koło).

PASEK – 1. ‘długi, wąski kawałek jakiegoś materiału’: *pasek rzemienny chyba ... (Osiek Mały); 2. ‘długi, wąski kawałek jakiejś powierzchni’: [R1:] kalonka to [w kociopek] rure sie wkładał-albo sie najpierw ... nie zasypywało sie do końca zimie ... [R2:] [...] nieroz to sie nawet zostawiało tako^m woⁿski taki woⁿski pasek ze słomy żeby ta ... odparowały ... (Police Średnie).*

PASENIE – ‘karmienie zwierząt hodowlanych’: [Wiosną] *wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spasenienia to spasenienia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedaj czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało sie zwierzeⁿta ... no to te kartofelki poszły wszystkie co na tego ... do ... do pasenia ... (Tarnówka).*

PASTA – ‘półpłynna masa służąca w różnych celach’: *wiecie dziewczyny co to jes globin? ... [Absolutnie nie] no właśnie ... no ... to jes ... pasta do butów ... to kiedyś pozywajoⁿc ... ja jeszcze pracowałam ... w sklepie ... no to ... nig nie mówił ... że aha poprosze paste ... poprosze globin do butów ... (Rysiny); kiedyś popiołem czyścili bo nie było tych płynów ... nie było takich pas[t] ... ni? ... jedyne pasty były co pamieⁿtam do roⁿk ... takie ... nie? ... i mydło ... a naczynia nie było ... tyko ... mama moja po... popiołem zawsze ... tam leko popiół tam*

wzięła ... i ... i sie czyściło ... [...] bo kiedyś to nie było taki[ch] kolorowych ... tyko były takie fajne miedziane te garnki ... to-ak sie doczyściło ... a przeważnie na Wielkano[c] ... a później jeszcze taki miała słonine ... i po tym ... i jeszcze ... porzonnie je tak żeby tak ładnie świeciły sie te garnki ... to tag jak do dziś pamieⁿtam ... (Rysiny).

PASTEWNY → BURAK PASTEWNY.

PASZA → PASA.

PAŚ, PAŚĆ – 1. ‘karmić zwierzęta hodowlane’: *ale kiedyś to ... [świnie] paśli kartoflami i z... otrzy^mbami ... a tera to na sucho ... zboże siej^om ... i wode i ... i sie tuczo^m ... (Grabów); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); [R1:] wygon to jes ... [R2:] miejsce gdzie sie pasło ... [...] miejsce gdzie sie paso^m krowy ... łoⁿka ... (Koło); 2. ‘o niektórych zwierzętach: umrzeć’: *no jak świnia to jes ... zarzniⁿto ... nie padniⁿto ... (Felicjanów); no wszystkie [zwierzęta] padajo^m ... mogo^m paż a wszystkie mogó^m za... zabić ... (Koło).**

PAŚĆ → PAŚ.

PATYK – 1. ‘zagroda dla świń’: [Co to jest patyk?] *kojec ... (Babiak); patyk to jes za-*

groda ... zrobiona dla świń ... w... taki wybieg ... na powieczszu ... (Stary Budziszław); to taka zagroda jes ... takie jes ... zrobiona nie zagroda tyko inaczy to ... ale to zagroda ... przeważnie ... my mieliśmy ... [...] patyg ... o! patyk ... to jes dla św... właśnie dla świń ... to patyg jes własnía ... tam jes ... zamykane so^m świnié ... w patyku ... (Rysiny); 2. 'kijek': patyk? ... no to jes kawalek dźrzewa ... (Koło); patyk to ... jakaś ... jakiś ... kojarzy sie z kijem po prostu ... (Koło); no ż dźrzewa ... urwany ... patyk ... (Grabów); dlatego że biała zrobiona nie b... nie jes weⁿdzona ... a taka ... potem sie ustawia tako^m becčke okroⁿgło^m podpala sie na dole ... i sie tym dymem ona weⁿdzi ... robi sie broⁿzowa ... potem jo^m sie wkłada do wody ... i jo^m sie w goroⁿcy wodzie pare minut tak ... nazywa sie parzenie ... i potem to^m kielbase sie wyjmuje na takich ... patykach długich albo na pre^ttach drucianych ... i ... potem ta kielbaska wystygnie i jes taka lekko broⁿzowa ... a biała to już jednolicie biała od zrobienia ... (Stary Budziszław).

PAWO^NZEK – 'długi drąg służący do zabezpieczenia siana w czasie zwózki': było to tak zwany pawoⁿzek ... (Nowe Budki).

PCHAĆ – 'przesuwać coś, napierając na to': [R1:] buraka broleś w ryⁿce i tasokim go ... [R2:] były takie tyż jo nie wim jak sie nazywało ... [...] na kólkach co tak sie pchało ... nie? ... [...] i liście normalnie obcinoleś ... (Police Średnie).

PE^NDZEL – 'narzędzie na trzonku zakończony włosiem osadzonym w oprawce, służące do malowania': peⁿdzle robiono z włosia ... jakiegoś zwierzeⁿcia ... konia? ... nie wiem ... (Grzegorzew); malowało sie szerokim peⁿdzellem ... zdobyło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten

walek ... moczyło sie ... w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodż jaśniejszym od ścian ... i walek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ... (Grzegorzew); no przeważnie peⁿdzle robiony ... z sierści ... nie z sierści tylko z tego ... z konia ... ucinano ... [...] z tego ogona ... no i tam byli tacy którzy to potrafili zrobić tak^m szczotke ... (Rysiny); [Pędzel robiono] a z włosia ... l... "od ty te ... brało sie ... "od konia siche z ogona ... (Adamini); szczotka peⁿdzel ... (Barłogi); [Pędziel robiono] z włoski ... [...] z włoski ... to konia ogona ... z grzywy ... obcinało sie koniowi ogon grzywe i z tego sie robiło ... (Barłogi).

PE^NKNO^NĆ – 'rozpaść się na części wskutek powstania szczeliny': no żeby ... [osełka] nie peⁿkła ... do wody ... i lepiej ... lepiej sie oszczczyło nio^m jak była wilgotna ... (Prucheniec).

PERZ – 'uciążliwy chwast o podziemnych, długich pędach': [Chwasty] pokrzywy ... perz ... mlecz ... (Koło); [Chwasty] perz kamosa ... oset ... mniszek lekarski popo... potocznie zwany mleczem ... najgorsze chyba do wy... te... to so^m chwasty do ... do wyte^mpienia ... (Bogusławice); [Chwasty] perz ... oset ... powójka ... (Dąbie); [Chwasty] perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności sie pojawia zawsze na świecie ... (Dęby Śląckie); (Powiercie).

PIASEK, PIOSEK – 'luźna masa małych okruchów skalnych': dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... dawniej ... to czsza było wzioⁿś ... ścierke ... umyć krowie wymie żeby nie było to to wymie

brudne od piasku czy ... nawet ... ubrudzone ... tag od obornika czy jag leżała na brudnej ściółce ... czsza było wyczyć to wymie ... (Stary Budziszlaw); [Kura] no prowadzi je [=kurczęta] i ... grzebie im ... w piasku czy żarka czy co ... (Grabów); no warzywa to najlepi w piwnicy ... w piasku by sie wiⁿcy nadowały tak ... bo tak to w czym? ... no w kopcyku takim i ... w zimi tyż można ale czea przykryć żeby nie zmarzło ... (Borki); [R1:] ale ... to słycać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelaźniok ... po ty drodze jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piosku to nie było słycać ... jak kaminie gdzieś były to było słycać ... [R1:] było słycać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie); [R1:] sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemiaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miałem lode i ... i od ... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie właściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie z piosku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... (Police Średnie).

PIASTA – ‘centralna część koła stykająca się z osią’: [R1:] no to koło drewniane ... obryⁿcz i szprychy ... [R2:] piasta jeszcze jes tutej ... nie? ... [...] [R1:] tu jes obryⁿcz tu sóm szprychy a tu jes w środku no można powiedzieć że to jes piasta ... tu je... ona ma tu wiesz? ... bo to wiesz? ... była drewniana obryⁿdż ona ma tu na rysunku [...] że na te drewniane obryⁿcze później jeszcze były nakładane te metalowe ... te te obryⁿcze to właściwie były metalowe ... (Police Średnie); ☞ 55.

PIENIEK, PIENIK – ‘kawałek ściętego drzewa’: czszeba było kose naklepać ... [...] wbijano babke w pienig jakiś tam ... i wtenczas klepano ... (Nowe Budki); to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki); [Babka] to był przyrzoⁿd który ... tkwił w pieńku i ... i sie na tym klepało kose ... [...] płaska była ... (Sobótka).

PIENIK → PIENIEK.

PIEŃ – ‘ścięte drzewo bez korzeni’: kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydłubano^m w pnium ... dźrzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿ-tam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie).

PIEⁿĆSKIBOWY – ‘o pługu: odkładający równocześnie pięć skib’: [Pług] dwu... dwuskibowy ... lub czszy... czszyskibowy ... można tak ... o! ... czy czteroskibowy ... pieⁿćskibowy ... (Lubiny).

PIERŚCIEN – ‘obręcz’: czeba było to^m kose obsadzić ... [...] mocowało sie ... to^m kose razem z kosiskiem na ... tak zwanym pierścieniem ... [...] no ... wydaje mi sie żeby ... to kosisko sie nie ruszało ... (Nowe Budki); ☞ 63.

PIERW – ‘w pierwszej kolejności’: no to na łóżku [można spać] ... na łóżku wersali no

... tam teraz no to ... no pierw było łózko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słomó^m sianym ... no ... żytnio^m słomo^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wieⁿc ... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ... (Tarnówka).

PILNOWAĆ – ‘czuwać’: ile sie tam udało wyⁿgla kupić ... bo ... z wyⁿgłem to ... było ... też sie szło jednego dnia po południu żeby na drugi dzień do południa kupić weⁿgiel ... i sie cało^m noc pilnowało gees ... (Tarnówka).

PI^ŃCIOSKIBOWY – ‘o pługu: odkładający równocześnie pięć skib’: [Orze się] [R1:] pługiem ... lub skibowcem ... [R2:] no ... skibowcem ... plu... pługiem ... pługiem jes ... dwuskibowy czyskibowy pi^Ńcioskibowy ... no só^m różne ... (Dąbrowa).

PIONOWY – ‘mający pozycję przebiegającą prosto z góry do dołu’: [R1:] kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokwiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późni łaty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... móg być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).

PIOSEK → **PIASEK**.

PIWNICA – ‘pomieszczenie przeznaczone do przechowywania opału lub żywności znajdujące się pod budynkiem’: [R1:] [Piwnice] to były pod budynkami ... [R2:] prze-

cie my do dzisiaj jo mó^m tó^m piwnice niezasypanó^m ... [...] tam juz jes podłoga ale ... [R1:] pod budynkami ... [...] wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobiono i wszystko było ... [R2:] boki wybetonowane ... (Police Średnie); [Mięso było] kładzione ... w beczki ... i solone ... w beczkach było solone jak ... nie było jeszcze lodówek ... i było gdzieś wkopywane albo ... gdzie... chowali gdzieś w jakichś piwnicach ... albo tak żeby było chłodno ... no ... a ... bywało tak że były takie studnie ... duże co tam nie były używane ... a ... wiesz ... to tam wpuszczali tam było chłodno ... na takich linach ... i w ty wodzie ... jak w wiadrach czy coś óno se tam stało ... i mogło być ... no ... różnie było przedtym ... no ... a teraz to jes ... no ... co innego ... (Koło); za moich czasów kiedy ja bylam dzieckiem pamieⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadała lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był nastę^mpujoⁿcy ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczszymywano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdzone ta-ak szynki właśnie boczi ... były po prostu weⁿdzone ... w jakimś ... ja pamieⁿtam mój dziadzius to zawsze weⁿdził właśnie ... dźrzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do weⁿdzenia właśnie dźrzewa ... dźrzewa owocowego ...

(Koło); *pire można zrobić [z ziemniaków] ... można zrobić kopytka ... i przeczszymać na zime ... w piwnicy ... (Dąbie); [Warzywa przechowuje się przez zimę] w piwnicy ... w kopcach ... (Powiercie); ziemniaki to w piwnicy były pod podłog^m w kuchni ... no ... dziura była w podłodze ... tak ... dziura była w podłodze wycieⁿte z dźrzwiczkami ... sie otwirało dźrzwiczki i tam były ... o! właśnie ... no tam były ziemniaki zawsze ale też inne warzywa też można bo tam było zimno po prostu ... no ... a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... tak^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); no warzywa to najlepi w piwnicy ... w piasku by sie wiⁿcy nadowały tak ... bo tak to w czym? ... no w kocyku takim i ... w zimi tyż można ale czea przykryć żeby nie zmarzło ... (Borki); no ja bym przechowywała [ziemniaki] albo w piwnicy ale też pewnie ... ziemianka jest od ... chociaż nie od ... ziemianka może być ... od nazwy ziemi ... ale też w jakiś tam ziemiankach kopcach ziemniaki sie prze... przechowuje ... (Koło); no to jes piwnica [do ziemniaków] ... albo kopiec ... (Tarnówka); piwnice gdzie kartofle przechowywali no to tam były półki porobione i tam stały w tym ... te garki ... (Tarnówka); zbieramy [ziemniaki] ... i przechowujemy ... i składujemy w piwnicy ... nie? ... ale można napisać ... że zbieramy i składujemy do kopca ... bo to jes jeszcze ... (Goszczędza); do tych piwniców w domu no to ... to wrzucało sie [ziemniaki] ... koszykami nosiło workami ... a ... a jak były piwnice osobne ... no to tam sie nosiło ... już gotowe we workach i w skrzynkach ... (Goszczędza); (Dziera-wy); (Grzegorzew); (Bogusławice).*

PLAC – ‘kawałek jakiejś powierzchni’: *no to taka piana zostawaa i białe place [po mydle] ... (Rysiny).*

PLANTACJA – ‘duży obszar uprawny’: *tutej na Brudzyniu przecież widziołż jak tam rosły ... całe w ogóle te plantacje tegó ... no to zrywali te szyszki ... i to był tyn chmiel ... te nasiona ... (Police Średnie).*

PLASTIK – ‘tworzywo sztuczne’: *no to teraz kiedyś były [gliniane] a teraz nie robió^m tylko plastiki ... no ... nowocześnie wszystko ... [...] doniczki ... (Grabów).*

PLASTIKOWY – ‘zrobiony z plastiku’: *no pocstawke tako^m plastikowa ... a kiedyż no to była taka jag i ... była doniczka to i ... takie ... to było ... takie gliniane wieⁿcej ... nie? ... (Rysiny).*

PLECHY – ‘tylna część tułowia, od pasa do ramion’: [R1:] *bo nichtórzy mówili kopiec nichtórzy mogiła ... no ... my tutaj na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewuchów tam nig nie wiedzioł co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogiły ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słomó^m później zmió^m i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... [R1:] i jeszcze za liście czszeba było odrobiać ... [...] [R2:] jak chodzilim to z workim przeskoczylim przez ... przez ... no ... ty kanał i tak po... żeby nie widzioł to tak po trochu pograbilim ... i ... no bo nie było czym przykryć ... nie? ... [...] [R1:] to już by było za mało zeby wym^borek kłaś ... to wisz co? ... takie mielim prześcieradło takie duże i napakowalim takó^m ... tak złapoł za cztery narożniki to od razu weszło dużo na plechy i przez sad ... (Police Średnie).*

PLECY – ‘tylna część tułowia, od pasa do ramion’: [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:]

matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z kar-ku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); mieli takie ... takie nosidełka no po prostu z materiału zwióⁿzane ... dziecioⁿtko na plecach ... no jak widzimy dzisiaj w Afryce pokazujó^m ... no i zawioⁿ-zane i już ... no albo matka na reⁿku nosiła ... no bo przecież któż by jo^m wyreⁿczył? ... no ja tam ... ułożyła coś gdzieś tego ... no i pod miedzo^m siedziało i ... i kwiliło ... i ... jag umiało sie przesuwac to sie przesuwało a jag nie to nie ... najadło sie ziemi ... umorusało sie ... (Tarnówka).

PLEŚĆ – ‘łączyć podłużne elementy poprzez przekładanie jednych przez drugie’: koszyki? ... robiło sie z tego ... z wirzby ... wierzby ... gałoⁿzków wierzby ... pletło sie ... (Goszczędza); [Kosze] pletli z wikliny i to ... (Police Średnie).

PLEWA – ‘odpadki powstające podczas młócenia i czyszczenia zbóż’: odwiać [ziarno] ... od plewy oczyścić ... (Prucheniec); plewa ... (Sobótka); (Grzegorzew).

PLACHTA – 1. ‘duży kawał materiału’: [Co zabezpieczało stóg przed deszczem?] to jes słoma wzglęⁿdnie jakaś plachta ... (Sobót-

ka); 2. ‘kawałek materiału, z którego ręcznie siano’: zakładano plachte i w niej było ziar... były te ziarna zboża ... które reⁿcznie wyrzucano na pole ... (Nowe Budki); [Ręcznie siano] z tak zwanej plachty ... ewentualnie z siewki ... (Prucheniec); [Ręcznie siano] z plachty lub z miski ... (Sobótka).

PLASKI – ‘mający równą (bez zagłębień i wybrzuszeń) powierzchnię’: no ja tylko znam babke płasko^m ... (Nowe Budki); [Babka] to był przyrzoⁿd który ... tkwił w pieńku i ... i sie na tym klepało kose ... [...] płaska była ... (Sobótka); takie były wkreⁿty specjalne ... wiysz? ... wkryⁿty do tego ... do podkowy ... żeby miaa ... żeby nie była płaska tyko ... tu jeszcze były takie ... dwie z tyłu miał te ... jak sie nazywo? ... no takie ... takie jak śruby takie coś sie da wało ... nie? ... (Koło); (Prucheniec).

PŁOZA – ‘część pługa opierająca się tylnym końcem o dno bruzdy’: [Pług składa się] z płozy i ... lemieszka ... (Osiek Mały).

PŁOZY – ‘łukowato wygięta część kołyski, umożliwiająca jej kołysanie’: kołyska to też jes tym ... tak ... teraz nie ... też ... prostokoⁿtne ... też prostokoⁿt taki jakby pudeleczo ... z ... taki ... i ... z ale zamias ... zamias nówek ma po prostu zaokroⁿglono^m tako^m ... tako^m to^m podstawie ... takie jakby ... kojarzy mi sie to z saniami ... takie płozy ... i po prostu żeby dziecko ... można było ... bując ... żeby mogło ... mogło sobie zasnoⁿć ... [...] no to ja to tak nazwałam jak od sań ... że płozy ... ale takij pewności do końca nie mam ... (Koło).

PŁÓD – ‘roślina uprawiana na danym polu’: [Kultywowanie gleby] [R1]: no to in... sie sieje raz takie zboże za któryż rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana

... płodu ... [R2:] kultywacja ... zruszanie gleby ... (Dąbrowa).

PLUCA – ‘narząd oddechowy; też: wykorzystywany jako podrobry’: *lekie lekie ... co to je? ... wiem ale nie potrafię dokładnie tego ... opisać ... to so^m płuca chyba ... to so^m chyba płuca świni to mówi^m lekie ... (Babiak); kaszanke robi sie z mieⁿsa ... znaczy z podrobów ... tak? ... gotowanych ... czyli mogo^m być płuca skóry ... serce ... podgardle ... i kasza ... przyprawa ... i krew ... i nabija sie we flak ... (Koło); no to płuca te ... podrobry ... (Koło); płuca so^m letkie ... (Rzuchów); lekie to [j]es[t] płuca ... od świni ... (Stary Budziszław); o! kaszanke sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtropa ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawałki mieⁿsa ... czy nawed o! jak sie nie robi salsesonu to ta głowa idzie na ... i wszysko sie gotuje ... (Stary Budziszław); płuca to ... wiyem że z woⁿtroby to były do kaszanki dawali ... ale płuca ... tam ... niektórzy też dawali przerabiali ... (Koło); płuca to do niczego sie nie na... nie ... no kaszanki to to robili ... płuca były do kaszanki używane ... krew też do kaszanki ... (Rysiny).*

PLUG – ‘konne lub ciągnikowe narzędzie rolnicze służące do orania’: *przyorać go [=obornik] ... [...] no pługim ... (Dąbrowa); [Orze się] [R1:] pługiem ... lub skibowcem ... [R2:] no ... skibowcem ... plu... pługiem ... pługiem jes ... dwuskibowy czyszskibowy piⁿcioskibowy ... no só^m różne ... (Dąbrowa); [R1:] [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiyisz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:]*

lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa); [R1:] stary pług to złom ... [R2:] to czszea wymini^dz lemiesz bo lemiesz najpryⁿdzy sie ... r-za ... no ... a tam reszte no to można oczyści^dz odrdzewiaczym ... tam reszte cieci [=części] a pu [=pług] ... lemiesz czszea wymieni^c żeby był naoszczszony i ... i orał ... (Dąbrowa); [R1:] no to [pług] konny taki ... [R2:] konny ... z roⁿczkama ... [R1:] to tylko ... prz... jak konie były to tylko pług miotł ... był je... o jednej ... jedyn ... pług jed... (Dąbrowa); [R1:] [Radło] no to jes w podobie takie coś do pługa ... nie? ... no tylko że ... [R2:] to to jes taki śpiczasty czy... tego ... i ... tu só^m takie ... dwie tego ... sie rozkłada ... i żeby ta ziemia sie na ob... z jedno^m i drugo^m stróne odsypywała sie ... żeby zasypać ... [...] ziemie rozpychało na boki ... (Dąbrowa); [Radło rozsypuje ziemię na boki, a pług?] [R1:] a pług zarzuca ... [...] zarzuca skibe na skibe ... zasypio tam ... a tutaj jak posadzisz to ci obradli ... każdó^m ... [R2:] radline ... [R1:] na radline ... obredli ... zasypuje ... (Dąbrowa); [Typy pługów] no konny ... dwuskibowy czyszskibowy ... zwykły ... obrotowy ... (Osiek Mały); pług odkłada skibe ... a radło robi rajke ... i obradla ... (Osiek Mały); pługi so^m obrotowe ... dwuskibowe czyszskibowe ... w zależności od od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿgnika ... (Lubiny); [Pług składa się] [R1:] no z ramy ... z tych ... [R2:] lemiesz ... [R1:] lemiesz ... odkładni ... co tam jeszcze? ... odkłodnia ... no i ... i ten zacze^p do ... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba cyⁿtralna jeszcze łoⁿcznoⁿca ... [R2:] koło ... te co chodzi ... [R1:] no koło też ... koło też ... co je czszyma pług na ... [R2:] na ziemi ... (Lubiny); [R1:] czym sie [pług] oczyszczalo? ... no nie wiem ... ale co kto miał ... kawałek ... czy jakiejś ce^gły czy bu-

tem ... [R2:] *butem ... nawed i ... albo albo jakimś takim szpadelkiem małym ... [R1:] czy jakóms̄ deseczko^m ... czy czymkolwiek ... co kto miał pod reⁿko^m ... [...]* ja to tam przy pługu mów na przykład ... *wypawane mam kawałek tego ... rureczki takij ... i kawałek blachy w to ... ładnie przeci^mte ... o! ... przy tym mam ... no jak to sie nazywa? ... szpadelek mały ... (Lubiny); radło radli ... a pług odkłada rozumisz ziemie normalnie do ... na bok ... (Lubiny); 9.*

POBLÓJKA, POWÓJKA – ‘roślina o długiej, wijącej się łodydze i lejkowatych różowych lub białych kwiatach, występująca głównie na polach’: [R1:] *poblójka ... oset ... teraz ... [R2:] mlicz ... [R1:] mlecz ... tero jeszcze coś ... wiedziałam ... [R2:] to już rozmaite chwasty rosły ... (Grzegorzew); oset ... i powójke ... w ziemniakach najczyⁿściej sie spotykało ... (Grzegorzew); [Chwasty] perz ... oset ... powójka ... (Dąbie); 48.*

POCSTAWA – ‘główny, najważniejszy element’: [Ziemniak może być wykorzystany] *albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzoⁿt ... jako pasza dla zwierzoⁿt ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... pocstawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlacheckie).*

POCSTAWEK, PODSTAWEK – ‘płaskie naczynie, na którym stawia się doniczkę’: *pocstawek ... (Babiak); pocstawek ... (Stary Budziszław); podstawek po prostu ... (Koło); podstawek ... (Grabów).*

POCSTAWKA – ‘płaskie naczynie, na którym stawia się doniczkę’: *no pocstawke tako^m plastikowa ... a kiedyż no to była taka*

jag i ... była doniczka to i ... takie ... to było ... takie gliniane wieⁿcej ... nie? ... (Rysiny); (Koło).

POCSTAWOWY, PODSTAWOWY – ‘główny, ważny’: *no właściwie warzywa to wszystkie [przechowywano przez zimę] ... owoce może nie wszystkie ... chociaż też teraz można w słoiki truskawki które so^m sezonowe na przykład ale warzywa ... wszystkie korzeniowe czyli pietruszke marchew ... seler ... por ... chociaż por jez mniej odporny nie wiem czy ci tam do końca ... w tych warunkach wiejskich by przeczszymał ... kapuste ... ziemniaki ... no te podstawowe ... no i te właśnie kiszonki wszystkie ... (Dęby Szlacheckie); na pewno jes [mąka] pszenna i żytnia to jes taka podstawowa ... ale jeszcze so^m inne tam ... jakaś orkiszowa nie wiem ... (Dęby Szlacheckie); [Potrawy z gotowanych ziemniaków] zimniaki pire ... takie pocstawowe ... albo zwykłe ugotowane posypane ... jakóms̄ posypko^m specjalno^m z ziemniaków albo koprem ... (Dęby Szlacheckie).*

POCZSZO^NSANIE – ‘rozzrucanie wokół siana’: [Prace kobiet przy sianokosach] *no poczszoⁿsanie ... składanie w kupki ... grabienie ... (Prucheniec).*

POCZSZO^NSNO^NĆ – ‘poruszając czymś kilkakrotnie, rozrzucić to wokół’: *poczszoⁿ-snoⁿć ... (Prucheniec).*

POĆCIO^NG – ‘sznur, lina umożliwiająca poprzez ciągnięcie przesunięcie czegoś ku górze’: *takie były ... poćcioⁿgi ... i jo^m [=świnie] do góry ... i jó^m zabezpieczano (Felicjanów).*

POĆCIO^NGAC – ‘ciągnąc, przesunąć coś w kierunku pionowym’: *to taki kre^mpulec co sie poćcioⁿgało do góry świniaka ... o! ...*

(Felicjanów); *wieszano [zabitą świnię] za ście^gno tylnych nóg ... i był ... tu sie zakładał tak zwany orczyk ... do tych ście^gien i sie počcio^ggało na lince do góry ...* (Koło).

POĆWIARKOWAĆ → (ĆWIARKOWAĆ).

POĆWIARTKOWAĆ → (ĆWIARTKOWAĆ).

PODBIERACZKA, PODBIYRACZKA – ‘kobieta podnosząca i wiążąca zboże w snopek’: *podbieraczka ... podbiyra [zboże] no podbira sie tak sie to u nas nazywało ... podbiyraczka to była ...* (Dęby Szlacheckie).

PODBIERAĆ, PODBIRAĆ, PODBIYRAC – 1. ‘wybierać młode ziemniaki spod rosnącego krzaka’: *to podbieraniem palcym sie m... młodych ziemniaków ... sie podbierało tak ...* (Dzierawy); 2. ‘podnosić zboże, żeby związać je w snopek’: *no [kobieta za kosiarzem] podbiera ... zboże u nas sie mówiło ... czyli ... to skoszone zboże sie ... dzieli na ... kupki ... które potym sie zwióⁿzuje i z tego wychodzi snopek ...* (Dęby Szlacheckie); *podbieraczka ... podbiyra [zboże] no podbira sie tak sie to u nas nazywało ... podbiyraczka to była ...* (Dęby Szlacheckie).

PODBIERANIE – ‘wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka’: *to podbieraniem palcym sie m... młodych ziemniaków ... sie podbierało tak ...* (Dzierawy); *to jest takie podbieranie ... kiedyś tam panie mówiły że ido^m ... panie no tam gospodyni jak miały swojo^m ziemie ... że ido^m podebrać ... młode ziemniaki ...* (Koło); *podbieranie ziemniaka ...* (Tarnówka); (Grzegorzew).

PODBIRAĆ → **PODBIERAĆ**.

PODBIYRACZKA → **PODBIERACZKA**.

PODBIYRAC → **PODBIERAĆ**.

PODDASZE – ‘piętro budynku znajdujące się bezpośrednio pod dachem’: (Lubiny).

PODEBRAĆ – ‘wybrać młode ziemniaki spod rosnącego krzaka’: *to jest takie podbieranie ... kiedyś tam panie mówiły że ido^m ... panie no tam gospodyni jak miały swojo^m ziemie ... że ido^m podebrać ... młode ziemniaki ...* (Koło).

PODESCHNO^ŃC – ‘stać się suchym’: *i te cegielki [z torfu] zostały ... te cegielki potem tak ... przy słończku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegle ... cegielke to^m torfe przewrócidź na drugó^m strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ...* (Tarnówka); *nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto [torfiane] wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... o! coś takiego sie robiło ... i wlewało sie ... to błoto w ... we forme ... później to^m forme podnosiło sie do góry ... i ... po prostu ... były takie ... ładne wychodziły torfy ... i później jag już troszke to podeschło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło ... a później z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no naj-*

gorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pier-
szy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było
... że na to^{ce} ... torfa została ... rozmyta
przez ... deszcz ... (Nowe Budki).

PODGARDLE – ‘część policzka i szyi tuszy
wieprzowej’: *kaszanke robi sie z mieⁿsa ...
znaczy z podrobów ... tak? ... gotowanych
... czyli mogo^m być płuca skóry ... serce ...
podgardle ... i kasza ... przyprawa ... i krew
... i nabija sie we flak ... (Koło).*

PODKOWA – ‘odpowiednio uformowana
żelazna sztabka przybijana do końskiego
kopyta w celu ochronienia go przed zdzie-
raniem’: [Podkuwanie konia] *no sie oczyści
... najpirw ... i kowal to robił ... przeważnie
kowale robiły ... no bo nig inny tylko kowal
... nie? ... robił podkowe ... wziół na miare
... zrobić ... miara do ... do każdygó kónia
była in... inna podkowa ... (Koło); takie
były wkreⁿty specjalne ... wiesz? ... wkryⁿ-
ty do tego ... do podkowy ... żeby miaa ...
żeby nie była płaska tylko ... tu jeszcze były
takie ... dwie z tyłu miał te ... jak sie na-
zywo? ... no takie ... takie jak śruby takie
cós sie dawało ... nie? ... (Koło); [Kowal]
no to musiał kuć ... odkuwać ... na goroⁿco
wszystko ładnie odkuwać ... [...] pod konie
... pod każdego konia była inna podkowa ...
nie? ... [...] nie hartowało sie ... boby peⁿkl
... (Koło).*

PODKOSZULEK – ‘rodzaj odzieży okry-
wającej tułów, zaopatrzonej w wąskie pa-
ski na ramionach, noszonej bezpośrednio
na ciele, a pod innymi ubraniami’: [Części
ubrania] *to só^m reformy só^m ... podkoszulka
jes ... stanig jak do kobiety ... wszystko jes
ciepłe ... podkoszulek ... majtki ... bo moż-
no powiedzidź i majtki tyż ... bo tak sie wy-
rażo ... nie? ... i czszea ubradź rajstopy ...
czy jakieś spodnie bo tera to kobity chodzó^m*

*w spodniamy ... nie? ... wiⁿcy ... to sie tak
czszea ubradź i ... i rajstopy przeci na nogi
założyć ... i co? ... i ocieplanie ... i swed ja-
kiż jeszcze na siebie czy jakó^mś bluzke ... nó
wszystko ... (Borki).*

PODKOSZULKA – ‘rodzaj odzieży okry-
wającej tułów, zaopatrzonej w wąskie pa-
ski na ramionach, noszonej bezpośrednio
na ciele, a pod innymi ubraniami’: [Części
ubrania] *to só^m reformy só^m ... podkoszulka
jes ... stanig jak do kobiety ... wszystko jes
ciepłe ... podkoszulek ... majtki ... bo moż-
no powiedzidź i majtki tyż ... bo tak sie wy-
rażo ... nie? ... i czszea ubradź rajstopy ...
czy jakieś spodnie bo tera to kobity chodzó^m
w spodniamy ... nie? ... wiⁿcy ... to sie tak
czszea ubradź i ... i rajstopy przeci na nogi
założyć ... i co? ... i ocieplanie ... i swed ja-
kiż jeszcze na siebie czy jakó^mś bluzke ... nó
wszystko ... (Borki).*

PODŁOGA – ‘płaszczyna, po której się
chodzi i na której stawia się różne sprzę-
ty’: *no to szczotka do podłogi ... (Adamin);
barłóg jes to ... rzut... rzucona słoma na ...
kiedyś były ... polepy z gliny ... kiedyś były
takie drewniane podłogi ... białe ... i żeby
sie nie kurzyło to ... najczeⁿściej gospodar-
rze rzucali ... na to tako^m drobno^m słome ...
i to sie nazywało barłóg ... (Grzegorzew);
zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿść
... zapasów zrobić w słoikach ... a czeⁿść ...
bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabez-
pieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem
... no to czszeba czszymać w odpowiednich
warunkach czyli w jakichś ... chłodnym po-
mieszczeniu i za dawnych czasów to były tak
zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki
nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi
... (Dęby Szlacheckie); zimniaki to w piw-
nicy były pod podłogo^m w kuchni ... no ...
dziura była w podłodze ... tak ... dziura*

była w podłodze wycieⁿte z dźrzwiczkami ... sie otwirało dźrzwiczki i tam były ... o! właśnie ... no tam były ziemniaki zawsze ale też inne warzywa też można bo tam było zimno po prostu ... no ... a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... tak^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); no nieraz sie znaj... przyfruknie taki robak gdzie ino ... wyjdzie i sie pokoże na ... na podłodze ... [...] ile razy sie skóⁿdcis wy... jak w podłodze bo jag mosz beton ... to nie ... ale jak z podłogi to gdzieś sie tam czasym znalazł taki robok co ... ón frukoł ... wiesz? ... (Borki); [R1:] [Piwnice] to były pod budynkami ... [R2:] przecie my do dzisiaj jo mó^m tó^m piwnice niezasypano^m ... [...] tam juz jes podłoga ale ... [R1:] pod budynkami ... [...] wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobiono i wszystko było ... [R2:] boki wybetonowane ... (Police Średnie).

PODŁO^NCZAĆ – ‘łączyć urządzenie z instalacją elektryczną, by można je było uruchomić: dawniej żelazko jak wygłoⁿdało? ... takie żelazko dawniej ... nagrzewało sie ... kładło sie na goroⁿcy blat ... bo nie miało sznura ... nie podłⁿczało sie go do kontaktu ... tylko kładło sie na goroⁿcy blat żelazko sie nagrzewało i ... żeby nic nie przypalić to te żelazko kładło sie ... na talerzyku ... odwróconym do ... spodem do góry ... (Grzegorzew).

PODŁOŻE – 1. ‘wierzchnia warstwa ziemi’: no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿs i wyrzucić

... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darⁿ tak^m darⁿ ... kawałki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿść była ... mieszana ... i to w forme sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wszeⁿdzie były te łoⁿki torfowe ... (Prucheniec); 2. ‘część powierzchni ziemi, która staje się spodem jakiegoś obiektu’: w danym miejscu w którym ma stanoⁿć stóg ... wbija sie droⁿg w ziemie ... i wokół tego dronga robi sie tak zwane podłoże ... i na tym podłożu ... układa się wokół siano ... (Nowe Budki).

PODMALOWYWAĆ – ‘nanosić odmienny kolor niż ten z tła’: i sie nakładało te szablonny [na ścianę] i innym kolorem można było podmalowywać ... teraz też so^m takie te szablonny ... nie? ... też ... ale kiedyś to też bo moja mama to nawet wycinała różne tam ... takie coś ... nawed i firanki z papieru robiła

... nakładala to ... i to umalowało na te takie żeby ozdoby były na ścianach ... (Rysiny).

PODORYWKA, POD^UORÓWKA – ‘płytką orka’: [Sposoby orki] [R1:] *podorywka ... [...] głę^mboka orka ... [R2:] no na zime orka ... (Dąbrowa); pod^uodorówka ... (Dąbrowa); no przed orko^m głę^mboko^m to czszeba najprzód zrobić podorywkę ... (Osiek Mały); podorywka ... (Koło); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzięⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m trochę w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potem poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi łeⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka); (Lubiny).*

PODPROWADZIĆ – ‘przywłaszczyć sobie cudzą własność, ukraść’: [Co znaczy: iść na szaber?] no to jes ... iś komuś podprowadzić jabka ... (Babiak).

PODSTAWEK → POCSTAWEK.

PODSTAWOWY → POCSTAWOWY.

PODUDZIE – ‘część tylnej kończyny zwierząt między kolanem a stopą’: [Kurę, kurczaka dzieli się na:] *udo podudzie ... pierś boⁿdź filet to różnie nazywane i ... korpus czyli cały grzbiet ... (Koło).*

POD^UORÓWKA → PODORYWKA.

PODWÓRKO – ‘teren pomiędzy domem a zabudowaniami gospodarczymi’: *śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ... [Śmietnik a śmietnisko?] a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożo^m swoje śmieci ... (Grzegorzew); podwórko ... podwórko ... no czy tam na taras ... no teras sie mówi ... kiedyś było podwórko ... (Rysiny); a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... [...] ma takó^m ziemianke ... jeszcze ... wykopano^m ... samodzielnie ... [...] na podwórku ... naprawdę ... wchodzi sie dźrzwiczkami po stopińkach na ... do ... na dół ... i tam stojó^m wszystkie zapasy elegancko ... [...] w ziemi wykopana ale to jez ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ... (Dęby Szlacheckie); (Adamin); (Kłodawa).*

PODWÓRZE – ‘teren pomiędzy domem a zabudowaniami gospodarczymi’: (Barłogi).

POEMALIOWAĆ → EMALIOWAĆ.

POGANIAĆ – ‘ponaglać, pospieszać’: *no sie poganiało [konia] batem ... (Osiek Mały).*

POGODA – ‘warunki meteorologiczne na danym obszarze’: *turki ... różne kolory ... żółte pieⁿknie kwitno^m o tej porze jak pogoda jes ... w ogrodzie nie ma deszczowych dni to pieⁿknie kwitno^m wszelkie kolory ... (Stary Budziszław); wkłada na siebie ... ubrania odpowiednie do ... pogody ... (Dęby Szlacheckie); [Zboże] może być zbierane i w lipcu ... i może być w sierpniu bo to zależy od pogody ... (Grzegorzew).*

POGRABIĆ → GRABIĆ.

POIDŁO – ‘naczynie lub urządzenie, z którego zwierzęta piją’: *dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepocześnie ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepocześnie ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); 58.*

POJECHAĆ – ‘udać się dokąds środkiem lokomocji’: *no to wsza ... by była ... tag jak kiedyś ... w... za Niemców były ... bo tera to nik tegó ni mo chyba ... w życiu ... no ... bo kiedyś to ... mieli ludzie i dziecioki mieli i do szkoły jak ... jak ... ja pojechałam do Gdyni ... jak ... już sie ożyniłam ... i pojechałam bylim na stancji ... dziadek był ... i jak pojechaam ... to nabyłam wszów tam ... (Borki).*

POKARM – ‘to, co jest spożywane’: *od razu krowa nie polyka pokarmu ... krowa*

musi przeżuć ... (Drzewce); [Kura] po prostu uczy je [=kurczęta] wszystkiego ... uczy ... no ... sukania ... ich pokarmu robaków ... w ziemi ... pokazujoⁿc im ... po prostu ... sama drapie łapami w ziemi ... (Koło); ziemniag może być wykorzystany jako pokarm dla ludzi i może być wykorzystany jako pasza dla zwierzoⁿt ... (Bogusławice); pokarmy? ... no normalnie sie przygotowuje ... chleb sie kładzie smaruje i ... i kakao sie ugotuje czy kawę z mlekiem ... (Adamin); pokarmy przygotowuje sie ... no na pewno w kuchni ... czszeba umyć reⁿce ... żeby było wszysko w porzoⁿdku i czysto ... no i tyle ... (Grzegorzew); (Witowo).

POKŁAD – ‘warstwa jakiegoś surowca’: *w zależności ... jaki ... pokład głu^mboki ziemi ... tego torfu był na tej łoⁿce ... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był głu^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo głu^mboka ... (Tarnówka); pokład [torfu] to miałeś z zielono^m trawo^m ... (Tarnówka).*

POKOS – ‘pas skoszonej trawy pozostający za kosiarem’: *no pokoz jes to ... no ... trawa które zostaje skoszona ... (Nowe Budki); podczas sianokosów rozszczepuje sie pokosy a ... później ustawia sie je w kupki ... (Nowe Budki); [Trawę] ścina sie na pokos ... (Prucheniec); trawę sie kosi na pokos ... i zboże jeśli sie kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli sie kosi ... mechanicznie już dzisiaj ... (Prucheniec); w innym terminie sierpień załóżmy ... drugi pokos ... (Sobótka); to [=czy kosa była dobrze osadzona] sprawdzano przy koszeniu ... czy dobrze kosiła i układała pokos ... czy źle kosiła i nie układała pokosu ... (Sobótka); (Grzegorzew). → NA POKOS.*

POKRYĆ – ‘nałożyć na zewnętrzną płaszczyznę dachu materiał wierzchni’: [R1:] *kaleń? ... nie wiem ... a kaleń to chyba jes kalonka na na budynku ...* [R2:] *kiedyż jak były słómó^m po... czy ćcino^m poszywane to była kalónka ...* [R1:] *no tero tyż jes kalónka tam jes blachó^m ... pokryto ... kalenica ...* (Felicjanów).

POKRZYWA – ‘roślina o parzących liściach’: [R1:] *we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ...* [R2:] *kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ...* [R1:] *siekocz ...* [R3:] *i sie wylewa w koryto ...* [R2:] *i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ...* [R3:] *o! ... tak ... było ...* [R2:] *ciągło sie na tym ...* [R1:] *“oset ...* [R2:] *na taki maszynie ... na drobno ...* (Felicjanów); [Chwasty] *pokrzywy ... perz ... mlecz ...* (Koło); *stała becзка ... z mieⁿsem ... z zabitego świniaka bo nie było przecież lodówek ... tylko ... miⁿso czszeba było zabezpieczyć ... tak żeby ... tam muchy nie dopadły go ... i żeby sie nie zepsuło ... czyli mieⁿso było nasolone ... ciasno ułożone w beczcze ... na wierzchu przyściśnieⁿte jakimś ... deską z kamieniem ... a na tym wszystkim leżała jeszcze pokrzywa która miała odstraszać ... ewentualne muchy i ... inne tam cuda ... i to wszystko ładnie sie zawsze przechowywało ...* (Dęby Szlacheckie); [Chwasty] *perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielisko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności sie pojawia zawsze na świecie ...* (Dęby Szlacheckie).

POLE – ‘obszar ziemi poza zabudowaniami gospodarczymi wykorzystywany pod uprawy’: *pierdziołki które rosły ... na polu ...* (Rzuchów); *do bakomy sie śnieci a śmietni-*

ska to jes na polu taki ... no ... wszystkie bałagany sie wyrzucó ... (Adamin); *wychodzoⁿc z domu do pracy w pole należało ten dom ... zamknoⁿc ... zamknóć na kłódke ... kiedyś dawniej ...* (Dzierawy); *gdy gospodarze pracowali w polu w domu był ... zamknieⁿ-ty ... zakluczony ...* (Dzierawy); *nieroz tak było że na ... snopku ... położyłaż [dziecko] i spało ... no bo tag no to gdzie tam? ... [...]* *wózków to tag nie było w pole nie brali wózków ...* (Grzegorzew); *to só^m leⁿty ... bo tak zawsze na polu tych leⁿt jest ... pewnie po wykopkach bardzo dużo ...* (Koło); *był [popiół] z torfy ... czy ż dźrzewa ... no to był dobrym nawozem na pole ...* (Tarnówka); *no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...]* *kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...]* *potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gabłami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemió^m ... tó^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...]* *wtedy sie przykrywało ... [...]* *kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...]* *tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tego ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ...* (Tarnówka); *no sadi-*

to sie w polu ... zimniaki ... (Borki); no to na polu ... radliny sie mówiło ... no ... jak sie wsodzalo i sie radliło to były ... radliny takie co sadziło sie w radlinach ... zimniaki czy ko... sadzarka była ... sadzarka była ... co sadziła i ... szła i zasypywała ... i to tak było ... tak ... (Borki); małe kupki późni sie rozrzucalo widłamy ... równo na całe pole ... (Dąbrowa); na równo sie rozszczoⁿsa każdo^m kupke [obornika] żeby było równo na polu ... (Dąbrowa); beczkowozy wywozó^m [gnojówkę] na pole ... (Dąbrowa); kawałek pola który już jes zorany ... no zagón taki ... (Dąbrowa); [W czasie orki koń] jedyn idzie ... w bruździe ... a drugi idzie po ... po polu ... niezaorany ... (Dąbrowa); no czszeba pole przekrymlować [po rozrzuceniu obornika] ... (Osiek Mały); długi woⁿski kawałek pola ... to jes zagón ... (Osiek Mały); no na polu no to [pług się oczyszczało] ... kamieniem ... (Osiek Mały); [Co znaczy: włóczyć?] no ... wcióⁿgać brony po polu ... cioⁿgać brony ... (Osiek Mały); zakładano płachcie i w niej było ziar... były te ziarna zboża ... które reⁿcznie wyrzucano na pole ... (Nowe Budki); u mnie było robione ... wykonywane ... było to ... ta czynność wykonywana ... i było to zawlekanie powlekanie pola ... (Nowe Budki); kosiarze ... żeńcy ... idą żeńcy w pole ... (Prucheniec); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dotki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczko^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczko^m ... a jeszcze ja pamieⁿtam jak zbiralim stonke ... z kartofli ... na polach ... (Goszczędza); [R1:] kupka [obornika] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potym widłami sie rozszczoⁿsało ... [R2:] przyzma ... obornika czyli gnoje ... [R1:] przyzma to jes ... no jak sie wywozi z obory na duzo^m przyzme ... nie? ... a takie na polu ... to kupki ... (Lubiny); pole zostawione ...

nieuprawione ... to jez ugór ... (Lubiny); [R1:] zagón no to jes ... [R2:] zaorane pole chyba ... (Lubiny); przy oraniu ... zagania sie pole ... w bruździe sie ... sie zagania tak ... w tej tego ... i sie orze późni już ... no ... (Lubiny); [Rodzaje bronowania] w poprzek wdłużke ... skośne ... [...] w poprzek to znaczy ... brónuje sie w poprzek ... pole ... nie? ... a tegó ... a w długoż no to w długoż pola ... to jes właśnie bronowanie ... te ... jak to mówiłym? ... po... poprzyk ... a w tu wdłużke ... (Lubiny).

POLECIEĆ – ‘o owadach: ruszyć się w powietrzu z jednego miejsca w drugie dzięki skrzydłom’: nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że sie tam psiknie i sie muchy wytrujo^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko drzwi ... gasiliśmy światło ... w tej czeⁿści z której chcieliśmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do tego światła poleciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerzedziło ... potym zamykało sie drzwi do ... do pomieszczenia z którego wyganiałiśmy ... otwierało sie drzwi na dwór i sie wyganiało muchy z sini ... no ... (Dęby Szlacheckie).

POLEPA – ‘podłoga wykonana z gliny’: bartóg jes to ... rzut... rzucona słoma na ... kiedyś były ... polepy z gliny ... kiedyś były takie drewniane podłogi ... białe ... i żeby sie nie kurzyło to ... najczeⁿściej gospodarze rzucali ... na to tako^m drobno^m słome ... i to sie nazywało bartóg ... (Grzegorzew); [Jak wygląda stodoła?] [R1:] no jes klepisko ... [R2:] jes ... só^msieki ... [R1:] so^msiek ... klepisko ... [R2:] teraz ... klepiska ... i te wrota ... i da... dach jes tego ... [R1:] i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie

... [R2:] *sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie ...* [R1:] *a w stodole nie ma ...* (Dąbrowa).

POLNY – 1. ‘rosnący na polu’: *kwiaty polne no to mak chaber ...* (Felicjanów); [W ogrodzie były] *przeważnie bratki ... róże ... pe... nie pelargonie tylko te ... te duże wysokie ... jak sie nazywały? ... no różne i ... kwiaty były takie ... przeważnie ... takie polne wieⁿcy były ... nie jak teraz takie różności ...* (Rysiny); 2. ‘odbywający się na polu’: *prace polne ...* (Lubiny); (Kolo).

POLOWY – ‘odbywający się na polu’: *no inaczej prace polowe ...* (Osiek Mały).

POŁO^NCZYĆ → **ŁO^NCZYĆ**.

POŁÓWKA – ‘jedna z dwóch równych części czegoś’: *ro^mbanka to jest ... to jest świniak ... połówka świniaka pocieⁿta ... od kreⁿgosłupa aż po po ... po brzuch ...* (Babiak); *ro^mbanka to jes tak osobno żeberka ... no i ... i jak ... ^uucioⁿć wzdłuż połówki ... to mi sie wydaje ro^mbanka ...* (Rzuchów); *rozpoływali [świnię] ... dwie połówki były ... nie? ... na pół to przelupali ... nie? ... późni to rozbierali ... nie? ...* (Rysiny).

POŁUDNIE – ‘godzina dwunasta w dzień’: *ile sie tam udało wyⁿgla kupić ... bo ... z wyⁿgłem to ... było ... też sie szło jednego dnia po południu żeby na drugi dzień do południa kupić weⁿgiel ... i sie cało^m noc pilnowało geesu ...* (Tarnówka).

POŁYKAĆ – ‘przesuwać pokarm z jamy ustnej do żołądka’: *od razu krowa nie połyka pokarmu ... krowa musi przeżuć ...* (Drzewce).

POMAŁU – ‘powoli’: *no to sie dłużyj mówilo prrrr! ... no ... bo tak to pomału pomału*

pr pr pr! ... no to on wolnio wolno a prrrr! i stanął ... (Dąbrowa);

POMARSZCZYĆ SIE → (MARSZCZYĆ SIE).

POMIESZCZENIE – ‘osobny budynek lub wyznaczona część budynku’: *pomieszczenie na torfe? ... też szopa ...* (Dzierawy); *zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿśś ... zapasów zrobić w stoikach ... a czeⁿśś ... bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to czszeba czszymać w odpowiednich warunkach czyli w jakichś ... chłodnym pomieszczeniu i za dawnych czasów to były tak zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi ...* (Dęby Szlacheckie).

POMISZAĆ → **MIESZAĆ**.

POOSZCZYSZYĆ → (OSTRZYĆ).

POPLON, POPLÓN – ‘rośliny siane po zbiorze roślin głównych jako drugi plon w tym samym roku’: *na poplon? ... różnie ludzie siejo^m ... siejo^m i ... i żyto ... przeważnie żyto ... na poplón ...* (Grzegorzew).

POPLÓN → **POPLON**.

POPOŁUDNIE – ‘część dnia po godzinie 12’: *iskanie ... o! to jes bogata literatura na tyn temat ... za dawnych czasów ... posiadanie w głowie ... że tak powiem ... wszy ... czy jak? ... nie było niczym wstydlwym ... i jeszcze pamieⁿtam że moja mama opowiadała że jak była ... młoda ... to ... na przykład ... z dziewczynami siadały sobie ... w niedzielne ... popołudnie na ... przewróconym dźrzewie gdzieś tam ... przy drodze ... i nawzajem sobie ogłⁿdały ... włosy czy nie maj^om ... wszów ...* (Dęby Szlacheckie).

POPOŁUDNIOWY – ‘odbywający się po południu’: *taka popołudniowa dżrzemka ...* (Koło).

POPZRZECZNIK – ‘końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *zawraca na poprzeczniku ... i osobno tyn poprzecznik późni ... sie dooruje ... w poprzek ...* (Dąbrowa); *poprzecznik ...* (Lubiny).

PORASTAĆ – ‘o roślinach: puszczać kielki w niepożądanym czasie’: [R1:] *no ... przeważnie [ziemniaki] porastajo^m ... kły wypuszczają^m ... [...] kielki ...* [R2:] *kielkujo^m ...* (Grzegorzew).

PORODÓWKA – ‘wydzielone pomieszczenie dla rodzącej i karmiącej maciory zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: (Koło).

PORO^MBAĆ → RO^MBAĆ.

PORYBIĆ – ‘zrobić na ostrzu kosy nierówności wskutek jej nieumiejętnego klepania’: *nie umiał naklepać porzódⁿnie i wtenczas ... jo^m ste^mpił przez to niektórzy mówili że porybił kose ...* (Nowe Budki); [Co to znaczy: porybić kosę?] *no bo dostała ... dostała ... takie nierówne ... brzegi ... przeklepał ...* (Prucheniec); *nie umiał [klepać kosy] i porybił ...* (Sobótka).

POSADZIĆ → SADZIĆ.

POSADZKA – ‘podłoga wylana betonem’: [R1:] [Piwnice] *to były pod budynkami ...* [R2:] *przecie my do dzisiaj jo mó^m tó^m piwnice niezasypanó^m ... [...] tam juz jes podłoga ale ...* [R1:] *pod budynkami ... [...] wykopana ... dziura w zimi ... i posadzka czy coś ... była zrobiono i wszystko było ...* [R2:] *boki wybetonowane ...* (Police Średnie).

POSESJA – ‘wydzielony teren stanowiący czyjąś własność, zazwyczaj z domem mieszkalnym’: *śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ...* [Śmietnik a śmietnisko?] *a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożo^m swoje śmieci ...* (Grzegorzew).

POSIAĆ → SIACĆ.

POSIEWNY – ‘używany po siewie’: [R1:] *brony cieⁿżkie i ...* [R2:] *i lekkie ...* [R1:] *posiewne ...* (Dąbrowa).

POSKŁADAĆ → SKŁADAĆ.

POSTAWA – ‘wzrost’: *to zależało od postawy kosiarza ... czy był wyższy czy niższy ... i on musiał dopasować to^m roⁿczke [na kosiuku] do siebie ...* (Nowe Budki).

POŚLAD – ‘gorszy gatunek ziarna zbóż przeznaczony na paszę dla zwierząt’: *gorsze ziarno ... jes to poślad ...* (Nowe Budki); *poślad to przeważnie ... mielono na otre^mby na pasze do zwierzoⁿt ...* (Nowe Budki); *poślad ... [...] do karmienia zwierzoⁿt drobiu ...* (Prucheniec); (Sobótka).

POTRAW – ‘drugi zbiór trawy’: *potraw jes to ... drugi raz koszenie trawy ... przeważnie jes to ... w sierpniu ...* (Nowe Budki); [Potraw] *to jes ... drugie ... drugi zbiór traw ...* (Prucheniec); [Co to jest: potraw?] *drugie siano ...* (Sobótka).

POWIESIĆ → WIESZAĆ.

POWIESZAĆ – ‘umocowywać coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna

nie miała kontaktu z podłożem': *na taki[ch] powrozach powieszało [się świnię] pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpołowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykorzystał ...* (Stary Budziszław).

POWLEKANIE – 'bronowanie po zasianiu zboża': *u mnie było robione ... wykonywane ... było to ... ta czynność wykonywana ... i było to zawlekanie powlekanie pola ...* (Nowe Budki).

POWOLNY – 'poruszający się z niewielką prędkością': *kuropatwa taka skromna kureczka ... bladobroⁿzowa ... nie ma takiego pieⁿknego upierzenia ... i taka jes ... ponura ... wieⁿcej stale taka powolna ...* (Stary Budziszław).

POWO^NZ – 'długi drąg służący do zabezpieczenia siana w czasie zwózki': *nazywa się ten droⁿg powoⁿz ...* (Prucheniec); *powoⁿz ...* (Sobótka).

POWOZIĆ – 'kierować wozem konnym': *gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ...* (Bogusławice).

POWÓDŹ – 'zalanie terenu wodami wezbranej rzeki': *na łoⁿce [suszył się torf] i czszeba się było spieszyć [...] ... jag już wyszło tam w tych kozołach to składano znowu w wieⁿksze ... tak że to było bardzo ... bardzo pracowite ... tak ... i nieraz to ... dobrze było jak się zdoⁿżyło zwież do szopy*

... i to ułożyć ładnie ... a ... było nieszczeⁿście dla rodziny jag ładnie zrobili ... wszystko zrobili a przyszła powódź i woda zabrała i była tylko kupka ... błota ... i nie było czym palić ... to u naz nie raz się tak zrobiło ... (Tarnówka).

POWÓJKA → **POBŁÓJKA**.

POWRÓSŁO – 'rodzaj powrozu skręconego ze słomy': [Snopy wiązało się] *powrósta mi ... robiło się takie powrósta ... [...] z tego zboża ... i się wioⁿzało ...* (Grzegorzew); *powrósta ...* (Koło).

POWRÓZ – 'rodzaj skręconego sznura służącego do wiązania': *kre^mpulec ... to chyba koniom zakładano na nogi ... to jes powróz ... wioⁿzany na końskie kopyta żeby konie nie uciekły ... chyba ... tak mi się wydaje ...* (Babiak); *najpierw zabezpieczono [świnię] ... powrozami ... potem wieszono za tylnie nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿgano wneⁿczności ... wszystkie wneⁿczności ...* (Rzuchów); *na taki[ch] powrozach powieszało [się świnię] pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpołowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykorzystał ... a jag nie to były zakopywane ... a mieⁿso rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem robierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w słoikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes*

przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszlaw); nazwy to dokładnie nie wiem ale po to sie go [=pawąz] zakładało i przywioⁿzywało ... powrozym żeby ... siano nie spadło ... (Nowe Budki).

POZBIRAC → ZBIERAC.

POZNAŃSKA PYRA – ‘mieszkaniec Poznania’: [R1:] no ziemniak ... [R2:] albo kartofel ... [R1:] albo pyra ... zależy gdzie ... [R2:] w Poznaniu to pyry mówió^m ... [R1:] poznańskie pyry ... my jesteśmy w Wielkopolsce to znaczy że pyry ... (Police Średnie).

POZNAŃSKI – ‘o typie mąki’: “o moⁿ-ków só^m ale jo ... już móⁿków żytnió^m jo ino i pszynnó^m a tero to ile różnych só^m ... [...] moⁿka jes ... krupczatka ... jes pszynno moⁿka poznańska jez i takich innych ... móⁿków jez ale wszystkich nazwów wrocławska jez różne ... żytnia jez o! ... do razowych to jakieś tyż dodawali jakieś tam ... tak pszynne “otry^mby nawet dodawali kiedyś ... to właśnie były te cinniejsze chleby takie ... (Borki). → POZNAŃSKA PYRA.

POZWAĆ – ‘nadać nazwę lub użyć nazwy czegoś’: serwantka ... takie były ... kredynsy kiedyś w ścianach ... córka ... normalnie w ścianach ... i tam były za szkłym wszystko i tam ... kładzione było ... a ... w sumie jak takie schowanko było ... no ta-ak my tam nazywamy schowanko ... a kiedyś to była tako ... [Komory nie były?] komory nieko... komórki ... o! ... komory takie ... takie pozwane ... (Grzegorzew).

POZYWAĆ – ‘nadawać nazwę lub używać nazwy czegoś’: lenieje ... wyle... ale wyleniała kura ... wyleniała to to ... bo to ji [=kurze] wylatujó^m [pióra] ... nieraz to gołe

tyłki widać ... nie? ... a przewaznie ... te te ... bolierki jak teraz pozywajo^m ... to gołe py... tyłkami ... (Rysiny); n-ona [=kura] to ... jak to pozywajoⁿc ... kwocze czy siada ... chce usioⁿś na jajkach ... nie? ... aha ... kura tam kwacze inaczej bo takie ... pozywanie ... (Rysiny); tak ... [kaczki polskie] te białe ... te takie ... te dzikie pozywajo^m te szare i ... ja w tej chwili mam perlice ... czszy perlice ... rano niesamowicie krzyczó^m ... jag one wrzeszczó^m ... już sie rozwidnieje to już te perlice krzyczó^m ... ale czszymam dla wnuczek bo tylko ... babciu bo dostaam jajka ... nie wiedziałam że to perlice ... te jajka ... i mi wysiadły sie czszy ... i ony tu były latym bo u mnie so^m całe lato ... nie? ... to tego ... to mówi babciu tylko naszych perliczek nie wyrzucaj ... albo nie zabijaj czasami ... nie? ... bo ja im tam nie pokazuje że zabijam kurczaki ... czy tam coś ... (Rysiny); mała szczotka no to ... no szczotka no inaczy sie ... ni jak nie wi... no teraz ... [...] chociaż zmiotka ... to zmiotke pozywajo^m ... nie? ... zmiotka ... to jes na szufelce takiej ... (Rysiny); [Jak wyglądała maglownica?] walek ... taki ... no i zrobiony taki był drugi jak by to pozywajoⁿc ... nie? ... doś szerokie taki ... takie były ... nacieⁿte ... takie ... jak by to ze^mby były ... i to sie przesuwalo tym wałkiem ... w te i z powrotem ... i to taki magiel był ... (Rysiny); no zupa jagodowa ... no czym sie tego? ... tak samo jagody ... sie rzucalo do wody ... osłodzilo sie troche ... lekko sie osłodzilo ... i sie też zaprawialo ... ale nigdy nie śmietano^m ... tylko mleko i ... i moⁿka ... i tym sie ... i to sie jadło z kluskami takimi ... no makaronem pozywajoⁿc ... kiedyś to ... kluski były wszystkie ... teraz jez makaron ... zupa ... wszystkie te jarzynowe zu... zupy czy tam owocowe ... to sie wszystko zaprawialo mlekiem ... i moⁿko^m ... no bo ... poza tym ... tym no czym można było? ... o! jedynie zasmażke sie robilo

do kapuśniaku ... o! ... no to wtedy tłusz ... i sie zasmażało ... moⁿke ... (Rysiny); lane kluski pozywajoⁿc kiedyś ... jag na jajku ... niy? ... [...] jajko moⁿka ... to lane kluski ... to jag u ... u nas tak sie mówi ... (Rysiny).

PÓŁ – ‘jedna z dwóch równych części czegoś’: *becik to był taki ma... taki ... córka ... taki był szeroki mniej wiⁿcy ... no ile? ... z pół metra? ... no może sześćdziesiąⁿ cyntometrów ... a długi z met coś ... tak że jak dziecioka położyłaś ... wisz na tego to ... to^m drugó^m czyⁿścio^m żeś przykryła ... i były takie ... [...] troczki do zawioⁿzanie żeby dzieciok ... no ... ani sie nie wykopoł ani nic ... (Grzegorzew).*

PÓLTUSZA, PÓTUSZA – ‘połowa zabitego świniaka’: [R1:] *jak dzielenie świni? ... [R2:] rozbieranie ... [R3:] porcjowanie ... [R2:] rozbieranie ... czszeba rozebrać półtusze na przykład ... (Koło); półtusza albo ćwiartki ... (Koło); z półtuszy sie odró^mbuje kawalki to jez ró^mbanka ... (Koło).*

PÓTUSZA → **PÓLTUSZA**.

PR! – ‘komenda wydawana koniowi, by szedł wolniej’: *no to sie dłużyj mówiło prrrr! ... no ... bo tak to pomału pomału pr pr pr! ... no to on wolnio wolno a prrrr! i stanął ... (Dąbrowa).*

PRASA – 1. ‘maszyna rolnicza do ubijania słomy w kostki lub bele’: *no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿ-saczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiarka to*

drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); no to traktor ... kładziej na traktor i sprzoⁿta ... [...] to różne so^m ... maszyna jes taka co zbiera słome ... cioⁿgnik ... przy cioⁿgniku jes taka duża maszyna co zbiera słome i ... so^m te ... maszyny co ... prasa ... co prasuje i ... i wioⁿże zaraz słome ... (Grzegorzew); (Koło); 2. ‘urządzenie do ściskania sera i odsączania serwatki’: (Witowo).

PRASKA – 1. ‘przyrząd do odściskania serwatki z sera’: (Drzewce); (Witowo); 2. ‘przyrząd kuchenny do zgniataania ziemniaków’: *praska ... [...] ma dziureczki taka ... blaszka z dziureczkami ... i dwie roⁿczki jak sie ściśnie ... to ... masa ... to ziemniak po prostu ... wyciska sie przez te dziureczki ... (Dęby Szlacheckie); praska ... a jag nie to tartka ... co sie tarło ... i praska jes do wyciskania ziemniaków ... i sit... je jes ten duślak jes wszystko jez różne rzeczy só^m ... (Borki); (Bogusławice); 56.*

PRASOWAĆ – 1. ‘o specjalnej maszynie: zbijać słomę w kostki lub bele’: *a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); no to traktor ... kładziej na traktor i sprzoⁿta ... [...] to różne so^m ... maszyna jes taka co zbiera słome ... cioⁿgnik ... przy cioⁿgniku jes taka duża maszyna co zbiera słome i ... so^m te ... maszyny co ... prasa ... co prasuje i ... i wioⁿże zaraz słome ... (Grzegorzew); 2. – **WYPRASOWAĆ** – ‘używając żelazka, sprawić, że tkaniny są gładkie’: *wyprasować [koszulę] ... żeby ładno była ... (Adamin); no sie prasowało maglowało [pościel] ... no ... jedyn maglował drugi ... prasował ... no ... jak kogo stać było ... (Adamin); no to kiedyś to [=koszule] krochmalili i prasowali ... (Barłogi); żelazko to było że ... kładlim nawet ...**

żuźle rozpalone do żelazka ... a najprzód sie kładło te żuźle i to sie żelazko nagrzywało a potem były dusze ... i te dusze sie grzało w piecu ... jak były goroⁿce ... w kuchni na ogniu ... to sie kładło do żelazka i tym sie prasowało ... [A dusza to było takie metalowe?] wkład taki ... do żelazka ... (Barłogi); wyprasować ... (Grzegorzew); wyprasować ... (Rysiny).

PRASOWANIE – ‘zbijanie słomy w kostki lub bele przez specjalną maszynę’: *do prasowania słomy ta maszyna je ...* (Grzegorzew).

PRAWIDŁOWO – ‘poprawnie, zgodnie z normą’: *graca ... no nie wim ... różnie ... różni nazywali pewno ... motyka bardziej jes chyba prawidłowo ...* (Dęby Szlacheckie).

PRE^NDKO – ‘szybko’: (Felicjanów).

PRE^NT – ‘cienki, metalowy drążek’: *metalowy preⁿt do poruszania to ... [...] to był tyn ... haczyk ... ha... no haczyk mówili ...* (Dzierawy); *dlatego że biała zrobiona nie b... nie jes weⁿdzona ... a taka ... potem sie ustawia tako^m beczke okroⁿgło^m podpala sie na dole ... i sie tym dymem ona weⁿdzi ... robi sie broⁿzowa ... potem jo^m sie wkłada do wody ... i jo^m sie w goroⁿcy wodzie pare minut tak ... nazywa sie parzenie ... i potem to^m kielbase sie wyjmuje na takich ... patykach długich albo na preⁿtach drucianych ... i ... potem ta kielbaska wystygnie i jes taka lekko broⁿzowa ... a biała to już jednolicie biała od zrobienia ...* (Stary Budziszław).

PRO^ND, PRÓ^ND – ‘energia elektryczna’: *no żelazko dawni to na proⁿd nie było tylko na weⁿgiel ... kładło sie weⁿgle rozwarzone ... do żelazka ...* (Adamin); *no paliwo sie wli-*

wało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿ-dzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miał taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... (Goszczędza).

PROSIACZEK – pieszcz., ‘młode świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *prosiaczki ...* (Felicjanów); *prosiaczki ...* (Rzuchów); (Grabów).

PROSIAK, PROSIOK – ‘młode świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *maciora sie kiedyś ... nazywało na to ... że to jez maciora z małymi ... prosiakami ... nie? ... z prosieⁿtami ...* (Rysiny); *prosioki ...* (Felicjanów); *prosiaki ...* (Koło); (Babiak).

(**PROSIĆ SIE**) – **WYPROSIĆ SIE** – ‘o świni: wydać na świat potomstwo’: *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdra mi ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ...* (Stary Budziszław).

PROSIE – ‘młode świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *prosieⁿta ...* (Koło); *maciora sie kiedyś ... nazywało na to ... że to jez maciora z małymi ... prosiakami ... nie? ... z prosieⁿtami ...* (Rysiny); [Świnia z] *prosiⁿtami? ... świnią sie nazywa locha ...* (Grabów); *albo można było jak sie mał... mało^m ilość świni miało dwa czszy św... prosieⁿta były od małego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ...*

kociel sie nazywał taki pojemnik ... i sie tam sypało dwa czszy koszyki ziemniaków ... parowało sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewało sie wode pasze ... i dawalo sie ... świniom ... najpierw małym prosian... prosieⁿtom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budziszław); knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿ-drami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... to sie zostawia takiego wieprza i on właśnie tag roś... a ... to jes taki knur ... a wieprz to jes win... taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie zwywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budziszław); prosieⁿ-ta ... (Babiak), prosie ... (Koło); 69.

PROSIOK → PROSIAK.

PROSO – ‘zboże o kłosie w kształcie wiechy’: [Siano] wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ... (Prucheniec); kasa z prosa to jez jagły ... (Grzegorzew); kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydłubano^m w pniu ... drzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potem chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿtam już tego ... ale w każdym ra-

zie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie).

PROSTOKO^NT – ‘figura o dwóch dłuższych i dwóch krótszych bokach stykających się pod kątem prostym’: kołyska to też jes tym ... tak ... teraz nie ... też ... prostokoⁿtne ... też prostokoⁿt taki jakby pudełeczko ... z ... taki ... i ... z ale zamias ... zamias nóżek ma po prostu zaokroⁿglono^m tako^m ... tako^m to^m podstawie ... takie jakby ... kojarzy mi sie to z saniami ... takie płozy ... i po prostu żeby dziecko ... można było ... bujać ... żeby mogło ... mogło sobie zasnoⁿć ... [...] no to ja to tak nazwałam jak od sań ... że płozy ... ale takij pewności do końca nie mam ... (Koło); takie prostokoⁿt ... prostokoⁿtna taka ... taka malut... kołderka ... wypełniona go^mbko^m puchem czy jakimś takim innym delikatnym mate... mate... takim ... wypełnieniem ... i zawijało sie w to ... po prostu tak ... no umiejeⁿtnie w nie dziecko bo to czszeba też umieć zam... za... zawinoⁿć dziecko w becik ... (Koło).

PROSTOKO^NTNY – ‘mający kształt prostokąta’: kołyska to też jes tym ... tak ... teraz nie ... też ... prostokoⁿtne ... też prostokoⁿt taki jakby pudełeczko ... z ... taki ... i ... z ale zamias ... zamias nóżek ma po prostu zaokroⁿglono^m tako^m ... tako^m to^m podstawie ... takie jakby ... kojarzy mi sie to z saniami ... takie płozy ... i po prostu żeby dziecko ... można było ... bujać ... żeby mogło ... mogło sobie zasnoⁿć ... [...] no to ja to tak nazwałam jak od sań ... że płozy ... ale takij pewności do końca nie mam ... (Koło); takie prostokoⁿt ... prostokoⁿtna taka ... taka malut... kołderka ... wypełniona go^mbko^m puchem czy jakimś takim innym delikatnym mate... mate... takim ... wypełnieniem ... i zawijało sie w to ... po prostu tak ... no umiejeⁿtnie

w nie dziecko bo to czszeba też umieć zam...
za... zawino^ńć dziecko w becik ... (Koło).

PROSTÓWKA – ‘młocarnia, z której otrzymuje się prostą słomę’: [Maszyna, która młóci zboże] *no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któr^om sie wkładało ... a konie ... droⁿgiem ... [...]* mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); targówka prostówka ... i maszyna szeroko-młot[na] ... (Sobótka).

PROSTY – 1. ‘o słomie: nietargana’: w łózkach ... kładło sie ... sińnig a potym... sińnik było na...kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...] i nie prosto ino targano bo prosto^m to nie ... [...] nie ułożyłaż jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...] wyjmowano i świżo nakładz... kładziono ... nie? ... (Grzegorzew); ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnie^ńcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemió^m ... tó^m co sie wywaliło ... z tego podłoża ... (Tarnówka); 2. ‘o łądygach: niekrzywe’: *pelasie to so^m kwiaty ogródkowe ... pieⁿknie kwitno^m od wiosny ... usadza sie je wiosno^m i kwit-*

no^m do późnej jesieni ... [...] różne kolory majo^m ... różowe białe czerwone ... spuszcza^oce kwiaty ... o prostych odygach stoj^oce ... (Stary Budziszław).

PROŚNICA – ‘wydzielone pomieszczenie dla rodzącej i karmiącej maciory zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: (Rzuchów).

PROWIZORYCZNY – ‘tymczasowy’: *a mieⁿ-so [z zabitej świni] rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w słoikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław).*

PRÓ^ND → PRO^ND.

PRRRR! – ‘komenda wydawana koniowi, by się zatrzymał’: *prrrr! ... wszczymywało sie go [=konია] ... (Dąbrowa); no to sie dłużyj mówiło prrrr! ... no ... bo tak to pomału pomału pr pr pr! ... no to on wolnio wolno a prrrr! i stanął ... (Dąbrowa); (Osiek Mały); (Koło); (Lubiny).*

PRYSKAĆ – ‘stosować środek w aerozolu’: *czszeba było pryskać zawsze żeby much nie było i czysto żeby było ... tag jag u nos to muchów nie było ... mało kiedy były muchy ... (Borki).*

PRYZMA – ‘stos obornika’: *pryzma gnoju albo kupa gnoju ... (Dąbrowa); no to była kupa [obornika na polu] pryzma ...*

pryzma raczej chyba ... pryzma ... (Osiek Mały); pryzma ... obornika ... (Lubiny); [R1:] kupka [obornika] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potem widłami sie roszczonoⁿsało ... [R2:] pryzma ... obornika czyli gnoje ... [R1:] pryzma to jes ... no jak sie wywozi z obory na dużo^m przyzme ... nie? ... a takie na polu ... to kupki ... (Lubiny); (Prucheniec).

PRZEBIERAĆ – ‘sortować, dzielić na klasy’: [Ziemiaki po wyjęciu z kopca] *przebiera sie je ... sortuje i już ... to wszystko ... (Dzierawy).*

PRZEBIJAĆ – ‘dziurawić ostrym narzędziem’: *no przebijano tchawicze ... tutaj ... i rozklepowano jo^m [=krew] koziołkim żeby sie niy ... zgyⁿsła ... (Rzuchów); [R1:] gable ... to sie nazywały gable ... które miały takie czubki ... nie... nieszpiczaste tylko takie kulki ... [R2:] chodzi o to żeby nie przebjały przyrów ... (Police Średnie).*

PRZECINAĆ – ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia’: *porcjować ... przecinać i porcjować ... wszystko osobno ... (Rzuchów).*

PRZECINKA – ‘wrywanie roślin zbyt gęsto rosnących z pozostawieniem kilku ich sztuk’: *albo ryⁿkó^m można było wycinać ... albo ... albo haczkó^m sie prze... najpirw sie robiło przecinke ... a późni sie robiło przerywke ... bo przecinke to sobie zostawiołeś tam kilka buraków w kupie ... co cszydziesci centrymetrów ... a późni wkoło tego czeba ryⁿkó^m oskubać żeby został tylko jeden ... (Police Średnie).*

PRZECIO^NĆ → CIO^NĆ.

PRZECZSZO^NSACZ – ‘maszyna do przewracania siana’: *przeczszoⁿsacz ... (Sobótka).*

PRZECZSZO^NSACZKA – ‘maszyna do przewracania siana’: [Pokos trawy rozbijało się] *no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tako^m przeczszoⁿsaczką konną ... widełkową ... taka była maszyna ... która miała ... widełki ... i koń cioⁿgnął ... (Prucheniec); no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec).*

PRZECZSZO^NSACZKOZGRABIARKA – ‘maszyna przewracająca i grabiąca siano’: *przeczszoⁿsaczkozgrabarka ... (Prucheniec).*

PRZECZSZO^NSACZOZGRABIARKA – ‘maszyna przewracająca i grabiąca siano’: *no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec).*

PRZECZSZO^NSAC – ‘przewracać siano na polu, by wyschło’: *no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki*

... i jeszcze są takie ... inaczej to się mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to się nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec); przeczszoⁿsać ... (Sobótka).

PRZECZSZO^NSANIE – ‘przewracanie siana na polu, by wyschło’: [Czynności podczas sianokosów] przeczszoⁿsanie ... i składanie ... a obecnie ... no to w... suszenie ... i baloty ... (Prucheniec).

PRZEDŁUŻYĆ – ‘o wozie konnym: rozciągnąć’: [R1:] rozwora to była poc spodym przez cał^m długość wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co się kryⁿciło to jak się nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łoⁿcznik ... [R2:] że mogłeś do przedłużyć ... tyn wóz ... (Police Średnie).

PRZEDNI – ‘znajdujący się z przodu’: [Rozdaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak się nazywajo^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki się robi ... [R1:] zimne nóżki się z tego ro-

biło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); [R1:] do rożcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki łoⁿcznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnio^m uośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano się jechało wozic ... [R2:] można było rożcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to się rożcioⁿgło go ... zakładało się takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie).

PRZEDWOJENNY – ‘wyprodukowany przed wojną’: wcześniej cep ... potem maszyny ... na konie ... które kieratem cioⁿ-gły ... a maszyna była na ... na takim ... metalowym droⁿgu podłoⁿczona na mufy ... i to się obracała i się wrzucało tako^m ... my mamy maszynę tako^m jeszcze dawno^m przedwojenno^m ale u kogoż u ludzi jest ... groch ostatnio młócili ... to^m maszyno^m ... to się nie kruszył ... bo w innych maszynach się kruszył groch ... tak ... (Prucheniec).

PRZEGNIĆ – ‘zgnić zupełnie’: no kompost to ... to można na przykład jakieś ... liście śmieci zgrabić ... nie? ... i przycisnoⁿć na przykład ... ziemio^m trochę przepuszyć ... i jes ... i przegnije i robi się kompos ... no ... (Goszczędza).

PRZEGRODA – ‘to, co oddziela jedną przestrzeń od drugiej’: tako^m przegorode się nazywało ... wiesz co ... bloⁿg ... (Osiek Mały); no to so^m takie przegrody ... i so^m odgrodzone ... no ... mniejsze i wiⁿksze ... (Rzuchów); no so^m takie ... takie przegrody znaczy ... siedliska ... czy korytka ... i tam jes wyściełone słomo^m ... żeby ... sie ... [kury] siedziały ... niosły jaja ... (Rzuchów).

PRZEJEŹDŹAĆ – ‘przebyć jakiś odcinek drogi pojazdem’: to jes klepisko bo to jes ...

z jedny stróny wrota z drugi stróny wrota jag otworzysz ... to mosz przeschczsen tag jak droge czszymetrowóm czterometrowóm ... i przejeżdżosz ... (Dąbrowa).

PRZEKLEPAĆ – ‘zniszczyć kosę, nieumiejętnie ją ostrząć’: [Co to znaczy: porybić kosę?] *no bo dostała ... dostała ... takie nierówne ... brzegi ... przeklepał ... (Prucheniec).*

PRZEKŁADNIA – ‘urządzenie, które przenosi ruch obrotowy z jednego wału na drugi’: *manż? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takóm ... przekładnióm zembatóm ... nie? ... i taki duży ... dro^g ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzom ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszyne ... ta... tako ... ja wim ... przekładnia to była ... ^uojciec to by ci może lepiej wytłumaczył bo on to widzioł właśnie ... może wi ... po prostu jak to sie nazywało ... nie? ... taki lon był ... i tyn lón sie kreⁿcił w przekładniach ... i to napyⁿdzało to^m maszyne ... co tam ... (Goszczędz).*

PRZEKRYMLOWAĆ → KREMROWAĆ.

PRZELECIEĆ → LECIEĆ.

PRZEŁUPAĆ → (ŁUPAĆ).

PRZEORYWAĆ – ‘przygotowywać glebę przed siewem, używając pługa’: [R1:] *najpier sie rozrzuca [obornik] ... no rozrzuca i roztrzo^{sa} ... i ... [R2:] no ... przeoruje sie ... no ... po prostu ... (Lubiny).*

PRZEPOWE^NŻANIE – ‘długi drąg służący do zabezpieczenia siana w czasie zwózki’: *to jes przepoweⁿżanie tego wozu ... (Sobótka).*

PRZERWA – ‘czas, w którym jakiś zjawisko lub jakaś czynność nie występuje’: *i te cegielki [z torfu] zostały ... te cegielki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegle ... cegielke to^m torfe przewrócidź na drugóm strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ... (Tarnówka); [Kura] to siedzi na gnieździe bez przerwy ... i nie chce zejś ... i sie człowiek czuje że ona chce ... jaja sobie znosić ... i potem na nich siada ... (Grabów).*

PRZERYWAĆ – ‘wrywać rośliny zbyt gęsto rosnące’: *no jak sie pielilo to sie przerywało [warzywa] ... (Goszczędz); [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burokach to obowióⁿzkowe było ... bo przeciz jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadómo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centrymetrów ... no a reszta ... precz ... [R1:] a jak gdzieś sie na przykład ... wyrwoł przy hakaniu czy tam za dużo sie wyrwało to sie nazywało flancowanie ... nie wim czy takie ma^osz tam pytanie ... ale to sie nazywało flancowanie ... nie? ... czyli brało sie tego co sie wyrwało ... i czeba było wsadzić ... [R2:] jak tego ... jak z boku ktoś widzioł i sie haczkóm ruszyło nie tego co czszeba ... [R1:] no to przeciąłeś ... nie? ... [R2:] to go wyciąłeś to sie ... tego ... w to miejsce sie wstawiało nowygo do flancowanie ... [R1:] no to sie nazywało flancowanie ... [R2:] i to delikatnie żeby ... matka*

nie widziała że to tyn ... [R1:] no że sie tam późni usech nie przyżył to ... już inno sprawa ... (Police Średnie); (Kolo).

PRZERYWANIE – ‘wrywanie roślin zbyt gęsto rosnących’: przy burakach no to było tak ... najpierw było zasianie później było ... [...] przerywanie ... później było ... hakanie ... i to wszystko ... (Police Średnie).

PRZERYWKA – ‘wrywanie roślin zbyt gęsto rosnących z pozostawieniem jednej sztuki’: [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burokach to obowioⁿzkowe było ... (Police Średnie); albo ryⁿkó^m można było wycinać ... albo ... albo haczkó^m sie prze... najpirw sie robiło przecinke ... a późni sie robiło przerywke ... bo przecinke to sobie zostawiołeś tam kilka buraków w kupie ... co czszydzieści centrymetrów ... a późni wkóło tego czeba ryⁿkó^m oskubać żeby został tylko jeden ... (Police Średnie).

PRZESKOCZYĆ – ‘szybko przejść’: były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewno^{ncz} ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknie^{nty} no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ... (Tarnówka).

PRZESZCZSZEŃ – ‘powierzchnia’: to jes klepisko bo to jes ... z jedny stróny wrota z drugi stróny wrota jag otworzysz ... to mosz przeschszczeń tag jak droge czszymetrowó^m czterometrowó^m ... i przejeżdżosz ... (Dąbrowa).

PRZETAK – ‘rodzaj sita z większymi otworami’: zimó^m sie darło to pierze na drobniejsze ... czszeba było je przesiać przez przetak ... przez takie sitko zwane przetakiem ... i ... czyściutkie wtedy było ... bo tak to ... z tego odsiania ... z tego przetaka ... no to tam wtedy było brudu tego wszystkiego no bo jednak ptaki latają różnie ... różnie wszystko sie przyczepiło ... (Tarnówka); y tak że wyczszepane to ... na tym si... przetaku to pierze ... przedarte ... było wsypane w poszew ... [...] we wsype ... wsypa ... wsypa sie nazywało ... i w tą sype ... wsype ... wsypane było ... i no ... no i ... i to całe było ... i było ciepłe i fajnie i ... (Tarnówka); ☛ 34, 43.

PRZETLISKO – ‘pas nieurodzajnej ziemi’: [R1:] paz nieurodzajnej ... [R2:] te pasy jak to ty mówiłeś? ... no mów no! ... jeszcze wczorej rozmawialiśmy o tym ... [R1:] a! ... no to przetlisko ... (Lubiny).

PRZEWIEW – ‘krążenie powietrza’: nogami żeśmy wchodzili ... ugniatli to błoto [torfiane] wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... o! coś takiego sie robiło ... i wlewało sie ... to błoto w... we forme ... później to^m forme podnosiło sie do góry ... i ... po prostu ... były takie ... ładne wychodziły torfy ... i później jag już troszke to podeszło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło ... a późnie z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnie^{ncia} ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto

tak było ... że na loⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki).

PRZEWOZIĆ – ‘przemieszczać coś pojazdem z jednego miejsca w drugie’: to [=torf] *czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z gł^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potem ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na to^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycioⁿgało i cegielka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to zostało ... (Tarnówka).*

PRZEWOŻYNIĘ – ‘przemieszczanie czegoś pojazdem z jednego miejsca w drugie’: [R1:] *tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski niktórzy boki niktórzy hele ... ale u nos tutaj w Wielkopolsce ... [R2:] to przeważnie hele ... nie? ... [R1:] nie? ... u naszych dziewuchów tam Natⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedział w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ... [R2:] boki po prostu do woza ... nie? ... [R1:] no ... [R2:] tylek tylek ... [R1:] skrzynia no ... po prostu była skrzynia ... [R2:] tylek ... jedyn tylek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynio ... (Police Średnie).*

PRZEWÓD – ‘kanał’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ...*

i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka).

PRZEWÓZ – ‘przemieszczanie czegoś pojazdem z jednego miejsca w drugie’: [R1:] *na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedział ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spadły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który miał tylko droⁿgi ... nie? ... (Police Średnie).*

PRZEWRAĆCĄ – ‘odwracać coś spodem do góry’: [Odkładnia] *i przewraca o! ... i zagarnia ... (Dąbrowa).*

PRZEWROCIC – ‘odwrócić coś spodem do góry’: *i te cegielki [z torfu] zostały ... te cegielki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegłe ... cegielke to^m torfe przewrócidź na drugó^m strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ... (Tarnówka).*

PRZÓD – 1. ‘w określeniach kierunkowych wskazujących, że coś znajduje się przed

innymi elementami': *widły ... składają^m sie z drzewa ... oraz metalowej końcówki ... z długimi lekko zakrzywionymi ... do przodu ze^mbami ...* (Osiek Mały); *z przodu [wozu] zawsze był tyłek taki ... zrobiony ... cińciejszy ... a z tyłu był jeszcze roz taki grubo bo ... mocniejszy był zawsze ... bo z tyłu no to zawsze może ... ktoś sie uderzyć czy coś to zawsze był silniejszy ... taki pami^mtóm ...* (Goszczędzka); 2. 'część wozu konnego': (Goszczędzka).

PRZYBIĆ – 'wbijając gwóźdź, zamocować coś': [Osadzanie wideł na trzonku] [R1:] *przybić gwoździm ... tam jes taki otworek w tulejce ...* [R2:] *otwór jes ... i zabezpieczyć tym gwoździm ...* [...] *no ... osadza ... i gwóźdź ... wbijas ...* (Dąbrowa); *należy je [=widły] przybić [do trzonka] ... gwoździem żeby nie spadły ...* (Osiek Mały).

PRZYC – 'końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki': [R1:] *popręcznik ... tak ... o! ... tag mówió^m ...* [R2:] *wy tu mówiliście na to przyc ...* (Lubiny).

PRZYFRUKNO^NĆ – 'przylecieć': *no nieraz sie znaj... przyfruknie taki robak gdzie ino ... wyjdzie i sie pokoże na ... na podłodze ...* [...] *ile razy sie skóⁿdciś wy... jak w podłodze bo jag mosz beton ... to nie ... ale jak z podłogi to gdzieś sie tam czasym znalaz taki robok co ... ón frukoł ... wiesz?* ... (Borki).

PRZYORAC – 'orząc, zakryć coś ziemią': *przyorać go [=obornik] ...* [...] *no pługim ...* (Dąbrowa); *należy go [=obornik] przyorać ...* (Osiek Mały).

PRZYPOMINAĆ – 'przywoływać coś z pamięci': *wszelkie ptactwo ... były to indyki ... były to geⁿsi kaczkki ... kury ... kurki*

rajskie ... to były takie małe ... małe kurki ... ozdobne ... z takimi ... pieⁿknym ... kolorowym upierzeniem ... podobnym do ... przypominająⁿcym dzikie bażanty ... dzikie ptactwo leśne ... one były ... bardzo takie właśnie ... one bardzo dużo znosiły jajek ... te te właśnie kurki rajskie ... i koguciki rajskie ... różniły sie od takiego ptactwa ... domowego tym że właśnie te jajeczka miały takie ... znosiły bardzo małe ... ale właśnie ... były ... były bardzo takie zdrowe ... jajka ... jajka ich były bardzo takie żółte ... ciasta makarony z tych jajek były bardzo takie właśnie ... wychodziły bardzo takie ładne udane ... (Koło).

PRZYPOWE^NŻENIE – 'długi drog służący do zabezpieczenia siana w czasie zwózki': *przypoweⁿżenie ...* (Pruchenic).

PRZYRZO^ND – 'narzędzie umożliwiające ręczne wykonanie czegoś': [Babka] *to był przyrzoⁿd który ... tkwił w pieńku i ... i sie na tym klepało kose ...* [...] *płatka była ...* (Sobótka).

PRZYSŁOWIE – 'słowo, określenie, sformułowanie': *gadżina ... ty gadzino sie nieraz przysłowie ... a gadżina nie wim co to znaczy ... wim że tak ... nieraz ... tam sie krzykło ty gadzino ty ...* (Rysiny).

PRZYSPAWAĆ – 'łączyć metalowe przedmioty przez spawanie': *tulejka łoⁿczy ... to znaczy óna jes przyspawano do tych ze^mbów [wideł] ... i tulejka wystaje i sie czszonek w to^m tulejke wbijo ... wkłada ...* (Dąbrowa).

PRZYSTAWKA – 'element dostawiony do czegoś, stanowiący uzupełnienie': [Rodzaje napędów] [R1:] *piersze były kieratym ...* [R2:] *kieraty ... a kierat cióⁿgnył kón ... albo dwa no jak ktoś tam miał ...* [...] [R1:] *te*

silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wcześni ... [R2:] esy wcześniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wcze... od samego poczóⁿtku do końca były esy ... a do cioⁿgników to już późni tylko dostowiali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ... (Police Średnie).

PRZYWIO^NZYWAĆ – ‘przytwierdzać coś sznurem’: nazwy to dokładnie nie wiem ale po to sie go [=pawąz] zakładało i przywioⁿzywało ... powrozym żeby ... siano nie spa^dło ... (Nowe Budki).

PRZYWOZIĆ → **WOZIĆ**.

PSZENICA – ‘jedno z najważniejszych i najczęściej uprawianych zbóż’: [Zboża siane w okolicy] przeważnie ... było ... i jes ... nadal ... żyto jeⁿczmień owies ... pszenica ... (Nowe Budki); [Siano] wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ... (Prucheniec); dawniej to ... w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to sie nazywało? ... no ... moⁿka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jes bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Prucheniec); [Siane zboża] pszenice ... żyto pszenice ... jeⁿczmień owies ... to były zboża ... [teraz] dochodzi kukurydza i ... a to nie ... (Sobótka); no to na łóżku [można spać] ... na łóżko wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łóżko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słomó^m sianym ... no ... żytnio^m słomó^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wieⁿc ... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma

... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ... (Tarnówka); (Grzegorzew).

PSZENNO-ŻYTNI – ‘wytworzony z pszenicy i żyta’: [Mąka] żytnia orkiszowa ... pszenna ... pszenno-żytnia ... kukurydziana ... (Powiercie).

PSZENNY, PSZYNNY – ‘wytworzony z pszenicy’: no to był tyn krochmal ... [...] no to ... nawed robili z moⁿki ... pszennej gotowali ... z kartoflanej ... [...] no normalnie rozrobiłeś w garnuszku i jak sie woda gotowała to wło^ż i zagotowałeś ... [...] to było do wrzoⁿtku sie loło ... a żeby nie było grudków to sie w zimny wodzie rozrobiło [Aha, czyli najpierw w zimniej?] ale troche ... sie zimnej wody a tam sie garnek gotował na krochmal ... jak sie woda gotowała to sie wtedy włoło pomiszało ... zamiyszało ... (Barłogi); robiono żur tak że ... no taki gliniany dzbanek ... w tym glinianym dzbanku rzucalo sie ... wsypywało sie na ... na tako^m ciepłó^m wode ... niegoroⁿcom nietego ... tylko taka letnia woda ... sypało sie moⁿke żytnio^m troszeczkę pszennej ... no i tak to było ... kisa ... wyrobiło sie ... oczywiście czszea było rozszczepać koziolkiem i ... i żeby to ... dwa czy czszy dni postało ... i wtedy był ... wtedy był żur właśnie do ... do tego żeby potem gotować go ... czy na zalewajke czy na żur ... to żurek ... no to już to właśnie ... był żurek swój ... nie kupowałam go nigdy jak teraz sie kupuje ... (Tarnówka); no to na łóżku [można spać] ... na łóżko wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łóżko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słomó^m sianym ... no ... żytnio^m słomó^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wieⁿc ... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to

takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ... (Tarnówka); nawarka to jes tak ... woda sie gotuje ... wysypuje sie do niej moⁿke pszenno^m ... i potem ... czszepaczko^m sie rozszczepuje na tej wodzie gotowanej ... i właśnie wychodzi taka ... taka ta zupa ... taka worka ... tak ... zaprawia sie mlekiem i to dawniej było bardzo ... spożywane ... w dzisiejszych czasach sie nie robi takich zup ... (Stary Budziszław); [Mąka] może być pszenna żytnia krupczatka ziemniaczana ... (Bogusławice); moⁿka pszenna żytnia ... [...] krupczatka ... ziemniaczana ... (Dąbie); [Mąka] żytnia orkiszowa ... pszenna ... pszenno-żytnia ... kukurydziana ... (Powiercie); na pewno jes [mąka] pszenna i żytnia to jes taka podstawowa ... ale jeszcze so^m inne tam ... jakaś orkiszowa nie wiem ... (Dęby Szlacheckie); no ciemny [chleb] to ze żytni ... niby ... to była żytnia moⁿka ... ze żyta to była ... i do tego można dawać było troche pszynny i ... i taki to był chleb a ... (Borki); ^omoⁿków só^m ale jo ... już móⁿków żytnio^m jo ino i pszynnó^m a tero to ile różnych só^m ... [...] moⁿka jes ... krupczatka ... jes pszynno moⁿka poznańska jez i takich innych ... móⁿków jez ale wszystkich nazwów wrocławska jez różne ... żytnia jez o! ... do razowych to jakieś tyż dodawali jakieś tam ... tak pszynne ^ootry^mby nawet dodawali kiedyś ... to właśnie były te ciśniejsze chleby takie ... (Borki); (Koło); (Grzegorzew).

PSZYNNY → **PSZENNY**.

PUKAĆ – ‘kilkakrotnie uderzyć w coś, wywołując charakterystyczny odgłos’: [R1:] kaminim sie pukało [pług] ... i sie oczyszczalo a... [...] [R2:] albo cegłó^m ... (Dąbrowa).

PUNKTOWY – ‘polegający na umieszczeniu w określonych miejscach pojedynczo

dużych ziaren (lub w większej ilości – małych)’: [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burokach to obowioⁿzkowe było ... bo przecież jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centrymetrów ... no a reszta ... precz ... (Police Średnie).

PUSZCZAĆ – WYPUSZCZAĆ – 1. – SPUSZCZAĆ – UPUSZCZAĆ – ‘dawać ujść jakiemuś płynowi z miejsca, w którym się znajdował’: [Opisać zabijanie świni] no dostaje obuchem w głowe i ... krew jes puszczana z żyły i ... (Koło); upuszczano [krew świni] ... żgano nożem do ... do teⁿtnicy ... (Felicjanów); kiedyś kiedyś to ... uderzali jakimś ... obuchem ... w głowe świni ... i zagłuszali ... i spuszczała krew ... i już ... było po niej ... (Felicjanów); no czarnina to jes zupa która zawiera krew kaczki ... czsz... jak sie zabijało kaczke to sie upuszczalo ... krew do słojka ... gdzie najpierw czsza było do tego słojka nalać ... wode sól ocet ... a potym podstawić pod zarżniⁿto^m kaczke słoik ... krew naleciała ... no ... (Grzegorzew); świni najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowe ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świni już jag jo^m uderzono w głowe to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ... (Stary Budziszław); no ... no wioⁿzali [świnię] ... i zabijali siekiero^m ... krew spuszczała ... i potym krew spuszczała ... to znaczy juszke ... (Rzuchów); teraz to wymysłunki so^m różne ... a przedtem to było ... grochówke tak samo sie gotowało ... teraz czarnine ... no czarnine sie kaczke zabijało ... krew sie

spuszczalo ... no i byla ta czarnina cala ... nie? ... tez sie zaprawiaa woda z... z tym ... sie lalo wode do krwi ... moⁿka ... rozrabial sie i sie zalewalo ten wywar z rosol ... z tej kaczki co sie ugotowal tyn rosol ... (Rysiny); 2. 'o roslinach: wydawac nowe pedy, korzenie lub liście': kroilo sie [ziemniaka] ... [...] na dwie czesci ... czy na czszy ... w zalezności ile tam oczków bylo ... [...] oczka to só^m kielki ... które tam ... no wypuszczajó^m ... puszczajó^m kielki ... (Police Średnie); [R1:] no ... przeważnie [ziemniaki] porastajo^m ... kły wypuszczajó^m ... [...] kielki ... [R2:] kielkujo^m ... (Grzegorzew); szczypkami [rozmnaża się kwiaty] albo ... urywalo sie bo kwiat wypuszcza ... takie niby ... korzonki nie korzonki no to sie rozdziela to ... i sie sadzi do ziemi i rosno^m ... (Grabów); (Koło).

(PUŚCIĆ) – WYPUŚCIĆ – 1. 'dać ujść jakiemuś płynowi z miejsca, w którym się znajdował': czszeba świnie ogłuszyć ... później pod lewó^m łopatke wbić nóż ... przeciw^c teⁿtnice i wypuścić krew ... (Koło); 2. 'o roslinach: wydać nowe pedy, korzenie lub liście': stary zimniok który wypuścił ... rozmnożyły sie młode a stary zostol ... a stary ziemniak zostol ... (Police Średnie).

PYRA – 'roślina jadalna, pastewna, przemyślowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny; składnik wielu dań i podstawa żywienia': pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo^m ilos ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniakóm nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ... i robiło sie takie ... pomieszczenia wyłożone folio^m i to sie ... umocowywalo te parowane ziemniaki

a potem te zimne ziemniaki sie bralo i ... gotow... już nie gotowalo tylko ... mieszało sie z innymi tam produktami i sie dawalo do ... jedzynie świniom ... a ... albo można było jak sie mał... mało^m ilos świni miało dwa czszy św... prosie^{an}ta były od małego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ... kociel sie nazywał taki pojemnik ... i sie tam sypało dwa czszy koszyki ziemniaków ... parowalo sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewalo sie wode pasze ... i dawalo sie ... świniom ... najpierw małym prosian... prosieⁿtom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budziśław); pyry tyż mówiły ... niktórzy ... pyry kartofle ... (Goszczędza); [R1:] no ziemniak ... [R2:] albo kartofel ... [R1:] albo pyra ... zależy gdzie ... [R2:] w Poznaniu to pyry mówio^m ... [R1:] poznańskie pyry ... my jestymy w Wielkopolsce to znaczy że pyry ... (Police Średnie); [R1:] na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedziol ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówiłim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spadły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który mioł tylko droⁿgi ... nie? ... [R1:] tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski niktóry boki niktórzy hele ... ale u nos tu tej w Wielkopolsce ... [R2:] to przeważnie hele ... nie? ... [R1:] nie? ... u naszych dziewczuchów tam Nałⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedziol w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ... [R2:] boki po prostu do woza ... nie? ... [R1:] no ... [R2:] tyłek tyłek ... [R1:] skrzynia no ... po prostu była skrzynia ... [R2:] tyłek ... jedyn tyłek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynie ... (Police Średnie); [R1:] gable ... to sie nazywały

gable ... które miały takie czubki ... nie... nieszczipczaste tylko takie kulki ... [R2:] chodzi o to żeby nie przebjały pyrów ... (Police Średnie); 22. → POZNAŃSKA PYRA.

PYRZOK – ‘rodzaj babki ziemniaczanej pieczonej z masy z tartych ziemniaków,

mąki i jajek²: a jeszcze był tak zwany ... pyrzok ... to też jes postawa tylko chyba z ... ziemniaków tylko chyba z ... surowych startych ziemniaków ... i do tego sie dosypywało moⁿki i to sie piekło w piekarniku ... ale już tak dawno było że ja tego nie pamiⁿtam ... (Dęby Szlacheckie).

R

RACICA – ‘kopyto świni’: *jeśli chodzi o racice świń no to były ścióⁿgane nożym po oparzeniu ... wcześniejszym ... (Koło); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło).*

RADLICA – ‘metalowa część radła wchodząca w ziemię’: [Radło składa się] z radlicy i grzeⁿdziela ... (Osiek Mały).

RADLIĆ, REDLIĆ – OBRADLIĆ, OBREDLIĆ – ORADLIĆ – ‘obsypywać ziemię niższe części rośliny za pomocą radła, zasypując ponadto chwasty’: *pieli sie je [=ziemniaki] ... redli ... no i w tej chwili w obecnych czasach stosuje sie jakieś opryski ... (Bogusławice); radli sie [ziemniaki] ... (Dąbrowa); [Radło rozsypuje ziemię na boki, a pług?] [R1:] a pług zarzuca ... [...]*

zarzuca skibe na skibe ... zasypio tam ... a tutaj jak posadzisz to ci obradli ... każdó^m ... [R2:] radline ... [R1:] na radline ... obradli ... zasypuje ... (Dąbrowa); ziemniaki czszeba obradlić ... (Osiek Mały); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczko^m ... (Goszczędzka); oradlić ... (Lubiny); radło radli ... a pług odkłada rozumisz ziemie normalnie do ... na bok ... (Lubiny).

RADLINA, REDLINA – ‘rośliny obsypane ziemią rosnące w jednym rzędzie’: *no to na polu ... radliny sie mówiło ... no ... jak sie wsodzało i sie radliło to były ... radliny takie co sadziło sie w radlinach ... zimniaki czy ko... sadzarka była ... sadzarka była ... co sadziła i ... szła i zasypywała ... i to tak było ... tak ... (Borki); a jeszcze ja pamieⁿtam jak zbiralim stonke ... z kartofli ... na polach ... sie zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... dzieci ze szkoły na przykład chodziły do szkoły ... to ... był taki dzień ... i ślim dzisiaj do tego na ... na zbieranie stonki ... dzieci chodziły ze szkoły nawet chodziłim ... ze szkoły i zbieralim stonke w ziemniakach po redlinach chodziłim każdy ... pozbiralim ... no ... (Goszczędzka); [Radło rozsypuje ziemię na boki, a pług?] [R1:] a pług zarzuca ... [...]*

... [R2:] *radline* ... [R1:] *na radline* ... *obre-
dli* ... *zasypuje* ... (Dąbrowa); *jak w wojsku
chodzilim na ... na wykopki ... to tam nie
było koszyków ... tam nik koszyka ni miał
tylko mielim wszyscy takie kipy właśnie
i po dwóch szło na redline ... i kładlim po
dwóch i wynosilim po dwóch tak że ... po-
jedynczych takich koszyków to tam nie było
nigdzie* ... (Police Średnie); [R1:] *buraka
broleś w ryⁿce i tasokim go* ... [R2:] *były ta-
kie tyż jo nie wim jak sie nazywało ... [...]
na kótkach co tak sie pchało ... nie? ... [...]
i liście normalnie obcinoteś* ... [R1:] *a u tych
... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to
mieli takó^m normalnie haczke tylko była nie
tag na dół ... była normalnie w poziomie ...
i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m prze-
ciąłeś to liście zostawały w tych pałoⁿkach
... i odzrucoteś ... na przykład szedleś to
nie robieleż jedny redliny tylko z jedny strony
wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś
środkim ... wszystkie liście uklodoteś na ty...*
(Police Średnie); 65.

RADŁO, REDŁO – ‘narzędzie służące do
obsypywania ziemniaków na wiosnę (przy
zwalczaniu chwastów)’: *plug odkłada skibe
... a radło robi rajke ... i obradla* ... (Osiek
Mały); *no redlonka no to redłym redlisz ...
przykryważ no ... ziemió^m ... ziemniaki ...
no ... (Goszczędza); [R1:] *radło ... brony ...
i haczka i nic wieⁿcej ... [R2:] *czym wykony-
wano? ... reⁿcami ... a czym? ... a późni to
już cioⁿgniki weszły no to jag już cioⁿgnik no
to już ... redło no to cioⁿgnikim sie ... nie? ...*
(Police Średnie); *radło radli ... a plug od-
kłada rozumisz ziemie normalnie do ... na
bok ... (Lubiny); (Dąbrowa).***

RAJKA – ‘rośliny obsypane ziemią rosną-
ce w jednym rzędzie’: *plug odkłada skibe
... a radło robi rajke ... i obradla* ... (Osiek
Mały); 65.

RANO – przysł., ‘wtedy, kiedy wschodzi
słońce’: *ja w tej chwili mam perlice ... czszy
perlice ... rano niesamowicie krzyczno^m ...
jag one wrzeszczó^m ... już sie rozwidnieje
to już te perlice krzyczno^m ... ale czszymam
dla wnuczek bo tylko ... babciu bo dostaam
jajka ... nie wiedziałam że to perlice ... te
jajka ... i mi wysiadły sie czszy ... i ony tu
były latym bo u mnie so^m całe lato ... nie?
... to tego ... to mówi babciu tylko naszych
perliczek nie wyrzucaj ... albo nie zabijaj
czasami ... nie? ... bo ja im tam nie poka-
zuje że zabijam kurczaki ... czy tam coś ...*
(Rysiny).

RANO – rzecz., ‘część dnia, która następu-
je po nocy’: [R1:] *były takie ... sie nazywały
odcioⁿgaczki ... to ... tak ... tak wygłoⁿda-
ły ... [R2:] *to była taka ... taka kaneczka
... i było takie okieneczko na boku ... [R1:]
szklane ... [R2:] *i sie tam wlewało mleko ...
wpuszczało sie do studni boⁿdż gdzieś tam
do zimnej wody ... i sie mówili ... [...]
wy-
bija sie śmietana ... przeważnie jag na noc
... krowy sie na wieczór wydoiło to na noc
do rana to sie wyb... wysto... wybiła śmie-
tana ... było widać ... [R1:] *ustała sie śmie-
tana ... wyszła na wierzch ... [R2:] *było wi-
dać ... w tym okieneczku było widać ile jest
śmietany wiyⁿc albo sie zebrało wazówkó^m
... albo sie spuściło taki kranik był ... [R1:]
albo był taki kureczek ... taki kurek odkre-
cany że ... [...]
[R1:] *tu zlatywało mleko
a późni już jak uchodziło to śmietana ... bo
na wierzku śmietana była to zostawała ...*
(Witowo).*****

RAZÓWKA – ‘rodzaj orki płytkiej lub śred-
niej, który łączy funkcje podorywki i orki
siewnej’: [R1:] *to ... razówka to znaczy ...
nie ... nie głym... nie tak bardzo gły^mboko
... miałka ... [R2:] *taka średnia orka ...
[R1:] *mie... mielsza ... (Dąbrowa).***

RDES, RDEST – ‘pospolity chwast szybko zajmujący nowy teren’: [Chwasty] *perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności się pojawia zawsze na świecie ...* (Dęby Szlacheckie); *chwasty to só^m różne ale czy nazwy chwastów to jo wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty só^m i taki... rumianek dziki taki tyż rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to só^m chwasty ...* (Borki).

RDEST → **RDES**.

RDZA, R-ZA – ‘ciemnoceglasta warstwa powstająca pod wpływem wilgoci na przedmiotach z żelaza’: [R1:] *stary pług to złom ...* [R2:] *to czszea wyminiđz lemiesz bo lemiesz najpryⁿdzy sie ... r-za ... no ... a tam reszte no to można oczyścić odrzewiaczym ... tam reszte cieci [=części] a pu [=pług] ... lemiesz czszea wymienić żeby był naoszczszony i ... i orał ...* (Dąbrowa); *rdza ...* (Dąbrowa); *no to robi sie rdza ...* (Osiek Mały); *rdza ...* (Lubiny).

REDLENIE – ‘obsypywanie ziemią niższych części rośliny za pomocą radła, zasypywanie chwastów’: *gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wrywa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradlało i chyba ... to redlenie miało za zadanie obsypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ...* (Dęby Szlacheckie).

REDLIĆ → **RADLIĆ**.

REDLINA → **RADLINA**.

REDLONKA – ‘rośliny obsypane ziemią rosnące w jednym rzędzie’: *no redlonka no to redłym redlisz ... przykryważ no ... ziemio^m ... ziemniaki ... no ...* (Goszczędza); (Police Średnie); 65.

REDŁO → **RADŁO**.

REŁMATYZM – ‘stan chorobowy objawiający się bólem stawów’: *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z gł^mbi ziemi sie ... było to błotisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na to^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycioⁿgało i cegiełka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to postalo ...* (Tarnówka).

RE^NCZNIE, RE^{YN}CZNIE, RY^NCZNIE – ‘tak, że wykorzystuje się tylko pracę rąk, bez udziału maszyn’: *gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wrywa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradlało i chyba ... to redlenie miało za zadanie obsypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ...* (Dęby Szlacheckie); *trawe można ... kosidź reⁿcznie koso^m i można kosidź maszyno^m ...* (Nowe Bud-

ki); [Dawniej młócono] reⁿcznie cepem ... [...]
cepami ... (Koło); [R1:] [...] jak tero
byłem w któryś dzień w sklepie ... normalnie
... kamień był w tym ... w tych kartoflach ...
[R2:] nie no ... no przecież ... kómbajn prze-
leciał ... z kómbajnu z taśmy ktoż nie zebroł
koo tego to przecież wiadomo że poleciał
do ziem... [R1:] a jo jag jo zaro ... kaminia
wisz tego w ryⁿke wzięły do kierownicy
... jo mówie co to za odmiana? ... dla jaj ...
nie? ... [...] [R2:] nie no przecież jak z kómbajnu
nie wybierzeż ryⁿcznie to óny ... bo
niktóra wisz niktóre letó^m na bok ... [R1:]
ale taki był normalnie ... podłuźny jag jak
zim... [R2:] no ja wim ... kształtym był taki
sam no to ... [R1:] niczym sie nie różnił ...
od ... tylko że po prostu wagó^m ... nie? ...
jak wzięły w reⁿke mówie no co kaminie?
... no ... (Police Średnie); kobieta która
wykopuje ziemniaki re^mcznie? ... hako^m ...
haczk... kopało sie haczkó^m ale ja nie wim
... (Dzierawy).

RE^NCZNIK – ‘kawałek materiału służący m.in. do wycierania ciała’: bo ziemniaki gotuje sie w wodzie ... do samego końca ... a kasze ... powinno sie ... przed ugotowaniem ... jag jest ugotowana taka na ... osiemdziesioⁿt procent ... to sie ją ... nie wiem czy odlewało sie nadmiar wody ... czy ona sie już zdoⁿżyła wygotować w każdym razie ... nie gotowało sie już jej dalej tylko przykrywało sie pokrywką ... i chyba ... można było ją zawinoⁿć ... w jakiś koc czy ... cy nie wiem ... w coś tam ... czy w reⁿcznik żeby ona ... sie doparowała że tak powiem czyli żeby wcioⁿgnęła nadmiar wody i wtedy przez to ... staje sie mieⁿka ... (Dęby Szlacheckie).

RE^NCZNO, RY^NCZNO – ‘tak, że wykorzystuje się tylko pracą rąk, bez udziału maszyn’: no namoczyło sie we wannie i sie

prało na tarze ... [...] tako tara była i ryⁿczno sie chochlowało i mydlyło ... (Adamin); [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarzym ... wioⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszynó^m sig i wioⁿzaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarzym to sie wioⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki).

RE^NCZNY, RY^NCZNY – ‘odbywający się bez pracy mechanicznej, tylko przy użyciu pracy ciała ludzkiego’: [Ziemniaki wykopywano] graczkó^m ... takó^m ryⁿczno^m ... (Borki); dawniej była albo pralki reⁿczne ... który nazywały sie tara ... miały takie haczyki zahaczało sie je o balie ... i pocierało sie praniem o ... o to^m tare ... najpierw sie mydliło pranie a potem sie pocierało o tare ... (Grzegorzew); no ta balia była ... nie? ... i była ta pralka ryⁿczna taka ... no sie namyndliło tam te te ... ciuchy ... późni sie płucza... płukało jak i w ty chwili ... sie wiyszało ... (Rysiny); a to to już była magłownic[a] ... reⁿczna ... a moja mama to miaa takó^m reⁿczno^m ... wałek taki był ... zawijało sie ... dajmy tak ... to^m pościel ... i taka była druga ... taki ... rzeźbione coś i to tak ... magłowało sie ... [...] z dźrzewa to było robione ... (Rysiny); była to siewka ryⁿczna ... (Nowe Budki); [Do torfu] to takie koparki reⁿczne to były tak zwane ... no i szpadel ... (Sobótka); hakało sie [ziemniaki] graczkó^m reⁿczno^m ... (Goszczędza).

RE^NKA, RE^YNKA, RY^NKA – 1. ‘kończyna górna człowieka od barku do dłoni’: [Jak odgania się kaczkę?] no to sie macho reⁿcami ... (Barłogi); cepy to re^ynko^m ... sie młóciła ... a ta maszyna [=warmianka] to była napeⁿdzana ... przez ... motorek taki es sie nazywoł ... tyn motorek ... es takie były ... na pas ... on był ... ten motorek ... (Goszczędza); [R1:] radło ... brony ... i haczka

i nic wieⁿcej ... [R2:] czym wykonywano? ... reⁿcami ... a czym? ... a późni to już cioⁿgniki weszły no to jag już cioⁿgnik no to już ... redło no to cióⁿgnikim sie ... nie? ... (Police Średnie); 2. 'część kończyny górnej, którą można chwytać różne przedmioty': no haczko^m sie podtego albo ryⁿkoma sie wyrwało chwas żeby nie [rósł] ... (Rysiny); kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydłubano^m w pniu ... dźrzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potem chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿ-tam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie); mieli takie ... takie nosidełka no po prostu z materiału zwióⁿzane ... dziecioⁿtko na plecach ... no jak widzimy dzisiaj w Afryce pokazujóm ... no i zawioⁿzane i już ... no albo matka na reⁿku nosiła ... no bo przecież któż by jo^m wyreⁿczył? ... no ja tam ... ułożyła coś gdzieś tego ... no i pod miedzo^m siedziało i ... i kwiliło ... i ... jag umiało sie przesuwac to sie przesuwalo a jag nie to nie ... najadło sie ziemi ... umorusało sie ... (Tarnówka); [Żeby spuszczone krew nie skrzepla] czszea było żyły wy... wyklepać ... ryⁿkó^m sie miyszało ... (Koło); na takij tartce [prano] ... to jes tara sie nazywo ... [...] to tak wygloⁿdało że ... tak jakby była ... i na tym były takie proⁿżki ... wglé^mbienie i wywyższenie i to ... sie tak tarło ryⁿcami ... pomydliło sie ... bo ... kołnierzyki sie prało w reⁿcach ... a tu zaś tak sie ... pomydliło i sie na tym tarło ... to sie w balie włożyło ... to było doś duże to wystawało z bali ... i sie tu otwirało ... i w ty wannie sie chochlowało ... (Barłogi); pokarmy przygotowuje sie ...

no na pewno w kuchni ... czszeba umyć reⁿ-ce ... żeby było wszysko w porzodku i czysto ... no i tyle ... (Grzegorzew); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... (Goszczędzia); hakało sie [ziemniaki] graczko^m reⁿczno^m ... no sadziło sie reⁿko^m ... (Goszczędzia); [R1:] [...] jak tero byłym w którrys dzień w sklepie ... normalnie ... kamin był w tym ... w tych kartoflach ... [R2:] nie no ... no przecież ... kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy któż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo że poleciał do ziem... [R1:] a jo jag jo zaro ... kaminia wisz tego w ryⁿke wzięłym do kierownicki ... jo mówie co to za odmiana? ... dla jaj ... nie? ... (Police Średnie).

RE^NKAWICZKA – 'okrycie dłoni zabezpieczające przed zimnem lub wpływem niekorzystnych substancji': [Części ubrania] bluzka spodnie ... czapka ... reⁿkawiczki ... kurtka płaszcz ... (Dąbie); do pielienia ... no haczka ... przeważnie w reⁿkawiczkach sie pieli żeby ... nie zanieszczyściły sie reⁿce ... przeważnie haczko^m takie ... taka taka ... do dziabania ... w ogrodzie ziemi ... (Stary Budziszław).

RE^NKOJEŚĆ – 'uchwyt, rączka': [Sierp składa się] z reⁿkojeści drewnianej ... metalowej czeⁿści w formie półksieⁿżyca ... (Koło); ☞ 67.

RESZTKI – 'pozostałości po czymś': resztki spalonego weⁿgla lub dźrzewa ... to ... resztki ... żaru ... (Dzierawy).

RE^{YN}CZNIE → RE^NCZNIE.

RE^{YN}KA → RE^NKA.

ROBAK, ROBOK – 'drobne, bezkręgowce zwierzę o obłym kształcie i o długości więk-

szej niż szerokość': [Kura] *po prostu uczy je [=kurczęta] wszystkiego ... uczy ... no ... sukania ... ich pokarmu robaków ... w ziemi ... pokazujo^c im ... po prostu ... sama drapie łapami w ziemi ... (Koło); ale u nos tu nie było robaków takich ... pluskwy różne ... ludzie mieli bo ... tera nawet wywiad sły- szałam jak w blokach nawet pluskwy majó^m ... no ... ale u nos na wsiach nie było tego ... żeby pluskwy były gdzież i ... po ścianach chodziły ... to tegó nie było ... roz kiedyż no to ... muchy ... sie ... tam jak sie ... kiedyż ale to sie ty^mpiło te muchy nie było tak że muchów pełno jes ... (Borki); no nieraz sie znaj... przyfruknie taki robak gdzie ino ... wyjdzie i sie pokoże na ... na podłodze ... [...] ile razy sie skó^hdcis wy... jak w podłodze bo jag mosz betón ... to nie ... ale jak z pod- łogi to gdzieś sie tam czasym znalaz taki ro- bok co ... ón frukoł ... wisz? ... (Borki).*

ROBASZEK – zdr., 'drobne, bezkręgo- we zwierzę o obłym kształcie i o długości większej niż szerokość': *no [kura] szuka im [=kurczętom] pożywienia ... drapie w zie- mi ... nie? ... żeby te pożywienia były jakieś tam te te ... kamyczki ... czy robaszki jakież ... nie? ... (Rysiny).*

ROBOK → **ROBAK**.

RODNIK – 'wydzielone pomieszczenie dla rodzącej i karmiącej maciory zabezpiecza- jące młode przed zaduszeniem': [R1:] *ko- jec? ... [R2:] czy rodnik ... [R1:] rodnik ... [R2:] klatka? ... klatka może ... [R1:] różnie mówio^m ... (Koło).*

ROK – 'okres obejmujący 12 miesięcy': *w łózkach ... kładło sie ... sińnik a potym... sińnik było na...kładzione słomy ... prze- ważnie żytnio ... [...] i nie prosto ino tar- gano bo prosto^m to nie ... [...] nie ułożyłaż*

jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...] wyjmowano i świeżo nakładz... kła- dziono ... nie? ... (Grzegorzew); no ... za moich młodych lad i ... i w ogóle już późni tego ... no to tak był ... gotowało sie żur ... gotowało sie polewki owocowe ... z ziemnia- kami ... (Tarnówka); no pierzyna ... pie- rzyna to najpierw czszeba było uhodować ... sporą ilość ... czy kaczek ... czy ge^hsi ... czy jag mniejsza ilość kaczek czy ge^hsi no to sie jo^m składało te pierze z dwóch lad jeszcze czszeba było o nie dbać żeby sie nie wkre^hci- ły mole ... bo jak sie ... mole wkre^hciły no to było wtedy kurzu nie z tej ziemi i zniszczo- ne pierze ... (Tarnówka); od młodych lat ... pracowałam w gospodarstwie ... i do dzisiaj pracuje ... (Stary Budziszław); jakie kwiaty rosły w ogrodzie? ... za moich lat dziecie... dziecinnych ... dziecieⁿcych ... no to były na pewno piwonie ... u mojej babci ... jednej drugiej ... to były szarotki ... to były kon- walie jakieś przebiśniegi tulipany ... to były właśnie ... paprocie leśne ... to były ... ogro- dowe ... ogrodowe te ... powiedz ... powiedz ... te co na ... chryzantemy ... róże ... ma- ciejka ... co jeszcze? ... co jeszcze rosło? ... żonkile ... (Koło); jes to zboże latosie ... [...] no właśnie jes to zboże z tego roku ... (Nowe Budki); zeszłego roku było to zboże łońskie ... [...] no inaczej ubiegłoroczny ... (Nowe Budki); ubiegłorocznie zboże ... z ubiegłego roku zboże ... (Prucheniec).

ROLA – 'ziemia uprawna': (Lubiny).

ROLNICTWO – 'zespół czynności związa- nych w uprawę ziemi i hodowlą zwierząt': (Borki).

ROLNICZY → **KÓŁKO ROLNICZE**.

ROLNIK – 'osoba zajmująca się uprawą zie- mi i hodowlą zwierząt': *rolnig orze ... (Dą-*

browa); [R1:] *kremruje krymruje ... no ta[k] różnie ... jak to starszy rolnik to krymruje ... a to kremruje ...* [R2:] *spulchnia ziemie ... tego ... wzrusza ...* (Dąbrowa); [Siano] *wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje proso ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ...* (Prucheniec); (Borki); (Osiek Mały); (Nowe Budki); (Grzegorzew).

ROLNY – ‘odbywający się na polu’: *no prace rolne ...* (Dąbrowa).

RO^MBAC – PORO^MBAC – ‘rozłupywać coś ostrym narzędziem na mniejsze kawałki’: [R1:] *ro^mbanka ...* [...] *no kawałki mieⁿsa ...* [R2:] *mieⁿsa ... no ... poro^mbane ...* [R1:] *jak tam gospodyni pasuje ... duże mniejsze ...* (Felicjanów).

RO^MBANA – ‘porąbana tusza zwierzęca’: (Babiak).

RO^MBANKA, RÓ^MBANKA – ‘porąbana tusza zwierzęca’: *ro^mbanka to jest ... to jest świniak ... połówka świniaka pocieⁿta ... od kreⁿgostupa aż po po ... po brzuch ...* (Babiak); [R1:] *ro^mbanka ...* [...] *no kawałki mieⁿsa ...* [R2:] *mieⁿsa ... no ... poro^mbane ...* [R1:] *jak tam gospodyni pasuje ... duże mniejsze ...* (Felicjanów); *z pótuszy sie odró^mbuje kawałki to jez ró^mbanka ...* (Koło); *ro^mbanka to jes tak osobno żeberka ... no i ... i jak ... uⁿocioⁿć wzdłuż połówki ... to mi sie wydaje ro^mbanka ...* (Rzuchów).

RO^NCZKA – 1. zdr., ‘część kończyny górnej, którą można chwycić różne przedmioty’: *no sie pielilo [chwasty] ... albo roⁿczkami albo graczuszk^m ...* (Grabów); [Jak uczono dzieci chodzić?] *przedtym chodzików nie było ... no pieluche podwijalaż i chodziło ... wpierv było na pielusze ...*

uczylam tutej ... córka ... pod te... pod pier-si ... pod te ... i z tyłu ... to przeważnie tak ... albo za roⁿczki i chodziłaś bo kiedyś tam nie było tych ... (Grzegorzew); 2. ‘uchwyt, rękojeść’: *praska ...* [...] *ma dziureczki taka ... blaszka z dziureczkami ... i dwie roⁿczki jak sie ściśnie ... to ... masa ... to ziemniak po prostu ... wyciska sie przez te dziureczki ...* (Dęby Szlacheckie); *siyryp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie daw... pół-okroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka a ón był taki półokróⁿgły ... i ścinały nawed ludzje zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ...* (Borki); *to zależało od postawy kosiarza ... czy był wyższy czy niższy ... i on musiał dopasować to^m roⁿczke [na kosisku] do siebie ...* (Nowe Budki); *odpowiednia odległość roⁿczki według wzrostu kosiarza ...* (Sobótka); [Zakładanie pałaków] *no kij wkładali do kosy i mocowali ... taki ... za roⁿczko^m kij ...* (Grzegorzew); ☞ 67.

RO^NCZKI, RÓ^NCZKI – ‘uchwyty przy pługu’: [R1:] *no to [pług] konny taki ...* [R2:] *konny ... z roⁿczkama ...* [R1:] *to tylko ... prz... jak konie były to tylko pług miół ... był je... o jednej ... jedyn ... pług jed...* (Dąbrowa); *róⁿczki takie ...* (Lubiny).

ROPA – ‘żółtawa ciecz o charakterystycznym zapachu, wykorzystywana jako paliwo’: *no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miół taki zbiornik ... i sie wliwało rope ...* (Goszczęda).

ROSZCZEPYWAĆ – ‘rozrzucać coś równomiernie wokół siebie, poruszając tym kil-

kakrotnie': *podczas sianokosów roszczepuje sie pokosy a ... później ustawia sie je w kupki ...* (Nowe Budki).

ROSZCZO^NSAC, ROZTRZO^NSAC – 'rozrzucić coś równomiernie wokół siebie, poruszając tym kilkakrotnie': *na równo sie roszczoⁿsa każdo^m kupke [obornika] żeby było równo na polu ...* (Dąbrowa); [R1:] *najpier sie rozrzuca [obornik] ... no rozrzuca i roztrzoⁿsa ... i ...* [R2:] *no ... przeoruje sie ... no ... po prostu ...* (Lubiny); [R1:] *kupka [obornika] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potym widłami sie roszczoⁿsało ...* [R2:] *pryzma ... obornika czyli gnoje ...* [R1:] *pryzma to jes ... no jak sie wywozi z obory na duzo^m przyzme ... nie? ... a takie na polu ... to kupki ...* (Lubiny); [Gnój się] [R1:] *rozrzuca ...* [R2:] *ale widłami tyż sie tak roszczoⁿsa ...* [R1:] *ale to roszczoⁿsanie siano wiyⁿcy ... a to to sie rozrzucalo ...* (Lubiny).

ROŚCINAC – 'rozkrawać wierzchnią warstwę czegoś': *wieszano taką świnie na takim haku ... rościnano ją ... rościnano jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrznosci ... te które nie były jadalne ... usuwano ...* (Koło).

ROŚCIO^NĆ – 'rozkroić wierzchnią warstwę czegoś': *no trzeba jo^m [=kurę] po prostu ... zabić ... czszeba jo^m sparzyć gotujoⁿco^m wodo^m ... no ... wyskubać z pierza ... rościoⁿć ... usunoⁿć wneⁿczności ... wymyć mięso poporcjować ... wymoczyć w wodzie ... dokładnie ... no a nastemⁿpie przygotować do ... czeⁿści ... już ... gotowania ... przygotowywania jakiejś danej potrawy z kurczaka ...* (Koło).

ROWEK – zdr., 'podłużne zagłębienie w ziemi': (Dąbrowa).

ROZBIJAĆ – 'dzielić na mniejsze elementy, uderzając': [R1:] *to ... brony to so^m cieⁿzsze że rozbijajo^m ...* [R2:] *no tak ... takie s... takie bryły rozbijajo^m i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkami w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ...* [R1:] *a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniajo^m ... lekkie ...* (Dąbrowa).

ROZBIJANIE – 'dzielenie na mniejsze elementy poprzez uderzanie': *bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głe^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ...* (Lubiny).

ROZGANIAC – 'orać od brzegów do środka pola': *zagania sie abo rozgania ...* (Dąbrowa).

ROZKLEPOWAĆ – 'mieszać': *no przebija no tchawicze ... tutej ... i rozklepowano jo^m [=krew] koziołkiem żeby sie niy ... zgyⁿśła ...* (Rzuchów).

ROZLEWISKO – 'teren, na który wylewa rzeka': *i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łoⁿkach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już so^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... geⁿsi łabeⁿdzi tego wszyskiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ...* (Tarnówka).

ROZMAWIAC – 'o dwóch lub więcej osobach: mówić, by wymienić swoje myśli, odczucia itp.': [R1:] *paz nieurodzajnej ...*

[R2:] *te pasy jak to ty mówiłeś? ... no mów no! ... jeszcze wczoraj rozmawialiśmy o tym ...* [R1:] *a! ... no to przetliśko ...* (Lubiny).

ROZMNOŻYĆ SIE – ‘powiększyć liczbę osobników’: *stary zimniok który wypuścił ... rozmnożyły się młode a stary został ... a stary ziemniak został ...* (Police Średnie).

ROZMYĆ – ‘rozrzedzić warstwę ziemi’: *to sie brało i układało się z tego [torfu] takie kominy ... małe najpierw się układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło ... a później z tych małych kominów robiło się znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierwszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było ... że na toⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ...* (Nowe Budki).

ROZORANIE – ‘orka od brzegów do środka pola’: *no od brzegów ... no to znowu się mówiło ... rozoranie ... oranie w okółke ...* (Osiek Mały).

ROZORYWANIE – ‘orka od brzegów do środka pola’: *sposoby orki? ... zorywanie rozorywanie ...* (Lubiny).

ROZPOŁOWIĆ – ‘podzielić na dwie (mniej więcej) równe części’: *na taki[ch] powrozach powieszało [się świnię] pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpołowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykozrystał ...* (Stary Budziszław).

ROZPOŁYWAĆ – ‘dzielić na dwie (mniej więcej) równe części’: *rozpoływali [świnię]*

... dwie połówki były ... nie? ... na pół to przetłupali ... nie? ... późni to rozbierali ... nie? ... (Rysiny).

ROZPRUĆ – ‘rozkroić wierzchnią warstwę czegoś, by odsłonić wnętrze’: [R1:] *jak oskrobali to myli ... pomy... wymyli całó^m tó^m świnię ... później ...* [R2:] *powiesili ...* [R1:] *no ...* [R2:] *powiesili w "oborze na takim ...* [R1:] *hakach ...* [R2:] *haku ... umyli jó^m tam ... rozpruli ... wyjęli jelita ...* (Felicjanów).

ROZPRUWAĆ – ‘rozcinać wierzchnią warstwę czegoś, by odsłonić wnętrze’: *najpierw zabezpieczono [świnię] ... powrozami ... potem wieszono za tylnie nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿgano wneⁿczności ... wszystkie wneⁿczności ...* (Rzuchów).

ROZPYCHAĆ – ‘odtrącać coś na boki’: [R1:] [Radło] *no to jes w podobie takie coś do pługa ... nie? ... no tylko że ...* [R2:] *to to jes taki śpiczasty czy... tego ... i ... tu só^m takie ... dwie tego ... sie rozkłada ... i żeby ta ziemia sie na ob... z jedno^m i drugó^m stróne odsypywała sie ... żeby zasypać ... [...] ziemie rozpychało na boki ...* (Dąbrowa).

ROZRABIAĆ – ‘mieszając, rozprowadzać coś w cieczy’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do kominna ...* (Tarnówka); *teraz to wymysłunki so^m różne ... a przedtem to było ... grochówke tak samo sie gotowało ... teraz czarnine ... no czarnine sie kaczkę zabijało ... krew sie*

spuszczalo ... no i byla ta czarnina cala ... nie? ... tez sie zaprawiaa woda z... z tym ... sie lalo wode do krwi ... moⁿka ... rozrabial sie i sie zalewalo ten wywar z rosó ... z tej kaczki co sie ugotowal tyn rosól ... (Rysiny).

ROZROBIĆ – ‘mieszając, rozprowadzić coś w cieczy’: *to [=torf] czszeba bylo jeszczcze ... deptac go ... zeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na rełmatyz potem bo to ... z gł^mbi ziemi sie ... bylo to błocisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na to^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegiełka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿkie już ... no i to postalo ... (Tarnówka); *no to był tyn krochmal ... [...] no to ... nawed robili z moⁿki ... pszennej gotowali ... z kartoflanej ... [...] no normalnie rozrobiłeś w garnuszku i jak sie woda gotowała to włoież i zagotowałeś ... [...] to było do wrzoⁿtku sie loło ... a zeby nie było grudków to sie w zimny wodzie rozrobiło [Aha, czyli najpierw w zimniej?] ale troche ... sie zimnej wody a tam sie garnek gotowól na krochmal ... jak sie woda gotowała to sie wtedy włoło pomiszało ... zamiyszało ... (Barłogi).**

ROZRYWAĆ – ‘dzielić na części ostrym narzędziem’: [R1:] *brónowac ... no włóczyć brónowac ... równac ziemie ... [R2:] włó-*

czyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny).

ROZRZUCAĆ – 1. ‘potrząsając obornik, ciskać go równomiernie wokół siebie’: *małe kupki późni sie rozrzucalo widłamy ... równo na cale pole ... (Dąbrowa); [R1:] najpier sie rozrzuca [obornik] ... no rozrzuca i roztrzoⁿsa ... i ... [R2:] no ... przeoruje sie ... no ... po prostu ... (Lubiny); [Gnój się] [R1:] rozrzuca ... [R2:] ale widłami tyż sie tak roszczoⁿsa ... [R1:] ale to roszczoⁿsanie siano wiyⁿcy ... a to to sie rozrzucalo ... (Lubiny); (Osiek Mały); *do wożenia gnoju? ... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik ... przedtym nie było rozrzutników ... nie? ... no to sie ładowalo na na ... na wozy wszystko ... nie? ... i widłami rozrzucali ... na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ... po polu ... (Koło); 2.* ‘ciskać w różnych kierunkach’: *no to była ta kopaczka ... waśnie ... ta ta ta śmigłowa czy wirnikowa ... [...] śmigło było z tyłu to rozrzucala ... [...] jak to sie to nazywalo tyn tyn? ... śmigło czy czy wirnik czy? ... no ... no coś takiego było no no ... (Police Średnie).**

ROZRZUCANIE – ‘równomierne pokrywanie pola cienką warstwą siana’: [Prace kobiet przy sianokosach] *rozrzucanie siana i koszenie ... (Sobótka).*

ROZRZUCIĆ – ‘potrząsając obornik, roznieść go równomiernie wokół siebie’: (Prucheniec); (Sobótka).

ROZRZUTNIK – ‘maszyna do roztrząsania obornika na polu’: *do wożenia gnoju? ... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik ... przedtym nie było rozrzutników ... nie?*

... no to sie ładowało na na ... na wozy wszysko ... nie? ... i widłami rozrzucali ... na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ... po polu ... (Koło); no to albo sie mówi roztrzoⁿsacz ... obornika ... lub rozrzutnik ... (Osiek Mały); rozrzutnik obornika ... (Lubiny); (Dąbrowa).

ROZSIAC → **SIAC**.

ROZTRZO^NSACZ – ‘maszyna do roztrzania obornika na polu’: no to albo sie mówi roztrzoⁿsacz ... obornika ... lub rozrzutnik ... (Osiek Mały).

ROZTRZO^NSAC → **ROSZCZO^NSAC**.

ROZTRZO^NSNO^ŚĆ – ‘rozrzucić gnój równomiernie wokół siebie’: (Osiek Mały).

ROZWIDNIEĆ – ‘rozjaśnić się’: ja w tej chwili mam perlice ... czszy perlice ... rano niesamowicie krzyczom ... jag one wrzeszczom ... już sie rozwidnieje to już te perlice krzyczom ... ale czszym dla wnuczek bo tylko ... babciu bo dostaam jajka ... nie wiedziałam że to perlice ... te jajka ... i mi wysiadły sie czszy ... i ony tu były latym bo u mnie som całe lato ... nie? ... to tego ... to mówi babciu tylko naszych perliczek nie wyrzucaj ... albo nie zabijaj czasami ... nie? ... bo ja im tam nie pokazuje że zabijam kurczaki ... czy tam coś ... (Rysiny).

ROZWORA – ‘drag łączący przednią część wozu konnego z tylną, który można było wydłużać’: [R1:] rozwora to była poc spodym przez całom długość wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿcilo to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łⁿcznik ... [R2:] że mogłes do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomieⁿdzy

tyłem a przedym to był łⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... [R2:] no wim wim ... no ale tutej sie to ... [R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzić z tymi hakami to my mówilim na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówileż na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie); [R1:] do roźcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki łⁿcznik pomiⁿdzy tyłem ... tylnio^m ośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było roźcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie roźcioⁿgło go ... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie).

ROŻCIO^NGAĆ – ‘wydłużyć, rozłożyć’: [R1:] do roźcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki łⁿcznik pomiⁿdzy tyłem ... tylnio^m ośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było roźcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie roźcioⁿgło go ... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie).

RÓG – 1. ‘ostro zakończona część wideł’: [R1:] no widły mogom być o czterech rogach o czszech rogach ... [R2:] jakich rogach? ... zy^mbach ... to som zy^mby ... [R1:] rogi sie mówiło ... [R2:] zy^mby ... o dwóch ... czszech i o czterech ... [R1:] no i tego ... łⁿczenie ... takie u góry łⁿczenie jez normal-

nie ... takie ... jakby to? ... odkówka ... i na końcu jest ... takie do sztyla ... takie okróⁿ-głe ... jak by nazwać? ... kółko takie no ... ni[e] kółko tylko taka rurka no ... (Lubiny); 66; 2. 'w określeniach kierunkowych wskazujących, że coś znajduje się w kącie': w kuchni ... kuchnia ... no to były ... w rogu stała kuchnia ... (Tarnówka).

RÓ^MBANKA → RO^MBANKA.

RÓ^NCZKI → RO^NCZKI.

RÓW – 'zagłębienie w poprzek skib od prowadzącej wodę': rów melioracyjny ... (Osiek Mały).

RÓWNAĆ – WYRÓWNAĆ – 'powodować, że na jakiejś powierzchni nie ma zagłębień, wzniesień, brył': brony ... krymer ... krymruje się ... bronuje się ... późni żeby wyrównać ... (Dąbrowa); [R1:] brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] włóczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny); cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któró^m się tam ten dym przedostał do komina ... (Tarnówka).

RÓWNANIE – 'powodowanie, że na jakiejś powierzchni nie ma zagłębień, wzniesień, brył': [R1:] brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] włóczyć

to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny).

RÓWNY – 'mający powierzchnię pozbawioną zagłębień czy wypukłości': [Co to znaczy: porybić kosę?] no bo dostała ... dostała ... takie nierówne ... brzegi ... przeklepał ... (Pruchenic).

RÓZECZKA – zdr., 'cienka, bezlistna gałązka': jak się odgania świnie? ... różnie się mówiło na to ... się wzięło najwa... jako^mż różeczke i ... a świ a świ! ... (Rysiny).

RÓZGA – 'cienka, bezlistna gałązka': [R1:] ja miotły nie robiłam ... tata robił miotły to powiedz ... [R2:] czszeba nacio^hć różeg z brzozy ... [R1:] witki ... tak? ... sie to nazywa? ... [R2:] chyba ... nie wiem ... poukładadź ładnie ... scioⁿgno^hć drutem ... i wszystko ... (Koło); [R1:] bat ... [...] rze-myg i ... i taki kawałek ... no ... drewka ... no jag mu to tam? ... [...] kijoczek ... [R2:] różga ... [R1:] ta[k] jak różga i rzemyk ... rzemiń ... (Dąbrowa).

RUMIANEK – 'roślina o długich, silnie rozgałęzionych łodygach i kwiatach z białymi płatkami': chwasty to só^m różne ale czy nazwy chwastów to jo wim? ... rdes to jes ... i jarmuż jes ... takie chwasty só^m i taki ... rumianek dziki taki tyż rośnie tak samo rośnie ... i osed i różności jes ... to só^m chwasty ... (Borki).

RURA – 'długi przewód o okrągłym przekroju': cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód

kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któró^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka); [R1:] do rożcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki łⁿcznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnió^m uⁿośko^m a przednió^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było rożcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie rożcioⁿgło go ... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie); [R1:] kalonka to [w kopycie] rure sie wkładał-albo sie najpierw ... nie zasypywało sie do końca zimie ... [R2:] [...] nieroz to sie nawet zostawiało tako^m woⁿski taki woⁿski pasek ze słomy żeby ta ... odparowała ... (Police Średnie).

RURECZKA – zdr., ‘długi, niewielkich rozmiarów przewód o okrągłym przekroju’: [R1:] czym sie [pług] oczyszczało? ... no nie wiem ... ale co kto miał ... kawałek ... czy jakiejś cegły czy butem ... [R2:] butem ... nawed i ... albo albo jakimś takim szpadelkiem małym ... [R1:] czy jakó^mś deseczko^m ... czy czymkolwiek ... co kto miał pod reⁿko^m ... [...] ja to tam przy pługu móⁿ na przykład ... wyspawane mam kawałek tego ... rureczki takij ... i kawałek blachy w to ... ładnie przeciⁿte ... o! ... przy tym mam ... no jak to sie nazywa? ... szpadek mały ... (Lubiny).

RURKA – ‘długi przewód o okrągłym przekroju’: to jes koło dźrzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywają^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było tyż dźrzewo ... a tu w środku to było ... tyż tako tako ... nie było na przy-

kład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było tako tako ... tyż było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jakby rurka ... w środku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... (Goszczędza); [R1:] no widły mogo^m być o czterech rogach o czszych rogach ... [R2:] jakich rogach? ... zy^mbach ... to so^m zy^mby ... [R1:] rogi sie mówiło ... [R2:] zy^mby ... o dwóch ... czszych i o czterech ... [R1:] no i tego ... łⁿ-czenie ... takie u góry łⁿczenie jez normalnie ... takie ... jakby to? ... odkówka ... i na końcu jest ... takie do sztyla ... takie okróⁿ-głe ... jak by nazwać? ... kółko takie no ... ni[e] kółko tylko taka rurka no ... (Lubiny).

RUSZAĆ SIE – ‘mieć możliwość ruchu’: czeba było to^m kose obsadzić ... [...] moco- wało sie ... tó^m kose razem z kosiskiem na ... tak zwanym pierścieniem ... [...] no ... wy- daje mi sie żeby ... to kosisko sie nie ruszało ... (Nowe Budki).

RYĆ – ‘robić w ziemi zagłębienia’: [R1:] uⁿodkłada to odkłodnia ... [...] a to ryje ... [R2:] aha ... lemiesz pod... [R1:] a uⁿodkła- da to tego ... [R2:] no no ... to odkładnia ... (Dąbrowa).

RYDLENIE – ‘obsypywanie ziemią niższych części rośliny za pomocą radła, zasypywanie chwastów’: [R1:] no to tyko tyko było hakanie wokół ziemniaków ... [R2:] no tak ... a brónó^m nie jeżdżiłeś żeby chwo- sty zniszczyć? ... [R1:] no bronowanie i ... re... rydlenie ... bronowanie i ... hakanie ... [R2:] każdy zabieg który ... robiłeś to ... to niszczył chwasty ... (Police Średnie).

RYJ – ‘wydłużona szczeka u niektórych zwierząt’: [Jak robi się salceson?] [R1:] o! ... z ryja świnioka ... i ze serca ... tyż czezeba

gotować ... [R2:] z głowy ... nie ryja ... [R3:]
no ryj mo ... świnia mo ryj ... no ... czea tyż
ugotowadź i ... obrać ... [R1:] no ... [R3:]
a t... to sie mieli? ... nie? ... [R1:] nie ... kroi
sie ... i skórki ze ... jak sie "ob... "od słóniny
"od-rzyno te skórki no to sie kładzie w sal-
sesón czyⁿś troszke ... (Felicjanów); [Części
zabitej świni] to był łeb ryj inaczej... co tam
dalej? ... golonka ... stópka ... boczek kar-
kówka żeberka ... schab szynka ... (Koło).

RY^NCZNIENIE → **RE^NCZNIENIE**.

RY^NCZNO → **RE^NCZNO**.

RY^NCZNY → **RE^NCZNY**.

RY^NKA → **RE^NKA**.

R-ZA → **RDZA**.

RZEMIENNY – ‘zrobiony z rzemienia’: *pa-
sek rzemienny chyba ...* (Osiek Mały).

RZEMIEŃ, RZEMIEŃ, RZYMIŃ – ‘pasek
wyprawionej skóry’: [R1:] *bat ... [...]* rze-
myg i ... i taki kawałek ... no ... drewna ...
no jag mu to tam? ... [...] kijoczek ... [R2:]
różga ... [R1:] *ta[k]* jak różga i rzemyk ...
rzemiń ... (Dąbrowa); *bat ... jak to sie na-
zywało? ... mówiło sie ... biczycho i rzemień
... (Osiek Mały); no rzemień ... no to było
... z naturalnej skóry robione ... (Osiek
Mały); bat [składał się] ... [...]* no z bicy-
cha ... i z tego ... z czeⁿści tej tej ... no ...
rzemień taki był ... no ... (Lubiny); *no kij
... i potem ... była tako ... zrobiona ze skóry
... i rzyminiami przesywane te cepy były ...*
(Grzegorzew).

RZEMIEŃ → **RZEMIEŃ**.

RZEMYK – ‘pasek wyprawionej skóry’:
[R1:] *bat ... [...]* rzemyg i ... i taki kawałek

... no ... drewna ... no jag mu to tam? ...
[...] kijoczek ... [R2:] różga ... [R1:] *ta[k]*
jak różga i rzemyk ... rzemiń ... (Dąbrowa).

RZEPAK – ‘roślina o długich łodygach
i żółtych kwiatach, uprawiana na paszę i do
wytwarzania oleju’: *kultuwowanie? ... no
to krymrowanie jez inaczej ... [...]* to jes ...
*spulchnianie gleby i ... i te rozrywanie ta-
kich ... czoⁿsteczek tych tych no ... roślin ...
nawet ... po jakimś tam rzepaku albo coś o!
... (Lubiny); (Grzegorzew).*

RZEŹNIA, RZEŹNIA – ‘przedsiębiorstwo
zajmujące się ubojem zwierząt rzeźnych’:
*świniobicie w dawniejszych czasach było
inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoź maszyny
zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabiajo^m i to
... (Stary Budziszław); [Co znaczy wyraz:
jatka?] nie wiem ... rzeźnia? ... (Koło).*

RZEŹNIK, RZEŹNIK – ‘osoba wyrabiająca
przetwory z mięsa’: *świniobicie w dawniej-
szych czasach było inne ... dzisiaj to jez no-
woczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie
tam przerabiajo^m i to ... sie zawozi oczszy-
muje sie gotowy wyrób ... a dzi... dawniej
to ... sie brało rzeźnika ... zabijało sie ... ta-
kiego ... tako^m świnie ... (Stary Budziszław);
świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy
jakimś dużym młotem w głowe ... a potem
żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano
krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag
jo^m uderzono w głowe to ona sie przewraca-
ła i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym
nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał
albo rzeźnik jak był ... (Stary Budziszław);
rzeźnik ... (Grabów); rzeźnik ... (Koło);
rzeźnik ... (Rzuchów).*

RZEŹNIA → **RZEŹNIA**.

RZEŹNIK → **RZEŹNIK**.

RZO^NDEK, RZÓ^NDEK – ‘rośliny rosnące w jednej linii’: [R1:] *przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burokach to obowioⁿzkowe było ... bo przecież jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centrymetrów ... no a reszta ... precz ... [R1:] a jak gdzieś sie na przykład ... wyrwał przy hakaniu czy tam za dużo sie wyrwało to sie nazywało flancowanie ... nie wim czy takie ma^osz tam pytanie ... ale to sie nazywało flancowanie ... nie? ... czyli brało sie tego co sie wyrwało ... i czeba było wsadzić ... [R2:] jak tego ... jak z boku ktoś widzioł i sie haczkó^m ruszyło nie tego co czszeba ... [R1:] no to przeciąłeś ... nie? ... [R2:] to go wyciąłeś to sie ... tego ... w to miejsce sie wstawiało nowygo do flancowanio ... [R1:] no to sie nazywało flancowanie ... [R2:] i to delikatnie żeby ... matka nie widziała że to tyn ...*

[R1:] *no że sie tam późni usech nie przyjył to ... już inno sprawa ... (Police Średnie); [Uprawiano] wszystkie warzywa fasole ... różne zimniaki ... różne kapusty sie sadziło siało sie ... to były takie no warzywa wszystkie pietruszka markew sałata ... różne takie przyprawy co poczszebne i to to były ... na na takim rzoⁿdku sie ... sadzi ... (Borki);* 65.

RZÓ^NDEK → RZO^NDEK.

RZYMIŃ → RZEMIEŃ.

RŻNO^ŃC – ‘ciąć na małe elementy’: [R1:] *loda ... loda to u mnie było to do kładzynia dźrzew ale ... [R2:] no a jag mówileż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni? ... [R1:] to była ... [R2:] loda ... nie? ... [R1:] loda ... [R2:] no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ... [...] i kartofle leciały do piwnicy ... (Police Średnie).*

SADŁO – ‘tkanka tłuszczowa u zwierząt’: *skwarki ... [...] no to jes wysmażona słonina albo sadło ... (Babiak); sadło to sie mówiło na sadło ... a słonina to sie mówiło słonina ... sał... sało ... (Felicjanów).*

SADZARKA – ‘maszyna do sadzenia ziemniaków zaopatrzona w pojemnik (jeden lub więcej), z którego ziemniaki wypuszczane są do ziemi’: *no to na polu ... radliny sie mówiło ... no ... jak sie wsodziło i sie radliło to były ... radliny takie co sadziło sie w radlinach ... zimniaki czy ko... sadzarka była ... sadzarka była ... co sadziła i ... szła i zasypywała ... i to tak było ... tak ... (Borki).*

SADZENIAK, SADZYNIAK – ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ... to jez arfy zakłodosz ... zależy jakie chcesz ... jak chcesz ... sadzyniaki ... to tó^m mniejszó^m siatke późni ... wieⁿkszo^m to wszystko arfy so^m ... (Goszczędza); sadzeniaki ... (Goszczędza); sadzeniak ... (Police Średnie); [Po wyjęciu z kopca ziemniaki] sortuje sie ... [R2:] sortuje ... na mniejsze duże małe ... [R1:] abo só^m te ... sadzeniaki ... (Grzegorzew); sadzeniaki ... (Bogusławice); (Dąbie); (Dęby Szlacheckie).*

SADZENIE – ‘umieszczanie w ziemi młodych roślin lub części roślin po to, żeby się przyjęły i wzrastały’: [Wiosną] *wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to*

... do sadzenia ... a co do ... spasenia to spasenia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedaj czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało sie zwierzeⁿta ... no to te kartofelki poszły wszystkie co na tego ... do ... do pasenia ... (Tarnówka); (Koło).

SADZIĆ – POSADZIĆ – ‘umieszczać w ziemi młode rośliny lub części roślin, chcąc, żeby się przyjęły i wzrastały’: *stary ziemniak który wyrós krzak ... który był wiosno^m sadzony ... [to] sadzonka ... (Dzierawy); dawniej ... wpierw była graczka ... graczka i ... do przodu nió^m ... jó^m ... i to czszea było umiejeⁿtnie jeszcze kopać ... umieć kopać ... żeby nie nadziabać tych kartofli żeby były to ... kartofle wykopać je ... żeby były całe ... a nie podziabane bo ... no z podziabanych no to co? ... no to jes ... strata ... [...] no a dzisiaj? ... no dzisiaj no to ... sie wykopuje kombajnym ... a ... a po drugie już teraz to ... rzadko kto je sadi ... (Tarnówka); na zagónku ... sie sadi ... albo na grzoⁿdce ... (Dęby Szlacheckie); szczypkami [rozmnaża się kwiaty] albo ... urywało sie bo kwiat wypuszcza ... takie niby ... korzonki nie korzonki no to sie różdziela to ... i sie sadi do ziemi i rosno^m ... (Grabów); [Uprawiano] wszystkie warzywa fasole ... różne zimniaki ... różne kapusty sie sadziło siało sie ... to były takie no warzywa wszystkie pietruszka markew sałata ... różne takie przyprawy co poczsebne i to to były ...*

na na takim różⁿdku sie ... sadzi ... (Borki); no sadziło sie w polu ... zimniaki ... (Borki); no to na polu ... radliny sie mówiło ... no ... jak sie wsodzało i sie radliło to były ... radliny takie co sadziło sie w radlinach ... zimniaki czy ko... sadzarka była ... sadzarka była ... co sadziła i ... szła i zasypywała ... i to tak było ... tak ... (Borki); no od maja do września ... [...] no na jesini ... jesinió^m sie wykopuje ... wiosno^m sie sadzi ... a jesinió^m sie wykopuje ... w październiku we wrześ... we wrześniu sie wykopie ziemniaki ... (Borki); [Radło rozsypuje ziemię na boki, a pług?] [R1:] a pług zarzuca ... [...] zarzuca skibe na skibe ... zasypio tam ... a tutaj jak posadzisz to ci obradli ... każdó^m ... [R2:] radline ... [R1:] na radline ... obradli ... zasypuje ... (Dąbrowa); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robiłim dołki ... i sadziłim reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczko^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczko^m ... a jeszczy ja pamieⁿ-tam jak zbirałim stonke ... z kartofli ... na polach ... sie zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... dzieci ze szkoły na przykład chodziły do szkoły ... to ... był taki dzień ... i ślim dzisiaj do tego na ... na zbieranie stonki ... dzieci chodziły ze szkoły nawet chodziłim ... ze szkoły i zbierałim stonke w ziemniakach po redlinach chodziłim każdy ... pozbirałim ... no ... i późni sie kopało ... (Goszczędza); hakało sie [ziemniaki] graczko^m reⁿczno^m ... no sadziło sie reⁿko^m ... (Goszczędza); [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadziłim to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszczy było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszczy takie? ... bryza ... co jeszczy? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ...

jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przewaźnie to sadziłim ... nie? ... [R1:] sadziłim ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie); my już zrezygnowali ... nie sadzimy ... kartofli ... ale só^m tero ... to już so^m całkim nazwy jakies takie ... (Police Średnie).

SADZONKA – 1. ‘młoda roślina lub jej część przeznaczona do sadzenia’: przez sadzonki [rozmnażano kwiaty] ... [...] rozsadzanie czy wsadzanie kwiatów no ... bo to ... niektóre jag masz takie ... w jednym donice tak jak tu widzisz ten ... no to ... urywasz i rozsadasz go ... w drugo^m donicke so^m różne ... (Koło); (Powiercie); 2. ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: stary ziemniak który wyrós krzak ... który był wiosno^m sadzony ... [to] sadzonka ... (Dzierawy); (Dąbie).

SADZYNIAK → **SADZENIAK**.

SAK – ‘część pługa’: [R1:] [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiysz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:] lemiesz so^m ... na każdó^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa).

SALADELA, SARADELA – ‘roślina o długich łodygach, pierzastych, drobnych listkach, małych, różowych kwiatkach, siana po zakończeniu zbioru zbóż na paszę’: *saladela* ... (Koło); *tubin saradela* ... (Koło).

SAŁO – ‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy’: *sadło to*

się mówiło na sadło ... a słonina to się mówiło słonina ... sał... sało ... (Felicjanów).

SAMICA – ‘osobnik zwierzęcy płci żeńskiej’: *na samice świni się mówi świnka a na samca knur ...* (Rzuchów).

SAMIEC – ‘osobnik zwierzęcy płci męskiej’: *na samice świni się mówi świnka a na samca knur ...* (Rzuchów).

SANIE – ‘rodzaj pojazdu poruszającego się na płozach’: *kołyska to też jest tym ... tak ... teraz nie ... też ... prostokoⁿtne ... też prostokoⁿt taki jakby pudełeczko ... z ... taki ... i ... z ale zamias ... zamias nóżek ma po prostu zaokroⁿglono^m tako^m ... tako^m to^m podstawie ... takie jakby ... kojarzy mi się to z saniami ... takie płozy ... i po prostu żeby dziecko ... można było ... bujać ... żeby mogło ... mogło sobie zasno^ć ... [...] no to ja to tak nazwałam jak od sań ... że płozy ... ale takiej pewności do końca nie mam ...* (Koło).

SARADELA → SALADELA.

SCHAB, SKAB – ‘mięso pozyskiwane z części grzbietowej i lędźwiowej tuszy wieprzowej’: [W tuszy są] *szynki ... żeberka ... łopatka ... karkówka ... schab ...* (Stary Budziszław); [Części zabitej świni] *to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ...* (Koło); [Na jakie części dzielono świnię po zabiciu?] *no to tak ... schab osobisc-ie ... karkówka osobiście ... słonina osobiście ...* (Rysiny); *no to się dzieliło [świnię] najpirw na pół a potym ... słonina osobno ten ... schab osobno ... szyneczki ... nóżki ... łepok ... wszystko było ...* (Grabów); *schab ... to jest ... przy kreⁿgostupie ...* (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni]

[R1:] *słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ...* [R2:] *łopatki ...* [R1:] *opatki ... gie...* [R2:] *schab ...* [R1:] *o! schaby ...* [R2:] *woⁿtroba ...* [R1:] *woⁿtroba o! ...* [R2:] *nerki ...* [R1:] *nogi o! ...* (Felicjanów); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] *matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ...* [R2:] *grzbiet ...* [R1:] *no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ...* [R2:] *to nie łopatka jest? ...* [R1:] *co? ...* [R2:] *tylna łopatka-s to szynka? ...* [R1:] *znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ...* [R2:] *golonka jeszcze ...* [R1:] *golonka ...* [R2:] *a te kopyta jak się nazywają? ... te te ... rogi? ...* [R1:] *nóżki ... racica ...* [R2:] *to jest ... zimne nóżki się robi ...* [R1:] *zimne nóżki się z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ...* (Koło); *kotlet ... no może być ze schabu ... tak? ... kotlet ...* [...] *kawałek mieⁿsa ...* (Koło); [Rodzaje mięsa ze świni] *no różne ... schab ... karkówka ...* [...] *no to jest ... schab to jest ... z ... z grzbietu ... szynka z tylnej czyⁿści tego ... karkówka ... z przedniej czyⁿści ... boczki ...* (Koło); *no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jest tak szynka ... boczki żebra golonki nóżki ogon schab ...* (Rzuchów).

SCHABOWY – przym. lub rzecz., ‘rozbite mięso ze schabu, opanierowane i usmażone na tłuszczu’: [Co to jest kotlet?] *no to schabowy na przykład może być ... czy z ... mielonego mieⁿsa ...* (Koło); *no kotlet ... może być schabowy ... mielony ... jest ... jest z mieⁿsa ...* (Rzuchów); *popularnymi zupami so^m ... zupa pomidorowa ogórkowa ... zupa dookoła ogródka ... na drugie danie ... no na pewno schabowe ... no ... i to nie wieprzo-*

we tylko ... z drobiu ... bo młodzież teraz schabowych z wieprzowe... z wieprzowiny nie lubi ... no co jeszcze? ... (Grzegorzew).

(SCHNO^{ŃĆ}) – USCHNO^{ŃĆ} – WYSCHNO^{ŃĆ} – ‘pozbywać się wilgoci, stawać się suchym’: [R1:] [Kwiaty się] podlewa ... [R2:] no żeby rosły ... boby uschły ... (Grabów); jak sie kopało kartofle to już były ... uschnieⁿte ... leⁿćiny ... [...] leⁿćiny ... leⁿćina ... (Tarnówka); czszeba je [=świeże pokosy] dobrze było ... roszczszepać żeby ... wyschła ta trawa ... (Nowe Budki); nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto [torfiane] wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... o! coś takiego sie robiło ... i wlewało sie ... to błoto w... we forme ... później to^m forme podnosiło sie do góry ... i ... po prostu ... były takie ... ładne wychodziły torfy ... i później jag już troszke to podeschło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło ... a później z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierwszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było ... że na loⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki); [Torf] wykopywano ... sie rozrabiano ... i zalewano w formy ... późni jeżeli to wyschło na słońcu to ... ustawiano w takie ... słupki ... po dziesięⁿć sztuk ... i po kawałeczku ... i sie ... suszyło na słońcu ... (Sobótka); [R1:] żelaźniok ... oj nie zapómne jag my pojechałim po żelaźniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzyni nie było? ... [R1:]

nie nie ... nie było ... mu... musielim sami se dorobiac ... no i jedzimy do domu w polowie drogi żelaźniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jechali nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zaklinowane a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... (Police Średnie); [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robic ... [R2:] no przy burokach to obowioⁿzkowe było ... bo przeciż jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centymetrów ... no a reszta ... precz ... [R1:] a jak gdzieś sie na przykład ... wyrwał przy hakaniu czy tam za dużo sie wyrwało to sie nazywało flancowanie ... nie wim czy takie ma^osz tam pytanie ... ale to sie nazywało flancowanie ... nie? ... czyli brało sie tego co sie wyrwało ... i czeba było wsadzić ... [R2:] jak tego ... jak z boku ktoś widzioł i sie haczkó^m ruszyło nie tego co czszeba ... [R1:] no to przeciąłeś ... nie? ... [R2:] to go wyciąłeś to sie ... tego ... w to miejsce sie wstawiało nowygo do flancowanio ... [R1:] no to sie nazywało flancowanie ... [R2:] i to delikatnie żeby ... matka nie widziała że to tyn ... [R1:] no że sie tam późni usech nie przyjył to ... już inno sprawa ... (Police Średnie).

SCHOWAĆ → CHOWAĆ.

SCHOWANKO – ‘pomieszczenie do przechowywania czegoś; spiżarnia’: serwantka ... takie były ... kredynsy kiedyś w ścianach ... córka ... normalnie w ścianach ... i tam były za szkłym wszystko i tam ... kładzone było ... a ... w sumie jak takie schowanko było ... no ta-ak my tam nazywamy schowanko ... a kiedyś to była tako ... [Komory nie były?]

komory nieko... komórki ... o! ... komory takie ... takie pozwane ... (Grzegorzew).

SCHOWEK – ‘pomieszczenie do przechowywania czegoś; spiżarnia’: (Tarnówka).

SCYZORYK, SZCZSZYŻORYK, SZCZYŻORYK – ‘rodzaj składanego nożyka’: *to jes scyzoryk i sie go rozkłado ... (Adamin); taki składany [nóż] ... a to był szczyżoryk ... tak? ... szczszyżoryk ... (Rysiny).*

SEBIE, SEWIE – ‘komenda wydawana koniowi, by poszedł w lewo’: (Dąbrowa).

SEWIE → **SEBIE**.

SIAĆ, SIOĆ – POSIAĆ – ROZSIAĆ – ZASIAĆ, ZASIOĆ – ‘wrzucać ziarno do ziemi’: *no przede wszystkim czszeba je [=warzywa] posiać ... odpowiednio najpierw odpowiednio ziemie nawozić posiać ... w czasie suszy podlewać ... no i potem nastempujom zbiory ... (Bogusławice); kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m stempe ... w szopie ... czyli ... czyli wydłubano^m w pniu ... dźrzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿ-kami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿtam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m którom mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie); no przede wszystkim [uprawiano] ... ziemniaki kapuste ... ogórki bo to było na zime konieczne ... wszyscy mieli ... no i na pewno ... te te ... marchew pietruszke ... o! groch jeszcze był ... wszystkie odmiany ... pamiⁿtam że był ... i fasola i groch zielony ... i taki ten gruby bób czy jak sie tam to nazywa ... dynie ...*

natomias nie było na pewno tych ... takich jak dzisiaj tam tych kabaczków wszystkich ... rzodkiewki też nie pamieⁿtam żeby u nas była ... nawet chyba nie wim czy sałaty ... sioliśmy ... raczej takie ... z dawnych czasów ... tradycyjne ... (Dęby Szlacheckie); ale kiedyś to ... [świnie] paśli kartoflami i z ... otrym^mbami ... a tera to na sucho ... zboże siejóm ... i wode i ... i sie tuczo^m ... (Grabów); kapusta sie wsodzo ... wsodzoż i kwiaty ... flancujeż różne i ... no różnie takie ... różne to są ... a siejesz selere ... flancujesz przeci pore flancujeż i siejeż różne ... rzeczy i późni sie przeplancowuje ... nie? ... (Borki); [Uprawiano] wszystkie warzywa fasole ... różne ziemniaki ... różne kapusty sie sadziło siało sie ... to były takie no warzywa wszystkie pietruszka marchew sałata ... różne takie przyprawy co poczeszbe i to to były ... na na takim rzóⁿdku sie ... sadi ... (Borki); [R1:] w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdłużke ... i w poprzek sie robiło ... i ... [R2:] a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemie ... [R1:] ale ... wdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam ... [R2:] zboża ... tego po prostu ... jak miało ... [R1:] jag już zasiane ... jak zasiane ... [R2:] jag nawóz sie rozsije ... to ... szage ... szagóm bronowali ... [R1:] no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ... (Dąbrowa); [Kultywowanie gleby] [R1:] no to in... sie sieje raz takie zboże za któryż rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana ... płodu ... [R2:] kultywacja ... zruszanie gleby ... (Dąbrowa); [Dawniej] siano mniej gatunków zboża bym powiedziała ... (Nowe Budki); dawniej to ... w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to sie nazywało? ... no ... moⁿ-ka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jes bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Prucheniec); siało sie ... siewnikiem ...

później sie ... pielilo ... nie? ... później sie tego ... ścinało liście ... bo to cukrowy burak ... pielilo ... to ze dwa razy sie pielilo nie raz ... ścinało sie liście liście sie zwoziło i potym sie ... wykopywało burak ... (Goszczędzka); po kartoflisku było zboże na przykład sie sioło to sie mówiło po kartoflisku ... (Police Średnie); żyto można zasieć ... owies ... (Grzegorzew).

SIANO – ‘skoszona i wysuszona roślinność trawiasta, którą karmi się zwierzęta; również wykorzystywana jako wypełnienie siennika’: *no to na łóżku [można spać] ... na łóżko wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łóżko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słom^m sianym ... no ... żytnio^m słomo^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wie^c ... robiony wie^c ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ... (Tarnówka); od oprz^otania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarla na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... (Stary Budziszław); kobiety to przeważnie ... grabiły siano ponieważ były to ... lżejsza praca ... a meⁿżczyźni ustawiali kupki ... (Nowe Budki); o! ja też to robiłam ... szybko sie biegło na ł^onke żeby [przed deszczem] ... poskładać siano w kupki ... (Nowe Budki); jes to wóz drabiasty ponieważ ... czszea było ... założyć tak zwane drabie żeby sie ... dużo siana zmieściło ... (Nowe Budki); nazwy to dokładnie nie wiem ale po to sie go [=pawąz] zakładało i przywioⁿzywało ... powozym żeby ... siano nie spadło ... (Nowe Budki);*

w danym miejscu w którym ma stano^ć stóg ... wbija sie dro^g w ziemie ... i wokół tego dronga robi sie tak zwane podłoże ... i na tym podłożu ... układa się wokoło siano ... (Nowe Budki); [Jak się robi brogi?] no ... na spód była ... kładzona właśnie słoma ... wokoło tego dro^ga ... żeby na tym później położyć ... siano ... (Nowe Budki); [Współcześnie] no przeważnie ludzie buduj^om stodoły i tam przechowuj^om siano ... (Nowe Budki); stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ... (Pruchenic); no do siana to ... drabiny s^om ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pami^otosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... "od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędzka); [R1:] na pewno nie wóz drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedział ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spadły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który miał tylko dro^gi ... nie? ... (Police Średnie); [R1:] do rożcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodem ... pomiⁿdzy ... to był taki ł^ocznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnio^m "ośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było rożcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie rożcioⁿgło go ... zakładało sie takie ... dro^gi do siana ... (Police Średnie); [Gnój się] [R1:] rozrzuca ... [R2:] ale widłami tyż sie tak roszczszoⁿsa ... [R1:] ale to roszczszoⁿsanie siano wiyⁿcy

... a to to sie rozrzucalo ... (Lubiny); [Co to jest: potraw?] drugie siano ... (Sobótka); [Prace kobiet przy sianokosach] rozrzucanie siana i koszenie ... (Sobótka); stogi [z] sianym ... (Sobótka); (Dąbrowa).

SIANOKOSY – ‘koszenie i suszenie trawy’: podczas sianokosów roszczepuje sie pokosy a ... później ustawia sie je w kupki ... (Nowe Budki); (Sobótka).

SIATECZKA – ‘blaszka z dużymi otworami’: o! kaszanka sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtroba ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawalki mieⁿsa ... czy nawed o! jak sie nie robi salsesonu to ta głowa idzie na ... i wszystko sie gotuje ... ale potem sie obiera to mioⁿska ... i to mieⁿso jes krojone na grubej siatecce w maszynie ... (Stary Budziszlaw).

SIATKA – ‘ażurowo zapleciony sznurek, drut, nici itp. lub przedmiot z taką plecionką’: [R1:] no szynke to sie pekluje ... [R2:] zaś sie weⁿdi ... [R3:] wkłada sie w siatki ... [R2:] w siatki i sie weⁿdzi i już ... [R3:] albo kiedyś to sie jeszcze sznurowało ... jag nie było siatek to sie sznurowało ... (Felicjanów); [Jak robi się szynkę?] wcześniej miⁿso ... z szynki czszeba zapeklować ... i późni sie wkłada w siatki boⁿdź wióⁿże i weⁿdzi ... (Koło); szynke sie pekluje ... w przyprawach soli ... solanke robi ... i potym sie sznuruje ... albo w siatke i ... weⁿdzi sie ... (Koło); arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ... to jez arfy zakłodosz ... zależy jakie chcesz ... jak chcesz ... sadzynieki ... to tó^m mniejszó^m siatke późni ... wieⁿk-szo^m to wszystko arfy so^m ... (Goszczędzia); [R1:] arfa to jes taka siatka do ... przy młoc-karni ... [R2:] albo do wiejki na przykład ... nie? ... [...] do oczyszczania zboża ... (Police Średnie).

SIC – ‘ścinać zboże lub trawę za pomocą kosi lub odpowiednich maszyn’: [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarzym ... wióⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszynó^m sig i wióⁿ-zaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarzym to sie wioⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki).

SICHA – ‘sierść, włosy zwierząt’: [Pędzel robiono] a z włosia ... l... “od ty te ... brało sie ... “od konia siche z ogona ... (Adamin); (Koło); 35.

SIECZKA – ‘drobno pocięta słoma, siano’: obrok to jes ... paszia do koni ... [...] sieczka ... sieczka inaczy ... (Koło); [R1:] sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojsće do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od ... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie właściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie z piosku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... [R2:] no ale to loda była ... [R1:] loda ... loda to u mnie było to do kładzynie dźrzew ale ... [R2:] no a jag mówięż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni? ... [R1:] to była ... [R2:] loda ... nie? ... [R1:] loda ... [R2:] no przecież to było to samo ... no ... pochyło było ... [...] i kartofle leciały do piwnicy ... (Police Średnie).

SIEKACZ, SIEKOCZ – ‘ostrzy przyrząd przeznaczony do siekania’: [R1:] we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ... [R2:] kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ... [R1:] siekocz ... (Feli-

cjanów); [Jak przygotowuje się żarcie dla świń?] w *wiadrach ... siekaczem ...* (Koło).

SIEKAĆ – ‘rozdrabniać na bardzo drobne kawałki, uderzając ostrym narzędziem’: *no w takim dużym parowniku parowało sie [ziemniaki] potym sie ... je tłuczono ... no krychano czy tam siekano ... nim ... im sie podawano ...* (Rzuchów).

SIEKIERA, SIEKIRA – 1. ‘ręczne narzędzie zbudowane z drewnianego trzonka i stalowego ostrza, które służy np. do rąbania’: *no ... no wioⁿzali [świnie] ... i zabijali siekiero^m ... krew spuszczała ... i potym krew spuszczała ... to znaczy juszke ...* (Rzuchów); *świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowe ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag jo^m uderzono w głowe to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ...* (Stary Budziszaw); *siekira toporek ...* (Police Średnie); 20; 2. ‘metalowa część tego narzędzia’: [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] *no obsadzono ... jes tako ... w tynⁿ obuch ... te te ...* [R2:] *no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekiere ...* [R1:] *ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ...* [R2:] *no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby oni sie zaraz nie ...* [R1:] *kliny takie ...* [R2:] *no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czoszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad...ła ta siekiera ...* (Felicjanów); *bierze sie czoszonek dopasowuje do otworu siekiery i zabija sie klinem ... można jesczcy namoczyć w wodzie żeby lepiej czyszyało ...* (Koło).

SIEKIRA → **SIEKIERA**.

SIEKOCZ → **SIEKACZ**.

SIEŃNIK, SIŃNIK – ‘worek napełniony sianem lub słomą służący jako materac’: *w łózkach ... kładło sie ... sińnik a potym... sińnik było na...kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...]* *i nie prosto ino targa no bo prosto^m to nie ... [...]* *nie ułożyłaż jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...]* *wyjmowano i świeżo nakładz... kładziono ... nie? ...* (Grzegorzew); *no to na łózkę [można spać] ... na łózkę wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łózkę ... i ... i sieńnik ... który napchany było słomó^m sianym ... no ... żytnio^m słomo^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wieⁿc ... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ...* (Tarnówka); [Łózkę to] *dwa tyłki ... jeden wysoki w głowie ... niższy w nogach ... [...]* *no i połoⁿczone deski ... i ... deskami dwoma ... no i ... i ... deski w środku jesczce były żeby to ... sie ... [...]* *wzmocnić konstrukcje no i żeby sie ten materac ... cały czyszyał ... sieńnik ...* (Tarnówka); *wersalki kanapy to tak ... bo sobie ludzie ... no ... no ... w dzisiejszej modzie ... no ... a kiedyś to ty... były tylko ... tylko i wyłoⁿcznie łózkę wypchane słom... materacem ... y ... z sieńnikiem ...* (Tarnówka); *kołyska ... no to jes wzorem znouu tak jag i dorosłego łózkę ... w głowie wyżej ... troszeczkę niżej w nóżkach ... i też to korytko zrobione na sia... na ten sieńnik ... materac właśnie ... ze słomy czy ze siana ... i z ... były ... na nóżkach to były znouu te ... dwa bieguny ... przy każ... na każdym tyłku były dwa biegu... po... pod każdym tyłkiem były dwa bie-*

guny takie ... zatego ... tak że to ... dziecko jak ... leżało ... na tym sińniku ... tam w tym łóżeczku ... no to było możliwość go ... huśtania ... a jednocześnie były przy ... w tej kołysce ... były po... takie ... powbijane po prostu gałeczki takie porobione ... żeby było można za... przeciwⁿgnoⁿć ... od jednego ... od jednej gałki do drugiej gałki po... z drugiej strony deseczki ... żeby jo^m można przeciwⁿgnoⁿć było jakó^m taśme żeby to dziecko nie wypadło ... nie wygrzebało się ... i tego ... i ono jak było przymocowane no to ... cieⁿżkie życie miało ... no bo ni sie nie ruszyło ... nie ... ruszy... nie wypadło ... (Tarnówka).

SIERP, SIRP, SIYRP – ‘ręczne narzędzie z ostrzem w postaci półksiężyca służące do ścinania’: *siyrp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie daw... półokroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka a ón był taki półokrⁿgły ... i ścinały nawed ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ... (Borki); [Czym ścinano zboże?] to sierp kosa żniwiarka ... kombajn zbożowy ... (Koło); dawnij dawnij to kosili jeszcze dawno dawno to sierpami późni nastały kosy i kosili kosami ... (Grzegorzew); [Kowale] a to różnie ... wozy robiły ... przedtym to robili wozy bramy ... wszystko robili ... nie? ... [...] wsisko ... kosy o! ... kosy nie kosy ... tak wszystko ... sierpy ... to wszystko robili ... (Koło); sierp ... (Bogusławice); sierp ... (Dąbie); sierp ... (Powiercie); siyryp ... sirp ... (Dęby Szlacheckie); 73.*

SIERŚ, SIERŚĆ – ‘krótkie włoski pokrywające ciało zwierząt’: *świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabijajo^m i to ... sie zawozi oczyszcza muje sie gotowy wyrób ... a dzi... dawniej to ... sie brało rzeźnika ... zabijało sie ... takiego ... tako^m świnie ... potem jo^m sie*

kładło na takich deskach ... grzało sie wode goroⁿco^m ... jo^m to^m wodo^m polewano ... tam w małych ilościach takim garnczkiem ... i zeszkrobywano to^m sierś z niej ... potem sie jo^m obmywało ... (Stary Budziszław); no przeważnie peⁿdzle robiony ... z sierści ... nie z sierści tylko z tego ... z konia ... ucina no ... [...] z tego ogona ... no i tam byli tacy którzy to potrafilo zrobić takó^m szczotke ... (Rysiny); sierś ... [...] sierść ... (Grabów); (Babiak); (Koło).

SIERŚĆ → **SIERŚ**.

SIEW – ‘wrzucanie ziaren do ziemi’: [R1:] *to ... brony to so^m cieⁿższe że rozbijajo^m ... [R2:] no tak ... takie s... takie bryły rozbijajo^m i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkamy w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ... [R1:] a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarnijajo^m ... lekkie ... (Dąbrowa); bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóz ... używało sie ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głę^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ... (Lubiny); [Pole] krymurje sie późni sie ... orze ... przygotowuje sie na siewy ... (Grzegorzew); (Nowe Budki); (Prucheniec); (Sobótka).*

SIEWCA – ‘mężczyzna siejący zboże’: (Sobótka).

SIEWKA – ‘naczynie służące do siewu ręcznego’: *była to siewka ryⁿczna ... (Nowe Budki); [Ręcznie siano] z tak zwanej płachty ... ewentualnie ż siewki ... (Prucheniec).*

SIEWNIK – ‘maszyna służąca do siania’: *siało sie ... siewnikiem ... później sie ... pielilo ... nie? ... później sie tego ... ścinało*

liście ... bo to cukrowy burak ... pielilo ... to ze dwa razy sie pielilo nie raz ... ścinało sie liście liście sie zwoziło i potym sie ... wykopywało burak ... (Goszczędzka); jes to siewnik ... (Nowe Budki); siewnik ... (Prucheniec); siewnik ... (Sobótka); 49.

SILNIK – ‘urządzenie napędzające maszynę po przetworzeniu energii elektrycznej, cieplnej lub mechanicznej’: [Rodzaje napędów] [R1:] *pierwsze były kieratym ... [R2:] kieraty ... a kierat cióⁿgnyl kón ... albo dwa no jak ktoś tam miól ... [R1:] te silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wcześni ... [R2:] esy wcześniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wcze... od samego poczóⁿtku do końca były esy ... a do cióⁿgników to już późni tylko dostowali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ... (Police Średnie).*

SILNY – ‘wytrzymały, odporny’: z przodu [wozu] *zawsze był tyłek taki ... zrobiony ... cińciejszy ... a z tyłu był jeszcze roz taki gruby bo ... mocniejszy był zawsze ... bo z tyłu no to zawsze może ... ktoś sie uderzyć czy coś to zawsze był silniejszy ... taki pamiⁿtóm ... (Goszczędzka).*

S-ILOS – ‘zbiornik’: [Co to jest gnojownik?] [R1:] *taki s-ilos gdzie sie ... [R2:] zbiór obornika ... [R1:] zbiornik w którym ... no ... pływo takie ... zrobiony z betonu jes ... [R2:] wyrzucio sie gnój na ... (Dąbrowa); takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam splywa ... i z tego beczkowóz bierze ... [R1:] no to jes taki s-ilos sie to nazywa do gnojow[icy] ... (Dąbrowa).*

SIŃNIK → **SIEŃNIK**.

SIOĆ → **SIAĆ**.

(SIODŁĄĆ) – OSIODŁĄĆ – ‘zakładać koniowi siodło’: (Koło).

SIRP → **SIERP**.

SITO – ‘ażurowa plecionka lub przyrząd z otworami służąca do przesiewania lub cedzenia’: *no można ... przecedzić [grudki masła z maślanki] przez ... jak sito czy jakiś durszlak ... i to masełko zużyć ... (Drzewce); kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydlubano^m w pnii ... dźrzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿtam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m które^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlachec-
kie); 43.*

SIYRP → **SIERP**.

SJESTA – ‘krótki sen, najczęściej w ciągu dnia’: *sjesta ... [R1:] [Czyli sjesta?] dźrzemka poobiednia ... o! ... (Grzegorzew).*

SKAB → **SCHAB**.

SKARPETKA – ‘okrycie stóp sięgające najczęściej do kostki’: *był zrobiony drewniany grzybek ... i sie wkładało w dany ... przedmiot ... czy to w ... w skarpetki czy rajstopy czy jakieś coś ... wkładało sie ten pod tym ... i sie cerowało ... to grzybek drewniany pozywajoⁿc taki był ... (Rysiny); skarpetki wełniane ... (Dąbie); (Borki); (Powiercie).*

SKARPETA – ‘okrycie stóp sięgające najczęściej do kostki’: [Zakładane na nogi]

skarpety ... a za dawnych czasów onuce ... [...] no ... żołnierze w onucach chodzili ... [...] to jes ... kwadratowy kawałek ... flaneli przeważnie ... który w zastę^mpstwie skarpety ... kładło sie napierw onuce zakładało sie jedno drugie i zawijało sie dookoła i kładło sie w but ... podobno było bardzo ... [...] bardzo ciepło i ... i bardzo dobrze sie ni... nie dostawało sie żadnych odgniotków ... ni... odparzeń ... nicego ... no ... (Dęby Szlacheckie); (Bogusławice); (Dąbie).

SKIBA – ‘pasek gleby odcinany i odkładany przez pług’: [R1:] [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiesz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:] lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa); [Radło rozsypuje ziemię na boki, a pług?] [R1:] a pług zarzuca ... [...] zarzuca skibe na skibe ... zasypio tam ... a tutaj jak posadzisz to ci obradli ... każdó^m ... [R2:] radline ... [R1:] na radline ... obredli ... zasypuje ... (Dąbrowa); [Orka] na skład ... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstajo^m dwie bruzdy wtedy ... (Osiek Mały); pług odkłada skibe ... a radło robi rajke ... i obradla ... (Osiek Mały); [R1:] brónować ... no wólczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] wólczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny).

SKIBOWIEC – ‘pług wieloskibowy zaopatrzony w koleśnicę’: [Orze się] [R1:] pługiem ... lub skibowcem ... [R2:] no ... skibowcem ... plu... pługiem ... pługiem jes ... dwuskibowy czszyskibowy piⁿcioskibowy ... no só^m różny ... (Dąbrowa); [R1:] [Pług] jednokonny ... tero takie saki to so^m na dwóch kołach ... i ... i wiesz co? ... ale jedno^m skibe cioⁿgniesz ... i skibowiec to ... [R2:] kilka ... [R1:] dwie skiby ... tego czy wieⁿcej ... [R2:] no ale pług tyż jez o czszech o piⁿciu skibach ... no zależy tej ... od pługa ... [R1:] ale to ... jak kiedyś dawnij ... w konie ... to to ... [R2:] lemiesz so^m ... na każdo^m skibe jez lemiesz ... i to so^m albo piⁿć albo czszy ... [R1:] odkłodnia i te ... (Dąbrowa); (Osiek Mały).

SKŁAD – 1. ‘pomieszczenie do przechowywania’: [R1:] skład na opał ... no ... [R2:] składnica opałowo ... godali ... (Grzegorzew); 2. ‘pas zaoranego pola’: [Orka] na skład ... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstajo^m dwie bruzdy wtedy ... (Osiek Mały). → NA SKŁAD.

SKŁADAĆ – POSKŁADAĆ – 1. ‘ustawiać stopy siana’: o! ja też to robiłam ... szybko sie biegło na toⁿke żeby [przed deszczem] ... poskładać siano w kupki ... (Nowe Budki); [Siano przed deszczem] no składa sie w kupki ... ewentualnie beluje ... (Prucheniec); (Koło); 2. ‘gromadzić, odkładać w jedno miejsce’: no pierzyna ... pierzyna to najpierw czszeba było uhodować ... sporą ilość ... czy kaczek ... czy geⁿsi ... czy jag mniejsza ilość kaczek czy geⁿsi no to sie jo^m składało te pierze z dwóch lad jeszcze czszeba było o nie dbać żeby sie nie wreⁿciły mole ... bo jak sie ... mole wreⁿciły no to było wtedy kurzu nie z tej ziemi i zniszczone pierze ... (Tarnówka).

SKŁADANIE – ‘ustawianie stosów siana’: [Czynności podczas sianokosów] *prze-czszoⁿsanie ... i składanie ... a obecnie ... no to w... suszenie ... i baloty ...* (Prucheniec); [Prace kobiet przy sianokosach] *no poczszoⁿsanie ... składanie w kupki ... grabienie ...* (Prucheniec).

SKŁADNICA – ‘pomieszczenie do przechowywania’: [R1:] *skład na opał ... no ...* [R2:] *składnica opałowo ... godali ...* (Grzegorzew).

SKŁADNIK – ‘element będący częścią czegoś’: *z ogórkowo^m [zupa] jest w ten sposób że też ... czyli już mam ... jes to ... doszłam do momentu wywaru ... biore ogórki kiszzone ... ścieram je na tartce ... i też jeszcze dodaje też jeszcze dodaje starto^m na tartce ... marchewke ... i ... ważne jes to że najpierw marchewka ... musi być włożona ... naste^mpnie ogórki bo jeżeli by było odwrotnie to ta marchewka cały czas by była twar... jak włoży te składniki i naste^mpnie też zaklepuje to śmietano^m ... i praktycznie to już jes wszystko ...* (Koło); *mieszało sie to wszystkie składniki [ciasta chlebowego] ale co jeszcze to ... nie pamieⁿtam ... na pewno ten kawałek ... ciasta z poprzedniego ... i na pewno moⁿke ... i na pewno wode ale co jesce to nie wim ... tłuszczu na pewno nie ... to było chyba tylko to ... i jak sie to wszystko wymiyszało to sie zostawiało do wyrośnięcia ...* (Dęby Szlacheckie).

SKŁADOWAĆ – ‘przechowywać’: *pierszo^m czynności^m pewnie no to jes wykopanie tego ... tego torfu ... naste^mpnie ... naste^mpnie czszeba go wysuszyć ... no gdzieś tam ... składować czy magazynować ...* (Koło); *zbieramy [ziemniaki] ... i przechowujemy ... i składujemy w piwnicy ... nie? ... ale można napisać ... że zbieramy i składowujemy*

do kopca ... bo to jes jeszcze ... (Goszczędza).

SKOBEL, SZKOBEL – ‘pręt w kształcie uszka, który przekładano przez otwór w ruchomej, żelaznej sztabce, służący do zakładania kłódki’: [Sposoby zamykania pomieszczeń] *skobel można też dać ... na kłódki też ...* (Dzierawy); [Sposoby zamykania pomieszczeń] [R1:] *na hoczyki ...* [R2:] *kłóta ... skobel ...* [R1:] *na takie szkoble ... takie zasuwane szkoble ... no przeważnie na takie te ... no i kłódki ... kłódki jo jeszcze na łańcuch ...* (Grzegorzew); [Sposoby zamykania pomieszczeń] *pewnie kiedyś to były tak jakieś tam skoble ... później ... później były kłódki ... no teraz to już wszyscy mamy zamki ... w dźwiach ...* (Koło); 36, 37, 46.

SKOPAĆ → KOPAĆ.

SKORODOWAĆ → (KORODOWAĆ).

SKOSIĆ → KOSIĆ.

SKOŚNY – ‘niebiegający wzdłuż boków czegoś’: [Rodzaje bronowania] *w poprzek wdłużke ... skośne ... [...]* *w poprzek to znaczy ... brónuje sie w poprzek ... pole ... nie? ... a tegó ... a w długoż no to w długoś pola ... to jes właśnie bronowanie ... te ... jak to mówilym? ... po... poprzyk ... a w tu wdłużke ...* (Lubiny).

SKÓRA – 1. ‘zewnątrzna powłoka ciała’: *kaszanke robi sie z mieⁿsa ... znaczy z podobów ... tak? ... gotowanych ... czyli mog^m być płuca skóry ... serce ... podgardle ... i kasza ... przyprawa ... i krew ... i nabija sie we flak ...* (Koło); *no rzemień ... no to było ... z naturalnej skóry robione ...* (Osiek Mały); 2. ‘wierzchnia warstwa pokrywają-

ca ziemniaki': *bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki mają^m stare ziemniaki ... a młode no to so^m młode maj... jes kručutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczscheba by było za wiele noża ...* (Tarnówka).

SKÓRKA – 1. zdr., 'zewewnętrzna powłoka ciała': [Jak robi się salceson?] [R1:] *o! ... z ryja świnioka ... i ze serca ... tyż czszeba gotować ...* [R2:] *z głowy ... nie ryja ...* [R3:] *no ryj mo ... świnią mo ryj ... no ... czea tyż ugotowadź i ... obrać ...* [R1:] *no ...* [R3:] *a t... to sie mieli? ... nie? ...* [R1:] *nie ... kroi sie ... i skórki ze ... jak sie "ob... "od słóniny "od-rzyno te skórki no to sie kładzie w salsesón czyⁿś troszke ...* (Felicjanów); [Jak robi się kaszanke?] *no ... gotuje sie te ... łepok ... skórki ... podroby i ... kasze ... dodaje sie przyprawy to sie razym miesza i sie ... te ... flaki daje i ... sie parzy ...* (Koło); 2. 'wierzchnia warstwa pokrywająca ziemniaki': *stare ziemniaki sie struże ... struże lub obiera ... młode ... no to ... no to raczej sie tak skrobie bo ... bo majo^m to^m skórke tako^m malutko^m ...* (Koło); (Dąbie); (Tarnówka).

SKÓRZANY – 'zrobiony ze skóry': (Dąbrowa).

SKRE^NCIC – 'połączyć ze sobą luźne przedmioty poprzez ściśnięcie ich np. drutem': [R1:] *no czszeba było iś do lasu nacioⁿć ... brzozowych gałⁿzków i skreⁿcidź je ...* [R2:] *drutym ...* [R1:] *drutym i ... urychtowadź i była miotła ...* (Felicjanów).

SKRZYNIA – 1. 'część wozu konnego w postaci desek tworzących boki i dno': [R1:] *tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski*

nichtóry boki nichtórzy hele ... ale u nos tu-tej w Wielkopolsce ... [R2:] *to przeważnie hele ... nie? ...* [R1:] *nie? ... u naszych dziewczuchów tam Nałⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedziół w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ...* [R2:] *boki po prostu do woza ... nie? ...* [R1:] *no ...* [R2:] *tyłek tyłek ...* [R1:] *skrzynia no ... po prostu była skrzynia ...* [R2:] *tyłek ... jedyn tyłek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynio ...* (Police Średnie); [R1:] *żelaźniok ... oj nie zapómne jag my pojechalim po żelaźniok ...* [...] *a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ...* [R2:] *już skrzyni nie było? ...* [R1:] *nie nie ... nie było ... mu ... musielim sami se dorobiać ... no i jedzimy do domu w połowie drogi żelaźniok koło sie normalnie rozsypało ...* (Police Średnie); 2. 'pojemnik zbity z desek służący do przechowywania': *to jes skrzynia [do ubrań] ... skrzy... w skrzynie lub kufer ...* (Koło); *by[ł] y te kufry te skrzynie to takie właśnie były posagowe właśnie ... dziewczyna dostawała w posagu takó^m skrzynie ... no to tak że one tak były ładnie tam dekorowane na ... kwiaty ... wzory kwiatów ... y to właśnie było ... to to wiano swoje właśnie ... z tej skrzyni miała ... ten swój posag w tej skrzyni sie jej mieścił ...* (Tarnówka).

SKRZYNKA – zdr., 'niewielki pojemnik zbity z desek służący do przechowywania': *w kuchni ... kuchnia ... no to były ... w rogu stała kuchnia ... obok ... niej znowu ... skrzynka na ... torfe ... obok znowu ... miska ... na stojak z miednicó^m i ... i woda ... żeby było myć ... naczynia ... bo przecież zlewów nie było jak dzisiaj ... na środku mieszkania stół ... ławki ... były ... czy czy ... taborety były ... i ... no i ... jak tego no to na pewno jedno łóżko sie jak ... jak sie tam zmieściło ... i coś tego ... i jakiś*

kredens taki ... za szybko^m troszeczkę był taką za... no trochę tag ozdobione troche tag jakoś ... no i ... to ... nie było ... nie było ... nie było tyle ... poczszeba naczyń ... nie ... bo sie mówi ... zjedli z głę^mbokiego ... zupy ... zjedli z głę^mbokiego ... [...] drugie danie też i ... i nawet widelca nieraz niepoczszebowali używać bo ... (Tarnówka); do tych piwniców w domu no to ... to wrzucało sie [ziemniaki] ... koszykami nosiło workami ... a ... a jak były piwnice osobne ... no to tam sie nosiło ... już gotowe we workach i w skrzynkach ... (Goszczędz).

SŁOMA, SŁÓMA – ‘wysuszone źdźbła zbóż, używane po wymłóceniu m.in. jako podściółka lub w kopcach, a dawniej jako poszycie dachów’: [R2:] no to kopiec ... inaczy mogiela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potem była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i byⁿ-tamy i czym żeby ... żeby nie zmarzły ... nie? ... (Grzegorzew); w łózkach ... kładło sie ... sińnik a potem ... sińnik było na... kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...] i nie prosto ino targano bo prosto^m to nie ... [...] nie ułożyłaż jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...] wyjmowano i świeżo nakładz... kładziono ... nie? ... (Grzegorzew); kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakieś takim nie wiem czy ... czy słoma ... jakieś ... jakieś takie ... materiały żeby po prostu te zimniaki nie zmarzły przez zime ... i nastę^mpnie ... nastę^mpnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też

jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... (Tarnówka); no to na łóžku [można spać] ... na łóžko wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łóžko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słomó^m sianym ... no ... żytnio^m słomo^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wieⁿc ... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ... (Tarnówka); kołyska ... no to jes wzorem znou tak jag i dorosłego łóžko ... w głowie wyżej ... troszeczkę niżej w nóżkach ... i też to korytko zrobione na sia... na ten sieńnik ... materac właśnie ... ze słomy czy ze siana ... (Tarnówka); aha jeszcze zapomniałam powiedzieć że te bochenki chleba ... to sie co prawda na łopacie wkładało do pieca ale one nie były tak bezpośrednio na tej łopacie ... tylko do chleba były sporzoⁿdzone specjalne koszyczki ... i nasze koszyczki były ... ze słomy ... skreⁿcone tak ładnie ... dookoła ... przeplatane takie koszyczki ... wielkości bochenka takie dużej miednicy no ... powiedzmy ... i te koszyczki nie wim czy były czymś wyścielone czy bezpośrednio do tych koszyczków nie pamieⁿtam ... w każdy razie wkładało sie te bochenki te ... te ... czeⁿś tego ciasta które ma stanowić bochenek do tego koszyczka ... i z koszyczkami wjeżdżały do pieca ... [I ten koszyczek się nie spa-

lił?] *no nie bo tam już ... nie paliło sie nic ... tylko goroⁿco było a od samego goroⁿca to już ...* (Dęby Szlacheckie); [R1:] *kaleń? ... nie wiem ... a kaleń to chyba jes kalonka na na budynku ...* [R2:] *kiedyż jak były słómó^m po... czy ćcino^m poszywane to była kalónka ...* [R1:] *no tero tyż jes kalónka tam jes blachó^m ... pokryto ... kalenica ... a co to jeszcze to drugie? ...* (Felicjanów); *no so^m takie ... takie przegrody znaczy ... siedliska ... czy korytka ... i tam jes wyścielone słomo^m ... żeby ... sie ...* [kury] *siedziały ... niosły jaja ...* (Rzuchów); *barłóg jes to ... rzut... rzucona słoma na ... kiedyś były ... polepy z gliny ... kiedyś były takie drewniane podłogi ... białe ... i żeby sie nie kurzyło to ... najczeⁿściej gospodarze rzucali ... na to tako^m drobno^m słome ... i to sie nazywało barłóg ...* (Grzegorzew); [R1:] *[widły] do słomy ...* [R2:] *o dwóch [zębach] to to jes ... do ...* [...] *zboża ... wrzucenia w furmanke czy ...* [R1:] *jak sie zawióⁿzało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przeniś ... snopek zboża ... to o dwóch ...* (Dąbrowa); *[Jak się robi brogi?] no ... na spód była ... kładzona właśnie słoma ... wokół tego droⁿga ... żeby na tym później położyć ... siano ...* (Nowe Budki); *no zależy kto jakó^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszczaⁿca ... później na stogu była to osoba podajoⁿca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wioⁿzały słome już po wymłóceniu ...* (Nowe Budki); *słome ustawia sie w sterty i później służy do ... ścielenia do zwierzoⁿt ...* (Nowe Budki); *no to jak sie przywoziło [torf] no to to ... sie garażowało ... w garażach w ... no ... chto tam gdzie miał ... czy przykrywali ... prawda jakimś deskami i ... i słomo^m ... no ...* (Prucheniec); *[Co zabezpieczało stóg przed deszczem?] to jes słoma wzgleⁿdnie jakaś płachta ...* (Sobótka); *[W kopcu] no*

to tylko było ziemia ... słoma i ziemia ... niczym nie przykrywało sie ... folio^m żodnymy ... (Goszczędzka); [R1:] *kalonka to [w kopc] rure sie wkładał-albo sie najpierw ... nie zasypywało sie do końca zimie ...* [R2:] [...] *nieroz to sie nawet zostawiało tako^m woⁿski taki woⁿski pasek ze słomy żeby ta ... odparowały ...* (Police Średnie).

SŁONECZKO – *pieszcz., ‘światło wysyłane przez najbliższą Ziemi gwiazdę: i te cegiełki [z torfu] zostały ... te cegiełki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegle ... cegiełke to^m torfe przewrócidź na drugó^m strone bo ona już ... podechła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ...* (Tarnówka).

SŁONINA, SŁÓNINA – *‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy’*: [Na jakie części dzielono świnie po zabiciu?] *no to tak ... schab osobisc-ie ... karkówka osobiście ... słonina osobiście ...* (Rysiny); *no to sie dzieliło [świnie] najpirw na pól a potym ... słonina osobno ten ... schab osobno ... szyneczki ... nóżki ... łepok ... wszystko było ...* (Grabów); *a mieⁿso [z zabitej świni] rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w sło-*

ikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław); skwarki ... [...] no to jes wysmażona słonina albo sadło ... (Babiak); [Co to jest: okrasa?] wysmażona słonina ... (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtroba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów); [Jak robi się salceson?] [R1:] o! ... z ryja świnioka ... i ze serca ... tyż czszeba gotować ... [R2:] z głowy ... nie ryja ... [R3:] no ryj mo ... świnią mo ryj ... no ... czea tyż ugotowadź i ... obrać ... [R1:] no ... [R3:] a t... to sie mieli? ... nie? ... [R1:] nie ... kroi sie ... i skórki ze ... jak sie^uob...^uod słóniny^uod-rzyno te skórki no to sie kładzie w salsesón czyⁿś troszke ... (Felicjanów); sadło to sie mówiło na sadło ... a słonina to sie mówiło słonina ... sał... sało ... (Felicjanów); [R1:] skwarki ... [...] no wytopióne ze ... [R2:] wytopiony tłuszcz ... [R3:] ze szmalc... ze słoniny ... (Felicjanów); zesmażona słonina ... (Koło); skwarki ... [to] zesmażona słonina ... (Koło); no na słonine mówiło sie okrasa ... (Rzuchów); kiedyś popiołem czyścili bo nie było tych płynów ... nie było takich pas[t] ... ni? ... jedyne pasty były co pamieⁿtam do roⁿk ... takie ... nie? ... i mydło ... a naczynia nie było ... tyko ... mama moja po... popiołem zawsze ... tam leko popiół tam wzięła ... i ... i sie czyściło ... [...] bo kiedyś to nie było taki[ch] kolorowych ... tyko były takie fajne miedziane te garnki ... to-ak sie doczyściło ... a przeważnie na Wielkano[c] ... a późnij jeszcze taki miała słonine ... i po tym ... i jeszcze ... porzonnij je tak żeby tak ładnie świeciły sie te garnki ... to tag jak do dziś pamieⁿtam ... (Rysiny).

SŁOŃCE, SŁOŃCE – 1. ‘gwiazda najbliższa Ziemi, widoczna na niebie w bezchmurny dzień: i te cegielki [z torfu] zostały ... te cegielki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegle ... cegielke to^m torfe przewrócidź na drugó^m strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie w te strone ... i to takie ... (Tarnówka); 2. ‘światło wysyłane przez najbliższą Ziemi gwiazdę’: [Torf] wykopywano ... sie rozrabiano ... i zalewano w formy ... późni jeżeli to wyschło na słońcu to ... ustawiano w takie ... słupki ... po dziesieⁿć sztuk ... i po kawałeczku ... i sie ... suszyło na słońcu ... (Sobótka); masło na słońcu sie zjętceje ... (Drzewce); po prostu on [chwast] sie rozkłada ... na ziemi ... czy rośnie wysoko ... i wtedy te kwiaty robio^m sie takie ... dzikie ... no take ... tak nazwane ... takie ... mało słońca majo^m nie mogo^m sie rozwijadź i wtedy czszeba usunoⁿć te chwast ... żeby te kwiaty pieⁿknij sie rozwijały ... te swoje ... kierz ... no ... krze rozkładały liście ... (Stary Budziszław).

SŁOWO – ‘pojedynczy wyraz’: ty gadzino ... na człowieka nieraz mówió^m ... nie? ... przeważnie na dzieciaka ... mama nieraz moja krzyczała ... wy gadziny ... wy takie ... nie? ... no to to tak teraz to inne słowa używajo^m jeszcze wulgarn-a teraz to ... kie-dyż nie było tak ... (Rysiny).

SŁÓMA → SŁOMA.

SŁÓNINA → SŁONINA.

SŁÓŃCE → SŁOŃCE.

SŁUP – ‘pionowy element konstrukcyjny’:

[R1:] *a bloⁿg to jes ... jak kle^apisko było to takie było ... belka ... tako belka szeroko ... i była no wyżej ... no ... no doś wysoko to było ... nie? ... [...]* [R1:] *no ... poczszymuje to ... nie? ... poczszymuje takie cieⁿżary ... [...]* [R2:] *odździela so^msieg od klepiska ...* [R1:] *takie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu... grube ... ż dźrzewa ...* [R2:] *słupy to so^m ... słupy te ...* [R1:] *o! słupy ... to niby słupy taki o! kwadratowy czy pr... tego ... i wysokie ... i no szerokie ... i to właśnie było co ... co kawolek ... tak ...* (Dąbrowa); [Obecnie kosi używa się] *na przykład do obkaszania drzew ... do słupów elektrycznych ...* (Koło); [R1:] *kiedyś tylko z drewna budowali [stodoły] ...* [R2:] *jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ...* [R1:] *słupy ... stolec ...* [R2:] *pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokwiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późniłaty ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... móg być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ...* (Lubiny); [R1:] *bloⁿg? ...* [R2:] *u góry taka belka w stodole ...* [R1:] *belka łoⁿczoⁿca słupy ... ż dźrzewa w stodole ... w soⁿsieku ...* (Lubiny).

SMAR – ‘gęsta, oleista substancja używana do zmniejszenia tarcia między częściami maszyny’: *to jes koło dźrzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywajó^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było też dźrzewo ... a tu w środku to było ... też tako tako ... nie było na przykład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było tako tako ... też było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jakby rurka ... w środ-*

ku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... (Goszczędza).

SMAROWAĆ – ‘rozprowadzać jakąś substancję na powierzchni czegoś’: *pokarmy? ... no normalnie sie przygotowuje ... chleb sie kładzie smaruje i ... i kakao sie ugotuje czy kawę z mlekiem ...* (Adamin); *na kolacje to już tak ... rozmaicie ... też była ... albo zupa jag jaka została ... albo ... normalnie chleb herbata chleb tam smarowany ... i herbata czy kawa ...* (Barłogi); *jak widać było że ciasto [na chleb] urosło ... to sie dzieliło na poszczególne bochenki ... my w piecu chlebowym piekliśmy ... to chyba zależało od pojemności pieca po prostu ... my piekliśmy sześ czy siedem takich dużych sporawych bochenków ... mama jeszcze jak podzieliła te ... bochenki ... te te to całe ciasto na bochenki ... to chyba smarowała czymś na wierzchu ... może wodą po prostu ... i sypała makiem albo mieliśmy jeszcze tak zwaną czarnuszkę ... to so^m takie nasionka czarne ... ładnie pachno^{ce} ... i też posypywaliśmy tym ...* (Dęby Szlacheckie); *przeszukiwanie [włosów] no to grzebinim sie grzebało i ... [wszy] szukało i sie ... smarowało ... różni kiedyś to ... różnymi naftamy nawet sie te^mpilo to ...* (Borki).

SNOP – ‘związane ścięte zboże lub słoma (dawniej w postaci pęku, później – kostki)’: (Grzegorzew).

SNOPEK – ‘związane ścięte zboże lub słoma (dawniej w postaci pęku, później – kostki)’: [Kobieta za kosiarzem] *zbiera ... tak zwane wioⁿzki ... i wioⁿże snopki ... [...]* *mówiono na nio^m zbieraczka ...* (Bogusławice); *no [kobieta za kosiarzem] podbiera ... zboże u nas sie mówiło ... czyli ... to skoszone zboże sie ... dzieli na ... kupki ... które potym sie zwióⁿzuje i z tego*

wychodzi snopek ... (Dęby Szlacheckie); dawny tyb maszyny no to była ... [...] która kosi to była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ... nie ... kosiar... maszyna kosiarka tako chyba była do zbiranio zbóż ... co óna wióⁿzała snopki i kosiła ... i na gaście takie rozkładała ... tak była ... (Borki); [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarzym ... wióⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszynó^m sig i wióⁿzaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarzym to sie wióⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki); no ... na takie ... snopki sie wióⁿzało i na kupki sie stawiało dawni ... (Borki); nieroz tak było że na ... snopku ... położyłaż [dziecko] i spało ... no bo tag no to gdzie tam? ... [...] wózków to tag nie było w pole nie brali wózków ... (Grzegorzew); [R1:] [widły] do słomy ... [R2:] o dwóch [zębach] to to jes ... do ... [...] zboża ... wrzucenia w furmanke czy ... [R1:] jak sie zawióⁿzało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przenieś ... snopek zboża ... to o dwóch ... (Dąbrowa); no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ... (Osiek Mały); no zależy kto jakó^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszczaajoⁿca ... później na stogu była to osoba podajoⁿca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wióⁿzały słome już po wymłóceniu ... (Nowe Budki); zwioⁿ-zać [skoszone zboże] w snopki ... (Koło); [Mendel] to jes kilka snopków zestawione razem ... [...] no dwanaście ... (Koło); mendel to zależy ... jakie kto kładł w kupki ile zboże i pietnaście i dwadzieścia ... nie? ... snopków ... (Grzegorzew); (Powiercie).

SNOPOWIO^NZAŁKA – 'maszyna rolnicza kosząca i wiążąca zboże w snopki': zboże

kosimy snopowioⁿzałko^m a trawe kosiarko^m ... (Koło).

SOMSIEK, SO^NSIEK, SÓMSIEK – 'część stodoły, gdzie składa się snopy zboża': [Jak wygląda stodoła?] [R1:] no jes klepisko ... [R2:] jes ... só^msieki ... [R1:] so^msiek ... klepisko ... [R2:] teraz ... klepiska ... i te wrota ... i da... dach jes tego ... [R1:] i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie ... [R2:] sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie ... [R1:] a w stodole nie ma ... (Dąbrowa); no to jes soⁿsiek ... (Dąbrowa); [R1:] a bloⁿg to jes ... jak kle^pisko było to takie było ... belka ... tako belka szeroko ... i była no wyżej ... no ... no doś wysoko to było ... nie? ... [...] [R1:] no ... poczszymuje to ... nie? ... poczszymuje takie cieⁿzary ... [...] [R2:] odździela so^msieg od klepiska ... [R1:] takie jakby kwadratowe czy były ... te ... gu... grube ... ż dźrzewa ... [R2:] słupy to so^m ... słupy te ... [R1:] o! słupy ... to niby słupy taki o! kwadratowy czy pr... tego ... i wysokie ... i no szerokie ... i to właśnie było co ... co kawołek ... tak ... (Dąbrowa); no to jes somsiek ... (Osiek Mały); [R1:] po środku ... [R2:] no to było ... klepisko ... [R1:] klepisko to po bokach były klepiska ... [R2:] nie nie somsiek były po bokach ... [R1:] a klepis... [R2:] a tu było klepisko ... [R1:] a po bokach soⁿsieki ... (Lubiny); [R1:] bloⁿg? ... [R2:] u góry taka belka w stodole ... [R1:] belka toⁿczoⁿca słupy ... ż dźrzewa w stodole ... w soⁿsieku ... (Lubiny).

SO^NCZEK – 'rowek w poprzek skib odprowadzający wodę': (Dąbrowa).

SO^NSIEK → SOMSIEK.

SORTOWAĆ – 'dzielić na klasy, kategorię': [Ziemniaki po wyjęciu z kopca] *przebiera sie je ... sortuje i już ... to wszystko ... (Dzie-*

rawy); [R1:] [Po wyjęciu z kopca ziemniaki] *sortuje sie ...* [R2:] *sortuje ... na mniejsze duże małe ...* [R1:] *abo só^m te ... sadzeniaki ...* (Grzegorzew); *arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ... to jez arfy zakłodosz ... zależy jakie chcesz ... jak chcesz ... sadziniaki ... to tó^m mniejszó^m siatke późni ... wieⁿkszo^m to wszystko arfy so^m ...* (Goszczędza).

SORTOWNIK – ‘urządzenie rozdzielające ziemniaki według wielkości’: *arfa to jes ... no jak ... te sortujesz kartofle w sortowniku ... to jez arfy zakłodosz ... zależy jakie chcesz ... jak chcesz ... sadziniaki ... to tó^m mniejszó^m siatke późni ... wieⁿkszo^m to wszystko arfy so^m ...* (Goszczędza); 72.

SOSNOWY – ‘pochodzący z sosny’: [Do wędzenia używana] *brzezina była i ... i z ... tego ... z takich ... owocowych dźrzewa ... z ... przeważnie z jabłonki ... [...] różnice było ... bo wtedy ... był zapach taki inny ... no bo ... nie ... nie ... sosnowe ... sosnowe też ale wieⁿcej było takich ... z owocowych lub brzeziny było ... brzezina najładniejsza bo faktycznie ... nieraz jag robimy tutaj ognisko ... czy robimy w... tego ... to też z brzeziny ...* (Rysiny).

SÓMSIEK → SOMSIEK.

SPAĆ – ‘być pogrążonym we śnie’: *nie-roz tak było że na ... snopku ... położyłaż [dziecko] i spało ... no bo tag no to gdzie tam? ... [...] wózków to tag nie było w pole nie brali wózków ...* (Grzegorzew); *no to na łóžku [można spać] ... na łóžko wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łóžko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słomó^m sianym ... no ... żytnio^m słomo^m ... bo ... na pszennej sie przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... oplatek ... wieⁿc*

... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach sie ... spało ... (Tarnówka); *no to [małe dziecko] spało w kołyseczce a teraz no to w łóžeczku śpi ...* (Tarnówka); *becik to była długa ... długa poduszka ... no ja wiem ile ona mogła mieć? ... ponad półtora metra ... no tak ... no bo to żeby dziecko spało ... i znowu je przykryć tutej [...] ... no i poszewke miało ...* (Tarnówka).

SPALINOWY – ‘wytwarzający spaliny’: [Rodzaje napędów] [R1:] *piersze były kieratym ...* [R2:] *kieraty ... a kierat cióⁿgnył kón ... albo dwa no jak ktoś tam miał ...* [...] [R1:] *te silniki spalinowe były ... tyn es ...* [R2:] *późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ...* [R1:] *ale esy były wcześni ...* [R2:] *esy wcześniej? ...* [R1:] *no jasne ... esy były wcze... od samego poczóⁿt-ku do końca były esy ... a do cióⁿgników to już późni tylko dostowali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ...* (Police Średnie).

SPASENIE, SPASYNIE – ‘karmienie zwierząt hodowlanych’: [Wiosną] *wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spasenia to spasenia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedę czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało sie zwierzeⁿta ... no to te kartofelki poszły wszystkie co na tego ... do ... do pasenia ...* (Tarnówka); *to [=ziemniaki] na spasenie dla ś... zwierzoⁿtek ... to było do zwierzoⁿtek ... do parnika i już ...* (Tarnówka); [Ziemniak bez oczka] *był bezużyteczny i szed na spasenie ale czy w ogóle jakó^mż nazwe miały to ja wim? ...* (Police Średnie); [R1:] *młode były ziemniaczki a stary ... stare były ...* [R2:] *a niktóre zgnily ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde*

... [R1:] można nawet ... my to na to mówili-
lim kaptcie ... bo to już były takie nagnite to
stare kaptcie ... ale tak sie mówiło? ... [R2:]
ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ...
[R1:] jo wim ale niktóry były takie ... [R2:]
ale to sie nie nadawały już do do jedzenia
... [R1:] ani do jedzynia ani do spasynia ...
(Police Średnie).

SPASYNIE → **SPASENIE**.

SPAŚĆ – ‘zużyć do karmienia zwierząt hod-
owlanych’: jak ... chciałym mieć ... dłuższe
kopce od sómsiada ... [...] bo mom wiⁿcy
zimniaków to ... [...] to sypołym na wirzku
... to wtedy sie automatycznie kopiec wy-
dłużył ... nie? ... [...] późni sie szybci spaso
... no to fakt ... (Police Średnie).

(SPAWAĆ) – WYSPAWAĆ – ‘łączyć części
żelazne za pomocą specjalnego spoiwa’:
[R1:] czym sie [pług] oczyszczało? ... no nie
wiem ... ale co kto miał ... kawałek ... czy
jakiejś cegły czy butem ... [R2:] butem ...
nawed i ... albo albo jakimś takim szpadel-
kiem małym ... [R1:] czy jakómś deseczko^m
... czy czymkolwiek ... co kto miał pod reⁿ-
ko^m ... [...] ja to tam przy pługu móm na
przykład ... wyspawane mam kawałek tego
... rureczki takij ... i kawałek blachy w to ...
ładnie przeci^{te} ... o! ... przy tym mam ...
no jak to sie nazywa? ... szpadek mały ...
(Lubiny).

SPECJALISTA – ‘człowiek gruntownie
znający się na czymś’: [R1:] krzemień ...
[R2:] no to ... jeszczy sie nawet bawili^m w to
... przeważnie na wieczór a jag nie ... a jak
było widno to ... buchy na łeb ... [R1:] wisz
co? ... nam nieroz iskry nie chciały leci^a on
od tego to był specjalista ... to wisz co? ...
tak wiedziół jak te kaminie dobrać że ... ty
to normalnie byś [...] górajke byś podpolił

od tego ... nie? ... [...] no ale wisz co? ... cie-
bie to takie ... nieroz znalazłeś bo ... nich-
tóre nie dawały takich isker a niktóre no
to normalnie ... [R2:] ale no to ... to już był
charakterystyczne ... to już poznać było te
kamiń ... [R1:] no ... nie ... on już w ogle ...
no i ... no i taki bielsze barzy były ... (Police
Średnie).

SPECJALNY – ‘mający określone prze-
znaczenie, niemający zastosowania ogól-
nego’: no wiⁿc najpierw tyn zaczyn ... czyli
... ta czeⁿś poprzedniego chleba ... dodana
do porcji moⁿki ... i wody ... która ma być
zaczynem ciasta obecnego ... do tego celu
służyła dzieża tak zwana ... u nas przy-
najmniej tak było czyli specjalne naczynie
zrobione ... chyba ... z drewna ... tak mi sie
wydaje ... (Dęby Szlacheckie); zapasy na
zime? ... no wiⁿc można czeⁿś ... zapasów
zrobić w słoikach ... a czeⁿś ... bez przero-
bienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć
przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to
czszeba czszymać w odpowiednich warun-
kach czyli w jakichś ... chłodnym pomiesz-
czeniu i za dawnych czasów to były tak
zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki
nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi
... (Dęby Szlacheckie); no kiedyż robiono
masło w takich specjalnych kierzyⁿkach ...
albo z... niek... jak któż nie miał to w b...
w butlach dużych i ... tak sie ... czea było
poruszać ... tymi butlami żeby sie to w koń-
cu no to ma... masełko ... wydzieliło z tej
śmietany ... (Drzewce); [R1:] haczyg ina-
czy ... [R2:] haczyki takie były ... specjalne
... [R1:] albo grzebadło ... pogrzebiacz ...
mówili ... no ... no godali ... [R2:] tak ...
no ... [R3:] pogrzebacz ... (Grzegorzew);
[R1:] kiedyś były specjalne ... tam ... kopali
... doły [z popiołem] i zakopywali ... [R2:]
a teraz so^m pojemniki ... (Grzegorzew); no
w szafkach takich specjalnych [przechowy-

wano naczynia] ... *kiedyś to w kredensach ... kredensy to były ... właśnie ... jeszcze takie miały ... każdy talerz miał poszczególne te [przegródki] ... i wkładało ... kubki się wieszalo ... taki ka... kiedyś kredens był ... jeszcze u mnie pamiⁿtam ... [...] no bo to niby suszarka ... no ... m... ale to co inne jes suszarka ... a co inne tyn kredens ... [...] był u nas taki stolarz ... tu mieszkał i robił nam te [meble] ... a kubki były wieszane wszystkie ... na tym ... nie w środku tylko na wirzchu było ... (Rysiny); *czszeba takim specjalnym wozem asymilacyjnym [wywieźć gnojówkę na pole] ... (Osiek Mały); oselka wkładana do kieszeni od spodni tak ... specjalna kieszeń uszyta ... do oselki ... (Nowe Budki); jes to tak zwana torfa i na ten temat mogę powiedzieć wieⁿcej ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak się to wykonywało ... żdzierało się najpierw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łoⁿkach ... żdzierało się ... łoⁿke ... to^m de... dar... darnine się żdzierało ... pod tym ... wykopywało się ... wlewało się do tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... (Nowe Budki); takie były wreⁿty specjalne ... wiysz? ... wkryⁿty do tego ... do podkowy ... żeby miaa ... żeby nie była płaska tylko ... tu jeszcze były takie ... dwie z tyłu miał te ... jak się nazywo? ... no takie ... takie jak śruby takie coś się dawało ... nie? ... (Koło); (Dąbie).**

SPŁYWAC – ‘o cieczy: przemieszczać się na dół’: *takie s-ilosy só^m ... betonowe ... wybetonowany ... i tam spływa ... i z tego beczkowiez bierze ... [...] no to jes taki s-ilos sie to nazywa do gnojow[icy] ... (Dąbrowa).*

SPODNI – ‘znajdujący się na spodzie czegoś’: *tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń tak^m darń ... kawalki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿś była ... mieszana ... i to w formie się układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to się suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wszęⁿdzie były te łoⁿki torfowe ... (Prucheniec).*

SPODNIE – ‘dolna część odzieży wierzchniej, zazwyczaj z długimi nogawkami’: *oselka wkładana do kieszeni od spodni tak ... specjalna kieszeń uszyta ... do oselki ... (Nowe Budki); [Oselkę wkładano] w kieszeń przy spodniach ... (Sobótka); można podzielić na odzież ... damsko^m meⁿsko^m dziecieⁿco^m ... jest bielizna ... jest odzież letnia zimowa ... spodnie swetry kurtki ... (Bogusławice); [Części ubrania] bluzka spodnie ... czapka ... reⁿkawiczki ... kurtka płaszcz ... (Dąbie); [Części ubrania] buty spodnie ... bluza kurtka czapka ... (Powiercie); [Części ubrania] to só^m reformy só^m ... podkoszulka jes ... stanig jak do kobiety ... wszystko jes ciepłe ... podkoszulek ... majtki ... bo można powiedzić i majtki tyż ... bo tak się wyrażo ... nie? ... i czszea ubradź rajstopy ... czy jakieś spodnie bo tera to kobity chodzó^m w spodniamy ... nie? ... wiⁿcy ... to sie tak czszea ubradź i ... i rajstopy przeci na nogi założyć ... i co? ... i ocieplanie ... i swed jakież jeszcze na siebie czy jakó^mś bluzke ... nó wszystko ... (Borki); (Dęby Szlacheckie).*

SPORYSZ – ‘pasożyt zbóż występujący jako czarny nalot na ziarnie’: (Koło).

SPOSÓB – ‘forma postępowania, wykonania czegoś; metoda’: [R1:] *sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali*

[ziemniaki] *gabłami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od ... normalnie ... od sieczki ... (Police Średnie); sposoby orki? ... zorywanie rozorywanie ... (Lubiny).*

SPÓD – 1. ‘dolna część czegoś’: *fiolki to nie lubi^m żeby podlewadź na wierzku ... tylko od spodu ... (Rysiny); dawniej żelazko jak wygłⁿdało? ... takie żelazko dawniej ... nagrzewało się ... kładło się na goroⁿcy blat ... bo nie miało sznura ... nie podłoⁿczało się go do kontaktu ... tylko kładło się na goroⁿcy blat żelazko się nagrzewało i ... żeby nic nie przypalić to że żelazko kładło się ... na talerzyku ... odwróconym do ... spodem do góry ... (Grzegorzew); najczeⁿściej się je cero^wowało podszywało się od spodu łatki ... podo[b]nego koloru ... tak żeby nie było widać tej dziury ... jeżeli dała się zszyć ta dziura ... to się ją zszywało a jeżeli była duża ... to się podkładało od spodu łaty i się łałało ... (Grzegorzew); [Jak się robi brogi?] no ... na spód była ... kładzona właśnie słoma ... wokoło tego droⁿga ... żeby na tym później położyć ... siano ... (Nowe Budki); wkopuje się brożyne ... i układa się naokoło ... od dołu ... od spodu szerzej ... u góry woⁿska ... czubek ... tak się robi [stóg] ... (Sobótka); 2. ‘dno skrzyni wozu konnego’: [R1:] *tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski niktóry boki niktórzy hele ... ale u nos tutej w Wielkopolsce ... [R2:] to przeważnie hele ... nie? ... [R1:] nie? ... u naszych dziewuchów tam Nałeⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedziół w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ... [R2:] boki po prostu do woza ... nie? ... [R1:] no ... [R2:] tylek tylek ... [R1:] skrzynia no ... po prostu była skrzynia ... [R2:] tylek ... jedyn tylek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynio ... (Police Średnie); (Lubiny); 54.**

SPRE^NŻYNOWY – ‘posiadający sprężynę’: *to jez jakiż nożyk spreⁿżynowy ... (Grzegorzew).*

SPRY^NŻYNA – ‘spiralnie zwinięty drut’: (Dąbrowa).

SPRY^NŻYNÓWA – ‘maszyna rolnicza spulchniająca ziemię wyposażona w tym celu w specjalne sprężyny’: (Dąbrowa); 49.

SPRZEDAWAĆ – ‘odstępować coś przez właściciela za określoną sumę pieniędzy’: *no albo sprzedaje albo zabija ... (Koło).*

SPRZEDAŻ – ‘odstępowanie czegoś przez właściciela za określoną sumę pieniędzy’: [Gospodarz świnie] *ubija i zabija ... albo na na sprzedaż ... (Rysiny); (Koło).*

SPRZEDEJ – ‘odstępowanie czegoś przez właściciela za określoną sumę pieniędzy’: [Wiosną] *wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spasenia to spasenia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedaj czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało się zwierzeⁿta ... no to te kartofelki poszły wszystkie co na tego ... do ... do pasenia ... (Tarnówka).*

SPULCHNIAĆ – ‘rozluźniać strukturę ziemi i napowietrzać ją’: [R1:] *kremruje krymruje ... no ta[k] różnie ... jak to starszy rolnik to krymruje ... a to kremruje ... [R2:] spulchnia ziemię ... tego ... wzrusza ... (Dąbrowa).*

SPULCHNIANIE – ‘rozluźnienie struktury ziemi i napowietrzenie jej’: *no do spulchniania [ziemi] ... no może być krymer ... (Lubiny); kultywowanie? ... no to krymrowanie jez inaczy ... [...] to jes ... spulchnia-*

nie gleby i ... i te rozrywanie takich ... czoⁿ-steczek tych tych no ... roślin ... nawet ... po jakimś tam rzepaku albo coś o! ... (Lubiny).

SPULCHNIĆ – ‘rozluźnić strukturę ziemi i napowietrzyć ją’: *no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i to^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potem poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... to^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka).*

SPULCHNIOWAĆ – ‘rozluźniać strukturę ziemi i napowietrzać ją’: [R1:] *w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdłużke ... i w poprzek sie robiło ... i ... [R2:] a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemie ... [R1:] ale ... wdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam ... [R2:] zboża ... tego po prostu ... jak mia-*

ło ... [R1:] jag już zasiane ... jak zasiane ... [R2:] jag nawóz sie rozsieje ... to ... szage ... szagó^m bronowali ... [R1:] no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ... (Dąbrowa).

SPUSZCZAĆ → PUSZCZAĆ.

SPUŚCIĆ – ‘odprowadzić jakiś płyn z czegoś’: [R1:] *były takie ... sie nazywały odcioⁿgaczki ... to ... tak ... tak wygloⁿdały ... [R2:] to była taka ... taka kaneczka ... i było takie okieneczko na boku ... [R1:] szklane ... [R2:] i sie tam wlewało mleko ... wpuszczalo sie do studni boⁿdż gdzieś tam do zimnej wody ... i sie mówili ... [...] wybi-ja sie śmietana ... przeważnie jag na noc ... krowy sie na wieczór wydoiło to na noc do rana to sie wyb... wysto... wybiła śmietana ... było widać ... [R1:] ustała sie śmietana ... wyszła na wierzch ... [R2:] było widać ... w tym okieneczku było widać ile jest śmietany wiyⁿc albo sie zebrało wazówkó^m ... albo sie spuściło taki kranik był ... [R1:] albo był taki kureczek ... taki kurek odkreⁿcany że ... [...] [R1:] tu zlatywało mleko a późni już jak uchodziło to śmietana ... bo na wierzku śmietana była to zostawała ... (Witowo).*

SPYCHAĆ – ‘przesuwając, powodować, że coś spada’: *gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powozila końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice).*

STAJNIA – ‘pomieszczenie lub budynek, w którym trzymano konie’: *konie to w stajni ... inaczy no ... ale to só^m obory takie były ... i to tak samo ... obora sie mówiło ... w stajni ... w oborze ... (Koło).*

STARY – 1. ‘istniejący od długiego czasu’: *a to stare [ziemniaki] sie obiera a młode sie skrobie to chyba to bedzie ...* (Dzierawy); *stare ziemniaki sie struże ... struże lub obiera ... młode ... no to ... no to raczej sie tak skrobie bo ... bo majo^m to^m skórke tako^m ma-lutko^m ...* (Koło); *bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skóra ... gruba ... i jednocześnie już kielki majó^m stare ziemniaki ... a młode no to so^m młode maj... jes kručutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczszeba by było za wiele noża ...* (Tarnówka); [R1:] *stary pług to złom ...* [R2:] *to czszea wyminiđź lemiesz bo lemiesz najpryⁿ dzy sie ... r-za ... no ... a tam reszta no to można oczyściđź odrdzewiaczym ... tam reszta cieci [=części] a pu [=pług] ... le-miesz czszea wymienić żeby był naoszczszony i ... i orał ...* (Dąbrowa); *stary zimniok który wypuścił ... rozmnożyły sie młode a stary został ... a stary ziemniak został ...* (Police Średnie); *kamiónka ... garnek taki po prostu ... do ucirania no te babcie starsze to tak se uciwały tam ... tam ... ciasto na placek czy ...* (Police Średnie); *stare ciuchy ...* (Barłogi). **2.** ‘niezdalny do spożycia’: *tag jak stare [masło] to zjełczeje a na... jakby na słońcu to sie roztopi nawet ...* (Witowo); [Jak się sprawdza, czy jajko jest świeże?] *po pierwsze że jes skorupka inna ... taka świeża ... a po drugie sie bierze ...* [...] *przy uchu ... i jak sie tam ... lata w tym to znaczy że już stare jajko jest ... już sie nie nadaje do zjedzenia bo óno już takie wszystko ma te ... ale p... przeważnie pierwsze co sie paczsy po skorupkach bo jes ... taka skorupka ... no ... taka świezutka widać ... no ...* (Koło); *no [ziemniaki] zaczynajo^m kielkować ... tak ... no bo już robio^m sie takie pomarszczone troszczekie ... i zaczynajo^m ... jakby kielkować ... już widać po nich że już ... że już robio^m sie stare ...* (Koło); *i taki chleb był ... na tyle*

odporny że mama piekła chyba ... raz w tygodniu ... na pewno nie czeⁿściej ... i on ... nie był stary ... on nie czerstwiał ... [...] *on zawsze był ... zawsze był taki jak ... zjadliwy krótko mówioⁿc ... ani nie pleśniał ... no ...* (Dęby Szlacheckie). → STARY KAPEC.

STARY KAPEC – żart., ‘stary, zepsuty ziemniak’: [R1:] *młode były ziemniaczki a stary ... stare były ...* [R2:] *a niktóre zgniły ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde ...* [R1:] *możno nawet ... my to na to mówilim kaptie ... bo to już były takie nagnite to stare kaptie ... ale tak sie mówilo? ...* [R2:] *ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ...* [R1:] *jo wim ale niktóry były takie ...* [R2:] *ale to sie nie nadawały już do do jedzenia ...* [R1:] *ani do jedzynia ani do spasyinia ...* (Police Średnie).

STARZEĆ SIE – ‘tracić świeżość, przydatność do spożycia’: [R1:] *nie wszyscy solili [masło] ...* [R2:] *to jak kto chcioł ...* [R1:] *bo solone szybci sie starzało mówili ...* (Witowo).

STAW – ‘część ciała, w której łączą się dwie kości’: *kiedys sie nazywało „Biały Jeleń” mydło ...* [...] *szare ... tak ... i sie nazywało „Biały Jeleń” ... to był ...* [...] *to był ... super ... już nie jes taki jak był kiedys ... bo mój moⁿż musi robić duży piany z mydła takiego ... właśnie tego szarego ... bo ma stawy chore ... no to ... już jez inny ... ale to „Biały Jeleń” ... i w dalszym cioⁿgu ten „Biały Jeleń” ... i szare też jeszcze mydło ale przeważnie ... jes mydło ... kiedys sie myło mydłem ...* (Rysiny).

STAWIAĆ – USTAWIAĆ – ‘składać snopki w stogi’: *to ustawiało sie tak zwane stogi ...* (Nowe Budki); *słome ustawia sie w sterty i później służy do ... ścielenia do zwierzoⁿt*

... (Nowe Budki); *stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ... (Pruchenic); no ... na takie ... snopki sie wióⁿzało i na kupki sie stawiało dawni ... (Borki).*

STELAŻ – ‘konstrukcja ramowa’: *łóżko? ... rama ... ram... no zależy tyż jakie łóżko teraz so^m różne budowle ... ale ja bym to nazwaa że to jest rama lub stelaż ... na to kładzie sie materac ... no to jes ... to jes chyba całość ... (Koło).*

STEMPA – ‘urządzenie służące do łuskania ziarna i kruszenia go na kaszę’: *kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m stempe ... w szopie ... czyli ... czyli wydtubano^m w pnii ... dźrzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿtam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie).*

STEMPIĆ – ‘pozbawić ostrości’: *nie umiał naklepać porzóⁿdnie i wtenczas ... jo^m stempił przez to niektórzy mówili że porybił kose ... (Nowe Budki).*

STERTA – ‘stos słomy w snopkach’: *słome ustawia sie w sterty i później służy do ... ścielenia do zwierzoⁿt ... (Nowe Budki); [Słomę przechowuje się] w stertach ... ewentualnie w stodołach ... (Pruchenic); (Koło).*

STODOŁA – ‘budynek przeznaczony do przechowywania słomy, zboża itp.’:

drewniane ... szopy [do przechowywania drewna] takie ... budo... przyklejane takie ... były ... do ... do stodoły tam czy do budynku jakiegoś tego ... nie? ... bo ludzie nie mieli takich ... nie było ... takich budynków jak są dzisiaj budynki duże ... (Tarnówka); [Pomieszczenie dla gęsi] no to jakież musi być ... stodoła pusta albo obora duża jakaś ... albo w zagrodzeniu so^m też na powiecszu ... (Grabów); [Jak wygląda stodoła?] [R1:] no jes klepisko ... [R2:] jes ... só^msieki ... [R1:] so^msiek ... klepisko ... [R2:] teraz ... klepiska ... i te wrota ... i da... dach jes tego ... [R1:] i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie ... [R2:] sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie ... [R1:] a w stodole nie ma ... (Dąbrowa); no to wrota no to só^m ... dźrzwi takie wielkie ... z ... dźziewa ... i zawiasy to ... [...] do stodoły ... (Dąbrowa); no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ... (Osiek Mały); [Współcześnie] no przeważnie ludzie budują^m stodoły i tam przechowuj^m siano ... (Nowe Budki); [Słomę przechowuje się] w stertach ... ewentualnie w stodołach ... (Pruchenic); [Siano przed deszczem] układa sie w kupki ... wzglęⁿdnie ... zwozi do stodoły ... (Sobótka); [Słomę przechowuje się] w stodołach ... w balotach ... (Sobótka); [R1:] bloⁿg? ... [R2:] u góry taka belka w stodole ... [R1:] belka łoⁿczoⁿca słupy ... ż dźrzewa w stodole ... w soⁿsieku ... (Lubiny); ☞ 59.

STOLARZ – ‘osoba trudniąca się wykonywaniem mebli z drewna’: *no w szafkach takich specjalnych [przechowywano naczynia] ... kiedyś to w kredensach ... kredensy to były ... właśnie ... jeszcze takie miały ... każdy talerz miał poszczególne te [przegródki] ... i wkładało ... kubki sie wieszalo ... taki ka... kiedyś kredens był ...*

jeszcze u mnie pamiⁿtam ... [...] no bo to niby suszarka ... no ... m... ale to co inne jes suszarka ... a co inne tyn kredens ... [...] był u nas taki stolarz ... tu mieszkał i robił nam te [meble] ... a kubki były wieszane wszystkie ... na tym ... nie w środku tylko na wirzchu było ... (Rysiny).

STOLEC – ‘główny słupek, stanowiący podporę konstrukcyjną stodoły’: [R1:] *kiedys tylko z drewna budowali [stodoły] ... [R2:] jeżeli chodzi o drewno no to ... słupy ... [R1:] słupy ... stolec ... [R2:] pionowe boczne ... teraz co tam jeszcze? ... późni już te krokwie ... jeszcze pod tymi krokiewiami były takie takie ... słupki krótkie co ... wchodziły te ... krokwie ... późni lata ... no i pokrycie dachowe ... z czegoś tam ... mógł być eternik można było coś inne zależy co ... no ... papa może być ... (Lubiny).*

STONKA – ‘żółto-czarny chrząszcz, szkodnik upraw ziemniaczanych’: *sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ąg my ... robilim dołki ... i sadziłym reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczko^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczko^m ... a jeszcze ja pamiⁿtam jak zbirałim stonke ... z kartofli ... na polach ... sie zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... dzieci ze szkoły na przykład chodziły do szkoły ... to ... był taki dzień ... i ślim dzisiaj do tego na ... na zbieranie stonki ... dzieci chodziły ze szkoły nawet chodziłim ... ze szkoły i zbierałim stonke w ziemniakach po redlinach chodziłim każdy ... pozbirałim ... no ... i późni sie kopało ... (Goszczędza).*

STOPINIEK – ‘niewielki stopień’: *a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... [...] ma tako^m ziemianke ...*

jeszcze ... wykopano^m ... samodzielnie ... [...] na podwórku ... naprawdę ... wchodzi sie dźrzwiczkami po stopińkach na ... do ... na dół ... i tam stojó^m wszystkie zapasy elegancko ... [...] w ziemi wykopana ale to jez ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ... (Dęby Szlacheckie).

STOPKA – zdr., ‘najniższa część nogi, w czasie chodzenia stykająca się z podłożem’: [Kurę, kurczaka dzieli się na:] [R1:] *udo ... [R2:] udka ... [R3:] piersi ... skrzydełka ... [R1:] no tak ... stopki? ... [R3:] stopki ... [R2:] stopki ... tero jesz... [R3:] drapcie ... (Felicjanów); [R1:] stopki ... óny majó^m dużo ... ż... czego? ... że... żelatyny ... [R2:] i można z nich robić zimne nóżki ... [R1:] no ... [R2:] takie drobiowe ... (Felicjanów).*

STOŻEK – ‘bryła o okrągłej podstawie i szpiczastym wierzchołku’: [R2:] *no to kopic ... inaczy mogiela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsyrywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i łyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmarzły ... nie? ... (Grzegorzew).*

STOŻKOWATY – ‘mający kształt stożka’: [R1:] [Kierzynka jest] *taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ... [R2:] z drewna ta... z takich klepek dzewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ... [R1:] stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...] [R1:] w środku taki ubijok ... [R2:] tłuczek sie nazywoł ... [...] i sie ... wlało śmietane do te... do ty beczulki i tym tłuczkiem sie tak długo po... czszepało że aż sie zrobiło masło ... (Witowo).*

STOŻYSKO – ‘miejsce, na którym stał stóg’: (Prucheniec).

STÓG – ‘siano zebrane w stos’: *stogi jak sie robi? ... no obkłada sie ... stawia sie brożyne ... taki ten kij ... i wokół tej brożyny ... układa sie siano ... szer... szerzej na dole i ... ku górze ... no ...* (Prucheniec); *no zależy kto jak^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszcza^oca ... później na stogu była to osoba podajoⁿ-ca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wioⁿzały słome już po wymłóceniu ...* (Nowe Budki); *to ustawiało sie tak zwane stogi ...* (Nowe Budki); *w danym miejscu w którym ma stano^ć stóg ... wbija sie droⁿg w ziemie ... i wokół tego dronga robi sie tak zwane podłoże ... i na tym podłożu ... układa się wokoło siano ...* (Nowe Budki); *[Baba] to inaczej takie zadaszenie ... stogu ... żeby ... w razie deszczu żeby ... [nie] zamók ten stóg ...* (Nowe Budki); *stogi [z] sianym ...* (Sobótka); (Koło).

STÓPKA – zdr., ‘część nogi stykająca się z podłożem’: *[Części zabitej świni] to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ...* (Koło).

STROP – ‘sufit; poziomy element konstrukcyjny oddzielający poszczególne kondygnacje’: [R1:] *wieszano [zabita świnię] za tylnie nogi ... na haku ... gdzieś tam ...* [R2:] *w stropie ... tyn hak był w stropie ... no w budynku ...* (Felicjanów); *no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ...* (Osiek Mały); 1.

STUDNIA – ‘obudowany otwór wywiercony w ziemi, służący do wydobywania

wody’: *no czszymane było [masło] ... w chłodzie ... ale ... jak kiedyś dawno nie było lodówek to ... kładzono do wiadra i wpuszczano do studni do wody ...* (Drzewce); *[Mięso było] kładzione ... w beczki ... i solone ... w beczkach było solone jak ... nie było jeszcze lodówek ... i było gdzieś wkopywane albo ... gdzie... chowali gdzieś w jakichś piwnicach ... albo tak żeby było chłodno ... no ... a ... bywało tak że były takie studnie ... duże co tam nie były używane ... a ... wiesz ... to tam wpuszczali tam było chłodno ... na takich linach ... i w ty wodzie ... jak w wiadrach czy coś óno se tam stało ... i mogło być ... no ... różnie było przedtym ... no ... a teraz to jes ... no ... co innego ...* (Koło); 51–53.

STYLISKO, SZTILISKO, SZTYLISKO – ‘drewniana część narzędzi ręcznych, którą trzyma się w dłoni; trzonek’: [R1:] *a to sztyl^l ... sztilisko ... no to sztyl to jes czszanek ... to jes to samo ... albo sztyl albo cz...* [R2:] *nie nie ... nie jes stylisko tylko czsz ... sz... sztyl ... [...] no ... jo wim ale to jes właśnie czszanek ... to jes to samo ...* [R2:] *stylisko ... sztyl ... jakbyś ...* [R1:] *kiedyś dawni nie mówilim idzimy ... na przykład ució^ć tam jak^ms galyⁿż na ... na czszanek ... tylko sie mówiło na sztyl ... na sztyla ...* [R2:] *sztylisko ... przez sz ... nie? ...* [R1:] *może i nawet ...* [R2:] *a może to jes ... przez s ... a to jes właśnie tyn czszanek ... nie? ...* (Police Średnie); (Nowe Budki); 66.

SZAGÓM – przysł., ‘na ukos, ukośnie’: [R1:] *w poprzek albo wdłużke [się bronowało] ... i wdłużke ... i w poprzek sie robiło ... i ...* [R2:] *a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemie ...* [R1:] *ale ... wdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam ...* [R2:] *zboża ... tego po prostu ... jak miało ...* [R1:] *jag już zasiane ... jak zasiane*

... [R2:] *jag nawóz sie rozsieje ... to ... szage ... szagó^m bronowali ... [R1:] no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ...* (Dąbrowa).

SZAJBA – ‘element techniczny w postaci tarczy’: [Rodzaje napędów] [R1:] *pierwsze były kieratym ... [R2:] kieraty ... a kierat cióⁿgnyl kón ... albo dwa no jak ktoś tam miól ... [...]* [R1:] *te silniki spalinowe były ... tyn es ... [R2:] późni weszły ... cioⁿgniki które miały przys... przystawke ... [R1:] ale esy były wcześni ... [R2:] esy wcześniej? ... [R1:] no jasne ... esy były wcz... od samego poczóⁿtku do końca były esy ... a do cióⁿgników to już późni tylko dostowiali ... tó^m przystawke z szajbó^m i tego ...* (Police Średnie).

SZAMOT – ‘głina ogniotrwała’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...]* *no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ...* (Tarnówka).

SZAMOTOWY – ‘zrobiony z szamotu’: *blaszane kuchnie były ... szamotowe ... później dopiero to już lat... po latach ... siedemdziesioⁿtych ... no to ... były te grudzioⁿdzkie kuchnie blaszane ładne takie ... tak ...* (Tarnówka); *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...]* *no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któ-*

ro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka).

SZARPAĆ – ‘gwałtownie pociągnąć coś kilka razy z rzędu’: [R1:] *szarpało ci to ... nie prosto słóma tylko targonka ... i przez to nazwa targonka ... [R2:] dobra ... niech tak bydzie ... ale jakkolwiek sie to nazywało to i tak była młockarnia ...* (Police Średnie).

SZATKOWANIE – ‘rozdrabnianie kapusty’: (Bogusławice); (Dąbie); (Powiercie); (Dęby Szlacheckie).

SZATKOWNICA – ‘narzędzie służące do rozdrabniania kapusty’: (Powiercie); *szatkownica ale te szatkownice były ... chyba różne ... my mieliśmy tako^m na korbke ... tako^m jak maszynke do miⁿsa mniej wiⁿcej ... ale były też takie szatkownice które ... które ... wygłoⁿdały jak deska ... w któro^m było wmontowane ostrze ... i to już był takie unowocześnione ... dlatego że jak sie główke położyło na takie długie ostrze to szybcitko ciach ciach ciach ... i kapusta leciaa do ... do ... pojemnika ... do którego tam potem były ... do... dodawane różne dodatki ... i wkładana do beczki ...* (Dęby Szlacheckie); 15.

SZCZELNY – ‘nieprzepuszczalny’: *no czszeba gromadzić [gnojówkę] ... przechowywać w szczelnych ... i zamknieⁿtych zbiornikach ... pojemnikach czy jakiś beczkach ... o! ...* (Osiek Mały).

SZCZOTKA – ‘narzędzie na długim kiju zakończone podłużną oprawką z włosiem itp. służące przede wszystkim do zamiatania (rzadziej do czegoś innego)’: [Z sierści świńskiej] *robiono szczotki ...* (Stary Budziśław); *na długim kiju haczko^m wygarniano cały ... popiół ... i piec [chlebowy] potem żeby był czysty czyszczono jeszcze szczotko^m*

... (Bogusławice); *no to szczotka do podłogi ... (Adamini); szczotka peⁿdzel ... (Barłogi); mała szczotka no to ... no szczotka no inaczy sie ... ni jak nie wi... no teraz ... [...] chociaż zmiotka ... to zmiotke pozywajo^m ... nie? ... zmiotka ... to jes na szufelce takiej ... (Rysiny); kiedyś szczotko^m było malowane ... nie jak teraz tym ... [...] wałkiem ... tylko szczotko^m ... to była szczotka taka była do malowania ... (Rysiny); no przeważnie peⁿdzle robiony ... z sierści ... nie z sierści tylko z tego ... z konia ... ucinano ... [...] z tego ogona ... no i tam byli tacy którzy to potrafili zrobić takó^m szczotke ... (Rysiny); pomywa sie szczotko^m i tym pomywakim sie ... późni wyciera i wodo^m ... (Rysiny); (Dąbie).*

SZCZSZECHA – ‘dach pokryty słomą’: [R1:] *no może i tak ... myszok tag mówili ... tam że upychało ... [R2:] jag najwyży ... [R1:] sie upychało pod ... pod s... szczszechó^m tak ... o! ... (Dąbrowa).*

SZCZUR – ‘duży, powszechny gryzoń pasożytny w gospodarstwach’: *myszy i szczury ... (Koło).*

SZCZYPCE – ‘przyrząd kowalski w postaci dwóch zaciskających się szczęk, służący do chwytania przedmiotów’: (Koło).

SZCZSZYŻORYK → SCYZORYK.

SZCZYŻORYK → SCYZORYK.

SZEROKOMŁOTNY – ‘mający szerokie urządzenie młócące’: *targówka prostówka ... i maszyna szerokomłot[na] ... (Sobótka).*

SZKOBEL → SKOBEL.

SZTUR – ‘kabel, przewód umożliwiający przepływ prądu’: *dawniej żelazko jak wy-*

gloⁿdało? ... takie żelazko dawniej ... nagrzewało sie ... kładło sie na goroⁿcy blat ... bo nie miało sznura ... nie podłoⁿczało sie go do kontaktu ... tylko kładło sie na goroⁿcy blat żelazko sie nagrzewało i ... żeby nic nie przypalić to te żelazko kładło sie ... na talerzyku ... odwróconym do ... spodem do góry ... (Grzegorzew).

SZNUREK – ‘cienki sznur’: *no szynke to sie tam pekluje ... potym jo^m sobie okreⁿca sznurkim i sie wyⁿdzi ... (Rzuchów); [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarzym ... wioⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszyno^m sig i wioⁿzaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarzym to sie wioⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki); [R1:] no krzemień ... to znaczy ... no do krzesania no jak sie pocioⁿgło no to sie nazywał krzesanie ... nie? ... jeszcze ... kiedyś to sie dawnij ... kijokami rozpolali tag na sznurek ... nie? ... [...] [R2:] w ryⁿke wziół ... i wystarczy jak suchó^m trawe położył i tegó ... i rozpalil ... [R1:] ale to sznurkim pocioⁿgali ... [...] [R1:] ale to u nas ... my tego to to jo nie ... my tu ... nie pamim^mtóm żeby takie coś ... (Police Średnie).*

SZNUROWAĆ – ‘obwiązywać coś sznurkiem’: [R1:] *no szynke to sie pekluje ... [R2:] zaś sie weⁿdi ... [R3:] wkłada sie w siatki ... [R2:] w siatki i sie weⁿdzi i już ... [R3:] albo kiedyś to sie jeszcze sznurowało ... jag nie było siatek to sie sznurowało ... (Felicjanów); szynke sie pekluje ... w przyprawach soli ... solanke robi ... i potym sie sznuruje ... albo w siatke i ... weⁿdzi sie ... (Koło).*

SZOPA – ‘pomieszczenie na drewno, torf, węgiel lub narzędzia’: *drewniane ... szopy [do przechowywania drewna] takie ... budo... przyklejane takie ... były ... do ... do stodoły tam czy do budynku jakiegoś tego ...*

nie? ... bo ludzie nie mieli takich ... nie było ... takich budynków jak są dzisiaj budynki duże ... (Tarnówka); na łⁿce [suszył się torf] i czszeba sie było spieszyć [...] ... jag już wyszło tam w tych koziołach to składa-no znowu w wieⁿksze ... tak że to było bar-dzo ... bardzo pracowite ... tak ... i nieraz to ... dobrze było jak sie zdoⁿżyło zwież do szopy ... i to ułożyć ładnie ... a ... było nie-szczeⁿście dla rodziny jag ładnie zrobili ... wszystko zrobili a przyszła powódź i woda zabrała i była tylko kupka ... błota ... i nie było czym palić ... to u naz nie raz sie tak zrobiło ... (Tarnówka); pomieszczenie na torfe? ... też szopa ... (Dzierawy); kasze ja-glano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydłubano^m w pniu ... drzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwó-ma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamieⁿtam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ... (Dęby Szlacheckie); drewnia ... inaczej szopa ... (Grzegorzew); albo szo-pa ... albo drwalka ... (Koło).

SZPADEL, SZPODEL, SPODEL – 1. ‘ręcz-ne narzędzie na długim trzonku służą-ce do kopania’: [Podczas kopania torfu] co używano? ... no używano ... szpadli sztychów ... sztych to jes taki woⁿski długi szpadel ... i teraz ... używano jeszcze form ... (Prucheniec); [Do torfu] to takie kopar-ki reⁿczne to były tak zwane ... no i szpadel ... (Sobótka); [R1:] [Przygotowanie ziemi] pod warzywa? ... no to ... no normalnie ... mogó^m być na oborniku na nawozie to lepi nie ... na oborniku ... i skopie sie ogródek ... i proste ... i brona ... jedzimy ... [R2:]

no ... szpadel i ... i jedziem ... no ... (Police Średnie); no widły ... na przykład szpadle szypy ... łopaty ... graczki ... wszystko sie kiedyś obsadzało ... (Goszczędza); śpodel ... (Goszczędza); 66; 2. ‘część metalowa tego narzędzia’: no szpadel i czszanek ... i to wszystko ... w całość już ... w całości tyż jes szpadel ... (Police Średnie).

SZPADELEK – zdr., ‘ręczne narzędzie służące do kopania’: [R1:] czym sie [pług] oczyszczało? ... no nie wiem ... ale co kto miał ... kawałek ... czy jakiejś cegły czy bu-tem ... [R2:] butem ... nawed i ... albo albo jakimś takim szpadelkiem małym ... [R1:] czy jakó^ms deseczko^m ... czy czymkolwiek ... co kto miał pod reⁿko^m ... [...] ja to tam przy pługu mó^m na przykład ... wyspawane mam kawałek tego ... rurczki takij ... i ka-wałek blachy w to ... ładnie przecieⁿte ... o! ... przy tym mam ... no jak to sie nazywa? ... szpadelek mały ... (Lubiny).

SZPICZASTY, ŚPICZASTY – ‘ostro zakoń-czony’: [R1:] [Radło] no to jes w podobie takie coś do pługa ... nie? ... no tylko że ... [R2:] to to jes taki śpiczasty czy ... tego ... i ... tu só^m takie ... dwie tego ... sie rozkła-da ... i żeby ta ziemia sie na ob... z jedno^m i drugo^m stróne odsypywała sie ... żeby za-sypać ... [...] ziemię rozpychało na boki ... (Dąbrowa); [R1:] gable ... to sie nazywały gable ... które miały takie czubki ... nie... nieszpiczaste tylko takie kulki ... [R2:] cho-dzi o to żeby nie przejechały pyrów ... (Police Średnie).

SZPILKA – 1. ‘metalowy pręcik ostro za-kończony’: no żeby je [=noże] naoszczyć ... były takie ... so^m ... tera to szpilka sie nazy-wa ... do na... tek... albo jeden od drugigo ... (Rysiny); 2. ‘rodzaj damskiego buta na wysokim i wąskim obcasie’: (Borki).

SZPODEL → SZPADEL.

SZPRYCHA, ŚPRYCHA – pręt łączący piastę koła z obręczą: *to jes koło dźrzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywajó^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było tyż dźrzewo ... a tu w środku to było ... tyż tako tako ... nie było na przykład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było tako tako ... tyż było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jak-by rurka ... w środku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... a tu na wierzku to była ta ... blaszane ... a to sie nazywało ... czekej no ... to blaszane sie nazywało ... ach kurde mole ... nie tarcze ani nic ... "obreⁿcz ... obryⁿcz te blaszane ... to co na wirzku było właśnie ... to obreⁿcz ... blaszano była ... żelazno no ... nie blaszano ... żelazno ... no i te ... i mówie ... te ... szprychy były dźrzewiane i ... (Goszczędza); [R1:] no to koło drewniane ... obryⁿcz i szprychy ... [R2:] piasta jesczcy jes tutej ... nie? ... [...] [R1:] tu jez obryⁿcz tu só^m szprychy a tu jes w środku no można powiedzieć że to jes piasta ... tu je... ona ma tu wiesz? ... bo to wiesz? ... była drewniana obryⁿdż ona ma tu na rysunku [...] że na te drewniane obryⁿcze później jesczce były nakładane te metalowe ... te te obryⁿcze to właściwie były metalowe ... (Police Średnie); 55.*

SZTILISKO → STYLISKO.

SZTYCH – 1. 'długi, wąski szpadel': [Podczas kopania torfu] *co używano? ... no używano ... szpadli sztychów ... sztych to jes taki woⁿski długi szpadel ... i teraz ... używano jescze form ... (Prucheniec); 2. 'zagłębienie w ziemi na długość ostrza szpadla': [R2:] *no to kopiec ... inaczy mo-**

giela ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora sztycha ... zimi ... i tam zsypywali ... przykrywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jesczce i łyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmar-zły ... nie? ... (Grzegorzew); był wykopany taki dół ... na sztych ... jak szpodel jes wysoki ... teraz ... ostatnio to ... właśnie my sypalim na wirzku ... ale kiedyś to ... kopało sie mogiło normalnie kopało sie ... i tam sie wsypywało [ziemniaki] ... (Goszczędza).

SZTYL, SZTY¹L – drewniana część narzędzi ręcznych trzymana w dłoni; trzonek: [R1:] *a to sztyl ... sztilisko ... no to sztyl to jes czszanek ... to jes to samo ... albo sztyl albo cz... [R2:] nie nie ... nie jes stylisko tylko czsz ... sz... sztyl ... [...] no ... jo wim ale to jes właśnie czszanek ... to jes to samo ... [R2:] stylisko ... sztyl ... jakbyś ... [R1:] kiedyś dawni nie mówilim idzimy ... na przykład ucióⁿć tam jako^mś galyⁿż na ... na czszanek ... tylko sie mówiło na sztyl ... na sztyla ... [R2:] sztylisko ... przez sz ... nie? ... [R1:] może i nawet ... [R2:] a może to jes ... przez s ... a to jes właśnie tyn czszanek ... nie? ... (Police Średnie); [R1:] metalowa czeⁿś [wideł] no to so^m ze^mby ... a tu jes czszonek ... czczonek jes drewniany a nie metalowy ... [R2:] no z drewna jez albo może być sztyl ... [R1:] ale metalowy? ... [R2:] metalowy no to só^m widły ... (Lubiny); [Obsadzić widły to] [R1:] wbić ... i jesczce wbić gwóźdz ... w ten ... w sztyl ... [R2:] w otwór czszeba wbić gwóźdz ... [...] zamocować dobrze ... żeby nie spadły ... (Lubiny); [R1:] no widły mogo^m być o czterech rogach o czszach rogach ... [R2:] jakich rogach? ... zy^mbach ... to so^m zy^mby*

... [R1:] rogi sie mówiło ... [R2:] zym^mby ... o dwóch ... czszech i o czterech ... [R1:] no i tego ... łoⁿczenie ... takie u góry łoⁿczenie jez normalnie ... takie ... jakby to? ... od-kówka ... i na końcu jest ... takie do sztyla ... takie okr^ogłe ... jak by nazwać? ... kółko takie no ... ni[e] kółko tylko taka rurka no ... (Lubiny).

SZTYLISSKO → **STYLISSKO**.

SZTY¹L → **SZTYL**.

SZUFELKA – ‘wklęśła łopata o wysokich brzegach’: *mała szcotka no to ... no szcotka no inaczy sie ... ni jak nie wi... no teraz ... [...] chociaż zmiotka ... to zmiotke pozycy wajo^m ... nie? ... zmiotka ... to jes na szufelce takiej ...* (Rysiny); (Dzierawy); (Grzegorzew); (Koło); (Tarnówka); 42.

SZYJA – ‘część ciała łącząca głowę z tułowiem’: *no wieⁿc czszymano miske przy tej szy... szyji i ta świnią jak była przewa... przewróciła sie i leżała ... no to jag ukluto nożem to czszymano nisko miske tako^m ... i ... mało^m ... i ... co naleciała w te miske ta krew to wylewano do wiadra ... i w wiaderku czszepaczko^m czszepało sie żeby nie zgrupio... pogrupiła sie ... a w małych ilościach odbierano ... to^m krew ... tu ze szyi ...* (Stary Budziszław); [Poszczególne części kury, kurczaka to:] *udka szyja ... nóżki ... piersi ...* (Babiak); [Części kury, kurczaka] [R1:] *dziób ...* [R2:] *szyja ... skrzydła ... noga ...* [R1:] *i grzebień ... tak ...* (Koło).

SZYJKA – pieszcz., ‘część ciała łącząca głowę z tułowiem’: *o z geⁿsi przyda... bardzo sie przy... można było o! ... kre... udka ... te pałki kreⁿcidz na mielone ... piersi robidż na kotlety ... gotować z rej... szyjki tam podrobów ... czarnine tak^om zupe ...*

która bardzo jes ... a... kul... kulturalna ... w naszymy Polsce bardzo ... ludzie uważajo^m czarnine ... no i pier... mieⁿso geⁿsie bardzo zdrowe jes ... (Stary Budziszław); *mieⁿsa z kury to może byd^om ... mog^om być tak ... skrzydełka ... piersi ... udka ... korpus ... który używa sie na rosół ... woⁿtroba żołoⁿ-dek ... szyjka nóżki ...* (Stary Budziszław); *só^m porcje ... rosolowe czy czy ... na pierś ... udko ... skrzydełka ... szyjka ... kuper ...* (Koło).

SZYNECZKA – pieszcz., ‘tylna część półtu-szy wieprzowej, w okolicy łączenia grzbie-tu i tylnych kończyn; też: wędlina z tej czę-ści’: *no to sie dzieliło [świnię] najpirw na pół a potym ... słonina osobno ten ... schab osobno ... szyneczki ... nóżki ... łepok ... wszystko było ...* (Grabów).

SZYNKA – ‘tylna część półtuszy wieprzo-wej, w okolicy łączenia grzbie-tu i tylnych kończyn; też: wędlina z tej części’: *wykrawa sie tyln^om ... czeⁿś nogi świńskiej ... pekluje i to sie nazywa szynka ...* (Babiak); [W tu-szy są] *szynki ... żeberka ... łopatka ... kar-kówka ... schab ...* (Stary Budziszław); *no rozbiór ... świni ... na na poszczególne tam szynki i tak dalej [...]* (Koło); [Części zabi-tej świni] *to był łeb ryj inaczej ... co tam da-lej? ... golonka ... stópka ... boczek karków-ka żeberka ... schab szynka ...* (Koło); [R1:] *a wozili jeszcze chyba dawali do ...* [R2:] *do weterynarza ...* [R1:] *do weterynarza czy jes dobre miⁿso późni ... i jak ... weter-y-narz sie zgodził to to dalej ...* [R3:] *robili ... robili te ... no ...* [R2:] *kiełbachy ... szynki ...* [R1:] *znaczy no ... to co było poczebne tam ... albo na rosół albo ...* (Felicjanów); [R1:] *no szynke to sie pekluje ...* [R2:] *zaś sie weⁿdi ...* [R3:] *wkłada sie w siatki ...* [R2:] *w siatki i sie weⁿdzi i już ...* [R3:] *albo kiedyś to sie jeszcze sznurowało ... jag nie było sia-*

tek to sie sznurowało ... (Felicjanów); [Jak robi się szynkę?] wcześniej miⁿso ... z szynki czszeba zapeklować ... i późni sie wkłada w siatki boⁿdź wióⁿże i weⁿdzi ... (Koło); szynke sie pekuje ... w przyprawach soli ... solanke robi ... i potym sie sznuruje ... albo w siatke i ... weⁿdzi sie ... (Koło); no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jes tak szynka ... boczek żebra golonki nóżki ogon schab ... (Rzuchów); no szynke to sie tam pekuje ... potym jo^m sobie okreⁿca sznurkim i sie wyⁿdzi ... (Rzuchów); (Grabów).

SZYPA – ‘rodzaj łopaty z cienkiej blachy o zagiętych bokach niesłużącej do kopania, lecz przerzucania sypkich materiałów’: *no widły ... na przykład szpadle szypy ... łopaty ... graczki ... wszystko sie kiedyś obsadzało ... (Goszczędza); (Police Średnie); 66.*

SZYSZKA – ‘owalny owoc roślin iglastych’: *tutej na Brudzyniu przecież widzioleż jak tam rosły ... całe w ogóle te plantacje tego ... no to zrywali te szyszki ... i to był tyn chmiel ... te nasiona ... (Police Średnie).*

Ś

ŚCIANA – ‘pionowy element architektoniczny ograniczający lub oddzielający jakąś przestrzeń’: *no przeważnie to było na biało malowane wapnym ... później to za[s]zasto^mpiły te wałki ... i sie la [=na] to cioⁿgały wałki to były kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?] ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wałku wycinane?] tak ... na wałku były tam i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczoło w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bielonych ... malowało ... (Barłogi); bielilo sie dawniej ściany ... (Grzegorzew); malowało sie szerokim peⁿdzlem ... zdobiło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten wałek ... moczyło sie ... w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodź jaśniejszym od ścian ... i wałek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ... (Grzegorzew); i sie nakładało te szablony [na ścianę] i innym kolorem można było podmalowywać ... teraz też so^m takie te szablony ... nie? ... też ... ale kiedyś to też bo moja mama to nawet wycinała różne tam ... takie coś ... nawed i firanki z papieru robiła ... nakładała to ... i to umalowało na te takie żeby ozdoby były na ścianach ... (Rysiny); serwantka ... takie były ... kredynsy kiedyś w ścianach ... córka ... normalnie w ścianach ... i tam były za szkłym wszystko i tam ... kładzione było ... a ... w sumie jak takie schowanko było ... no ta-ak my tam nazywamy schowanko ... a kiedyś to była tako ... [Komory nie były?] komory nieko... komórki ... o! ... komory*

takie ... takie pozwane ... (Grzegorzew); cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka); ale u nos tu nie było robaków takich ... pluskwy różne ... ludzie mieli bo ... tera nawet wywiad słyszałam jak w blokach nawet pluskwy majó^m ... no ... ale u nos na wsiach nie było tego ... żeby pluskwy były gdzież i ... po ścianach chodziły ... to tegó nie było ... roz kiedyż no to ... muchy ... sie ... tam jak sie ... kiedyż ale to sie ty^mpiło te muchy nie było tak że muchów pełno jes ... (Borki); wałkim sie jeździło po ścianie ... i kwiaty wychodziły ... (Adamin). → NA ŚCIANE.

ŚCIANKA – ‘pionowy element architektoniczny ograniczający lub oddzielający jakąś przestrzeń’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któro^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka).*

ŚCIEKAĆ – ‘o cieczech: spływać strużką’: [R1:] *no gnojówka ... naturalny to jes gnojówka ... [...] ścieka ... takie te płynne z gnoju ściekają^m ... i to jes gnojówka ...* [R2:] *no ... płynne nawóz tak ...* (Dąbrowa).

ŚCIE^NGNO – ‘pasma włókien łączące mięśnie z kośćmi’: [świniakowi] *nacinano ... tylne nogi ... koło ścieⁿgien ... i wieszano na dro^{ngu} ...* (Babiak); *wieszano [zabitą swinię] za ścieⁿgno tylnych nóg ... i był ... tu sie zakładał tak zwany orczyk ... do tych ścieⁿgien i sie poćcioⁿgało na lince do góry ...* (Koło).

ŚCIERNIE – ‘łodygi zbóż pozostałe na polu po ścięciu’: (Koło).

ŚCIERNISKO – ‘pole, na którym pozostały ściernie’: (Osiek Mały); (Koło); (Grzegorzew); 3.

ŚCIERWO – 1. ‘ciało padłego zwierzęcia’: [Co to jest: ścierwo?] *no to jes ... tusa ... zdechłego zwierzeⁿcia ...* (Babiak); [Co to jest: ścierwo?] [R1:] *to nie wim ...* [R2:] *to może to jest to właśnie to zdechłe miⁿso? ...* (Felicjanów); 2. ‘w charakterze wyzwiskowym’: *to przewisko ... ty ścierwo! ... tak sie mówi ... ty ścierwo! ...* (Rzuchów).

ŚCINAĆ – ‘oddzielać ostrym narzędziem łodygę od przyziemnej części rośliny’: *siało sie ... siewnikiem ... później sie ... pielilo ... nie? ... później sie tego ... ścinało liście ... bo to cukrowy burak ... pielilo ... to ze dwa razy sie pielilo nie raz ... ścinało sie liście liście sie zwoziło i potym sie ... wykopywało burak ...* (Goszczęda); *jeszcze pastewny burok ścinałim ...* (Goszczęda); *siyryp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie daw... półokroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka a ón był taki półokroⁿgły ... i ścinały*

nawed ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ... (Borki); [Trawę] *ścina sie na pokos ...* (Prucheniec).

ŚCINANIE – ‘oddzielanie ostrym narzędziem łodygi od przyziemnej części rośliny’: *siyryp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie daw... półokroⁿgły ... to taki kiedyś był ... tu roⁿczka a ón był taki półokroⁿgły ... i ścinały nawed ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ...* (Borki).

ŚCIO^NGAĆ, ŚCIO^NGAĆ – ‘zdejmovać, urywać coś z powierzchni czegoś’: [R1:] *no s... parzono je [=kopyta świni] w...e wodzie ... wrzoⁿcy ... i ścioⁿgano je nożym ... albo haczykim jakim ...* [R2:] *takim haczyki były ... takie takie ... taki lijeg mio... był do skrobano i ... na końcu takie zagiⁿcie było ...* (Felicjanów); *jeśli chodzi o racice świń no to były ścióⁿgane nożym po oparzeniu ... wcześniejszym ...* (Koło); [R1:] *miotły? ... no to ...* [R2:] *z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gałⁿzi wierzby ... abo bzozy ... z brzozowych tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie mietły sie ... utego ... i drutem sie ścióⁿgało ...* (Koło); *no najpierw ... je [=kopyta] oparzano ... i taki specjalny hak ... i potym ścioⁿgano te kopyta ...* (Rzuchów); [R1:] *dwa takie ze^mby mo ... i ćsionek ... i sie ścioⁿgło ...* [R2:] *no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ...* [R2:] *a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ...* [R1:] *no ... i sie ścioⁿgo ...* [R2:] *sie ścióⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ...* (Dąbrowa).

ŚCIO^NGNO^NĆ – ‘ścisnąć’: [R1:] *ja miotły nie robiłam ... tata robileż miotle to powiedz ...* [R2:] *czszeba nacioⁿć różeg z brzozy ...* [R1:] *witki ... tak? ... sie to nazywa? ...* [R2:] *chyba ... nie wim ... poukładadź ładnie ... ścioⁿgnoⁿć drutem ... i wszystko ...* (Koło); [R1:] *dwa takie ze^mby mo ... i ćsio-*

nek ... i sie ścioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no ... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa).

ŚCIO^NĆ – ‘oddzielić ostrym narzędziem łodygę od przyziemnej części rośliny’: gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła koźmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice).

ŚCIOŁKA – ‘potargana słoma z młócenia’: dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... dawniej ... to czsza było wzioⁿs ... ścierke ... umyć krowie wymie żeby nie było to to wymie brudne od piasku czy ... nawet ... ubrudzone ... tag od obornika czy jag leżała na brudnej ściółce ... czsza było wyczyszyć to wymie ... (Stary Budziszław); (Prucheniec).

ŚCIO^NGAĆ → ŚCIO^NGAĆ.

ŚMIECI, ŚNIECI – ‘odpadki, rzeczy niepotrzebne’: do bakomy sie śnieci a śmietnisko to jes na polu taki ... no ... wszystkie bałagany sie wyrzuczo ... (Adamin); barłóg? ... barłóg to śmieci ... (Adamin); śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny); no kompost to ... to

można na przykład jakieś ... liście śmieci zgrabić ... nie? ... i przycisnoⁿć na przykład ... ziemio^m troche przepruszyć ... i jes ... i przegnije i robi sie kompos ... no ... (Goszczędza); śmieci ... (Grzegorzew); (Barłogi).

ŚMIECIOWISKO – ‘duży obszar, na którym składa się śmieci’: śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ... [Śmietnik a śmietnisko?] a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożo^m swoje śmieci ... (Grzegorzew).

ŚMIETNIK – 1. ‘wydzielone pomieszczenie lub specjalne naczynie, w którym składa się śmieci’: śmietnik to jes taki mały zbiornik ... a śmietnisko to jes wielkie wysypisko ... (Barłogi); śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ... [Śmietnik a śmietnisko?] a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożo^m swoje śmieci ... (Grzegorzew); (Kłodawa); 2. ‘kosz przeznaczony do składowania niewielkiej ilości śmieci’: śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny).

ŚMIETNISKO – ‘duży obszar, na którym składa się śmieci’: do bakomy sie śnieci a śmietnisko to jes na polu taki ... no ...

wszystkie bałagany sie wyrzuczo ... (Adam); *śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ... [Śmietnik a śmietnisko?] a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożo^m swoje śmieci ... (Grzegorzew); *śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzie sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny).**

ŚMIGŁO – ‘mieszadło wirnikowe’: *no to była ta kopaczka ... waśnie ... ta ta ta śmigłowa czy wirnikowa ... [...] śmigło było z tyłu to rozrzucała ... [...] jak to sie to nazywało tyn tyn? ... śmigło czy czy wirnik czy? ... no ... no coś takiego było no no ... (Police Średnie).*

ŚMIGŁOWY – ‘wyposażony w śmigło’: *i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodziłam na ... kopanie graczko^m ... jeszcze sie kopało graczko^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywać wiesz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczko^m ... ludzie chodziły ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ... (Goszczędza); *no to była ta kopaczka ... waśnie ... ta ta ta śmigłowa czy wirnikowa ... [...] śmigło było z tyłu to rozrzucała ... [...] jak to sie to nazywało tyn tyn? ... śmigło czy czy wirnik czy? ... no ... no coś takiego było no no ... (Police Średnie).**

ŚNIECI → ŚMIECI.

ŚPICZASTY → SZPICZASTY.

ŚPODEL → SZPADEL.

ŚPRYCHA → SZPRYCHA.

ŚRODEK – ‘centralna część czegoś’: *główny posiłek w środku dnia? ... obiad? ... (Grzegorzew); [R1:] [Kierzynka jest] taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ... [R2:] z drewna ta... z takich klepek dziewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ... [R1:] stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...] [R1:] w środku taki ubijok ... [R2:] tłuczek sie nazywał ... [...] i sie ... wlało śmietane do te... do ty beczulki i tym tłuczkiem sie tak długo po... czszepało że aż sie zrobiło masło ... (Witowo); *pierzyna to jes taka kołdra tylko że w środku ma pierze ... jes on... jes ona robiona ... jes ona robiona z dartego pierza to kiedyś tam ... właśnie ... jeszcze ... zanikło to troszke ale kiedyś właśnie gospodynie ... zbierały sie ... darły pierze ... i z tego robiły albo właśnie poduszki albo pierzyny ... pierzyny no takie ... dosyc cie... bardzo ciepłe były ... (Koło); [Łóżko to] dwa tyłki ... jeden wysoki w głowie ... niższy w nogach ... [...] no i połoⁿczone deski ... i ... deskami dwoma ... no i ... i ... deski w środku jeszcze były żeby to ... sie ... [...] wzmocnić konstrukcje no i żeby sie ten materac ... cały czszymał ... sieńnik ... (Tarnówka); *były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnoⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom***

był od środka za... na... zamknieⁿty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ... (Tarnówka); w kuchni ... kuchnia ... no to były ... w rogu stała kuchnia ... obok ... niej znowu ... skrzynka na ... torfe ... obok znowu ... miska ... na stojak z miednicó^m i ... i woda ... żeby było myć ... naczynia ... bo przecież zlewów nie było jak dzisiaj ... na środku mieszkania stół ... ławki ... były ... czy czy ... taborety były ... i ... no i ... jak tego no to na pewno jedno łóżko sie jak ... jak sie tam zmieściło ... i coś tego ... i jakiś kredens taki ... za szybko^m troszeczkę był taką za ... no trochę tag ozdobione troche tag jakoś ... no i ... to ... nie było ... nie było ... nie było tyle ... poczszeba naczyń ... nie ... bo sie mówi ... zjedli z głę^mbokiego ... zupy ... zjedli z głę^mbokiego ... [...] drugie danie też i ... i nawet widelca nieraz nie-poczszebowali używać bo ... (Tarnówka); [Orka] na skład ... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstają^m dwie bruzdy wtedy ... (Osiek Mały); środek [stogu] wyżej a boki niżej ... to była ten środek to był tak zwany baba ... (Prucheniec).

ŚRODKOWY – ‘będący środkiem czegoś’: [R1:] na naszym terenie to nie byo ... my mieszkamy tu w środkowej ... Polsce ... to nie ma ... owiec ... żeby owcze ... kóz ... [R2:] czasym ktoś ... czasem ktoś z koziego mleka tyż zrobił ... ser ... [R1:] ale prze-ważnie było z krów ... [...] [R2:] ale tam ... Sz[...]owa co miała kozy to robiła ze swojego mleka ... [R1:] no tag robili ... ale to tam wiesz ... mało kto ... [R2:] mówiła że dobre było ... (Witowo).

ŚRUBA – ‘nagwintowany pręt ze zgrubieniem na końcu, łączący elementy czegoś’:

[R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mówilim na to kierok ... to co to było w ogóle na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówileż na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie); [Pług składa się] [R1:] no z ramy ... z tych ... [R2:] lemieszey ... [R1:] lemieszey ... odkładni ... co tam jeszcze? ... odkładnia ... no i ... i ten zaczep do ... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba cyentralna jeszcze łoⁿczoⁿca ... [R2:] koło ... te co chodzi ... [R1:] no koło też ... koło też ... co je czszyma pług na ... [R2:] na ziemi ... (Lubiny); takie były wkreⁿty specjalne ... wiysz? ... wkryⁿty do tego ... do podkowy ... żeby miaa ... żeby nie była płaska tyko ... tu jeszcze były takie ... dwie z tyłu mioł te ... jak sie nazywo? ... no takie ... takie jak śruby takie coś sie dawało ... nie? ... (Koło).

ŚRUTA – ‘pasza dla zwierząt gospodarskich składająca się z rozdrobnionego ziarna’: [R1:] we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ... [R2:] kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ... [R1:] siekocz ... [R3:] i sie wylewa w koryto ... [R2:] i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... (Felicjanów); kiedyś to gotowało sie ziemniaki ... i mieszało ze śrutó^m ... wlewało wody mie... i sie dawało [świniom] ... (Koło).

ŚRUTOWAĆ – ‘rozdrabniać ziarno (niekiedy też rośliny) na paszę dla zwierząt’: do zwierzóⁿ ... no ... śrutować śrutujó^m śrutownikim i czeba ... śrutować ... (Borki).

ŚRUTOWNIK – ‘maszyna rozdrabniająca ziarno i rośliny na paszę dla zwierząt’: do

zwierzóⁿ ... no ... śrutować śrutujó^m śrutownikim i czeba ... śrutować ... (Borki).

ŚWE ŚWE! – ‘okrzyk wydawany, by odgonić świnie’: (Stary Budziszław).

ŚWIAT – ‘wszystko, co nas otacza’: [Chwasty] perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności się pojawia zawsze na świecie ... (Dęby Szlacheckie).

ŚWIATŁO – ‘jasność wytwarzana przez słońce, żarówkę itp.’: nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że się tam psiknie i się muchy wytrujó^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko drzwi ... gasiliśmy światło ... w tej czeⁿści z której chcieliśmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i się ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do tego światła poleciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo się przerzedziło ... potem zamykało się drzwi do ... do pomieszczenia z którego wyganialiśmy ... otwierało się drzwi na dwór i się wyganiało muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie).

ŚWIECIĆ – ‘błyszczeć, odbijając światło’: kiedyś popiołem czyścili bo nie było tych płynów ... nie było takich pas[t] ... ni? ... jedyne pasty były co pamięⁿtam do roⁿk ... takie ... nie? ... i mydło ... a naczynia nie było ... tylko ... mama moja po... popiołem zawsze ... tam leko popiół tam wzięła ... i ... i się czyściło ... [...] bo kiedyś to nie było taki[ch] kolorowych ... tylko były takie fajne miedziane te garnki ... to-ak się doczyściło ... a przeważnie na Wielkano[c] ... a póź-

nij jeszcze taki miała słonine ... i po tym ... i jeszcze ... porzennie je tak żeby tak ładnie świeciły się te garnki ... to tag jak do dziś pamięⁿtam ... (Rysiny).

ŚWINIA – ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą szczecina i ryj’: patyk to jes zagroda ... zrobiona dla świń ... w... taki wybieg ... na powieczszu ... (Stary Budziszław); krew świni to jez na kaszanki ... (Koło); małe świni no to prosiak ... (Koło); wieszano taką świnie na takim haku ... rościnano ją ... rościnało jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrzości ... te które nie były jadalne ... usuwano ... (Koło); chlew? ... no tam gdzie so^m świnie ... (Koło); jak się odgania świnie? ... różnie się mówiło na to ... się wzięło najwa... jako^mż rzeczkę i ... a świ a świ! ... (Rysiny); to koryto się nazywało do świń ... a kiedyś to się ziemniaki ... ospe i wodo^m ... a w tej chwili to jes gotowa ... pasze i wode ... [...] i łupiny tak ... a teraz no to pasze ... i wode się leje ... nie? ... (Rysiny); żreż jak świnia ... (Rysiny); [Świnie] bardzo kwiczo^m bo jak im się żreć ... nie ... jag im się chce jeść to mówio^m ale też kwiczo^m te świnie ... (Rysiny); to taka zagroda jes ... takie jes ... zrobiona nie zagroda tylko inaczej to ... ale to zagroda ... przeważnie ... my mieliśmy ... [...] patyg ... o! patyk ... to jes dla św... właśnie dla świń ... to patyg jes własnia ... tam jes ... zamykane so^m świnie ... w patyku ... (Rysiny); [Ziemniak może być wykorzystany] albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzóⁿt ... jako pasza dla zwierzóⁿt ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... postawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlacheckie); [Świnia z] prosiⁿtami? ...

świnia sie nazywa locha ... (Grabów); siary to wylewali ... to nie brali do użytku tak ... [...] tam dla psa ... psu wylewali niktórzy ... [...] świnióm jak ktoś [miał] ... (Witowo); no to taka woda w zależności ... no jak była ... kiszka była no to sie mówi ... to sie zalało żurkim ... i człowiek sam zjad ... czy czy ... pieski jeszcze ... dopomogły co reszta została ... bo im przecie czszea było im też dać jeść ... no ... a ... czy z owoców no jak coś tego ... no to co sie było ... co było możliwe do picia no to do picia ... co do no tego no to wiesz ... zwierzoⁿtka zjadły ... świnie ... czy ... czy kaczkki ... czy jak ... czy geⁿsi co kto miał ... no ... (Tarnówka); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke k^oro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabiajo^m i to ... sie zawozi oczszymuje sie gotowy wyrób ... a dzi... dawniej to ... sie brało rzeźnika ... zabijało sie ... takiego ... tako^m świnie ... potem jo^m sie kładło na takich deskach ... grzało sie wode goroⁿco^m ... jo^m to^m wodo^m polewano ... tam w małych ilościach takim garnckiem ... i zeskrobywano to^m siersz z niej ... potem sie jo^m obmywało ... i zam... na taki[ch] powrozach powieszalo pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpo-

łowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykorzystał ... a jag nie to były zakopywane ... a mieⁿso rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w słoikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław); świnie najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowe ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnia już jag jo^m uderzono w głowe to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ... (Stary Budziszław); jucha to jes własnia krew ta od ... zabijania świ- ni ... (Stary Budziszław); krempulec to jes taki ... taki ze czyszdyści centrymetrów ... kij ... okroⁿgły ... i to sie ... kładło w... jak chciało sie powie... no żeby ta świnia wisiała na taki wysokości na taki[ch] łańuchach ... to ten krempulkcem sie tak ... przekreⁿcało między nogami i ta świnia była poćcioⁿ-gana do góry i potem ... ten kre^mpulec sie założyło tag na poprzeg między nogi ... żeby nie odwinął sie ten łańcu[ch] ... i ta świnia wisiała wtedy ... gospodarz czy rzeźnik ... wziął wode ... wiaderkim ciepłó^m ... ścierke obmył to^m skóre tego świniaka ... wypłukał czy jak wyjął wneⁿczności ... wypłukał ze środka to^m krew ... to wszystko spłynęło na dano^m posadzke czy ... czy to było gdziez na ... powieczszu to to były droⁿgi uszykowane

... i ... i żeby to wszystko było powieszona na droⁿgach taki[ch] kijach ... kołkach grubych ... a to wszystko spłynęło na dół żeby ... to wszystko wcioⁿgło żeby było czyste mieⁿso ... (Stary Budziszław); lekie to [j]es[t] płuca ... od świni ... (Stary Budziszław); kałdun to jes właśnie ... ten żołoⁿdek która świnia spożywa ... (Stary Budziszław); pada chyba koń krowa ... a zdycha świnia kogut ... kura ... pies ... (Babiak); kiedyś kiedyś to ... uderzali jakimsiś ... obuchem ... w głowe świnie ... i zagłuszali ... i spuszczaali krew ... i już ... było po niej ... (Felicjanów); [Jak robi się salceson?] [R1:] o! ... z ryja świnio-ka ... i ze serca ... tyż czszeba gotować ... [R2:] z głowy ... nie ryja ... [R3:] no ryj mo ... świnia mo ryj ... no ... czea tyż ugotowadź i ... obrać ... [R1:] no ... [R3:] a t... to sie mieli? ... nie? ... [R1:] nie ... kroi sie ... i skórki ze ... jak sie "ob... "od słoniny "od-rzyno te skórki no to sie kładzie w salsesón czyⁿś troszke ... (Felicjanów); no jak świnia to jes ... zarzniⁿto ... nie padniⁿto ... (Felicjanów); czszeba świnie ogłuszyć ... później pod lewó^m łopatke wbić nóż ... przeciwⁿc teⁿtnice i wypuścić krew ... (Koło); jeśli chodzi o racice świń no to były ścióⁿgane nożym po oparzeniu ... wcześniejszym ... (Koło); [R1:] jak dzielenie świni? ... [R2:] rozbie-ranie ... [R3:] porcjowanie ... [R2:] rozbie-ranie ... czszeba rozebrać półtusze na przy-kład ... (Koło); na samice świni sie mówi świnka a na samca knur ... (Rzuchów); no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jes tak szynka ... boczek żebra golonki nóżki ogon schab ... (Rzuchów).

ŚWINIAK, ŚWINIOK – zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą szczecinią i ryj; niekiedy: tylko o młodych osobnikach tego zwierzęcia: zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿść ... zapasów zrobić w słoikach ... [...] a czeⁿść

... warzyw ... przerabiało sie kap... zawsze była beczka kapusty kiszzonej ... zawsze była beczka kiszzonych ogórków albo i ze dwie ... no i w słoikach ... no i jeszcze ... stała beczka ... z mieⁿsem ... z zabitego świniaka bo nie było przecież lodówek ... tylko ... miⁿ-so czszeba było zabezpieczyć ... tak żeby ... tam muchy nie dopadły go ... i żeby sie nie zepsuło ... czyli mieⁿso było nasolone ... ciasno ułożone w beczce ... na wierzchu przyciśnieⁿte jakimś ... deską z kamieniem ... a na tym wszystkim leżała jeszcze pokrzywa która miała odstraszać ... ewentualne muchy i ... inne tam cuda ... i to wszystko ładnie sie zawsze przechowywało ... (Dęby Szlacheckie); a salsesón to robi sie w inny sposób ... kroi sie se... gotuje sie ... do garka sie kładzie ... serca ozory świńskie sie kładzie ... uszy sie kładzie ... wszystkie oczyszczone ... tak ... i ... kładzie sie ... można włożyć ... głowe świniaka ... (Stary Budziszław); później sie ... skrobie ... czy opala ... no później sie wycioⁿga wnyⁿczności i rozbiera całego świniaka na czeⁿści ... które só^m później do jedzenia ... (Babiak); ro^mbanka to jest ... to jest świniak ... połówka świniaka pocieⁿta ... od kreⁿgostłupa aż po po ... po brzuch ... (Babiak); boczek to jes ... na żebrach ... schab ... to jes ... przy kreⁿgostłupie ... łopatka to jes przednia noga ... szynka to jes tylna noga ... karkówka to jes ... od karku do ... od ... przedniej łopatki do głowy ... co tam jeszcze jes ze świniaka? ... golonka to s... to so^m tylne no... tylne górne nogi ... (Babiak); kałdun to jes ... to jes chyba żołoⁿ-dek świniaka ... (Babiak); to taki kre^mpulec co sie počcioⁿgało do góry świniaka ... o! ... (Felicjanów); [R1:] no ... miⁿso ... jak świniog noge złamał czy tam ... [R2:] był chory ... no to miⁿsem poza klaso^m ... tak? ... [R1:] klaso^m ... no ... [R3:] no ... tanio jatka była ... (Felicjanów); [Jak robi się salceson?] [R1:] o! ... z ryja świnio-ka ... i ze ser-

ca ... tyż czszeba gotować ... [R2:] z głowy ... nie ryja ... [R3:] no ryj mo ... świnia mo ryj ... no ... czea tyż ugotowadź i ... obrac ... [R1:] no ... [R3:] a t... to sie mieli? ... nie? ... [R1:] nie ... kroi sie ... i skórki ze ... jak sie "ob... "od słoniny "od-rzyno te skórki no to sie kładzie w salsesón czyⁿs troszke ... (Felicjanów); (Koło); (Rysiny).

ŚWINIARNIA – ‘pomieszczenie lub budynek, w którym trzyma się świnie’: (Rzuchów).

ŚWINIOBICIE – ‘ubój świni’: *świniobicie w dawniejszych czasach było inne ... dzisiaj to jez nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabijajo^m i to ... sie zawozi oczyszczuje sie gotowy wyrób ... a dzi... dawniej to ... sie brało rzeźnika ... zabijało sie ... takiego ... tako^m świnie ... potem jo^m sie kładło na takich deskach ... grzało sie wode goroⁿco^m ... jo^m to^m wodo^m polewano ... tam w małych ilościach takim garnczkiem ... i zeszkrobywano to^m sierś z niej ... potem sie jo^m obmywało ... i zam... na taki[ch] powrozach powieszalo pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpołowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykorzystał ... a jag nie to były zakopywane ... a mieⁿso rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w słoikach ... przechowywane w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki*

... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław).

ŚWINIOCZEK – zdr., ‘młode świni’: [R1:] *we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ... [R2:] kartofle ... siekaczem ... siekoczem ... jak to było? ... [R1:] siekocz ... [R3:] i sie wylewa w koryto ... [R2:] i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ... [R3:] o! ... tak ... było ... [R2:] cięło sie na tym ... [R1:] "oset ... [R2:] na taki maszynie ... na drobno ... i to sie wszystko mieszało ... ładnie tym siekoczem we wiaderku i wiaderkim sie zanosilo do ... koryta ... i wylewało sie i ... świnioczki [jadły] ... (Felicjanów); (Grabów).*

ŚWINIOK → **ŚWINIAK**.

ŚWINKA – pieszcz., ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą szczecinią i ryj; niekiedy: tylko o młodych osobnikach tego zwierzęcia’: [Woda po ugotowanych kluskach] *no to była wykorzystywana znowu do ... dawało sie no ... m... hodowane świnki były ... no to ... cheⁿtnie wypily ... tak że sie nie wylewało ... żadnych wód ... żadnych kómpotów żadnego tam niczego sie nie [wylewało] ... (Tarnówka); knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowlanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... (Stary Budziszław); na samice świni sie mówi świnka a na samca knur ... (Rzuchów); (Koło).*

ŚWIŃSKI – ‘zrobiony, pochodzący ze świni’: *ano kielbasy sie robi z ... miⁿsa świński-go wołowiny ... ż cieleⁿciny z baraniny ... mieli sie i podaje różne ... potrawy ... i przy-*

*prawia je do smaku ... (Rzuchów); kaszan-
 ke ... [robi się] z kaszy ... z woⁿtroby dodaje
 sie^m ... juszke ... to znaczy krew ... świńsko^m
 ... przyprawy gotuje sie^m ... kładzie sie ...
 kładzie sie w jelita i potem sie gotuje ...
 (Rzuchów); a salsón to robi sie w inny spo-
 sób ... kroi sie se... gotuje sie ... do garka sie
 kładzie ... serca ozory świńskie sie kładzie*

*... uszy sie kładzie ... wszystkie oczyszczone
 ... tak ... i ... kładzie sie ... można włożyć ...
 głowe świńiaka ... (Stary Budzisław); wy-
 krawa sie tyln^m ... czeⁿś nogi świńskiej ...
 pekluje i to sie nazywa szynka ... (Babiak);
 świński ogon ... (Babiak); kałdun? ... no to
 jes żołoⁿdek świński ... (Felicjanów).*

T

TACZKA – ‘rodzaj wózka na jednym kółku, z dwiema rączkami’: *jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedziec wieⁿcej poniewaz sama pracowalam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywalo ... zdzieralo sie najpierw ... bo to przewaznie ta torfa to byla na loⁿkach ... zdzieralo sie ... loⁿke ... to^m de... dar... darnine sie zdzieralo ... pod tym ... wykopywalo sie ... wlewalo sie do tego wody ... i ... nogami ześmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... (Nowe Budki); 64.*

TACZKI – ‘rodzaj wózka na jednym kółku, z dwiema rączkami’: *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na reumatyz potem bo to ... z głę^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potem ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegielka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłoży-*

li ładnie pieⁿknie już ... no i to powstało ... (Tarnówka); 64.

TANI → **TANIA JATKA**.

TANIA JATKA – ‘punkt sprzedaży mięsa gorszej jakości; też: takie mięso’: [R1:] *no ... miⁿso ... jak świniog noge złamał czy tam ... [R2:] był chory ... no to miⁿsem poza klaso^m ... tak? ... [R1:] klaso^m ... no ... [R3:] no ... tanio jatka była ... (Felicjanów); [R1:] “od... “uddaje sie [mięso ze zdechłego zwierzęcia] ... [R2:] no ... ta... tanio jatka ... [R1:] gdzie?! ... zdechłygo to nie ... to sie “odwozi do grebra ... [R2:] kiedyż mówili greber a tero nie wim ... jak to ... tero to przyjyżdżo greber i zabiyro ... (Felicjanów).*

TARAS – ‘teren pomiędzy domem a zabudowaniami gospodarczymi’: *podwórko ... podwórko ... no czy tam na taras ... no teras sie mówi ... kiedyś było podwórko ... (Rysiny).*

TARGANKA, TARGONKA – 1. ‘potargana słoma z młócenia’: *szarpało ci to ... nie prosto słóma tylko targonka ... i przez to nazwa targonka ... [R2:] dobra ... niech tak bydzie ... ale jakkolwiek sie to nazywało to i tak była młockarnia ... (Police Średnie); to jes tak zwana targanka ... (Nowe Budki); 2. ‘dawna, prosta maszyna do młócenia zboża’: [R1:] *jo tobym powiedział że to była targonka ... a ty mówisz młocka ... [R2:] jo**

mówie prosta maszyna to była młockarnia ... bo ... czy to była targanka czy to była młockarnia ... [...] [R2:] ale to była młockarnia bo nie było takiego poiⁿcia ... jak targonka no to wisz ... były lepsze i gorsze ale ... [R1:] i nawet my miel... ty miołeś tó^m targonke ... [...] no ... tar... to takie ... czyli to lusy robiło takie ... [...] szarpało ci to ... nie prosto słoma tylko targonka ... i przez to nazwa targonka ... [R2:] dobra ... niech tak bydzie ... ale jakkolwiek sie to nazywało to i tak była młockarnia ... (Police Średnie).

TARGANY – ‘o słomie: młócona przez specjalną maszynę’: w łózkach ... kładło sie ... siⁿnik a potym... siⁿnik było na...kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...] i nie prosto ino targano bo prosto^m to nie ... [...] nie ułożyłaż jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...] wyjmowano i świzo nakładz... kładziono ... nie? ... (Grzegorzew); no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywa-

ło ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi leⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka).

TARGONKA → TARGANKA.

TARGÓWKA – ‘dawna, prosta maszyna do młócenia zboża’: [Maszyna, która młóci zboże] no kiedyż młocarnia ... taka była ... na konie ... był maneż ... inaczej kierat ... i była taka maszyna ... w któró^m sie wkładalo ... a konie ... droⁿgiem ... [...] mufami dookoła ... tak ... a obecnie no to maszyny do młócenia były ... potem ... te ... maszyny takie ... targówka ... prostówka ... maszyny na ... paliwo lub na motor ... obecnie kombajny ... a jeszcze w dawnych ... w dawniejszych latach ... latach wieku osiemnastego poczoⁿtki dziewiętnastego ... no to były cepy ... cep ... (Prucheniec); targówka prostówka ... i maszyna szerokomłot[na] ... (Sobótka).

TARGUS – ‘potargana słoma z młócenia’: (Sobótka).

TASAK, TASOK – ‘rodzaj noża z dużym ostrzem na krótkim trzonku służący do rąbania mięsa i odcinania twardych części’: [R1:] buraka broleś w ryⁿce i tasokim go ... [R2:] były takie tyż jo nie wim jak sie nazywało ... [...] na kólkach co tak sie pchało ... nie? ... [...] i liście normalnie obcinoleś ... [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przeciąleś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odźrzucoleś ... na przykład szedleś to nie robieź jedny redliny tylko

z jedny stróny wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś środkiem ... wszystkie liście ukłodoleś na ty... [R2:] *tasak ... tasak tyż był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tegó co jo pamiⁿtóm to były takie na kiju ... tyż ... noże ... [...] wyrwało sie z zimi ... tasakim sie obciło i ... liście na bok ... a to na kupe ... nie? ... a te co już mieli ... no na cukier zakontraktowane ... no to oni już musieli niży obcinać ... [R1:] niży obcinali no i zbirali te liście na kiszonki ... (Police Średnie); 7.*

TASOK → **TASAK**.

TAŚMA – ‘szeroki pas materiału’: [R1:] [...] *jak tero byłem w któryś dzień w sklepie ... normalnie ... kamień był w tym ... w tych kartoflach ... [R2:] nie no ... no przecież ... kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy któż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo że poleciał do ziem... (Police Średnie); kołyska ... no to jes wzorem znowu tak jag i dorosłego łózko ... w głowie wyżej ... troszeczke niżej w nóżkach ... i też to korytko zrobione na sia... na ten sieńnik ... materac właśnie ... ze słomy czy ze siana ... i z ... były ... na nóżkach to były znowu te ... dwa bieguny ... przy każ... na każdym tyłku były dwa biegu... po... pod każdym tyłkiem były dwa bieguny takie ... zatego ... tak że to ... dziecko jak ... leżało ... na tym sińniku ... tam w tym łóžeczku ... no to było możliwoś go ... huśtania ... a jednocześnie były przy ... w tej kołysce ... były po... takie ... powbijane po prostu galeczki takie porobione ... żeby było można za... przecioⁿgnoⁿć ... od jednego ... od jednej gałki do drugiej gałki po... z drugiej strony deseczki ... żeby jo^m można przecioⁿgnoⁿć było jakó^m taśme żeby to dziecko nie wypadło ... nie wygrzebało sie ... i tego ... i ono jak było przymocowane no to ... cieⁿżkie życie miało ... no bo ni sie nie ruszyło ... nie ... ruszy... nie wypadło ... (Tarnówka).*

TATARKA, TATERKA – ‘roślina uprawna, biało lub różowo kwitnąca, z której wytwarza się kaszę; gryka’: *gryka albo ... tat... taterka tatarka nie wim różnie ... różnie sie [mówi] ... (Dęby Szlacheckie); [Kasza] gryczana to jes ... z taterki sie ro... zasiwo i só^m cimne te gryczano to gryczano sie nazywa a ... (Borki); taterka biało kwitnie ... i na gryczanó^m kasze to jes ... wiesz? ... to jes z tataraki ... taterka sie nazywo ... tak ... (Borki); (Bogusławice).*

TATERCZANY – ‘wytworzony z gryki’: *no to jes ta [kasza] taterczana albo gryczana ... (Dęby Szlacheckie).*

TATERCZY – ‘wytworzony z gryki’: *kasza tatercza albo inaczej gryczana ... (Bogusławice); no gryczano kasza to gryczano ... ciemna to jes gryczano to jes tatercza ... a zwykła no to perlowa i zwykła kasza tako ... (Borki); [R1:] to-s wóⁿtroba ... letkie sie myli ... [R2:] gotuje sie najpierw ... [R1:] gotuje sie a potem sie myli ... to przez maszynke ... i sie wkłodo w kasze ... [R2:] krew ... [R3:] [...] krew i sie znowu napycha ... [R2:] i może być kasza...anka ... ta z tyj zwyklej kaszy i ... [R3:] taterczy ... (Felicjanów).*

TATERKA → **TATARKA**.

TCHAWICZA – ‘środkowy odcinek dróg oddechowych’: *no przebijano tchawicze ... tutaj ... i rozklepowano jo^m [=krew] koziołkim żeby sie niy ... zgyⁿsła ... (Rzuchów).*

TEGOROCZNI – ‘pochodzący z bieżącego roku’: (Prucheniec).

TEGOROCZNY – ‘pochodzący z bieżącego roku’: (Prucheniec); (Sobótka).

TELEWIZJA – ‘programy nadawne przez instytucję zajmującą się przygotowaniem i nadawaniem dźwięków i obrazów

na odległość': [R1:] *to ... [Okrasa] jes w telewizji co te ... gotuje ... [R2:] okra... [R1:] nie ... to jes taka ... [R2:] zasmażka taka ... do potraw ... takich ... takie tłuste coś ... no ... (Koło).*

TE^MPIĆ – ‘niszczyć, usuwać’: *przeszukiwanie [włosów] no to grzebinim sie grzebało i ... [wszy] szukało i sie ... smarowało ... różni kiedyś to ... różnymi naftamy nawet sie te^mpiło to ... (Borki);*

TE^MPY – ‘taki, którym nie można czegoś ciąć, kroić’: (Adamin); (Barłogi); (Grzegorzew); (Rysiny).

TE^NTNICA – ‘naczynie krwionośne, które rozprowadza krew z serca do narządów ciała’: *upuszczano [krew świni] ... żgano nożem do ... do teⁿtnicy ... (Felicjanów); czszeba świnię ogłuszyć ... później pod lewó^m łopatke wbić nóż ... przeciw^oc teⁿtnice i wypuścić krew ... (Koło).*

TEREN – ‘obszar, powierzchnia ziemi’: *śmietnik to jes takie miejsce na podwórku gdzie wyrzuca sie śmieci ... powinno to być na każdej posesji ... a ... co to było? śmieciowisko? ... [Śmietnik a śmietnisko?] a śmietnisko ... śmietnisko to jes ... jakiś wydzielony teren ... na ... dla danej ... gminy gdzie ... wszyscy przywozo... przywożo^m swoje śmieci ... (Grzegorzew).*

TOCZYĆ – ‘obrabiać na tokarce’: *takó^m pałkó^m tó^m drucianó^m takie ... takó^m drucianó^m tera ... a kiedyś to były ... toczóne takie pałki ... drewniane ... to jeszcze tyż mam ale tera już só^m takie metalowe ż dziurkami i sie utłuka zimniaki ... (Borki).*

TOPIĆ SIE – ‘tonąć’: *dawniej ... no to najczę^śściej gotowano muchomory w mleku ...*

wywar wlewano do ... małych naczyń ... i gdzieś ustawiano ... z boku ... posypywano to cukrem ... no muchy to wiadomo że do cukru idó^m i ... i przylatywały do ... do tych naczyń i sie topiły po prostu w tym wywarze ... (Bogusławice).

TOPOREK – ‘narzędzie podobne do siekiery, mniejsze od niej’: *siekira toporek ... (Police Średnie); ☞ 21.*

TOPORZYSKO – ‘trzonek siekiery’: (Koło).

TORF – ‘rodzaj skały z roślin bagiennych, barwy brunatnej lub czarnej, wykorzystywanej jako opał’: *jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedziec wieⁿcej poniewaz sama pracowalam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywalo ... (Nowe Budki); tej ziemi wierzch ... byl ladnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawalki ziem... tej loⁿki ... a ... spodnia cze^ść byla ... mieszana ... i to w forme sie ukladalo ... suszylo ... i to byly takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszylo i to byl ... torf ... tylko to byly odpowiednie ... po... podloza u loⁿk torfowych ... nie wszedⁿdzie byly te loⁿki torfowe ... (Pruchenniec); pierszo^m czynnošcio^m pewnie no to jes wykopanie tego ... tego torfu ... naste^mpnie ... naste^mpnie czszeba go wysuszyc ... no gdzieś tam ... skladowac czy magazynowac ... (Koło); to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na loⁿce kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to byla całe ... całe lato czszeba było ... poczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robic torf ... i spieszyc sie żeby nie zmokło nie tego ... no a cze^śto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli duzo ... bardzo duzo roboty z tym ... samym opalem ... (Tarnówka); w zalezności ... jaki ... poklad gło^mboki ziemi ... tego torfu byl na tej loⁿce*

... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był g^lm boki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo g^lm boka ... (Tarnówka); i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łⁿ-kach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... geⁿsi łabe^ddzi tego wszyskiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ... (Tarnówka); w to pudełko właśnie żeby nie robić bałaganu na całym mieszkaniu ... w tym pudełku właśnie było ... [...] czszymano ... i weⁿgiel i ... i dźrzewo ... i właśnie ten torf ... (Tarnówka); (Sobótka).

TORFA – ‘rodzaj skały z roślin bagiennych, barwy brunatnej lub czarnej, wykorzystywanej jako opał’: to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na łⁿce kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmokło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opalem ... (Tarnówka); i te cegielki [z torfu] zostały ... te cegielki potem tak ... przy słoneczku ładnym ... słońca to piekły wtedy nie tag jak dzisiaj ... tylko skromne słońce mamy ... bo pierw to było słońce ... tak że czszy dni i to słoń... to już czszeba było to^m cegle ... cegielke to^m torfe przewrócidź na drugó^m strone bo ona już ... podeschła ... i ją delikatnie ... no i tak ... to była na drugi dzień przerzucona ... no ... a na ... znowu zrobiło sie dzień przerwy ... i znowu w takie koziołki sie je stawiało ... dwie ... w te strone ... dwie

w te strone ... i to takie ... (Tarnówka); był [popiół] z torfy ... czy ż dźrzewa ... no to był dobrym nawozem na pole ... (Tarnówka); w kuchni ... kuchnia ... no to były ... w rogu stała kuchnia ... obok ... niej znowu ... skrzynka na ... torfe ... obok znowu ... miska ... na stojak z miednicó^m i ... i woda ... żeby było myć ... naczynia ... bo przecież zlewów nie było jak dzisiaj ... na środku mieszkania stół ... ławki ... były ... czy czy ... taborety były ... i ... no i ... jak tego no to na pewno jedno łóżko sie jak ... jak sie tam zmieściło ... i coś tego ... i jakiś kredens taki ... za szybko^m troszeczek był taką za ... no trochę tag ozdobione trochę tag jakoś ... no i ... to ... nie było ... nie było ... nie było tyle ... poczczesza naczyń ... nie ... bo sie mówi ... zjedli z g^lm bokiego ... zupy ... zjedli z g^lm bokiego ... [...] drugie danie też i ... i nawet widelca nieraz niepoczzesbowali używać bo ... (Tarnówka); jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedzieć wieⁿcej ponieważ sama pracowałam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywało ... żdzierało sie najpierw ... bo to przeważnie ta torfa to była na łⁿkach ... żdzierało sie ... łⁿke ... to^m de... dar... darnine sie żdzierało ... pod tym ... wykopywało sie ... wlewało sie do tego wody ... i ... nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... o! coś takiego sie robiło ... i wlewało sie ... to błoto w... we forme ... późnij to^m forme podnosiło sie do góry ... i ... po prostu ... były takie ... ładne wychodziły torfy ... i później jag już troszke to podeschło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło

... a później z tych małych kominów robiło się znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnie^hcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierwszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było ... że na łoⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki); torfianka jes to ... dół po wykopaniu torfy ... który został wypełniony ... wodo^m ... (Nowe Budki); pomieszczenie na torfe? ... też szopa ... (Dzierawy); [R1:] na Tornówce ... [R2:] Zabłociu ... [...] [R1:] wysty^mpowwały ... torfy ... kopali ... (Grzegorzew).

TORFIANKA – 1. ‘dół po wykopanim (wybranym) torfie’: torfianka jes to ... dół po wykopaniu torfy ... który został wypełniony ... wodo^m ... (Nowe Budki); 2. ‘woda zebrana w takim dole’: woda ... podchodziła do tych dołów ... torfianka czyli woda ... (Pruchenic).

TORFOWINA – ‘torf wymieszany z wodą, błoto torfowe’: najpierw ona była w ... w formie ... polewana była wodo^m ta ... ta torfowina ... i żeby ona sie tam prawda ... u... czekaj jak wyrazić? ... uformowała dobrze ... a potem była wyjmowana z formy i suszona ... (Pruchenic).

TORFOWISKO – ‘dół po wykopanim (wybranym) torfie’: (Sobótka).

TORFOWY – ‘taki, na którym występuje torf’: tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawałki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿść była ... mieszana ... i to w formie sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wszeⁿdzie były te łoⁿki torfowe ... (Pruchenic).

TRADYCYJNY – ‘znany od dawna’: no przede wszystkim [uprawiano] ... ziemniaki kapuste ... ogórki bo to było na zime konieczne ... wszyscy mieli ... no i na pewno ... te te ... marchew pietruszke ... o! groch jeszcze był ... wszystkie odmiany ... pamiⁿ-tam że był ... i fasola i groch zielony ... i taki ten gruby bób czy jak sie tam to nazywa ... dynie ... natomias nie było na pewno tych ... takich jak dzisiaj tam tych kabaczków wszystkich ... rzodkiewki też nie pamiⁿ-tam żeby u nas była ... nawet chyba nie wim czy sałaty ... sioliśmy ... raczej takie ... z dawnych czasów ... tradycyjne ... (Dęby Szlacheckie).

TRAKTOR – ‘pojazd o dużej sile pociągowej służący do ciągnięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez napędu’: pługi so^m obrotowe ... dwuskibowe czyszyskibowe ... w zależności od od tego ... od rodzaju ... od mocy sil... tego traktora ... nie? ... cioⁿ-gnika ... (Lubiny); no to traktor ... kładzież na traktor i sprzoⁿta ... [...] to różne so^m ... maszyna jes taka co zbiera słome ... cioⁿ-gnik ... przy cioⁿ-gniku jes taka duża maszyna co zbiera słome i ... so^m te ... maszyny co ... prasa ... co prasuje i ... i wioⁿże zaraz słome ... (Grzegorzew); 📖 5.

TRAWA, TROWA – ‘gęsto występujące drobne rośliny w postaci cienkich, długich źdźbeł’: [R1:] [Udój zależy od] karmy ... zależy ... jako^m karme dostaje ... tak mnie sie wydaje że od karmy ... [R2:] jo ci powim trowom tyż idzie ... [R1:] trowo^m tyż idzie dużo ... no ale ... ale ... dużo karmó^m ... (Witowo); pokład [torfu] to miaeś z zielono^m trawo^m ... (Tarnówka); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... moż-

na dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); jarmuż ... oset ... trawa różna no ... [...] no chwasty chwasty ... wszystko było chwasty ... (Grabów); należy jo^m skosić to^m trawe i wysuszyć ... (Nowe Budki); no trawe kosi sie przeważnie w czerwcu ... (Nowe Budki); trawe można ... kosidź reⁿcznie koso^m i można kosidź maszyno^m ... (Nowe Budki); no pokoz jes to ... no ... trawa które zostaje skoszona ... (Nowe Budki); potraw jes to ... drugi raz koszenie trawy ... przeważnie jes to ... w sierpniu ... (Nowe Budki); czszeba je [=świeże pokosy] dobrze było ... roszczszepać żeby ... wyschła ta trawa ... (Nowe Budki); trawe sie kosi na pokos ... i zboże jeśli sie kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli sie kosi ... mechanicznie już dzisiaj ... (Prucheniec); [Potraw] to jes ... drugie ... drugi zbiór traw ... (Prucheniec); dobrze uszykowane kosisko ... kosisko no właśnie ten ten kij to kosisko ... no żeby to tam ... zakładali jeszcze jakieś tam pałⁿk taki ... no to tyle ... zakładali taki pałⁿk żeby to dobrze ... od ... ta trawa czy zboże od... odlatywało ... tak ... (Prucheniec); do zboża zakładamy pałⁿk [na kosę] ... a trawe koszone bez pałⁿka ... (Koło); zboże kosimy snopowioⁿ-załko^m a trawe kosiarko^m ... (Koło); [R1:] no krzemień ... to znaczy ... no do krzesania no jak sie pocioⁿgło no to sie nazywał krzesanie ... nie? ... jeszcze ... kiedyś to sie dawnij ... kijokami rozpolali tag na sznurek ... nie? ... [...] [R2:] w ryⁿke wziół ... i wystarczy jak suchó^m trawe położył i tegó ...

i rozpalil ... [R1:] ale to sznurkim pocioⁿgali ... [...] [R1:] ale to u nas ... my tego to to jo nie ... my tu ... nie pami^mtóm żeby takie coś ... (Police Średnie).

TRAWSKO – zgrub., ‘gęsto występujące drobne rośliny w postaci cienkich, długich źdźbeł’: od oprz^on^tania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... a jak też takie jakieś z... zgniłe jakieś zielone tam trawsko miała czy jakieś ... zniszczone leⁿty od ziemniaków wysuszone ... nie miała takiego przyzwoitego jedzynia to potem tyn smak mleka też był taki nie...prawidłowy no i tyn smak sera tyż taki potem wychodził ... (Stary Budziszław).

TROWA → TRAWA.

TRZANEK → CZANEK.

TUCZYĆ – ‘karmić zwierzęta hodowlane dla pozyskania przyrostu mięsa i tłuszczu’: ale kiedyś to ... [świnie] paśli kartoflami i z... otr^y^mbami ... a tera to na sucho ... zboże siej^om ... i wode i ... i sie tuczo^m ... (Grabów); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczszebne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wia-

derkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław).

TULEJA – ‘element konstrukcyjny w postaci krótkiej rury’: (Goszczędza).

TULEJKA – ‘element konstrukcyjny w postaci krótkiej rury’: [Osadzanie wideł na trzonku] [R1:] przybić gwoździm ... tam jes taki otworek w tulejce ... [R2:] otwór jes ... i zabezpieczyć tym gwoździm ... [...] no ... osadza ... i gwoźdź ... wbijasz ... (Dąbrowa); tulejka łoⁿczy ... to znaczy ona jes przyspawano do tych ze^mbów [wideł] ... i tulejka wystaje i sie czszonek w to^m tulejke wbijo ... wkłada ... (Dąbrowa); (Goszczędza); 32.

TUSZA – ‘ubite zwierzę rzeźne po wstępnej obróbce’: (Koło).

TYDZIEN, TYDZIŃ – ‘okres obejmujący 7 kolejnych dni’: [R1:] ciele to jes takie ... bardziej młodziutkie ... [R2:] młodziutkie ... zaraz po ^uocieleniu... ocieleniu a cielak to już taki który już co ... co już mo może z tydziń ... czy ze dwa ... [R1:] tak ... czy nawet ... ze dwa miesioⁿce ... to jeszcze mówio^m cielak ... (Witowo); że kura bydzie miaa kurczeⁿta no to siedzi na jajkach ... kura ... kura ... i bydo^m jaj... jajka ... [...] siedzi ileś tam tygodni na jajkach ... tylko nie wim ile ... czszy czy cztery tygodnie ... (Koło); i na łopacie wsuwało sie bochenki chleba do tego pieca ... zamykało sie na jakiś czas nie wim jak długo sie piekło godzinie może ... nie pamieⁿtam ... no i potem jak już ... stwierdziliśmy ... bazujoⁿc na dotychczasowym doświadczeniu że ... ten chleb już może być upieczony ... to sie go na tej łopacie z powrotem wyjmowało ... no ... i taki chleb był ... na tyle odporny że mama piekła chyba ...

raz w tygodniu ... na pewno nie czeⁿściej ... i on ... nie był stary ... on nie czerstwiał ... [...] on zawsze był ... zawsze był taki jak ... zjadliwy krótko mówioⁿc ... ani nie pleśniał ... no ... (Dęby Szlacheckie); bo jakby mi dzisiaj przyszło upiec chleb to ja nie wim jak długo by sie musiało palić w tym piecu i czy ja bym była pewna że to już jez upieczone czy nie ... ale rodzice jak piekli tyn chleb co tydzień to wreszcie nabyli takiej praktyki że wiesz ... już wiedzieli ... ile tego chleba ... ile ... ile ... ile drewna i jak długo ... ma ci sie to drewno palidź i jak długo sie to tam chleb ma piec w tym ... piecu ... (Dęby Szlacheckie); tyko sie piekło co tydziń czy co dwa tygodnie n[o] a chleba sie upiekło a dawni duże rodziny były to tak piekli ... a teraz to ... co dzień możesz mieć świeży chlebek ... a kiedyś to co tydziń najmni ... to tag jak cztery bochynki czy ile upiekła ... zależy na ile ludzi to starczyło czy na cztery dni ... czy na tydziń i ... i znów sie ... robili dawniejsze ludzie tak ... (Borki).

TYDZIŃ → **TYDZIEN**.

TYLNI – ‘znajdujący się z tyłu’: [R1:] wieszano [zabitą świnie] za tylne nogi ... na haku ... gdzie tam ... [R2:] w stropie ... tyn hak był w stropie ... no w budynku ... (Felicjanów); najpierw zabezpieczono [świnie] ... powrozami ... potem wieszono za tylne nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿgano wneⁿczności ... wszyskie wneⁿczności ... (Rzuchów); [R1:] do roźcioⁿgania wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki łoⁿcznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnio^m ^uośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było roźcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie roźcioⁿgło go

... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie).

TYLNY – ‘znajdujący się z tyłu’: wykrawa sie tyln^m ... czeⁿś nogi świńskiej ... pekuje i to sie nazywa szynka ... (Babiak); wieszano [zabitą świnię] za ścieⁿgno tylnych nóg ... i był ... tu sie zakładał tak zwany orczyk ... do tych ścieⁿgien i sie poćcioⁿgało na lince do góry ... (Koło); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło).

TYŁ – 1. ‘w określeniach kierunkowych wskazujących, że coś znajduje się za czymś’: [Jak uczono dzieci chodzić?] przedtym chodzików nie było ... no pieluchę podwijają i chodziło ... wpierw było na pielusze ... uczyłam tutej ... córka ... pod te ... pod piersi ... pod te ... i z tyłu ... to przeważnie tak ... albo za roⁿczki i chodziłaś bo kiedyś tam nie było tych ... (Grzegorzew); gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do

wioⁿzania ... (Bogusławice); no do siana to ... drabiny só^m ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pamiⁿtosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... "od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędza); 2. ‘krótsze boki (przedni i tylny) wozu konnego’: [R1:] rozwora to była poc spodym przez cał^m długoś wozu ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łⁿcznik ... [R2:] że mogeś do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomieⁿdzy tyłem a przedym to był łⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... (Police Średnie); otwirano czyⁿś boku ... bok ... tył to jes tyłek a bok to jes ... no to jes hela ... (Police Średnie); (Goszczędza).

TYŁECZKI – ‘krótsze boki kołyski’: kołyszka na biegunach była ... z desek ... boki tak ... były z desek ... tyłeczki były wyrzeźbione ... i bieguny były ... [...] półokroⁿgłe ... (Grzegorzew).

TYŁEK – 1. ‘krótszy bok w łóżku, kołysce, wozie’: [Łóżko to] dwa tyłki ... jeden wysocki w głowie ... niższy w nogach ... [...] no i połoⁿczone deski ... i ... deskami dwoma ... no i ... i ... deski w środku jeszcze były żeby to ... sie ... [...] wzmocnić konstrukcje no i żeby sie ten materac ... cały czyszymał ... sieńnik ... (Tarnówka); kołyska ... no to jes wzorem znowu tak jag i dorosłego łóżko ... w głowie wyżej ... troszeczkę niżej w nóżkach ... i też to korytko zrobione na sia... na ten sieńnik ... materac właśnie ... ze słomy czy ze siana ... i z ... były ... na nóżkach to były znowu te ... dwa bieguny ... przy każ... na każdym tyłku były dwa biegu... po... pod każdym tyłkiem były dwa bieguny takie ...

(Tarnówka); *no do siana to ... drabiny só^m ... [...] z boków ... nie ma desek ... całych tylko takie jak wujo [...] jeździł ... nie pami^mtosz? ... [...] drabiniaste ... drabiny a ... a boczne to tyłki zawsze były ... [...] no to tyłek ... no ... "od tyłu sie otwirało ... boków sie nie otwirało ... (Goszczędza); z przodu [wozu] zawsze był tyłek taki ... zrobiony ... cińciejszy ... a z tyłu był jeszcze roz taki gruby bo ... mocniejszy był zawsze ... bo z tyłu no to zawsze może ... ktoś sie uderzyć czy coś to zawsze był silniejszy ... taki pami^mtóm ... (Goszczędza); [R1:] skrzynia no ... po*

prostu była skrzynia ... [R2:] tyłek ... jedyn tyłek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewoźnio ... (Police Średnie); otwirano czy^ś boku ... bok ... tył to jes tyłek a bok to jes ... no to jes hela ... (Police Średnie); 2. 'część ciała, na której się siada': lenieje ... wyle... ale wyleniała kura ... wyleniała to to ... bo to ji [=kurze] wylatujó^m [pióra] ... nieraz to gołe tyłki widać ... nie? ... a przeważnie ... te te ... bolierki jak teraz pozywajo^m ... to gołe py... tyłkami ... (Rysiny).

U

UBIEGŁOROCZNI – ‘pochodzący z ubiegłego roku’: *ubiegłorocznie zboże ... z ubiegłego roku zboże ...* (Pruchenic).

UBIEGŁOROCZNY – ‘pochodzący z ubiegłego roku’: *zeszłego roku było to zboże łońskie ... [...] no inaczej ubiegłoroczny ...* (Nowe Budki).

UBIEGŁY – ‘pochodzący z okresu, który już minął’: *ubiegłorocznie zboże ... z ubiegłego roku zboże ...* (Pruchenic).

UBIJAĆ – 1. ‘zabijać świnie’: [Gospodarz świnie] *ubija i zabija ... albo na na sprzedaż ...* (Rysiny); 2. ‘uderzając coś, ściskać, np. kapustę’: *to była z marchewkó^m ... kapusta na zime ubijano była ... i troche soli ... i z różnymi ... i ludzie ... i listki sie rzucalo takie te zapachowe ... niektórzy to z marchwió^m sie tarło marchew i sie wsypywało ... i naet buraki cukrowe kładli do kiszynio tyż to były bardzo dobre kiedyś kapusta ... [...] jak sie nazywała kapusta? ... kwaszono kapusta sie nazywaa ...* (Borki); *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ...* (Tarnówka).

UBIJAK, UBIJOK – ‘duży tłuczek służący do ubijania’: [R1:] [Kierzynka jest] *taka jak ... jak mała beczuszka ... i miała jeszcze taki ...* [R2:] *z drewna ta... z takich klepek dzewianych ... [...] i taka taka ... jak kanka ...* [R1:] *stożkowata ... [...] taka bardziej stożkowata ... i tu miała ... [...]* [R1:] *w środku taki ubijok ...* [R2:] *tłuczek sie nazywoł ... [...] i sie ... wlało śmietane do te... do ty beczułki i tym tłuczkiem sie tak długo po... czszepało że aż sie zrobiło masło ...* (Witowo); *kasze jaglano^m w dzieciństwie gotowaliśmy ... tata siał proso i mieliśmy ... tak zwano^m ste^mpe ... w szopie ... czyli ... czyli wydlubano^m w pniu ... drzewa dziure ... że tak powiem ... i do tego był taki ubijak ... sie łapało dwóma reⁿkami ... i tam sie sypało proso i sie robiło tak ... o! ... i sie ubijało to proso ... na na ... i potym chyba przesiewało sie nie wim przez sito ... może nie pamie^mtam już tego ... ale w każdym razie mieliśmy kasze jaglano^m któro^m mama nam w dzieciństwie gotowała ...* (Dęby Szlacheckie); *to jes takie coś no u nas w szafce też jez ale czy to sie jakoś specjalnie nazywa? ... może jakiś ubijak do ziemniaków ... nie wim ... nie wim ...* (Dęby Szlacheckie).

UBIJOK → **UBIJAK**.

UBOJNIA – ‘przedsiębiorstwo zajmujące się ubojem zwierząt rzeźnych’: (Koło).

UBÓJ – ‘zabijanie zwierząt hodowlanych dla pozyskania mięsa’: *a wieprz to jes win...*

taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie wzywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budzislaw); jak ubój ... przemy... tyn ... w zakładzie ... no to ... no to problem elektryczny ... później sie ... skrobie ... czy opala ... no później sie wycioⁿga wnyⁿczności i rozbiiera całego świniaka na czeⁿści ... które só^m później do jedzenia ... (Babiak); jatka no to jes ... no ubój taki ... no to jez inaczy nazwa ubóju ... (Koło).

UBUDOWAĆ → BUDOWAĆ.

UCHO – 1. ‘część ciała, którą odbiera się dźwięki’: no salseson kłado^m ... w żołoⁿd-ko ... ozorki uszy ... chude miyⁿso ... gotuje sie ... kładzie sie ... tak aby ... aby ... no ... kładzie sie^m ... do ... do tego żołoⁿdka ... i tam ... ten ... jeszcze rosół żeby sie to wszystko wymiyszało i przyciska sie^m ... żeby sie spłaszczył ... (Rzuchów); a salseson to robi sie w inny sposób ... kroi sie se... gotuje sie ... do garka sie kładzie ... serca ozory świńskie sie kładzie ... uszy sie kładzie ... wszystkie oczyszczone ... tak ... i ... kładzie sie ... można włożyć ... głowe świniaka ... (Stary Budzislaw); [Jak się sprawdza, czy jajko jest świeże?] po pierwsze że jes skorupka inna ... taka świeża ... a po drugie sie bierze ... [...] przy uchu ... i jak sie tam ... lata w tym to znaczy że już stare jajko jest ... już sie nie nadaje do zjedzenia bo óno już takie wszystko ma te ... ale p... przeważnie pierwsze co sie paczszy po skorupkach bo jes ... taka skorupka ... no ... taka świeżutka wi-dać ... no ... (Koło); 2. ‘część przedmiotów przypominająca wyglądem ludzkie ucho’: ale rondle to só^m co inne ... ni? ... garneg jez inny i rondel ... rondel to jes ... na ... na na

tym uchwycie ... niy? ... [...] na jednym ... tag a garnek to ma dwa ... ta ... dwie uszy só^m ... no ... (Rysiny); to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... przykładalo sie i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy to jeszcze sie wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ... (Prucheniec); [R1:] jak ktoś ... ktoż jez mocniejszy to może i kipe tam zbierać ... w kipe sobie [ziemniaki zbierać] ... bo kipa to jes znowu wiⁿksze jak kosz ... no to jes takie już ... [R2:] z dwoma uszami ... [R1:] ale ogólnie ... to były koszyki ... (Police Średnie).

UCHWYT – ‘coś, za co można chwycić jakiś przedmiot’: ale rondle to só^m co inne ... ni? ... garneg jez inny i rondel ... rondel to jes ... na ... na na tym uchwycie ... niy? ... [...] na jednym ... tag a garnek to ma dwa ... ta ... dwie uszy só^m ... no ... aha złap za uszy garnka ... nie? ... i garki kiedyż nie były takie zwykłe tylko te były ... takie te ... miedziane takie porzonne duże g... cieⁿżkie garnki ... (Rysiny); 67.

UCIOⁿĆ → CIOⁿĆ.

UDERZAĆ – ‘zadawać cios’: świnię najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowe ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnią już jag jo^m uderzono w głowe to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿżczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ... (Stary Budzislaw).

UDKO – ‘część nogi kurczaka, kury powyżej kolana wykorzystywana w celach spożywczych’: mieⁿsa z kury to może bydó^m ... mogó^m być tak ... skrzydełka ... piersi ...

*udka ... korpus ... który używa się na rosół ... woⁿtroba żołoⁿdek ... szyjka nóżki ... (Stary Budziszław); o z geⁿsi przyda... bardzo się przy... można było o! ... kre... udka ... te pałki kreⁿcidź na mielone ... piersi robidź na kotlety ... gotować z rej... szyjki tam podrobów ... czarnine tak^m zupe ... która bardzo jes ... a... kul... kulturalna ... w naszy Polsce bardzo ... ludzie uważajo^m czarnine ... no i pier... mieⁿso geⁿsie bardzo zdrowe jes ... (Stary Budziszław); [Kurę, kurczaka dzieli się: na *udka skrzydełka i piersi ... (Babiak); [Poszczególne części kury, kurczaka to:] udka szyja ... nóżki ... piersi ... (Babiak); [Kurę, kurczaka dzieli się na:] [R1:] udo ... [R2:] udka ... [R3:] piersi ... skrzydełka ... [R1:] no tak ... stopki? ... [R3:] stopki ... [R2:] stopki ... tero jesz... [R3:] drapcie ... (Felicjanów); z kury albo z kurczaka? ... no to rosół ... można ... nie wim ... pieczone udka ... skrzydełka faszzerowane ... (Koło); s^m porcje ... rosółowe czy czy ... na pierś ... udko ... skrzydełka ... szyjka ... kuper ... (Koło).**

UDO – ‘część nogi kurczaka, kury powyżej kolana wykorzystywana w celach spożywczych’: [Kurę, kurczaka dzieli się na:] [R1:] *udo ... [R2:] udka ... [R3:] piersi ... skrzydełka ... [R1:] no tak ... stopki? ... [R3:] stopki ... [R2:] stopki ... tero jesz... [R3:] drapcie ... (Felicjanów); [Kurę, kurczaka dzieli się na:] udo podudzie ... pierś boⁿdź filet to różnie nazywane i ... korpus czyli cały grzbiet ... (Koło).*

UFORMOWAĆ → **FORMOWAĆ**.

UGOR, UGÓR – ‘nieuprawione pole’: *pole zostawione ... nieuprawione ... to jez ugór ... (Lubiny); ugór ... ugor ... (Dąbrowa).*

UGÓR → **UGOR**.

UHODOWAĆ → **HODOWAĆ**.

UKŁUĆ – ‘przebić coś ostrzem’: *no wieⁿc czyszymano miske przy tej szy... szyji i ta świniak jak była przewa... przewróciła się i leżała ... no to jag ukluto nożem to czyszymano nisko miske tako^m ... i ... mało^m ... i ... co naleciała w te miske ta krew to wylewano do wiadra ... i w wiaderku czszepaczko^m czszepało się żeby nie zgrupio... pogrupiła się ... a w małych ilościach odbierano ... to^m krew ... tu ze szyi ... (Stary Budziszław).*

UKOŚNIE – ‘tak, że nie ma przebiegu wzdłuż boków czegoś’: *no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i t^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje się to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzięⁿs i wyrzucić ... wyrzucić żeby j^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki się przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypanywały się ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało się ... i na krzyża się układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... t^m co się wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy się przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi teⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikiem bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka).*

UKRAŚ – ‘przywłaszczyć sobie cudzą własność’: *iż na szaber to znaczy ... na kradzionke ... żeby ukraś ...* (Rzuchów).

UKUTY – ‘o koniu: mający założone podkowy’: [R1:] *ale ... to słycać to było ... kawoł ...* [R2:] *no ...* [R1:] *bo to żelażniok ... po ty drodzy jak to dudniło ...* [R2:] *jag jeszcze ... no tam w piosku to nie było słycać ... jak kaminie gdzieś były to było słycać ...* [R1:] *były słycać ... jeszcze jak kónie były ukute ...* [R2:] *po asfalcie tak ...* (Police Średnie).

UMALOWAĆ → MALOWAĆ.

UMIEĆ – ‘mieć wiedzę praktyczną’: *nie umiał naklepać porzódnie i wtenczas ... jo^m ste^mpił przez to niektórzy mówili że porybił kose ...* (Nowe Budki).

UMOCOWAĆ → MOCOWAĆ.

UNOWOCZEŚNIC – ‘uczynić nowoczesnym, nowym, ulepszyć’: *szatkownica ale te szatkownice były ... chyba różne ... my mieliśmy tako^m na korbke ... tako^m jak maszynke do miⁿsa mniej wiⁿcej ... ale były też takie szatkownice które ... które ... wygloⁿ-dały jak deska ... w któro^m było wmontowane ostrze ... i to już był takie unowocześnione ... dlatego że jak sie główke położyło na takie długie ostrze to szybciutko ciach ciach ciach ciach ... i kapusta leciaa do ... do ... pojimnika ... do którego tam potem były ... do... dodawane różne dodatki ... i wkładana do beczki ...* (Dęby Szlacheckie).

UOBŁOK → OBOK.

UOBRE^NCZ → OBRE^NCZ.

UOBUCH → OBUCH.

UOCIP → OCIP.

UODGARNIAĆ – ‘odsuwać coś na bok’: *dawni to była nie na cióⁿgniki tylko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były też co ... takie sie... siedziół faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim^u odgarniół na garści kiedyś dawni ... i tak było ... [...]* *a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ...* (Borki).

UODKŁADAĆ → ODKŁADAĆ.

UOSET → OSET.

UOŚKA – ‘element wozu konnego łączący parę kół’: [R1:] *do rożcioⁿgania wozu to kawalek rury ...* [R2:] *to rozwora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to był taki łoⁿcznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnió^m uośko^m a przednió^m ... no ...* [R1:] *a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ...* [R2:] *można było rożcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ...* [R1:] *to sie rożcioⁿgło go ... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ...* (Police Średnie); *oś ... no ośka nic wiⁿcy ...* (Police Średnie).

UOTRY^MBY → OTRE^MBY.

UOWSIANY – ‘zrobiony z owsa’: *płatki^uowsiane to só^m ...* (Borki).

UPRAWA – ‘przygotowywanie ziemi do zasiewu lub sadzenia’: (Bogusławice); (Dąbrowa).

UPRAWIĆ – ‘przygotować ziemię do zasiewu lub sadzenia’: *pole zostawione ... nieuprawione ... to jez ugór ...* (Lubiny).

UPRAWOWY – ‘wykorzystywany w uprawie’: [R1:] *brony ... bo to pod koⁿtem koni*

jeszcze ... tak? ... jak koniami ... bo teraz ... to na przykład so^m inne narzeⁿdzia ... agregaty czy coś takiego ... nie? ... no a to wcześniej no to brona ... [R2:] tera só^m agregaty uprawowe ... (Lubiny); (Dąbrowa).

UPRZÓŃ – ‘pasy zakładane na konia, dzięki którym można wykorzystać zwierzę do różnych prac’: *założydz upróżⁿ no ... (Koło).*

UPUSZCZAĆ → **PUSZCZAĆ**.

UPYCHAĆ – ‘umieszczać coś gdzieś, wypełniać coś czymś’: [R1:] *no może i tak ... myszok tag mówili ... tam że upychało ... [R2:] jag najwyży ... [R1:] sie upychało pod ... pod s... szczechó^m tak ... o! ... (Dąbrowa).*

URAN – ‘odmiana ziemniaków’: [R1:] *o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przewaźnie to sadzili ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).*

URODZAJNY – ‘przynoszący plon, duże zbiory’: [R1:] *paz nieurodzajnej ... [R2:] te pasy jak to ty mówił? ... no mów no! ... jeszcze wczorej rozmawialiśmy o tym ... [R1:] a! ... no to przetlisko ... (Lubiny).*

URODZIĆ SIE – 1. ‘o zwierzętach: przyjść na świat’: *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami (Stary Budziszław);*

2. ‘o warzywach: wyrosnąć i nadawać się do zbioru’: *żeby produkty zimniaki marchew pietruszka te wszystkie korzeniowe takie ... buraczki czerwone ... zeby to wszystko przeleżało do wiosny do tak zwanego jeszcze przez cały przednówek aż sie urodzo^m nastep^mne ... (Dęby Szlacheckie).*

URÓWNYWAĆ – ‘sprawiać, że coś staje się gładkie i nie wystaje poza brzegi formy’: *to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzisiaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na reumatyz potem bo to ... z gł^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potem ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegiełka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to powstało ... (Tarnówka).*

URÓWNYWANIE – ‘czynienie powierzchni gładką’: [R1:] *brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] włóczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny).*

URZODZENIE – ‘mechanizm służący do wykonania jakichś czynności’: [Urządzenia do spania] *wersalka ... tapczan ... sofa*

... kozetka ... też też można ... mieć narożnik w domu ten narożnik rozkładać ... no teraz so^m różne też takie ... urzoⁿdzenia ... (Koło); [R1:] manyż ... to był ... to było takie urzoⁿdzenie które ... koń cioⁿgnął ... chodził w kółko sobie ... [...] napyⁿdzał ... [R2:] napyⁿdzany tym ... napeⁿdem owsianym ... to znaczy się koniem ... [R1:] no ... chodził se tak w kółko ... (Police Średnie).

USCHNO^ŃĆ → (SCHNO^ŃĆ).

USPAWAĆ – ‘łączyć metalowe przedmioty za pomocą specjalnego spoiwa’: weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach powieszona weⁿdłina ... a ... albo też robio^m tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ... tako^m szafe ... (Stary Budziszław).

USTAWIAĆ → STAWIAĆ.

UWE^ŃDZIĆ → WE^ŃDZIĆ.

UZDA – 1. ‘rzemienna uprząż na głowę konia wraz z wędzidłem do pyska zwierzęcia’: (Koło); 2. ‘wędzidło’: (Koło).

UŻYTEK – ‘wykorzystanie, zastosowanie do określonych celów’: siary to wylewali ... to nie brali do użytku tak ... [...] tam dla psa ... psu wylewali niktórzy ... [...] świńóm jak ktoś [miał] ... (Witowo).

UŻYWAĆ – ‘wykorzystywać’: ty gadzino ... na człowieka nieraz mówió^m ... nie? ... przeważnie na dzieciaka ... mama nieraz moja krzyczała ... wy gadziny ... wy takie ... nie? ... no to to tak teraz to inne słowa używajo^m jeszcze wulgarn-a teraz to ... kiedyż nie było tak ... (Rysiny); płuca to do niczego sie nie na... nie ... no kaszanki to to robili ... płuca były do kaszanki używane ... krew też do kaszanki ... (Rysiny); używo sie ... tak ... jako susz ... owocowy że tak powiym bo na wigilie na przykład dodawało sie do ... no na wigilie był obowióⁿzkowy kompot z suszonych owoców ... (Dęby Szlacheckie); [Podczas kopania torfu] co używano? ... no używano ... szpadli sztychów ... sztych to jes taki woⁿski długi szpadel ... i teraz ... używano jeszcze form ... (Prucheniec).

W

WAGA – ‘ciężar’: [R1:] [...] *jak tero byłym w których dzień w sklepie ... normalnie ... kamin był w tym ... w tych kartoflach ...* [R2:] *nie no ... no przecież ... kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy któż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo że polecioł do ziem...* [R1:] *a jo jag jo zaro ... kaminia wisz tego w ryⁿke wzięłym do kierownicki ... jo mówie co to za odmiana? ... dla jaj ... nie? ...* [...] [R2:] *nie no przecież jak z kómbajnu nie wybierzeż ryⁿcznie to óny ... bo niktóre wisz niktóre letó^m na bok ...* [R1:] *ale taki był normalnie ... podłużny jag jak zim...* [R2:] *no ja wim ... kształtym był taki sam no to ...* [R1:] *niczym sie nie różnił ... od ... tylko że po prostu wagó^m ... nie? ... jak wzięłym w reⁿke mówie no co kaminie? ... no ...* (Police Średnie).

WAŁ – ‘obrcający się element maszyny, mający kształt walca’: [R1:] [W maneżu] *no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ...* [R2:] *duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ...* [R1:] *duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ...* [R2:] *przenosiły napeⁿd z dużego koła na ...* [R1:] *na wałek ... i wałek napyⁿdzał młockarnie ...* (Police Średnie).

WAŁEK – 1. ‘przedmiot walcowatego kształtu’: *no magłownica ... okroⁿgły był wałek był ... i ... i takie w zo^mbki tako była*

ta deska ... i sie tak magłowało ... (Adamin); [O magłowaniu] *takiś była dużo ława długa ... no i był wałek ... na tyn wałek sie odzie... owijało pościel ... i taka była ... no nie wim ... taka długa była z takim ... wyrzynaniami ... i tym sie po tym wałku wałkowało ... to sie wałkowało wszystko ...* (Barłogi); [Jak wyglądała magłownica?] *wałek ... taki ... no i zrobiony taki był drugi jak by to pozywajoⁿc ... nie? ... doś szerokie taki ... takie były ... nacieⁿte ... takie ... jakby to ze^mby były ... i to sie przesuwalo tym wałkiem ... w te i z powrotem ... i to taki magiel był ...* (Rysiny); *czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiarka to drugie ...* [...] *prieczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ...* (Prucheniec); [R1:] [W maneżu] *no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ...* [R2:] *duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ...* [R1:] *duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ...* [R2:] *przenosiły napeⁿd z dużego koła na ...* [R1:] *na wałek ... i wałek napyⁿdzał młockarnie ...* (Police Średnie); 2. ‘przrząd malarski na trzonku z ruchomą walcowatą częścią pokrytą włóknami lub gumą’: *wałkim sie jeżdżilo po ścianie ... i kwiaty wychodziły ...* (Adamin); *no przeważnie to było na biało malowane wapnym ... później to za[ś] zasto^mpiły te wałki ... i sie la [=na] to cioⁿ-*

gały wałki to były kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?] ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wałku wycinane?] tak ... na wałku były tam i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczyło w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bielonych ... malowało ... (Barłogi); malowało sie szerokim peⁿdzlem ... zdobiło sie ... wałkami które miały na ... sobie wzorek ... i ten wałek ... moczyło sie ... w farbie ... o jakimś innym kolorze ... ciemniejszym bodź jaśniejszym od ścian ... i wałek przy wałku sie kładło od góry do dołu ... i powstawał wzór ... (Grzegorzew); kiedyś szcoto^m było malowane ... nie jak teraz tym ... [...] wałkiem ... tylko szcoto^m ... to była szcotka taka była do malowania ... (Rysiny); 57.

WAŁKOWAĆ – ‘używać wałka’: [O magłowaniu] takiś była dużo ława długa ... no i był wałek ... na tyn wałek sie odzie... owijało pościel ... i taka była ... no nie wim ... taka długa była z takim ... wyrzynaniami ... i tym sie po tym wałku wałkowało ... to sie wałkowało wszystko ... (Barłogi).

WAPNO – ‘biały proszek służący w celach budowlanych i chemicznych’: no przeważnie to było na białe malowane wapnym ... później to za[ś] zastopiły te wałki ... i sie la [=na] to cioⁿgały wałki to były kolorowe ściany ... [Takie ozdoby były?] ozdoby tak ... od wałka ... [To były na wałku wycinane?] tak ... na wałku były tam i kwiatki rozmaite wzory ... i to sie moczyło w farbie i sie po tych ścianach ... świeżo bielonych ... malowało ... (Barłogi); malowało sie kiedyś [ściany] ... nie było tapet tylko sie malowało ... przeważnie na białe ... kiedyś to tylko białe ściany były ... i to takim wapnem ... [...] nie farbo^m ... tylko było wapno ... lasowane pozywajo^c ... (Rysiny); graczka to ... do kopania kartofli ... [...] graczka to

jeszcze mówili jak ... wapno sie lasowało ... graczko^m ... no ... jak ... wapno sie lasuje ... lasowało sie bo teraz ni[e] ma takich ... nie lasujó^m wapna ... no ... graczke ... weż graczke i wylasuje wapno ... (Koło).

WARCHŁAK, WARCHŁOK – ‘odrośnięte młode świni’: warchlaki ... (Babiak); to só^m warchłoki ... można je ocsadzić [od maciorry] ... (Felicjanów); warchlaki ... (Koło); warchlaki ... (Rzuchów).

WARCHŁOK → **WARCHŁAK**.

WARMIANKA – ‘typ młocarni szerokomłotnej produkowanej przez Warmińską Fabrykę Maszyn Rolniczych’: cepy ... późni była ta ... tako maszyna ... warmianka sie nazywała ... i napeⁿdzana na motorek ... taki ... nie? ... mały ... o! taki ... no i ... późni to już kombajn ... (Goszczędzka); [R1:] no bo tu ... w kółku rolniczym mieli ... [...] [R2:] no to wszyskie były ... warmianki sie naz... [R1:] eskaery no przecież ... warmianka sie nazywała ... (Police Średnie).

WARSTWA – ‘pewna ilość jakiejś substancji lub materiału tworząca płaszczyznę o różnej grubości’: kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakieś takim nie wim czy ... czy słoma ... jakieś ... jakieś takie ... materiały żeby po prostu te zimniaki nie zmarzły przez zime ... i nastempnie ... nastempnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); jabłecznik? ... "o luksus ... ciasto sie piecze ... jabłuszka sie ściera ... ciasto sie robi kruche ... na blaszke sie kładzie ... jabłuszka sie ściera ... przeciska troche bo

żeby nie za dużo soku było ... potem drugo^m warstwo^m nakrywa się ciastem ... i się piecze ... no ... jabłecznik ... luks ... (Grabów).

WARUNKI – ‘okoliczności, w których coś przebywa’: zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿić ... zapasów zrobić w słoikach ... a czeⁿić ... bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to czszeba czszycąc w odpowiednich warunkach czyli w jakichś ... chłodnym pomieszczeniu i za dawnych czasów to były tak zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi ... (Dęby Szlacheckie); no właściwie warzywa to wszystkie [przechowywano przez zimę] ... owoce może nie wszystkie ... chociaż też teraz można w słoiki truskawki które so^m sezonowe na przykład ale warzywa ... wszystkie korzeniowe czyli pietruszke marchew ... seler ... por ... chociaż por jez mniej odporny nie wiem czy ci tam do końca ... w tych warunkach więkskich by przeczszymał ... kapuste ... ziemniaki ... no te podstawowe ... no i te właśnie kiszonki wszystkie ... (Dęby Szlacheckie).

WBIĆ – ‘zagłębić coś w czymś przez uderzenie’: [Obsadzić widły to] [R1:] wbić ... i jeszcze wbić gwóźdź ... w ten ... w sztyl ... [R2:] w otwór czszeba wbić gwóźdź ... [...] zamocować dobrze ... żeby nie spadły ... (Lubiny).

WBIJAĆ – ‘zagłębiać coś w czymś przez uderzenie’: [Osadzanie wideł na trzonku] [R1:] przybić gwoździm ... tam jes taki otworek w tulejce ... [R2:] otwór jes ... i zabezpieczyć tym gwoździm ... [...] no ... osadza ... i gwóźdź ... wbijas ... (Dąbrowa); tulejka łoⁿczy ... to znaczy óna jes przyspawano do tych ze^mbów [wideł] ... i tulejka wystaje i się czszonek w to^m tulej-

ke wbijo ... wkłada ... (Dąbrowa); czszeba było kose naklepać ... [...] wbijano babke w pienig jakiś tam ... i wtenczas klepano ... (Nowe Budki); to taka ... mała czeⁿż metalowa ... która miała oszczsze i tym oszczsze^m była wbijana w pieniek ... i na tej babce ustawiano kosisko żeby młotkiem klepać ... (Nowe Budki); w danym miejscu w którym ma stanoⁿć stóg ... wbija się droⁿg w ziemię ... i wokół tego droⁿga robi się tak zwane podłoże ... i na tym podłożu ... układa się wokoło siano ... (Nowe Budki); to była ... objemka ... klin ... objemka taka ... kosa miała takie uch... takie ucho jak gdyby ... i to ... przykładało się i to^m objemko^m ... a mieⁿdzy to jeszcze się wbijało klin ... żeby to umocować ... ale to wszystko było drewniane ... tylko ta objemka metalowa ... (Prucheniec).

WDŁUŻKE, WZDŁUŻKE – ‘tak, że coś przebiega równolegle do dłuższego boku’: [R1:] w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdłużke ... i w poprzek się robiło ... i ... [R2:] a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemię ... [R1:] ale ... wdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam ... [R2:] zboża ... tego po prostu ... jak miało ... [R1:] jag już zasiane ... jak zasiane ... [R2:] jag nawóz się rozsiej ... to ... szage ... szagó^m bronowali ... [R1:] no ... na szage ... żeby jag najłepi ro... było równo ... spulchniować ... (Dąbrowa); [Rodzaje bronowania] w poprzek wdłużke ... skośne ... [...] w poprzek to znaczy ... brónuje się w poprzek ... pole ... nie? ... a tegó ... a w długoż no to w długoż pola ... to jes właśnie bronowanie ... te ... jak to mówiłym? ... po... poprzyk ... a w tu wdłużke ... (Lubiny).

WE^NDLINA – ‘wyrób z mięsa, zwykle wędzony’: na kolacje ... no co jadano? ... weⁿ-

dline? ... a teraz? ... teraz na kolacje najlepiej zjeść coś lekkiego ... jakiś ... jakieś jabłuszko ... jakiś serek ... jakiś jogurcik ... (Grzegorzew); weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach powieszona weⁿdlna ... a ... albo też robio^m tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ... tako^m szafe ... (Stary Budziszław).

WE^NDZARKA, WY^NDZARKA – ‘specjalne urządzenie przystosowane do wędzenia’: weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... gdzie tam so^m na droⁿżkach powieszona weⁿdlna ... a ... albo też robio^m tako^m już zamykano^m na ... na dźwiki ... tako^m szafe ... (Stary Budziszław); wyⁿdziło sie dźrzewym ... no różnie miały ludzie swoje wyⁿdzarki ... przy kominach nieraz albo jag nie takie ... były budowane takie wyⁿdzorki ... (Grabów); (Koło); 38, 39.

WE^NDZARNIA, WY^NDZARNIA – ‘specjalne urządzenie przystosowane do wędzenia’: myślę że od temperatury [zależało dobre wędzenie] i od ja... jakim drewnem sie ... pali w tym ... w weⁿdzarni ... (Koło); kiedyś to [się wędziło] w tych beczkach takich ... metalowych ... a teraz to jes ... so^m weⁿdzarnie ... (Rysiny); no to wyⁿdzarnie były takie nazywane no ... (Koło); 38, 39.

WE^NDZENIE, WE^NDZYNIE – ‘odmianie wędlin w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: to zależy wszystko od fachowca ... jak fachowiedz robi ... od rodzaju dźrzewa od ... weⁿdzenia ... czy wieⁿcej czy mniej ... [...] no ... weⁿdzynie ... od tego rodzaju dźrzewa ... i tam musi być sól cosnek przyprawami ... no żeby ... smakowało ... (Ruchów); weⁿdzynie ... (Babiak); weⁿdzenie ... (Koło); weⁿdzynie ... (Koło); (Stary Budziszław).

WE^NDZONKA – ‘czynność odmyiania wędlin w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: (Felicjanów); (Babiak); (Koło); (Rysiny).

WE^NDZYNIE → **WE^NDZENIE**.

WE^NGIEL, WY^NGIEL – ‘czarna lub brązowa skała służąca do spalania, np. w celu ogrzewania wnętrza’: dym ... no co to? ... ciemny ob[ł]ok ... nie ... to ... powstająⁿcy przy paleniu sie weⁿgla ... no żar chyba ... nie im ... co to ... (Dzierawy); resztki spalonego weⁿgla lub dźrzewa ... to ... resztki ... żaru ... (Dzierawy); no to kuchnia gazowa a kiedyś była kuchnia weⁿgłowa ... [...] stawiaaś garnek na kuchni wyⁿgłowy ... na blacie ... i ... sie wtedy gotowało ... czea było sypać wyⁿgla ... no ... (Grzegorzew); [R1:] no ... no to [w kuchence] był ... popielnik ... były ruszta ... był blat ... na ruszt kładło sie weⁿgiel ... były fajery ... [...] [R2:] i kafle ... [R1:] przykrywało sie fajeramy ... były kaflowe kuchnie ... [...] był piecyk do pieczenia ... i w tym wyⁿgłowym ... piecyku sie normalnie piekło ciasta miⁿsa ... wszystko ... [R2:] w wyⁿgłowy kuchni ... (Grzegorzew); [R1:] dwutlenek weⁿgla ... [R2:] no ... czad ... [R1:] cad ... inaczej ... (Grzegorzew); przede wszystkim weⁿgłem i drewnem [pali się w piecu] ... (Koło);

mało mało było kupowane tego weⁿgle bo lu... nie stać było ludzi na to ... nie stać było bo cieⁿżkie czasy ... (Tarnówka); ile sie tam udało wyⁿgla kupić ... bo ... z wyⁿgłem to ... było ... też sie szło jednego dnia po południu żeby na drugi dzień do południa kupić weⁿgiel ... i sie cało^m noc pilnowało geesu ... (Tarnówka); w to pudełko właśnie żeby nie robić bałaganu na całym mieszkaniu ... w tym pudełku właśnie było ... [...] czyszczmano ... i weⁿgiel i ... i dźrzewo ... i właśnie ten torf ... (Tarnówka); ano żelazko było tak ... na dusze ... mam tako^m ... mam kominek przy kominku jes ... dusza ... albo na weⁿgiel ... dźrzewo jak w piecach kiedyś chleb piekli ... i to wysuwali te te u... wypalone dźrzewo ... i rzucalo sie do tego żelazka ... no i sie tam rozgrzewał ... to mam nawet to na kominku stoi ... (Rysiny); no żelazko dawni to na proⁿd nie było tylko na weⁿgiel ... kładło sie weⁿgle rozżarzone ... do żelazka ... (Adamin). → DWUTLENEK WE^NGLA.

WE^NGLARKA, WY^NGLARKA – ‘pojemnik na węgiel’: weⁿglarka i koszyg na dźrzewo ... (Dzierawy); no już dawno takiego ... takiego pojemnika nie widziałam ale ... wyⁿglarka ... to jest ... (Koło); (Grzegorzew); 47.

WE^NGLOWY, WY^NGLOWY – ‘działający na węgiel’: [R1:] wstawić [zsiadłe mleko na ser] albo w goroⁿco^m wode albo gdzieś przy... na... [R2:] dawniej to były kuchnie weⁿglowe to na kuchni weⁿglowej to najlepiej sie jeszcze na weⁿglowej kuchni ogrzało ... [R1:] nie ... najlepi we wodzie ... [R2:] we wodzie? ... [R1:] w garku wode zagotował i wstawił w goroⁿcom wode to ci wtedy sie tak ładnie ogrzało że ... (Witowo); no to kuchnia gazowa a kiedyś była kuchnia weⁿglowa ... [...] stawiaaś garnek na kuchni wyⁿglowy ... na blacie ... i ... sie wtedy go-

towało ... czea było sypać wyⁿgla ... no ... (Grzegorzew); [R1:] no ... no to [w kuchence] był ... popielnik ... były ruszta ... był blat ... na ruszt kładło sie weⁿgiel ... były fajery ... [...] [R2:] i kafle ... [R1:] przykrywało sie fajeramy ... były kafłowe kuchnie ... [...] był piecyk do pieczenia ... i w tym wyⁿglowym ... piecyku sie normalnie piekło ciasta miⁿsa ... wszystko ... [R2:] w wyⁿglowy kuchni ... (Grzegorzew).

WE^NGROWIEC – ‘owad żerujący na skórze koni, krów i owiec, szkodnik bydła’: [R1:] to takie weⁿgrowce by... [R2:] boⁿk ... [R3:] boⁿki boⁿki no ... boⁿki gryzły ... ja ni miołym ... (Felicjanów).

WE^NDZIĆ, WY^NDZIĆ – UWE^NDZIĆ – ‘odymiać wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: dlatego że biała zrobiona nie b... nie jes weⁿdzona ... a taka ... potem sie ustawia tako^m beczke okroⁿgło^m podpala sie na dole ... i sie tym dymem ona weⁿdzi ... robi sie broⁿzowa ... potem jo^m sie wkłada do wody ... i jo^m sie w goroⁿcy wodzie pare minut tak ... nazywa sie parzenie ... i potem to^m kielbase sie wyjmuje na takich ... patykach długich albo na preⁿtach drucianych ... i ... potem ta kielbaska wystygnie i jes taka lekko broⁿzowa ... a biała to już jednolicie biała od zrobienia ... (Stary Budziszław); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamiętam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był naste^mpujoⁿcy ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... so-

lono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczszymywano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdzona ta-ak szynki właśnie boczki ... były po prostu weⁿdzona ... w jakimś ... ja pamieⁿtam mój dziadzi^us to zawsze weⁿdził właśnie ... dźrzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do we^mdzienia właśnie dźrzewa ... dźrzewa owocowego ... (Koło); kiedyż no to były ... w beczki ... w beczkach ... i sie solilo ... w tej chwili to w zamrażarkach ... nie? ... a kiedyś to w beczkach ... a moja mama jednocześnie żeby ... uweⁿdziła ... oczło... te ... szynki ... to zakopywa^a to w ziemi ... nie samo mieⁿso tylko w beczce ... to ono tam przeleżało bo to muchy sie tam nie dostawały i ... i to było takie inne ... (Rysiny); wyⁿdziło sie dźrzewym ... no różnie miały ludzie swoje wyⁿdzarki ... przy kominach nieraz albo jag nie takie ... były budowane takie wyⁿdzorki ... (Grabów); [R1:] no ... w maszynie sie miesza ... gatunku mieⁿsa tam sie wybiero miesza ... doprawia sie i sie ... na... napycha w jelito ... [R2:] mieli sie najpirw to miⁿso ... [R1:] no ... mieli sie ... i czy tam porcuje jeszcze na grubsze drobniejsze siatki i sie napycha zaś w cienkie jelita ... i sie weⁿdzi ... i jest kielbacha ... (Felicjanów); [R1:] no szynke to sie pekluje ... [R2:] zaś sie weⁿdi ... [R3:] wkłada sie w siatki ... [R2:] w siatki i sie weⁿdzi i już ... [R3:] albo kiedyś to sie jeszcze sznurowało ... jag nie było siatek to sie sznurowało ... (Felicjanów); [Jak robi się szynkę?] wcześnij miⁿso ... z szynki czszeba zapeklować ... i późni sie wkłada w siatki boⁿdź wióⁿże i weⁿdzi ... (Koło); [Jak robi się kielbasy?] no mieli sie mieⁿso dodaje sie

przyprawy ... pakuje sie w flaki ... i weⁿdzi sie i parzy ... (Koło); szynke sie pekluje ... w przyprawach soli ... solanke robi ... i potym sie sznuruje ... albo w siatke i ... weⁿdzi sie ... (Koło); no szynke to sie tam pekluje ... potym jo^m sobie okreⁿca sznurkim i sie wyⁿdzi ... (Rzuchów).

WETERYNARZ – ‘lekarz zwierząt, odpowiadający także za badanie jakości mięsa’: [R1:] a wozili jeszcze chyba dawali do ... [R2:] do weterynarza ... [R1:] do weterynarza czy jes dobre miⁿso późni ... i jak ... weterynarz sie zgodził to to dalej ... [R3:] robili ... robili te ... no ... [R2:] kielbachy ... szynki ... [R1:] znaczy no ... to co było poczebne tam ... albo na rosół albo ... (Felicjanów).

(WIAĆ) – ODWIAĆ – ‘oczyszczać zboże z plew’: odwiać to zboże ... (Nowe Budki); odwiać [ziarno] ... od plewy oczyścić ... (Prucheniec); (Sobótka).

WIADERKO – zdr., ‘najczęściej blaszane lub plastikowe naczynie służące do przenoszenia płynnych i sypkich materiałów, wyposażone w pałkowaty uchwyt’: [R1:] no to zależało przeważnie takie były dzieciⁿciolitrowe ... wiaderka ... nie ... niecynkowane tylko emaliowane ... takie no ... [R2:] emaliowane ... co to były do krów doinio ... [R1:] dużo ludzi miało cynkowe bo dlatego że ... sie nie odbiło ... a jak krowa czasym krowa kopła ... tyż bywało że krowa kopła ... [R2:] a jak! ... [R1:] takie które było po-emaliowane to sie odbiło i późni dziura sie robiła ... to ... dużo ludzi w cynkowe doiło ... (Witowo); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać

zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepocześnie ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); no wieⁿc czyszmano miske przy tej szy... szyji i ta świnia jak była przewa... przewróciła sie i leżała ... no to jag ukluto nożem to czyszmano nisko miske tako^m ... i ... mało^m ... i ... co naleciała w te miske ta krew to wlewano do wiadra ... i w wiaderku czszepaczko^m czszepało sie żeby nie zgrupio... pogrupiła sie ... a w małych ilościach odbierano ... to^m krew ... tu ze szyi ... (Stary Budziszław); dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... dawniej ... to czsza było wzioⁿś ... ścierke ... umyć krowie wymie żeby nie było to to wymie brudne od piasku czy ... nawet ... ubrudzone ... tag od obornika czy jag leżała na brudnej ściółce ... czsza było wyczścić to wymie ... no i wtedy czyste wiaderko reⁿce obtarte umyte ... po ... po tym umyciu tej krowy ... i wtedy siadało sie pod to^m krowe ... naciskało sie na te ... wymie na te d... no dydki tak dawno było mówione n[o] [t]ak ... i za te ... cioⁿgło sie tak ... po ... po dwa ... jed... raz od przodu raz od tyłu ... no i wtedy na... jak sie naciskało leciało mleko ... no i sie zdoiło do końca ... i odchodziło sie od krowy ... tak ... a dzisiaj so^m dojarki i maszyny własnia takie dojo^m ... krowy ... ludzie na wsi nie chowajo^m już krów ... mało kiedy kto ma jednó^m krowe ... (Stary Budziszław); i to sie wszystko mieszało ... ładnie tym siekoczym we wiaderku i wiaderkim sie zanosiło do ... koryta ... (Felicjanów); [Jak się łączy drewnianą i metalową część siekiery?] [R1:] no

obsadzono ... jes tako ... w tyn "obuch ... te te ... [R2:] no tyn czanek był troszeczkę taki nastrugany mniejszy i tak wbijano ... później to^m siekierze ... [R1:] ale tam ... tam w ty siekirze to sie nazywało ... obuch? ... czy w obuchu czy dziura w obuchu? ... o! ... [R2:] no no no ... i w to ... jag już tam sie nabiło to sie tyż gwoździe wtykało żeby óni sie zaraz nie ... [R1:] kliny takie ... [R2:] no ... i sie klinowało i później sie wkładało do ... wiaderka z wodo^m żeby ten czszoneg napeⁿczniał ... żeby nie spad...ta ta siekiera ... (Felicjanów); sadzisz ... najprzód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dolki ... i sadzilym reⁿko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło sie ... później sie hakało graczko^m ... nie opryskiwało sie tylko hakało graczko^m ... a jeszczy ja pamieⁿtam jak zbiralim stonke ... z kartofli ... na polach ... sie zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... (Goszczędza).

WIADRO – ‘najczęściej blaszane lub plastikowe naczynie służące do przenoszenia płynnych i sypkich materiałów, wyposażone w pałakowaty uchwyt’: no wieⁿc czyszmano miske przy tej szy... szyji i ta świnia jak była przewa... przewróciła sie i leżała ... no to jag ukluto nożem to czyszmano nisko miske tako^m ... i ... mało^m ... i ... co naleciała w te miske ta krew to wlewano do wiadra ... i w wiaderku czszepaczko^m czszepało sie żeby nie zgrupio... pogrupiła sie ... a w małych ilościach odbierano ... to^m krew ... tu ze szyi ... (Stary Budziszław); [Mięso było] kładzione ... w beczki ... i solone ... w beczkach było solone jak ... nie było jeszczy lodówek ... i było gdzieś wkopywane albo ... gdzie... chowali gdzieś w jakichś piwnicach ... albo tak żeby było chłodno ... no ... a ... bywało tak że były takie studnie ... duże co tam nie były używane ... a ... wiesz ... to tam wpuszczali tam było chłod-

no ... na takich linach ... i w ty wodzie ... jak w wiadrach czy coś óno se tam stało ... i mogło być ... no ... różnie było przedtym ... no ... a teraz to jes ... no ... co innego ... (Koło); we wiadrze ... we wiadrze sie siekało kartofle ... (Felicjanów); [Jak przygotowuje się żarcie dla świń?] w wiadrach ... siekaczem ... (Koło); no czyszymane było [masło] ... w chłodzie ... ale ... jak kiedyś dawno nie było lodówek to ... kładzono do wiadra i wpuszczano do studni do wody ... (Drzewce); (Witowo).

WIALNIA – 1. ‘maszyna do czyszczenia zboża’: (Prucheniec); (Sobótka); 2. ‘maszyna do sortowania ziarna na lepsze i gorsze’: wialnia ... albo młynek ... (Prucheniec); no to może być wialnia wzglⁿdnie młynek ... (Sobótka).

WIATR – ‘ruch powietrza występujący na otwartej przestrzeni’: nogami żeśmy wchodzili ... ugniatali to błoto [torfiane] wychodziło tak zwane błoto ... później było to kładzone na taczke ... i była taka specjalna forma ... zrobiona ... żeby wychodziły ... po prostu ... torfa ... żeby wyszła taka takie ... brykiety ... o! coś takiego sie robiło ... i wlewało sie ... to błoto w... we forme ... później to^m forme podnosiło sie do góry ... i ... po prostu ... były takie ... ładne wychodziły torfy ... i później jag już troszke to podeschło ... to sie brało i układało sie z tego takie kominy ... małe najpierw sie układało kominy ... żeby by... był wiatr ... i żeby to przewiew był ... żeby to dobrze z każdej strony ... wyszło ... a później z tych małych kominów robiło sie znowu wieⁿksze kominy do odpowiedniego wyschnieⁿcia ... no najgorzej jak tak zaraz ... po ... na ... na pierwszy rzut popadał desz ... no czeⁿsto tak było ... że na toⁿce ... torfa została ... rozmyta przez ... deszcz ... (Nowe Budki).

WIDEŁKI – ‘narzędzie ręczne, pręt zakończony rozwidleniem o co najmniej dwóch zębach’: [Pokos trawy rozbijało się] no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tako^m przeczsz^osaczką konną ... widełkową ... taka była maszyna ... która miała ... widełki ... i koń cioⁿgnął ... (Prucheniec).

WIDEŁKOWY – ‘wyposażony w widełki’: [Pokos trawy rozbijało się] no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tako^m przeczsz^osaczką konną ... widełkową ... taka była maszyna ... która miała ... widełki ... i koń cioⁿgnął ... (Prucheniec).

WIDŁY – 1. ‘narzędzie rolnicze składające się z drewnianego trzonka zakończonego metalowymi zębami’: [R1:] dwa takie ze^mby mo ... i ścionek ... i sie ścioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no ... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa); to ze^mby wideł ... [...] jez o dwóch czszech czterech ze^mbach ... (Dąbrowa); [R1:] [widły] do słomy ... [R2:] o dwóch [zębach] to to jes ... do ... [...] zboża ... wrzucenia w furmanke czy ... [R1:] jak sie zawioⁿzało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przenieś ... snopek zboża ... to o dwóch ... (Dąbrowa); widłami i hokiem [wyrzuca się obornik z chlewa] ... (Osiek Mały); gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice); przeważnie grabiami [rozbijało się pokosy trawy]

a niektórzy nawet ... robili to ... widłami ... (Nowe Budki); [Pokos trawy rozbijało się] *no w zasadzie to ... widłami ... czy grabiami ... ewentualnie tak^m przeczsoⁿsaczką konną ... widelkową ... taka była maszyna ... która miała ... widelki ... i koń cioⁿgnął ...* (Prucheniec); [Pokos trawy rozbijało się] *widłami ... lub grabiami ...* (Sobótka); [Widły do podawania snopków] *długie widły o dwóch ze^mbach ...* (Sobótka); *no widły ... na przykład szpadle szypy ... łopaty ... graczki ... wszystko sie kiedyś obsadzało ...* (Goszczędza); *kupka [oborniku] ... no na kupki sie rozkładało ... nie? ... i potym widłami sie rozczsoⁿsało ...* (Lubiny); *do wożenia gnoju? ... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik ... przedtym nie było rozrzutników ... nie? ... no to sie ładowało na na ... na wozy wszystko ... nie? ... i widłami rozrzucali ... na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ... po polu ...* (Kolo); (Police Średnie); 66; 2. ‘metalowa część widel z zębami’: *należy je [=widły] przybić [do trzonka] ... gwoździem żeby nie spadły ...* (Osiek Mały); [R1:] *metalowa czeⁿs [widel] no to so^m ze^mby ... a tu jes czszonek ... czczonek jes drewniany a nie metalowy ...* [R2:] *no z drewna jez albo może być sztyl ...* [R1:] *ale metalowy? ...* [R2:] *metalowy no to só^m widły ...* (Lubiny).

WIDZIEĆ – ‘postrzegać coś’: *tutej na Brudzyniu przecież widzioleż jak tam rosły ... całe w ogóle te plantacje tegó ... no to zrywali te szyszki ... i to był tyn chmiel ... te nasiona ...* (Police Średnie).

WIE!, WIO!, WIY! – ‘komenda wydawana koniowi, by ruszył’: [R1:] *ojcip w prawo a ... a ...* [R2:] *ksewie w lewo ...* [R1:] *ksebie ... czy jak ...* [R2:] *a jag ja mieszkalam tam w Olinie to była hejta wišta ... hejta wišta wio ... no wio! to do przodu ... nie? ...* (Lu-

biny); [R1:] *wie! ...* [R2:] *wio! ...* (Kolo); *cs! cs! wišta! wišta! wiy! ...* (Kolo).

WIECZORNY – ‘odbywający się wieczorem’: *posilek wieczorny? ... kolacja ...* (Adam).

WIECZÓR – ‘część doby między zmierzchem i nocą’: [R1:] *były takie ... sie nazywały odcioⁿgaczki ... to ... tak ... tak wygloⁿ-dały ...* [R2:] *to była taka ... taka kaneczka ... i było takie okieneczko na boku ...* [R1:] *szklane ...* [R2:] *i sie tam wlewało mleko ... wpuszczalo sie do studni boⁿdż gdzieś tam do zimnej wody ... i sie mówili ... [...] wybija sie śmietana ... przeważnie jag na noc ... krowy sie na wieczór wydoiło to na noc do rana to sie wyb... wysto... wybiła śmietana ... było widać ...* [R1:] *ustała sie śmietana ... wyszła na wierzch ...* [R2:] *było widać ... w tym okieneczku było widać ile jest śmietany wiyⁿc albo sie zebralo wazówkó^m ... albo sie spuściło taki kranik był ...* [R1:] *albo był taki kureczek ... taki kurek odkreⁿcany że ...* [...] [R1:] *tu zlatywało mleko a późni już jak uchodziło to śmietana ... bo na wierzku śmietana była to zostawała ...* (Witowo).

WIEJKA – ‘maszyna do czyszczenia zboża’: [R1:] *arfa to jes taka siatka do ... przy młoc-karni ...* [R2:] *albo do wiejki na przykład ... nie? ...* [...] *do oczyszczania zboża ...* (Police Średnie).

WIEJNIA – ‘maszyna do czyszczenia zboża’: *jes to tak zwana wiejnia ...* (Nowe Budki).

WIEJSKI – ‘występujący na wsi’: *no właściwie warzywa to wszystkie [przechowywano przez zimę] ... owoce może nie wszystkie ... chociaż też teraz można w słoiki truskawki które so^m sezonowe na przykład ale warzy-*

wa ... wszystkie korzeniowe czyli pietruszke marchew ... seler ... por ... chociaż por jez mniej odporny nie wim czy ci tam do końca ... w tych warunkach wiejskich by przeczymal ... kapuste ... ziemniaki ... no te podstawowe ... no i te właśnie kiszonki wszystkie ... (Dęby Szlacheckie).

WIELOSKIBOWY – ‘orzący jednocześnie wiele skib’: (Osiek Mały).

WIELOUŻYTKOWY – ‘pełniący wiele funkcji’: *no to dzisiaj sypialnia ... no ... [...] no-a pier[w] ... no był jedyn pokój co ... tam sie gnieździła cała rodzina i ... to zależy ... [...] bo ludzie nie mieli ... nie mieli ... nig nie miał swojego pokoiku ... nig nie miał swojego pokoiku tylko był ... jeden pokój dla całej rodziny ... [...] wielożytko... wielożytko[wy] ... (Tarnówka).*

WIEPRZ – ‘wykastrowany samiec świni’: *knur to zostaje tag jag ón sie urodził ... z tymi joⁿdrami ... zostaje chowany ... potem na takiego hodowanego ... na zaproszenie loszek ... jak so^m takie ... młode świnki jak chce sie doprowadzić żeby właśnie ... mieć maciórki żeby sie mogły wyprosić z prosioⁿ[t] ... to sie zostawia takiego wieprza i on właśnie tag roś... a ... to jes taki knur ... a wieprz to jes win... taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie wzywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budziszław).*

WIEPRZOWINA – ‘mięso ze świni’: *popularnymi zupami so^m ... zupa pomidorowa ogórkowa ... zupa dookoła ogródka ... na drugie danie ... no na pewno schabowe ... no ... i to nie wieprzowe tylko ... z drobiu*

... bo młodzież teraz schabowych z wieprzowe... z wieprzowiny nie lubi ... no co jeszcze? ... (Grzegorzew); (Babiak); (Stary Budziszław); (Koło); (Rysiny).

WIEPRZOWY – ‘o mięsie pochodzącym ze świni’: *zupe pomidorowo^m i ogórkowo^m w zasadzie no to jes tak ... na tej samej bazie co rosół ... tak ... tyl... tylko że ... założmy jak ... jak rosół robie ja głównie z kurczaka ... to tutaj na przykład przy zupie pomidorowej czasami robie taki wywar na mieⁿsie ... na mieⁿsie wieprzowym ... znaczy ... do pomidorowej i do ogórkowej na mieⁿsie wieprzowym ... z tym że jag już mam w tym momencie jak mam ten wywar no to no to ... zrobiony i taki jakby rosół ... to do tego dodaje na przykład koncentrat pomidorowy ... nastę^mpnie ja to nazywam zaklepuje to śmietano^m ... i ... i w zasadzie to jes cały przepis na zupe pomidorowo^m ... (Koło); popularnymi zupami so^m ... zupa pomidorowa ogórkowa ... zupa dookoła ogródka ... na drugie danie ... no na pewno schabowe ... no ... i to nie wieprzowe tylko ... z drobiu ... bo młodzież teraz schabowych z wieprzowe... z wieprzowiny nie lubi ... no co jeszcze? ... (Grzegorzew).*

WIERZBA, WIRZBA – ‘drzewo lub krzew mające podłużne, wąskie liście i bazię’: [R1:] *miotły? ... no to ... [R2:] z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gałęⁿzi wierzby ... abo bzozy ... z brzozowych tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie miętły sie ... utego ... i drutem sie ścióⁿgało ... (Koło); koszyki? ... robiło sie z tego ... z wirzby ... wierzby ... gałoⁿzków wierzby ... pletło sie ... (Goszczędz).*

WIERZCH, WIERZK, WIRZCH, WIRZK – ‘górna powierzchnia czegoś’: *ustała sie śmietana ... wyszła na wierzch ... (Witowo);*

no ... pościel to normalnie ścieliłaś łóżka na wirzku ... (Grzegorzew); weⁿdzarka to jes tak ... można jo^m spo... na różne sposoby zrobić ... albo jo^m uspawać ... z jakiejś blachy tako ... czworokoⁿtna ... albo z jakiejś beczki okroⁿgła ... przykrydź na wierzku ... jaki... jakiejś tam położyć kołki ... i na to rzucidź jakó^m ... jakiś koc czy co i dym przez to wychodzi ... (Stary Budziszław); [Żeby sprawdzić, czy jajko jest świeże] wrzuca sie do zimniej wody i jak wypłynie na wirzch to jes świeże ... (Stary Budziszław); [Jak się sprawdza, czy jajko jest świeże?] jajko opada na dno ... na dno garka z wodó^m ... [...] a jajko które jes nieświeże po prostu wypływa na wierzch ... ono pływa ... po prostu ... (Koło); fiołki to nie lubio^m żeby podlewadź na wierzku ... tylko od spodu ... (Rysiny); mama jeszcze jak podzieliła te ... bochenki ... te te to całe ciasto na bochenki ... to chyba smarowała czymś na wierzchu ... może wodą po prostu ... i sypała makiem albo mieliśmy jeszcze tak zwaną czarnuszkę ... (Dęby Szlacheckie); tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń tako^m darń ... kawalki ziem... tej loⁿki ... a ... spodnia czeⁿśc była ... mieszana ... i to w forme sie ukladało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf... (Prucheniec); a jeszcze pamieⁿtam żelaźniok właśnie ... my mieliśmy żelaźniok ... to miał zelaźne koła ... takie obreⁿcze ... dźrzewiane koła i o... były to ... żelaznymi obreⁿczamy ... dookoła były na wierzku ... jak koło było ... wisz tak? ... to na wirzku była tako żelazno obryⁿcz ... i to ... było koło ... (Goszczędza); jak ... chciały mieć ... dłuższe kopce od sómsiada ... [...] bo mom wiⁿcy zimniaków to ... [...] to sypotym na wirzku ... to wtedy sie automa-tycznie kopiec wydłużył ... nie? ... [...] późni sie szybci spaso ... no to fakt ... (Police Średnie).

WIERZEJE – ‘duża brama (dwuskrzydłowa) zbita z desek’: a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ... (Osiek Mały); 60.

WIERZK → WIERZCH.

WIESZAĆ, WIYSHAĆ – POWIESIĆ – ‘umocowywać coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: wieszano taką świnie na takim haku ... rościnano ją ... rościnano jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrznosci ... te które nie były jadalne ... usuwano ... (Koło); [świniakowi] nacinano ... tylne nogi ... koło ścieⁿgien ... i wieszano na droⁿgu ... (Babiak); [R1:] tak ... polewali goroⁿco^m wodo^m ... jag już zdechła to polewali goroⁿco^m wodo^m ... i później skrobali ... [R2:] no ... [R1:] jak oskrobali to myli ... pomy... wymyli całó^m tó^m świnie ... później ... [R2:] powiesili ... [R1:] no ... [R2:] powiesili w "oborze na takim ... [R1:] hakach ... (Felicjanów); [R1:] wieszano [zabitą świnie] za tylne nogi ... na haku ... gdzieś tam ... [R2:] w stropie ... tyn hak był w stropie ... no w budynku ... (Felicjanów); wieszano [zabitą świnie] za ścieⁿgno tylnych nóg ... i był ... tu sie zakładał tak zwany orczyk ... do tych ścieⁿgien i sie poćcioⁿgało na lince do góry ... (Koło); najpierw zabezpieczono [świnie] ... powrozami ... potym wieszono za tylne nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿgano wneⁿczności ... wszystkie wneⁿczności ... (Rzuchów); no ta balia była ... nie? ... i była ta pralka ryⁿczna taka ... no sie namyndliło tam te te ... ciuchy ... późni sie płucza... płukało jak i w ty chwili ... sie wiyszało ... (Rysiny); no w szafkach takich specjalnych [przechowywano naczynia] ... kiedyś to w kredensach ... kredensy to były

... właśnie ... jeszcze takie miały ... każdy talerz miał poszczególne te [przegródki] ... i wkładało ... kubki sie wieszalo ... taki ka... kiedyś kredens był ... jeszcze u mnie pamiⁿ-tam ... [...] no bo to niby suszarka ... no ... m... ale to co inne jes suszarka ... a co inne tyn kredens ... [...] był u nas taki stolarz ... tu mieszkał i robił nam te [meble] ... a kubki były wieszane wszystkie ... na tym ... nie w środku tylko na wirzchu było ... (Rysiny).

WIEŚ – ‘teren pozamiejski, rolniczy’: to tamte czasy ... sie paliło torfo^m ... torfa ... [to jest] błoto robione na łoⁿce kopane ... i w koziołki ustawiane ... i tak że to była całe ... całe lato czszeba było ... poczczas najwieⁿkszych goroⁿczek właśnie robić torf ... i spieszyć sie żeby nie zmokło nie tego ... no a czeⁿsto deszcze padały ... wieⁿc ... ludzie na wsi mieli dużo ... bardzo dużo roboty z tym ... samym opałem ... (Tarnówka); ludzie na wsi nie chowajo^m już krów ... mało kiedy kto ma jednó^m krowe ... (Stary Budziszław); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamiⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiada- li lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był nastę^mpujoⁿcy ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczszymywano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdzone ta-ak szynki właśnie boczek ... były po pro-

stu weⁿdzone ... w jakimś ... ja pamiⁿtam mój dziadzius to zawsze weⁿdził właśnie ... dźrzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do weⁿdzienia właśnie dźrzewa ... dźrzewa owocowego ... (Koło); jag my piekliśmy chleb w piecu chlebowym na wsi ... to nie dodawaliśmy drożdży tak jak to sie dzieje dzisiaj bo chyba sie dzisiaj drożdże dodaje do ciasta tylko ... tak zwany zaczyn ... czyli to był zostawiony ... zostawiona czeⁿść ... ciasta z poprzed- niego chleba jakby ... nie? ... nie piekło sie ... chlebów ... bochenków ... z całego ciasta tylko kawałeczek sie zostawiało ... i późni jak sie zarabiało nowe ciasto ... to tyn kawałeczek dodawało sie do ... nowe^o ciasta ... i to funkcjonowało tak jak drożdże ... ciasto rosło ... na naturalnym zaczynie było takie ... bez żadnych dodatków ... ulepsza- czy i spulchniaczy ... i cudowaczy ... (Dęby Szlacheckie); nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że sie tam psiknie i sie muchy wytrujajo^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko dźrzwi ... gasili- śmy światło ... w tej czeⁿści z której chcieli- śmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie ganiało [...] mu- chy tak długo aż ... aż do tego światła po- leciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerzedziło ... potym zamykało sie dźrzwi do ... do pomieszcze- nia z którego wyganialiśmy ... otwierało sie dźrzwi na dwór i sie wyganiało muchy z sie- ni ... no ... (Dęby Szlacheckie); ale u nos tu nie było robaków takich ... pluskwy różne ... ludzie mieli bo ... tera nawet wywiad sły- szalam jak w blokach nawet pluskwy majó^m ... no ... ale u nos na wsiach nie było tego ... zeby pluskwy były gdzieś i ... po ścianach chodziły ... to tegó nie było ... roz kiedyż no to ... muchy ... sie ... tam jak sie ... kiedyż ale to sie ty^mpiło te muchy nie było tak że

muchów pełno jes ... (Borki); śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny); no tyż zupy mleczne [jadano na kolację] różne jag i ... ja pamieⁿ-tam to zupa ... mleczna ... to pozywajoⁿc tak ... na to żeśmy mówili ... zacierki ... na jajku ... albo ta ... jag już mówiłam ... zupa ... no tyż żurek mama tam czeⁿsto gotowaa ale wieⁿcy to takie takie na moⁿce ... sypała czy na jajku ... nie? ... albo te ... takie ... worka ... ja... u nas worka na to wołali ... nie? ... jak przyjyżdżali kuzyni ze wsi to mówili ... ciociu co beⁿdziesz worke znowu dziś gotowaa? ... to była woda mleko i posypywana była grubo^m moⁿka ... o tu o taka taka zupa sie u nas mówili ... teraz nig nie wiy ... tak? ... nig nie wiy co to jes ... (Rysiny).

WIKLINA – ‘ścięte pędy krzewiastej wierzby wykorzystywane jako surowiec koszykarski’: [Kosze] *pletli z wikliny i to ... (Police Średnie).*

WINETA – ‘odmiana ziemniaków’: *mamy właśnie winety ... o! winete ... to^m jedno^m a to^m drugo^m owacje ... mómy ... ale bryza ... lordy ... to tyż só^m tak samo dobre kartofle ... (Goszczęda).*

WINO – ‘napój o najczęściej jedностopcentowej zawartości alkoholu’: [Chwasty w zbożu] [R1:] *koⁿkol ... [R2:] koⁿkól ... teraz te niebieskie kwiatki ja wiedziałam ... [R1:] jo tyż wiedziałam tero już nie pamiⁿ-tóm ... nie ... modrak czy jakoś ... [R2:] nie ... koⁿkol ... i i ... wino kiedyś z tego sie robiło ... [...] chabry ... (Grzegorzew).*

WIO! → WIE!

WIOⁿZAĆ, WIÓⁿZAĆ – ZAWIOⁿZAĆ – ZWIÓⁿZAĆ – 1. ‘okręcać coś ciasno, uniemożliwiając przez to zmianę kształtu lub pozycji’: *kre^mpulec ... to chyba koniom zakładano na nogi ... to jes powróż ... wioⁿzany na końskie kopyta żeby konie nie uciekły ... chyba ... tak mi sie wydaje ... (Babiak); [Jak robi się szynkę?] wcześniej miⁿso ... z szynki czszeba zapeklować ... i późni sie wkłada w siatki boⁿdż wióⁿże i weⁿdzi ... (Koło); no ... no wioⁿzali [świnie] ... i zabijali siekiero^m ... krew spuszczała ... i potym krew spuszczała ... to znaczy juszke ... (Rzuchów); mieli takie ... takie nosidełka no po prostu z materiału zwioⁿzane ... dzieckoⁿtko na plecach ... no jak widzimy dzisiaj w Afryce pokazujó^m ... no i zawioⁿzane i już ... no albo matka na reⁿku nosiła ... no bo przecież któż by jo^m wyreⁿczył? ... no ja tam ... ułożyła coś gdzieś tego ... no i pod miedzo^m siedziało i ... i kwiliło ... i ... jag umiało sie przesuwac to sie przesuwalo a jag nie to nie ... najadło sie ziemi ... umorusało sie ... (Tarnówka); 2. ‘łączyć ścięte zboże za pomocą sznurka’: [Kobieta za kosiarzem] zbiera ... tak zwane wioⁿzki ... i wioⁿże snopki ... [...] mówiono na nio^m zbieraczka ... (Bogusławice); [Kobieta] wioⁿże no ... za kosiarzym ... wióⁿzaa kiedyś snopki ... dawni a tero to zaś były maszyny były ... tero jag maszynó^m sig i wióⁿzaa zaro ta maszyna ... tyż sznurkim ... a dawniej za kosiarzym to sie wioⁿzało ... snopki ryⁿczno ... (Borki); no ... na takie ... snopki sie wióⁿzało i na kupki sie stawiało dawni ... (Borki); dawny tyb maszyny no to była ... [...] która kosi to była ... ^o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ... nie ... kosiar... maszyna kosiar-ka tako chyba była do zbierania zbóż ... co óna wióⁿzała snopki i kosiła ... i na gościu takie rozkładała ... tak była ... (Borki); to*

tak kiedyś [zboże] kosili na ściane i dopiero odbierali ... na garstki i sie wioⁿzało żyto ... (Grzegorzew); [R1:] [widły] do słomy ... [R2:] o dwóch [zębach] to to jes ... do ... [...] zboża ... wrzucenia w furmanke czy ... [R1:] jak sie zawioⁿzało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przenieś ... snopek zboża ... to o dwóch ... (Dąbrowa); no zależy kto jak^m czynność wykonywał [przy młóceniu] ... był ... była to osoba która ... puszczała snopki ... osoba puszczaⁿca ... później na stogu była to osoba podajoⁿ-ca snopki ... a z tyłu maszyny byy to osoby które wioⁿzały słome już po wymłóceniu ... (Nowe Budki); [Kobieta ścięte zboże] no wioⁿzała w snopki ... (Koło); [Snopowiązałka składa się] z kosy ... stołu motowidła ... i aparatu wioⁿżoⁿcego chyba ... (Koło).

WIO^NZADŁO – ‘połączenie obu części cepów’: (Koło).

WIO^NZKA – ‘zebrany pęk czegoś’: gonicha to jes ... konna maszyna do cieⁿcia zboża ... [...] jedna osoba powozila końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ścieⁿte przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wioⁿzki ... i spychała do tyłu żeby ... już przygotowane do wioⁿzania ... (Bogusławice); [Kobieta za kosiarzem] zbiera ... tak zwane wioⁿzki ... i wioⁿże snopki ... [...] mówiono na nio^m zbieraczka ... (Bogusławice).

WIO^NZAC → WIO^NZAC.

WIRNIK – ‘ruchoma część czegoś wykonująca ruch obrotowy; tu: służąca do wydobywania ziemniaków z ziemi’: no to była ta kopaczka ... waśnie ... ta ta ta śmigłowa czy wirnikowa ... [...] śmigło było z tyłu to rozrzucała ... [...] jak to sie to nazywało tyn tyn? ... śmigło czy czy wirnik czy? ... no ... no coś takiego było no no ... (Police Średnie).

WIRNIKOWY – ‘zaopatrzony w wirnik’: [Kopanie ziemniaków] dawno ... najpierw było graczkó^m ... to był taki ... czszy ... takie ... oszczsza na trzanku drewnianym to była graczka ... późni była ... no późni to była kopaczka ... tylko najpierw były te kopaczki jeszcze takie te wirnik ... jak to to można wirnikowe nazwać czy jak sie to nazywa ... [R2:] konnowirnikowe ... [R1:] wirnikowe ... późni były kopaczki ... elewatorowe ... i późni były kómbajny ... i to już wszystko ... cała historia ... (Police Średnie); no to była ta kopaczka ... waśnie ... ta ta ta śmigłowa czy wirnikowa ... [...] śmigło było z tyłu to rozrzucała ... [...] jak to sie to nazywało tyn tyn? ... śmigło czy czy wirnik czy? ... no ... no coś takiego było no no ... (Police Średnie).

WIRZBA → WIERZBA.

WIRZCH → WIERZCH.

WIRZK → WIERZCH.

WISIEĆ – ‘znajdować się w takim stanie, że górna część jest o coś zahaczona, a reszta ciała, przedmiotu znajduje się w powietrzu’: kre^mpulec to jes taki ... taki ze czszydzieści centrymetrów ... kij ... okroⁿgły ... i to sie ... kładło w ... jak chciało sie powie... no żeby ta świnia wisała na taki wysokości na taki[ch] łańuchach ... to ten kremlulkem sie tak ... przekreⁿcało między nogami i ta świnia była poćcioⁿgana do góry i potem ... ten kre^mpulec sie założyło tag na poprzeg między nogi ... żeby nie odwinął sie ten łańcu[ch] ... i ta świnia wisała wtedy ... (Stary Budziszław).

WISZALNY – ‘przystosowany do wieszania’: no ... pościel to normalnie ścieliłaś łóżka na wirzku ... a ubrania no to do szafy

kładłaś ... szafa wiszalno była i tam wiszoki ... (Grzegorzew).

WISZOK – ‘przedmiot zaopatrzony w haczyk służący do wieszania ubrań’: *no ... pościel to normalnie ścieliłaś łóżka na wirzku ... a ubrania no to do szafy kładłaś ... szafa wiszalno była i tam wiszoki ... (Grzegorzew).*

WIŚTA – 1. ‘komenda wydawana koniowi, by szedł w lewo’: [R1:] *ojcip w prawo a ... a ... [R2:] ksewie w lewo ... [R1:] ksebie ... czy jak ... [R2:] a jag ja mieszkałam tam w Olinie to była hejta wiśta ... hejta wiśta wio ... no wio! to do przodu ... nie? ... (Lubiny); 2. ‘komenda wydawana koniowi, by szedł szybciej’: *cs! cs! wiśta! wiśta! wiy! ... (Koło).**

WITAMINA – ‘związek organiczny występujący w pożywieniu (lub sztucznie produkowany), potrzebny do prawidłowego funkcjonowania organizmu’: *to sie z tych suszonych ... owoców robiło polewki ... tak ... no ... i potym takie jeszcze było nawet że ... jak ... na tó^m ... ze susz... do suszonych ... jak sie kisiło ... kapuste ukisiło ... i occezdzało jo^m sie do ... gotowania na bigos ... to ... ten kwas ... zasyp... zalewało sie znowu ... zasypywało sie znowu te ... suszone owoce ... gotowało sie ... buraczek czerwony ... do tego ... listek laurowy ... i to właśnie to wszystko zagotowało ... powstało jedyn dzień ... i było luksus do picia ... było zdrowotne ... nig nie kupował witamin bo ... w tym było witaminy ... (Tarnówka).*

WITKA – ‘cienka gałązka’: [R1:] *ja miotły nie robiłam ... tata robił miotły to powiedz ... [R2:] czszeba nacio^ńć różeg z brzozy ... [R1:] witki ... tak? ... sie to nazywa? ... [R2:] chyba ... nie wiem ... poukładadź*

ładnie ... scioⁿgno^ńć drutem ... i wszystko ... (Koło); [R1:] miotły? ... no to ... [R2:] z wi... [R1:] z witek ... [R2:] z gał^ęzi wierzby ... abo bzozy ... z brzozowych tych i sie ... cięło ... i ... w kształcie miotły sie ... utego ... i drutem sie scioⁿgało ... (Koło).

WIY! → WIE!

WIYRZCHNI – ‘znajdujący się na wierzchu’: *rodzaje [ubrania] ... bielizna ... czyli ... czyli ubrania które leżo^m przy ciełe ... przylegajo^m do ciała ... odzież taka wyrzchnia która jes zakładana na bielizne ... i potym wszystkie palta płaszczce kożuchy które zakładamy kiedy jes bardzo zimno myślę że to tak czeba by podzielić ... (Dęby Śląckie).*

WIYSZAĆ → WIESZAĆ.

WKOPYWAĆ – ‘kopiąc, umieszczać coś głęboko w ziemi’: [Mięso było] *kładzione ... w beczki ... i solone ... w beczkach było solone jak ... nie było jeszcze lodówek ... i było gdzieś wkopywane albo ... gdzie... chowali gdzieś w jakichś piwnicach ... albo tak żeby było chłodno ... no ... a ... bywało tak że były takie studnie ... duże co tam nie były używane ... a ... wiesz ... to tam wpuszczali tam było chłodno ... na takich linach ... i w ty wodzie ... jak w wiadrach czy coż ono se tam stało ... i mogło być ... no ... różnie było przedtym ... no ... a teraz to jes ... no ... co innego ... (Koło); *wkopuje sie brożyne ... i układa sie naokoło ... od dołu ... od spodu szerzej ... u góry woⁿska ... czubek ... tak sie robi [stóg] ... (Sobótka).**

WKRE^NT, WKRY^NT – ‘rodzaj śrubki przyłączanej do podkowy po to, by koń się nie ślizgał’: *takie były wkreⁿty specjalne ... wiysz? ... wkryⁿty do tego ... do podkowy ...*

żeby miaa ... żeby nie była płaska tyko ... tu jeszcze były takie ... dwie z tyłu miał te ... jak sie nazywo? ... no takie ... takie jak sruby takie coś sie dawało ... nie? ... (Koło).

WKRE^NCIĆ SIE – ‘dostać się gdzieś bez czyjejs wiedzy, wbrew jego woli’: *no pierzyna ... pierzyna to najpierw czszeba było uhodować ... sporą ilość ... czy kaczek ... czy geⁿsi ... czy jag mniejsza ilość kaczek czy geⁿsi no to sie jo^m składało te pierze z dwóch lad jeszcze czszeba było o nie dbać żeby sie nie wkreⁿciły mole ... bo jak sie ... mole wkreⁿciły no to było wtedy kurzu nie z tej ziemi i zniszczone pierze ... (Tarnówka).*

WKRY^{NT} → WKRE^{NT}.

W KUPIE – ‘tak, że coś występuje razem’: *albo ryⁿkó^m można było wycinać ... albo ... albo haczkó^m sie prze... najpirw sie robiło przecinke ... a późni sie robiło przerywke ... bo przecinke to sobie zostawiołeś tam kilka buraków w kupie ... co czszydzieści centrymetrów ... a późni wkoło tego czeba ryⁿkó^m oskubać żeby został tylko jedyn ... (Police Średnie).*

WŁAŚCICIEL – ‘osoba posiadająca coś na własność’: (Osiek Mały).

WŁOS – ‘cienki twór pokrywający ciało człowieka i zwierząt’: *wszawica ... była bardzo popularna ... tak że albo obcinano włosy albo ... te wszy z włosów i gnidy wyjmowano ... [...] iskanie ... (Bogusławice); iskanie ... o! to jes bogata literatura na tyn temat ... za dawnych czasów ... posiadanie w głowie ... że tak powiem ... wszy ... czy jak? ... nie było niczym wstydlwym ... i jeszcze pamieⁿtam że moja mama opowiadała że jak była ... młoda ... to ... na przykład ... z dziewczynami siadały sobie ...*

w niedzielne ... popołudnie na ... przewróconym dźrzewie gdzieś tam ... przy drodze ... i nawzajem sobie oglóⁿdały ... włosy czy nie mają^m ... wszów ... (Dęby Szlacheckie); ja pamiⁿtam że jak miałam [wszy] w szkole bo przecież każdy przechodził no teraz już może nie ... ale od czasu do czasu jeszcze sie o wszawicy słyszy ... a ... ja ... jak miałam wszy ... w szkole nabyłam od kogoś Pam Bóg wie nie wiym ... no ... każdy zapal gdzieś tam w którymś momencie ... to ... jo już byłam w okresie wychowywana kiedy był tak zwany anglotoks ... wieⁿc mi głowe zsypano azotoksem ... zawinieⁿto chustko^m ... no i one sie tam miały dusić w tym azotoksym ... [A nie niszczyło włosów?] a jo wiem ... może i niszczyło ale ... wiesz ... nie było innego wyjścia ... potym włosy sie myło ... no ale pewnie czszeba było to powtórzyć bo ... jak były gnidy to te gnidy może ... od azotoksu ś... nie wim nie zdychały ... no ... po jakimś czasie czszeba było ... do skutku ... tym azotoksym ... (Dęby Szlacheckie).

WŁOSIE – ‘długie włosy z grzywy lub ogona konia’: [Pędzel robiono] *a z włosia ... l... "od ty te ... brało sie ... "od konia siche z ogona ... (Adamin); peⁿdzle robiono z włosia ... jakiegoś zwierzeⁿcia ... konia? ... nie wiem ... (Grzegorzew).*

WŁÓCZENIE, WŁÓCZYNIENIE – ‘rozbijanie brył ziemi na polu’: *bronowanie jes po zasianiu zboża ... a włóczenie jes po kartofliškach ... (Osiek Mały); [Po zasianiu zboża praktykowano] włóczenie lub bro... bronowanie ... (Sobótka); [R1:] órka była ... krymrowanie ... o! ... i włóczynie ... przygotowane ... [R2:] pod zboże ... (Grzegorzew).*

WŁÓCZYĆ – ZWŁÓCZYĆ – ‘rozbijać bryły ziemi na polu’: *włóczyć to ... jak sie jechało*

konim ... o! włóczy tam ... to jes bronowanie ... (Dąbrowa); [Co znaczy: włóczyć?] no ... wcioⁿgać brony po polu ... cioⁿgać brony ... (Osiek Mały); bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głę^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie używa brony ... cieⁿżkiej ... (Lubiny); [R1:] brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemi ... [R2:] włóczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny).

WŁÓCZYNIĘ → **WŁÓCZENIE**.

WŁÓSKA – ‘długie włosy z grzywy lub ogona konia’: [Pędziel robiono] z włośki ... [...] z włośki ... to konia ogona ... z grzywy ... obcinało sie koniowi ogon grzywe i z tego sie robiło ... (Barłogi).

WNE^NCZNOŚCI, WNE^NTRZNOŚCI, WNY^NCZNOŚCI – ‘narządy wewnętrzne zwierzęcia’: na taki[ch] powrozach powieształo [się świnię] pod ... wysokie pomieszczenie gdzie to tam ... była zabijana ta sztuka ... no i potem ... rozpołowiono mieⁿso na pół ... wywo... wyjmowano wneⁿczności ... i te wneⁿczności jak ktoś chciał no to tam sobie wyczyścił i ... wykorzystał ... (Stary Budziszław); no trzeba jo^m [=kure] po prostu ... zabić ... czszeba jo^m sparzyć gotujoco^m wodo^m ... no ... wyskubać z pierza ... rościoⁿć ... usunoⁿć wneⁿczności ... wymyc mięso poporcjować ... wymoczyć w wodzie ... dokładnie ... no a nastę^mpnie przygotować do ... czeⁿści ... już ... gotowania ... przygotowywania jakiejś danej potrawy

z kurczaka ... (Koło); wieszano taką świnię na takim haku ... rościano ją ... rościano jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrznosci ... te które nie były jadalne ... usuwano ... (Koło); później sie ... skrobie ... czy opala ... no później sie wycioⁿga wnyⁿczności i rozbiera całego świńska na czeⁿści ... które só^m później do jedzenia ... (Babiak); najpierw zabezpieczono [świnię] ... powrozami ... potem wieszono za tylne nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿgano wneⁿczności ... wszystkie wneⁿczności ... (Rzuchów).

WNE^NTRZNOŚCI → **WNE^NCZNOŚCI**.

WNY^NCZNOŚCI → **WNE^NCZNOŚCI**.

WODZE – ‘część uprzęży końskiej, którą kieruje się zwierzęciem’: wodze to lejce ... (Lubiny).

W OKÓŁKE – ‘tak, że orze się od brzegów pola do środka’: no od brzegów ... no to znowu sie mówiło ... rozoranie ... oranie w okółke ... (Osiek Mały).

WOLE – ‘rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrwanie pokarmu’: (Babiak); (Koło).

WOŁAĆ – 1. ‘dawać głosem komuś lub czemuś sygnały, by zwrócić jego uwagę’: moja babcia zawsze wołała cip cip cip cip cip ... (Koło); no jak sie odgania? ... no ... jak sie woła na ... na przykład ... nie? ... na kure to a sio! ... nie? ... a na kaczkę? ... no to ... mi sie wydaje że to samo ... ni? ... (Rysiny); 2. ‘nazywać coś’: talerze ... albo miski ... miski ... kiedyś to miski to na to wołali ... bo nie było talerzy takich ... tyko to każdy miał swój^m miske ... nie? ... (Rysiny).

WO^NTROBA, WÓ^NTROBA – ‘największy gruczoł u wielu zwierząt, wykorzystywany w celach kulinarnych’: *mieⁿsa z kury to może bydó^m ... mogó^m być tak ... skrzydełka ... piersi ... udka ... korpus ... który używa się na rosół ... woⁿtroba żołoⁿdek ... szyjka nóżki ...* (Stary Budziszław); *o! kaszanke sie robi w inny sposób ... kaszanka to woⁿtroba ... sie kładzie to lekkie ... to znaczy te płuca ... no i wtedy ... kawałki mieⁿsa ... czy nawed o! jak sie nie robi salsesonu to ta głowa idzie na ... i wszystko sie gotuje ...* (Stary Budziszław); *płuca to ... wiem że z woⁿtroby to były do kaszanki dawali ... ale płuca ... tam ... niektórzy też dawali przerabiali ...* (Koło); *serce [świni] co tam było no to to wszystko do wybor... do wyrobów sie brało ... nie? ... woⁿtroba czy żołoⁿdek ... nie? ... to to do wyrobów sie brało ... tam po czeⁿści ...* (Rysiny); *Rodzaje mięsa ze świni [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtroba ... [R1:] woⁿtroba o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ...* (Felicjanów); *[R1:] to-s woⁿtroba ... letkie sie myli ... [R2:] gotuje sie najpierw ... [R1:] gotuje sie a potem sie myli ... to przez maszynke ... i sie wkłodo w kasze ... [R2:] krew ... [R3:] [...] krew i sie znowu napycha ... [R2:] i może być kasza...anka ... ta z tyj zwykłej kaszy i ... [R3:] taterczy ...* (Felicjanów); *kaszanke ... [robi się] z kaszy ... z woⁿtroby dodaje sie^m ... juszke ... to znaczy krew ... świńsko^m ... przyprawy gotuje sie^m ... kładzie sie ... kładzie sie w jelita i potym sie gotuje ...* (Rzuchów).

WO^NTRÓBKA – zdr., ‘największy gruczoł u wielu zwierząt, wykorzystywany w celach kulinarnych’: *salsesón robi sie z kałduna ... to jez ozorek ... woⁿtróbka ... kawałki mieⁿ-sa gotowanego ... zależy sie ... zalewó^m ta-*

kó^m ... rosołym ... (Koło); *[Jak robi się kaszanke?] z krwi kaszy ... woⁿtróbki ... no ... to wszystko ...* (Babiak).

WORECZEK – zdr., ‘niewielkie opakowanie z materiału połączonego z trzech stron przeznaczone do przechowywania’: *[Żeby ser miał określony kształt] no czszeba ... uszyć ... z materiału ... najlepiej lnianego ... w kształcie ... w kształcie serca taki woreczek ...* (Drzewce); *[Ser robiono] w woreczkach lnianych* (Drzewce).

WOREK – 1. ‘opakowanie z materiału połączonego z trzech stron przeznaczone do transportu i przechowywania’: *do tych piwniców w domu no to ... to wrzucało sie [ziemniaki] ... koszykami nosiło workamy ... a ... a jak były piwnice osobne ... no to tam sie nosiło ... już gotowe we workach i w skrzynkach ...* (Goszczędza); *[R1:] bo nichtórzy mówili kopiec nichtórzy mogiła ... no ... my tutej na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewczuchów tam nig nie wiedziół co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogiły ... [R2:] no to my tyż tag mówilim ... no mogiła kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypało ... przykryło sie słomó^m późnij zimió^m i ... a jag na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... [R1:] i jeszcze za liście czszeba było odrobiać ... [...]* *[R2:] jak chodzilim to z workim przeskoczylim przez ... przez ... no ... ty kanałeg i tak po... żeby nie widziół to tak po trochu pograbilim ... i ... no bo nie było czym przykryć ... nie? ... [...]* *[R1:] to już by było za mało zeby wym^borek kłaś ... to wisz co? ... takie mielim prześcieradło takie duże i napakowalim takó^m ... tak złapoł za cztery narożniki to od razu weszło dużo na plechy i przez sad ...* (Police Średnie); 2. ‘twór

skórno-mięśniowy, w którym znajdują się narządy wewnętrzne: wymie ... [...] okro-
głe i ma cztery takie sutki ... [...] taki worek
... i ... cztery sutki ... (Witowo).

WOZIĆ – PRZYWOZIĆ – ‘transportować na czymś zaopatrzoną w koła’: *no to naj-
pierw czszeba ... podorywke zrobić ... na
polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na
... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na
... sie mówi na półtora dwa metry szeroko-
ści ... no zależy jako^m tego no ale ... tag
mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszyko-
wać tego ... szerokości tego ... [...] kopca ...
że to podłoże czszeba tu wzięⁿś i wyrzucić
... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...]
potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło
z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypy-
wały sie ładnie ... na mogiele ... i potym
poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m
... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy
... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie
czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie
... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż
... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ...
a ... i ... a innym drugim razem na ...
tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co
sie wywaliło ... z tego podłoża ... [...] wtedy
sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i po-
tem już jag na zime to czszeba było jeszcze
raz je okrywać ... [...] tymi teⁿcinami ...
a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak
kto miał no to ... wieⁿcej ... no to oborni-
kim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak
dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnów-
ka); no to jak sie przywoziło [torf] no to to
... sie garażowało ... w garażach w ... no ...
chto tam gdzie miał ... czy przykrywali ...
prawda jakimiś deskami i ... i słomo^m ...
no ... (Prucheniec); [R1:] do rożcioⁿgania
wozu to kawałek rury ... [R2:] to rozwora
to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy ... to
był taki loⁿcznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnio^m*

*“ośko^m a przednio^m ... no ... [R1:] a ogólnie
rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego
... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:]
można było rożcioⁿgać tyn wóz po prostu na
dłuższy i tego ... [R1:] to sie rożcioⁿgło go
... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ...
(Police Średnie); (Lubiny).*

WOŹNICA – ‘osoba kierująca wozem’:
(Koło).

WÓDKA – ‘napój o ok. czterdziestoprocen-
towej zawartości alkoholu’: (Powiercie).

WÓ^NTROBA → WO^NTROBA.

WÓZ – ‘drewniany pojazd ciągnięty przez
konie’: [Kowale] *a to różnie ... wozy robiły
... przedtym to robili wozy bramy ... wszy-
sko robili ... nie? ... [...] wsisko ... kosy o! ...
kosy nie kosy ... tak wszystko ... sierpy ... to
wszystko robili ... (Koło); do wożenia gnoju?
... to jez rozrzutnik ... no teraz rozrzutnik
... przedtym nie było rozrzutników ... nie?
... no to sie ładowało na na ... na wozy
wszystko ... nie? ... i widłami rozrzucali ...
na kupki ... a z kupków rozrzucali ... no ...
po polu ... (Koło); [R1:] dwa takie ze^mby
mo ... i ćsionek ... i sie ścioⁿgło ... [R2:] no
to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m
prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes
taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany
i tego ... [R1:] no ... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie
ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ...
(Dąbrowa); jes to wóz drabiniasty ponieważ
... czszeba było ... założyć tak zwane drabie
żeby sie ... dużo siana zmieściło ... (Nowe
Budki); wóz drabiniasty ... (Sobótka); to jes
przepoweⁿzanie tego wozu ... (Sobótka); ten
był wóz ... na tych ... powiedz ... na kołach
gumowych ... gumowiec ... bo jeszcze były
żelaźnioki ... bo ón mo gumowe koła widze
... (Goszczędza); [R1:] na pewno nie wóz*

drabiniasty ... na pewno nie bo by te pyry wyleciały ... [R2:] wóz w helach ... no ... jo bym tak powiedział ... [R1:] hela ... des... deska ... no ... [R2:] nie? ... no boki to sie my mówilim na to hele ... nie? ... [...] no to wóz hela ... no bo nie pojedziesz ... z wozym po sianie ... [R1:] drabiniastym ... żeby spadły ... [R2:] który służył do przewozu siana ... który miał tylko droⁿgi ... nie? ... [R1:] tak ... to były hele ... niktórzy mówili deski niktórzy boki niktórzy hele ... ale u nos tu-tej w Wielkopolsce ... [R2:] to przeważnie hele ... nie? ... [R1:] nie? ... u naszych dzie-wuchów tam Nałⁿczowym tam nich hela to nig nie wiedziol w ogóle co to jes ... tam były tylko boki albo deski ... [R2:] boki po prostu do woza ... nie? ... [R1:] no ... [R2:] tylek tylek ... [R1:] skrzynia no ... po prostu była skrzynia ... [R2:] tylek ... jedyn tylek drugi i hele ... nie? ... i spód i to był cały ... cały wóz ... do zbioru ... do przewożynio ... (Police Średnie); [R1:] rozwora to była poc spodym przez cał^m długość woza ... pod spodym ... to była rozwora ... [R2:] no a tyn przód co sie kryⁿciło to jak sie nazywoł? ... [R1:] ale to nie była rozwora ... rozwora to był tak tyn łoⁿcznik ... [R2:] że mogłeś do przedłużyć ... tyn wóz ... [R1:] pomiⁿdzy tyłem a przedym to był łoⁿcznik taki to była rozwora ... no tyn droⁿg taki ... [R2:] no wim wim ... no ale tutej sie to ... [R1:] to była rozwora ... a tutej przód to był tylko ... my to mówilim kierok ... i dyszel ... [R2:] przód ... no może o dyszel chodzi bo dyszel to z przodu wystaje ... to jes kawał kija był ... [R1:] no nie ... ale to co ... no to tyn bark można powiedzieć z tymi hakami to my mó-wilim na to kierok ... to co to było w ogó-le na ty śrubie co sie ruszało ... no jak wy? ... jak ty mówileż na to? ... kierok ... [R2:] kierok ... (Police Średnie); [R1:] do rożcioⁿ-gania woza to kawałek rury ... [R2:] to roz-wora to była tako pod spodym ... pomiⁿdzy

... to był taki łoⁿcznik pomiⁿdzy tyłym ... tylnió^m uośko^m a przednió^m ... no ... [R1:] a ogólnie rzecz bioroⁿc to ta rozwora służyła do tego ... ta[k] jak siano sie jechało wozić ... [R2:] można było rożcioⁿgać tyn wóz po prostu na dłuższy i tego ... [R1:] to sie roż-cioⁿgło go ... zakładało sie takie ... droⁿgi do siana ... (Police Średnie); [R1:] żelaźniok ... oj nie zapómne jag my pojechalim po żelaź-niok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzy-ni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu... musielim sami se dorabiać ... no i je-dzimy do domu w połowie drogi żelaźniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jecha-li nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zaklinowane a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... [R1:] spadła ... [R2:] obryⁿdź leży gdzieś za wozym kawoł ... i to wisz? ... na samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to słyhać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piasku to nie było słyhać ... jak kaminie gdzieś były to było słyhać ... [R1:] było sły-chać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie); [R1:] gu-mowiec ... [R2:] no ... wóz gumowy ... na gumowy ko[łach] ... (Police Średnie); [R1:] sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami nik-tórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od ... normalnie ... od sieczki ... [R1:] no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie le-ciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie wła-ściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie

z piasku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych ... [R2:] *no ale to loda była* ... [R1:] *loda ... loda to u mnie było to do kładzyna dźrzew ale* ... [R2:] *no a jag mówileż na to deseczkami co sie .. co sie rżło sieczke do do kóni?* ... [R1:] *to była* ... [R2:] *loda ... nie?* ... [R1:] *loda* ... [R2:] *no przecież to było to samo ... no ... pochyło było* ... [...] *i kartofle leciały do piwnicy* ... (Police Średnie); (Lubiny); 54, 60. → WÓZ ASYMILACYJNY.

WÓZ ASYMILACYJNY – ‘właściwie: asenizacyjny – maszyna rolnicza służąca do pobierania, transportu i rozlewania gnojówki na pola uprawne w celu ich nawożenia’: *czszeba takim specjalnym wozem asymilacyjnym [wywieźć gnojówkę na pole] ...* (Osiek Mały).

WÓZEK – 1. ‘nieduży pojazd kołowy służący do przewożenia czegoś’: [R1:] *buraka broeś w ryⁿce i tasokim go* ... [R2:] *były takie tyż jo nie wim jak sie nazywało* ... [...] *na kólkach co tak sie pchało* ... *nie?* ... [...] *i liście normalnie obcinoleś* ... [R1:] *a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli tak^m normalnie haczke tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przecięłaś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odzrucuoleś ... na przykład szedleś to nie robieleż jedny redliny tylko z jedny stróny wózka mioleś czszy z drugi czszy ... szedleś srodkim ... wszystkie liście ukłodoleś na ty...* (Police Średnie); 2. ‘niewielki pojazd z kołami do przewożenia dzieci’: *nieroz tak było że na ... snopku ... położyłaś [dziecko] i spało ... no bo tag no to gdzie tam?* ... [...] *wózków to tag nie było w pole nie brali wózków* ... (Grzegorzew).

WPADYWAĆ – ‘lecieć w dół’: [R1:] *sposobów było kilka zależy jak tam ... jakie*

było dojsće do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemiaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] *loda* ... [...] *jo to miolem lode i ... i od... normalnie ... od sieczki* ... [R1:] *no sie wstawiało do ty ... no tam do dziury gdzie wpadywały i z woza prosto sobie leciały ... ale nie ... ni[e] tak specjalnie właściwie lody ... co-ne były na spodzie były te druty że óny jeszcze wyczyściły sie wszystkie z piasku obleciały ... z tych ... z tych brudów różnych* ... (Police Średnie).

W POPRZEK – ‘równoległe do krótszego boku czegoś’: [R1:] *w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdłużke ... i w poprzek sie robiło* ... i ... [R2:] *a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemie* ... [R1:] *ale ... wdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam* ... [R2:] *zboża ... tego po prostu ... jak miało* ... [R1:] *jag już zasiane ... jak zasiane* ... [R2:] *jag nawóz sie rozsije ... to ... szage ... szagó^m bronowali* ... [R1:] *no ... na szage ... żeby jag najłepi ro... było równo to ... spulchniować* ... (Dąbrowa); *orało sie w poprzek* ... (Osiek Mały); [Rodzaje bronowania] *w poprzek wdłużke ... skośne* ... [...] *w poprzek to znaczy ... brónuje sie w poprzek ... pole ... nie?* ... *a tego ... a w długoż no to w długoż pola ... to jes właśnie bronowanie ... te ... jak to mówilym? ... po... poprzyk ... a w tu wdłużke* ... (Lubiny).

WROTA – ‘duże, dwuskrzydłowe drzwi do stodoły’: [Jak wygląda stodoła?] [R1:] *no jes klepisko* ... [R2:] *jes ... só^msieki* ... [R1:] *so^m-siek ... klepisko* ... [R2:] *teraz ... klepiska* ... *i te wrota* ... *i da... dach jes tego* ... [R1:] *i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie* ... [R2:] *sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie* ... [R1:] *a w stodole nie ma* ... (Dąbrowa); *to jes klepisko bo to jes ... z jedny*

stróny wrota z drugi stróny wrota jag otworzysz ... to mosz przeschczesz tag jak droge czszymetrowó^m czterometrowó^m ... i przejeżdżosz ... (Dąbrowa); no to wrota no to só^m ... dźrziw takie wielkie ... z ... dźziwa ... i zawiasy to ... [...] do stodoły ... (Dąbrowa); no budowa stodoły no to musi być fundament ... mury dach ... i wrota ... [...] pod stropem sie kładło snopki ... (Osiek Mały); no wrota to so^m drzwi stodoły ... (Osiek Mały); a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy... kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś dawniej dawniej ... (Osiek Mały); (Lubiny); 60.

WSPÓŁCZESNY – ‘teraźniejszy, obecny’: [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadzili to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak sie nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak sie nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadzili ... nie? ... [R1:] sadzili ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie).

WSTYDLIWIY – ‘wywołujący uczucie wstydu’: iskanie ... o! to jes bogata literatura na tyn temat ... za dawnych czasów ... posiadanie w głowie ... że tak powiem ... wszy ... czy jak? ... nie było niczym wstydlwym ... i jeszcze pamieⁿ tam że moja mama opowiadała że jak była ... młoda ... to ... na przykład ... z dziewczynami siadały sobie ... w niedzielne ... popołudnie na ... przewróconym dźrzewie gdzieś tam ... przy drodze ... i nawzajem sobie oglóⁿ dały ... włosy czy nie majó^m ... wszów ... (Dęby Szlacheckie).

WULGARNY – ‘nieprzyzwoity’: ty gadzino ... na człowieka nieraz mówió^m ... nie? ... przeważnie na dzieciaka ... mama nieraz moja krzyczała ... wy gadziny ... wy takie ... nie? ... no to to tak teraz to inne słowa używajo^m jeszcze wulgarn-a teraz to ... kiedyż nie było tak ... (Rysiny).

WYBETONOWAĆ → (BETONOWAĆ).

WYBIEG – ‘ogrodzony teren, na którym przebywają zwierzęta hodowlane’: patyk to jes zagroda ... zrobiona dla świń ... w... taki wybieg ... na powieczszu ... (Stary Budziszław).

WYBIERAĆ, WYBIRAC – 1. ‘wyjmować coś z czego’: masło sie wybirało a maślanka zostawaa ... masło sie wybirało ... były takie donice ... przeważnie ... i w tó^m donice sie wybirało masło no i sie wyjęło ... czy ... wodo^m ... przepłukiwało żeby już tó^m maślanke oddzielić żeby było czyste ładne maśelko ... (Witowo); 2. ‘sortować, dzielić na klasy’: [Wiosną] wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spasenia to spasenia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedej czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało sie zwierze^{ta} ... no to te kartofelki poszły wszyskie co na tego ... do ... do pasenia ... (Tarnówka).

WYBIRAC → WYBIERAC.

WYCIÓ^NGAC, WYCIÓ^NGAC – ‘wyjmować coś z czegoś’: najpierw zabezpieczono [świnie] ... powrozami ... potym wieszono za tylnie nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿ gano wneⁿ czności ... wszyskie wneⁿ czności ... (Rzuchów); to [=torf] czszeba było jeszcze ... deptać go ... żeby to tak go ... mazie rozrobić ... tak ... ży to dzisiaj ... no dzisiaj ... dzi-

siaj to już tych ludzi nie ma co ... co deptali pierw to^m ... to błoto zimne ... i ... ale bardzo cierpieli na reumatyz potem bo to ... z gł^mbi ziemi sie ... było to błocisko bardzo zimne ... i potym ... [...] potem brano ... brano ... formy takie były zrobione takie jak dzisiaj jes ... duża ... jak cegła ... jes ... takie właśnie była forma ... i ... taczkami to błoto urobione które tam musiała deptać cała rodzina ... tak ... przewozili na tó^m forme ... i rzucali na forme ubijał ... uklepy... urównywali ... i ... to^m ... forme potem ... z jednej i z drugiej strony ... dwóch meⁿżczyzn wycióⁿgało i cegielka zostawała ... i obok stawiali i znowu drugi podjeżdżał taczko^m i znowu bach! ... ułożyli rozłożyli ładnie pieⁿknie już ... no i to powstało ... (Tarnówka); żeby nie fruwały ... bo geⁿsi potrafiły fruwać ... i gospodynia ... gospodynie celowo wycioⁿgały geⁿsiom ... te długie pióra ze skrzydeł ... tak zwane lotki ... żeby one nie fruwały ... żeby właśnie nie uciekały z zagrody ... (Koło).

WYCIÓNGAĆ → **WYCIÓNGAĆ**.

WYCISKAĆ – ‘oddzielać płyn od ciała stałego przez ściskanie go’: to było masło ... masło ... no takie ... zaprawiane ... sokiem z marchwi ... kiedyś tak ... robili ... jak było masło blade ... ak... a wieⁿcy ludzie chcieli żeby było ... no żółte żeby tego ... kolor poprawić ... masło ... to ... wyciskali sok z marchwi ... [...] z marchwi tylko ... bo inne no to sie nie nadaje ... (Drzewce); pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo^m ilość ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniaków nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ... (Stary Budziszław); praska ... [...] ma dziureczki taka ... blaszka z dziureczka-

mi ... i dwie roⁿczki jak sie ściśnie ... to ... masa ... to ziemniak po prostu ... wyciska sie przez te dziureczki ... (Dęby Szlacheckie).

WYCISKANIE – ‘oddzielanie płynu od ciała stałego przez ściskanie’: praska ... a jag nie to tartka ... co sie tarło ... i praska jes do wyciskano ziemniaków ... i sit... je jes ten duślak jes wszystko jez różne rzeczy só^m ... (Borki).

WYCISKARKA – ‘przyrząd służący do rozgniatacia, miażdżenia czegoś’: pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo^m ilość ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniaków nawet do tony ... i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ... (Stary Budziszław).

WYGANIAĆ – ‘zmuszać do opuszczenia zajmowanego pomieszczenia’: nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że sie tam psiknie i sie muchy wytrujo^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko drzwi ... gasiliśmy światło ... w tej czeⁿści z której chcieliśmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do tego światła poleciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerzedziło ... potym zamykało sie drzwi do ... do pomieszczenia z którego wyganialiśmy ... otwierało sie drzwi na dwór i sie wyganiało muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie).

WYGON – ‘teren wypasania krów’: [R1:] wygon to jes ... [R2:] miejsce gdzie sie pasło ... [...] miejsce gdzie sie paso^m krowy ... łoⁿ-ka ... (Koło).

WYJMOWAĆ – ‘wydostawać coś, co było w środku czegoś’: w łóżkach ... *kładło się ... sińnik a potem... sińnik było na...kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...]* i nie prosto ino targano bo prosto^m to nie ... [...]*nie ułożyłaż jak się należy ... i owsianke kładli tyż ... do tego ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...]* wyjmowano i świeżo nakładz... *kładziono ... nie? ...* (Grzegorzew); *wieszano taką świnie na takim haku ... rościnano ją ... rościnano jej ... po prostu brzuch ... wyjmowano ... wszelkie wneⁿtrżności ... te które nie były jadalne ... usuwano ...* (Koło); *wszawica ... była bardzo popularna ... tak że albo obcinano włosy albo ... te wszy z włosów i gnidy wyjmowano ... [...]* iskanie ... (Bogusławice); *i na łopacie wsuwało się bochenki chleba do tego pieca ... zamykało się na jakiś czas nie wiem jak długo się piekło godzinie może ... nie pamięⁿtam ... no i potem jak już ... stwierdziliśmy ... bazujoⁿc na dotychczasowym doświadczeniu że ... ten chleb już może być upieczony ... to się go na tej łopacie z powrotem wyjmowało ... no ... i taki chleb był ... na tyle odporny że mama piekła chyba ... raz w tygodniu ... na pewno nie częⁿściej ... i on ... nie był stary ... on nie czerstwiał ... [...]* on zawsze był ... zawsze był taki jak ... *zjadliwy krótko mówioⁿc ... ani nie pleśniał ... no ...* (Dęby Szlacheckie); *najpierw ona była w ... w formie ... polewana była wod^m ta ... ta torfowina ... i żeby ona się tam prawda ... u... czekaj jak wyrazić? ... uformowała dobrze ... a potem była wyjmowana z formy i suszona ...* (Pruchenic).

WYJO^ŃĆ – ‘wydostać coś, co było w środku czegoś’: *no zamkn^oć gó [dom] jakoś ... [...]* nie było tam takich zamków przecież jak dzisiaj tylko tego ... *no tam ... najnormalnij w świecie klamke wyjęli i z głowy ...* (Tarnówka).

WYJŚĆ – ‘opuścić jakieś pomieszczenie’: *były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnoⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknieⁿty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ...* (Tarnówka).

WYKLEPAĆ – ‘uderzać w coś wiele razy dłonią’: [Żeby spuszczone krew nie skrzepła] *czszea było żyły wy... wyklepac ... ryⁿ-kó^m się miyszało ...* (Koło).

WYKOPAĆ → **KOPAĆ**.

WYKOPAĆ SIE – ‘kopiąc, zdejmować z siebie przykrycie’: *becik to był taki ma... taki ... córka ... taki był szYROKI mniej wiⁿcy ... no ile? ... z pół metra? ... no może sześćdziesioⁿ cyntometrów ... a długi z met coś ... tak że jak dziecioka położyłaś ... wiesz na tego to ... to^m drugo^m czyⁿścio^m żeś przykryła ... i były takie ... [...]* troczki do zawioⁿzania żeby dzieciok ... *no ... ani się nie wykopał ani nic ...* (Grzegorzew).

WYKOPALISKO – ‘dół po wykopanym (wybranym) torfie’: (Pruchenic).

WYKOPANIE – ‘wybranie czegoś z ziemi za pomocą narzędzi lub maszyn’: *pierszo^m czynnościo^m pewnie no to jes wykopanie tego ... tego torfu ... nastę^mpnie ... nastę^mpnie czszeba go wysuszyć ... no gdzieś tam ... składować czy magazynować ...* (Koło); *torfianka jes to ... dół po wykopaniu torfy ... który został zapełniony ... wod^m ...* (Nowe Budki).

WYKOPKI – ‘wykopywanie ziemniaków i czas, kiedy się to robi’: *to sóm łe^{nt}ty ... bo tak zawsze na polu tych łe^{nt} jest ... pewnie po wykopkach bardzo dużo ...* (Koło); *wrześciń ... wy... [okres] wykopków [to] wrzesień ...* (Police Średnie); *no kipa była wi^{kszo} ... koszyk był mniejszy ... bo my na przykład jak bylim tak tyn na tych ... jak w wojsku chodzili na ... na wykopki ... to tam nie było koszyków ... tam nik koszyka ni miał tylko mielim wszyscy takie kipy właśnie i po dwóch szło na redline ... i kładlim po dwóch i wynosilim po dwóch tak że ... pojedynczych takich koszyków to tam nie było nigdzie ...* (Police Średnie); (Dzierawy); (Bogusławice); (Dąbie); (Dęby Szlacheckie).

WYKOPYWAĆ – ‘kopiąc, wydobywać coś znajdującego się w ziemi’: *kobieta która wykopuje ziemniaki re^mcznie? ... hako^m ... haczk... kopało sie haczkó^m ale ja nie wim ...* (Dzierawy); *no to dzisiaj ... kopaczko^m sie ... no tym kombajnym sie wykopuje [ziemniaki] ... a dawnij haczkó^m ...* (Dzierawy); *no od maja do wrzesnia ... [...] no na jesini ... jesinió^m sie wykopuje ... wiosno^m sie sadzi ... a jesinió^m sie wykopuje ... w październiku we wrześ... we wrześniu sie wykopie ziemniaki ...* (Borki); *jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedziec wieⁿcej poniewaz sama pracowalam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywalo ... zdzieralo sie najpierw ... bo to przewaznie ta torfa to byla na loⁿkach ... zdzieralo sie ... loⁿke ... to^m de... dar... darnine sie zdzieralo ... pod tym ... wykopywalo sie ... wlewalo sie do tego wody ... i ... nogami ześmy wchodzili ... ugniatli to błoto wychodzilo tak zwane błoto ...* (Nowe Budki); [Torf] *wykopywano ... sie rozrabiano ... i zalewano w formy ... późni jeżeli to wyschło na słońcu to ... ustawiano w takie ... słupki ... po dziesięć sztuk ... i po ka-*

walczku ... i sie ... suszyło na słońcu ... (Sobótka); *i kopaczka była późni wiesz ... cioⁿgnikowa i dopiro wolko ... ja jeszcze jak chodzilam na ... kopanie graczko^m ... jeszcze sie kopało graczko^m ... tako^m jag my chodzimy ... wykopywac wiesz ... nieroz na obiad kartofle to tako^m graczko^m ... ludzie chodzily ... w koszyki ... kopały ... a późni no to mówie były już takie konne kopaczki ... w kónie sie kopało kopaczko^m tako^m ... śmigłowo^m była kopaczka ...* (Goszczędzka); *siało sie ... siewnikiem ... później sie ... pielilo ... nie? ... później sie tego ... ścinało liście ... bo to cukrowy burak ... pielilo ... to ze dwa razy sie pielilo nie raz ... ścinało sie liście liście sie zwoziło i potem sie ... wykopywalo burak ...* (Goszczędzka); *wykopywano dołki ... kiedyś ... kładło sie ziemniaka przykrywalo ...* (Dąbie).

WYKORZYSTYWAĆ – ‘stosować, używać’: [Woda po ugotowanych kluskach] *no to była wykorzystywana znowu do ... dawalo sie no ... m... hodowane świnki były ... no to ... cheⁿtnie wypily ... tak ze sie nie wylewalo ... żadnych wód ... żadnych kómpotów żadnego tam niczego sie nie [wylewalo] ...* (Tarnówka).

WYKÓ^MPAĆ SIE → KÓ^MPAĆ SIE.

WYLASOWAĆ → LASOWAĆ.

WYMBOREK – ‘wiaderko’: [R1:] *bo nichtórzy mówili kopiec nichtórzy mogila ... no ... my tutej na przykład ... wszy[scy] mielim kopice ... a u naszych dziewczuchów tam nig nie wiedziol co to jes kopiec ... tam mieli wszyscy mogily ...* [R2:] *no to my tyż tag mówilim ... no mogila kopiec ... nie? ... kopiec ... no to czyli ... dołek wykopany ... w zimi i ... tam kartofle sie sypalo ... przykryło sie słomó^m późnij zimio^m i ... a jag*

na mrozy szły to nagrabilim liści i liściami przykrylim żeby nie zmar-z ... [R1:] i jeszcze za liście czszeba było odrobiać ... [...] [R2:] jak chodzilim to z workim przeskoczylim przez ... przez ... no ... ty kanałeg i tak po... żeby nie widziół to tak po trochu po-grabilim ... i ... no bo nie było czym przykryć ... nie? ... [...] [R1:] to już by było za mało zeby wy^mborek kłaś ... to wisz co? ... takie mielim prześcieradło takie duże i napakowalim takó^m ... tak złapoł za cztery narożniki to od razu weszło dużo na plechy i przez sad ... (Police Średnie); 45.

WYMIESZAĆ → MIESZAĆ.

WYMIYSZAĆ → MIESZAĆ.

WYMUROWAĆ – ‘wybudować’: *no to w kuchni jak sie piekło [chleb] ... był taki piedz ubudowany z cegieł ... kiedyś mył ... takó^m kuchnie mieli ... i był piec ... a na wirzku kuchnia była postawiono ... z cegły był ... piec ... wymurowany ... (Borki).*

WYMYŚLUNEK – ‘coś dziwnego, niepotrzebnego; wymysł’: *teraz to wymyślunki so^m różne ... a przedtem to było ... grochówke tak samo sie gotowało ... teraz czarnine ... no czarnine sie kaczke zabijało ... krew sie spuszczało ... no i była ta czarnina cała ... nie? ... też sie zaprawiaa woda z ... z tym ... sie lało wode do krwi ... moⁿka ... rozrabiał sie i sie zalewało ten wywar z rosó ... z tej kaczki co sie ugotował tyn rosół ... (Rysiny).*

WY^NDZARKA → WE^NDZARKA.

WY^NDZARNIA → WE^NDZARNIA.

WY^NGIEL → WE^NGIEL.

WY^NGLARKA → WE^NGLARKA.

WY^NGLOWY → WE^NGLOWY.

WY^NDZIĆ → WE^NDZIĆ.

WYORAĆ – ‘uformować się wskutek orania’: [Orka] *na skład ... to polega na ... dokładaniu skib ... do wcześniej wyoranego grzbietu ... na środku składu ... i na tych brzegach składu ... powstajo^m dwie bruzdy wtedy ... (Osiek Mały).*

WYPAROWAĆ → (PAROWAĆ).

WYPLYNO^NĆ – ‘przemieścić się z głębi wody na jej powierzchnię’: [Żeby sprawdzić, czy jajko jest świeże] *wrzuca sie do zimniej wody i jak wyplynie na wirzch to jes świeże ... (Stary Budziszław).*

WYPLYWAĆ – ‘przemieszczać się z głębi wody na jej powierzchnię’: [Jak się sprawdza, czy jajko jest świeże?] *jajko opada na dno ... na dno garka z wodó^m ... [...] a jajko które jes nieświeże po prostu wypływa na wierzch ... ono pływa ... po prostu ... (Koło).*

WYPRASOWAĆ → PRASOWAĆ.

WYPROSIĆ SIE → (PROSIĆ SIE).

WYPUSZCZAĆ → PUSZCZAĆ.

WYPUŚCIĆ → (PUŚCIĆ).

WYRE^NCZYĆ – ‘zrobić coś za kogoś’: *mieli takie ... takie nosidełka no po prostu z materiału zwióⁿzane ... dziecioⁿtko na plecach ... no jak widzimy dzisiaj w Afryce pokazujó^m ... no i zawioⁿzane i już ... no albo matka na reⁿku nosiła ... no bo przecież któż by jo^m wyreⁿczył? ... no ja tam ... ułożyła coś gdzieś tego ... no i pod miedzo^m*

siedziało i ... i kwiliło ... i ... jag umiało sie przesuwac to sie przesuwalo a jag nie to nie ... najadło sie ziemi ... umorusalo sie ... (Tarnówka).

WYRÓWNAĆ → **RÓWNAĆ**.

WYRWAC – ‘wyszarpnąć coś z czegoś’: *no haczko^m sie podtego albo ryⁿkoma sie wyrwało chwasy żeby nie [rosł] ... (Rysiny); [R1:] przerywać czyli tak zwano przerywke czszeba było robić ... [R2:] no przy burakach to obowioⁿzkowe było ... bo przeciz jag nie było siwników tych punktowych tylko takie no to przecie wiadomo że to rosły ... w całym rzoⁿdku tam zostawiało sie co taki ... co dwajścia czszydzieści centrymetrów ... no a reszta ... precz ... [R1:] a jak gdzieś sie na przykład ... wyrwał przy hakaniu czy tam za dużo sie wyrwało to sie nazywało flancowanie ... nie wim czy takie ma^sz tam pytanie ... ale to sie nazywało flancowanie ... nie? ... czyli brało sie tego co sie wyrwało ... i czeba było wsadzić ... (Police Średnie); [R1:] a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke [do buraków] tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałoⁿki dwa ... i jag jo^m przecięłś to liście zostawały w tych pałoⁿkach ... i odrzucocłś ... na przykład szedłś to nie robileż jedny redliny tylko z jedny stróny wózka miołś czszy z drugi czszy ... szedłś środkim ... wszystkie liście ukłodołś na ty... [R2:] tasak ... tasak tyż był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tegó co jo pami^mtóm to były takie na kiju ... tyż ... noże ... [...] wyrwało sie z zimi ... tasakim sie obciło i ... liście na bok ... a to na kupe ... nie? ... a te co już mieli ... no na cukier zakontraktowane ... no to oni już musieli niży obcinać ... [R1:] niży obcinali no i zbirali te liście na kiszonki ... (Police Średnie).*

WYRYWAC – 1. ‘wyszarpnąć coś z czegoś’: *no to albo je [=chwasty] wyrrywamy to znaczny pielimy ... a jeżeli mamy jakieś wolne miejsca ... kupujemy srodeg i dajemy opryski ... żeby spalić ... i wtedy mamy czysto^m ziemię ... (Stary Budziszław); gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wyrywa [chwasty] ... (Dęby Szlacheckie); (Koło); 2. ‘odrywać coś od czegoś’: *jak sie rwało liście to zawsze ... mama mówiła moja ... tylko nie wyrrywaj serca ... bo wiesz ... żeby te boczne liście obrywać ... a co rośnie ... w buraku ... tak ... do góry ... to jes serce zawsze ... w środku jes serce ... (Goszczęda).**

WYRYWANIE – 1. ‘wyciąganie z czegoś’: [Chwasty usuwano] *za pomoco^m oprysków lub wyrrywania ... (Stary Budziszław); (Koło); 2. ‘wydzieranie piór z mięsa ptaków przygotowywanych do spożycia’: wyrrywanie pi... no to ... darcie pierza to jes ... nie ... wyrrywanie jes co inne ... i darcie jes co inne ... no skubanie ... skubanie od kaczkki ... (Rysiny).*

WYRZYNAĆ – ‘wycinać’: *a wieprz to jes win... taki że jag jez małe prosie ... które już sie ocsadza od matki to ... sie wzywa lekarza ... i lekarz mu te joⁿdra wyrzyna ... i potem on ... ta skóra zarośnie ... i wtedy on sie już nie nadaja na takiego hodowlanego ... tyko na ubój idzie ... (Stary Budziszław).*

WYRZYNIANIE – ‘rowek wycięty w drewnie’: [O magłowaniu] *takiś była dużo ława długa ... no i był wałek ... na tyn wałek sie odzie... owijało pościel ... i takia była ... no nie wim ... taka długa była z takim ... wyrzynaniami ... i tym sie po tym wałku wałkowało ... to sie wałkowało wszystko ... (Barłogi).*

WYSCHNO^NĆ → (SCHNO^NĆ).

WYSPAWAĆ → (SPAWAĆ).

WYSYPISKO – ‘teren, na którym składuje się śmieci’: *śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿtam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny).*

WYWALIĆ – ‘wyrzucić coś z czegoś’: *no to najpierw czszeba ... podorywke zrobić ... na polu ... i tó^m ziemie ... spulchnioną ... na ... jak ... szykuje sie to^m mogiele tako^m na ... sie mówi na półtora dwa metry szerokości ... no zależy jako^m tego no ale ... tag mniej wieⁿcej dwa metry czszeba uszykować tego ... szerokości tego ... [...] kopca ... że to podłoże czszeba tu wzioⁿś i wyrzucić ... wyrzucić żeby jó^m troche w to^m ... [...] potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypywały sie ładnie ... na mogiele ... i potem poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... i na krzyża sie układało ... raz wzdłuż ... tego ... tego zgarnieⁿcia ... tej słomy ... a ... i ... a innym ... drugim razem na ... tag układać ... i ... i wtedy ziemio^m ... tó^m co sie wywalilo ... z tego podłoża ... [...] wtedy sie przykrywało ... [...] kopiec powstał i potem już jag na zime to czszeba było jeszcze raz je okrywać ... [...] tymi łeⁿcinami ... a nieraz jak tegó ... no czy obornikiem jak kto miał no to ... wieⁿcej ... no to obornikim bo ... zimy były nie takie przecież ... jak dzisiaj so^m ... bo to były mrozy ... (Tarnówka).*

WYWIECZSZNIK – ‘otwór wentylacyjny służący do wymiany powietrza’: *bo kalonka to ... kalonka normalno jez na całej mogiele ... a te te ... wywieczszniki jak sie robilo to ... lufty sie nazywały ... lufty ... luft taki jak było goroⁿco to sie uchylilo ... i robilo lufty takie ... (Goszczędzka).*

WYWOZIĆ – ‘przemieszczać coś skądś za pomocą środków transportowych wyposażonych w koła’: [R1:] *dwa takie ze^mby mo ... i ćsionek ... i sie ćcioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no ... i sie ćcioⁿgo ... [R2:] sie ćcioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa); beczkowitz wywozóm [gnojówkę] na pole ... (Dąbrowa).*

W ZAGON – ‘tak, że zaczyna się orać od środka do brzegów pola’: *mówilo sie że sie orze w zagon ... (Osiek Mały).*

WZDŁUŻKE → WDŁUŻKE.

WZGLE^NDNIE – ‘ewentualnie’: *no to może być wialnia wzgleⁿdnie młynek ... (Sobótka).*

WZIO^NŚ – ‘zabrać ze sobą, ująć w rękę’: *dojenie krowy w dzisiejszych czasach dojo^m maszyny ... dawniej ... to czsza było wzioⁿś ... ćcierke ... umyc krowie wymie żeby nie było to to wymie brudne od piasku czy ... nawet ... ubrudzone ... tag od obornika czy jag leżała na brudnej ćciółce ... (Stary Budziszaw).*

WZROST – ‘wysokość człowieka’: [Miejsce rączki na kosisku zależało] *jaki był kosiarz ... czy wysokiego wzrostu czy niższego ... (Prucheniec); odpowiednia odległość roⁿczki według wzrostu kosiarza ... (Sobótka).*

WZRUSZAĆ

WZRUSZAĆ – ‘spulchniać i napowietrzać ziemię za pomocą specjalnych przyrządów i maszyn’: [R1:] *kremruje krymruje ... no*

ta[k] różnie ... jak to starszy rolnik to krymruje ... a to kremruje ... [R2:] spulchnia ziemię ... tego ... wzrusza ... (Dąbrowa).

ZABEZPIECZAĆ – ‘chronić przed szkodliwymi czynnikami’: *za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamiętam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był nastę^mpujo^{cy} ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczeszamywano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdzone ta-ak szynki właśnie boczki ... były po prostu weⁿdzone ... w jakimś ... ja pamiętam mój dziadzius to zawsze weⁿdził właśnie ... drzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do we^mdzenia właśnie drzewa ... drzewa owocowego ... (Koło).*

ZABEZPIECZYĆ – ‘zapewnić ochronę przed szkodliwymi czynnikami’: *kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakież takim nie*

wiem czy ... czy słoma ... jakież ... jakież takie ... materiały żeby po prostu te ziemniaki nie zmarzły przez zime ... i nastę^mpnie ... nastę^mpnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ... (Koło); zapasy na zime? ... no wi^c można czeⁿś ... zapasów zrobić w słoikach ... a czeⁿś ... bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to czszeba czszymać w odpowiednich warunkach czyli w jakichś ... chłodnym pomieszczeniu i za dawnych czasów to były tak zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki nieogrzewane ... na ... niemajo^{ce} podłogi ... żeby produkty ziemniaki marchew pietruszka te wszystkie korzeniowe takie ... buraczki czerwone ... żeby to wszystko przeleżało do wiosny do tak zwanego jeszcze przez cały przednówek aż się urodzo^m nastę^mpne ... no ... a czeⁿś ... warzyw ... przerabiał się kap... zawsze była beczka kapusty kiszonej ... zawsze była beczka kiszonych ogórków albo i ze dwie ... no i w słoikach ... no i jeszcze ... stała beczka ... z mie^{sem} ... z zabitego świniaka bo nie było przecież lodówek ... tylko ... mi^{so} czszeba było zabezpieczyć ... tak żeby ... tam muchy nie dopadły go ... i żeby się nie zepsuło ... czyli mie^{so} było nasolone ... ciasno ułożone w beczce ... na wierzchu przycisnie^{te} jakimś ... deską z kamieniem ... a na tym wszystkim leżała jeszcze pokrzy-

wa która miała odstraszać ... ewentualne muchy i ... inne tam cuda ... i to wszystko ładnie się zawsze przechowywało ... (Dęby Szlacheckie); żeby zabezpieczyć krew przed krzepnięciem w celach dalszej przeróbki no to czea było ... dosypać soli i czeszpadź aż krew nie wystygnie ... (Koło); najpierw zabezpieczono [świnie] ... powrozami ... potem wieszono za tylnie nogi ... i rozpruwano ... i wycioⁿgano wneⁿczności ... wszystkie wneⁿczności ... (Rzuchów); [Osadzanie widel na trzonku] [R1:] przybić gwoździm ... tam jes taki otworek w tulejce ... [R2:] otwór jes ... i zabezpieczyć tym gwoździm ... [...] no ... osadza ... i gwóźdź ... wbijas ... (Dąbrowa).

ZABICIE – ‘uśmiercenie, odebranie życia’: kaczki to się skubało właściwie po zabiciu ... tak? ... sie nie parzyło tylko się przykrywało i pod paro^m żeby odchodziło pierze żeby nie było mokre ... sie wykorzystywało później na poduszki ... a geⁿsi no to sie pocskubywało puch ... ale w jakim okresie to nie wiem nie mam pojeⁿcia ... czy na wiosne czy na ź... czy na jesieni nie wiem ... (Koło).

ZABIĆ – ‘odebrać życie, uśmiercić’: [Trzeba] pokroić kure ... umydz mieⁿso ... i wrzucić wtedy dopiyo ... zabić ... no oczyścić ... z piór ... (Stary Budzislaw); no trzeba jo^m [=kurę] po prostu ... zabić ... czszeba jo^m sparzyć gotujoⁿco^m wodo^m ... no ... wyskubać z pierza ... rościoⁿć ... usunoⁿć wneⁿczności ... wymyć mięso poporcjować ... wymoczyć w wodzie ... dokładnie ... no a nastę^mpnie przygotować do ... czeⁿści ... już ... gotowania ... przygotowywania jakiejś danej potrawy z kurczaka ... (Koło); czsza iś zabić kurczaka na rosół ... (Rysiny); no jo^m [kurę] zabić ... oprawić ... obskubać ... nie? ... w wodzie goróⁿcej ... no i wypaproszyć ... [...] opalić ... tak ... te te ... jesz-

cze só^m takie ... małe te piórka niewyrośniⁿte ... [...] pypcie ... tak ... (Rysiny); zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿść ... zapasów zrobić w słoikach ... [...] a czeⁿść ... warzyw ... przerabiało się kap... zawsze była beczka kapusty kiszonej ... zawsze była beczka kiszonych ogórków albo i ze dwie ... no i w słoikach ... no i jeszcze ... stała beczka ... z mieⁿsem ... z zabitego świniaka bo nie było przecież lodówek ... tylko ... miⁿso czszeba było zabezpieczyć ... tak żeby ... tam muchy nie dopadły go ... i żeby sie nie zepsuło ... czyli mieⁿso było nasolone ... ciasno ułożone w beczce ... na wierzchu przyciśnieⁿte jakimś ... deską z kamieniem ... a na tym wszystkim leżała jeszcze pokrzywa która miała odstraszać ... ewentualne muchy i ... inne tam cuda ... i to wszystko ładnie się zawsze przechowywało ... (Dęby Szlacheckie); najpierw czszeba jo^m [=kure] zabić ... później oskubać ... wypatroszyć ... wymyć ... wymoczyć ... i ugotować zupe ... boⁿdź upiec ... (Koło); no wszystkie [zwierzęta] padajo^m ... mogo^m paż a wszystkie mogó^m za... zabić ... (Koło); czea [kurę] zabić ... oskubać ... czszewia wycioⁿ-gnoⁿć flaki to wszystko ... (Koło).

ZABIJAĆ – 1. ‘pozbawiać życia, uśmiercać’: ja w tej chwili mam perlice ... czszy perlice ... rano niesamowicie krzyczó^m ... jag one wrzeszczó^m ... już się rozwidnieje to już te perlice krzyczó^m ... ale czszymam dla wnuczek bo tylko ... babciu bo dostaam jajka ... nie wiedziałam że to perlice ... te jajka ... i mi wysiadły się czszy ... i ony tu były latym bo u mnie so^m całe lato ... nie? ... to tego ... to mówi babciu tylko naszych perliczek nie wyrzucaj ... albo nie zabijaj czasami ... nie? ... bo ja im tam nie pokazuje że zabijam kurczaki ... czy tam coś ... (Rysiny); [Gospodarz świnie] ubija i zabija ... albo na na sprzedaż ... (Rysiny); świniobicie w dawniejszych czasach było inne

... dzisiaj to jeź nowoczesnoź maszyny zabijajo^m albo rzeźnie tam przerabijajo^m i to ... (Stary Budziszław); [Jak przygotowuje się kurę / kurczaka do zjedzenia?] zabija sie patroszy ... skubie ... o! jeszcze skubie ... (Babiak); no ... no wioⁿzali [świnie] ... i zabijali siekiero^m ... krew spuszczałi ... i potym krew spuszczałi ... to znaczy juszke ... (Rzuchów); no czarnina to jes zupa która zawiera krew kaczkii ... czsz... jak sie zabijało kaczkę to sie upuszczało ... krew do słojka ... (Grzegorzew); teraz to wymysłunki so^m różne ... a przedtem to było ... grochówke tak samo sie gotowało ... teraz czarnine ... no czarnine sie kaczkę zabijało ... krew sie spuszczało ... no i była ta czarnina cała ... nie? ... (Rysiny); no albo sprzedaje albo zabija ... (Koło); (Grabów); 2. 'blokowac możliwość ruchu poprzez umieszczenie czegoś w czymś': bierze sie czszonek dopasowuje do otworu siekiery i zabija sie klinem ... można jeszczy namoczyć w wodzie żeby lepiej czszymało ... (Koło).

ZACZEPIAĆ – 'mocować na haczyku': manyz? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy zem^mbatymi ... tak^m ... przekładnió^m zem^mbaty ... nie? ... i taki duży ... droⁿg ... i z jedny stróny sie zaczepia konie i tam jes taki ... obczyk ... konie ... i konie i ... dookoła chodzo^m ta przekładnia sie obraca i ... i napeⁿdza maszynne ... (Goszczędza).

ZADASZENIE – 'wierzchnia warstwa pełniąca funkcję ochronną': [Baba] to inaczej takie zadaszenie ... stogu ... żeby ... w razie deszczu żeby ... [nie] zamók ten stóg ... (Nowe Budki).

ZAGANIAĆ – 'orać od środka do brzegów pola': [Orka na skład] [R1:] to ... to sie ... zagania na ... na te tego ... [...] [R2:] tak ... żeby ... po prostu takie zagony były ...

(Dąbrowa); przy oraniu ... zagania sie pole ... w bruździe sie ... sie zagania tak ... w tej tego ... i sie orze późni już ... no ... (Lubiny).

ZAGARNIAĆ – 'przysunąć coś do siebie': [R1:] to ... brony to só^m cieⁿzsze że rozbijajo^m ... [R2:] no tak ... takie s... takie bryły rozbijajo^m i jeź równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkamyy w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ... [R1:] a po sie wie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniajo^m ... lekkie ... (Dąbrowa); [Odkładnia] i przewraca o! ... i zagarnia ... (Dąbrowa).

ZAGŁUSZAĆ – 'uderzając, pozbawiać przytomności': kiedyś kiedyś to ... uderzali jakimisiś ... obuchem ... w głowe świnie ... i zagłuszali ... i spuszczałi krew ... i już ... było po niej ... (Felicjanów).

ZAGON, ZAGÓN – 1. 'pasek ziemi odkładany w czasie orania przez jeden pług': [Orka na skład] [R1:] to ... to sie ... zagania na ... na te tego ... [...] [R2:] tak ... żeby ... po prostu takie zagony były ... (Dąbrowa); [R1:] zagon ... [R2:] zagón ... (Dąbrowa); 2. 'długi i wąski kawałek pola': kawałek pola który już jes zorany ... no zagón taki ... (Dąbrowa); długi woⁿski kawałek pola ... to jes zagon ... (Osiek Mały); 3. 'pole uprawne': [R1:] zagón no to jes ... [R2:] zaorane pole chyba ... (Lubiny). → W ZAGON.

ZAGONEK, ZAGÓNEK – 'grządką w ogrodzie, na której rosną rośliny': na zagónku ... sie sadzi ... albo na grzoⁿdce ... (Dęby Szlacheckie); zagónki takie małe ... (Borki); zagonki ... grzoⁿdki rabatki ... (Powiercie); (Koło); ☞ 65.

ZAGÓN → ZAGON.

ZAGÓNEK → ZAGONEK.

ZAGRODA – ‘wydzielone miejsce dla zwierząt hodowlanych’: *patyk to jes zagroda ... zrobiona dla świń ... w... taki wybieg ... na powiecznie ... (Stary Budziszław); geⁿsi no to przeważnie w takich zagrodach były ... (Koło); żeby nie fruwały ... bo geⁿsi potrafiły fruwać ... i gospodynia ... gospodynie celowo wycioⁿgały geⁿsio^m ... te długie pióra ze skrzydeł ... tak zwane lotki ... żeby one nie fruwały ... żeby właśnie nie uciekały z zagrody ... (Koło); to taka zagroda jes ... takie jes ... zrobiona nie zagroda tylko inaczej to ... ale to zagroda ... przeważnie ... my mieliśmy ... [...] patyg ... o! patyk ... to jes dla św... właśnie dla świń ... to patyg jes własnia ... tam jes ... zamykane so^m świnie ... w patyku ... (Rysiny).*

ZAGRODZENIE – ‘wydzielone miejsce dla zwierząt hodowlanych’: [Pomieszczenie dla gęsi] *no to jakież musi być ... stodoła pusta albo obora duża jakaś ... albo w zagrodzeniu so^m też na powiecznie ... (Grabów).*

ZAHACZAĆ – ‘wieszać na haczyku’: *dawniej była albo pralki reⁿczne ... który nazywały się tara ... miały takie haczyki zahaczało się je o balie ... i pocierało się praniem o ... o to^m tare ... najpierw się mydliło pranie a potem się pocierało o tare ... (Grzegorzew).*

ZAKLINOWAĆ – ‘zablokować coś przy użyciu klina’: [R1:] *żelaźniok ... oj nie zapómne jag my pojechalim po żelaźniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzyni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu... musielim sami se dorabiać ... no i jedzimy do domu w połowie drogi żelaźniok koło się normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jechali nieraz*

... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zaklinowane a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy się jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... [R1:] spadła ... [R2:] obryⁿdź leży gdzieś za wozym kawoł ... i to wisz? ... na samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to słycać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelaźniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piasku to nie było słycać ... jak kaminie gdzieś były to było słycać ... [R1:] było słycać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie).

ZAKLUCZYĆ – ‘zamknąć drzwi na klucz’: *gdy gospodarze pracowali w polu w domu był ... zamknieⁿty ... zakluczony ... (Dziarawy); [Dom jest] zamknieⁿty ale też ... też takie określenie słycałam ... też że zakluczony ... (Koło).*

ZAKŁAD – ‘przedsiębiorstwo produkcyjne’: *do weⁿdzenia śliwka mówio^m ... olszyna ... olcha ... dobra jes ... do do weⁿdzenia ... brzoza ... bo ... jabłonka jeszcze ... że to taki ma specyiczny zapach i ... i dlatego takie dźrzewa dawniej używali ... a teraz so^m takie środki weⁿdzenia ... w zakładach ... (Stary Budziszław).*

ZAKONTRAKTOWAĆ – ‘zawrzeć umowę prawną na dostawę czegoś’: [R1:] *a u tych ... tam za ojczyzno^m jag jo byłym robić to mieli takó^m normalnie haczke [do buraków] tylko była nie tag na dół ... była normalnie w poziomie ... i takie były pałⁿki dwa ... i jag jo^m przeciąłeś to liście zostawały w tych pałⁿkach ... i odzrucułeś ... na przykład szedłeś to nie robiełsz jedny redliny tylko z jedny stróny wózka miołsz czszy z drugi czszy ... szedłeś środkiem ... wszystkie liście uklodołsz na ty... [R2:] tasak ... tasak tyż*

był ... to był taki długi nóż ... ale ... z tego co jo pamieⁿtóm to były takie na kiju ... tyż ... noże ... [...] wyrwało sie z zimi ... tasakim sie obciło i ... liście na bok ... a to na kupe ... nie? ... a te co już mieli ... no na cukier za-
kontraktowane ... no to oni już musieli niży obcinać ... [R1:] niży obcinali no i zbirali te liście na kiszonki ... (Police Średnie).

ZAKOPCOWAĆ → (KOPCOWAĆ).

ZAKOPYWAĆ – ‘umieszczać coś w dole i zasypywać ziemią’: [R1:] kiedyś były specjalne ... tam ... kopali ... doły [z popiołem] i zakopywali ... [R2:] a teraz so^m pojemniki ... (Grzegorzew); kiedyż no to były ... w beczi ... w beczkach ... i sie soliło ... w tej chwili to w zamrażarkach ... nie? ... a kiedyś to w beczkach ... a moja mama jednocześnie żeby ... uweⁿdziła ... ocso... te ... szynki ... to zakopywaa to w ziemi ... nie samo mieⁿso tylko w beczce ... to ono tam przeleżało bo to muchy sie tam nie dostawały i ... i to było takie inne ... (Rysiny); a no ... to [o] przechowywaniu [mięsa] to ... nie było ... to były ... soliło sie ... beczki były takie de^m-bowe ... albo sie zakopywało do ziemi sie tak zakrywało na zime albo tak ... bo żeby ... no bo jak ... w to^m to ... albo beczke ... i bardzo dużo sie soliło ... a ja[k] chciało sie zjeż na drugi dzień czy tam kiedy ... a jak było takie za bardzo ... zapeklowane to sie moczyło bo za słone by było jakbyż ugotowała ... (Grabów); śmietnik ... a śmietnisko ... śmietnik ... no to jez jak teraz mamy te te ... kubły ... nie? ... a kiedyś ... a śm... to gdzieś sie tam w dane miejsce wywoziło te śmieci ... [...] takie wysypisko śmieci czy kiedyś to ... pamieⁿtam ... doły sie kopało i te śmieci sie zakopywało ... tag ja pamieⁿ-tam bo kiedyż nie było odbiór tych śmieci jak w tej chwili czy na wsiach czy na ... mieście ... (Rysiny).

ZAKRZYWIĆ – ‘nadać czemuś zagięty kształt’: widły ... składajo^m sie z drzewa ... oraz metalowej końcówki ... z długimi lekko zakrzywionymi ... do przodu ze^mbami ... (Osiek Mały).

ZAKUWAĆ → (KŁUĆ).

ZALECAĆ – ‘doradzać stosowanie czegoś’: dawniej to ... w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to sie nazywało? ... no ... moⁿka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jes bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Prucheniec).

ZAMEK – ‘urządzenie w drzwiach do zamykania ich’: [Sposoby zamykania pomieszczeń] pewnie kiedyś to były tak jakieś tam skoble ... później ... później były kłódki ... no teraz to już wszyscy mamy zamki ... w dźwiach ... (Koło); no zamknóⁿć gó [=dom] jakoś ... [...] nie było tam takich zamków przecież jak dzisiaj tylko tego ... no tam ... najnormalnij w świecie klamke wyjęli i z głowy ... (Tarnówka); [Sposoby zamykania pomieszczeń?] były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnoⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknieⁿty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ... (Tarnówka).

ZAMIYSZAĆ → MIESZAĆ.

ZAMKNO^ŃĆ – ‘sprawić, że drzwi zasłaniają wejście do domu i nie można do niego wejść, nie posiadając odpowiedniego klu-

cza: wychodzoⁿc z domu do pracy w pole należało ten dom ... zamknoⁿc ... zamknóć na kłódke ... kiedyś dawniej ... (Dzierawy); gdy gospodarze pracowali w polu w domu był ... zamknieⁿty ... zakluczony ... (Dzierawy); zamknoⁿć [dom] ... jag nie było nikogo to sie zamykało jak ktoś zostował no to nie ... (Grzegorzew); [Dom jest] zamknieⁿty ale też ... też takie określenie słyszałam ... też że zakluczony ... (Kolo); no zamknoⁿć gó [dom] jakoś ... [...] nie było tam takich zamków przecież jak dzisiaj tylko tego ... no tam ... najnormalnij w świecie klamke wyjęli i z głowy ... (Tarnówka).

ZAMOCOWAĆ → MOCOWAĆ.

ZAMYKAĆ – 1. ‘zasłaniając otwór, sprawiać, że nie ma możliwości ruchu przez niego’: to taka zagroda jes ... takie jes ... zrobiona nie zagroda tyko inaczy to ... ale to zagroda ... przeważnie ... my mieliśmy ... [...] patyg ... o! patyk ... to jes dla św... właśnie dla świń ... to patyg jes własnia ... tam jes ... zamykane so^m świnię ... w patyku ... (Rysiny); i na łopacie wsuwało sie bochenki chleba do tego pieca ... zamykało sie na jakiś czas nie wim jak długo sie piekło godzine może ... nie pamieⁿtam ... (Dęby Szlacheckie); 2. sprawić, że drzwi zasłaniają wejście do domu i nie można do niego wejść, nie posiadając odpowiedniego klucza: zamknoⁿć [dom] ... jag nie było nikogo to sie zamykało jak ktoś zostował no to nie ... (Grzegorzew); były zamki były ... kłódki jak tego no to właśnie były te zawiasy robione i ... i właśnie zamykane ... albo ewentualnie było ... zamykane to od ... nie od zewnⁿcz ... tylko od środka ... bo raczej to ... były budynki ... razem ... dom mieszkalny w jednym końcu a w drugim ... końcu była obora ... no i tak że przez ... jak tego ... to ... dom był od środka za... na... zamknieⁿ-

ty no na co tam mieli no to wtedy zamknęli a tu ... przeskoczyli przez obore i ... i wtedy wyszli ... (Tarnówka).

ZAORAĆ → ORAĆ.

ZAPALAĆ – ‘włączać światło elektryczne’: nie było chyba takich trucizn jak teraz ... że sie tam psiknie i sie muchy wytrujo^m ... u nas na wsi ... moja mama to miała własne sposoby że tak powiem ... czyli otwieraliśmy szeroko drzwi ... gasiliśmy światło ... w tej czeⁿści z której chcieliśmy wygonić muchy ... zapalaliśmy światło w tak zwanej sini ... i sie ganiało [...] muchy tak długo aż ... aż do tego światła poleciały ... może nie poleciały wszystkie ale na pewno zdrowo sie przerzedziło ... potem zamykało sie drzwi do ... do pomieszczenia z którego wyganialiśmy ... otwierało sie drzwi na dwór i sie wyganiało muchy z sieni ... no ... (Dęby Szlacheckie).

ZAPALKA – ‘cienki, krótki patyczek z łebkiem z masy, która przy potarciu się zapala’: (Goszczędzka).

ZAPASY – ‘surowce, produkty gromadzone i przechowywane do czasu, gdy będą potrzebne’: zapasy na zime? ... no wiⁿc można czeⁿść ... zapasów zrobić w słoikach ... a czeⁿś ... bez przerobienia i wtedy trzeba je ... zabezpieczyć przed wysychaniem ... pleśnieniem ... no to czszeba czszymać w odpowiednich warunkach czyli w jakichś ... chłodnym pomieszczeniu i za dawnych czasów to były tak zwane ... piwnice ... albo specjalne budynki nieogrzewane ... na ... niemajoⁿce podłogi ... żeby produkty zimniaki marchew pietruszka te wszystkie korzeniowe takie ... buraczki czerwone ... żeby to wszystko przeleżało do wiosny do tak zwanego jeszcze przez cały przednowek

aż sie urodzo^m nastę^mpne ... no ... a cze^ńść ... warzyw ... przerabiało sie kap... zawsze była becзка kapusty kiszzonej ... zawsze była becзка kiszonych ogórków albo i ze dwie ... no i w słoikach ... no i jeszcze ... stała becзка ... z mieⁿsem ... z zabitego świniaka bo nie było przecież lodówek ... tylko ... miⁿ-so czszeba było zabezpieczyć ... tak żeby ... tam muchy nie dopadły go ... i żeby sie nie zepsuło ... czyli mieⁿso było nasolone ... ciasno ułożone w beczcze ... na wierzchu przy-ciśnieⁿte jakimś ... deską z kamieniem ... a na tym wszystkim leżała jeszcze pokrzy-wa która miała odstraszac ... ewentualne muchy i ... inne tam cuda ... i to wszysko ładnie sie zawsze przechowywało ... (Dęby Szlacheckie); a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało sie również w ziemi na dworze ... tak^om ziemianke tak zwano^m ... [...] ma tak^om ziemianke ... jeszcze ... wykopa-no^m ... samodzielnie ... [...] na podwórku ... naprawde ... wchodzi sie dżrzwiczkami po stopińkach na ... do ... na dół ... i tam stoj^om wszyskie zapasy elegancko ... [...] w ziemi wykopana ale to jez ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ... (Dęby Szlacheckie); 44.

ZAPEŁNIĆ – ‘zająć całą wolną przestrzeń’: torfianka jes to ... dół po wykopaniu torfy ... który został zapełniony ... wodo^m ... (Nowe Budki).

ZAPOLAĆ – ‘włączyć, uruchomić’: no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolalo tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... (Goszczędza).

ZAPRZYŃG – ‘przywiązanie konia do wozu’: (Koło).

ZARAZIĆ SIE – ‘zachorować na chorobę przenoszoną z jednego nosiciela na dru-

giego’: pojechaam do dziadka ... to naby-łam wszów jag jechałam do domu to mia-łam pełno wszów ... bo tam u ty pani tak było że [j]ak ... miałam czarno^m suknie to nawy ... tu my wyszła ... wyszły ... tak sie spłoszyłam że ... gdzieś szłam to myślałam że już wsza na mnie siedzi ... takie było to życie ... kiedyż ... ludzie nieczyste to mieli ... kiedyż a ... jedno od drugigó sie zaraziło tyż ... (Borki).

ZARDZEWIAŁY – ‘pokryty rdzą’: (Osiek Mały).

ZAROSNOŃĆ – ‘pokryć się gęstą roślinnością’: i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łoⁿkach takie wielkie wielkie ... rozlewi-ska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... geⁿsi łabeⁿ-dzi tego wszyskiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszysko ... (Tarnówka).

ZARZUCAĆ – ‘rzucić coś na coś’: [Radło rozsypuje zimię na boki, a pług?] [R1:] a pług zarzucza ... [...] zarzucza skibe na ski-be ... zasypio tam ... a tutaj jak posadzisz to ci obradli ... każdó^m ... [R2:] radline ... [R1:] na radline ... obredli ... zasypuje ... (Dąbrowa).

ZARŻNOŃĆ – ‘o świni: zabić przez pode-rżnięcie gardła’: no jak świnią to jes ... zarżniⁿto ... nie padniⁿto ... (Felicjanów); no czarnina to jes zupa która zawiera krew kaczkki ... czsz... jak sie zabijało kaczkke to sie upuszczalo ... krew do słojka ... gdzie najpierw czsza było do tego słoika nalać ... wode sól ocet ... a potym podstawić pod zarżniⁿto^m kaczkke słoik ... krew naleciała ...

no ... jak sie ... mięsko ugotowało z wodą w garku to sie wlewało tako^m właśnie zaklepkę jeszcze sie robiło ... do tej krwi dodawało sie moⁿki ... dodaje sie moⁿki ... i tako^m zaklepkę wlewa sie do garka z miewsem i wodo^m ... sypie sie cukier ... dodaje sie jeszcze octu żeby zupka była słodko-kwaśna ... podaje sie to z kluskami krojonymi albo z kluskami przecieranymi ... (Grzegorzew).

ZASIAĆ → **SIACĆ**.

ZASIANIE – ‘umieszczanie nasion w ziemi; siew’: *bronowanie jes po zasianiu zboża ... a włóczenie jes po kartofliskach ... (Osiek Mały); przy burakach no to było tak ... najpierw było zasianie później było ... [...] przerywanie ... później było ... hakanie ... i to wszysko ... (Police Średnie).*

ZASIEW – ‘wrzucanie nasion do ziemi’: (Koło).

ZASIEWAĆ, ZASIWAĆ – ‘umieszczać nasiona w ziemi’: *marchew ... na grzoⁿdkach zasiewano ... marchew pietruszke ... buraczki ... rzodkiewke sałate ... ziemniaki ... (Dąbie); [Kasza] gryczana to jes ... z taterki sie ro... zasiwo i só^m cimne te gryczano to gryczano sie nazywa a ... (Borki).*

ZASIOĆ → **SIACĆ**.

ZASIWAĆ → **ZASIEWAĆ**.

ZASNO^ŚĆ – ‘pogrążyć się w śnie’: *kołyska to też jes tym ... tak ... teraz nie ... też ... prostokoⁿte ... też prostokoⁿt taki jakby pudeleczek ... z ... taki ... i ... z ale zamias ... zamias nówek ma po prostu zaokroⁿglono^m tako^m ... tako^m to^m podstawie ... takie jakby ... kojarzy mi sie to z saniami ... takie płozy ... i po prostu żeby dziecko ... można było ...*

bujac ... żeby mogło ... mogło sobie zasno^Ść ... [...] no to ja to tak nazwałam jak od sań ... że płozy ... ale takij pewności do końca nie mam ... (Koło).

ZASUWAĆ – ‘przesuwając coś, zamknąć’: [Sposoby zamykania pomieszczeń?] [R1:] *na hoczyki ... [R2:] kłóta ... skobel ... [R1:] na takie szkoble ... takie zasuwane szkoble ... no przeważnie na takie te ... no i kłódki ... kłódki jo jeszcze na łańcuch ... (Grzegorzew).*

ZAWIASY – ‘metalowe okucie drzwi umożliwiające otwieranie’: *no to wrota no to só^m ... dźrwi takie wielkie ... z ... dźziwa ... i zawiasy to ... [...] do stodoły ... (Dąbrowa).*

ZAWIO^NZACĆ → **WIO^NZACĆ**.

ZAWLEKANIE – ‘bronowanie po zasianiu zboża’: *u mnie było robione ... wykonywane ... było to ... ta czynność wykonywana ... i było to zawlekanie powlekanie pola ... (Nowe Budki).*

ZAWRACAĆ – ‘poruszać się w kierunku przeciwnym do dotychczasowego’: *zawraca na poprzeczniku ... i osobno tyn poprzecznik późni ... sie dooruje ... w poprzek ... (Dąbrowa).*

ZBIĆ – ‘połączyć deski za pomocą gwoździ’: *w kuchni ... kredyns tylko taki był nieduży córka i ... i co tam? ... stół był ... przy stole stołki ... jedyn był długi ... "o czterech nogach albo takie normalne zbite tam z desek z czegoś stołki kiedyś tam nie było taboretów krzesła to już było wielkie świⁿto jak było ... u kogoś ... przeważnie stołki ... (Grzegorzew); a wierzeje no to ... dwuskrzydłowa brama ... zbita z desek ... no*

to też ta[k] jak wrota ino kiedyś sie nazy...
kiedyż mówiono na wrota wierzeje ... kiedyś
dawniej dawniej ... (Osiek Mały).

ZBIERACZKA – ‘kobieta podnosząca
i wiążąca zboże w snopek’: [Kobieta za
kosiarzem] zbiera ... tak zwane wioⁿzki ...
i wioⁿże snopki ... [...] mówiono na nio^m
zbieraczka ... (Bogusławice); (Borki).

ZBIERAĆ, ZBIRACĆ – POZBIRACĆ –
1. ‘podnosząc, zrywając, gromadzić coś’:
[Kura] prowadzi je [=kurczęta] ... gdacze
... zbiera różne wiesz ... no ... pokazuje im
jak ... jak nieraz chodz^om to pokazuje ... tu
dziobie ... tam tegó żeby óne chodziły i to ro-
biły co ona ... (Koło); zbieramy [ziemniaki]
... i przechowujemy ... i składujemy w piw-
nicy ... nie? ... ale można napisać ... że zbie-
ramy i składujemy do kopca ... bo to jes jesz-
cze ... (Goszczędza); a jeszcze ja pamieⁿtam
jak zbirałim stonke ... z kartofli ... na po-
lach ... sie zbierało we wiaderka w butelki
... bo było maso stonki ... (Goszczędza); no
[ziemniaki trzeba] pozbiradź i zakopcować
... (Police Średnie); [R1:] [Zboże] może być
zbierane i w lipcu ... i może być w sierpniu
bo to zależy od pogody ... (Grzegorzew);
(Dąbie); 2. ‘podnosić zboże, żeby związać
je w snopek’: [Kobieta za kosiarzem] zbiera
... tak zwane wioⁿzki ... i wioⁿże snopki ...
[...] mówiono na nio^m zbieraczka ... (Bo-
gusławice); (Grzegorzew); 3. ‘zdejmować
coś z powierzchni płynu’: no jak kiedyś to
sie zbirało [śmietaną] ... wazówk^om do ...
jak sie mleko ustało ... schłodziło ... to sie
zbirało wazówk^om ... (Drzewce); z kwaśne-
go mleka to zbierali łyżko^m juz bo sie lepiej
oddzielała nawet ... bo z kwaśnego juz nie
szło oddzielić ... inaczej tylko łyżko^m ... czy
waz... wazówk^om ... (Witowo); i na wolnym
ogniu sobie go gotuje ... jag już właśnie doj...
dojdziemy do tego momentu gdzie mamy te

burzyny czy szumowiny zbieramy to ... ja to
zbieram łyżko^m albo jako^mś tako^m łyż... so^m
takie specjalne łyżki cedzakowe ... (Koło).

ZBIERAĆ SIE – ‘gromadzić się, spoty-
kać się w jednym miejscu’: pierzyna to jes
taka kołdra tylko że w środku ma pierze ...
jes on... jes ona robiona ... jes ona robiona
z dartego pierza to kiedyś tam ... właśnie ...
jeszcze ... zanikło to troszke ale kiedyś wła-
śnie gospodynie ... zbierały sie ... darły pie-
rze ... i z tego robiły albo właśnie poduszki
albo pierzyny ... pierzyny no takie ... dosyć
cie... bardzo ciepłe były ... (Koło).

ZBIERANIE, ZBIRANIE – 1. ‘podnosze-
nie i wiązanie zboża w snopki’: dawny tyb
maszyny no to była ... [...] która kosi to
była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ...
nie ... kosiar... maszyna kosiarka tako chy-
ba była do zbierania ziób ... co óna wióⁿzała
snopki i kosiła ... i na gaście takie rozkła-
dała ... tak była ... (Borki); 2. ‘zdejmowa-
nie czegoś z powierzchni płynu’: zbieranie
szumowin ... z... zszumowanie coś takiego
... (Koło).

ZBIORNIK – ‘zagłębienie terenu, duże na-
czynnie lub urządzenie do przechowywania
substancji płynnych’: [Co to jest gnojow-
nik?] [R1:] taki s-ilos gdzie sie ... [R2:] zbiór
obornika ... [R1:] zbiornik w którym ... no
... pływo takie ... zrobiony z betonu jes ...
[R2:] wyrzucio sie gnój na ... (Dąbrowa); no
czszeba gromadzić [gnojówkę] ... przecho-
wywać w szczelnych ... i zamknieⁿtych zbior-
nikach ... pojemnikach czy jakiś beczkach
... o! ... (Osiek Mały); sie wlywało ropy tam
w tyn motorek ... miół taki zbiornik ... i sie
wliwało rope ... (Goszczędza); (Lubiny).

ZBIÓR – ‘zbieranie i zwożenie zboża, traw,
warzyw z pola’: no przede wszystkim czsze-

ba je [=warzywa] posiać ... odpowiednio najpierw odpowiednio ziemię nawozić posiać ... w czasie suszy podlewać ... no i potem następują zbiory ... (Bogusławice); [Potraw] to jes ... drugie ... drugi zbiór traw ... (Prucheniec).

ZBIRAC → **ZBIERAC**.

ZBIRANIE → **ZBIERANIE**.

ZBOŻE – ‘roślina uprawiana ze względu na słomę i ziarno’: *był to tak zwany żeniec ... od żniecia zboża ...* (Bogusławice); *gonicha to jes ... konna maszyna do ciecia zboża ... [..] jedna osoba powoziła końmi ... druga siedziała na maszynie ... i ściecie przez ... maszynie ... zboże ... widłami albo kijem formowała w takie wiozki ... i spychała do tyłu żęby ... już przygotowane do wiozania ...* (Bogusławice); *kosom jak sie kosi to sie kosi ... zboże ... nieskoszone zostaje po prawej stronie ... i sie przewraca to zboże skoszone na lewo ... a gónicha to mógł być taki rodzaj kosy który kosił zboże odwrotnie ... czyli ... skoszone zboże ... kładło sie na drugom stronie ale ... głowy nie daje czy dobrze mówie ...* (Dęby Szlacheckie); *no [kobieta za kosiarzem] podbiera ... zboże u nas sie mówiło ... czyli ... to skoszone zboże sie ... dzieli na ... kupki ... które potym sie zwiózuje i z tego wychodzi snopek ...* (Dęby Szlacheckie); *ale kiedyś to ... [świnie] paśli kartoflami i z ... otrymbami ... a tera to na sucho ... zboże siejóm ... i wode i ... i sie tuczo ...* (Grabów); *dawny tyb maszyny no to była ... [..] która kosi to była ... "o Jezus! ... tu chodziła i kosiła no ... nie ... kosiar... maszyna kosiarka tako chyba była do zbierania zbóż ... co óna wiozała snopki i kosiła ... i na gaście takie rozkładała ... tak była ...* (Borki); *siyrrp tak tak sie nazywoł do ścinania wa... takie*

daw... półokrogły ... to taki kiedyś był ... tu roczka a ón był taki półokrogły ... i ścinały nawed ludzie zboże tym ... czy na garś takie ... no tak było ... (Borki); [R1:] [widły] *do słomy ...* [R2:] *o dwóch [zębach] to to jes ... do ... [..] zboża ... wrzucenia w furmanke czy ...* [R1:] *jak sie zawiozało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przenieś ... snopek zboża ... to o dwóch ...* (Dąbrowa); [R1:] *to ... brony to sóm cieńsze że rozbijają ...* [R2:] *no tak ... takie s... takie bryły rozbijają i jez równo ... ta[k] jak grabki ... jak grabkami w ogródku sie grabi tak tu były te brony konne ... no ...* [R1:] *a po siewie ... to jak zaś ... a tak tylko zboże zagarniają ... lekkie ...* (Dąbrowa); [R1:] *w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdłużke ... i w poprzek sie robiło ... i ...* [R2:] *a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemie ...* [R1:] *ale ... wdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam ...* [R2:] *zboża ... tego po prostu ... jak miało ...* [R1:] *jag już zasiane ... jak zasiane ...* [R2:] *jag nawóz sie rozsiejie ... to ... szage ... szagóm bronowali ...* [R1:] *no ... na szage ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ...* (Dąbrowa); [Kultywowanie gleby] [R1:] *no to in... sie sieje raz takie zboże za któryż rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana ... płodu ...* [R2:] *kultywacja ... zruszanie gleby ...* (Dąbrowa); [Jak wygląda stodoła?] [R1:] *no jes klepisko ...* [R2:] *jes ... sómsieki ...* [R1:] *somsiek ... klepisko ...* [R2:] *teraz ... klepiska ... i te wrota ... i da... dach jes tego ...* [R1:] *i jes ... no ... polepa czy jak to tam na zboże sie sypie ...* [R2:] *sto... stodoła ... to tóm... nie ... stodoła nie ...* [R1:] *a w stodole nie ma ...* (Dąbrowa); *bronowanie jes po zasianiu zboża ... a włóczenie jes po kartofliskach ...* (Osiek Mały); *zakładano płachte i w niej było ziar... były te ziarna zboża ... które reńcznie wyrzucano na pole ...* (Nowe

Budki); [Dawniej] *siano mniej gatunków zboża bym powiedziała ...* (Nowe Budki); *jes to zboże latosie ... [..] no właśnie jes to zboże z tego roku ...* (Nowe Budki); *zeszłego roku było to zboże łośńskie ... [..] no inaczey ubiegłoroczny ...* (Nowe Budki); [Siano] *wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością sie sieje prosa ... gryke niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ...* (Prucheniec); *ubiegłorocznie zboże ... z ubiegłego roku zboże ...* (Prucheniec); *trawę sie kosi na pokos ... i zboże jeśli sie kosi koso^m to też na pokos ... a jeśli sie kosi ... mechanicznie już dzisiaj ...* (Prucheniec); *dobrze uszykowane kosisko ... kosisko no właśnie ten ten kij to kosisko ... no żeby to tam ... zakładali jeszcze jakieś tam pałⁿk taki ... no to tyle ... zakładali taki pałⁿk żeby to dobrze ... od ... ta trawa czy zboże od... odlatywało ... tak ...* (Prucheniec); [Siane zboża] *pszenice ... żyto pszenice ... jeⁿczmiń owies ... to były zboża ... [teraz] dochodzi kukurydza i ... a to nie ...* (Sobótka); *do zboża zakładamy pałⁿk [na kosę] ... a trawę koszone bez pałⁿka ...* (Koło); *wysokie zboże ... koszone bez pałⁿka ... a niskie z pałⁿkiem ...* (Koło); *koszone zboże na ściane układało sie na nieskoszonym zbożu ...* (Koło); *zboże kosimy snopowioⁿzałko^m a trawę kosiarko^m ...* (Koło); *po kartoflisku było zboże na przykład sie sioło to sie mówiło po kartoflisku ...* (Police Średnie); [R1:] *arfa to jes taka siatka do ... przy młockarni ...* [R2:] *albo do wiejki na przykład ... nie? ... [..] do oczyszczania zboża ...* (Police Średnie); *bronki to so^m lekkie ... bronki to so^m po ... po siewie na przykład sie używa ... zbóż ... używało sie ... a brona to jes do rozbijania brył ... takich właśnie grud ziemi ... po tym ... nawet po ... oraniu ... takim już głe^mbszym ... żeby zwłóczyć dobrze no to ... to sie*

używa brony ... cieⁿżkiej ... (Lubiny); *men-del to zaley ... jakie kto kładł w kupki ile zbožo i pietnaście i dwadzieścia ... nie? ... snopków ...* (Grzegorzew); (Dąbie).

ZBOŻOWY – ‘zbierający zboże’: [Czym ścinano zboże?] *to sierp kosa żniwiarka ... kombajn zbożowy ...* (Koło).

ZBUDOWAĆ – ‘skonstruować’: *kopiec ... zbudowany jest tak ... jest wykopany dół ... na pewno musi późni być tyn dół zabezpieczony ... tak ... czyli czyli ... jakieś takim nie wiem czy ... czy słoma ... jakieś ... jakieś takie ... materiały żeby po prostu te ziemniaki nie zmarzły przez zime ... i nastę^mpnie ... nastę^mpnie so^m ziemniaki wkładane ... i też ... i też jakaś tam warstwa ... warstwa ... czy tej słomy czy później ziemi żeby ... po prostu jak ... należycie one były przechowywane ...* (Koło).

ZDECHNO^{NĆ} – ‘o niektórych zwierzętach: umrzeć’: [R1:] *“od... “uddaje sie [mięso ze zdechłego zwierzęcia] ...* [R2:] *no ... ta... tanio jatka ...* [R1:] *gdzie?! ... zdechłygó to nie ... to sie “odwozi do grebra ...* [R2:] *kiedyż mówili greber a tero nie wim ... jak to ... tero to przyżydzdo greber i zabiyro ...* (Felicjanów); [Co to jest: ścierwo?] [R1:] *to nie wim ...* [R2:] *to może to jest to właśnie to zdechłe miⁿso? ...* (Felicjanów); [R1:] *i skrobali ...* [R2:] *tak ... polewali goroⁿco^m wodo^m ... jag już zdechła to polewali goroⁿco^m wodo^m ... i później skrobali ...* [R1:] *no ...* [R2:] *jak oskrobali to myli ... pomy... wymyli cał^om tó^m świnie ... później ...* (Felicjanów).

ZDEFORMOWAĆ – ‘tracić właściwą dla siebie formę’: [Rodzaje obuwia] *na pewno zimowe i letnie ... myślę ... ale mogo^m być jeszcze przeciwdeszczowe ... mogo^m*

być sportowe ... no i co jeszcze może być? ... może mogo^m być jakies ... lecznicze jak ktoż ma zdeformowane nogi na przykład albo jakieś obolałe ... ortopedyczne ... (Dęby Szlacheckie).

ZDROWOTNY – ‘dobry dla zdrowia, sprzyjający zdrowiu’: *to sie z tych suszonych ... owoców robiło polewki ... tak ... no ... i potym takie jeszcze było nawet że ... jak ... na tó^m ... ze susz... do suszonych ... jak sie kisiło ... kapuste ukisiło ... i ocedzało jo^m sie do ... gotowania na bigos ... to ... ten kwas ... zasyp... zalewało sie znowu ... zasypywało sie znowu te ... suszone owoce ... gotowało sie ... buraczek czerwony ... do tego ... listek laurowy ... i to właśnie to wszystko zagotowało ... powstało jedyń dzień ... i było luksus do picia ... było zdrowotne ... nig nie kupował witamin bo ... w tym było witaminy ... (Tarnówka).*

ZDROWY – 1. ‘dobry dla zdrowia’: *o z geⁿsi przyda... bardzo sie przy... można było o! ... kre... udka ... te pałki kreⁿcidz na mielone ... piersi robidz na kotlety ... gotować z rej... szyjki tam podrobów ... czarnine takó^m zupe ... która bardzo jes ... a... kul... kulturalna ... w naszymy Polsce bardzo ... ludzie uważajo^m czarnine ... no i pier... mieⁿso geⁿsi bardzo zdrowe jes ... (Stary Budziszlaw); *te te właśnie kurki rajskie ... i koguciki rajskie ... różniły sie od takiego ptactwa ... domowego tym że właśnie te jajeczka miały takie ... znosiły bardzo małe ... ale właśnie ... były ... były bardzo takie zdrowe ... jajka ... jajka ich były bardzo takie żółte ... ciasta makarony z tych jajek były bardzo takie właśnie ... wychodziły bardzo takie ładne udane ... (Koło); 2. ‘naturalny, pozbawiony sztucznych składników’: [R1:] *i śrute ... pokrzywy sie kiedyś dawało ... sie chodziło na pokrzywy ...***

[R2:] *o! ... tak ... było ... [R1:] ciepło sie na tym ... [R3:] “uset ... [R1:] na taki maszynie ... na drobno ... i to sie wszystko mieszało ... ładnie tym siekoczym we wiaderku i wiaderkim sie zanosilo do ... koryta ... i wylewało sie i ... świnioczki ... [R2:] i było mieⁿso ... ekologiczne zdrowe ... (Felicjanów); 3. ‘nadający się do spożycia, świeży’: [R1:] *młode były ziemniaczki a stary ... stare były ... [R2:] a niktóre zgniły ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde ... [R1:] można nawet ... my to na to mówilim kaptcie ... bo to już były takie nagnite to stare kaptcie ... ale tak sie mówiło? ... [R2:] ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ... (Police Średnie).**

ZDUN – ‘rzemieślnik budujący piec’: *cygły szamotowe ... i szamot w proszku który rozrabiał zdun i ... i równał ściany ... gładził właśnie ścianki które to właśnie tam ... tyn piec budował ... [...] no przewód kominowy no to już jes przewód kominowy to już jes komin ale to jest ... no ... to ... to między kuchnią a kominem no to właśnie była rura ... kawałek rury ... i któró^m sie tam ten dym przedostawał do komina ... (Tarnówka).*

ZDYCHAĆ – ‘o niektórych zwierzętach: umierać’: *pada chyba koń krowa ... a zdycha świnia kogut ... kura ... pies ... (Babiak); jak zdychajo^m to padlina ... (Felicjanów); zdychają ... kot pies ... a padajo^m ... nie wiem świnia krowa ... (Koło); no zdychajo^m ... zwierzeⁿta chore ... przeważnie na obrzyⁿki ... zatrucie ... a padajo^m ... padajo^m z ... z choroby ... to tak ... przez pomór ... obrzeⁿk czerwonce ... no i ... nojwieⁿcy ... (Rzuchów); ja pamiⁿtam że jak miałam [wszy] w szkole bo przecież każdy przechodził no teraz już może nie ... ale od czasu do czasu jeszcze sie o wszawicy słyszysz ... a ... ja ... jak miałam wszy ... w szkole*

nabyłam od kogoś Pam Bóg wie nie wiem ... no ... każdy zapał gdzieś tam w którymś momencie ... to ... jo już byłam w okresie wychowywana kiedy był tak zwany anglostoks ... wieⁿc mi głowę zsypano azotoksem ... zawinieⁿto chustko^m ... no i one sie tam miały dusić w tym azotoksym ... [A nie niszczyło włosów?] a jo wiem ... może i niszczyło ale ... wiesz ... nie było innego wyjścia ... potym włosy sie myło ... no ale pewnie czszeba było to powtórzyć bo ... jak były gnidy to te gnidy może ... od azotoksu ś... nie wim nie zdychały ... no ... po jakimś czasie czszeba było ... do skutku ... tym azotoksym ... (Dęby Szlacheckie).

ZEBRAĆ – 1. ‘podnosząc, zrywając, zgromadzić coś’: [R1:] [...] jak tero byłym w któryś dzień w sklepie ... normalnie ... kamiń był w tym ... w tych kartoflach ... [R2:] nie no ... no przecież ... kómbajn przeleciał ... z kómbajnu z taśmy ktoż nie zebroł koo tego to przecież wiadomo że polecioł do ziem... (Police Średnie); 2. ‘zdjąć coś z powierzchni płynu’: było widać ... w tym okieneczku było widać ile jest śmietany wiyⁿc albo sie zebrało wazówko^m ... (Witowo); tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń takó^m darń ... kawalki ziem... tej łⁿki ... a ... spodnia czeⁿś była ... mieszana ... i to w forme sie układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to sie suszyło i to był ... torf ... (Prucheniec).

ZELAŻNY, ŻELAZNY, ŻELAŻNY – ‘zrobiony z żelaza’: a jeszcze pamieⁿtam żelażniok właśnie ... my mieliśmy żelażniok ... to miał zelażne koła ... takie obreⁿcze ... dźrzewiane koła i o... były to ... żelaznymi obreⁿczamy ... dookoła były na wierzku ... jak koło było ... wiesz tak? ... to na wirzku była tako żelazno obryⁿcz ... i to ... było

koło ... (Goszczędzka); to jes koło dźrzewiane ... to to so^m te ... śprychy takie ... nie? ... a jak sie óny nazywają^m no nie wim ... takie śprychy to były ... tu było tyż dźrzewo ... a tu w środku to było ... tyż tako tako ... nie było na przykład jak tero na kulki te ... powiedz no ... tych łożysków ... tylko było tako tako ... tyż było takie łożysko ale to tako ... normalno ... takie normalno ... jakby rurka ... w środku i w smarze była i sie kryⁿciła tam ... jak to koło sie kryⁿciło ... nie? ... a tu na wierzku to była ta ... blaszane ... a to sie nazywało ... czekej no ... to blaszane sie nazywało ... ach kurde mole ... nie tarcze ani nic ... ^uobreⁿcz ... obryⁿcz te blaszane ... to co na wirzku było właśnie ... to obreⁿcz ... blaszano była ... żelazno no ... nie blaszano ... żelazno ... no i te ... i mówie ... te ... szprychy były dźrzewiane i ... (Goszczędzka).

ZE^MBATY, ZY^MBATY – ‘mający ząbki’: manyz? ... [...] no to jes taki ... takie koło ... z takimy ze^mbatymi ... takó^m ... przekładnióm zembato^m ... nie? ... (Goszczędzka); [R1:] [W maneżu] no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ... [R2:] duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^mbatki skośne ... [R1:] duży ... poprzez zy^mbatki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿdzały ... [R2:] prznosiły napeⁿd z dużego koła na ... [R1:] na wałek ... i wałek napyⁿdzał młockarnie ... (Police Średnie).

ZE^MBY, ZY^MBY – ‘ostro zakończone części wideł, grabi’: to ze^mby wideł ... [...] jez o dwóch czszech czterech ze^mbach ... (Dąbrowa); [R1:] dwa takie ze^mby mo ... i ćsionek ... i sie ćsioⁿgło ... [R2:] no to jes hak ... no i hak ... [R1:] widły só^m prosto ... a hak to jes tak ... [R2:] a hak jes taki długi ... i też czszonek jes dźrzewiany i tego ... [R1:] no

... i sie ścioⁿgo ... [R2:] sie ścioⁿgo z woza na tego ... jak sie wywozi ... (Dąbrowa); [R1:] albo [widły] o dwóch ze^mbach ... albo o czszech albo o czterech ... no zależy jakie ... [R2:] do gnoju to so^m o czszech i o czterech ... (Dąbrowa); [R1:] [widły] do słomy ... [R2:] o dwóch [zębach] to to jes ... do ... [...] zboża ... wrzucenia w furmanke czy ... [R1:] jak sie zawioⁿzało zboże ... jak sie było w snopki ... snopek żeby przenieś ... snopek zboża ... to o dwóch ... (Dąbrowa); tulejka łⁿczy ... to znaczy ona jes przyspawano do tych ze^mbów [wideł] ... i tulejka wystaje i sie czszonek w to^m tulejke wbijo ... wkłada ... (Dąbrowa); widły ... składajo^m sie z drzewa ... oraz metalowej końcówki ... z długimi lekko zakrzywionymi ... do przodu ze^mba-mi ... (Osiek Mały); to były tak zwane dwójaki ... widły o dwóch ze^mbach ... (Nowe Budki); [W grabiach] belka z zy^mba-mi ... (Sobótka); [Widły do podawania snopków] długie widły o dwóch ze^mbach ... (Sobótka); [R1:] metalowa czeⁿś [wideł] no to so^m ze^mby ... a tu jes czszonek ... czszonek jes drewniany a nie metalowy ... [R2:] no z drewna jez albo może być sztyl ... [R1:] ale metalowy? ... [R2:] metalowy no to só^m widły ... (Lubiny); [R1:] no widły mogo^m być o czterech rogach o czszech rogach ... [R2:] jakich rogach? ... zy^mbach ... to so^m zy^mby ... [R1:] rogi sie mówiło ... [R2:] zy^mby ... o dwóch ... czszech i o czterech ... [R1:] no i tego ... łⁿczenie ... takie u góry łⁿczenie jez normalnie ... takie ... jakby to? ... odkówka ... i na końcu jest ... takie do sztyla ... takie okrⁿgłe ... jak by nazwać? ... kółko takie no ... ni[e] kółko tylko taka rurka no ... (Lubiny); (Prucheniec); 66.

ZESZŁY – ‘pochodzący z okresu, który już minął; miniony’: zeszłego roku było to zboże łośskie ... [...] no inaczej ubiegłoroczny ... (Nowe Budki); (Sobótka).

Z GŁOWY – ‘sformułowanie używane, gdy znika jakiś problem’: no zamknóⁿć gó [dom] jakoś ... [...] nie było tam takich zamków przecież jak dzisiaj tylko tego ... no tam ... najnormalnij w świecie klamke wyjęli i z głowy ... (Tarnówka).

ZGNIC → GNIĆ.

ZGRABIAC – ‘używając grabi, zgarniać coś w jednym miejscu’: no teraz [przy sianie] ... to już ... tylko ... są te ... czekaj jak to sie nazywają te maszyny? ... przeczszoⁿsaczki ... i jeszcze są takie ... inaczej to sie mówi ... wujo ma ... co to ma tych pieⁿć ... czy siedem kół ... i tak przeczszoⁿsajo^m ... [...] i jeszcze ma takie ... obrotowe ... takie ... czekej jak to sie nazywa? ... no taka maszyna ... przeczszoⁿsaczozgrabiaarka to drugie ... [...] przeczszoⁿsa i zgrabia na wałki ... a potem idzie prasa ... prasuje ... w belki ... albo bele ... (Prucheniec).

ZGRABIĆ → GRABIĆ.

ZGY^NSTNIEĆ → (GE^NSTNIEĆ).

ZIARNO – ‘nasiono zbóż’: zakładano płachte i w niej było ziar... były te ziarna zboża ... które reⁿcznie wyrzucano na pole ... (Nowe Budki); gorsze ziarno ... jes to poślad ... (Nowe Budki); [Kiedy zboże można kosić?] ziarno w kłosie wtedy jes suche i twarde ... (Koło).

ZIELONKA – ‘karma przygotowywana dla zwierząt z zielonych części roślin’: dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszy-skie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam

niepocześnie ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wodę z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świnie ... (Stary Budziszław); od oprzoⁿtania krów [zależał smak sera] ... jak też krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... (Stary Budziszław).

ZIELSKO – ‘chwasty’: koryto ... a jedzenie ... to jes ... pasza ... przeważnie to teraz pasze ... i wodę dowajo^m [świniom] ... tak sie tero ... tego ... to nie jes to co kiedyś ... że sie tam zielsko rwało ... ziemniaki sie gotowało ... i to dostały ... (Koło); [Chwasty] perz ... łopucha ... oset ... pokrzywa kamosa ... rdest ... ojej i tysioⁿc jeszcze innych na pewno a których nie jestem w stanie wymienić ... to już zielsko zawsze jest szybsze od gospodarza ... i w pierwszej kolejności sie pojawia zawsze na świecie ... (Dęby Szlacheckie); gracuje sie ... że tak powiem ... co? ... albo sie reⁿcznie wyrywa [chwasty] ... ale też sie kartofle obradlało i chyba ... to redlenie miało za zadanie obsypanie ... ziemniaków ... żeby im sie lepiej rosło i równo stały ... ale też ... w jakimś stopniu zapobiegało ... właśnie wyrastaniu ... nowego zielska ... (Dęby Szlacheckie); (Koło).

ZIEMIA, ZIMIA – ‘wierzchnia warstwa skorupy ziemskiej złożona z piasku, próchnicy itp.’: [R2:] no to kopiec ... inaczej mogięła ... [R1:] [To było] w kształcie stożka ... [R2:] było ... było wykopane na półtora shtycha ... zimi ... i tam zsyppywali ... przy-

krywali ... to^m ... słomo^m ... potym była ... przykryte ... to^m ... [R1:] ziemio^m ... [R2:] zimio^m ... zostawiało sie kalonki żeby wy... [...] wyparowały te kartofle ... a na zime no to sie okrywało ... jeszcze i łyⁿtamy i czym żeby ... żeby nie zmar-zły ... nie? ... (Grzegorzew); to jest takie podbieranie ... kiedyś tam panie mówiły że ido^m ... panie no tam gospodyni jak miały swojo^m ziemie ... że ido^m podebrać ... młode ziemniaki ... (Koło); w zależności ... jaki ... pokład gło^mboki ziemi ... tego torfu był na tej łoⁿ-ce ... bo ... tak jak u nas na Tarnówce ... to był gło^mboki pokład ... to ... maszyny ... maszynami cioⁿgli ... to maszyna była ... taka specjalna koparka ... jak dzisiaj ... i ... cioⁿgła błoto z bardzo gło^mboka ... (Tarnówka); no to albo je [=chwasty] wyrywamy to znaczy pielimy ... a jeżeli mamy jakieś wolne miejsca ... kupujemy środek i dajemy opryski ... żeby spalić ... i wtedy mamy czysto^m ziemię ... (Stary Budziszław); ablegierka to same słowo co znaczy szczepka ... za pomocom ws... usa... ukorzenia jej w ziemi ... (Stary Budziszław); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamieⁿ-tam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... (Koło); kiedyż no to były ... w beczki ... w beczkach ... i sie solilo ... w tej chwili to w zamrażarkach ... nie? ... a kiedyś to w beczkach ... a moja mama jednocześnie żeby ... uweⁿdziła ... oczło... te ... szynki ... to zakopywaa to w ziemi ... nie samo mieⁿso tylko w beczce ... to ono tam przeleżało bo to muchy sie tam nie dostawały i ... i to było takie inne ... (Rysiny); no przede wszystkim czszeba je [=warzywa] posiać ...

odpowiednio najpierw odpowiednio ziemie nawozić posiać ... w czasie suszy podlewać ... no i potem nastę^mpujo^m zbiory ... (Bogusławice); kopało się również w ziemi na dworze ... tak^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); szczypkami [rozmnaża się kwiaty] albo ... urywało się bo kwiat wypuszcza ... takie niby ... korzonki nie korzonki no to się rozdziela to ... i się sadi do ziemi i rosno^m ... (Grabów); no warzywa to najlepi w piwnicy ... w piasku by się wiⁿcy nadawały tak ... bo tak to w czym? ... no w kopczyku takim i ... w zimi tyż można ale czea przykryć żeby nie zmarzło ... (Borki); [R1:] w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wdlużke ... i w poprzek się robiło ... i ... [R2:] a zboża to jeszcze ... jak bronowaliśmy to na szage ... żeby zruszyć ziemie ... (Dąbrowa); [R1:] [Radło] no to jes w podobie takie coś do pługa ... nie? ... no tylko że ... [R2:] to to jes taki śpiczasty czy ... tego ... i ... tu s^om takie ... dwie tego ... się rozkłada ... i żeby ta ziemia się na ob... z jedn^om i drug^om str^one odsypywała się ... żeby zasypać ... [...] ziemie rozpychało na boki ... (Dąbrowa); kultywowanie gleby ... [...] no polega na zruszaniu ziemi ... (Osiek Mały); w danym miejscu w którym ma stanoⁿć stóg ... wbija się droⁿg w ziemie ... i wokół tego dronga robi się tak zwane podłoże ... i na tym podłożu ... układa się wokół siano ... (Nowe Budki); tej ziemi wierzch ... był ładnie zebrany ... w darń tak^m darń ... kawalki ziem... tej łoⁿki ... a ... spodnia czeⁿść była ... mieszana ... i to w formie się układało ... suszyło ... i to były takie ... kwadraty ... czworoko... czworoboki ... i to się suszyło i to był ... torf ... tylko to były odpowiednie ... po... podłoża u łoⁿk torfowych ... nie wsz^eh^dzie były te łoⁿki torfowe ... (Pruchniec); no redlonka no to redłym redlisz ... przykrywaś no ... ziemio^m ... ziemniaki ... no ... (Goszczędzka); [W kopcu] no to tyl-

ko było ziemia ... słoma i ziemia ... niczym nie przykrywało się ... folio^m żodnymy ... (Goszczędzka); no kompost to ... to można na przykład jakieś ... liście śmieci zgrabić ... nie? ... i przycisnoⁿć na przykład ... ziemio^m trochę przepuszyć ... i jes ... i przegnije i robi się kompos ... no ... (Goszczędzka); [R1:] kalonka to [w kopiec] rure się wkładał-albo się najpierw ... nie zasypywało się do końca zimie ... [R2:] [...] nieroz to się nawet zostawiało tako^m woⁿski taki woⁿski pasek ze słomy żeby ta ... odparowały ... (Police Średnie); [Pług składa się] [R1:] no z ramy ... z tych ... [R2:] lemieszki ... [R1:] lemieszki ... odkładni ... co tam jeszcze? ... odkładnia ... no i ... i ten zaczep do ... do cioⁿgnika ... takie takie ... śruba cyentralna jeszcze łoⁿczoⁿca ... [R2:] koło ... te co chodzi ... [R1:] no koło też ... koło też ... co je czszyma pług na ... [R2:] na ziemi ... (Lubiny); [R1:] brónować ... no włóczyć brónować ... równać ziemie ... [R2:] włóczyć to taka była taka ... nazwa gwarowa ... a bron... w ogóle to jes bronowanie ... [R1:] rozrywać ... rozrywać ... skib... rozrywanie skib ... no ... urównywanie ... równanie skib ... to jes właśnie bronowanie ... (Lubiny); radło radli ... a pług odkłada rozumiesz ziemie normalnie do ... na bok ... (Lubiny).

ZIEMIANKA – ‘dół wykopany w ziemi wykorzystywany, by przechowywać w nim warzywa’: no ja bym przechowywała [ziemniaki] albo w piwnicy ale też pewnie ... ziemianka jest od ... chociaż nie od... ziemianka może być ... od nazwy ziemi ... ale też w jakiś tam ziemiankach kopcach ziemniaki się prze... przechowuje ... (Koło); za moich czasów kiedy ja byłam dzieckiem pamieⁿtam jak ... moja babcia ... mięso ... wtedy ... nie ... na wsiach posiadali lodówki ... a już tym bardziej zamrażarki ta-jak w dzisiejszych czasach ... babcia

miała ... taką ... taką piwnice ... wykopano^m ... w ziemi ... inaczej to też nazywano tako^m ziemianko^m ... w której panował zawsze chłód ... latem ... i sposób przechowywania tego mięsa był nastę^mpujący ... dużo po prostu tego mięsa ... przechowywano w taki sposób że ... solono to mięso bardzo dużo^m ilości^m soli ... w ten sposób zabezpieczali ... peklowan... było takie peklowanie po prostu mięsa ... zabezpieczano je przed psuciem ... i po prostu przeczyszczano w jakiś dużych naczyniach właśnie ... takich glinianych ... i to mięso długo leżało ... leżało po prostu ... albo ... albo było po prostu też weⁿdziane ta-ak szynki właśnie boczek ... były po prostu weⁿdziane ... w jakimś ... ja pamięⁿtam mój dziadzius to zawsze weⁿdził właśnie ... dźrzewem jakimś owocowym ... prawda? ... no ... używał do tego ... do ... do weⁿdzienia właśnie dźrzewo ... dźrzewo owocowego ... (Koło); a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało się również w ziemi na dworze ... takó^m ziemianke tak zwano^m ... [...] ma tako^m ziemianke ... jeszcze ... wykopano^m ... samodzielnie ... [...] na podwórku ... naprawdę ... wchodzi się dźrzewiczkami po stopniakach na ... do ... na dół ... i tam stojó^m wszystkie zapasy elegancko ... [...] w ziemi wykopana ale to jeź ładnie zrobione ... w środku ... wyłożone deskami ... (Dęby Szlacheckie); 40.

ZIEMNIACZANO-MO^NCZNY – ‘wytworzony z mąki i ziemniaków’: a jeszcze my za dawnych czasów robiliśmy dziady ... dziadoska potrawa ... czyli ... ziemniaki ... jak się dogotowują^m to się sypie do tego porcje moⁿki ... i to sie razem z to^m moⁿko^m gotuje i sie robi taka ... ciapka ziemniaczano-moⁿczna ... i to sie skwarkami ... okraszało ... i z kwaśnym mlekiem na przykład sie to jadło ... bardzo dobre ... (Dęby Szlacheckie).

ZIEMNIACZANY – 1. ‘o kombajnie: zbierający ziemniaki’: kombajn ... ziemniaczany ... (Grzegorzew); 2. ‘wytworzony z ziemniaków’: [Mąka] może być pszenka żytnia krupczatka ziemniaczana ... (Bogusławice); moⁿka pszenka żytnia ... [...] krupczatka ... ziemniaczana ... (Dąbie); 3. ‘będący częścią ziemniaka’ [Krochmal robiono] z moⁿki ziemniaczanej ... i wody ... (Grzegorzew); to czarnina ... [...] sie wygotuje miⁿso ... jes to rosół ... kładzie sie bardzo dużo ... warzyw ... marchew pietruszke seler pore ... jak sie to ugotuje ... i jak ... krew jes to spuszczone z kaczki ... troche octu sie dolewa ... i wode sie wlewa ... i te... moⁿki ... i to sie ... to^m czarnine zaprawia ... i sie je wieⁿcej z ziemniakami ... kiedyś to były ... przecierane kluski ... przecierane a w tej chwili sie mówi ... ziemniaczane ... a kiedyś przycierane ... bo ... [...] tak ... przecierane te kluski były ... (Rysiny); teⁿty chyba ... ziemniaczane ... (Dęby Szlacheckie).

ZIEMNIACZEK – zdr., ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny’: [R1:] młode były ziemniaczki a stary ... stare były ... [R2:] a niktóre zgniły ... po prostu ich nie było a niktóre sie uczszymały normalnie twarde ... [R1:] można nawet ... my to na to mówili^m kaptie ... bo to już były takie nagnite to stare kaptie ... ale tak sie mówiło? ... [R2:] ale niktóre były normalnie zdrowe ... nie? ... [R1:] jo wim ale niktóry były takie ... [R2:] ale to sie nie nadawały już do jedzenia ... [R1:] ani do jedzynie ani do spasyניה ... (Police Średnie).

ZIEMNIAK, ZIMNIAK, ZIMNIOK – ‘roślina jadalna, pastewna, przemysłowa, uprawiana dla bulw; bulwa tej rośliny’: kobieta która wykopuje ziemniaki reⁿcznie? ... ha-

ko^m ... haczk... kopało sie haczkó^m ale ja nie wim ... (Dzierawy); [R1:] no normalnie mówili ... woda od zimniaków ... te... no bo i jag inaczy? ... [R2:] późni czea odcydzić ... to^m wode ... [R1:] odcydzałaś te wode ... z tych ... z tych ... no to normalnie mówili ... ano kartofle sie czsza odcydzić ... nie? ... (Grzegorzew); stare ziemniaki sie struże ... struże lub obiera ... młode ... no to ... no to raczej sie tak skrobie bo ... bo majo^m to^m skórke tako^m malutko^m ... (Koło); to jest takie podbieranie ... kiedyś tam panie mówiły że ido^m ... panie no tam gospodyni jak miały swojo^m ziemie ... że ido^m podebrać ... młode ziemniaki ... (Koło); no ... za moich młodych lad i ... i w ogóle już późni tego ... no to tak był ... gotowało sie żur ... gotowało sie polewki owocowe ... z ziemniakami ... (Tarnówka); bo przy starych ziemniakach no to już jes ta skórka ... gruba ... i jednocześnie już kielki majó^m stare ziemniaki ... a młode no to so^m młode maj... jes kruchutka ... skórka cieniutka ... taka bardzo ... że to sie mówi ... wprost palcem by obrał ... a nie poczszeba by było za wiele noża ... (Tarnówka); potem jak te ... ziemniaki sie przywoziło z pola to tag ukośnie wjeżdżali i ... zsypanywały sie ładnie ... na mogiele ... i potym poocsybywane były ... ziemniaki i ... to^m ... gablami ... i wtedy prosto^m słomo^m czy ... czy targano^m słomo^m to tak było ładnie czszeba ... ułożyć ... grabiami układało sie ... (Tarnówka); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczszebne ziemniaki ... (Stary Budziszław); pyry ... kładło sie w ... duże kotły ... no ... jak sie miało bardzo dużo ilóś ziemniaków ... to ... i świń ... to sie ... najmowało taki duży parnik ... i od razu z takim ... paleniskiem dużym ... tam sie sypało bardzo dużo ziemniakóm nawet do tony ...

i tam sie parowały te ziemniaki i późni wyciskarka taka wyciskała ... i robiło sie takie ... pomieszczenia wyłożone folio^m i to sie ... umocowywało te parowane ziemniaki a potem te zimne ziemniaki sie brało i ... gotow... już nie gotowało tylko ... mieszało sie z innymi tam produktami i sie dawało do ... jedzynia świniom ... a ... albo można było jak sie mał... mało^m ilóś świń miało dwa czszy św... prosie^mta były od malego to sie ... mały taki ... miał pojemnik ... kociel sie nazywał taki pojemnik ... i sie tam sypało dwa czszy koszyki ziemniaków ... parowało sie codziennie ... i te ciepłe ziemniakami tam dolewało sie wode pasze ... i dawało sie ... świniom ... najpierw małym prosian... prosie^mtom ... a potem coraz wieⁿksze jak rosły ... to to właśnie zjadały ... (Stary Budziszław); od oprzóⁿtania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarla na... na trawa taka kończy na zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... (Stary Budziszław); zalewajka to jes żurek ugotowany ze ziemniakami ... (Stary Budziszław); koryto ... a jedzenie ... to jes ... pasza ... przeważnie to teraz pasze ... i wode dowajó^m [świniom] ... tak sie tero ... tego ... to nie jes to co kiedyś ... że sie tam zielsko rwało ... ziemniaki sie gotowało ... i to dostały ... (Koło); to koryto sie nazywało do świń ... a kiedyś to sie ziemniaki ... ospe i wodo^m ... a w tej chwili to jes gotowa ... pasze i wode ... [...] i łupiny tak ... a teraz no to pasze ... i wode sie leje ... nie? ... (Rysiny); [Jakie warzywa można przechowywać na zimę?] marchew pietruszke ... buraki ... ziemniaki ... (Bogusławice); ziemniaki w mundurkach ... (Bogusławice); no so^m to tak zwane ziemniaki krychane ... (Bogusławice); marchew ... na grzoⁿdkach zasiewano ... mar-

chew pietruszke ... buraczki ... rzodkiewke sałate ... ziemniaki ... (Dąbie); wykopywano dołki ... kiedyś ... kładło się ziemniaka przykrywało ... (Dąbie); [Uprawiano warzywa] wszystkie korzenne ... pomidory ogórki ... ziemniaki kapuste ... fasole ... groch ... (Powiercie); zimniaki to w piwnicy były pod podłog^m w kuchni ... no ... dziura była w podłodze ... tak ... dziura była w podłodze wycie^{te} z drzewczkami ... sie otwirało drzewczki i tam były ... o! właśnie ... no tam były ziemniaki zawsze ale też inne warzywa też można bo tam było zimno po prostu ... no ... a jak nie było takiej piwnicy ... to ... kopało się również w ziemi na dworze ... tak^m ziemianke tak zwano^m ... (Dęby Szlacheckie); [Ziemniak może być wykorzystany] albo do celów spożywczych ... dla ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzo^t ... jako pasza dla zwierzo^t ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... pocstawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlacheckie); [Potrawy z gotowanych ziemniaków] zimniaki pire ... takie pocstawowe ... albo zwykłe ugotowane posypane ... jak^{oś} posypko^m specjalno^m z ziemniaków albo koprem ... z ziemniaków można zrobić kluski jako ... ziemniaki służą jako dodatek do zrobinia na przykład klusek śloⁿskich ... klusek jakich tam? ... takie ... ziemniaczane ... kładzione z pokrywki jak za dawnych czasów ... placki ziemniaczane ... a jeszcze my za dawnych czasów robiliśmy dziady ... dziadoska potrawa ... czyli ... ziemniaki ... jak się dogotowuj^m to sie sypie do tego porcje moⁿki ... i to sie razem z to^m moⁿko^m gotuje i sie robi taka ... ciapka ziemniaczano-moⁿczna ... i to sie skwarkami ... okraszało ... i z kwaśnym mlekiem na przykład sie to jadło ... bardzo dobre ... a jeszcze był tak

zwany ... pyrzok ... to też jes postawa tylko chyba z ... ziemniaków tylko chyba z ... surowych startych ziemniaków ... i do tego sie dosypywało moⁿki i to sie piekło w piekarniku ... ale już tak dawno było że ja tego nie pamiⁿtam ... no jesse można dodać ziemniaki do ... do farszu do pierogów na przykład robiliśmy ... pie... gotowane ziemniaki z cebulko^m smażoną ... i na przykład kapusta albo kto tam ... sobie życzył z czym ... no ... (Dęby Szlacheckie); no sadziło się w polu ... zimniaki ... (Borki); no to na polu ... radliny sie mówiło ... no ... jak sie wsadzało i sie radliło to były ... radliny takie co sadziło się w radlinach ... zimniaki czy ko... sadzarka była ... sadzarka była ... co sadziła i ... szła i zasypywała ... i to tak było ... tak ... (Borki); no od maja do września ... [...] no na jesini ... jesini^{oś} sie wykopuje ... wiosno^m sie sadi ... a jesini^{oś} sie wykopuje ... w październiku we wrześ... we wrześniu sie wykopie ziemniaki ... (Borki); tera zimniaki sie mówi ... jak sie nazywało? ... kartofel sie mówiło ... (Borki); łupiny no takie ... co sie ostruguje zimniaki no ... (Borki); "obieranie no zimniaka sie mówiło ... obiera sie ... normalnie sie struże ... (Borki); w garczku sie ziemniaki gotuje ... (Adamin); [Na obiad jadano] no zupe ... rosół na przykład ... czarnine ... no i drugie danie było mie^{so} ziemniaki ... (Barłogi); danie obiadowe? ... [...] no no ... dajmy na to ... jag jak ... przedtym przeważnie gotowali grochówke ... to ... kiedyś sie rzuciło kawalek tam ... jakiegoś tam mi^{sa} ... czy przeważnie jakieś kostke ... ziemniaki ... warzywa ... wrzucało sie do tego ... wywaru ... z tego ro... bo to wywar taki sie zrobił ... kiedyż nie było tych przypraw ... tylko sie solilo pieprzyło ... i na to sie ... ten ... to^m kasze czy ten groch ... no i ziemniaki ... (Rysiny); ziemniaki czszeba obradlić ... (Osiek Mały); sadzisz ... naj-przód ... ta[k] [j]ag my ... robilim dołki ...

i sadziłem re^mko^m ... ziemniaki ... i później tego ... no ... redliło się ... później się hakało graczko^m ... nie opryskiwało się tylko hakało graczko^m ... a jeszcze ja pamiętam jak zbierałem stonke ... z kartofli ... na polach ... się zbierało we wiaderka w butelki ... bo było maso stonki ... dzieci ze szkoły na przykład chodziły do szkoły ... to ... był taki dzień ... i ślim dzisiaj do tego na ... na zbieranie stonki ... dzieci chodziły ze szkoły nawet chodziłem ... ze szkoły i zbierałem stonke w ziemniakach po redlinach chodzili każdy ... pozbiuralim ... no ... i późni się kopało ... (Goszczędza); [R1:] no ziemniak ... [R2:] albo kartofel ... [R1:] albo pyra ... zależy gdzie ... [R2:] w Poznaniu to pyry mówió^m ... [R1:] poznańskie pyry ... my jesteśmy w Wielkopolsce to znaczy że pyry ... (Police Średnie); stary zimniok który wypuścił ... rozmnożyły się młode a stary został ... a stary ziemniak został ... (Police Średnie); [R1:] no to tylko tylko było hakanie wokół ziemniaków ... [R2:] no tak ... a brónó^m nie jeździłeś żeby chwosty zniszczyć? ... [R1:] no bronowanie i ... re... rydlenie ... bronowanie i ... hakanie ... [R2:] każdy zabieg który ... robiłeś to ... to niszczył chwasty ... (Police Średnie); [R1:] o odmiany [ziemniaków] ... [R2:] o współczesne ... czy czy ... bo już tych co to ... tero ... co my sadziliśmy to już tero ni ma ... nie? ... [R1:] kiedyś to były ... kiedyś ... były urany lenino flisaki ... i co tam jeszcze było? ... epoka ... [...] mila ... no i co jeszcze takie? ... bryza ... co jeszcze? ... [R2:] te różowe jak się nazywały? ... to te te ... no ... białe co miały ... jak się nazywały? ... [R1:] czekej czekej ... [R2:] my to przeważnie to sadziłem ... nie? ... [R1:] sadziłem ... [R2:] te różowe ... irga ... o! ... irga ... (Police Średnie); jak ... chcieliśmy mieć ... dłuższe kopce od sąsiada ... [...] bo mom wi^mcy zimniaków to ... [...] to sypolym na wirzku ... to wtedy się

automatycznie kopiec wydłużył ... nie? ... [...] późni się szybci spało ... no to fakt ... (Police Średnie); oset ... i powójke ... w ziemniakach najczy^mściej się spotykało ... (Grzegorzew); ☞ 22.

ZIMIA → ZIEMIA.

ZIMNIAK → ZIEMNIAK.

ZIMNIOK → ZIEMNIAK.

ZLEW – ‘metalowy pojemnik przytwierdzony do ściany i połączony z rurą odpływową’: w kuchni ... kuchnia ... no to były ... w rogu stała kuchnia ... obok ... niej znowu ... skrzynka na ... torfe ... obok znowu ... miska ... na stojak z miednicó^m i ... i woda ... żeby było myć ... naczynia ... bo przecież zlewów nie było jak dzisiaj ... na środku mieszkania stół ... ławki ... były ... czy czy ... taborety były ... i ... no i ... jak tego no to na pewno jedno łóżko się jak ... jak się tam zmieściło ... i coś tego ... i jakiś kredens taki ... za szybko^m troszeczkę był taką za ... no trochę tag ozdobione troche tag jakoś ... no i ... to ... nie było ... nie było ... nie było tyle ... poczszeba naczyń ... nie ... bo się mówi ... zjedli z gł^mbokiego ... zupy ... zjedli z gł^mbokiego ... [...] drugie danie też i ... i nawet widelca nieraz niepoczszebowali używać bo ... (Tarnówka).

ZLEWKI – ‘resztki jedzenia i płynów zlane w jednym pojemniku’: woda po ugotowaniu ziemniaków ... ziemniakach ... [to] zlewki ... no zlewki ... bo to kiedyś tak nazywali do ... do wylewania psom ... (Dzierawy).

ZŁOM – ‘zużyte urządzenie’: [R1:] stary pług to złom ... [R2:] to czszea wymini^mdź lemiesz bo lemiesz najprzy^mdzy się ... r-za ...

no ... a tam reszta no to można oczyścić odrzewiaczym ... tam reszta cioci [=części] a pu [=pług] ... leziesz czesza wymienić żeby był naoszczony i ... i orał ... (Dąbrowa).

ZŁO^NCZYĆ → ŁO^NCZYĆ.

ZŁOŚLIWY – ‘nieprzyjemny dla kogoś’: perliczka takie ma upierzynie pstre nieduża ... mniejsza od kury ... bardzo żywa ... frukajo^{ca} ... bardzo wysoko fruka po dachach ... gdzie ... po drzewach ... piszczy bardzo taka złośliwa jes perliczka ... (Stary Budziszów).

ZMAR-ZNO^NĆ → (MAR-ZNO^NĆ).

ZMAR-ŻNO^NĆ → (MAR-ZNO^NĆ).

ZMIANA – ‘zastąpienie czegoś przez coś innego’: [Kultywowanie gleby] [R1]: no to in... sie sieje raz takie zboże za któryż rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana ... płodu ... [R2:] kultywacja ... zruszanie gleby ... (Dąbrowa).

ZMIEJSZAĆ → MIESZAĆ.

ZMIELIĆ → MIELIĆ.

ZO^MB – ‘element wystający z jakiejś powierzchni’: [Jak wyglądała maglownica?] wałek ... taki ... no i zrobiony taki był drugi jak by to pozywajo^c ... nie? ... dość szerokie taki ... takie były ... nacie^{te} ... takie ... jakby to ze^mby były ... i to sie przesuwalo tym wałkiem ... w te i z powrotem ... i to taki magiel był ... (Rysiny).

ZO^MBEK, ZO^MBEK – I. ‘element wystający z jakiejś powierzchni’: no maglownica ... okro^{gły} był wałek był ... i ... i takie w zo^mb-

ki tako była ta deska ... i sie tak maglowało ... (Adamin); 2. ‘cząstka, która wchodzi w skład główki czosnku’: [Na rosół] no to ... w ugotowano^m wodę ... wrzucamy mięso ... no spora ilość mieⁿsa żeby to było ... smakiem ... solimy ... dodajemy ... wszystkie warzywa ... marchew pietruszka ... marchwi nie za dużo bo beⁿdzie słodki ... i różowy ... ale pietruszka seler por ... liść laurowy ziele angielskie ... czosnek ... ze dwa zo^mbki czosku ... no i osoli sie ... i sie gotuje ... (Tarnówka).

ZORAĆ → ORAĆ.

ZORYWANIE – ‘orka od środka do brzegów pola’: sposoby orki? ... zorywanie rozorywanie ... (Lubiny).

ZO^MBEK → ZO^MBEK.

ZREZYGNOWAĆ – ‘postanowić o zaprzestaniu jakiegoś działania’: my już zrezygnowali ... nie sadzimy ... kartofli ... ale só^mtero ... to już so^m całkim nazwy jakieś takie ... (Police Średnie).

ZRUSZANIE – ‘spulchnianie i napowietrzanie ziemi odpowiednią maszyną’: [Kultywowanie gleby] [R1]: no to in... sie sieje raz takie zboże za któryż rog inne ... nie? ... bo to ... musisz te ... zmiana ... płodu ... [R2:] kultywacja ... zruszanie gleby ... (Dąbrowa); kultywowanie gleby ... [...] no polega na zruszaniu ziemi ... (Osiek Mały).

ZRUSZYĆ – ‘spulchnić i napowietrzyć ziemię specjalną maszyną’: [R1:] w poprzek albo wzdłużke [się bronowało] ... i wzdłużke ... i w poprzek sie robiło ... i ... [R2:] a zboża to jeszcze ... jak bronowalim to na szage ... żeby zruszyć ziemię ... [R1:] ale ... wzdłużke ... w poprzek ... na szage no i tam

... [R2:] zboża ... tego po prostu ... jak miało ... [R1:] jag już zasiane ... jak zasiane ... [R2:] jag nawóz się rozsiewa ... to ... szaga ... szagó^m bronowali ... [R1:] no ... na szaga ... żeby jag najlepi ro... było równo to ... spulchniować ... (Dąbrowa).

ZRYWAĆ – ‘oddzielać coś od całości przez pociągnięcie, szarpnięcie’: *tutej na Brudzyniu przecież widzioleż jak tam rosły ... całe w ogóle te plantacje tegó ... no to zrywali te szyszki ... i to był tyn chmiel ... te nasiona ... (Police Średnie);*

ZRZUCAĆ – ‘spowodować, że coś spada’: [R1:] *spodobów było kilka zależy jak tam ... jakie było dojście do piwnicy bo niktórzy prosto z woza zrzucali [ziemniaki] gablami niktórzy sobie robili takie ... [...] takie koryto było ... [R2:] loda ... [...] jo to miołem lode i ... i od ... normalnie ... od sieczki ... (Police Średnie).*

ZWIERZE – ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *jak krowa się ocielila i była siara to ... sie dawało ... ci... cielakowi żeby wypić ... albo sie ... wyszał to z matki z krowy ... to^m siare ... a jeżeli było za dużo no to ... no to sie tam dawało zwierzeⁿtom ... czy jak były ... wiesz ... kotki czy pieski ... (Drzewce); [Wiosną] wybiera je [=ziemniaki] sie ... do ... co do sadzenia to ... do sadzenia ... a co do ... spasenia to spasenia ... co duże znowu no to ... też ... czy na sprzedej czy co ... no ... już każdy ma sw... później ... no pierw chowało się zwierzeⁿta ... no to te kartofelki poszły wszystkie co na tego ... do ... do pasenia ... (Tarnówka); [Gadzina to] zwierze peltajⁿce ... (Babiak); ziemniak może być wykorzystany jako pokarm dla ludzi i może być wykorzystany jako pasza dla zwierzoⁿt ... (Bogusławice); [Ziemniak może być wykorzystany] albo do celów spożywczych ... dla*

ludzi ... albo jako ... pasza dla zwierzoⁿt ... jako pasza dla zwierzoⁿt ... no kiedyś jak nie było tych suchych granulatów ... i różnych cudów to ziemniaki były ... pocstawo^m do karmienia ... świń na przykład w gospodarstwie ... kur kaczek ... to wszystko zjadały ... jadało ziemniaki ... (Dęby Szlacheckie); do zwierzoⁿ ... no ... śrutować śrutujó^m śrutownikim i czeba ... śrutować ... (Borki); no to jes taki do ... do kry^mpowania tego ... zwierzoⁿt ... nie? ... (Koło); no zdychajo^m ... zwierzeⁿta chore ... przeważnie na obrzyⁿki ... zatrucie ... a padajo^m ... padajo^m z ... z choroby ... to tak ... przez pomór ... obrzeⁿk czerwonce ... no i ... nojwieⁿcy ... (Rzuchów); peⁿdzle robiono z włosia ... jakiegoś zwierzeⁿcia ... konia? ... nie wiem ... (Grzegorzew); poślad to przeważnie ... mielono na otre^m-by na pasze do zwierzoⁿt ... (Nowe Budki); słome ustawia się w sterty i później służy do ... ścielenia do zwierzoⁿt ... (Nowe Budki); poślad ... [...] do karmienia zwierzoⁿt drobiu ... (Prucheniec).

ZWIERZEN^NCY – ‘pochodzący ze zwierząt’: *okrasa? ... [...] no to tłuszcz zwierzeⁿcy ... (Koło).*

ZWIERZON^NTKO – pieszcz., ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *to [=ziemniaki] na spasenie dla ś... zwierzoⁿtek ... to było do zwierzoⁿtek ... do parnika i już ... (Tarnówka); no to taka woda w zależności ... no jak była ... kiszka była no to sie mówi ... to sie zalało żurkim ... i człowiek sam zjad ... czy czy ... pieski jeszcze ... dopomogły co reszta została ... bo im przecie czszea było im też dać jeść ... no ... a ... czy z owoców no jak coś tego ... no to co sie było ... co było możliwe do picia no to do picia ... co do no tego no to wiesz ... zwierzoⁿtka zjadły ... świnię ... czy ... czy kaczki ... czy jak ... czy geⁿsi co kto miał ... no ... (Tarnówka).*

ZWIO^NZAC → WIO^NZAC.

ZWIO^NZYWAĆ – ‘łączyć ścięte zboże za pomocą sznurka’: *no [kobieta za kosiarzem] podbiera ... zboże u nas sie mówiło ... czyli ... to skoszone zboże sie ... dzieli na ... kupki ... które potym sie zwióⁿzuje i z tego wychodzi snopek ... (Dęby Szlacheckie).*

ZWŁÓCZYĆ → WŁÓCZYĆ.

ZWOZIĆ – ‘używając pojazdu na kołach, gromadzić coś w jednym miejscu’: *siało sie ... siewnikiem ... później sie ... pielilo ... nie? ... później sie tego ... ścinało liście ... bo to cukrowy burak ... pielilo ... to ze dwa razy sie pielilo nie raz ... ścinało sie liście liście sie zwoziło i potym sie ... wykopywało burak ... (Goszcządza).*

ZWYKŁY – ‘przeznaczony do codziennego użytku, niewyróżniający się niczym’: [Nacznynie, w którym zostawia się mleko, żeby się zsiadło] [R1:] *to zależy ... to i w słoju ... i były takie ... [R2:] kaminiaki nazywali ... [R1:] takie były ... [R2:] garnki ... czy w tym zwykłym garnku ... (Witowo); kołacz to*

chyba jes lepsze ciasto mi sie kołacz kojarzy z ciastym takim weselnym ... z dodatkami z rodzynkami nie wim co tam sie dodawało ale w każdym razie nie był to zwykły ... taki codzinny chleb tylko jakiś ciasto lepsze ... (Dęby Szlacheckie); no gryczano kasza to gryczano ... ciemna to jes gryczano to jes tatercza ... a zwykła no to perłowa i zwykła kasza tako ... (Borki); [Typy pługów] no konny ... dwuskibowy czyszyskibowy ... zwykły ... obrotowy ... (Osiek Mały).

ZY^MBATKA – ‘koło zębate’: [R1:] [W manieżu] *no było koło e... były koła zy^mbate po prostu i ... i napyⁿdzany ... i za póm... wałym przenoszony na młockarnie ... [R2:] duże koło napyⁿdzało małe ... poprzez zy^m-batki skośne ... [R1:] duży ... poprzez zy^m-batki tyż były ... poprzez zy^mbatki napyⁿ-dzały ... [R2:] przenosiły napeⁿd z dużego koła na ... [R1:] na wałek ... i wałek napyⁿ-dzał młockarnie ... (Police Średnie).*

ZY^MBATY → ZE^MBATY.

ZY^MBY → ZE^MBY.

Ż

ŻDZIERAĆ – ‘zdej mować z czegoś wierzchnią warstwę’: *jes to tak zwana torfa i na ten temat moge powiedziec wieⁿcej poniewaz sama pracowalam przy tym torfie i wiem jak sie to wykonywalo ... zdzieralo sie najpierw ... bo to przewaznie ta torfa to byla na loⁿkach ... zdzieralo sie ... loⁿke ... to^m de... dar... darnine sie zdzieralo ... pod tym ... wykopywalo sie ... wlewalo sie do tego wody ... i ... nogami zesmy wchodzili ... ugniatali to bloto wychodzilo tak zwane bloto ... (Nowe Budki).*

ŻNIWIARZ – ‘męczyzna scinajacy zboze kosą’: (Powiercie).

ŻREBAK – ‘młode klaczy’: (Koło).

ŻREĆ – ‘o zwierzętach: jeść’: [Świnie] *bardzo kwiczo^m bo jak im sie zrec ... nie ... jag im sie chce jeść to mówio^m ale też kwiczo^m te swiny ... (Rysiny); zrez jak swinia ... (Rysiny); krowa zre ... [R2:] no g... nie mówisz ... mówili że krowa tyż jy [...] i przeżuwa potym ... (Witowo); zre ... (Babiak); (Koło).*

ŻARCIE – ‘jedzenie dla świń’: [Krowa] *przeżuwa to ... żarcie ... (Drzewce); dla świń można szy... przygotowywać w różnych postaciach żarcie ... można dawać takie wszystkie odpady domowe jak sie tam ma ... różne sosy chleby ... niepoczeszalne ziemniaki ... można dawać zielonke któro^m sie zbiera ... na polach ... różne trawy ... różne tam niepoczeszalne ... można gotować ziemniaki dawać im ... aj... a w dzisiejszych czasach przeważnie sie pasza ... paszo^m sucho^m pasie ... i pijo^m wode z poidel ... a dawniej sie oprzoⁿtało ... mieszało sie w wiaderkach ... i nosiło sie wiaderkami wylewało w takie pojemniki nazywane korytami ... i tak były tłuczone świni ... (Stary Budziszław); (Grabów); (Babiak); (Felicjanów); (Rzuchów).*

ŻARKO – ‘nasiono zbóż’: [Kura] *no prowadzi je [=kurczęta] i ... grzebie im ... w piasku czy żarka czy co ... (Grabów).*

ŻEBERKA – ‘łukowata kość odchodząca od kręgosłupa, osłaniająca klatkę piersiową’: *a mieⁿso [z zabitej świni] rozkładane na takich połow... stoły prowizoryczne na takich deskach ... były te stoły ... i to mieⁿso kładziono a potem rozbierano tam ... osobno słonine osobno żeberka osobno nogi ... głowe ... no i ... z tego przerabiano albo kaszanke albo kielbase mielono ... albo zostawiano mieⁿso do spożywania ... i dawniej nie były zamrażalki to były mieⁿsa gotowane w słoikach ... przechowywane*

w słoikach żeby ... były do spożywania ... a dziś to już só^m zamrażalki ... lodówki to to mieⁿso jes przechowywane w innej pozycji ... (Stary Budziszław); [W tuszy] so^m szynka jes ... łopatka żeberka karkówka ... (Babiak); [W tuszy są] szynki ... żeberka ... łopatka ... karkówka ... schab ... (Stary Budziszław); [Części zabitej świni] to był łeb ryj inaczej ... co tam dalej? ... golonka ... stópka ... boczek karkówka żeberka ... schab szynka ... (Koło); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] matko! ... to tak beⁿdzie karkówka ... z karku ... schab ... to so^m ... na plecach leⁿdźwie? ... [R2:] grzbiet ... [R1:] no przy grzbiecie ... tak? ... żeberka no to ... to wiadomo ... tak? ... przy przy schabie zaraz przy grzbiecie boki ... łopatka przednia łopatka tylna ... szynka ... i właściwie w zasadzie wszystko ... [R2:] to nie łopatka jes? ... [R1:] co? ... [R2:] tylna łopatka-s to szynka? ... [R1:] znaczy nie ... chodziło mi bardziej o golonke ... źle ci powiedziałam ... no ... tak ... [R2:] golonka jeszcze ... [R1:] golonka ... [R2:] a te kopyta jak sie nazywajo^m? ... te te ... rogi? ... [R1:] nóżki ... racica ... [R2:] to jes ... zimne nóżki sie robi ... [R1:] zimne nóżki sie z tego robiło ... nie wiem ... a czy ogon? ... (Koło); ro^mbanka to jes tak osobno żeberka ... no i ... i jak ... "ucioⁿć wzdłuż połówki ... to mi sie wydaje ro^mbanka ... (Rzuchów).

ŻEBRO – ‘łukowata kość odchodząca od kręgosłupa, osłaniająca klatkę piersiową’:

boczek to jes ... na żebrach ... (Babiak); [Rodzaje mięsa ze świni] [R1:] słonina ... łeb ... głowa ... szynki ... boczki ... żebra ... [R2:] łopatki ... [R1:] opatki ... gie... [R2:] schab ... [R1:] o! schaby ... [R2:] woⁿtropa ... [R1:] woⁿtropa o! ... [R2:] nerki ... [R1:] nogi o! ... (Felicjanów); no rodzaje ze ś... mieⁿsa ze świni cie choroba to jes tak szynka ... boczek żebra golonki nóżki ogon schab ... (Rzuchów).

ŻELAZO – ‘trwały metal wykorzystywany do sporządzania urządzeń i ich części’: no tyn manyż to był taki ... [...] było takie olbrzymie to żelazo ... i tam były takie ... no i droⁿg był dźrzewiany ... i w konie to sie ... robiło no ... (Goszczędza).

ŻELAŻNIOK – ‘wóz konny na kołach z żelaznymi obręczami’: ten był wóz ... na tych ... powiedz ... na kołach gumowych ... gumowiec ... bo jeszcze były żelażnioki ... bo ón mo gumowe koła widze ... (Goszczędza); a jeszcze pamieⁿtam żelażniok właśnie ... my mieliśmy żelażniok ... to miał zelażne koła ... takie obreⁿcze ... dźrzewiane koła i o... były to ... żelaznymi obreⁿczamy ... dookoła były na wierzku ... jak koło było ... wisz tak? ... to na wirzku była tako żelazno obryⁿcz ... i to ... było koło ... (Goszczędza); [R1:] żelażniok ... oj nie zapómne jag my pojechałim po żelażniok ... [...] a my kupilim tylko same koła ... i nic wieⁿcyj ... nie? ... [R2:] już skrzyni nie było? ... [R1:] nie nie ... nie było ... mu... musielim sami se dorobiac ... no i jedzimy do domu w połowie drogi żelażniok koło sie normalnie rozsypało ... [...] [R2:] to gdzie ... a myślisz jag my do Koła jechali nieraz ... te metalowe obryⁿcze co były to jak były słabo na przykład ... zaklinowane a było sucho i óne wyschły wszystko to przeci ... ile razy sie jechało paczszyrz a obryⁿczy ni ma ... [R1:]

spadła ... [R2:] obryⁿdż leży gdzieś za wozym kawoł ... i to wisz? ... na samym tym drewnianym a ... [R1:] ale ... to słycać to było ... kawoł ... [R2:] no ... [R1:] bo to żelażniok ... po ty drodzy jak to dudniło ... [R2:] jag jeszcze ... no tam w piasku to nie było słycać ... jak kaminie gdzieś były to było słycać ... [R1:] było słycać ... jeszcze jak kónie były ukute ... [R2:] po asfalcie tak ... (Police Średnie); 54.

ŻELAŻNY → ŻELAZNY.

ŻENIEC – ‘męczyzna ścinający zboże kosą’: był to tak zwany żeniec ... od żnieⁿcia zboża ... (Bogusławice); kosiarze ... żeńcy ... idą żeńcy w pole ... (Prucheniec); (Dąbie).

ŻGAĆ – ‘uderzać czymś ostrym lub kłującym’: świnię najpierw uderzano ... siekiero^m czy jakimś dużym młotem w głowę ... a potem żgano jo^m w okolicy serca i wypuszczano krew ... no i ... i wtedy ... ta świnią już jag jo^m uderzono w głowę to ona sie przewracała i wtedy ... meⁿczyzna ... zakuwał tym nożem ... albo gospodarz własny jak zabijał albo rzeźnik jak był ... (Stary Budziśław); upuszczano [krew świni] ... żgano nożem do ... do teⁿtnicy ... (Felicjanów).

ŻNIEⁿCIE – ‘ścinanie zboża kosą’: był to tak zwany żeniec ... od żnieⁿcia zboża ... (Bogusławice).

ŻNIWA – ‘okres ścinania i zbierania dojrzałych zbóż’: (Bogusławice); (Dąbie); (Powiedz); (Dęby Szlacheckie); (Borki).

ŻNIWIARKA – ‘maszyna rolnicza służąca koszeniu zboża’: [Czym ścinano zboże?] to sierp kosa żniwiarka ... kombajn zbożowy ... (Koło).

ŻNIWIARZ – ‘mężczyzna ścinający zboże kosą’: (Koło).

ŻNIWOWY – ‘używany w czasie żniw’: *dawni to była nie na cióⁿgniki tylko na kónie były kosiarki i takie ... żniwowe były też co ... takie sie... siedziół faced na ... na takim siedzynie ... i takim sie ... kijim “odgarniół na garści kiedys dawni ... i tak było ... [...] a tam jedyn kierowca jechoł w kónia ... dawni tak było ... a późni były cióⁿgniki no to już były inne maszyny ... (Borki).*

ŻNO^ŚĆ – ‘ciąć drewno na płaskie kawałki’: *no paliwo sie wliwało do tego motorka i ... sie zapolało tyn motorek ... i pas ... chodził ... i ... napeⁿdzał maszyny ... pas taki ... jak tero żnimy dźrzewo ... o! tylko że był grubszy ... jag my żnimy dźrzewo tylko my żnimy motorkim na ... próⁿd ... a to był motoreg na ... rope ... sie wlywało ropy tam w tyn motorek ... miół taki zbiornik ... i sie wliwało rope ... i taki długi paz miół no bo tyn do ... dźrzewa żniⁿcio to tam mo może ze czszy metry ... a tamtyn to miół może ze szeż metrów długości ... no i był przy maszynie na ... założony na mufie i ... i ón sie tak chodził po ty mufie tag jak tero ... do żniⁿcio dźrzewa ... wiesz ... przecież wiż jak dźrzewo żnimy nieroz jag jes ... tylko że no były wiⁿksze ... no wiⁿksze ... pas był grubszy ... i wiⁿksze te były osie wszystko ... (Goszczędza).*

ŻOŁNIERZ – ‘odbywający służbę wojskową’: [Zakładane na nogi] *skarpety ... a za dawnych czasów onuce ... [...] no ... żołnierze w onucach chodzili ... [...] to jes ... kwadratowy kawałek ... flaneli przeważnie ... który w zaste^mpstwie skarpety ... kładło sie napierw onuce zakładało sie jedno drugie i zawijało sie dookoła i kładło sie w but ... podobno było bardzo ... [...] bardzo ciepło i ... i bardzo dobrze sie ni... nie dostawało*

sie żadnych odgniotków ... ni... odparzeń ... nicego ... no ... (Dęby Szlacheckie).

ŻOŁO^NDEK, ŻOŁÓ^NDEK – ‘część wnętrzości, w której trawi się pokarm; żołądek wieprzowy wykorzystywany jest jako osłonka wyrobów wędliniarskich, głównie salcesonu’: *mieⁿsa z kury to może bydó^m ... mogó^m być tak ... skrzydełka ... piersi ... udka ... korpus ... który używa sie na rosół ... woⁿtroba żołoⁿdek ... szyjka nóżki ... (Stary Budziszław); kałdun to jes właśnie ... ten żołoⁿdek która świnia spożywa ... (Stary Budziszław); a salseson to robi sie w inny sposób ... [...] przyprawia sie pieprzem majeranko^m wymiesza sie ... i nabija sie albo w długie flaki ... albo sie nabija w taki ... właśnie ten toból co nazywana jes żołoⁿdek ... tak ... w ten żołoⁿdek ... i wtedy ... go sie zaszyje ... no i kładzie sie do wody go sie gotuje ... po ugotowaniu ciepły wyjmuje sie ... pozostawia sie do wystudnie^ćcia ... a potem ... go go sie kroi ... jest z takó^m galaretó^m bo to mieⁿso wypuści takó^m galarete w środku ... i to właśnie tak jes wychodzi salseson ... (Stary Budziszław); serce [świni] co tam było no to to wszystko do wybor... do wyrobów sie brało ... nie? ... woⁿtroba czy żołoⁿdek ... nie? ... to to do wyrobów sie brało ... tam po czeⁿści ... (Rysiny); kałdun to jes ... to jes chyba żołoⁿdek świniaka ... (Babiak); kałdun? ... no to jes żołoⁿdek świński ... (Felicjanów); [Kałdun] no to jes żołoⁿdek ... (Rzuchów); (Koło).*

ŻOŁÓ^NDEK → **ŻOŁO^NDEK**.

ŻOŁO^NDKO, ŻOŁÓ^NDKO – ‘część wnętrzości, w której trawi się pokarm; żołądek wieprzowy wykorzystywany jest jako osłonka wyrobów wędliniarskich, głównie salcesonu’: *no salseson kładó^m ... w żołoⁿdko ... ozorki uszy ... chude miyⁿso ... gotuje*

sie ... kładzie sie ... tak aby ... aby ... no ... kładzie sie^m ... do ... do tego żołoⁿdka ... i tam ... ten ... jeszcze rosół żeby sie to wszystko wymiyszało i przyciska sie^m ... żeby sie spłaszczył ... (Rzuchów).

ŻOŁÓ^NDKO → ŻOŁÓ^NDKO.

ŻREĆ, ŻRYĆ – ‘o zwierzętach: jeść’: *daj świni żryć ... (Grabów); [Krowa] żre ... (Drzewce); od oprzóⁿtania krów [zależał smak sera] ... jak tyż krowa dostała dobro^m zielonke czy zimniaki czy marchew czy ... czy buraczki nawet czy liście kapusty czy ... kończyne żarła na... na trawa taka kończyzna zielona ... to naprawdę było smaczne czy dobre siano wysuszone ... (Stary Budziśław); (Koło).*

ŻRYĆ → ŻREĆ.

ŻYCIE – 1. ‘istnienie, egzystencja’: *i to właśnie dzisiaj ... so^m te wielkie ... na łonkach takie wielkie wielkie ... rozlewiska ... no dzisiaj zarośnieⁿte już só^m po tylu latach ... ale przedtym to ś... tylko lśniły sie lustra wody wielkie ... bo tam była właśnie wyg... wybrana ... torf ... i była dziura ... a ile ryb a ile ... tych kaczek ... geⁿsi łabeⁿdzi tego wszystkiego ... miało co ... być ... życie ... miało tam życie wszystko ... (Tarnówka);* 2. ‘warunki, w jakich coś istnieje’: *a jednocześnie były przy.. w tej kołysce ... były po... takie ... powbijane po prostu gałeczki takie porobione ... żeby było można za... przecioⁿgnoⁿć ... od jednego ... od jednej gałki do drugiej gałki po... z drugiej strony deseczki ... żeby jo^m można przecioⁿgnoⁿć było jakó^m taśme żeby to dziecko nie wypadło ... nie wygrzebało sie ... i tego ... i ono jak było przymocowane no to ... cieⁿżkie życie miało ... no bo ni sie nie ruszyło ... nie ... ruszy... nie wypadło ... (Tarnówka).*

ŻYŁA – ‘naczynie krwionośne’: [Opisać zabijanie świni] *no dostaje obuchem w głowe i ... krew jes puszczana z żyły i ... (Koło); [Żeby spuszczone krew nie skrzepła] czszea było żyły wy... wyklepać ... ryⁿkó^m sie miyszało ... (Koło).*

ŻYTNI – ‘otrzymywany z żyta’: [Mąka] *może być pszenna żytnia krupczatka ziemniaczana ... (Bogusławice); moⁿka pszenna żytnia ... [...] krupczatka ... ziemniaczana ... (Dąbie); [Mąka] żytnia orkiszowa ... pszenna ... pszenno-żytnia ... kukurydziana ... (Powiercie); na pewno jes [mąka] pszenna i żytnia to jes taka podstawowa ... ale jeszcze so^m inne tam ... jakaś orkiszowa nie wiem ... (Dęby Szlacheckie); no ciemny [chleb] to ze żytni ... niby ... to była żytnia moⁿka ... ze żyta to była ... i do tego można dawać było troche pszynny i ... i taki to był chleb a ... (Borki); ^uo moⁿków só^m ale jo ... już móⁿków żytnió^m jo ino i pszynno^m a tero to ile różnych só^m ... [...] moⁿka jes ... krupczatka ... jes pszynno moⁿka poznańska jez i takich innych ... móⁿków jez ale wszystkich nazwów wrocławska jez różne ... żytnia jez o! ... do razowych to jakieś tyż dodawali jakieś tam ... tak pszynne ^uotry^mby nawet dodawali kiedyś ... to właśnie były te ciemniejsze chleby takie ... (Borki); w łózkach ... kładło sie ... sińnig a potym... sińnik było na...kładzione słomy ... przeważnie żytnio ... [...] i nie prosto ino targano bo prosto^m to nie ... [...] nie ułożyłaż jak sie należy ... i owsianke kładli tyż ... do tegó ... dwa razy do roku była wyjmo... te... [...] wyjmowano i świżo nakładz... kładziono ... nie? ... (Grzegorzew); robiono żur tak że ... no taki gliniany dzbanek ... w tym glinianym dzbanku rzucało sie ... wsypywało sie na ... na tako^m ciepło^m wode ... niegoroⁿco^m nietego ... tylko taka letnia woda ... sypało sie moⁿke żytnio^m troszeczek pszennej ... no*

i tak to było ... kisło ... wyrobiło się ... oczywiście czszea było roszczepać koziołkiem i ... i żeby to ... dwa czy cztery dni postać ... i wtedy był ... wtedy był żur właśnie do ... do tego żeby potem gotować go ... czy na zalewajkę czy na żur ... to żurek ... no to już to właśnie ... był żurek swój ... nie kupowałam go nigdy jak teraz się kupuje ... (Tarnówka); no to na łóżku [można spać] ... na łóżko wersali no ... tam teraz no to ... no pierw było łóżko ... i ... i sieńnik ... który napchany było słom^om sianym ... no ... żytnio^m słom^om ... bo ... na pszennej się przecież nie śpi ... bo w pszen... pszenica to jako ... jest ... opłatek ... wieⁿc ... robiony wieⁿc ... nie tego ... no a tak że ... żytnia ... słoma ... no i siano to tak ... to takie sieńniki były napychane ... no i wtedy na tych sieńnikach się ... spało ... (Tarnówka); [R1:] to się brało móⁿki wody ... [R2:] żytnio^m ... [R1:] żytni móⁿki ... i się zarabiało ... w takim żurowniku ... i sypało się móⁿke wodę i się tam ... w tym żuro... w tym ... koziołkim kryⁿciało ... i się przykrywało ... stawiało się na kuchni czy na piecu ... [R2:] aż zakisło to ... dopiero gotowano żur ... (Felicjanów); [Co to za potrawa: szary barszcz?] żurek? ... [...] kiedy no ... w okresie zimowym i jesiennym i z móⁿki żytniej ... na ... z zakwasu móⁿki żytniej ... (Koło); [R1:] szary barszcz to bydzie chyba taki barszcz jag my gotuimy ... na zakwasie taki ... szary ... [R2:] żurek to ... żurek kwa... [R1:] no ... [R2:] to żurek może ... no no ... a to z czego? ... jakie jest pytanie? ... z czego się gotuje? ... [...] no to ... z mo... na zakwasie ... z zakwasu z móⁿ-ki żytni ... (Koło); (Dęby Szlacheckie).

ŻYTO – ‘jedno z podstawowych zbóż, z którego otrzymuje się mąkę i spirytus’:

no ciemny [chleb] to ze żytni ... niby ... to była żytnia móⁿka ... ze żyta to była ... i do tego można dawać było trochę pszynny i ... i taki to był chleb a ... (Borki); [Zboża siane w okolicy] przeważnie ... było ... i jes ... nadal ... żyto jeⁿczmień owies ... pszenica ... (Nowe Budki); [Siano] wszystkie zboża ... począwszy od żyta ... pszenicy jeⁿczmienia owsa gryki ... no prosa ... ale u nas rzadkością się sieje proso ... grykę niektórzy rolnicy ... sieją ... ponieważ na ... kasze gryczano^m ... (Pruchenic); dawniej to ... w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to się nazywało? ... no ... móⁿka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jest bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Pruchenic); to tak kiedyś [zboże] kosili na ściane i dopiero odbierali ... na garstki i się wioⁿzało żyto ... (Grzegorzew); żyto można zasieć ... owies ... (Grzegorzew).

ŻYWIENIE – ‘karmienie’: dawniej to ... w dawnych czasach to siali ... tak zwany ... żyto czy pszenice ... czekaj jak to się nazywało? ... no ... móⁿka ... orkisz ... orkisz ... który dzisiaj ... jest bardzo zalecany ... w żywieniu człowieka ... (Pruchenic).

ŻYWY – 1. ‘żyjący, nie martwy’: to jak by [jajko] było popsute to bydzie pływać ... pamię^tosz jak się ... sprawdzało kurczaki czy ... so^m żywe czy nie w jajkach na wodę ciepł^om się kładło ... i to jajko które było ... z kurczaczkiem to tak się przechylało ... (Grabów); 2. ‘energiczny’: perliczka takie ma upierzynie pstre nieduża ... mniejsza od kury ... bardzo żywa ... frukajoⁿca ... bardzo wysoko fruka po dachach ... gdzie ... po drzewach ... piszczy bardzo taka złośliwa jest perliczka ... (Stary Budziszław).

Autorzy zdjęć:

Ewelina Bolewska: 68, 71, 73.

Marta Chęcińska: 58, 59, 64.

Błażej Osowski: 7, 13, 18, 20, 21, 23, 24, 31, 32, 38, 40, 41, 43–46, 49, 50, 54, 62, 66, 67.

Emilia Rajewska: 15, 37.

Kamil Tęgos: 69, 70, 72.

Katarzyna Zagłoba: 1–6, 8–12, 14, 16, 17, 19, 22, 25–30, 33–36, 39, 42, 47, 48, 51–53, 55–57, 60, 61, 63, 65.

Źródła zdjęć:

Ekspozycje Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach (oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy): 7, 12, 16, 26, 28–30, 34, 36, 41, 45, 49–52, 54, 55, 60.

Zbiory prywatne: 1–6, 8–11, 13–15, 17–25, 27, 31–33, 35, 37–40, 42–44, 46–48, 53, 56–59, 61–73.